ISSN 2072-8670
УДК 34(477)(051)
Н34

DOI: 10.33270/05267202

НАУКА І ПРАВООХОРОНА
Вип. 2 (72), 2026

Засновано 2007 року
Видається 4 рази на рік

Відповідно до наказу МОН України від 15.10.2019 № 1301 журнал «Наука і правоохорона» включено до Переліку наукових фахових видань України відповідно до списку згідно з додатком 8 (категорія «Б»)

Ідентифікатор медіа в Реєстрі суб'єктів у сфері медіа R30-05614
Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення від 24.10.2024 № 2935

Рекомендовано до друку
вченою радою Національної академії внутрішніх справ (протокол № 10 від 26.05.2026)

Адреса
03035, м. Київ,
пл. Солом'янська, 1
тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Головний редактор – **Чорноус Ю. М.,** доктор юридичних наук, професор, Національна академія внутрішніх справ, Україна

Калінюк А. Л., доктор філософії в галузі права, доцент, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Кириченко О. В., доктор юридичних наук, професор, Вищий навчальний приватний заклад «Дніпровський гуманітарний університет», Україна;
Коллер Ю. С., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, Національна академія внутрішніх справ, Україна;
Музика А. А., доктор юридичних наук, професор, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Україна;
Титаренко О. О., доктор юридичних наук, професор, Київський інститут Національної гвардії України, Україна;
Ахмадов В. А. огли, доктор юридичних наук, Академія юстиції Міністерства юстиції Республіки Азербайджан, Республіка Азербайджан;
Бондар-Петровська О. Б., кандидат юридичних наук, Університет Миколаса Ромеріса, Литовська Республіка;
Бучюнас Г., доктор юридичних наук, професор, Академія громадської безпеки при Університеті Миколаса Ромеріса, Литовська Республіка;
Дурман М., доктор наук з державного управління, професор, Центр досліджень управління (CERGO) при Національній школі державного управління, Канада;
Реніце Г., доктор юридичних наук, професор, Державний університет Молдови, Республіка Молдова

© Національна академія внутрішніх справ, 2026

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за якість матеріалів, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю, службову інформацію, а також дотримання принципів академічної доброчесності несуть особисто автори

Н34 **Наука** і правоохорона : наук. журн. / [редкол.: Ю. М. Чорноус (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2026. – Вип. 2 (72). – 257 с.

Київ 2026

ISSN 2072-8670 DOI: 10.33270/05267202

NAUKA I PRAVOOKHORONA
Issue 2 (72), 2026

Founded in 2007 Issued Published 4 times a year

In accordance with Order No.1301 of the Ministry of Education and Culture of Ukraine dated October 15, 2019, the journal has been included in the List of special scientific editions of Ukraine, as per Annex 8 (category “B”)

Media Identifier in the Register of Media Entities R30-05614
Resolution of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting
dated 24.10.2024 , No. 2935

Recommended for publication Recommended for publication by the Academic Council of the National Academy of Internal Affairs (Record No. 10 dated May 26, 2026)

Address
Solomianska Sq., 1
03035, Kyiv, Ukraine
tel.: тел.: (044) 520-08-47
e-mail: rvc@navs.edu.ua
naukaipravoohorona.navs.edu.ua

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief – **Chornous Yu.,** Doctor of Law, Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine

Kaliniuk A., Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Kyrychenko O., Doctor of Law, Professor, Higher Educational Private Institution ‘Dnipro Humanitarian University, Ukraine;
Koller Yu., PhD in Law, Senior Research Fellow, National Academy of Internal Affairs, Ukraine;
Muzyka A., Doctor of Law, Professor, V.M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Ukraine;
Tytarenko O., Doctor of Law, Professor, Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, Ukraine;
Ahmadov V., Doctor of Law, Academy of Justice of the Ministry of Justice of the Republic of Azerbaijan, Republic of Azerbaijan;
Bondar-Petrovska O., PhD in Law, Mykolas Romeris University, Republic of Lithuania;
Bučiūnas G., Doctor of Law, Professor, Academy of Public Security at Mykolas Romeris University, Republic of Lithuania
Durman M., Doctor of Philosophy in Public Administration, Professor, Centre for Research on Governance (CERGO) at National School of Public Administration, Canada;
Reniță G., Doctor of Law, Professor, State University of Moldova, Republic of Moldova

© National Academy of Internal Affairs, 2026

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Nauka i Pravookhorona : scientific journal / [editorial board: Yu. Chornous (chief editor) etc.]. Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2026. Issue 2 (72). 257 p.

Kyiv 2026

ЗМІСТ

ВОЗНЮК А., ОКОЛІТ О.
Доказування статусу «вора в законі» в кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми та судова практика 7

ГУСЄВА В., ВУЙМА А.
Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх 18

СОКУРЕНКО В., ТВЕРДОХЛІБ В.
Теоретичні та практичні засади криміналістичного й судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів 28

ТАРАН О., СВИРИДЕНКО С.
Правова визначеність як вимога до підстав закриття кримінального провадження, проблеми класифікації та диференціації наслідків 38

ТАРАСЕНКО О., ВАРТИЛЕЦЬКА І.
Поняття «істотна шкода» у кваліфікованому складі невиконання судового рішення та в інших складах кримінального правопорушення 46

ЧОРНОУС Ю., КОРЗУН А.
Характеристика воєнних злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії Російської Федерації 56

БАКУТІН Є.
Правовий статус учасників дорожнього руху: сучасні засади 66

БОБКО Т.
Структура методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя 76

ГОРБУНОВА О.
Адміністративно-правовий механізм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні: проблеми пенсійного забезпечення та виклики державної політики 85

КАРАМАН К.
Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів 93

КОБЕЦЬ М.
Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж як негласна слідча (розшукова) дія: тлумачення, правові аспекти 103

КРАСІЙ М.
Зовнішня кримінально-правова політика держави в умовах транснаціональної кіберзлочинності 117

КУРТАКОВА Г.
Конституційно-правовий статус особи на підприємницьку діяльність в Україні 123

МАКАРОВА О.
Теоретико-праксеологічні аспекти залучення спеціаліста-поліграфолога до верифікації показань у кримінальному провадженні 131

МАКСИМЕНКО О., ПИЛИПЕНКО В.
Інформаційна війна в сучасному дискурсі: загрози національній безпеці та медіаграмотність як стратегічний елемент захисту 140

МИХАЙЛЕНКО Р.
Застосування логіки в правоохоронній діяльності 150

ПЕТРОВА Г.
Деонтологічний та етичний виміри професійної поведінки правоохоронця 156

ПІВНЬОВ Є.
Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт й експлуатації транспорту: значення та зміст 171

РОМАНАУСКАС К., ЗОЗУЛЯ Є.
Особливості початкового етапу розслідування злочинів
у сфері надання професійної правничої допомоги 181

САЛАМАХА В.
Поняття та система криміналістичного забезпечення діяльності адвоката 190

НАГАЙНИК Т.
Правова природа та процесуальні форми використання спеціальних медичних знань
під час розслідування воєнних злочинів 198

ОГАНОВ А., КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н.
Правова охорона культурної спадщини в умовах збройного конфлікту:
стан і напрями наукових досліджень в Україні 209

ПЕТРОСЯН А.
Теоретико-правові основи дослідження кримінальних правопорушень,
учинених організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності 218

ХЛИСТУН В.
Іноземний досвід криміналізації неповідомлення
про підозрілі операції: уроки для України 227

ШЕВЧУК В.
Загальні правила оцінки висновку експерта в кримінальному провадженні 238

ШЕХТЕР С.
Проблемні питання об’єктивної сторони незаконного переправлення осіб
через державний кордон України 248

CONTENT

VOZNIUK A., OKOLIT O.
Proving the Status of a «Thief in Law» in Criminal Proceedings in Ukraine: Procedural Issues and Case Law 7

HUSIEVA V., VUIMA A.
Forensic Support for the Investigation of Crimes Committed with the Participation of Minors 18

SOKURENKO V., TVERDOKHLIB V.
Theoretical and Practical Principles of Forensic and Forensic Support for the Investigation of War Crimes 28

TARAN O., SVYRYDENKO S.
Legal Certainty as a Requirement for the Grounds for Closing Criminal Proceedings, Problems of Classification and Differentiation of Consequences 38

TARASENKO O., VARTYLETSKA I.
Concept of «Substantial Damage» in the Qualified Component of Non-Execution of a Court Decision and in other Components of a Criminal Offense 46

CHORNOUS Yu., KORZUN A.
Characteristics of War Crimes Against the Civilian Population in the Context of Armed Aggression of the Russian Federation 56

BAKUTIN Ye.
Legal Status of RoadTraffic Participants: Modern Principles 66

BOBKO T.
Structure of the Methodology of the Trial of Criminal Offenses against Justice 76

HORBUNOVA O.
Administrative and Legal Mechanism for the Implementation of Socio-Economic Rights of Persons with Disabilities in Ukraine: Issues of Pension Provision and Challenges of Public Policy 85

KARAMAN K.
Purpose of Computer-Technical Examination during the Investigation of Crimes 93

KOBETS M.
Removing Information from Electronic Communication Networks as a Covert Investigative (Search) Action: Interpretation, Legal Aspects 103

KRASII M.
Foreign Criminal and Legal Policy of the State in the Context of Transnational Cybercrime 117

KURTAKOVA H.
Constitutional and Legal Status of a Person in Entrepreneurial Activity in Ukraine 123

MAKAROVA O.
Theoretical and Praxeological Aspects of Involving a Polygraph Specialist in the Verification of Testimony in Criminal Proceedings 131

MAKSYMENKO O., PYLYPENKO V.
The Discourse of Contemporary Information Warfare as a Component of Media Literacy Development 140

MYKHAILENKO R.
Application of Logic in Law Enforcement Activities 150

PETROVA H.
Deontological and Ethical Dimensions of Professional Conduct of a Law Enforcement Officer 156

PIVNOV Ye.
Forensic Characteristics of Criminal Offenses in the Field of road Construction and Transport Operation: Meaning and Content 171

ROMANAUSKAS K., ZOZULIA Ye.
Initial Stage Features of the Investigation of Crimes in the Field of Professional Legal Assistance 181

SALAMAKHA V.
The Concept and System of Forensic Support for the Lawyer's Activities 190

NAHAINYK T.
Legal Nature and Procedural Forms of Using Special Medical Knowledge in the Investigation of War Crimes 198

OGANOV A., KUSHAKOVA-KOSTYTSKA N.
Legal Protection of Cultural Heritage in the Conditions of Armed Conflict: State and Directions of Scientific Research in Ukraine 209

PETROSIAN A.
Theoretical and Legal Basis of the Research of Criminal Offenses Committed by Organized Criminal Groups in the Sphere of Investment Activity 218

KHLYSTUN V.
The Foreign Experience of Criminalization of Failure to Report Suspicious Transactions: Lessons for Ukraine 227

SHEVCHUK V.
General Rules for Evaluating an Expert's Opinion in Criminal Proceedings 238

SHEKHTER S.
Problematic Issues of the Objective Element of the Offence of Illegal Transfer of Persons Across the State Border of Ukraine 248

DOI: 10.33270/05267202.1
УДК 343.14:343.9

ВОЗНЮК Андрій*
доктор юридичних наук, професор, завідувач науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3352-5626;
ОКОЛІТ Олександр
доктор філософії в галузі права, викладач кафедри кримінології та інформаційних технологій Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6498-6209

Доказування статусу «вора в законі» в кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми та судова практика

Анотація. Статтю присвячено комплексному аналізу проблем доказування статусу особи як «вора в законі» в кримінальному провадженні України в умовах нормативної невизначеності відповідної кримінально-правової конструкції. Актуальність дослідження зумовлена впровадженням у кримінальне законодавство категорії суб'єкта підвищеного злочинного впливу й браком чітких законодавчих критеріїв, які давали б змогу однозначно встановити наявність такого статусу із застосуванням традиційних процесуальних механізмів. Метою статті є визначення меж і можливостей процесуального доведення статусу «вора в законі», а також виявлення ризиків підміни доказування субкультурними уявленнями або оцінюванням репутації особи. Методологічну основу дослідження становлять формально-юридичний, системний, функціональний і порівняльно-правовий методи, а також аналіз судової практики й узагальнення сучасних наукових підходів до вивчення організованої злочинності. Посилену увагу спрямовано на співвідношення кримінально-правових і кримінально-процесуальних аспектів встановлення статусу, ролі негласних слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень і позиції особи щодо власного статусу. За результатами дослідження обґрунтовано, що нормативна невизначеність поняття «вор у законі» спричиняє неможливість застосування класичної моделі доказування через офіційні документи та потребує використання опосередкованої процесуальної ідентифікації статусу. Доведено, що субкультурні описи «коронацій» або інших ритуалів не можуть мати самостійної доказової сили, а встановлення статусу є допустимим лише за наявності сукупності перевірюваних фактів реальної поведінки особи, її ієрархічної ролі та фактичного впливу на інших. Наукова новизна полягає у формулюванні процесуально значущих меж доказування статусу «вора в законі» та розмежуванні допустимого встановлення соціального факту й неприпустимого статусного приписування. Практична значущість результатів полягає в можливості їх використання в діяльності органів досудового розслідування, судів і сторони захисту з метою забезпечення дотримання процесуальних гарантій і стандартів справедливого судового розгляду.

Ключові слова: організована злочинність; злочинний вплив; докази; кримінальне провадження; негласні слідчі (розшукові) дії; судова експертиза; суд; захисник; обвинувачений; кримінальний процес; кримінальна відповідальність.

Історія статті:
Отримано: 30.03.2026
Прийнято: 01.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Вознюк А., Околіт О. Доказування статусу «вора в законі» в кримінальному провадженні України: процесуальні проблеми та судова практика. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 7–17. DOI: 10.33270/05267202.1

*Відповідальний автор

© Вознюк А., Околіт О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасну організовану злочинність розглядають як одну з найсерйозніших загроз національній та транснаціональній безпеці, оскільки вона вирізняється високим рівнем адаптивності, латентності й здатністю інтегруватися в легальні соціально-економічні процеси. Організовані злочинні об'єднання еволюціонують від ієрархічних, жорстко структурованих моделей до гнучкіших мережевих форм, що поєднують кримінальну діяльність із корупційними практиками (Albanese, 2025; Forgione, Migliardo, & Spadaro, 2025; Tosi Rodriguez, & Caneppele, 2025) і використанням сучасних технологій комунікації та фінансів (Campana, & Giovannetti, 2025; Cheng, Li, & Kong, 2025; Mirenda, Mocetti, & Rizzica, 2022). Особливу небезпеку становлять лідери злочинного середовища, які, не беручи безпосередньої участі в учиненні конкретних злочинів, здійснюють сприяння, спонукання та координацію злочинної діяльності, а також розв'язують конфлікти поза межами правового поля, що суттєво ускладнює їх кримінально-правову ідентифікацію та притягнення до кримінальної відповідальності. Саме ця тенденція зумовлює прагнення держав до розширення інструментарію кримінально-правового реагування на суб'єктів підвищеного злочинного впливу, передусім в умовах послаблення державних інституцій, що, за переконанням учених, супроводжується зростанням організованої злочинності (Aziani, Favarin, & Campedelli, 2019; Acemoglu, De Feo, & De Luca, 2020).

Запровадження в кримінальне законодавство України конструкції «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема статусі «вора в законі», стало одним з найдискусійніших наслідків реформування механізмів державного реагування на організовану злочинність. Кримінально-правова реформа 2020 року[1] була орієнтована на розширення кримінально-правових засобів впливу на осіб, які фактично виконують керівні, координаційні або арбітражні функції в кримінальному середовищі, не беручи безпосередньої участі в учиненні конкретних злочинів. Водночас перенесення у сферу позитивного права термінології, що сформувалася в межах кримінальної субкультури, зумовило складні теоретичні й практичні проблеми, насамперед у частині доказування відповідного статусу в кримінальному провадженні.

Поняття «вор у законі» не має історично усталеного місця в національній правовій системі та не ґрунтується на формалізованих юридичних критеріях. Його походження пов'язане з неформальною ієрархією злочинного середовища, у межах якої відповідний статус визнає не держава, а обмежене коло осіб у закритій соціальній спільноті. Водночас у кримінальному провадженні будь-яка юридично значуща обставина потребує доказування за допомогою належних, допустимих і достовірних доказів, які підлягають перевірці й оцінці судом. Саме на цьому рівні найвиразніше виявляється невідповідність між кримінально-правовою конструкцією «вора в законі» та процесуальними можливостями її реалізації.

Судово-слідча практика засвідчує, що встановлення статусу «вора в законі» нерідко ґрунтується на відомостях, отриманих із кримінального середовища, описах «коронацій», фактах участі в «сходках», а також повідомленнях медіа й даних неофіційних інтернет-ресурсів. Водночас такі джерела не мають нормативного закріплення, формалізованих ознак й апріорної доказової сили. Тому підміна повноцінного процесу доказування виключно апеляцією до зазначених джерел є неприпустимою, оскільки суперечить засадам кримінального провадження.

Особливу складність становить відсутність можливості офіційного документального підтвердження статусу «вора в законі», який за своєю природою може бути визнаний або заперечений особою залежно від її тактичних інтересів у кримінальному провадженні. За таких обставин сторона обвинувачення змушена звертатися до опосередкованих доказів, зокрема до результатів негласних слідчих (розшукових) дій (НСРД), а також до експертних висновків, пов'язаних з аналізом комунікативної поведінки особи.

У цьому контексті дослідження проблем доказування статусу особи як «вора в законі» набуває не лише прикладного, а й принципового значення, оскільки безпосередньо пов'язане з реалізацією загальних засад кримінального провадження.

Огляд літератури

Питання процесуального доказування статусу особи як «вора в законі» в українській юридичній науці досі не набуло самостійного й системного висвітлення. Більшість наукових публікацій, присвячених феномену злочинного впливу та «ворам у законі», зосереджуються переважно на кримінально-правових аспектах, зокрема на аналізі змісту законодавчих дефініцій, їх оцінного характеру, відповідності принципу юридичної визначеності, співвідношенні статусу й поведінки, а також на доцільності використання термінології кримінальної субкультури в законі про кримінальну відповідальність. Це роботи О. О. Кваші (2015), В. О. Гацелюка (2021), С. В. Перемота (2015), О. О. Дудорова, Р. О. Мовчана (2022), І. А. Копйової, К. В. Ципищук (2020), С. Г. Киренка (2020), А. О. Нікітіна (2020), В. О. Левчука (2021),

[1] Ідеться про Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. [Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою : Закон України від 4 червня 2020 р. № 671-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-20#Text].

О. І. Міневич (2021), В. Речицького (2020), а також попередні дослідження авторів цієї статті (Vozniuk, 2020; Vozniuk, Dudorov, & Cherniavskyi, 2021; Okolit, & Vozniuk, 2025). Процесуальний вимір цієї проблематики розглянуто лише побіжно – як похідний наслідок нормативної невизначеності або як ілюстрація складнощів право-застосування.

Деякі автори (А. О. Нікітін (2021), С. В. Ткаченко (2022), Д. М. Цехан (2021), В. В. Шаблистий (2023)), аналізуючи судову практику застосування ст. 255, 255-1, 255-2 КК України, зосереджують увагу на складнощах доведення злочинного впливу й статусних характеристик особи. Водночас такі зауваження не трансформуються в цілісну наукову концепцію доказування відповідного статусу. Наразі не сформовано чітких теоретичних підходів до визначення допустимих джерел доказів, меж використання відомостей, отриманих із кримінального середовища, ролі негласних слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень, показань свідків і відкритих інформаційних ресурсів у підтвердженні зазначеного статусу. Судова практика в цій сфері формується переважно ситуативно й характеризується значною різнорідністю. Це засвідчує відсутність усталених процесуальних стандартів доказування та зумовлює об'єктивну потребу в спеціальному науковому дослідженні, спрямованому безпосередньо на процесуальні проблеми доказування статусу «вора в законі».

Матеріали та методи

Метою статті є визначення меж і можливостей процесуального доведення статусу «вора в законі», а також виявлення ризиків підміни доказування субкультурними уявленнями або оцінюванням репутації особи.

Матеріалами дослідження є норми кримінального та кримінального процесуального законодавства України, судова практика судів першої та апеляційної інстанцій у справах про злочинний вплив, а також наукові публікації українських і зарубіжних авторів, присвячені проблемам організованої злочинності, статусних характеристик у кримінальному праві та доказування в умовах нормативної невизначеності. Окрему групу матеріалів становлять судові рішення, у яких проаналізовано питання доведення статусу «вора в законі», результати негласних слідчих (розшукових) дій і висновки судових експертиз.

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання. Формально-юридичний метод застосовано для аналізу змісту кримінально-правових норм і виявлення рівня їх визначеності. Системний метод використано для дослідження взаємозв'язку кримінально-правових і кримінально-процесуальних аспектів доказування статусу. Функціональний метод дав змогу оцінити практичну роль окремих доказових інструментів, зокрема негласних слідчих (розшукових) дій та експертних досліджень. Порівняльний аналіз застосовано для зіставлення нормативних підходів і практик доказування з науковими концепціями організованої злочинності. Узагальнення судової практики використано для формулювання висновків і практичних рекомендацій.

Результати й обговорення

З огляду на відсутність у науці кримінального процесу цілісної концепції доказування статусу «вора в законі» та фрагментарний характер наявних досліджень, подальший аналіз доцільно зосередити на реальних механізмах, за допомогою яких цей статус намагаються встановити в кримінальному провадженні.

І. Нормативна невизначеність поняття «вор у законі» та її вплив на доказування

Запровадження в кримінальне законодавство України конструкції «особа, яка перебуває в статусі суб'єкта підвищеного злочинного впливу, зокрема в статусі "вора в законі"», актуалізувало одну з найскладніших проблем досудового розслідування – проблему доказування юридично значущої обставини, зміст якої не має належної нормативної конкретизації ні в КК України, ні в будь-якому іншому нормативно-правовому акті.

Показовим у цьому контексті є судове рішення, у якому, обґрунтовуючи доводи апеляційної скарги, захисник зазначав, що в матеріалах справи немає доказів, які вказували б на те, які саме дії та у який спосіб має вчинити особа, щоб набути статусу «вора в законі»[1].

У кримінальному провадженні предмет доказування передбачає встановлення фактів, які можуть бути перевірені, співвіднесені з визначеними законом ознаками та оцінені судом за критеріями належності, допустимості й достовірності. Однак у випадку зі статусом «вора в законі» кримінально-правова конструкція характеризується підвищеним рівнем оцінності та послуговується термінологією, що історично сформувалася поза межами права – у середовищі закритої кримінальної субкультури. Це зумовлює розрив між підставами кримінальної відповідальності та процесуальними можливостями їх доведення.

У науковій літературі брак легальної дефініції «вора в законі» аналізують переважно крізь призму принципу юридичної визначеності та меж криміналізації статусних характеристик (Kyrenko, 2020; Nikitin, 2025). Водночас важливим є кримінально-процесуальний вимір цієї проблеми, оскільки для кримінального провадження принциповим є не лише формулювання норми, а й здатність сторони обвинувачення забезпечити її доказування.

[1] Ухвала Київського апеляційного суду від 2 черв. 2021 р. у справі № 757/26748/21-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97427055

Відсутність нормативно закріплених ознак статусу «вора в законі» істотно ускладнює визначення предмета доказування: залишається незрозумілим, які саме фактичні дані слід вважати релевантними для висновку про наявність такого статусу. Це знижує передбачуваність обвинувачення та ускладнює реалізацію права на захист, оскільки стороні захисту не завжди зрозуміло, які саме обставини підлягають спростуванню. У таких умовах зростає ризик компенсації дефіциту формалізованих критеріїв посиланнями на репутацію особи, наративи кримінального середовища або медійні матеріали, що не відповідають стандартам доказування.

Статус «вора в законі» за своїм походженням є явищем субкультурним: він виникає та підтримуваний у середовищі неформальних правил і не має ознак, характерних для юридично значущих статусів, а саме формальної визначеності та зовнішньої верифікованості. Немає нормативно описаної процедури його набуття, офіційного підтвердження чи стабільних критеріїв визнання, що зумовлює варіативність і багатозначність відповідної термінології.

Оцінний характер законодавчих формулювань безпосередньо позначається на процесі доказування. За відсутності формалізованих ознак фактичні дані, на які посилається сторона обвинувачення, нерідко не співвідносяться із заздалегідь визначеними критеріями, а фактично слугують засобом наповнення змісту статусу.

У таких умовах ключовим завданням кримінального процесу стає формалізація доказування – перетворення оцінного поняття «вор у законі» на сукупність конкретних, перевірюваних фактів, які можуть бути встановлені й оцінені судом. Ідеться не про створення нових ознак статусу, що належить до повноважень законодавця, а про розроблення процесуально коректного підходу до його доведення.

Процесуально коректне доведення має ґрунтуватися насамперед на аналізі комунікативної поведінки та конкретних дій особи, натомість дослідження субкультурних ритуалів або символів може мати лише допоміжне значення.

Нормативна невизначеність не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку доведення. Навпаки, вона вимагає підвищеної точності та конкретності у формулюванні обвинувачення. Повідомлення про підозру й обвинувальний акт повинні чітко відображати, у чому саме полягає злочинний вплив особи, які конкретні дії вона вчиняла, яку ієрархічну роль виконувала та якими доказами підтверджена кожна з цих обставин. За відсутності такої конкретизації обвинувачення може звестися до посилань на загальну репутацію особи, що суперечить засадам кримінального провадження.

II. Практика доведення статусу: між субкультурним описом і процесуальними стандартами

Нормативна невизначеність статусу «вора в законі» закономірно зумовлює звернення правозастосовної практики до фактичних способів його встановлення, що сформувалися не в правовому, а в кримінально-субкультурному середовищі. У матеріалах досудового розслідування та процесуальних документах сторони обвинувачення одним із найпоширеніших способів обґрунтування наявності відповідного статусу є відтворення описів подій, які в межах кримінального середовища вважають такими, що підтверджують його набуття або визнання. Ідеться насамперед про згадки про так звані коронації, участь у «сходках», присутність інших осіб, які визнані «ворами в законі», а також про апеляцію до внутрішніх правил і традицій злочинної ієрархії.

У клопотаннях слідчих і прокурорів інколи міститься детальний опис таких подій: зазначають місце і час «зібрання», перелік учасників, згадують «процедури ініціації» та формулювання про «отримання статусу вищого суб'єкта злочинної ієрархії». За своєю формою ці описи створюють враження встановлення фактичних обставин, однак за своєю суттю вони залишаються відтворенням субкультурного наративу, а не результатом правового пізнання. У матеріалах сторони обвинувачення може бути зазначено, що особа, перебуваючи за кордоном, у межах злочинного зібрання за участю визнаних у кримінальному середовищі «ворів у законі» пройшла процедуру «коронації» та отримала відповідний статус[1].

Водночас доведення наявності в особи статусу «вора в законі» не може обмежуватися реконструкцією таких подій. Відомості про «коронацію» чи «сходку» не мають нормативного закріплення, не містять формалізованих юридичних ознак і не забезпечують можливості їх об'єктивної перевірки в кримінальному провадженні. Вони ґрунтуються на уявленнях кримінального середовища про значущість певних ритуалів і символів, натомість у кримінальному процесі значення мають лише юридично релевантні факти, здатні бути перевіреними, співвіднесеними з предметом доказування та оціненими судом.

З огляду на це, субкультурний опис може виконувати лише орієнтовну або пояснювальну функції, але не може підміняти собою процес доказування. Використання таких описів як центрального аргументу на користь наявності статусу фактично означає перенесення логіки кримінальної субкультури у сферу кримінального судочинства, що є методологічно хибним.

[1] Ухвала Київського апеляційного суду від 2 черв. 2021 р. у справі № 757/26748/21-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97427055

Методологічна вразливість доведення статусу через опис «процедури» його набуття полягає, по-перше, у тому, що право не визнає юридичної значущості ритуалів, якщо вони не закріплені нормативно; по-друге, у варіативності й змінюваності уявлень про такі ритуали навіть у кримінальному середовищі, що унеможливлює їх об'єктивну перевірку; по-третє, у зміщенні акценту з аналізу реальної поведінки особи на відтворення символічного образу, нав'язаного субкультурним наративом.

З процесуального погляду такий підхід створює ризик підміни доказування юридично значущих обставин доведенням відповідності особи певному символічному статусу, що не сумісно з принципами кримінального процесу.

Водночас відомості з кримінального середовища не є апріорі не придатними для використання в кримінальному провадженні. Проблема полягає не у відомостях, а в способі їх процесуальної інтеграції. Вони можуть набути доказового значення лише за умови, що отримані в передбаченому законом порядку, закріплені у формі належних процесуальних джерел доказів, підлягають перевірці й оцінці судом і співвідносяться з іншими доказами у справі.

Отже, аналіз практики доведення статусу «вора в законі» свідчить, що звернення до опису «коронацій», «сходок» і пов'язаних із ними субкультурних наративів є реакцією на нормативну невизначеність, але її не можна розглядати як процесуально самодостатній спосіб доказування. Це зумовлює необхідність звернення до інших, формалізованіших інструментів доведення – аналізу поведінки особи, її комунікативної ролі, показань свідків, результатів негласних слідчих (розшукових) дій та експертних досліджень, які дають змогу встановити реальне ієрархічне становище та фактичну роль особи в кримінальному середовищі.

III. Відсутність офіційного підтвердження статусу та межі його процесуальної ідентифікації

Однією з ключових процесуальних проблем у справах про злочинний вплив є відсутність будь-якого офіційного документального підтвердження статусу особи як «вора в законі». Показовою в цьому контексті є позиція, викладена в ухвалі Київського апеляційного суду від 2 червня 2021 року, де захисник зазначив, що жодних офіційних актів чи документів, які могли б підтверджувати наявність такого статусу, немає[1]. На відміну від юридичних статусів публічного права, статус «вора в законі» не породжується актом державної влади, не фіксується в реєстрах і не посвідчується формалізованими документами, що унеможливлює застосування традиційної для кримінального процесу моделі доказування «через документ», яка є звичною, наприклад, у кримінальних провадженнях щодо корупційних деліктів.

Процесуальна специфіка доведення цього статусу зумовлена його природою як соціального факту, що існує в межах закритої кримінальної субкультури та визнана її учасниками. Оскільки статус не має нормативного закріплення, пошук його «документального підтвердження» є методологічно хибним. Це принципово відрізняє його від юридичних статусів, для яких характерні формалізовані умови набуття, фіксація в правових актах і можливість прямої перевірки через офіційні джерела.

Відсутність документального підтвердження не означає неможливості доведення статусу «вора в законі», однак істотно впливає на спосіб такого доведення. За цих умов кримінальний процес змушений використовувати модель опосередкованої процесуальної ідентифікації – через встановлення сукупності обставин, що свідчать про визнання особи в кримінальному середовищі та про її фактичну роль у ньому.

У зв'язку з цим важливе значення набуває чітке окреслення меж такої ідентифікації, що мають запобігти довільному тлумаченню та підміні предмета доказування. Процесуально прийнятним можна вважати лише підхід, за якого статус встановлюють на підставі сукупності перевірюваних фактів, зокрема: сталого визнання особи іншими учасниками кримінального середовища; реального впливу на ухвалення рішень, подолання конфліктів, розподіл ресурсів або координацію злочинної діяльності. Такі обставини мають підтверджуватися допустимими процесуальними джерелами доказів – показаннями, результатами негласних слідчих (розшукових) дій, експертними висновками в межах їхньої компетенції.

Водночас процесуальна ідентифікація статусу не може ґрунтуватися виключно на загальній репутації особи, її медійному образі, неофіційних публікаціях чи довідкових інтернет-ресурсах, а також на субкультурних ярликах, не підкріплених перевірюваними виявами в поведінці. Межа між допустимим встановленням статусу й неприпустимим «статусним приписуванням» проходить за критерієм перевірюваності фактів і їх зв'язку з конкретними діями особи.

За відсутності документального підтвердження доказування статусу неминуче ґрунтується на непрямих індикаторах, які можуть набувати доказового значення лише в сукупності. До них належать, зокрема, характер звертань до особи, реакція інших осіб на її вказівки або рішення, участь у вирішенні конфліктів як остаточного арбітра, факти координації чи санкціонування дій інших осіб, а також стійкість і повторюваність таких виявів у часі. Лише системне поєднання цих індикаторів, підтверджене різними джерелами доказів, може створити підстави для процесу-

[1] Ухвала Київського апеляційного суду від 2 черв. 2021 р. у справі № 757/26748/21-к. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97427055

ального висновку про наявність відповідного статусу.

Отже, відсутність офіційного документального підтвердження статусу «вора в законі» є системною характеристикою цього феномена, що зумовлює особливу модель доказування. Процесуальна ідентифікація такого статусу можлива лише через встановлення соціального факту визнання, підтвердженого перевірюваними доказами, з чітким розмежуванням між статусом, авторитетом й окремими виявами впливу. Це своєю чергою актуалізує питання про значення позиції особи щодо власного статусу, а також про роль негласних слідчих (розшукових) дій та експертних досліджень як ключових інструментів встановлення ієрархічного становища в кримінальному середовищі.

IV. Негласні слідчі (розшукові) дії та експертні дослідження як інструменти доведення ієрархічного становища

За відсутності чітких законодавчих ознак і будь-яких офіційних документів, що підтверджують статус «вора в законі», у практиці доказування важливе значення мають негласні слідчі (розшукові) дії та судові експертизи. У дослідженнях організованої злочинності встановлено, що матеріали перехоплення розмов є багатим джерелом реляційних (взаємопов'язаних) даних (Campana, & Varese, 2022).

Показовим у цьому контексті є те, що за результатами проведення НСРД, зокрема зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж, було зафіксовано спілкування ОСОБА_8 з різними співрозмовниками, у межах якого він називав себе «вором», а також до нього зверталися як до «вора». Саме такі матеріали дають змогу фіксувати реальну поведінку особи та її фактичну роль у спілкуванні з іншими.

Матеріали зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, а також аудіо- та відеоконтролю особи використовують для встановлення фактичного становища особи в кримінальному середовищі. У них можуть міститися звернення до особи як до авторитетної фігури, згадки про її рішення як обов'язкові для виконання, прохання надати дозвіл або вирішити конфлікт, а також прямі вказівки, які інші особи беззастережно виконують. Перевага НСРД полягає у фіксації природної, спонтанної комунікації, в межах якої найчіткіше простежується розподіл ролей – хто фактично приймає рішення, а хто їм підпорядковується.

Водночас у науковій літературі увага зосереджують на тому, що якість даних є однією з найістотніших проблем у дослідженнях прихованих соціальних мереж, до яких належить і кримінальне середовище (Diviák, 2022). Це зумовлює необхідність критичної оцінки матеріалів НСРД з погляду повноти, репрезентативності й можливих викривлень, пов'язаних з обмеженістю спостережуваних контактів і ситуацій. Тому такі матеріали не можуть автоматично доводити наявність відповідного статусу й потребують оцінки з огляду на контекст спілкування, коло осіб, повторюваність схожих ситуацій та їх узгодженість з іншими доказами.

Важливе значення для аналізу матеріалів НСРД мають мовні ознаки, що свідчать про нерівність комунікативних ролей, зокрема наказовий характер висловлювань, відсутність аргументації, специфічні звертання, а також реакції співрозмовників, які не заперечують і безумовно погоджуються з почутим. Такі ознаки не доводять статус, однак можуть вказувати на стійке домінувальне становище особи.

Для аналізу цих матеріалів застосовують лінгвістичні та психолінгвістичні експертизи, у межах яких досліджують зміст висловлювань, форму мовлення, комунікативні ролі та взаємодію між учасниками розмови. За результатами таких досліджень може бути сформовано висновок про домінувальне або підпорядковане становище особи в конкретних комунікативних ситуаціях. В ухвалі Кропивницького апеляційного суду від 20 травня 2024 року у справі № 11-кп/4809/223/24 зазначено, що відповідно до висновку комплексної судової психолого-лінгвістичної експертизи в мовленні ОСОБА_8, зафіксованому під час проведення НСРД, наявні висловлювання у формі вказівок, вимог і настанов, адресованих співрозмовникам, а також підтвердження ним власного впливу на інших осіб у кримінальному середовищі[1].

Водночас експерт не встановлює юридичний статус особи й не може відповідати на питання, чи є вона «вором у законі». Його завдання обмежене описом мовленнєвої поведінки та комунікативних ролей, натомість оцінка значення цих даних для доведення статусу та злочинного впливу належить виключно до компетенції суду. Неприпустимими є спроби надати експертному висновку вирішальне значення або підмінити ним комплексне доказування.

Результати НСРД мають бути отримані відповідно до всіх процесуальних вимог, оскільки порушення порядку їх проведення може призвести до визнання таких доказів недопустимими. Крім того, навіть переконливі результати НСРД й експертиз не є достатніми для притягнення до кримінальної відповідальності без доведення конкретних виявів злочинного впливу, зокрема сприяння або координації злочинної діяльності.

Отже, НСРД і експертні дослідження є важливими, але допоміжними інструментами встановлення ієрархічного становища особи в умовах нормативної невизначеності статусу «вора в законі». Їх результати слід оцінювати в сукупності з іншими доказами та з неухильним дотриманням процесуальних гарантій.

[1] Ухвала Кропивницького апеляційного суду від 20 трав. 2024 р. у справі № 11-кп/4809/223/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/119257854

V. Позиція особи щодо власного статусу та її значення для доказування

Особливість доказування статусу «вора в законі» полягає в тому, що особа переважно не підтверджує і не заперечує наявність у неї такого статусу. Така поведінка зумовлена нормами кримінальної субкультури, у межах яких публічне визнання або спростування статусу розглядають як порушення неформальних правил. Унаслідок цього в кримінальному провадженні не формується чітка позиція обвинуваченого щодо власного статусу, а його пояснення не можна розглядати як прямий доказ.

У правозастосовній практиці можна виокремити кілька типових моделей поведінки особи: заперечення статусу під час визнання окремих фактів кримінальної діяльності; ухиляння від відповіді або мовчання; непряму самоідентифікацію в неформальному спілкуванні; висловлювання, зміст яких допускає різні тлумачення залежно від контексту. Найпоширенішою є саме відсутність прямої відповіді. З процесуального погляду така позиція є нейтральною, її не можна автоматично тлумачити ні як підтвердження, ні як спростування статусу.

Показовим є вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18 листопада 2022 року у справі № 743/766/21, у якому встановлено, що під час допиту обвинувачений визнав свою причетність до протиправної діяльності та повідомив, що раніше був кишеньковим злодієм, його притягували до кримінальної відповідальності. Водночас він не підтвердив наявність у себе статусу «вора в законі», але й прямо не заперечив його[1].

Мовчання обвинуваченого або його відмова відповідати на запитання щодо статусу не може бути використано проти нього, що випливає з принципу презумпції невинуватості та права не свідчити проти себе. Позицію особи можна враховувати лише у взаємозв'язку з іншими встановленими обставинами, зокрема з доказами, які свідчать про фактичне ієрархічне домінування та реалізацію злочинного впливу.

Тож позиція особи щодо власного статусу «вора в законі» не має самостійної доказової сили й не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку доведення як статусу, так і конкретних форм злочинного впливу. Вирішальним залишається встановлення перевірюваних фактів поведінки, через які ієрархічне становище особи реально впливає на інших і набуває юридичного значення.

Висновки

Нормативна невизначеність поняття «вор у законі» істотно ускладнює його застосування в кримінальному провадженні та створює системні проблеми для доказування. Брак легальної дефініції, формалізованих ознак і процедур набуття відповідного статусу зумовлює підвищений рівень оцінності кримінально-правової конструкції та породжує розрив між підставами кримінальної відповідальності й процесуальними можливостями їх доведення. За таких умов предмет доказування втрачає чіткість, що негативно позначається як на передбачуваності обвинувачення, так і на реалізації права на захист. Водночас нормативна невизначеність не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку доведення, а, навпаки, вимагає підвищеної конкретизації обвинувачення та формалізації фактичних підстав висновку про злочинний вплив особи.

Аналіз правозастосовної практики засвідчує, що в умовах такої невизначеності сторона обвинувачення нерідко звертається до субкультурних описів «коронацій», «сходок» та інших ритуалів кримінального середовища. Проте ці описи не мають самостійної доказової цінності, оскільки не ґрунтуються на нормативно закріплених ознаках і не забезпечують можливості об'єктивної перевірки. Використання субкультурного наративу як центрального аргументу створює ризик підміни процесу доказування оцінюванням репутації або символічного образу особи. Процесуально коректне доведення статусу можливе лише за умови інтеграції відповідних відомостей у систему належних і допустимих доказів, спрямованих на встановлення реальної поведінки, ієрархічної ролі та фактичного злочинного впливу.

Відсутність офіційного документального підтвердження статусу «вора в законі» є іманентною характеристикою цього феномена та зумовлює неможливість застосування класичної моделі встановлення юридичного факту «через документ». За таких умов кримінальний процес змушений використовувати опосередковану процесуальну ідентифікацію статусу, ґрунтовану на сукупності перевірюваних обставин. Водночас така ідентифікація має чіткі межі, що мають запобігти довільному «статусному приписуванню» на підставі репутації, медійного образу чи субкультурних ярликів.

Важливе значення в цих умовах мають негласні слідчі (розшукові) дії та експертні дослідження як інструменти встановлення фактичного ієрархічного становища особи в кримінальному середовищі. Матеріали НСРД дають змогу фіксувати природну комунікацію та виявляти реальні механізми впливу й підпорядкування, однак потребують критичної оцінки в сукупності з іншими доказами. Експертні висновки, зокрема лінгвістичні та психолінгвістичні, виконують допоміжну функцію опису комунікативних ролей і не можуть підміняти судову оцінку.

Позиція особи щодо власного статусу «вора в законі» не має вирішального значення для його доказування, оскільки в більшості випадків характеризується мовчанням, ухиляннями від відповіді або двозначними висловлюваннями. Така поведінка зумовлена нормами кримінальної субкультури та не може бути потлумаченою на шкоду обвинуваченому з огляду на принцип

[1] Вирок Ріпкинського районного суду Чернігівської області від 18 листоп. 2022 р. у справі № 743/766/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/107443129

презумпції невинуватості й право не свідчити проти себе. Відсутність чіткої позиції особи не звільняє сторону обвинувачення від обов'язку доведення статусу та конкретних виявів злочинного впливу. Пояснення або мовчання обвинуваченого можуть бути враховані лише у взаємозв'язку з іншими доказами, які свідчать про реальну поведінку, ієрархічну роль і фактичний вплив на інших осіб. Вирішальним залишається встановлення перевірюваних фактів, а не самоідентифікація.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Acemoglu, D., De Feo, G., & De Luca, G. D. (2020). Weak states: Causes and consequences of the Sicilian Mafia. *The Review of Economic Studies*, 87(2), 537-581. DOI: 10.1093/restud/rdz009

[2] Albanese, J.S. (2025). Corruption as the cause, not the effect, of organized crime? A review and assessment of cases across the world. *Journal of Economic Crime*, 7. DOI: 10.1016/j.jeconc.2025.100137

[3] Aziani, A., Favarin, S., & Campedelli, G. M. (2019). Security Governance: Mafia Control over Ordinary Crimes. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 57(4), 444-492. DOI: 10.1177/0022427819893417

[4] Campana, P., & Giovannetti, A. (2025). The structure of cooperation among organized crime groups: A network study of Merseyside, UK. *Journal of Criminal Justice*, 96. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2024.102348

[5] Campana, P., & Varese, F. (2022) Studying organized crime networks: Data sources, boundaries and the limits of structural measures. *Social Networks*. 2022. Vol. 69. P. 149–159. DOI: https://doi.org/10.1016/j.socnet.2020.03.002

[6] Cheng, M., Li, Z., & Kong, D. (2025). Analysts' escape: The information cost of anti-organized crime. *International Review of Financial Analysis,* 106. DOI: 10.1016/j.irfa.2025.104524

[7] Diviák, T. Key aspects of covert networks data collection: Problems, challenges, and opportunities. *Social Networks,* 69, 160-169. DOI: 10.1016/j.socnet.2019.10.002

[8] Dudorov, O.O., & Movchan, R.O. (2022). Criminal law counteraction to the activities of organized criminal associations: Analysis of legislative novelties and prospects. *Law Journal of Vasyl Stus Donetsk National University*, 2, 152-167. DOI: 10.31558/2786-5835.2022.2.15

[9] Forgione, A.F., Migliardo, C., & Spadaro, M. (2025). Crime and credit: Analyzing the impact of organized crime perceptions on loan restrictions. *International Review of Economics & Finance*, 104. DOI: 10.1016/j.iref.2025.104669

[10] Hatseliuk, V.O. (2021). Criminalization of socially dangerous acts during the operation of the Criminal Code of Ukraine of 2001: Recent developments against the background of legislative policy. Kyiv: VAITE. Retrieved from https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/3/504226.pdf

[11] Kopiova, I.A., & Tsypyshchuk, K.V. (2020). On the expediency of introducing the category of a "thief in law" into the criminal legislation of Ukraine. *Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2, 209-219. DOI: 10.21564/2311-9640.2020.14.218040

[12] Kvasha, O.O., Hatseliuk, V.O., & Peremot, S.V. (2015). Problems of introducing the concept of a "thief in law" into the Criminal Code of Ukraine. *Legal State*, 26, 366-376.

[13] Kyrenko, S.H. (2020). Problems of criminal law support in combating organized crime. *Dictum Factum*, 2, 59-65. DOI: 10.32703/2663-6352/2020-2-7-59-65

[14] Levchuk, V.O. (2021). The "thief in law": A known concept and new criminal law challenges. *New Ukrainian Law*, 4, 245-251. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.36

[15] Minevych, O.I. (2021). Concept and types of legal errors: A general theoretical study. *Doctor's thesis.* Odesa.

[16] Mirenda, L., Mocetti, S., & Rizzica, L. (2022). The economic effects of Mafia: Firm level evidence. *American Economic Review*, 112(8), 2748-2773. DOI: 10.1257/aer.20201015

[17] Nikitin, A.O. (2020). The "thief in law" in criminal legislation: Foreign experience and the process of implementation in Ukraine. *Comparative and Analytical Law*, 2, 167-170. DOI: 10.25313/2520-2308-2025-8

[18] Nikitin, A.O. (2021). Criminal influence and the expediency of its preservation in the new Criminal Code of Ukraine. *NaUKMA Research Papers. Series "Law"*, 7, 44-51. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.7.44-51

[19] Nikitin, A.O. (2025). *Criminal liability for crimes related to criminal influence: Theory and practice*. M. Khavroniuk (Eds.). Kyiv: Norma Prava.

[20] Okolit, O.V., & Vozniuk, A.A. (2025). *Criminal liability for the creation of a criminal organization or criminal community and participation therein: Problems of theory and practice.* A.A. Vozniuk (Eds.). Kyiv: Norma Prava.

[21] Rechytskyi, V. (2020). Critical analysis of Article 255 of the Criminal Code of Ukraine on liability for crimes committed by a "criminal community" (as of July 22, 2020). *Site "Human Rights in Ukraine"*. Retrieved from https://khpg.org/1595421303
[22] Shablystyi, V.V. (2023). Certain features of counteracting profit-motivated organized crime under martial law. *Scientific Notes of Vernadsky Taurida National University. Series "Law"*, 34(73), 5, 97-100. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/17
[23] Tkachenko, S.V. (2022). Legislative novelties and judicial practice regarding criminal liability under Article 255-1 of the Criminal Code of Ukraine in combination with other crimes. *Actual Problems of Domestic Jurisprudence*, 3, 143-152. DOI: 10.32782/3922110
[24] Tosi Rodriguez, L., & Caneppele, S. (2025). Exploring How Armed Groups Organize the Exploitation of Natural Resources. *Studies in Conflict & Terrorism,* 1-30. DOI: 10.1080/1057610X.2025.2567858
[25] Tsekhan, D.M. (2021). Classification and features of the formation of criminal groups in places of deprivation of liberty. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 2(94), 334-345. DOI: 10.33766/2524-0323.94.334-345
[26] Vozniuk, A.A. (2020). Counteracting organized crime in Ukraine: Prospects for improving criminal legislation. *Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 1(11), 176-194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
[27] Vozniuk, A.A., Dudorov, O.O., & Cherniavskyi, S.S. (2021). *Criminal liability for crimes committed by a criminal community (Articles 255, 255¹, 255², 255³, 256 of the Criminal Code of Ukraine)*. Kyiv: Norma Prava.

Список використаних джерел

[1] Acemoglu D., De Feo G., De Luca G. D. Weak States: Causes and Consequences of the Sicilian Mafia. *The Review of Economic Studies*. 2020. Vol. 87 (2). P. 537–581. DOI: 10.1093/restud/rdz009
[2] Albanese J. S. Corruption as the Cause, Not the Effect, of Organized Crime? A Review and Assessment of Cases across the World. *Journal of Economic Crime*. 2025. Vol. 7. DOI: 10.1016/j.jeconc.2025.100137
[3] Aziani A., Favarin S., Campedelli G. M. Security Governance: Mafia Control over Ordinary Crimes. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. 2019. Vol. 57 (4). P. 444–492. DOI: 10.1177/0022427819893417
[4] Campana P., Giovannetti A. The Structure of Cooperation among Organized Crime Groups: A Network Study of Merseyside, UK. *Journal of Criminal Justice*. 2025. Vol. 96. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2024.102348
[5] Campana P., Varese F. Studying organized crime networks: Data sources, boundaries and the limits of structural measures. *Social Networks*. 2022. Vol. 69. P. 149–159. DOI: 10.1016/j.socnet.2020.03.002
[6] Cheng M., Li Z., Kong D. Analysts' Escape: The Information Cost of Anti-Organized Crime. *International Review of Financial Analysis*. 2025. Vol. 106. DOI: 10.1016/j.irfa.2025.104524
[7] Diviák T. Key aspects of covert networks data collection: Problems, challenges, and opportunities. *Social Networks.* 2022. Vol. 69. P. 160–169. DOI: 10.1016/j.socnet.2019.10.002
[8] Дудоров О. О., Мовчан Р. О. Кримінально-правова протидія діяльності організованих злочинних об'єднань: аналіз законодавчих новел, визначення перспектив. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2022. № 2. С. 152–167. DOI: 10.31558/2786-5835.2022.2.15
[9] Forgione A. F., Migliardo C., Spadaro M. Crime and Credit: Analyzing the Impact of Organized Crime Perceptions on Loan Restrictions. *International Review of Economics & Finance*. 2025. Vol. 104. DOI: 10.1016/j.iref.2025.104669
[10] Гацелюк В. Криміналізація суспільно небезпечних діянь протягом дії Кримінального кодексу України 2001 року: останні сюжети на фоні загальної палітри законодавчих рішень. Київ : ВАІТЕ, 2021. 228 с. URL: https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/a/3/504226.pdf
[11] Копйова І. А., Ципищук К. В. Щодо доцільності введення категорії «вор/злодій в законі» в кримінальне законодавство України. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2020. № 2. С. 209–219. DOI: 10.21564/2311-9640.2020.14.218040
[12] Кваша О. О., Гацелюк В. О., Перемот С. В. Проблеми внесення поняття «злодій в законі» до Кримінального кодексу України. *Правова держава*. 2015. № 26. С. 366–376.
[13] Киренко С. Г. Проблеми кримінально-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю. *Dictum factum.* 2020. № 2. С. 59–65 DOI: 10.32703/2663-6352/2020-2-7-59-65
[14] Левчук В. О. «Вор в законі»: відоме поняття та нові кримінально-правові проблеми. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 245–251. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.36
[15] Міневич О. І. Поняття та види правових помилок: загальнотеоретичне дослідження : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2021. 237 с.
[16] Mirenda L., Mocetti S., Rizzica L. The Economic Effects of Mafia: Firm-Level Evidence. *American Economic Review*. 2022. Vol. 112 (8). P. 2748–2773. DOI: 10.1257/aer.20201015

[17] Нікітін А. О. «Злодій у законі» у кримінальному законодавстві: зарубіжний досвід та процес запровадження в Україні. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 2. С. 167–170. DOI: 10.25313/2520-2308-2025-8
[18] Нікітін А. О. Злочинний вплив та доцільність його збереження у новому Кримінальному кодексі України. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки».* 2021. Т. 7. С. 44–51. DOI: 10.18523/2617-2607.2021.7.44-51
[19] Нікітін А. О. Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані зі злочинним впливом: теорія і практика : монографія / за наук. ред. М. Хавронюка. Київ : Норма права, 2025. 304 с.
[20] Околіт О. В., Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинної організації чи злочинної спільноти та участь у них: проблеми теорії і практики : монографія / за наук. ред. А. А. Вознюка. Київ : Норма права, 2025. 324 с.
[21] Речицький В. Критичний аналіз ст. 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення відповідальності за злочини, вчинені «злочинною спільнотою» (станом на 22.07.2020). *Інформаційний портал «Права людини в Україні» :* [сайт]. URL: https://khpg.org/1595421303
[22] Шаблистий В. В. Деякі особливості протидії корисливо мотивованій організованій злочинності в умовах воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2023. Т. 34 (73). № 5. С. 97–100. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/17
[23] Ткаченко С. В. Новелі законодавства та судова практика щодо притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ст. 255-1 КК України, у сукупності з іншими злочинам. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 3. С. 143–152. DOI: 10.32782/3922110
[24] Tosi Rodriguez L., Caneppele S. Exploring How Armed Groups Organize the Exploitation of Natural Resources. *Studies in Conflict & Terrorism.* 2025. P. 1–30. DOI: 10.1080/1057610X.2025.2567858
[25] Цехан Д. М. Класифікація та особливості формування злочинних угруповань у місцях позбавлення волі. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2021. № 2 (94). С. 334–345. DOI: 10.33766/2524-0323.94.334-345
[26] Вознюк А. А. Протидія організованій злочинності в Україні: перспективи удосконалення кримінального законодавства. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2020. № 1 (11). С. 176–194. DOI: 10.34015/2523-4552.2020.1.18
[27] Вознюк А. А., Дудоров О. О., Чернявський С. С. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені злочинною спільнотою (статті 255, 255^1, 255^2, 255^3, 256 Кримінального кодексу України) : наук.-практ. комент. Київ : Норма права, 2021. 130 с.

VOZNIUK Andrii
Doctor of Law, Professor, Head of the Research Laboratory on Problems of Crime Counteraction of the Educational and Research Institute of Policing of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3352-5626;
OKOLIT Oleksandr
PhD in Law, Lecturer at the Department of Criminology and Information Technologies of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6498-6209

Proving the Status of a «Thief in Law» in Criminal Proceedings in Ukraine: Procedural Issues and Case Law

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the problems involved in proving a person's status as a «thief in law» within criminal proceedings in Ukraine under conditions of normative uncertainty of the relevant criminal law construct. The relevance of the study stems from the introduction into criminal legislation of the category of a subject of increased criminal influence and the absence of clear statutory criteria that would allow the unequivocal establishment of such status through traditional procedural mechanisms. The purpose of the article is to determine the limits and possibilities of procedurally proving the

status of a «thief in law», as well as to identify the risks of substituting evidentiary reasoning with subcultural perceptions or assessments of a person's reputation. The methodological framework of the study is based on formal legal, systemic, functional, and comparative legal methods, as well as an analysis of judicial practice and a synthesis of contemporary scholarly approaches to the study of organized crime. Particular attention is paid to the correlation between criminal law and criminal procedure aspects of status determination, the role of covert investigative actions, expert examinations, and the position of the individual with respect to their own status. The study demonstrates that the normative uncertainty of the concept of a "thief in law" makes it impossible to apply the classical model of proof based on official documents and necessitates the use of indirect procedural identification of status. It is shown that subcultural descriptions of «coronations» or other rituals cannot possess independent evidentiary value, and that the establishment of such status is permissible only on the basis of a set of verifiable facts concerning the person's actual conduct, hierarchical role, and factual influence on others. The scientific novelty of the research lies in formulating procedurally significant boundaries for proving the status of a «thief in law» and in distinguishing between the admissible establishment of a social fact and impermissible status attribution. The practical significance of the findings consists in their potential application in the activities of pre-trial investigation bodies, courts, and the defense, with a view to ensuring compliance with procedural guarantees and standards of a fair trial.

Keywords: organized crime; criminal influence; evidence; criminal proceedings; covert investigative actions; forensic examination; court; defense counsel; accused; criminal procedure; criminal liability.

DOI: 10.33270/05267202.2
УДК 343.985(477)

ГУСЄВА Влада*
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
21008, вул. Сонячна, 3а, м. Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8614-1573;
ВУЙМА Анастасія
доктор філософії в галузі права, доцент кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
21008, вул. Сонячна, 3а, м. Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6215-5361

Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх

Анотація. У статті відображено специфіку змістового наповнення криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх. Обґрунтовано, що участь дитини в кримінальному провадженні як підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого або свідка є самостійною криміналістично значущою ознакою, яка впливає на механізм злочину, предмет доказування, зміст слідчих ситуацій, особливості застосування спеціальних знань, технічних засобів і тактичних прийомів. Визначено, що криміналістичне забезпечення в таких провадженнях має бути комплексним й охоплювати техніко-, тактико- та методико-криміналістичні складові. Акцентовано, що всі вони мають відповідати міжнародним стандартам правосуддя, дружнього до дитини, і забезпечувати реалізацію принципу найкращих інтересів дитини. Окреслено основні складові правосуддя, дружнього до дитини, зокрема забезпечення найкращих інтересів дитини, поваги до її гідності та прав, адаптованості комунікації, спеціалізації учасників кримінального провадження, використання спеціальних тактичних засобів, мінімізації повторної травматизації та орієнтованості на ресоціалізацію. Проаналізовано особливості застосування техніко-криміналістичних засобів у провадженнях за участю дітей. До них віднесено засоби аудіовізуальної фіксації, дистанційної комунікації, спеціально обладнані приміщення, медичні та психологічні інструменти, а також протоколи опитування, що ґрунтуються на доказових практиках. Аргументовано, що їх використання має бути спрямоване не лише на збирання доказів, а й на мінімізацію контактів дитини із системою кримінальної юстиції, недопущення вторинної віктимізації та забезпечення психологічної безпеки. Увагу зосереджено на тактичному забезпеченні розслідування. З'ясовано значення спеціальних тактичних прийомів, тактичних комбінацій, участі психолога, педагога, лікаря, законного представника, а також використання моделі Барнахус і методики «зеленої кімнати». Встановлено, що сучасне методико-криміналістичне забезпечення таких проваджень вирізняється фрагментарністю, недостатньою розробленістю рекомендацій щодо роботи з дитиною-свідком, обмеженим упровадженням міждисциплінарного підходу та слабкою адаптацією до цифрових форм злочинності.

Ключові слова: неповнолітній; дитина; правосуддя, дружнє до дитини; Барнахус; «зелена кімната»; техніко-криміналістичні засоби; тактичне забезпечення; цифрові докази; вторинна віктимізація; законний представник; правнича допомога; збирання доказів.

Історія статті:
Отримано: 27.02.2026
Прийнято: 17.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Гусєва В., Вуйма А. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 18–27. DOI: 10.33270/05267202.2

*Відповідальний автор

© Гусєва В., Вуйма А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Охорона дитинства є одним із пріоритетних напрямів державної політики, що зумовлено особливою соціальною цінністю дитинства як періоду формування особистості, її фізичного, психічного, морального та інтелектуального розвитку. Держава зобов'язана забезпечувати належний рівень захисту прав, свобод і законних інтересів дитини, створювати умови для її безпечного розвитку, виховання та соціалізації, а також запобігати будь-яким формам насильства, експлуатації, втягнення в протиправну діяльність чи іншого негативного впливу.

Розвиток суспільних відносин свого часу актуалізував потребу кримінально-правової охорони дитинства, що полягає не лише у встановленні відповідальності за кримінальні правопорушення проти дітей, а й у створенні спеціальних правових механізмів захисту інтересів неповнолітніх, які стали учасниками кримінального провадження.

Міжнародні стандарти захисту прав дитини ґрунтуються на визнанні принципу забезпечення найкращих інтересів дитини як одного з основоположних. Відповідно до положень Конвенції ООН про права дитини, в усіх діях щодо дітей посилену увагу має бути спрямовано на якнайкраще забезпеченню їхніх інтересів [1]. Аналогічні положення містяться в міжнародних актах Ради Європи, зокрема Керівних принципах Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, які передбачають необхідність поваги до гідності дитини, урахування її віку, психологічного стану, рівня зрілості, потреб у захисті й особливостей комунікації[2].

У сучасних умовах актуальним є питання захисту дітей, які перебувають у контакті або конфлікті із законом (Ikaiev, 2020; Kaminska, 2021; Voloshanivska, 2023; Kuzminskyi, 2024). Ідеться як про неповнолітніх потерпілих і свідків, так і про неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальні правопорушення або були втягнуті в злочинну діяльність дорослими. За таких умов особливого значення набуває не лише кримінально-правова чи соціальна складові захисту дитини, а й належне криміналістичне забезпечення розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень.

Актуальність дослідження криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх, зумовлена сукупністю правових, соціальних, психологічних і криміналістичних чинників. В умовах сучасного розвитку суспільства неповнолітні дедалі частіше є не лише потерпілими або свідками кримінальних правопорушень, а й особами, які беруть участь у їх учиненні як виконавці, співучасники, пособники чи організатори. Особливості віку, психоемоційного розвитку, недостатнього життєвого досвіду, підвищеної схильності до зовнішнього впливу та навіювання, а також залежності від найближчого оточення істотно впливають як на механізм злочинної діяльності, так і на специфіку її виявлення, розкриття та розслідування. Крім того, у низці випадків неповнолітні стають співучасниками в злочинах, учинених групою осіб, де дорослі особи використовують їх як інструмент для досягнення злочинної мети, розраховуючи на особливості їх правового статусу та вікові обмеження кримінальної відповідальності.

Водночас слід констатувати, що наявні наукові дослідження переважно присвячені особливостям кримінального провадження щодо неповнолітніх, питанням їх процесуального статусу, захисту прав і гарантій участі в слідчих (розшукових) діях (Chaplynskyi, Yefimov, & Prylovskyi, 2022; Yusupova, 2022; Ilchenko, & Tkachenko, 2024; Prodanets, 2024). Натомість проблематика саме криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх, не отримала належного комплексного висвітлення, лише в деяких працях висвітлено деякі змістові компоненти такої діяльності (Chechotka, 2025). Недостатньо дослідженими залишаються питання типових слідчих ситуацій, особливостей механізму злочинної діяльності за участю неповнолітніх, використання спеціальних знань, подолання протидії розслідуванню, а також розроблення тактичних операцій і методичних рекомендацій для різних категорій кримінальних правопорушень.

Зазначені обставини засвідчують актуальність обраної тематики, її наукове та практичне значення, а також необхідність формування цілісного підходу до криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх.

Матеріали та методи

Теоретичну основу дослідження становлять положення криміналістики, кримінального процесу, міжнародного права, юридичної психології та ювенальної юстиції. Сформульовані положення ґрунтуються на міжнародних нормативно-правових актах у сфері захисту прав дитини, зокрема положеннях Конвенції ООН про права дитини, Керівних принципів Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини, а також матеріалах, присвячених впровадженню моделі Барнахус і методики «зеленої кімнати». Крім того, проаналізовано наукові праці з проблем криміналістичного забезпечення розслідування, правового статусу неповнолітніх у кримінальному провадженні, використання спеціальних знань, техніко-криміналістичних засобів і тактичних

[1] Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

[2] Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини і пояснювальна записка : міжнар. док. від 17 листоп. 2010 р. URL: https://rm.coe.int/16804c2188

прийомів під час проведення процесуальних дій за участю дітей.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання. За допомогою діалектичного методу досліджено сучасний стан і тенденції розвитку криміналістичного забезпечення розслідування злочинів за участю неповнолітніх. Формально-юридичний метод використано для аналізу міжнародних і національних нормативно-правових актів, що регламентують особливості участі дітей у кримінальному провадженні. За допомогою системно-структурного методу визначено складові криміналістичного забезпечення, їх взаємозв'язок і місце в механізмі розслідування. Порівняльно-правовий метод застосовано для зіставлення міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, з національною практикою досудового розслідування. Логіко-семантичний метод використано для уточнення змісту понять «криміналістичне забезпечення», «правосуддя, дружнє до дитини», «вторинна віктимізація», «неповнолітній у конфлікті із законом» і «неповнолітній у контакті із законом». За допомогою функціонального методу визначено роль техніко-, тактико- й методико-криміналістичних засобів у забезпеченні ефективного та безпечного розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей.

Результати й обговорення

Становлення інституту кримінальної відповідальності (покарання) неповнолітніх актуалізувало потребу формування кримінального судочинства щодо неповнолітніх, тобто особливої правової форми залучення дітей до сфери кримінальної юстиції та оцінювання їхньої поведінки. Формування такої правової форми зумовлено впливом кількох взаємопов'язаних чинників. До них належать: 1) історичний чинник, який відображає ставлення суспільства й держави до неповнолітніх, їхнього правового статусу та способів впливу на них; 2) соціальний чинник, пов'язаний з рівнем соціалізації дитини; 3) психологічний чинник, що охоплює особливості правосвідомості, емоційного стану та психофізіологічного розвитку неповнолітніх; 4) правовий чинник, який полягає в упровадженні концепції прав дитини та нормативному регулюванні участі неповнолітніх у кримінальному судочинстві (Romaniuk, 2016, p. 189).

На сучасному етапі розвитку суспільства й державних інституцій стандарти правосуддя, дружнього до дитини, суттєво підвищено. Тому важливо, щоб у практичній діяльності щодо розслідування також було забезпечено їх неухильне дотримання. Отже, і криміналістичне забезпечення в цій сфері має бути комплексним й охоплювати техніко-криміналістичні, тактико-криміналістичні та методико-криміналістичні складові. Водночас усі ці змістові компоненти мають втілювати засади правосуддя, дружнього до дитини, причому так, щоб їх справді було реалізовано, а не залишено суто декларативними.

Ключовими складовими правосуддя, дружнього до дитини, є:

1. Забезпечення найкращих інтересів дитини. Усі рішення та дії щодо неповнолітнього слід приймати з огляду на те, що саме є найсприятливішим для його фізичного, психічного, морального та соціального розвитку. Благополуччя дитини має бути визначальним чинником навіть під час ухвалення процесуальних рішень.

2. Повага до гідності та прав дитини. Дитину необхідно сприймати не лише як об'єкт захисту, а як самостійного учасника провадження, права якого мають бути гарантовані та реалізовані на всіх стадіях кримінального провадження.

3. Адаптованість інформації та комунікації. Дитині необхідно надавати інформацію мовою та у формі, зрозумілій для її віку, рівня розвитку, культури та психологічного стану. Інформацію слід надавати як дитині, так і її законним представникам, причому інформування батьків не може замінювати інформування дитини.

4. Спеціалізація учасників правосуддя. Судді, прокурори, слідчі, адвокати, психологи й інші особи, які працюють із дітьми, повинні мати спеціальну підготовку щодо стандартів правосуддя, дружнього до дитини, особливостей комунікації з неповнолітніми.

5. Додаткові гарантії захисту прав неповнолітніх. Правосуддя щодо дітей має передбачати спеціальні процесуальні гарантії, пов'язані з їх особливим правовим статусом, зокрема право на захисника, психологічну підтримку, участь законного представника, обмеження повторних допитів і недопущення психологічної травматизації.

6. Використання спеціальних тактико-криміналістичних засобів. Зміст криміналістичного забезпечення у справах за участю неповнолітніх становлять тактичні прийоми, тактичні комбінації, тактичні операції та інші криміналістичні засоби, які враховують вік, психологічний стан й особливості поведінки дитини.

7. Мінімізація травматичного впливу, зокрема й унеможливлення ретравматизації. Обмеження свободи неповнолітнього слід застосовувати лише як винятковий захід. Позбавлення волі допускається лише у випадках вчинення тяжких насильницьких злочинів або систематичного вчинення серйозних правопорушень.

8. Орієнтованість на ресоціалізацію та подальший розвиток дитини. Правосуддя щодо неповнолітніх має бути спрямованим не лише на встановлення обставин кримінального правопорушення, а й на перевиховання, надання допомоги, підтримку та забезпечення подальшого нормаль-

ного розвитку дитини як у «конфлікті із законом», так і в «контакті із законом»[1]. Особливу роль у цьому відіграють модель Барнахус і методика «зеленої кімнати» (Chechotka, 2025). Їх застосування надає можливість проводити слідчі та процесуальні дії в дружньому до дитини середовищі, поєднувати доказову діяльність із психологічною підтримкою та уникати повторного травмування неповнолітнього. Саме тому пріоритетного значення набувають не окремі тактичні прийоми, а комплексні тактичні комбінації та операції, спрямовані одночасно на досягнення завдань кримінального провадження й забезпечення найкращих інтересів дитини.

Щодо одного з провідних компонентів криміналістичного забезпечення розслідування слід зауважити, що застосування техніко-криміналістичних засобів у провадженнях, учасниками яких є малолітні й неповнолітні, має щонайменше п'ять взаємопов'язаних завдань. Перше полягає в отриманні якісної та допустимої інформації, що може бути основою процесуальних джерел доказів. Друге – це мінімізація кількості контактів дитини із системою кримінальної юстиції, а отже, недопущення повторної травматизації. Третє – вбачається у створенні безпечних, зрозумілих і комфортних умов участі дитини в процесуальних діях. Четверте – забезпечення міждисциплінарної взаємодії між слідчим, прокурором, психологом, медиком, соціальним працівником і судом. Саме тому важливо поєднувати процесуальну форму, організацію простору та спеціальну підготовку учасників, залучених до проведення слідчої (розшукової) або процесуальної дії.

Застосування техніко-криміналістичних засобів є невіддільною складовою моделі Барнахус, що має на меті не просто фіксацію сказаного дитиною, а якісне одноетапне проведення процесуальної дії без потреби її повторного проведення чи додаткової реалізації. До таких техніко-криміналістичних засобів належать засоби аудіовізуальної фіксації опитування дитини. Відеозапис у моделі Барнахус і рекомендаціях Ради Європи виконує подвійну функцію: з одного боку, він забезпечує повноту й точність фіксації інформації, а з другого – надає можливість не допитувати дитину знову без крайньої потреби. У правовому аналізі безпосередньо зазначено, що аудіовізуальний запис опитування потрібен для уникнення повторних опитувань різними фахівцями, а також може бути використано як доказ у кримінальному провадженні. Водночас Керівні принципи Ради Європи застерігають, що в окремих випадках, а саме у справах про сексуальну експлуатацію, відеозапис також може бути травматичним, тому необхідно оцінювати ризик вторинної віктимізації та, за потреби, обирати інші способи фіксації, наприклад, аудіозапис. Це вкрай важливий висновок: технічний засіб має бути не просто доступним, а процесуально і психологічно виправданим.

Другу групу становлять технічні засоби організації дистанційної або опосередкованої участі сторін у процесуальних діях. Це важливо для необхідності уникнення безпосереднього контакту дитини з підозрюваним. Для цього слід використовувати належні комунікаційні засоби й аудіовізуальну трансляцію, які надають можливість стороні захисту реалізувати право ставити запитання, але не створюють для дитини ситуації прямого протистояння з імовірним кривдником. Отже, технічна мета тут полягає в збереженні процесуального балансу: право на захист не усувається, але реалізується в адаптованій до інтересів дитини формі.

Третю групу становлять спеціально облаштовані приміщення та пов'язане з ними обладнання. Це не просто нейтральний інтер'єр, а фактично особливе технічне середовище проведення процесуальних дій. Барнахус розглядає простір як окремий функціональний елемент: дружнє до дитини середовище має бути безпечним, турботливим, не залякувальним, адаптованим до індивідуально-психологічних і психофізіологічних особливостей дитини. Матеріально-естетичне облаштування, наявність окремих кімнат, технічних можливостей для запису, спостереження та комунікації – це не побутові деталі, а складова техніко-криміналістичного забезпечення. Їх мета – зробити отримання доказової інформації сумісним із вимогою забезпечення стабільного психічного стану дитини.

Четверта група – засоби, що забезпечують судово-медичний огляд і документування його результатів. У правовому аналізі роботи Барнахусу медичний огляд прямо включено до моделі як окрему функціональну кімнату поряд із судово-експертним опитуванням і психологічною допомогою. На підставі аналізу цього документа можна виокремити кілька суттєвих особливостей: медичний огляд має проводити спеціалізований персонал у дружній до дитини формі й мінімально необхідному обсязі; дитині має бути надано інформацію про огляд й отримано її згоду; дитина може відмовитися від судово-медичної експертизи; медичний персонал повинен бути інтегрований у процес планування справи й обмінюватися даними, необхідними для захисту дитини. Тобто медичні технічні засоби тут мають подвійну мету: по-перше, встановлення та фіксація обставин, важливих для доказування; по-друге, оцінювання фізичного стану дитини й забезпечення її відновлення.

П'ята група – засоби психологічного оцінювання та підтримки. Формально їх не

[1] Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дитини і пояснювальна записка : міжнар. док. від 17 листоп. 2010 р. URL: https://rm.coe.int/16804c2188; Комітет Міністрів Ради Європи Рекомендація № R(87)20 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам про соціальний вплив на злочинність неповнолітніх. 1987. URL: https://rm.coe.int/16804f7b52

завжди сприймають як техніко-криміналістичні, проте з аналізованих текстів доходимо висновку, що у справах щодо дітей вони є невіддільною частиною процесу збирання доказів. У Барнахусі психолог не лише надає допомогу, а й оцінює, чи може дитина брати участь у процесуальній дії, які спеціальні умови потрібні, як адаптувати спосіб комунікації до віку, рівня зрілості, культурного підґрунтя, мови чи інвалідності. Це означає, що психологічне оцінювання виконує процесуально-орієнтувальну функцію: воно допомагає обрати правильну форму, тривалість, темп і спосіб фіксації відомостей. У ширшому значенні це теж елемент науково-технічного забезпечення, оскільки ґрунтується на спеціальних знаннях та стандартизованих підходах.

Слід зауважити про протоколи опитування як специфічний «інтелектуальний інструмент», який можна вважати спеціальним засобом отримання доказів. Керівні принципи Ради Європи вимагають розроблення протоколів опитування, які враховують різні етапи розвитку дитини, уникають навідних запитань і підвищують надійність показань. Отже, будь-який допит за участю дитини необхідно проводити за практиками та протоколами, ґрунтованими на доказах, за участю спеціалізованого персоналу, в одному місці, з аудіовізуальним записом, за мінімальної кількості інтерв'ю та з адаптацією до віку й особливих потреб дитини. Отже, тут поєднано тактичний, психологічний і технічний компоненти.

Важливе значення має також використання демонстраційних засобів, які сприяють зниженню стресу й мінімізації психологічної травматизації дитини. Ідеться про застосування малюнків, схем, іграшок, анатомічних ляльок, карток, візуальних матеріалів та інших допоміжних засобів, що полегшують комунікацію та допомагають дитині точніше відтворити події. Для встановлення психологічного контакту з малолітньою чи неповнолітньою особою необхідними є спеціальні знання у сфері дитячої психології та педагогіки (Pavlova, & Antropov, 2021, p. 161), оскільки саме вони дають змогу правильно обрати форму спілкування, адаптувати запитання до віку та психоемоційного стану дитини, а також уникнути навіювання чи повторної травматизації.

Отже, застосування науково-технічних засобів у кримінальних провадженнях за участю дітей слід здійснювати з дотриманням низки принципових вимог. По-перше, їх використання не може бути обмежено лише фіксацією доказової інформації, а має бути спрямоване також на запобігання вторинній віктимізації дитини. По-друге, застосування таких засобів має бути мінімально інвазивним, відповідати віковим, психологічним і психофізіологічним особливостям дитини й бути обґрунтованим з погляду її емоційного стану. По-третє, пріоритет слід надавати комплексному використанню науково-технічних засобів, поєднаному із психологічними, медичними, комунікативними й організаційними заходами. По-четверте, ефективності їх застосування досягають лише за умови забезпечення надійного й повного збирання доказів, зменшення кількості процесуальних дій за участю дитини, належної реалізації права на захист і формування дружнього до дитини формату кримінального провадження.

Тактичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень за участю неповнолітніх має враховувати особливий правовий статус дитини, її вікові, психологічні та поведінкові особливості. Неповнолітній може перебувати як «у конфлікті із законом», набуваючи статусу підозрюваного чи обвинуваченого, так і «в контакті із законом» – як потерпілий або свідок. У кожному із цих випадків діяльність слідчого має бути спрямована не лише на отримання фактичних даних про обставини кримінального правопорушення, а й на забезпечення прав, свобод і законних інтересів дитини.

Зміст тактичного забезпечення охоплює застосування тактичних прийомів, тактичних комбінацій, тактичних операцій, а також криміналістичних рекомендацій щодо організації та проведення слідчих (розшукових) дій. Їх вибір залежить від слідчої ситуації, процесуального статусу дитини, рівня її розвитку, психоемоційного стану, впливу дорослих осіб і характеру кримінального правопорушення. Особливе значення мають тактичні засоби встановлення психологічного контакту, створення безпечної атмосфери, мінімізації повторної травматизації, а також забезпечення повного й достовірного отримання показань.

Під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітніх обов'язковим є залучення додаткових учасників: захисника, законного представника, педагога, психолога, а за необхідності – лікаря. Водночас слід ураховувати законодавчі обмеження щодо тривалості допиту, необхідність попереднього вивчення особистості дитини, умов її проживання, навчання, кола спілкування, стану здоров'я та можливого впливу з боку батьків або інших осіб.

Значущими в аспекті тактичного забезпечення є питання використання спеціальних знань психологів, педагогів, лікарів, спеціалістів у сфері цифрових технологій, а також залучення сучасних технічних засобів фіксації інформації про подію. Зазначене зумовлено тим, що значна частина злочинів, учинених за участю неповнолітніх, супроводжується використанням мобільних телефонів, соціальних мереж, месенджерів, електронних платіжних систем, відеозаписів й інших цифрових слідів, які можуть мати важливе доказове значення.

Необхідним є врахування психологічних закономірностей поведінки неповнолітніх учасників кримінального провадження. Під час встановлення психологічного контакту з допитуваним доцільно використовувати методику контактної

взаємодії, яка передбачає поетапне формування довіри та готовності до співпраці.

На першому етапі слід знизити психологічне напруження та усунути бар'єри в спілкуванні. Для цього необхідно оцінити емоційний стан особи, ставити прості й нейтральні запитання, поступово зменшуючи дистанцію. Ефективність такого підходу виявляється в скороченні пауз, переході від односкладових відповідей до розгорнутих пояснень.

Другий етап пов'язаний з пошуком спільних інтересів і створенням сприятливої атмосфери спілкування. У цьому разі необхідно демонструвати щиру зацікавленість, підтримувати розмову на нейтральні теми, використовувати переключення уваги або нетривалі перерви.

На наступному етапі важливо окреслити засади взаємодії, з'ясувати очікування допитуваного, його індивідуальні особливості та налаштувати його на конструктивне спілкування. Цьому сприяють підбиття проміжних підсумків, акцентування на спільності позицій, підтвердження того, що його думка є важливою.

Увагу слід спрямувати на виявлення рис або обставин, які можуть негативно позначитися на спілкуванні. Для цього використовують елементи дискусії, висловлення сумнівів, зіставлення суперечностей у відповідях і спостереження за реакцією особи.

Подальша взаємодія має бути спрямована на індивідуальний вплив й адаптацію до поведінки допитуваного. У разі потреби слід коригувати його поведінку, акцентувати на необхідності співпраці, запобігати конфліктним реакціям і підтримувати конструктивний характер комунікації.

Завершальним етапом є формування спільних правил взаємодії та довірливих відносин. Для цього доцільно звертатися за порадою, пропонувати спільно подолати проблему, фокусуватися на значущості співпраці та демонструвати повагу до позиції допитуваного (Kashpur, 2023, p. 209-210).

Застосування тактичних прийомів під час допиту, одночасного допиту, пред'явлення для впізнання, слідчого експерименту чи інших процесуальних дій має бути спрямоване не лише на отримання повної та достовірної доказової інформації, а й на недопущення психологічного тиску, повторної травматизації, формування страху чи недовіри до правоохоронних органів. Саме тому сучасне криміналістичне забезпечення розслідування злочинів за участю неповнолітніх дедалі більше орієнтується на використання методики «зеленої кімнати», моделі Барнахус, засобів відеофіксації, а також міждисциплінарного підходу до організації розслідування.

Проблеми методико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю дітей, нині мають комплексний характер і безпосередньо зумовлені тим, що криміналістична наука поки не сформувала цілісну систему рекомендацій для таких проваджень. Традиційно окремі криміналістичні методики ґрунтуються переважно на критерії кримінально-правової кваліфікації діяння, натомість участь дитини в провадженні як потерпілого або свідка часто розглядають лише як факультативну ознаку, що не впливає на зміст методики. Тому значна частина чинних рекомендацій не враховує специфіку віку, психоемоційного стану, рівня розвитку, залежності дитини від дорослих, ризику навіювання чи вторинної віктимізації.

Однією з ключових проблем є брак комплексних криміналістичних методик розслідування злочинів, у яких участь дитини стає системоутворювальною ознакою. На кшталт того, як у справах про домашнє насильство постає потреба розслідувати не лише основний злочин, а й предикатні вияви насильства, у провадженнях за участю дітей слід встановлювати значно ширше коло обставин: умови життя дитини, її стосунки з батьками, особливості освітнього середовища, наявність попередніх виявів насильства, впливу дорослих, булінгу, сексуальної експлуатації, схиляння до протиправної поведінки чи втягнення в злочинну діяльність. Саме тому ці методики мають вибудуватися не лише за видом злочину або окремою групою кримінальних правопорушень, а й з огляду на процесуальний статус дитини та специфіку її участі в кримінальному провадженні.

Суттєвою прогалиною залишається недостатня розробленість криміналістичних рекомендацій щодо розслідування злочинів, де дитина є свідком. На практиці показання дитини часто сприймають як менш надійні через вік, емоційність або схильність до навіювання, проте в низці категорій справ (домашнє насильство, сексуальні злочини, жорстоке поводження, воєнні злочини, злочини проти життя і здоров'я) саме дитина може бути єдиним очевидцем події. Принаймні цей факт має бути враховано під час розроблення комплексних рекомендацій щодо взаємодії під час розслідування з дитиною-свідком. Чинні методики не містять детальних алгоритмів щодо підготовки до допиту таких осіб, оцінювання достовірності їхніх показань, урахування психологічних особливостей сприйняття та відтворення подій, а також можливого впливу батьків чи інших дорослих на зміст показань.

Окремою проблемою є обмежене впровадження міждисциплінарного підходу. Міжнародні стандарти керуються тим, що розслідування злочинів за участю дітей має здійснювати не ізольовано слідчий або прокурор, а за участю психологів, педагогів, лікарів, соціальних працівників, представників служб у справах дітей та фахівців із захисту прав дитини. Утім в українській практиці така взаємодія часто має формальний характер і не інтегрується в структуру криміналістичної методики. Брак чітко визначених алгоритмів міжвідомчої координації, спільного планування процесуальних дій, обміну інформацією та

спільного оцінювання ризиків істотно знижує ефективність розслідування.

Недостатньо розробленими залишаються також питання організації дружнього до дитини простору для проведення процесуальних дій. Методику «зеленої кімнати» і модель Барнахус поступово впроваджують в Україні, однак їх використання досі не стало системним. Тому значну кількість допитів дітей проводять у звичайних службових кабінетах, без належної психологічної підтримки, спеціально обладнаного простору й аудіовізуальної фіксації. Унаслідок цього дитина може зазнавати додаткового стресу, а слідчі змушені повторно проводити процесуальні дії, що лише посилює травматизацію.

Ще однією серйозною проблемою є відсутність уніфікованих протоколів опитування дітей. Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, а також стандарти Барнахусу вимагають використання науково обґрунтованих протоколів допиту, які враховують вік, рівень розвитку, культурні особливості та психоемоційний стан дитини. Однак у практиці досудового розслідування допити часто проводять без спеціальної підготовки, із застосуванням навідних, повторних або психологічно травматичних запитань. Це негативно позначається як на стані дитини, так і на якості процедури збирання доказів.

Водночас постає проблема недостатньої спеціалізації слідчих, прокурорів і суддів у роботі з дітьми. Розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей потребує спеціальних знань у галузі дитячої психології, педагогіки, вікової психофізіології, комунікації та профілактики вторинної травматизації. Без відповідної підготовки навіть правильно організована процесуальна дія може бути проведена неефективно або із порушенням найкращих інтересів дитини. У міжнародних документах акцентовано, що правосуддя щодо дітей мають здійснювати спеціально підготовлені фахівці, які здатні поєднувати доказові завдання з охороною прав дитини. Фіксацію у функціональних обов'язках статусу ювенального слідчого та проходження одного курсу підвищення кваліфікації не можна вважати достатньою підставою для закріплення за такою особою напряму розслідування кримінальних правопорушень за участю дітей.

Крім того, сучасні криміналістичні методики недостатньо враховують цифровий вимір злочинів за участю дітей. Ідеться про кібербулінг, сексуальну експлуатацію в мережі Інтернет, поширення інтимних зображень, схиляння до самогубства, вербування в злочинну діяльність через соціальні мережі, а також використання дітей у створенні незаконного контенту. Такі правопорушення потребують застосування спеціальних технічних засобів, використання можливостей комп'ютерно-технічних експертиз, дослідження цифрових слідів і нових підходів до фіксації доказів електронної форми, але відповідні методики в Україні поки залишаються фрагментарними.

Також слід зауважити, що розроблювані рекомендації щодо розслідування злочинів за участю дітей мають бути спрямовані на реалізацію холістичного підходу до задоволення потреб потерпілої особи, зумовлених кримінальним правопорушенням, зокрема сприяння отриманню медичної, психологічної та правничої допомоги. Важливим є використання чутливого мовлення, що виключає стигматизаційну чи віктимізаційну лексику та забезпечує повагу до гідності потерпілого (Vuima, 2024; Yemets, 2024).

Отже, головна проблема методико-криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю дітей, полягає в невідповідності між сучасними міжнародними стандартами захисту прав дитини та рівнем розробленості національних криміналістичних рекомендацій. Подальший розвиток криміналістичної науки має бути спрямовано на формування комплексних методик, у яких участь дитини розглядатимуть як визначальну обставину, що впливає на структуру доказування, зміст тактичних рекомендацій, застосування технічних засобів, міждисциплінарну взаємодію та організацію процесу розслідування загалом.

Висновки

За результатами дослідження встановлено, що криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, учинених за участю неповнолітніх, необхідно розглядати як комплексну систему техніко-, тактико- і методико-криміналістичних засобів, спрямованих не лише на ефективне збирання, перевірку та оцінку доказів, а й на забезпечення найкращих інтересів дитини, недопущення її повторної травматизації та реалізацію міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини. У сучасних умовах дитина може бути не лише підозрюваним чи обвинуваченим, а й потерпілим, свідком, особою, втягнутою в злочинну діяльність дорослими, що істотно ускладнює механізм кримінального правопорушення та потребує диференційованого криміналістичного підходу.

Доведено, що традиційне формування криміналістичних методик лише за критерієм кримінально-правової кваліфікації не дає змоги повноцінно врахувати особливості участі дитини в кримінальному провадженні. У зв'язку з цим запропоновано розглядати участь неповнолітнього як самостійну криміналістично значущу ознаку, яка впливає на зміст типових слідчих ситуацій, предмет доказування, особливості взаємодії між учасниками провадження, використання спеціальних знань, тактичних прийомів і технічних засобів. Важливе значення має необхідність побудови комплексних криміналістичних методик, які враховують не лише вид злочину, а й процесуальний статус дитини, її вік,

психоемоційний стан, умови життя, рівень розвитку та можливий вплив з боку дорослих.

Обґрунтовано, що техніко-криміналістичне забезпечення в таких провадженнях має виконувати не лише функцію збирання доказів, а й захисну функцію. Використання засобів аудіо- та відеофіксації, дистанційної комунікації, спеціально обладнаних приміщень, медичних і психологічних інструментів має бути спрямовано на мінімізацію контактів дитини із системою кримінальної юстиції, зменшення кількості повторних допитів, забезпечення психологічної безпеки та створення дружнього до дитини процесуального середовища. Застосування таких засобів має бути мінімально інвазивним, психологічно виправданим і поєднуватися з організаційними, комунікативними та реабілітаційними заходами.

Встановлено, що тактичне забезпечення розслідування злочинів за участю дітей має ґрунтуватися на використанні спеціальних тактичних прийомів, комбінацій та операцій, орієнтованих на встановлення психологічного контакту, адаптацію процесуальної комунікації, мінімізацію повторної віктимізації, забезпечення достовірності отриманих показань. Важливу роль відіграє залучення психологів, педагогів, лікарів, законних представників, а також використання моделі Барнахус і методики «зеленої кімнати», які дають змогу інтегрувати доказову діяльність із психологічною підтримкою та міждисциплінарною взаємодією.

З'ясовано, що однією з ключових проблем сучасного методико-криміналістичного забезпечення залишається брак цілісних рекомендацій щодо розслідування злочинів, у яких дитина є свідком або потерпілим. Недостатньо розробленими є питання оцінювання достовірності дитячих показань, протидії навіюванню, організації допиту, підготовки слідчих до роботи з дітьми, упровадження міждисциплінарного підходу та використання цифрових доказів у справах про кібербулінг, сексуальну експлуатацію, втягнення в злочинну діяльність й інші форми сучасної злочинності. У зв'язку з цим перспективним напрямом подальших досліджень є формування комплексних криміналістичних методик, побудованих на поєднанні міжнародних стандартів захисту прав дитини, сучасних технологій доказування та спеціалізованої підготовки працівників системи кримінальної юстиції.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Chaplynskyi, K.O., Yefimov, M.M., & Prylovskyi, V.V. (2022). *Scientific and practical foundations of the methodology for investigating the involvement of minors in illegal activity.* Odesa: Helvetika. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/9454

[2] Chechotka, I.R. (2025). Tactical and forensic support for criminal proceedings against minors. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series "Jurisprudence"*, 75, 96-100. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.75.20

[3] Ikaiev, A.R. (2020). Sources of criminally significant information during the investigation of involving juveniles in criminal activity. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series "Jurisprudence",* 43, 168-171. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.43.37

[4] Ilchenko, O.V., & Tkachenko, O.A. (2024). On the issue of the specificity of criminal proceedings concerning minors. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, 3(81), 83-88. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.11

[5] Kaminska, O. (2021). Regulatory framework for the activity of inquiry bodies concerning juveniles. *Entrepreneurship, Economy and Law,* 2, 249-255. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.2.44

[6] Kashpur, A.S. (2023). Investigation of criminal offenses committed by minors. *Doctor's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee4d6582-ee19-40ca-8d3b-8e219e2c2c05/content

[7] Kuzminskyi, O.O. (2024). The procedural peculiarities of pre-trial investigation concerning juvenile suspects. *Almanac of Law,* 15, 301-306. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-301-306

[8] Pavlova, N.V., & Antropov, B.O. (2021). Interrogation of a minor and juvenile in the investigation of criminal offenses committed by deception. *Historical and Legal Journal,* 17(2), 157-163. DOI: 10.32782/2409-4544/2021-2/22

[9] Prodanets, N.M. (2024). Tactics of detecting and overcoming false testimonies of minors during pre-trial investigation. *Candidate's thesis.* Odesa. Retrieved from https://oduvs.edu.ua/uploads/Disertacziya_Prodanecz_N_M_PDF_1d3563da4a.pdf

[10] Romaniuk, V.V. (2016). *Criminal proceedings concerning minors.* Kharkiv: Drukarnia Madryd. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa6452da-58f5-4527-b646-6f45d558eebf/content

[11] Voloshanivska, T.V. (2023). Peculiarities of investigating juvenile criminal offenses under martial law. *Scientific Notes of V.I. Vernadsky Taurida National University. Series "Legal Sciences",* 34(73), 5, 136-141. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/24

[12] Vuima, A.H. (2024). Application of a victim-oriented approach during investigative (search) actions in crimes related to violence. *Actual Problems of Psychological Support of Official Activities of Law Enforcement Officers:* Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference (pp. 78-81). Kyiv: State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Retrieved from https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/24094/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%94%D0%9D%D0%94%D0%86_31.10.2024.pdf

[13] Yemets, I.O. (2024). Victim-Oriented Approach in Representative Activities Lawyer (Legal, Organizational-Tactical and Psychological Principles). *Pravnychyi chasopys of the Vasyl Stus Donetsk National University*, 2, 149-156. DOI: 10.31558/2786-5835.2024.2.15

[14] Yusupova, K. (2022). Participation of a defense counsel in criminal proceedings on minors: Forensic foundations and criminal procedural guarantees. *Forensic Science and Criminalistics*, 67, 320-335. DOI: 10.33994/kndise.2022.67.33

Список використаних джерел

[1] Чаплинський К. О., Єфімов М. М., Приловський В. В. Наукові та практичні основи методики розслідування втягнення неповнолітніх у протиправну діяльність : монографія. Одеса : Гельветика, 2022. 278 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/9454

[2] Чечотка І. Р. Тактико-криміналістичне забезпечення кримінального провадження щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2025. № 75. С. 96–100. DOI: 10.32782/2307-1745.2025.75.20

[3] Ікаєв А. Р. Джерела криміналістично значущої інформації під час розслідування втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2020 № 43. С. 168–171. DOI: 10.32841/2307-1745.2020.43.37

[4] Ільченко О. В., Ткаченко О. А. До питання специфіки кримінальних проваджень щодо неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 3. № 81. С. 83–88. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.11

[5] Камінська О. Нормативно-правові засади діяльності органів дізнання щодо неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 2. С. 249–255. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.2.44

[6] Кашпур А. С. Розслідування кримінальних проступків, вчинених неповнолітніми : дис. … д-ра філософії : 081 Право. Київ, 2023. 250 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ee4d6582-ee19-40ca-8d3b-8e219e2c2c05/content

[7] Кузьмінський О. О. Процесуальні особливості досудового розслідування щодо неповнолітніх підозрюваних. *Альманах права.* 2024. № 15. С. 301–306. DOI: 10.33663/2524-017X-2024-15-301-306

[8] Павлова Н. В., Антропов Б. О. Допит малолітньої та неповнолітньої особи при розслідуванні кримінальних правопорушень, учинених шляхом обману. *Історико-правовий часопис*. 2021. Т. 17. № 2. С. 157–163. DOI: 10.32782/2409-4544/2021-2/22

[9] Проданець Н. М. Тактика виявлення та подолання неправдивих показань неповнолітніх осіб під час досудового розслідування : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2024. 262 с.

[10] Романюк В. В. Кримінальне судочинство щодо неповнолітніх : монографія. Харків : Друк. Мадрид, 2016. 252 с. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fa6452da-58f5-4527-b646-6f45d558eebf/content

[11] Волошанівська Т. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених дітьми в умовах воєнного стану. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2023. Т. 34 (73). № 5. С. 136–141. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2023.5/24

[12] Вуйма А. Г. Застосування потерпілоорієнтованого підходу під час проведення слідчих (розшукових) дій у злочинах, пов'язаних із насильством. *Актуальні проблеми психологічного забезпечення службової діяльності працівників правоохоронних органів* : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 31 жовт. 2024 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2024. С. 78–81.

[13] Ємець І. О. Підхід, орієнтований на потерпілого в діяльності представника (правові, організаційно-тактичні та психологічні засади). *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2024. № 2. С. 149–156. DOI: 10.31558/2786-5835.2024.2.15

[14] Юсупова К. Участь захисника у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх: криміналістичні основи та кримінальні процесуальні гарантії. *Криміналістика і судова експертиза.* 2022. № 67. С. 320–335. DOI: 10.33994/kndise.2022.67.33

HUSIEVA Vlada
Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminalistics and Forensic Science Educational and Research Institute No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs, Vinnytsia, Ukraine
21008, 3a Soniachna St., Vinnytsia, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8614-1573;
VUIMA Anastasiia
Doctor of Philosophy in Law, Associate Professor of the Department of Criministics and Forensic Science of Educational and Research Institute No. 1 of the Kharkiv National University of Internal Affairs
21008, 3a Soniachna St., Vinnytsia, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-6215-5361

Forensic Support for the Investigation of Crimes Committed with the Participation of Minors

Abstract. The article outlines the specifics of forensic support for the investigation of crimes committed with the participation of minors. It is substantiated that the participation of a child in criminal proceedings as a suspect, accused, victim, or witness is an independent forensically significant feature that affects the mechanism of the crime, the subject of evidence, the content of investigative situations, and the features of the application of special knowledge, technical means, and tactical techniques. It is determined that the forensic support in such proceedings should be comprehensive and include technical, tactical, and methodological forensic components. It is emphasized that all of them should comply with international standards of child-friendly justice and ensure the implementation of the principle of the best interests of the child. The main components of child-friendly justice are revealed, in particular, ensuring the best interests of the child, respect for his or her dignity and rights, adaptability of communication, specialization of participants in criminal proceedings, use of special tactical means, minimization of re-traumatization, and orientation towards resocialization. The peculiarities of the use of technical and forensic means in proceedings involving children are analyzed. These include audiovisual recording, remote communication, specially equipped premises, medical and psychological instruments, and interview protocols based on evidentiary practices. It is substantiated that their use should be aimed not only at collecting evidence but also at minimizing the child's contacts with the criminal justice system, preventing secondary victimization, and ensuring psychological safety. Special attention is paid to the tactical support of the investigation. The importance of special tactical techniques, tactical combinations, the participation of a psychologist, a teacher, a doctor, and a legal representative, as well as the use of the Barnahus model and the «green room» methodology, has been determined. It has been found that the modern methodological and forensic support of such proceedings is characterized by fragmentation, insufficient development of recommendations for working with a child witness, limited implementation of an interdisciplinary approach, and weak adaptation to digital forms of crime.

Keywords: minor; child; child-friendly justice; Barnahus; green room; technical and forensic means; tactical support; digital evidence; secondary victimization; legal representative; legal aid; evidence collection.

DOI: 10.33270/05267202.3
УДК 343.985:340.64(477)

СОКУРЕНКО Валерій*
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, ректор Харківського національного університету внутрішніх справ
21008, вул. Василя Стуса, 2, м. Вінниця, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8923-5639;
ТВЕРДОХЛІБ Володимир
доктор філософії в галузі права, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
61177, вул. Золочівська, 8а, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6544-2378

Теоретичні та практичні засади криміналістичного й судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів

Анотація. Статтю присвячено комплексному теоретико-прикладному дослідженню криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів в умовах воєнного стану. На підставі узагальнення сучасних підходів до криміналістичної класифікації злочинів обґрунтовано доцільність типізації окремих видів воєнних злочинів, адже вона має важливе значення для розроблення окремих криміналістичних методик розслідування. Визначено особливості застосування сучасних техніко-криміналістичних засобів, зокрема безпілотних літальних апаратів, 3D сканерів, цифрових платформ накопичення та аналізу інформації, геоінформаційних систем, засобів фото- й відеофіксації, а також спеціалізованих інформаційних систем, призначених для виявлення, збирання та фіксації слідів злочинів, обстановки на місці події, обробки матеріалів кримінальних проваджень щодо воєнних злочинів. Визначено роль судових експертиз у механізмі доказування. Встановлено, що під час розслідування воєнних злочинів найбільш затребуваними є судово-медичні, молекулярно-генетичні, вибухотехнічні, військові, будівельно-технічні, ґрунтознавчі, біологічні та комп'ютерно-технічні експертизи. Обґрунтовано, що комплексне використання спеціальних знань забезпечує встановлення механізму злочину, ідентифікацію потерпілих і загиблих, визначення виду зброї, напрямку обстрілу, характеру руйнувань, джерел цифрової інформації та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Увагу зосереджено на проблемах забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів (chain of custody), верифікації цифрових матеріалів, допустимості OSINT-даних та інтеграції міжнародних стандартів у національну практику розслідування. Запропоновано напрями вдосконалення криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів, серед яких: розроблення спеціалізованих методик для окремих груп злочинів; удосконалення нормативного регулювання роботи із цифровими доказами; розвиток міжвідомчої та міжнародної взаємодії; посилення матеріально-технічного забезпечення органів досудового розслідування та експертних установ; розширення використання сучасних інформаційних систем і технологій.

Ключові слова: національна безпека; криміналістична методика; криміналістичне забезпечення; воєнний злочин; тактичне забезпечення; техніко-криміналістичне забезпечення; слідча (розшукова) дія; судова експертиза.

Історія статті:
Отримано: 04.03.2026
Прийнято: 06.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Сокуренко В., Твердохліб В. Теоретичні та практичні засади криміналістичного й судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 28–37. DOI: 10.33270/05267202.3

*Відповідальний автор

© Сокуренко В., Твердохліб В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

В умовах збройної агресії проти України актуальності набуває питання належного реагування на воєнні злочини, які супроводжуються масовими порушеннями прав людини, норм міжнародного гуманітарного права та засад міжнародного правопорядку. Одним із ключових завдань держави в таких умовах є не лише забезпечення оборони та захисту населення, а й документування фактів учинення воєнних злочинів, відновлення порушених прав потерпілих, а також реалізація принципу невідворотності кримінальної відповідальності осіб, причетних до їх учинення.

За таких умов значущим є криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів, передбачених, зокрема, ст. 438 КК України. Саме ефективне використання криміналістичних засобів, методів і рекомендацій дає змогу забезпечити своєчасне виявлення, збирання, фіксацію, дослідження й оцінювання доказової інформації, яку надалі може бути використано як у національних судах, так і в діяльності міжнародних судових інституцій. Ідеться не лише про забезпечення належного доказування, а й про збирання достатніх доказів для притягнення винних до відповідальності, доказування системного характеру злочинної діяльності та забезпечення правосуддя.

Ефективне розслідування воєнних злочинів потребує використання міжвідомчої взаємодії, координації зусиль органів досудового розслідування, прокуратури, суду, судово-експертних установ, військових формувань, міжнародних організацій та інших суб'єктів, залучених до фіксації та дослідження обставин таких кримінальних правопорушень. Складність цієї діяльності зумовлена не лише значним обсягом інформації, яку необхідно зафіксувати, верифікувати, дослідити, а й необхідністю працювати в умовах активних бойових дій, тимчасової окупації та деокупації окремих територій, обмеженого доступу до місць подій, руйнування інфраструктури, переміщення населення та наявності інформаційного впливу з боку держави-агресора.

У зв'язку з цим важливе значення має розроблення та впровадження сучасних криміналістичних рекомендацій, алгоритмів і стандартів розслідування воєнних злочинів. Такі стандарти мають охоплювати визначення обставин, що підлягають доказуванню, особливості отримання інформації про факти вчинення воєнних злочинів, порядок проведення невідкладних слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань, технічних засобів і цифрових технологій, а також визначення процесуальних механізмів документування та збереження доказів. Лише за умови належного криміналістичного забезпечення можливо досягти повноти, об'єктивності й ефективності розслідування, що своєю чергою є необхідною передумовою для ухвалення законних і справедливих процесуальних рішень.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що застосовані з метою висвітлення змісту й особливостей криміналістичного та судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів, визначення його структурних елементів, ролі спеціальних знань і міжнародних стандартів у формуванні належної доказової бази. Їх використання також сприяло виявленню закономірностей використання техніко-криміналістичних засобів, судових експертиз, цифрових технологій та організаційно-тактичних заходів під час документування кримінальних правопорушень.

Діалектичний метод забезпечив розгляд криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів як динамічної системи, що трансформується під впливом збройного конфлікту, розвитку міжнародного кримінального правосуддя та появи нових форм доказів, що використовуватимуть для засвідчення обставин, які підлягають установленню. Системний підхід застосовано для аналізу криміналістичного забезпечення як комплексної структури, що поєднує техніко-криміналістичні, тактичні, методичні, організаційні та судово-експертні складові.

Структурно-функціональний метод дав змогу визначити основні напрями криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, зокрема використання воєнної і цифрової криміналістики, забезпечення належного ланцюга збереження доказів, а також організацію взаємодії між слідчими, прокурорами, експертними установами й міжнародними судовими інституціями.

Порівняльно-правовий і порівняльно-аналітичний методи використано для зіставлення національних процедур розслідування воєнних злочинів з міжнародними стандартами, сформованими в практиці міжнародних трибуналів, положеннях Женевських конвенцій, Римського статуту, а також у діяльності міжнародних слідчих груп. Це дало змогу оцінити рівень адаптації української практики до вимог міжнародного кримінального правосуддя.

Методи узагальнення, синтезу й аналізу застосовано для опрацювання наукових джерел, нормативно-правових актів, міжнародних документів, матеріалів судової та експертної практики, присвячених питанням криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. Методи індукції та дедукції забезпечили узагальнення наукових підходів, формулювання висновків щодо сучасного стану наукової розробленості проблематики та визначення перспектив удосконалення окремих криміналістичних методик розслідування різних груп воєнних злочинів.

Емпіричну основу дослідження становлять наукові праці з проблем криміналістичного та судово-експертного забезпечення, міжнародні стандарти документування воєнних злочинів, матеріали практики органів досудового

розслідування, а також напрацювання щодо використання вибухотехнічних, молекулярно-генетичних, судово-медичних, будівельно-технічних і комп'ютерно-технічних експертиз у кримінальних провадженнях про воєнні злочини.

Огляд літератури

На цьому етапі розвитку криміналістичного вчення проблематика криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів посідає одне з провідних місць, що обумовлено масштабністю збройної агресії проти України, значною кількістю фактів учинення воєнних злочинів, а також необхідністю належного документування таких діянь для подальшого притягнення винних до кримінальної відповідальності. Загальнотеоретичні аспекти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів висвітлено в працях А. О. Левицького та О. М. Москалюк (2024; 2025), Ю. О. Пілюкова (2025), Р. Л. Степанюка (2024), В. В. Тимошка (2024) та ін. У роботах учених криміналістичне забезпечення визначено як комплексна система наукових положень, технічних засобів, тактичних прийомів, методичних рекомендацій та організаційних рішень, спрямованих на ефективне виявлення, фіксацію, дослідження та використання інформації в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів.

Важливий напрям становлять праці, присвячені техніко-криміналістичному забезпеченню розслідування воєнних злочинів. Зокрема, автори акцентують на необхідності широкого використання сучасних технічних засобів фіксації доказової інформації, зокрема фото- і відеозйомки, аерофотозйомки, геоінформаційних систем, безпілотних літальних апаратів, засобів супутникового моніторингу, 3D моделювання, цифрових платформ документування і технологій OSINT (Ivasyshyn, & Lenskyi, 2025). Слушно зауважують дослідники, що в умовах воєнного стану саме техніко-криміналістичне забезпечення дає змогу компенсувати втрату доступу до місця події, забезпечити фіксацію руйнувань, переміщення військової техніки, наслідків обстрілів, а також установити часові, просторові й причиново-наслідкові зв'язки між подіями.

Окремий блок досліджень стосується використання спеціальних знань, зокрема судово-експертного забезпечення розслідування воєнних злочинів. Учені спрямовують увагу на значення судових експертиз для встановлення механізму вчинення злочину, характеру руйнувань, походження боєприпасів, виду озброєння, ідентифікації тіл загиблих і документування тілесних ушкоджень. Важливу роль, на думку вчених, відіграють вибухотехнічні, балістичні, молекулярно-генетичні, судово-медичні, будівельно-технічні та комп'ютерно-технічні експертизи. Саме комплексне використання спеціальних знань забезпечує формування достатніх джерел доказів у воєнних злочинах (Dufeniuk, 2022; Shevchyshena, 2024; Husieva, 2025; Knyzhenko, 2026).

У низці праць увагу зосереджено на міжнародних стандартах розслідування воєнних злочинів та їх інтеграції в національну практику. Ці питання висвітлюють О. В. Жовтюк (2025), В. М. Шевчук (2022), а також Ю. М. Чорноус й О. Л. Дульський (2023). Науковці стверджують, що ефективне розслідування воєнних злочинів має відповідати не лише вимогам кримінального процесуального законодавства України, а й міжнародним стандартам, сформованим у практиці міжнародних трибуналів, положеннях Женевських конвенцій, Римського статуту та діяльності міжнародних слідчих груп. Виокремлюють важливість забезпечення належного ланцюга збереження доказів, їх автентичності, перевірюваності та подальшої можливості використання в міжнародних судових інституціях.

Самостійний напрям утворюють праці, присвячені особливостям проведення окремих слідчих (розшукових) дій у справах про воєнні злочини. Переважно аналізують специфіку проведення огляду місця події, документування місць масових поховань, фіксації пошкоджень цивільної інфраструктури, вилучення цифрових доказів, роботи з потерпілими та свідками, а також взаємодії з міжнародними місіями й експертами. Воєнні злочини часто вчиняють в умовах бойових дій, що суттєво ускладнює проведення слідчих (розшукових) дій і потребує розроблення спеціальних алгоритмів їх організації (Moskaliuk, & Levytskyi, 2025).

Більшість наукових праць присвячено або окремим аспектам техніко-криміналістичного чи експертного забезпечення, або загальним питанням розслідування воєнних злочинів. Водночас комплексна концепція криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, яка охоплювала б технічні, тактичні, методичні, організаційні та міжнародно-правові складові, наразі лише формується. Недостатньо дослідженими залишаються питання алгоритмізації дій слідчого, стандартизації використання цифрових доказів, взаємодії з міжнародними структурами, оцінювання доказів у контексті міжнародного кримінального правосуддя, а також побудови окремих криміналістичних методик розслідування різних видів воєнних злочинів.

Отже, сучасний стан наукової розробленості досліджуваної проблематики засвідчує необхідність подальшого комплексного вивчення криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів, з огляду на сучасні виклики, масштабність наслідків збройної агресії, міжнародний досвід і потреби практики органів досудового розслідування.

Результати й обговорення

Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів доцільно розглядати як комп-

лексну систему науково обґрунтованих і практико орієнтованих положень про техніко-криміналістичне забезпечення, тактичне забезпечення, методичні рекомендації та організаційні заходи, спрямовані на забезпечення ефективного виявлення, фіксації, вилучення, дослідження, оцінювання та використання криміналістично значущої інформації в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. Його зміст охоплює не лише використання традиційних криміналістичних засобів, а й адаптацію міжнародних стандартів документування злочинів до національної правозастосовної практики.

Специфіка криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів зумовлена насамперед особливостями механізму їх учинення. Слід зауважити, що в межах ґрунтовного дослідження проблематики криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів їх класифікують на декілька груп. За способом учинення це, зокрема, воєнні злочини, пов'язані із сексуальним насильством, катуванням та іншими формами жорстокого чи нелюдського поводження, заподіянням шкоди здоров'ю, незаконним позбавленням волі, депортацією або примусовим переміщенням населення, взяттям заручників, умисними вбивствами, застосуванням отруйної, хімічної чи іншої забороненої зброї, а також зі знищенням, пошкодженням або незаконним привласненням майна.

За спрямованістю посягання або предметом злочинного впливу воєнні злочини можуть бути класифіковані як такі, що пов'язані з нападом на цивільні об'єкти, об'єкти критичної інфраструктури, госпіталі, місця зосередження хворих і поранених, гуманітарні місії, миротворчі контингенти, об'єкти релігійного, освітнього, наукового, культурного чи мистецького призначення, а також історичні пам'ятки та інші об'єкти, що знаходяться під спеціальним міжнародно-правовим захистом.

Залежно від особи потерпілого розрізняють воєнні злочини, учинені щодо цивільного населення, військовослужбовців, дітей, медичного персоналу, журналістів, волонтерів, представників гуманітарних організацій, миротворчих місій, а також інших осіб, які мають підвищений рівень міжнародно-правового захисту (Pchelina, & Pchelin, 2022, p. 337). Тому методичні рекомендації щодо криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів доцільно розробляти окремо для кожної з визначених груп, оскільки це дає змогу враховувати специфіку механізму їх учинення, характер слідової картини, особливості потерпілих і типові джерела криміналістично значущої інформації. Такий підхід забезпечує практичну придатність й універсальність відповідних криміналістичних рекомендацій. Водночас у межах цього дослідження ми зосередимося на теоретичних і практичних засадах криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, передбачених ст. 438 КК України, які відіграють визначальну роль під час формування та подальшого вдосконалення окремих криміналістичних методик їх розслідування.

Розслідування переважної більшості воєнних злочинів розпочинається з проведення огляду місця події. Одним із ключових елементів криміналістичного забезпечення є належна фіксація такого огляду та його наслідків. У контексті забезпечення ефективного проведення окремої слідчої (розшукової) дії важливим є техніко-криміналістичне і тактико-криміналістичне забезпечення.

Найголовнішим принципом проведення будь-якої процесуальної дії або заходу під час розслідування воєнних злочинів є неухильне дотримання заходів убезпечення всіх учасників огляду місця події. Це зумовлено не лише ризиком відновлення активних бойових дій або повторних обстрілів, а й значною кількістю випадків мінування територій, будівель, транспортних засобів, окремих предметів і навіть тіл загиблих.

За таких умов слідчий повинен прагнути до мінімізації часу перебування учасників слідчої (розшукової) дії на місці події, одночасно забезпечуючи повноту, якість і належну фіксацію всіх виявлених слідів та об'єктів. Під час розслідування воєнних злочинів важливо максимально повно зафіксувати обстановку місця події, характер руйнувань, розміщення тіл загиблих, уламків боєприпасів, слідів вибуху, залишків військової техніки, пошкоджень цивільних об'єктів, слідів пожежі, крові, біологічних слідів та інших речових доказів. У таких випадках традиційні засоби фіксації доповнюють сучасними цифровими технологіями, зокрема аерофотозйомкою, використанням безпілотних літальних апаратів, супутникових знімків, лазерного сканування місцевості, технологій 3D моделювання, геолокаційних сервісів і цифрових платформ для зберігання доказів (Sokurenko, 2023). Актуалізована така потреба з огляду на те, що повторне проведення огляду надалі може бути неможливим через зміну обстановки, руйнування об'єкта, повторне мінування або обмеження доступу до відповідної території.

З метою підвищення ефективності огляду доцільно максимально використовувати технічні засоби фото- й відеофіксації, безпілотні літальні апарати, мобільні комплекси 3D сканування та інші сучасні засоби документування. Це дає змогу, з одного боку, зменшити кількість осіб, які безпосередньо перебувають у небезпечній зоні, що відповідає положенням ч. 7 ст. 223 КПК України, а з іншого – оперативно зафіксувати обстановку місця події з можливістю подальшого детального аналізу та складання протоколу вже в безпечному місці.

Фото- і відеофіксацію у воєнних злочинах слід здійснювати системно, дотримуючись правил масштабної фіксації, прив'язки до місцевості, відображення взаємного розташування об'єктів і збереження метаданих. У сучасних умовах значна

частина інформації надходить не лише від правоохоронних органів, а й від цивільного населення, журналістів, волонтерів, військовослужбовців, міжнародних організацій. Фото- і відеоматеріали, створені за допомогою смартфонів, камер спостереження, дронів та інших цифрових пристроїв, можуть використовувати в доказуванні, однак потребують ретельної перевірки їх автентичності, часу створення, цілісності та відсутності ознак монтажу.

Важливим елементом криміналістичного забезпечення є робота із цифровими слідами. У справах про воєнні злочини дедалі частіше використовують інформацію із соціальних мереж, месенджерів, електронної пошти, супутникових сервісів, відкритих джерел у мережі Інтернет, камер відеоспостереження, мобільних пристроїв, GPS трекерів, систем радіолокації та інших цифрових платформ. Такі дані дають змогу встановлювати переміщення військової техніки, місце перебування конкретних осіб, хронологію подій, факти обстрілів, знищення цивільних об'єктів та інші обставини, що мають значення для кримінального провадження.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває використання OSINT-технологій, кримінального аналізу, кіберрозвідки, даних геоінформаційних систем і спеціалізованого програмного забезпечення для верифікації цифрових матеріалів. Водночас цифрові докази є надзвичайно вразливими до змін, модифікацій і підроблення, тому під час їх вилучення, копіювання, зберігання та дослідження необхідно дотримуватися міжнародних стандартів цифрової криміналістики. Ідеться про створення хеш-сум, використання спеціалізованих засобів копіювання, документування кожного етапу роботи з файлами, збереження оригіналів і перевірку метаданих (Kalancha, 2025).

У практиці розслідування воєнних злочинів дедалі важливішими стають спеціалізовані інформаційно-аналітичні платформи. Однією з них є система SORC, яку використовують у діяльності слідчого управління ГУНП у Харківській області. Її можливості забезпечують оперативний пошук необхідних відомостей, систематизацію доказової інформації, обробку та зберігання процесуальних документів, фотознімків, відеозаписів та інших матеріалів, що мають значення для кримінального провадження. Фактично SORC перетворилася на масштабний електронний масив доказів, у якому акумулюються відомості про воєнні злочини, учинені військовослужбовцями рф (Bolvinov, 2024).

Окремим напрямом криміналістичного забезпечення є забезпечення безперервного ланцюга збереження доказів. Ланцюг збереження доказів (англ. *chain of custody*) слід тлумачити як механізм забезпечення безперервної та документально підтвердженої хронології законного володіння доказами уповноваженими особами. Він охоплює всі етапи поводження з доказами – від моменту їх виявлення або отримання як потенційних джерел доказової інформації до визначення їх поточного місцезнаходження, статусу, передачі, транспортування, дослідження, зберігання чи іншого використання в кримінальному провадженні. Водночас протокол ланцюга збереження є документом або сукупністю взаємопов'язаних документів, у яких детально відображаються всі дії з доказами, а також послідовність їх передачі між відповідальними особами (Pashkovskyi, 2024, p. 159).

Відповідно до ст. 103, 104 КПК України, однією з основних форм фіксації кримінального провадження є протокол, у якому відображають перебіг і результати проведення процесуальної дії. З огляду на це, інформацію щодо ланцюга збереження слід оформлювати саме у вигляді протоколу відповідної процесуальної дії[1]. Оскільки процес доказування передбачає значну кількість різних процесуальних дій, відомості про ланцюг збереження можуть міститися в декількох протоколах одного кримінального провадження. Визначальним є забезпечення безперервності та послідовності документування всіх етапів володіння доказами й будь-яких форм поводження з ними (Pashkovskyi, 2024, p. 159).

У справах про воєнні злочини проблема безперервного ланцюга збереження доказів набуває принципового значення, адже під час досудового розслідування може змінюватися підслідність, отже, докази передаватимуть від одного правоохоронного органу до іншого, між експертними установами, міжнародними організаціями, спільними слідчими групами та міжнародними судовими інституціями. Будь-яке порушення ланцюга збереження доказів може поставити під сумнів їхні автентичність, цілісність і допустимість.

Кожен об'єкт, що має доказове значення, повинен бути належно вилучений, описаний, упакований, опечатаний і зафіксований у відповідних процесуальних документах. У роботі з біологічними зразками, цифровими носіями, уламками боєприпасів, одягом потерпілих, зразками ґрунту, слідами вибухових речовин, залишкам пального й іншим об'єктами необхідно керуватися апробованими рекомендаціями не тільки щодо їхнього вилучення та пакування, а й щодо зберігання і транспортування. Також слід ураховувати, що відповідно до міжнародних стандартів обов'язковим є документування кожного випадку передання доказу від однієї особи до іншої, що забезпечує можливість відтворення шляху переміщення об'єкта від моменту його виявлення до представлення та оцінювання в суді.

Вагоме місце в структурі криміналістичного забезпечення посідають спеціальні знання та можливості судових експертиз. Під час

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

розслідування воєнних злочинів найчастіше постає потреба в призначенні судово-медичних, молекулярно-генетичних, вибухотехнічних експертиз, експертизи зброї, слідів й обставин її використання, трасологічних, будівельно-технічних, комп'ютерно-технічних, товарознавчих, психологічних, мистецтвознавчих та інших видів судових експертиз.

Судово-медичні й молекулярно-генетичні дослідження дають змогу ідентифікувати загиблих, встановлювати причину смерті, характер і механізм тілесних ушкоджень, факти катувань, сексуального насильства, застосування заборонених засобів ведення війни й інші обставини. У випадках масової загибелі людей ДНК-ідентифікація є одним із ключових засобів встановлення особи потерпілих і забезпечення права родичів на отримання достовірної інформації.

Вибухотехнічні, балістичні і трасологічні експертизи надають можливість визначити тип застосованої зброї, напрямок обстрілу, вид боєприпасу, механізм вибуху, місце розташування вогневих позицій, характер слідів військової техніки й інші важливі обставини. Це має важливе значення для встановлення конкретних виконавців, реконструкції події та доведення факту застосування заборонених методів ведення війни.

Важливе значення під час розслідування воєнних злочинів мають військові експертизи, передусім за спеціальністю 16.1 «Військові дослідження». Їх предметом є встановлення обставин застосування озброєння та визначення напрямку ведення вогню. На підставі результатів огляду місця події, аналізу пошкоджень, характеру влучань, особливостей розташування уламків, вирв та інших слідів експерти можуть дійти висновку щодо ймовірного напрямку, з якого здійснювали артилерійський обстріл, із конкретизацією території населеного пункту або місцевості. Крім того, ці дослідження дають змогу виключити альтернативні напрямки обстрілу та підвищити достовірність версії про місце розташування вогневих позицій противника.

Поряд із військовими експертизами у справах про воєнні злочини важливе значення мають біологічні дослідження, що надають можливість установити походження біологічних слідів, ідентифікувати потерпілих або загиблих, а також підтвердити факти насильства чи перебування конкретних осіб на місці події. Значущу роль відіграють ґрунтознавчі експертизи, які можуть бути використані для встановлення факту переміщення осіб, техніки чи предметів, співвідношення певних об'єктів із конкретною місцевістю, а також для підтвердження перебування транспортних засобів або військових підрозділів у визначеному районі.

Значний доказовий потенціал становлять і можливості комп'ютерно-технічних експертиз. Їх призначають у випадках вилучення мобільних телефонів, планшетів, ноутбуків, GPS навігаторів, карт пам'яті, дронів та інших цифрових носіїв інформації. За допомогою таких досліджень можна відновити видалені або зашифровані файли, встановити історію пошукових запитів, маршрутів переміщення, листування в месенджерах, факти користування соціальними мережами, передачі фото- й відеоматеріалів, а також виявити інші цифрові сліди, що підтверджують причетність конкретних осіб до вчинення воєнних злочинів (Bondar, 2024).

Не можна оминути увагою важливість комплексного підходу в розслідуванні воєнних злочинів. Це стосується і проблематики використання спеціальних знань, що полягає і в призначенні комплексних експертиз, й у використанні різних форм застосування спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Прикладом комплексної експертизи під час розслідування воєнного злочину може бути дослідження наслідків артилерійського обстрілу цивільного об'єкта. У такому випадку для встановлення механізму події, виду застосованого озброєння, напрямку й дальності стрільби, кількості пострілів, локалізації ушкоджень доцільно призначати комплексну (комісійну) судову будівельно-технічну та військову експертизу[1].

Особливість комплексної експертизи полягає в тому, що її проводять із застосуванням спеціальних знань з різних галузей науки для реалізації єдиного інтеграційного завдання. У висновку мають бути чітко розмежовані функції кожного експерта, а кожну частину дослідження підписує той експерт, який її проводив. Це забезпечує можливість перевірки меж компетенції кожного експерта й оцінки обґрунтованості загального висновку.

Слід акцентувати й на організаційних аспектах криміналістичного забезпечення. Розслідування воєнних злочинів неможливе без належної взаємодії між слідчими, прокурорами, оперативними працівниками, судовими медиками, експертами, військовими, представниками органів місцевого самоврядування, міжнародних організацій і правозахисних структур. Важливе значення мають створення спільних слідчих груп, залучення іноземних експертів, використання міжнародних баз даних та обмін інформацією між різними суб'єктами.

У сучасних умовах слід зауважити і про логістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів. Ідеться про забезпечення слідчих й експертів транспортом, засобами індивідуального захисту, спеціальним обладнанням, мобільними криміналістичними лабораторіями, засобами зв'язку, генераторами, освітлювальним обладнанням та іншими технічними ресурсами. Передусім це важливо під час роботи в зонах активних бойових дій, на деокупованих територіях, у місцях масових поховань, руйнувань чи катувань.

Однією з найактуальніших проблем є необхідність розроблення окремих криміналістичних

[1] Вирок Тростянецького районного суду Сумської області від 9 трав. 2023 р. Справа № 588/1072/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110714705

методик розслідування різних видів воєнних злочинів. Зокрема, потребують самостійного наукового опрацювання методики розслідування масових убивств цивільного населення, катувань, сексуального насильства, депортації, незаконного позбавлення волі, руйнування цивільної інфраструктури, нападів на об'єкти критичної інфраструктури, використання заборонених засобів ведення війни, знищення культурних цінностей та екологічних злочинів.

Важливою умовою ефективного криміналістичного забезпечення є імплементація міжнародних стандартів у національну практику. Ідеться про стандарти, сформовані в практиці Міжнародного кримінального суду, міжнародних трибуналів для колишньої Югославії та Руанди, діяльності спільних слідчих груп, положеннях Женевських конвенцій та міжнародного гуманітарного права. Їх дотримання забезпечує належність, допустимість, достовірність і міжнародну придатність доказів, зібраних у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів (Zhovtiuk, 2025).

Отже, теоретичні засади криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів мають ґрунтуватися на системі наукових положень, які відповідають сучасним потребам правозастосовної практики й міжнародним стандартам документування таких діянь. Насамперед вони повинні бути науково обґрунтованими, тобто ґрунтуватися на результатах фундаментальних і прикладних досягнень науки й техніки, узагальненнях матеріалів слідчої, судової та експертної практики, а також положеннях міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального правосуддя.

Такі положення мають бути комплексними, оскільки криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів охоплює техніко-криміналістичні, організаційно-тактичні, методичні й судово-експертні складові. Вони мають ураховувати взаємозв'язок між різними напрямами діяльності слідчого, прокурора, експерта, спеціаліста, оперативних працівників, міжнародних організацій та інших суб'єктів, залучених до документування і розслідування воєнних злочинів.

Водночас ці положення мають бути практико орієнтованими, прикладними, тобто придатними до використання в реальних умовах бойових дій, деокупованих територій, руйнування інфраструктури, мінування місцевості й обмеженого доступу до місць подій. Їх практична цінність полягає в можливості формування чітких алгоритмів дій, рекомендацій щодо проведення слідчих (розшукових) дій, використання спеціальних знань, цифрових технологій та забезпечення ланцюга збереження доказів.

Окремо слід зауважити, що теоретичні засади мають бути адаптивними й динамічними, адже характер воєнних злочинів, способи їх учинення, можливості цифрової криміналістики та міжнародні стандарти доказування постійно змінюються. У зв'язку з цим криміналістичні рекомендації мають оперативно оновлюватися з огляду на нові види застосованих знарядь і засобів, технічних засобів, упроваджених у сферу протидії злочинності, міжнародний досвід і практику міжнародних судових інституцій.

Крім того, ці положення повинні бути системними, внутрішньо узгодженими та структурованими, щоб забезпечувати цілісне уявлення про криміналістичне забезпечення як багаторівневу систему. Вони мають забезпечувати єдність підходів до фіксації, вилучення, дослідження, оцінювання та використання доказової інформації, а також відповідати вимогам законності, допустимості, достовірності й міжнародної придатності доказів.

Значущою ознакою є міждисциплінарність таких положень, оскільки ефективне криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів неможливе без інтеграції знань процесуального права, судової експертології, міжнародного гуманітарного права, військової справи, інформаційних технологій, медицини, психології та інших галузей. Саме це забезпечує повноту й об'єктивність дослідження обставин воєнних злочинів і створює підґрунтя для формування спеціалізованих криміналістичних методик їх розслідування.

Висновки

Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів є складною багаторівневою системою, яка охоплює технічні, організаційно-тактичні, методичні елементи. Його основною метою є забезпечення ефективного документування злочинів, формування належної доказової бази та створення умов для повноцінного виконання завдань кримінального провадження.

У сучасних умовах стратегічного значення набувають цифрові технології, сучасні технічні засоби, судові експертизи, можливості міжнародної співпраці й стандартизації процесу доказування. Водночас ефективність криміналістичного забезпечення залежить від рівня нормативного регулювання, ресурсного забезпечення, професійної підготовки фахівців і здатності адаптувати міжнародні стандарти до національної практики.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення спеціалізованих криміналістичних методик розслідування окремих видів воєнних злочинів, удосконалення механізмів роботи із цифровими слідами й електронними доказами, розроблення стандартизованих алгоритмів збереження безперервного ланцюга доказів й удосконалення правових засад міжнародного співробітництва у сфері документування злочинів, пов'язаних зі збройною агресією.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bolvinov, S.P. (2024). Practical aspects of the information systems application in the investigation of war crimes (on the example of the SORC system). *Bulletin of Criminological Association of Ukraine,* 2(32), 531-543. DOI: 10.32631/vca.2024.2.38

[2] Bondar, V.S. (2024). Peculiarities of forensic support for the pre-trial investigation of violations of the laws and customs of war. *Research Papers of National University "Odesa Law Academy",* 34, 22-31. DOI: 10.32782/npnuola.v34.2024.3

[3] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2023). The concept and content of technical and forensic support for evidence gathering. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 445-449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105

[4] Dufeniuk, O.M. (2022). War crimes investigation: Logistics, forensic science and medical issues. *Legal Scientific Electronic Journal,* 4, 369-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88

[5] Husieva, V.O. (2025). Participation of specialists in the investigation of war crimes. *Archive of Criminology and Forensic Sciences,* 12(2), 71-76. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.06

[6] Ivasyshyn, T. M., & Lenskyi, M.M. (2025). The use of unmanned aerial vehicles during the examination of the crime scene: forensic aspects. *Subcarpathian Law Herald*, 3(62), 105-109. DOI: 10.32782/pyuv.v3.2025.20

[7] Kalancha, I.H. (2025). Digital evidence in the criminal procedure of Ukraine: Identification and integrity in the light of the chain of custody concept. *Scientific Perspectives,* 8(51), 206-230. DOI: 10.52058/2695-1592-2025-8(51)-206-230

[8] Knyzhenko, S.O. (2026). Strategy for investigating war crimes. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(1), 70-74. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.11

[9] Levytskyi, A.O., & Moskaliuk, O.M. (2024). Criminal assurance of the investigation of war crimes: separate problems of the scientific and theoretical basis. *Forensic Herald*, 2(42), 76-85. DOI: 10.37025/1992-4437/2024-42-2-76

[10] Moskaliuk, O.M., & Levytskyi, A.O. (2025). Main directions of criminalistic support for investigative (search) actions in documenting war crimes. *International humanitarian law and fundamentals of security during armed conflicts:* materials of the International Scientific and Practical Conference (pp. 232-235). Kyiv: Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine. Retrieved from https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27632/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80.%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA.-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.06.02.25_%D0%9A%D0%86%D0%9D%D0%93%D0%A3.pdf

[11] Pashkovskyi, M. (2024). Chain of custody: Procedural form. *Innovative science: Searching for answers to the challenges of modernity:* materials of the III International Scientific Conference (pp. 157-161). Mohyliv-Podilskyi. DOI: 10.62731/mcnd-06.12.2024

[12] Pchelina, O.V., & Pchelin, V.B. (2022). Forensic classification of war crimes. *Modern trends in the development of criminalistics and criminal procedure under martial law:* materials of the International Scientific and Practical Conference (pp. 334-338). Kharkiv: Kharkiv National University of Internal Affairs.

[13] Piliukov, Yu. (2025). Forms of using special knowledge during the investigation of war crimes. *Actual Problems of Law,* 2(42), 112-117. DOI: 10.35774/app2025.02.112

[14] Shevchuk, V M. (2022). Reloading criminalistics in wartime conditions: Problems, tasks, and prospects. *Problems of documentary recording, assessment of damage and compensation for losses caused to Ukraine and its citizens as a result of the armed aggression of the Russian Federation:* materials of the scientific and practical conference (pp. 46-47). Kharkiv: Yaroslav Mudryi National Law University. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/19679

[15] Shevchyshena, K.P. (2024). Investigation of war crimes in Ukraine. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://www.navs.edu.ua/files/spec-vchena-rada/srd_26_007_03/2024/avtoref_shevchyshena.pdf

[16] Sokurenko, V.V. (2023). Technical and Forensic Support for the Investigation of Violations of Laws and Customs of the War. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 2(31), 11-24. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02

[17] Stepaniuk, R.L. (2024). Innovations in technical and forensic support for the investigation of war crimes. *Procedural and criminalistic aspects of the investigation of war crimes:* materials of the Round Table (pp. 171-174). Odesa: Odesa State University of Internal Affairs.

[18] Tymoshko, V.V. (2024). Use of specialized knowledge during documentation and investigation of war crimes. *Bulletin of Criminological Association of Ukraine*, 1(31), 307-314. DOI: 10.32631/vca.2024.1.25

[19] Zhovtiuk, O. (2025). International standards for forensic support in the investigation of war crimes. *Nauka i Pravoohorona,* 4(70), 202-209. DOI: https://doi.org/10.33270/

Список використаних джерел

[1] Болвінов С. П. Практичні аспекти застосування інформаційних систем під час розслідування воєнних злочинів (на прикладі системи SORC). *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 531–543. DOI: 10.32631/vca.2024.2.38

[2] Бондар В. С. Особливості судово-експертного забезпечення досудового розслідування порушення законів та звичаїв війни. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2024. Т. 34. С. 22–31. DOI: 10.32782/npnuola.v34.2024.3

[3] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 7. С. 445–449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105

[4] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88

[5] Гусєва В. О. Участь спеціалістів у розслідуванні воєнних злочинів. *Архів кримінології та судових наук.* 2025. № 2 (12). С. 71–76. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.06

[6] Івасишин Т., Ленський М. Застосування безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події: криміналістичні аспекти. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. Т. 3 (62). С. 105–109. DOI: 10.32782/pyuv.v3.2025.20

[7] Каланча І. Г. Докази, що мають електронну форму в кримінальному процесі України: ідентифікація та цілісність у світлі концепції chain of custody. *Наукові перспективи.* 2025. № 8 (51). С. 206–230. DOI: 10.52058/2695-1592-2025-8(51)-206-230

[8] Книженко С. О. Стратегія розслідування воєнних злочинів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2026. Т. 3. № 1. С. 70–74. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.11

[9] Левицький А. О., Москалюк О. М. Криміналістичне забезпечення розслідування воєнних злочинів: окремі проблеми науково-теоретичних засад. *Криміналістичний вісник.* 2024. № 2 (42). С. 76–85. DOI: 10.37025/1992-4437/2024-42-2-76

[10] Москалюк О. М., Левицький А. О. Основні напрями криміналістичного забезпечення слідчих (розшукових) дій при документуванні воєнних злочинів. *Міжнародне гуманітарне право та основи безпеки у період збройних конфліктів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 6 лют. 2025 р.). Київ : Київ. ін-т Нац. гвардії України, 2025. С. 232–235. URL: https://repositsc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/27632/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D1%82%D0%B5%D0%B7_%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80.%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA.-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87.%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%84.06.02.25_%D0%9A%D0%86%D0%9D%D0%93%D0%A3.pdf

[11] Пашковський М. Ланцюг зберігання доказів (chain of custody): процесуальна форма. *Інноваційна наука: пошук відповідей на виклики сучасності* : III Міжнар. наук. конф. (Могилів-Подільський, 6 груд. 2024 р.). Могилів-Подільський, 2024. С. 157–161. DOI: 10.62731/mcnd-06.12.2024

[12] Пчеліна О. В., Пчелін В. Б. Криміналістична класифікація воєнних злочинів. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану* : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 25 листоп. 2022 р.). Харків : ХНУВС, 2022. С. 334–338.

[13] Пілюков Ю. Форми використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2 (42). С. 112–117. DOI: 10.35774/app2025.02.112

[14] Шевчук В. М. Перезавантаження криміналістики в умовах війни: проблеми, завдання, перспективи. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації* : тези наук.-практ. конф. (Харків, 22 черв. 2022 р.). Харків : НЮУ ім. Я. Мудрого, 2022. С. 46–47. URL: https://dspace.nlu.edu.ua//jspui/handle/123456789/19679

[15] Шевчишина К. П. Розслідування воєнних злочинів в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2024. 23 с. URL: https://www.navs.edu.ua/files/spec-vchena-rada/srd_26_007_03/2024/avtoref_shevchyshena.pdf

[16] Сокуренко В. В. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування порушень законів і звичаїв війни. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2023. Вип. 2 (29). С. 169–181. DOI: 10.32353/khrife.2.2023.02

[17] Степанюк Р. Л. Новації у техніко-криміналістичному забезпеченні розслідування воєнних злочинів. *Процесуальні та криміналістичні аспекти розслідування воєнних злочинів* : матеріали круглого столу (Одеса, 21 лют. 2024 р.). Одесса : ОДУВС, 2024. С. 171–174.

[18] Тимошко В. В. Використання спеціальних знань під час документування та розслідування воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2024. № 1 (31). С. 307–314. DOI: 10.32631/vca.2024.1.25

[19] Жовтюк О. Міжнародні стандарти криміналістичного забезпечення розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона*. 2025. Вип. 4 (70). С. 202–209. DOI: 10.33270/05257004.2

SOKURENKO Valerii
Doctor of Law, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine of the Rector of Kharkiv National University of Internal Affairs
21008, 2 Vasylia Stusa St., Vinnytsia, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8923-5639;
TVERDOKHLIB Volodymyr
Doctor of Philosophy in Law, Doctoral Student of the National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute»
61177, 8a Zolochivska St., Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-6544-2378

Theoretical and Practical Principles of Forensic and Forensic Support for the Investigation of War Crimes

Abstract. The article is devoted to a comprehensive theoretical and applied study of forensic and forensic support for the investigation of war crimes under martial law. Based on the generalization of modern approaches to the forensic classification of crimes, the feasibility of typifying certain types of war crimes is substantiated, as it is of great importance for the development of forensic investigation methods. The features of the use of modern technical and forensic means are determined, in particular uncrewed aerial vehicles, 3D scanners, digital platforms for accumulating and analyzing information, geographic information systems, photo and video recording devices, as well as specialized information systems designed to detect, collect and record traces of crimes, the situation at the scene of the incident and the processing of materials of criminal proceedings regarding war crimes. The role of forensic examinations in the mechanism of evidence is determined. It has been established that during the investigation of war crimes, the most demanded are forensic, molecular genetic, explosive, military, construction and technical, soil science, biological, and computer technical examinations. It has been substantiated that the complex use of special knowledge ensures the establishment of the mechanism of the crime, the identification of victims and the dead, the determination of the type of weapon, the direction of the shelling, the nature of the destruction, the sources of digital information, and other circumstances that are important for the criminal proceedings. Considerable attention is paid to ensuring a continuous chain of custody for evidence, verifying digital materials, assessing the admissibility of OSINT data, and integrating international standards into national investigative practice. Directions for improving the forensic and forensic support for the investigation of war crimes are proposed, including: the development of specialized methods for individual groups of crimes; improving the regulatory regulation of work with digital evidence; developing interdepartmental and international cooperation; strengthening the material and technical support of pre-trial investigation bodies and expert institutions; expanding the use of modern information systems and technologies.

Keywords: national security; forensic methodology; forensic support; war crime, tactical support; technical and forensic support; investigative (search) action; forensic examination.

DOI: 10.33270/05267202.4
УДК 343.13

ТАРАН Олена*
доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального процесу Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4752-9924;
СВИРИДЕНКО Станіслав
кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінальної юстиції Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0001-9152-973X

Правова визначеність як вимога до підстав закриття кримінального провадження, проблеми класифікації та диференціації наслідків

Анотація. У статті досліджено принцип правової визначеності як складової верховенства права в контексті нормативного регулювання підстав закриття кримінального провадження, передбачених ст. 284 Кримінального процесуального кодексу України. Здійснено аналіз доктринального поділу таких підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі, який застосовує судова практика та правова доктрина, проте він не отримав чіткого нормативного закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві. Обґрунтовано, що брак законодавчо визначеної класифікації за наявності суттєво відмінних правових наслідків для особи, щодо якої провадження закривають, породжує стан правової невизначеності й ускладнює реалізацію процесуальних прав, зокрема права на реабілітацію, відшкодування шкоди та захист репутації. Висвітлено вимоги принципу правової визначеності в складі верховенства права, серед яких чіткість, передбачуваність, недвозначність і пропорційність у застосуванні до підстав закриття провадження. Увагу зосереджено на питанні диференціації юридичних наслідків закриття за різними підставами, зокрема залежно від можливості відшкодування шкоди, обмеження щодо доступу до публічної служби та репутаційних наслідків. Крізь призму практики Європейського суду з прав людини у справах Allen v. the United Kingdom, Sekanina v. Austria, Minelli v. Switzerland визначено вимоги до національного правопорядку щодо забезпечення особі ефективного захисту її процесуальних прав після завершення кримінального переслідування з огляду на позапроцесуальну складову презумпції невинуватості, гарантованої п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Сформульовано висновки щодо необхідності вдосконалення нормативного регулювання підстав закриття кримінального провадження в напрямі чіткої диференціації їх правових наслідків, забезпечення співмірності таких наслідків характеру підстави закриття, а також гарантування особі ефективних процесуальних засобів захисту, що відповідатиме вимогам принципу правової визначеності як елементу верховенства права.

Ключові слова: правова визначеність; верховенство права; закриття кримінального провадження; реабілітуючі та нереабілітуючі підстави; презумпція невинуватості; реабілітація; практика ЄСПЛ.

Історія статті:
Отримано: 10.03.2026
Прийнято: 28.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Таран О., Свириденко С. Правова визначеність як вимога до підстав закриття кримінального провадження, проблеми класифікації та диференціації наслідків. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 38–45. DOI: 10.33270/05267202.4

*Відповідальний автор

© Таран О., Свириденко С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Принцип правової визначеності як складова верховенства права має особливе значення в кримінальному процесі, де процесуальні рішення здебільшого впливають на реалізацію конституційних прав осіб. Стаття 8 КПК України верховенство права закріплює як засада кримінального провадження, а в його змісті, про що неодноразово зауважував Конституційний Суд України, є вимоги чіткості, передбачуваності, недвозначності та пропорційності правового регулювання (Panchenko, 2023). Надзвичайно чутливим до цих вимог є інститут закриття кримінального провадження, оскільки саме на цій стадії визначають правові можливості для особи, щодо якої здійснювали провадження, зокрема в частині реабілітації, відновлення репутації та отримання відшкодування завданої шкоди.

Стаття 284 КПК України передбачає вичерпний перелік підстав закриття кримінального провадження, які за своєю правовою природою є різнорідними й утворюють відмінні юридичні наслідки для особи. Ця різнорідність зумовила появу в науці кримінального процесу та правозастосовній практиці поділу зазначених підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі (Torbas, Stoianov, & Zavtur, 2022). Водночас такий поділ, попри його застосування судами та правоохоронними органами, не отримав чіткого нормативного закріплення в законодавстві, що становить предмет наукової дискусії та викликає практичні складнощі в правозастосуванні.

Конституційний Суд України в Рішенні від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022 у справі за конституційною скаргою Кротюка О. В.[1] констатував, що підстави для закриття кримінального провадження, з огляду на спричинені ними юридичні наслідки, прийнято класифікувати як реабілітаційні та нереабілітаційні, проте в національному юридичному регулюванні такої чіткої класифікації немає. Це формулювання має принципове значення, адже орган конституційної юрисдикції зафіксував наявність відповідного поділу як доктринальної та правозастосовної реальності, водночас виокремивши законодавчу прогалину (Torbas, & Zavtur, 2023). Така ситуація не може не впливати на стан забезпечення правової визначеності в кримінальному процесі.

Проблематику підстав закриття кримінального провадження, презумпції невинуватості, реабілітації особи та правової визначеності як засади кримінального процесу досліджували І. Басиста (2023), Р. Благута (2024), О. Дроздов (2024), В. А. Завтур (2022), Т. О. Лоскутов (2023), В. І. Моренко (2025), А. В. Мурзановська (2022), Н. В. Панченко (2023), М. А. Погорецький (2021; 2025), Ю. Ремінська (2023), М. М. Стоянов (2022), О. О. Торбас (2022), М. Г. Тома (2025), А. Хитра (2024) та ін.

Актуальність вивчення підстав закриття кримінального провадження зумовлена тим, що наявна доктринальна класифікація не отримала нормативного оформлення, а пов'язані з нею правові наслідки для особи продовжують застосовувати без належної законодавчої диференціації, що посилює стан правової невизначеності, викликає скарги до Конституційного Суду[2] і свідчить про проблеми належного забезпечення процесуальних прав особи, щодо якої закривають кримінальне провадження.

Отже, метою статті є аналіз вимог принципу правової визначеності як складової верховенства права в контексті нормативного регулювання підстав закриття кримінального провадження, виявлення проблем класифікації цих підстав і диференціації пов'язаних з ними правових наслідків для особи, щодо якої провадження закривають з огляду на правові позиції Конституційного Суду України та практику Європейського суду з прав людини.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, що дає змогу висвітлити природу принципу правової визначеності в контексті його застосування щодо інституту закриття кримінального провадження.

Діалектичний підхід використано для дослідження принципу правової визначеності в його суперечливій єдності зі стабільністю правового регулювання та необхідністю його розвитку відповідно до трансформації та зміни суспільних відносин. Системно-структурний метод застосовано для з'ясування місця принципу правової визначеності в системі засад кримінального провадження, його співвідношення з презумпцією невинуватості, правом на захист, доступом до правосуддя та іншими принципами, що становлять зміст верховенства права в кримінальному процесі. Формально-юридичний метод використано для аналізу нормативного змісту ст. 284 КПК

[1] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 8 черв. 2022 р. № 3-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22

[2] Конституційні скарги, що надійшли до Конституційного Суду України, та їх опрацювання станом на 30 квітня 2026 року (Трофимова Надія Анатоліївна 18/34 21.01.2026 щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 26, пункту 7 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України). URL: https://ccu.gov.ua/novyna/konstytuciyni-skargy-shcho-nadiyshly-do-konstytuciynogo-sudu-ukrayiny-ta-yih-opracyuvannya-80

України[1], ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду»[2], інших законодавчих актів, що визначають правові наслідки закриття кримінального провадження. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення національних підходів до регулювання підстав закриття кримінального провадження з міжнародними стандартами, зокрема такими, що випливають з практики Європейського суду з прав людини у справах Allen v. the United Kingdom[3] (2013), Sekanina v. Austria (1993)[4] та Minelli v. Switzerland (1983)[5]. Історико-правовий метод дав змогу відстежити еволюцію наукових поглядів на класифікацію підстав закриття кримінального провадження і трансформацію доктринальних підходів до розуміння правової визначеності в кримінальному процесі.

Результати й обговорення

Принцип правової визначеності в системі верховенства права, який висвітлено в практиці Конституційного Суду України, охоплює взаємопов'язані вимоги, серед яких чіткість і зрозумілість нормативних приписів, передбачуваність правових наслідків, недвозначність регулювання та пропорційність обмежень прав особи. Конституційний Суд України неодноразово зазначав, що з конституційного принципу верховенства права випливає вимога юридичної визначеності, яка передбачає для учасників суспільних відносин можливість передбачати наслідки своїх дій та мати легітимні очікування. У спеціальній літературі зауважено, що правова визначеність у межах кримінальної юстиції є дихотомічною категорією, яка об'єднує вимоги кримінально-правового та кримінального процесуального змісту, що є одночасно і властивістю норми права, і принципом права, і вимогою до судового рішення (Panchenko, 2023).

У контексті кримінального провадження вимоги правової визначеності набувають особливого значення, оскільки процесуальне рішення про закриття провадження визначає статус особи та створює комплекс правових наслідків (від можливості відшкодування завданої шкоди до доступу для деяких категорій осіб до публічної служби). Тож об'єктивною є потреба, щоб закон чітко окреслив правову природу кожної підстави закриття провадження та визначив пов'язані з нею наслідки.

Стаття 284 КПК України[6] передбачає підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування та підстави, за яких провадження закриває суд. Ці підстави різняться за правовою природою: одні вказують на невинуватість особи (відсутність події кримінального правопорушення, відсутність складу правопорушення, недоведеність винуватості), інші, пов'язані з обставинами, що не стосуються встановлення винуватості (закінчення строків давності, смерть підозрюваного, відмова потерпілого від обвинувачення в провадженнях у формі приватного обвинувачення тощо). У доктрині та правозастосовній практиці перші називають реабілітуючими, другі – нереабілітуючими (Torbas, Stoianov, & Zavtur, 2022; Kaplina, & Fomin, 2020).

Водночас ст. 284 КПК України[7] й інші норми кримінального процесуального законодавства не містять чіткого визначення цих категорій, не встановлюють критеріїв такого поділу і не окреслюють його правових наслідків. Конституційний Суд України в Рішенні від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022 у справі щодо презумпції невинуватості констатував: «У національному юридичному регулюванні немає такої чіткої класифікації»[8]. Тут Суд не лише засвідчив наявність поділу як доктринальної та правозастосовної реальності, а й зафіксував законодавчу прогалину, тобто розрив між правозастосуванням і нормативним регулюванням (Torbas, & Zavtur, 2023). Цей розрив є виявом порушення принципу правової визначеності.

У правозастосуванні поділ підстав на реабілітуючі та нереабілітуючі реалізують опосередковано, через положення інших

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

[2] Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 груд. 1994 р. № 266/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 1. Ст. 1.

[3] Allen v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 12 July 2013, application No. 25424/09 [GC]. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122859

[4] Sekanina v. Austria : judgment of the European Court of Human Rights of 25 August 1993, application No. 13126/87. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57842

[5] Minelli v. Switzerland : judgment of the European Court of Human Rights of 25 March 1983, application No. 8660/79. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

[7] Там само.

[8] Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Кротюка Олександра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 частини першої статті 284 Кримінального процесуального кодексу України (справа щодо презумпції невинуватості) від 8 черв. 2022 р. № 3-р(II)/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22

законодавчих актів, що визначають правові наслідки закриття провадження. Зокрема, ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» встановлює вичерпний перелік підстав виникнення права на відшкодування шкоди, який охоплює три підстави закриття провадження (відсутність події, складу та недоведеність винуватості), тобто ті, які доктрина відносить до реабілітуючих. Аналогічна логіка простежується в нормах щодо обмежень доступу до публічної служби, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими актами, які оперують категорією «нереабілітуючі підстави» без її нормативного визначення.

Відсутність нормативного оформлення класифікації за наявності її практичних правових наслідків, що в одних випадках є істотно обмежувальними для особи, породжує стан правової невизначеності. Особа, щодо якої провадження закривають, фактично перебуває в ситуації, коли її статус визначає не безпосередньо норма КПК України, а доктринальне тлумачення, опосередковане іншими галузевими актами. Така конструкція суперечить вимозі передбачуваності закону, що становить основу принципу правової визначеності (Panchenko, 2023). Тобто особа, читаючи текст ст. 284 КПК України, не може напевне передбачити правові наслідки закриття провадження стосовно неї за певною підставою, оскільки самі ці наслідки в Кодексі не визначено.

Крім вимоги передбачуваності, принцип правової визначеності містить вимогу пропорційності, яка в контексті закриття кримінального провадження передбачає співмірність правових наслідків характеру підстави закриття. Закриття за обставин, що не стосуються встановлення винуватості особи (наприклад, через відмову потерпілого від обвинувачення в приватному обвинуваченні), не має тягнути для особи такі самі правові наслідки, як закриття за іншими підставами, де питання вчинення особою діяння принаймні непрямо отримує підтвердження. Така недиференційованість фактично розмиває межу між юридично відмінними ситуаціями та порушує вимогу пропорційності (Loskutov, 2023).

Принцип правової визначеності також має зв'язок із презумпцією невинуватості, закріпленою в ст. 17 КПК України[1] і ст. 62 Конституції України[2]. Конституційний Суд України в цьому Рішенні від 8 червня 2022 року сформулював розгорнуту позицію, відповідно до якої презумпція невинуватості є багатоаспектною, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, поширюючись на всі сфери суспільного життя особи. Це означає, що навіть закриття провадження за нереабілітуючою підставою не може створювати ситуації, за якої особу фактично сприймають публічні органи та суспільство як таку, що вчинила правопорушення, без відповідного судового встановлення вини (Torbas, & Zavtur, 2023; Basysta et al., 2024).

Європейський суд з прав людини послідовно розглядає презумпцію невинуватості як таку, що має два аспекти: процесуальний (під час провадження) і позапроцесуальний (після його завершення). У справі Allen v. the United Kingdom (заява № 25424/09, рішення Великої палати від 12 липня 2013 року)[3] Суд сформулював складову презумпції невинуватості, що забезпечує особі захист від поводження, що піддавало б сумніву її непричетність до правопорушення, після того як кримінальне переслідування завершено без обвинувального вироку (Kaplina, & Tumaniants, 2021).

У справі Sekanina v. Austria (рішення від 25 серпня 1993 року, заява № 13126/87)[4] Суд визнав порушення презумпції невинуватості в ситуації, коли національні суди, відмовляючи в компенсації виправданій особі, посилалися на залишкові підозри щодо її причетності до діяння. У справі Minelli v. Switzerland (рішення від 25 березня 1983 року, заява № 8660/79)[5] Суд констатував, що навіть формулювання судового рішення про припинення провадження може порушувати п. 2 ст. 6 Конвенції[6], якщо в ньому імпліцитно міститься оцінка винуватості особи. Аналізовані позиції ЄСПЛ засвідчують, що відмінність між тим, як було закрито кримінальне провадження (підстави закриття), може мати правове значення, але в будь-якому разі усі органи влади в подальших провадженнях повинні ставитися до особи як до невинуватої та обачливо формулювати свої рішення (Torbas, & Zavtur, 2023).

Важливе значення має також питання співвідношення презумпції невинуватості та

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

[3] Allen v. the United Kingdom : judgment of the European Court of Human Rights of 12 July 2013, application No. 25424/09 [GC]. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122859

[4] Sekanina v. Austria : judgment of the European Court of Human Rights of 25 August 1993, application No. 13126/87. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57842

[5] Minelli v. Switzerland : judgment of the European Court of Human Rights of 25 March 1983, application No. 8660/79. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57540

[6] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

права на реабілітацію. Хоча презумпція невинуватості є підґрунтям для реабілітації особи, автоматично право на реабілітацію в усіх випадках закриття провадження виникати не може. Реабілітацію слід розглядати як механізм відновлення порушених прав через неправомірні дії правоохоронних органів чи суду, а її застосування потребує розмежування фактичних і юридичних підстав для відшкодування шкоди (Torbas, & Zavtur, 2023). Це посилює потребу в нормативній регламентації, без якої досягнення такого розмежування видається вельми проблематичним.

Невизначеність правової природи окремих підстав закриття провадження виявляється у випадках, коли йдеться про закриття провадження у формі приватного обвинувачення. Відмова потерпілого від обвинувачення (п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України[1]) не містить висновку про винуватість чи невинуватість обвинуваченого. Однак особа, щодо якої провадження закрите за цією підставою, фактично позбавлена як права на реабілітацію в порядку Закону «Про порядок відшкодування шкоди...», так і можливості домогтися судового підтвердження своєї невинуватості. Постає замкнене коло, провадження закривають без розгляду по суті, а доступ до механізмів захисту репутації обмежений (Drozdov, & Basysta, 2023).

Щодо альтернативних механізмів захисту, передбачених національним законодавством, слід зазначити, що особа потенційно може ініціювати кримінальне провадження проти потерпілого за фактом завідомо неправдивого повідомлення про вчинення кримінального правопорушення (ст. 383 КК України) або заявити цивільний позов про захист честі, гідності та ділової репутації відповідно до ст. 23, 297 ЦК України. Однак ці механізми мають істотні обмеження. Перший вимагає доказування умислу заявника, що в більшості ситуацій проблематично, а другий не дає змогу суду оцінити факти кримінального провадження. Брак прямого законодавчо закріпленого механізму реабілітації для всіх категорій осіб, щодо яких провадження закрите, утворює прогалину в системі забезпечення прав людини (Reminska, 2023).

Слід зазначити, що принцип правової визначеності не зводиться до суто технічної досконалості нормативного тексту. Натомість він охоплює змістову системність правового регулювання, узгодженість норм між собою, відсутність прогалин і колізій, передбачуваність правових наслідків для особи. У контексті інституту закриття кримінального провадження це означає, що необхідним є забезпечення цілісної системи регулювання, у якій правова природа кожної підстави закриття була б нормативно визначена, пов'язані з нею наслідки чітко окреслені, а механізми захисту прав особи були б ефективними і доступними (Pohoretskyi, 2025; Nor, & Kaplina, 2022).

Висновки

Здійснене дослідження дає змогу сформулювати низку висновків щодо вимог принципу правової визначеності в застосуванні до підстав закриття кримінального провадження.

Принцип правової визначеності як складова верховенства права (ст. 8 КПК України) передбачає для інституту закриття провадження вимоги чіткості, передбачуваності, недвозначності та пропорційності правового регулювання, які стосуються як змісту окремих підстав, так і пов'язаних із ними правових наслідків.

Доктринальний поділ підстав закриття провадження на реабілітуючі та нереабілітуючі, попри його послідовне застосування в судовій практиці та галузевому законодавстві, не отримав чіткого нормативного закріплення в КПК України (ст. 284), що становить проблему та породжує стан правової невизначеності. Конституційний Суд України в Рішенні від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022 констатував наявність такої прогалини.

Наслідки закриття провадження за реабілітуючими й нереабілітуючими підставами є істотно різними та визначаються опосередковано, зокрема через положення законів України «Про порядок відшкодування шкоди...», «Про Національну поліцію» та інших актів, які оперують категорією «нереабілітуючі підстави» без її нормативного визначення. Така конструкція суперечить вимозі передбачуваності закону.

Недиференційованість правових наслідків окремих підстав закриття провадження порушує вимогу пропорційності, що є складовою принципу правової визначеності. Особа, щодо якої провадження закрите за обставин, що не стосуються встановлення винуватості, не повинна зазнавати таких самих наслідків, як особа, щодо якої провадження закрите за підставами, що принаймні непрямо вказують на вчинення нею діяння.

Практика Європейського суду з прав людини, зокрема рішення у справах Allen v. the United Kingdom, Sekanina v. Austria та Minelli v. Switzerland, визначає позапроцесуальну складову презумпції невинуватості й обов'язок держави забезпечити, щоб у подальших правових процедурах органи публічної влади ставилися до особи, щодо якої кримінальне провадження було закрите, як до невинуватої. Ці стандарти релевантні для оцінки чинного нормативного регулювання.

Перспективним напрямом подальших досліджень є розроблення концептуальних засад з удосконалення ст. 284 КПК України з метою

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88.

закріплення в ній чіткої класифікації підстав закриття провадження за критерієм їх правових наслідків, а також формування єдиного нормативного механізму, який забезпечить особі ефективний захист у кримінальному провадженні та по його завершенню.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Basysta, I., Blahuta, R., Drozdov, O., Drozdova, O., & Khytra, A. (2024). Analysis of the admissibility of establishing the circumstances of intentional deprivation of life of the testator by the heir in a civil case through the lens of the presumption of innocence, the practice of the European Court of Human Rights, and the social consequences of such a court decision. *Social and Legal Studios,* 7(3), 137-147. DOI: 10.32518/sals3.2024.137

[2] Drozdov, O., & Basysta, I. (2023). Examination of evidence at the initiative of the court of appeal in criminal proceedings. *Social and Legal Studios*, 6(1), 25-32. DOI: 10.32518/sals1.2023.25

[3] Kaplina, O., & Fomin, S. (2020). Proportionality of interference with the right to peaceful enjoyment of property during the seizure of property in criminal proceedings in Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 4(8), 246-264. DOI: 10.33327/AJEE-18-3.4-a000038

[4] Kaplina, O., & Tumaniants, A. (2021). ECtHR decisions that influenced the criminal procedure of Ukraine. *Access to Justice in Eastern Europe*, 1(9), 102-121. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.1-a000048

[5] Loskutov, T.O. (2023). Legal regulation of the principle of proportionality in criminal proceedings under martial law. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 1, 524-529. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.91

[6] Morenko, V.I. (2025). Closing criminal proceedings as the only possible legal procedural decision of the prosecutor (prosecution party) in the event of the expiration of the pre-trial investigation term. *Analytical and Comparative Law,* 2, 1033-1038. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.153

[7] Murzanovska, A.V., Pozhar, V.H., & Shylin, D.V. (2022). Closing criminal proceedings in the context of observing the presumption of innocence and reasonable terms: some theoretical, methodological and praxeological aspects. *Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series "Jurisprudence",* 56, 84-88. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.56.18

[8] Nor, V., & Kaplina, O. (2022). The role of doctrine in ensuring the evolutive dynamics of criminal procedural law. *Law of Ukraine*, 1, 105-130. DOI: 10.33498/louu-2022-01-105

[9] Panchenko, N.V. (2023). Legal certainty: the relationship of criminal-legal and criminal procedural aspects. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law"*, 80(2), 64-69. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.12

[10] Pohoretskyi, M.A. (2021). The concept of criminal process and its scientific and practical significance. *Bulletin of Criminal Justice*, 1-2, 28-51. DOI: 10.17721/2413-5372.2021.1-2/28-51

[11] Pohoretskyi, M.A. (2025). Rule of law in criminal procedural evidence: methodology and practice of application. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 32(3), 275-299. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-275

[12] Reminska, Yu. (2023). The jurisprudence of the European Court of Human Rights as an instrument to counter the rule of law backsliding national legal systems (Some doctrinal reflections). *Estudios De Deusto*, 71(2), 167-188. DOI: 10.18543/ed.2931

[13] Toma, M.H. (2025). The Presumption of Innocence as a Constitutional Guarantee of a Fair Trial. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 91(4), 183-188. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.24

[14] Torbas, O., Stoianov, M., & Zavtur, V. (2022). Termination of criminal proceedings in connection with the decriminalization of a criminal offense: analysis of the Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the presumption of innocence. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3, 262-268. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.47

[15] Torbas, O.O., & Zavtur, V.A. (2023). The right of a person to be presumed innocent until proved guilty according to law: international standards and experience of domestic lawmaking. *Legal Position*, 1(38), 178-183. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-1.35

Список використаних джерел

[1] Басиста І., Благута Р., Дроздов О., Дроздова О., Хитра А. Аналіз допустимості встановлення у цивільній справі обставин умисного позбавлення життя спадкодавця спадкоємцем крізь призму презумпції невинуватості, практики Європейського суду з прав людини та соціальні наслідки такого судового рішення. *Соціально-правові студії*. 2024. Т. 7. № 3. С. 137–147. DOI: 10.32518/sals3.2024.137

[2] Дроздов О., Басиста І. Дослідження доказів за власною ініціативою суду апеляційної інстанції в кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії*. 2023. Т. 6. № 1. С. 25–32. DOI: 10.32518/sals1.2023.25

[3] Капліна О., Фомін С. Пропорційність втручання у право на мирне володіння майном при арешті майна у кримінальному провадженні в Україні. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2020. № 4 (8). С. 246–264. DOI: 10.33327/AJEE-18-3.4-a000038

[4] Капліна О. В., Туманянц А. С. Рішення ЄСПЛ, що вплинули на кримінальний процес України. *Access to Justice in Eastern Europe.* 2021. № 1 (9). С. 102–121. DOI: 10.33327/AJEE-18-4.1-a000048

[5] Лоскутов Т. О. Правове регулювання принципу пропорційності у кримінальному провадженні в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 1. С. 524–529. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.01.91

[6] Моренко В. І. Закриття кримінального провадження як єдине можливе законне процесуальне рішення прокурора (сторони обвинувачення) у випадку закінчення строку досудового розслідування. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 1033–1038. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.02.153

[7] Мурзановська А. В., Пожар В. Г., Шилін Д. В. Закриття кримінального провадження в контексті дотримання презумпції невинуватості та розумних строків: окремі теоретико-методологічні та праксеологічні аспекти. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція».* 2022. № 56. С. 84–88. DOI: 10.32841/2307-1745.2022.56.18

[8] Нор В., Капліна О. Роль доктрини в забезпеченні еволютивної динаміки кримінального процесуального права. *Право України*. 2022. № 1. С. 105–130. DOI: 10.33498/louu-2022-01-105

[9] Панченко Н. В. Правова визначеність: взаємозв'язок кримінально-правового та кримінального процесуального аспектів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. *Серія «Право».* 2023. Т. 2. № 80. С. 64–69. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.12

[10] Погорецький М. А. Поняття кримінального процесу та його наукове і практичне значення. *Вісник кримінального судочинства*. 2021. № 1–2. С. 28–51. DOI: 10.17721/2413-5372.2021.1-2/28-51

[11] Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: 10.31359/1993-0909-2025-32-3-275

[12] Ремінська Ю. Юриспруденція Європейського суду з прав людини як інструмент протидії регресу верховенства права в національних правових системах (деякі доктринальні роздуми). *Estudios De Deusto*. 2023. Т. 71. № 2. С. 167–188. DOI: 10.18543/ed.2931

[13] Тома М. Г. Презумпція невинуватості як конституційна гарантія на справедливий суд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 183–188. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.24

[14] Торбас О. О., Стоянов М. М., Завтур В. А. Закриття кримінального провадження у зв'язку із декриміналізацією кримінального правопорушення: аналіз Рішення Конституційного Суду України у справі щодо презумпції невинуватості. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 3. С. 262–268. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.03.47

[15] Торбас О. О., Завтур В. А. Право особи вважатися невинуватою доти, доки її вину не буде доведено в законному порядку: міжнародні стандарти та досвід вітчизняної нормотворчості. *Правова позиція*. 2023. № 1 (38). С. 178–183. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-1.35

TARAN Olena
Doctor of Law, Professor, Head of the Department of Criminal Procedure of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-4752-9924;
SVYRYDENKO Stanislav
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Justice of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID https://orcid.org/0009-0001-9152-973X

Legal Certainty as a Requirement for the Grounds for Closing Criminal Proceedings, Problems of Classification and Differentiation of Consequences

Abstract. The article examines the principle of legal certainty as a component of the rule of law in the context of regulatory regulation of the grounds for closing criminal proceedings, provided for in Article 284 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The doctrinal division of such grounds into rehabilitative and non-rehabilitative, which is used by judicial practice and legal doctrine, but has not received clear regulatory consolidation in criminal procedural legislation, is analyzed. It is substantiated that the absence of a legislatively defined classification in the presence of significantly different legal consequences for the person in respect of whom the proceedings are closed creates a state of legal uncertainty and complicates the implementation of procedural rights, in particular the right to rehabilitation, compensation for damage and protection of reputation. The requirements of the principle of legal certainty as part of the rule of law are disclosed, namely clarity, predictability, ambiguity and proportionality in application to the grounds for closing proceedings. Attention is paid to the issue of differentiation of legal consequences of closure on different grounds: possibility of compensation for damage, restrictions on access to public service and reputational consequences. Through the prism of the practice of the European Court of Human Rights in the cases of Allen v. the United Kingdom, Sekanina v. Austria, Minelli v. Switzerland, the requirements for national legal order to ensure an individual effective protection of his procedural rights after the completion of criminal prosecution are revealed, taking into account the extra-procedural component of the presumption of innocence guaranteed by paragraph 2 of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Conclusions are formulated on the need to improve the regulatory regulation of the grounds for closure of criminal proceedings in the direction of a clear differentiation of their legal consequences, ensuring the proportionality of such consequences to the nature of the ground for closure, as well as guaranteeing an individual effective procedural remedies, which will meet the requirements of the principle of legal certainty as an element of the rule of law.

Keywords: legal certainty; rule of law; termination of criminal proceedings; rehabilitative and non-rehabilitative grounds; presumption of innocence; rehabilitation; ECtHR case-law.

DOI: 10.33270/05267202.5
УДК 343.161.1

ТАРАСЕНКО Олег
доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
ВАРТИЛЕЦЬКА Інна*
кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3447-0567

Поняття «істотна шкода» у кваліфікованому складі невиконання судового рішення та в інших складах кримінального правопорушення

Анотація. Статтю присвячено аналізу наукових й емпіричних джерел щодо кваліфікації протиправних діянь, які спричинили істотну шкоду або інші суспільно небезпечні наслідки. Виокремлено ознаки шкоди фізичної, майнової та моральної в змісті кваліфікованого складу невиконання судового рішення і в контексті змісту таких наслідків в інших кримінальних правопорушеннях. Висвітлено проблеми правового забезпечення та правозастосовної практики кваліфікації кримінальних правопорушень, склад яких містить як кваліфікуючі ознаки наслідки різного змісту. Окреслено питання кваліфікації невиконання судового рішення, інших кримінальних правопорушень із заподіянням істотної шкоди, здійснено оцінку характеру кількісних і якісних критеріїв цього виду суспільно небезпечних наслідків учиненого протиправного діяння. У процесі дослідження увагу зосереджено на аналізі й узагальненні за результатами вивчення матеріалів судової практики кваліфікуючих ознак суспільно небезпечних наслідків у змісті складу невиконання судового рішення, самоуправства та в інших складах кримінальних правопорушень. Сформульовано узагальнене визначення поняття правового терміна «істотна шкода» в його трьох вимірах: шкода фізична, шкода майнова та шкода моральна; висловлено пропозицію щодо внесення відповідних доповнень до норм чинного кримінального законодавства. Дістали подальшого розвитку положення про необхідність передбачити нормами кримінального законодавства перелік наскрізних термінів, до яких включити оцінні поняття для визначення змісту та характеристики кримінально-правових наслідків у складі кримінальних правопорушень, зокрема визнати таким істотну шкоду. Запропонована законодавча новація сприятиме підвищенню ефективності процесу кваліфікації кримінальних правопорушень у правозастосовній діяльності.

Ключові слова: кваліфікований та особливо кваліфікований склад кримінального правопорушення; суспільно небезпечні наслідки; фізична, майнова та моральна шкода; істотна шкода; самоуправство; невиконання судового рішення.

Історія статті:
Отримано: 02.03.2026
Прийнято: 23.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Тарасенко О., Вартилецька І. Поняття «істотна шкода» у кваліфікованому складі невиконання судового рішення та в інших складах кримінального правопорушення. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 46–55. DOI: 10.33270/05267202.5

*Відповідальний автор

© Тарасенко О., Вартилецька І., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Пріоритетним напрямом державної політики у сфері здійснення правосуддя є створення дієвих засобів забезпечення виконання судового рішення, передусім з метою захисту прав, свобод й інтересів людини. Судове рішення є обов'язковим до виконання (ст. 129-1 Конституції України).

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод констатує, що одним з основоположних прав людини на судовий захист є забезпечення виконання рішення суду як елементу реалізації національного законодавства. У рішеннях Європейського суду з прав людини зазначено, що не може бути реалізовано право особи на справедливий суд у випадках, коли рішення суду не виконано (справи «Юрій Миколайович Іванов проти України»[1], «Горнсбі проти Греції»[2]). Держави, які ратифікували Конвенцію, мають цілком відповідати за виконання своїх зобов'язань щодо захисту прав і свобод людини (Senyk, 2020).

Аналіз статистичних даних судової адміністрації Верховного Суду засвідчує стійку тенденцію до збереження кількості протиправних виявів ухилення від відбування судових рішень протягом 2020–2025 років.

Тож дослідження питань визначення змісту наслідків у формі істотної шкоди в межах складу умисного невиконання судового рішення, як і низки інших складів кримінальних правопорушень, є актуальним як з наукової позиції, так і для правозастосування. Сформульовані дефініції мають значення для здійснення логічної обґрунтованої кваліфікації суспільно небезпечних діянь, забезпечення ефективного захисту прав, свобод й інтересів особи та суспільства.

Метою наукового дослідження є аналіз змісту майнових і немайнових наслідків для визначення чітких критеріїв кваліфікації суспільно небезпечного діяння як складу кримінального правопорушення за ознакою істотної шкоди.

Матеріали та методи

Питання змісту істотної шкоди як результату вчинення кримінально караного діяння були предметом дослідження різних учених.

Аспекти протиправного діяння та наслідків у складі невиконання рішення суду розглядали у своїх працях В. К. Матвійчук, В. В. Матвійчук (2022), Н. О. Денисова (2020) та інші науковці.

Утім у нормах кримінального законодавства відображено неоднозначність бачення законодавцем змісту, наповнення та характеру суспільно небезпечних наслідків як невіддільного елементу кримінального правопорушення з матеріальним складом. Аналіз правозастосовної практики свідчить про варіативність оцінки судами наслідків у вигляді значної шкоди, істотної шкоди, збитків, втрат, що має суттєвий вплив на кваліфікацію невиконання рішення суду та значної кількості інших кримінальних правопорушень. Окреслена проблематика зумовила актуальність обраної теми.

З метою дослідження науково-теоретичних і практичних проблемних питань використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання.

Діалектичний метод надав можливість розглянути зміст, критерії та практичну складову кримінально-правових наслідків у вигляді істотної шкоди. Метод системного аналізу використано для структурування ознак наслідків у складі невиконання судових рішень й інших кримінальних правопорушень. Для формулювання системи ознак істотної шкоди в категоріях фізичної, матеріальної та моральної шкоди залучено формально-логічні методи, які дали змогу здійснити узагальнення практики правозастосування та сформулювати певні висновки.

Результати й обговорення

Суспільно небезпечні наслідки є невіддільним атрибутом складу кримінального правопорушення. Як результат протиправного діяння наслідки у вигляді фізичної, майнової та моральної шкоди представлено в значній кількості кримінально-правових норм, які містять матеріальний склад правопорушення, є головним показником суспільної небезпечності кримінального правопорушення, слугують основним вираженням її сутності (Shcherbinina, 2021). Термін «наслідки», як й інші правові категорії, що визначають шкоду, належить до оцінних понять. Поняття «шкода», «збитки» притаманні й іншим галузям права, зокрема є цивільно-правовими термінами, які не є тотожними і відображають зміст матеріальної (майнової) шкоди та шкоди фізичної і моральної (Yushchyk, 2024).

Необхідно зауважити, що введення в тексти нормативно-правових актів оцінних понять, зокрема і в норми кримінального законодавства, є логічним, об'єктивно неминучим (Kosovych, 2021), забезпечує найефективніше та дієве реагування щодо кримінально-правового захисту прав, свобод й інтересів особи, суспільства і держави. Водночас процес оновлення кримінально-правових норм є практично безперервним, іноді системним, але в більшості небезспірним (Ponomarova, Danylevska, & Yedamenko, 2024).

У чинному КК України немає законодавчого визначення понять «значна шкода», «істотна шкода», як й інших термінів, які застосовує

[1] Справа «Юрій Миколайович Іванов проти України» (заява № 40450/04) : рішення Європейського суду з прав людини від 15 жовт. 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_479#Text

[2] Справа «Горнсбі проти Греції» : рішення Європейського суду з прав людини від 19 берез. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_079#Text

законодавець для визначення змісту суспільно небезпечних наслідків у складі кримінального правопорушення. Утім істотна шкода є одним з наскрізних кримінально-правових понять.

Термін «значна шкода» в кримінальному законодавстві застосовують виключно для визначення заподіяної майнової шкоди. Аналогічний зміст законодавець вкладає і в оцінне поняття «великі розміри», «особливо великі розміри», розглядаючи їх у контексті наслідків майнової шкоди.

Можна констатувати, що для опису змісту майнової шкоди, яку в переважній більшості норм Кримінального кодексу розглядають як «матеріальну шкоду», у статтях КК використовують такі терміни, як шкода «в значному розмірі», «у великому розмірі» або «в особливо великому розмірі» (наприклад, ст. 229 КК). У значній кількості кримінально-правових норм для визначення шкоди застосовано ті самі терміни, але в множині. Такими є шкода «у великих розмірах», «в особливо великих розмірах» (наприклад, ст. 185 КК тощо).

Крім матеріальної шкоди, у деяких статтях КК в характеристиці наслідків використано терміни «майнова шкода» (ч. 1 ст. 258 КК) і «значна майнова шкода» (ч. 2 ст. 258 КК). Зміст, підстави для відмежування такої шкоди від учинення терористичного акту в цій статті не окреслено.

Аналогічний термін включено в опис наслідків у складі кримінальних правопорушень, передбачених ст. 265, 265-1 КК, із зазначенням, що майнову шкоду вважають заподіяною у великому розмірі, якщо прямі збитки становлять суму, яка в триста і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Під час формулювання ознак складу незаконного використання інсайдерської інформації в ст. 232[1] КК законодавець використовує декілька термінів для окреслення змісту шкідливих наслідків, які є результатом учинення протиправного діяння, передбачивши в примітці такі з них, як «значний розмір», «значний збиток», «значну шкоду». У ці поняття також вкладено лише розмір заподіяної майнової шкоди, яка в п'ятсот і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Хоча в описі об'єктивної сторони під час визначення наслідків у диспозиціях ч. 1 і 2 ст. 232[1] КК виокремлено дві форми наслідків. Це і «значні збитки», і «заподіяння значної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб». Аналогічний підхід використано і під час формулювання складу незаконного використання інсайдерської інформації щодо оптових енергетичних продуктів у ст. 232[3] КК.

Без жодної вказівки на категорію заподіяних наслідків у ст. 356 КК заподіяну самоуправством шкоду визначено як значну – шкоду інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника. Таке формулювання надає можливість характеризувати шкоду в будь-яких її виявах – як фізичну, майнову, а також і моральну шкоду. Вивчення практики кваліфікації судами суспільно небезпечних діянь, які заподіяли значну шкоду, насамперед у її майновому вираженні, демонструє значну відмінність в оцінці змісту такої шкоди.

Як самоуправство, тобто самовільне, усупереч установленому законом порядку, вчинення будь-яких дій, правомірність яких оспорюється, що заподіяли значну шкоду інтересам громадянина, державним чи громадським інтересам або інтересам власника, суди визнають: самовільне зайняття земельної ділянки, викопку штучного водного об'єкта загальною площею 0,0677 га, середньою глибиною 2 м, що заподіяно шкоди інтересам держави на загальну суму 471,38 грн[1]; самовільну вирубку трьох дерев в урочищі поза населеним пунктом, що заподіяло матеріальну шкоду громадським інтересам на суму 39787,69 грн[2]; самовільну вирубку 72 дерев на земельній ділянці, що заподіяло матеріальну шкоду власнику ділянки на суму 587 611,28 грн[3]; самовільну передачу в оренду нежитлового приміщення, що спричинило шкоду інтересам власника ТОВ як юридичної особи, оціночна вартість якого відповідно до інформації з довідки становить 1 865 764,27 грн. Розмір заподіяної шкоди не визначено[4]. Хоча майнова шкода визнана судом у кожному із судових рішень як значна, її розмір варіюється доволі широко від суми близько п'ятисот до більше ніж пів мільйона гривень.

Аналіз чинного кримінального законодавства засвідчує, що зміст «істотної шкоди» розглядають у кримінально-правових нормах у ширшому значенні, він передбачає заподіяння фізичної, майнової, а також моральної шкоди.

В окремих статтях Кодексу є вказівка на спричинення істотної шкоди здоров'ю потерпілого (ст. 137, 143 КК), шкоди здоров'ю дитини, її фізичному розвитку або освітньому рівню (ст. 150 КК), істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам особи (ст. 182 КК), а також охоронюваним законом правам, свободам

---

[1] Вирок Володимирського міського суду Волинської області від 3 лют. 2026 р. Справа № 154/430/26. Провадження № 1-кп/154/375/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133831710

[2] Вирок Іршавського районного суду Закарпатської області від 29 січ. 2026 р. Справа № 301/164/26. Провадження № 1-кп/301/147/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133652114

[3] Вирок Тальнівського районного суду Черкаської області від 19 січ. 2026 р. Справа № 704/424/25. Провадження № 1-кп/704/73/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/133414170

[4] Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 4 квіт. 2025 р. справа № 753/6514/25. провадження № 1-кп/753/1566/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126495122

чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб (ст. 209-1, 359 та інші статті Кодексу).

Норми кримінального законодавства не визначають зміст критеріїв істотної шкоди, яка полягає в заподіянні шкоди здоров'ю особи. Судова практика під час вирішення питань кваліфікації вчинених правопорушень за ознакою істотності шкоди зважає на ступінь тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень.

За ознакою істотної шкоди за ч. 1 ст. 137 КК суди кваліфікують неналежне виконання особою своїх професійних обов'язків щодо охорони життя та здоров'я неповнолітніх унаслідок недбалого до них ставлення, що призвело до отримання легких тілесних ушкоджень, які потягли за собою розлад здоров'я тривалістю понад 6 днів, але не більше як три тижні (21 день)[1]; легких тілесних ушкоджень, які спричинили короткочасний розлад здоров'я[2]; заподіяння тілесних ушкоджень середнього ступеня тяжкості, які спричинили тривалий розлад здоров'я[3]; порушення санітарних правил, тобто використання немаркованих курячих яєць невідомого походження, інфікованих сальмонелою, для приготування страв для вихованців навчального закладу, що призвело до спалаху сальмонельозу в освітньому закладі та госпіталізації до інфекційних відділень лікарень 18-ти вихованців з діагнозом «гостра кишкова інфекція»[4].

Здійснений аналіз судових рішень дає підстави констатувати, що сталою є практика кваліфікації суспільно небезпечних діянь, які заподіяли істотну шкоду у вигляді фізичної шкоди, залежно від спричинення тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості: легкі тілесні ушкодження, тілесні ушкодження середньої тяжкості, тяжкі тілесні ушкодження визнають такими, що є ознакою істотної шкоди. Тяжкі тілесні ушкодження, як і смерть потерпілої особи, розглядають такими, що спричинили тяжкі наслідки.

Науковці акцентують на інших законодавчо неунормованих питаннях оцінки змісту наслідків у вигляді фізичної шкоди. Через неконкретизований характер тяжких наслідків в особливо кваліфікованому складі залишення в небезпеці виникають розбіжності у визначенні наслідків – як тяжких, так і середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Констатуючи такі обставини, правники для вирішення питань кваліфікації залишення в небезпеці під час визначення фізичної шкоди, заподіяної потерпілому, пропонують визначити тяжкість наслідків у тексті ст. 135 КК (Pylypenko, D., & Pylypenko, Ye., 2025).

Привертає увагу практика кваліфікації діяння за ознакою фізичної істотної шкоди у випадках відсутності в складі кримінального правопорушення такої особливої кваліфікуючої ознаки, як тяжкі наслідки. Спричинення потерпілому тяжких тілесних ушкоджень унаслідок експлуатації праці п'ятнадцятирічного неповнолітнього суд кваліфікував як експлуатацію дитини, яка не досягла віку, з якого законодавство дозволяє працевлаштування, шляхом використання її праці, якщо дії спричинили істотну шкоду для здоров'я дитини[5].

Наступним критерієм визначення істотної шкоди в межах суспільно небезпечних наслідків є заподіяння майнових збитків. У значній кількості статей Кодексу передбачено саме матеріальну оцінку істотності. Суттєві зміни до характеристики істотної шкоди в ст. 364, 364-1, 365, 365-1, 365-2, 367 КК вніс Закон України від 13 травня 2014 року № 1261-VII, виключивши зі змісту останньої будь-яку можливість заподіяння шкоди інших видів, крім майнової[6]. До внесення змін у примітку ст. 364 КК для визначення змісту істотної шкоди в цих нормах було використано формулювання: «якщо шкода полягає в завданні матеріальних збитків, то вважається такою, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян». Вказуючи в такий спосіб на майнову сторону шкоди, законодавець визнавав можливим заподіяння істотної шкоди і в інших вимірах – як шкоди фізичної та шкоди моральної.

Водночас слід зауважити, що відсутність наслідків як результату здійсненого суспільно небезпечного діяння у вигляді істотної шкоди або тяжких наслідків, які є конструктивною ознакою певних кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг (зокрема, ч. 1 та 2 ст. 364, ст. 367 КК), може бути свідченням учинення незакінченого кримінального правопорушення, наявності адміністративного, а також дисциплінарного проступку (Maslova, 2022).

---

[1] Вирок Ужгородського міськрайонного суду Закарпатської області від 17 берез. 2026 р. Справа № 308/3130/26. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/134911237

[2] Вирок Апостолівського районного суду Дніпропетровської області від 22 верес. 2021 р. Справа № 171/869/21. Провадження № 1-кп/171/131/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 99841576

[3] Вирок Теофіпольського районного суду Хмельницької області 6 лют. 2024 р. Справа № 669/279/22. Провадження № 1-кп/685/6/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116795183

[4] Вирок Збаразького районного суду Тернопільської області від 4 берез. 2019 р. Справа № 598/28/19. Провадження № 1-кп/598/97/2019. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/80220476

[5] Вирок Дергачівського районного суду Харківської області від 10 квіт. 2017 р. Справа № 619/4600/15-к. Провадження № 1-кп/619/41/17. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/65910732

[6] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 13 трав. 2014 р. № 1261-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n66

У цих статтях КК у їх чинній редакції передбачено відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, що спричиняє заподіяння істотної шкоди виключно в її майновому вираженні. Попередня редакція примітки передбачала заподіяння шкоди майнового характеру в таких самих одиницях обчислення, водночас вказувала на можливість завдання і немайнової шкоди.

Крім майнового змісту, поняття «істотна шкода» в низці статей КК охоплює ширший, проте невизначений зміст. У примітці до ст. 246 КК «істотну шкоду» вважають такою, що у двадцять і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян, а також іншу шкоду як завдану навколишньому природному середовищу. Зокрема, ідеться про забезпечення ефективної охорони, належного захисту, раціонального використання та відтворення лісів.

Цікавим є уточнення щодо змісту істотної шкоди, викладене в примітці до ст. 248 КК, у якій зазначено, що істотною шкодою від незаконного полювання є заподіяння матеріальних збитків у виді шкоди, що у двісті п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. Водночас зазначено, що йдеться про шкоду, якщо вона полягає саме в завданні матеріальних збитків. Це уточнення дає підстави стверджувати, що, крім матеріальних збитків, тобто майнової шкоди, наслідки можуть бути й іншими, такими, що не обмежуються виключно майновим негативним результатом. У ст. 249 КК взагалі не висвітлено зміст істотної шкоди, лише є вказівка на такі небезпечні наслідки, які визначають матеріальний склад вчинюваного діяння – незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом.

Аналогічне положення закріплено в примітці до ст. 182 КК. На заподіяння істотної шкоди від порушення недоторканності приватного життя вказано під час прийняття нормативних змін Законом від 2 червня 2011 року № 3454-VI, яким запроваджено диференціацію кримінальної відповідальності за це кримінальне правопорушення через включення до ст. 182 КК України частини другої, яка містила кваліфікуючу ознаку «заподіяння істотної шкоди охоронюваними законом правам, свободам та інтересам особи». До статті було включено примітку, згідно з якою істотною майновою шкодою визнано шкоду, яка в сто і більше разів перевищує НМДГ[1]. Криміналізуючи діяння за ознакою наслідків, законодавець визнав недоторканність приватного життя громадянина цінністю, невід'ємним правом людини (Stomatov, 2024), правом, яке необхідне для охорони життя, свободи, гідності людини як особистості (Matsura, & Sosnina, 2021).

Характеристики істотної шкоди здоров'ю потерпілого внаслідок умисного порушення встановленого законом порядку застосування трансплантації анатомічних матеріалів людини не висвітлено в ст. 209-1 КК. Водночас із визначення нормативного поняття шкоди як фізичної, адже йдеться про шкоду здоров'ю людини, можна констатувати, що зміст таких негативних наслідків полягає в заподіянні тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості.

Крім вказівки на наслідки у вигляді істотної шкоди в частині першій, далі у кваліфікованому й особливо кваліфікованому складах порушення порядку трансплантації є лише одна вказівка на діяння та одночасно на наслідок – вилучення в людини її анатомічних матеріалів.

Вилучення в людини її органів (їх частин), тканин як анатомічних матеріалів[2] (Tkach, 2023) може мати наслідком заподіяння потерпілому тяжких тілесних ушкоджень за ознакою втрати органу, втрати функції органу, іншого розладу здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менше як на одну третину, що кваліфікують за ч. 2 ст. 143, ч. 1 або 2 ст. 121 КК. Настання смерті особи внаслідок вилучення будь-яких анатомічних матеріалів утворює склад вбивства (як умисного, так і через необережність), що становить сукупність діянь з відповідними статтями КК. Заподіяння іншої шкоди здоров'ю особи, зокрема легких, середньої тяжкості тілесних ушкоджень, повністю охоплене поняттям істотної фізичної шкоди з кваліфікацією такого діяння за ч. 1 ст. 143 КК. Порушення порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини може мати різні за характером і змістом наслідки для окремих осіб, створюючи небезпеку для життя і здоров'я людини (Kuziuk, 2024).

Крім результату фізичних пошкоджень, у змісті істотної шкоди можуть бути наслідки у формі моральної шкоди. Характерними для цієї категорії є правові норми, до диспозиції яких включено заподіяну кримінально караними діяннями шкоду правам, свободам чи інтересам як людини, так і юридичних осіб, суспільства, держави – суспільно небезпечні наслідки.

Таким, зокрема, є незаконне придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації (ст. 359 КК), яке в особливо кваліфікованому складі (ч. 3) містить ознаку заподіяння істотної шкоди, яку законодавець визначає як шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам

[1] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення законодавства про захист персональних даних : Закон України від 2 черв. 2011 р. № 3454-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3454-17#Text

[2] Про застосування трансплантації анатомічних матеріалів людині : Закон України від 17 трав. 2018 р. № 2427-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2427-19#Tex

або інтересам окремих юридичних осіб. Передусім такі дії тісно пов'язані з метою отримання конфіденційної інформації, утворюючи сукупність з незаконним порушенням недоторканості приватного життя (Tsutskiridze, Nazymko, & Ponomarova, 2025).

Відповідно до Критеріїв належності спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку й інших технічних засобів негласного отримання інформації, спеціальні технічні засоби призначають для застосування в оперативно-розшуковій, контррозвідувальній або розвідувальній діяльності[1]. Противні дії з такими засобами, як придбання, збут, а також незаконне їх використання, здатні заподіяти шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб. У випадках заподіяння діянням істотної шкоди вчинене утворює кваліфікований склад кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 359 КК.

Деякі науковці обстоюють думку щодо необхідності часткової декриміналізації цього правопорушення. Зокрема, пропонують виключити зі способів вчинення діяння, визначених у ч. 1 ст. 359 КК України, такі дії, як незаконне придбання або збут спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. Процес розроблення, виготовлення, постачання спеціальних технічних засобів утворює склад адміністративного правопорушення (Leonov, & Serohin, 2017).

Також правники вважають, що є необхідність декриміналізації діяння, передбаченого ст. 359 КК, з одночасним включенням до КК ст. 182-1 з криміналізацією незаконного використання спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації. У кваліфікованому складі пропонованого правопорушення передбачено завдання істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам й інтересам лише людини (Ponomarova, Danylevska, & Yedamenko, 2024).

Частково поділяючи запропоновані новації, вважаємо, що за ступенем і характером передбачене ч. 1 ст. 359 КК діяння не містить того рівня суспільної небезпечності, що відповідає критеріям кримінального правопорушення. Водночас учинення незаконного придбання або збуту спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації, а також незаконне їх використання, що заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб, містить склад саме кримінального правопорушення. Тому доцільно виключити з ч. 2 ст. 359 КК кваліфікуючу ознаку – заподіяння істотної шкоди з одночасним внесенням такого суспільно небезпечного наслідку до основного складу розглядуваного правопорушення.

Моральна шкода має складний характер окреслення меж, у правових нормах різних галузей права її позначають такими оціночними поняттями, як «значна», «суттєва», «істотна», а також визначають у межах тяжких наслідків поміж кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення. Одним зі шляхів уніфікування визначення реальної шкоди як результату вчинення кримінального правопорушення, зокрема шкоди здоров'ю, честі, гідності, діловій репутації, авторитету фізичних і юридичних осіб, розглядають можливість використання єдиної розрахункової одиниці – неоподаткований мінімум доходів громадян. І такий підхід можна визнати достатньо обґрунтованим (Denysova, 2025) як ефективний механізм відшкодування моральної шкоди в межах наслідків кримінального правопорушення.

Характер змісту істотної шкоди у кваліфікованому складі невиконання судового рішення (ч. 2 ст. 382 КК) теж є неоднотипним. Шкоду позиціонують у негативі щодо охоронюваних законом прав і свобод громадян, державних чи громадських інтересів або інтересів юридичних осіб, і наслідки можуть бути у вигляді фізичної, майнової та моральної шкоди.

Невиконання судового рішення, яке має правовий наслідок, може завдати істотної шкоди, передусім якщо воно порушує права та свободи громадян або спричинює значні матеріальні збитки. Така ситуація може спричинити шкоду як у цивільному, так і в кримінальному провадженнях, що призводить до настання негативних наслідків від невиконання судових рішень.

На можливість заподіяння істотної шкоди через невиконання судового рішення адміністративного суду спрямовують увагу як науковці, так і практики (Denysova, 2020).

Невиконання рішення суду може спричинити значні матеріальні збитки (істотну шкоду), такі як втрата майна, невиплата заробітної плати, невиплачені компенсації та інші фінансові втрати тощо, а отже, заподіяти майнову шкоду.

Розміри можливої майнової шкоди як істотної в складі невиконання судового рішення не мають нормативного визначення. Суди для визначення таких розмірів використовують включені до кримінально-правових норм критерії такого розрахунку (примітка до ст. 364 КК). Наприклад, умисні протиправні дії начальника РВ ДВС Білоцерківського МРУЮ щодо незаконного накладення арешту на автомобіль й оголошення його в розшук, унаслідок чого власник був обмежений у праві на вільне користування та розпорядження належним йому на праві власності автомобілем вартістю 92 217,87 грн, що у 100 і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян, визнано

[1] Критерії належності спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 22 верес. 2016 р. № 669. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/669-2016-%D0%BF#n158

судом невиконанням судових рішень, що заподіяло істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам й інтересам окремих громадян, а також спричинило істотну шкоду нематеріального характеру державним інтересам у вигляді підриву авторитету органів державної виконавчої служби, формування у свідомості громадян недовіри до цієї служби та впевненості в можливості здійснення працівниками державної виконавчої служби своїх повноважень з порушенням чинного законодавства[1].

Водночас у більшості розглянутих вироків суду жодних розрахункових одиниць суди не наводять. Фіксують лише розмір заподіяної шкоди і констатують, що така шкода є істотною. Прикладами такого формулювання у кваліфікації вчиненого невиконання судових рішень є: невиконання директором і головним бухгалтером ДП «Сумський облавтодор» судових рішень, що заподіяло інтересам держави шкоду у вигляді ненадходження до бюджету стягнутих за рішеннями суду коштів загальною сумою 4 066 612 грн, що є істотною шкодою[2]; дарування нежитлових приміщень члену сім'ї, які за рішенням Дарницького районного суду м. Києва є комунальною власністю територіальної громади м. Києва та підлягали поверненню у її власність, що завдало істотної шкоди охоронюваним законом громадським інтересам, оскільки згідно з висновком про вартість майна це нежитлове приміщення коштувало 5 068 245 грн[3]; дарування стороннім особам земельної ділянки з нормативною грошовою оцінкою 344 950 грн, яка за рішенням суду підлягала поверненню у володіння територіальної громади м. Черкаси[4]; неповернення директором ДП «Іванківський цукровий завод» боргу в розмірі 239 774 грн на виконання судового рішення, що заподіяло істотної шкоди охоронюваними законом правам громадянина, вчинене службовою особою[5].

Правова оцінка наслідків суспільно небезпечного діяння є процесуальною вимогою та правовою підставою під час кваліфікації кримінального правопорушення з матеріальним складом, адже зміст таких наслідків у вигляді будь-якої шкоди має важливе значення для визначення кваліфікуючих ознак у складі правопорушення. Істотна шкода як результат невиконання судового рішення в будь-яких її виявах повинна бути розглянута правозастосувачем.

Висновки

Вказівка на суспільно небезпечні наслідки в диспозиціях статей КК, які включають шкоду в різних її варіаціях до основного та кваліфікованого складів кримінальних правопорушень, суттєво різниться. Для визначення наслідків у формах фізичної, майнової та моральної шкоди в статтях Кодексу використано такі поняття, як «значна шкода», «значна майнова шкода», «значний збиток (значні збитки)», «істотна шкода» тощо.

Здійснений аналіз наукових джерел і практики правозастосування дає змогу констатувати необхідність здійснення законодавчої регламентації оцінних понять, що характеризують зміст суспільно небезпечних наслідків у складі кримінального правопорушення.

Запропоновано обмежитися залишенням у Кодексі терміна «істотна шкода» і визначити її в категоріях фізичної, майнової та моральної шкоди.

Фізична істотна шкода, яка полягає в заподіянні шкоди здоров'ю людини, обумовлена ступенем тяжкості спричинених тілесних ушкоджень і полягає в заподіянні легких, середнього ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, а також в іншому розладі здоров'я (отруєння, опромінення, а також затримка в розвитку чи погіршення його показників тощо).

Майновою істотною шкодою мають визнавати таку, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Через невизначеність кримінально-правовими нормами відмінностей у характеристиці як значної, так й істотної шкоди щодо ознак моральної шкоди видається доцільним відмовитися від поняття «значна шкода», а моральну істотну шкоду визнавати такою, що полягає в заподіянні шкоди правам, свободам й інтересам особи, громадським, суспільним і державним інтересам, а також інтересам юридичних осіб.

У разі включення до норм кримінального законодавства наскрізного загального терміна «істотна шкода» з нормативним роз'ясненням зміст цієї ознаки у кваліфікованому складі невиконання судового рішення не вимагатиме окремої самостійної характеристики.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Вирок Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 7 трав. 2018 р. Справа № 1-кп/357/9/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/73816004

[2] Вирок Ковпаківського районного суду м. Суми від 29 листоп. 2021 р. Справа № 592/7913/18. Провадження № 1-кп/592/261/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101441353

[3] Вирок Дарницького районного суду м. Києва від 17 лют. 2020 р. Справа № 753/9914/18. Провадження № 1-кп/753/343/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/87976568

[4] Вирок Придніпровського районного суду м. Черкаси від 20 лют. 2018 р. Справа № 711/3367/17. Провадження № 1-кп/711/63/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/72374821

[5] Вирок Маньківського районного суду Черкаської області від 21 листоп. 2018 р. Справа № 701/340/17-к. Провадження № 1-кп/701/3/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua /Review/78008930

References

[1] Danylova, I.O. (2025). Moral (non-property) damage in the content of significant damage and serious consequences of official criminal offenses. *State and Regions. Series "Law"*, 1(87), 93-102. DOI: 10.32782/1813-338X-2025.1.13

[2] Denysova, D.O. (2020). Enforcement of administrative court decisions and liability for their non-enforcement. *Monaco, Principauté de Monaco,* 3, 64-67. DOI: 10.36074/03.04.2020.v3.20

[3] Kosovych, V.M. (2021). Evaluative concepts in the draft law of Ukraine "On copyright and related rights": theoretical and practical analysis. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 68, 52-57. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.68.9

[4] Kuziuk, M.H. (2024). Violation of the procedure established by law for the transplantation of human anatomical materials: concepts and types. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series "Law",* 83(3), 77-81. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.12

[5] Leonov, B.D., & Serohin, V.S. (2016). Criminal-legal counteraction to illegal activities with special technical means of covert information obtaining. *Information and Law*, 2(17), 139-146. DOI: 10.37750/2616-6798.2016.2(17).272924

[6] Maslova, O.O. (2022). On the significance of optional features of the objective side of the composition of a criminal offense. *Precarpathian Legal Bulletin,* 2(43), 110-117. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2.1026

[7] Matsura, N.A., & Sosnina, O.V. (2021). Regarding the object of the violation of privacy. *Bulletin of the Lviv University of Trade and Economics. Series "Legal Sciences",* 9, 50-56. DOI: 10.36477/2616-7611-2021-09-07

[8] Matviichuk, V.K., & Matviichuk, V.V. (2022). *Criminal-legal characteristics of the act of violation of privacy (Article 182 of the Criminal Code of Ukraine).* V.K. Matviichuk (Ed.). Kyiv: Lira-K Publishing House.

[9] Ponomarova, T.I., Danylevska, Yu.O., & Yedamenko, I.V. (2024). Criminal liability for illegal actions with special technical means of secret obtaining of information. *Legal Journal of Donbass,* 4(89), 90-95. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-89-90-95

[10] Pylypenko, D.O., & Pylypenko, Ye.O. (2025). Determination of other grave consequences in a particularly qualified composition of abandonment in danger. *Analytical and comparative law,* 1, 640-644. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.106

[11] Senyk, S.V. (2020). Enforcement as a sign of the legal force of judicial acts in civil proceedings in Ukraine in the context of the application of Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (based on the case law of the European Court of Human Rights). *Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 175-181. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.32

[12] Shcherbinina, I.Yu. (2021). Integrative function of socially dangerous consequences of a criminal offense. *Law and Society*, 3, 138-143. DOI: 10.32842/2078-3736/2021.3.20

[13] Stomatov, E.H. (2024). Criminal-legal protection of the right to privacy: modern history of Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 558-563. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-1/133.

[14] Tkach, Yu.O. (2023). The subject of the crime of violating the procedure established by law for the transplantation of human anatomical materials. *Law and Safety,* 4(91), 34-44. DOI: 10.32631/pb.2023.4.03

[15] Tsutskiridze, M.S., Nazymko, Ye.S., & Ponomarova, T.I. (2025). Illegal acquisition, sale or use of special technical means of obtaining information: problems of determining the object of a criminal offense. *Legal Journal of Donbass,* 1(90), 77-82. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-90-77-82

[16] Yushchyk, O.I. (2024). Compensation for damage or elimination of harm caused by a criminal offense. *Scientific Bulletin of the Uzhgorod National University. Series "LAW",* 86(4), 396-401. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.59

Список використаних джерел

[1] Данилова І. О. Моральна (немайнова) шкода у змісті істотної шкоди і тяжких наслідків службових кримінальних правопорушень. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2025. № 1 (87). С. 93–102. DOI: 10.32782/1813-338X-2025.1.13

[2] Денисова Д. О. Виконання судових рішень адміністративного суду та відповідальність за їх невиконання. *Monaco, Principauté de Monaco.* 2020. № 3. С. 64–67. DOI: 10.36074/03.04.2020.v3.20

[3] Косович В. М. Оціночні поняття у проекті закону України «про авторське право і суміжні права»: теоретико- практичний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2021. Вип. 68. С. 52–57. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.68.9

[4] Кузюк М. Г. Порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини: поняття та види. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 77–81. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.12

[5] Леонов Б. Д., Серьогін В. С. Кримінально-правова протидія незаконній діяльності зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації. *Інформація і право.* 2016. № 2 (17). С. 139–146. DOI: 10.37750/2616-6798.2016.2(17).272924

[6] Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Прикарпатський юридичний вісник.* 2022. Вип. 2 (43). С. 110–117. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2.1026

[7] Мацура Н. А., Сосніна О. В. Щодо об'єкта складу порушення недоторканності приватного життя. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2021. № 9. С. 50–56. DOI: 10.36477/2616-7611-2021-09-07

[8] Матвійчук В. К., Матвійчук В. В. Кримінально-правова характеристика діяння порушення недоторканності приватного життя (ст. 182 КК України) : монографія / за заг. ред. В. К. Матвійчука. Київ : Ліра-К, 2022. 232 с.

[9] Пономарьова Т. І., Данилевська Ю. О., Єдаменко І. В. кримінальна відповідальність за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. № 4 (89). С. 90–95. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-89-90-95

[10] Пилипенко Д. О., Пилипенко Є. О. Визначення інших тяжких наслідків в особливо кваліфікованому складі залишення в небезпеці. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Вип. 1. С. 640–644. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.106

[11] Сеник С. В. Виконавчість як ознака законної сили судових актів у цивільному процесі України у контексті застосування статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (на матеріалах практики європейського суду з прав людини). *Часопис Київського університету права.* 2020. № 3. С. 175–181. DOI: 10.36695/2219-5521.3.2020.32

[12] Щербініна І. Ю. Інтегративна функція суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення. *Право і суспільство*. 2021. № 3. С. 138–143. DOI: 10.32842/2078-3736/2021.3.20

[13] Стоматов Е. Г. Кримінально-правова охорона права на недоторканність приватного життя: новітня історія України. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 1. С. 558–563. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-1/133.

[14] Ткач Ю. О. Предмет злочину порушення встановленого законом порядку трансплантації анатомічних матеріалів людини. *Право і безпека.* 2023. № 4 (91). С. 34–44. DOI: 10.32631/pb.2023.4.03

[15] Цуцкіридзе М. С., Назимко Є. С., Пономарьова Т. І. Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації: проблеми визначення об'єкта кримінального правопорушення. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 1 (90). С. 77–82. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-90-77-82

[16] Ющик О. І. Відшкодування збитку або усунення шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип.86. Ч. 4. С. 396–401. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.4.59

TARASENKO Oleh
Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3179-0143;
VARTYLETSKA Inna
PhD in Law, Professor, Professor of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-3447-0567

Concept of «Substantial Damage» in the Qualified Component of Non-Execution of a Court Decision and in other Components of a Criminal Offense

Abstract. The article is devoted to the analysis of scientific and empirical sources on the qualification of illegal acts that caused significant harm or other socially dangerous consequences. The signs of physical, property and moral harm in the content of the qualified composition of non-execution of a court decision and in the context of the content of such consequences in other criminal offenses are highlighted. The problems of legal support and law enforcement practice of the qualification of criminal offenses, the composition of which includes consequences of various contents as qualifying features, are highlighted. The issues of the qualification of non-execution of a court decision, other criminal offenses causing significant harm are highlighted, and the nature of the quantitative and qualitative criteria of this type of socially dangerous consequences of the committed illegal act is assessed. In the process of research, attention is focused on the analysis and generalization, based on the results of studying the materials of judicial practice, of the qualifying features of socially dangerous consequences in the content of the composition of non-execution of a court decision, arbitrariness and in other criminal offenses. A comprehensive generalized concept of the legal term “substantial damage” in its three dimensions: physical damage, property damage and moral damage has been formulated, and a proposal has been made to make appropriate additions to the norms of current criminal legislation. The provision on the need to provide for the norms of criminal legislation to include a list of comprehensive terms, which include evaluative concepts for determining the content and characteristics of criminal law consequences as part of criminal offenses, in particular, to recognize such significant damage, has been further developed. The proposed legislative innovation will contribute to a more effective process of qualifying criminal offenses in law enforcement activities.

Keywords: qualified and especially qualified elements of a criminal offense; socially dangerous consequences; physical, property and moral damage; significant damage; arbitrariness; failure to comply with a court decision.

DOI: 10.33270/05267202.6
УДК 341.322.5

ЧОРНОУС Юлія
доктор юридичних наук, професор, професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9710-4858;
КОРЗУН Андрій
доктор філософії в галузі права, старший слідчий в особливо важливих справах Головного слідчого управління Національної поліції України
01601, вул. Богомольця, 10, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8490-7579

Характеристика воєнних злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії Російської Федерації

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження правової природи та криміналістичних ознак воєнних злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Проаналізовано міжнародно-правові та національні підходи до визначення воєнних злочинів, їх ознак і складу. Обґрунтовано системний характер таких злочинів, їх багаторівневу природу та зв'язок із державною політикою агресора. Воєнні злочини розглянуто як багатовимірну категорію, що поєднує елементи міжнародного, кримінального, кримінально процесуального права та криміналістики. З огляду на проведені дослідження, запропоновано визначення воєнних злочинів проти цивільного населення як суспільно небезпечних, кримінально караних діянь, що вчиняють у зв'язку зі збройним конфліктом, полягають у порушенні норм міжнародного гуманітарного права, спрямовані проти осіб, які не беруть участі в бойових діях, вирізняються системним або одиничним характером, підвищеною суспільною небезпечністю і можливістю універсального кримінального переслідування. Правова природа воєнних злочинів в Україні характеризується виходом за межі традиційного внутрішньодержавного регулювання. Вона стає транснаціональною, що виявляється у взаємодії міжнародних і національних правових механізмів, а також можливості притягнення винних осіб до відповідальності як у межах національної юрисдикції, так і в міжнародних судових інституціях. Окреслено механізм учинення воєнних злочинів проти цивільного населення, який передбачає не лише множинність форм їх вияву, а й складну системну взаємодію окремих елементів злочинної діяльності. Злочинні дії вчиняють в умовах збройного конфлікту, де поєднані різні способи впливу – збройні, репресивні, інфраструктурні, комбіновані. Воєнні злочини розглянуто як систему взаємопов'язаних дій, які реалізують у межах збройного конфлікту та спрямовані на виконання військово-політичних завдань. Висвітлено положення про системний характер воєнних злочинів, що виявляється на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях і дає змогу розглядати їх як елемент реалізації державної політики й інструмент ведення війни Російської Федерації.

Ключові слова: воєнні злочини; цивільне населення; міжнародне гуманітарне право; агресія; кримінальна відповідальність; доказування; криміналістичні ознаки; механізм кримінального правопорушення; розслідування; кримінальне провадження.

Історія статті:
Отримано: 26.02.2026
Прийнято: 19.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Чорноус Ю., Корзун А. Характеристика воєнних злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії Російської Федерації. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 56–65. DOI: 10.33270/05267202.6

*Відповідальний автор

© Чорноус Ю., Корзун А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний характер збройної агресії Російської Федерації проти України засвідчує трансформацію воєнних злочинів із поодиноких порушень норм міжнародного гуманітарного права у системний інструмент ведення війни. Воєнні злочини проти цивільного населення не є випадковими наслідками бойових дій, а набувають ознак цілеспрямованої діяльності, спрямованої на знищення цивільної інфраструктури, залякування населення та зміну соціально-демографічної структури територій. Фактичні обставини вчинення воєнних злочинів на території України свідчать про їх повторюваність, типовість і координацію, що дає змогу розглядати їх не як випадкові вияви військової агресії, а як елемент цілеспрямованої політики держави-агресора. У зв'язку з цим традиційні підходи до вивчення воєнних злочинів потребують суттєвого переосмислення.

Матеріали та методи

Воєнні злочини нині знаходяться в центрі дослідної уваги вчених і практиків. З позицій науки кримінального права воєнні злочини висвітлено в працях А. А. Вознюка (2022), І. В. Жук (2022). З позицій наук кримінального процесу та криміналістики воєнні злочини досліджували О. М. Дуфенюк (2022), Г. К. Тетерятник (2023), В. М. Шевчук (2022), В. Ю. Шепітько та М. В. Шепітьком (2025). Однак необхідними є подальші наукові напрацювання за цим напрямом, адже питання кримінально-правової кваліфікації, криміналістичних ознак воєнних злочинів проти цивільного населення в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України залишаються дослідженими недостатньо.

Метою статті є комплексне визначення поняття та висвітлення характеристики воєнних злочинів проти цивільного населення з огляду на сучасні умови збройної агресії Російської Федерації.

З метою реалізації цієї мети забезпечено комплексне поєднання, з одного боку, загальнонаукових (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія) і спеціально-правових методів (порівняльно-правовий, системно-структурний, моделювання, статистичний).

Результати й обговорення

Передусім слід окреслити поняття воєнних злочинів у міжнародному праві. Воєнні злочини є серйозними та грубими порушеннями міжнародного правопорядку, миру і спокою людства, які цинічно посягають на безпеку у світі та заважають прогресивному розвиткові людської цивілізації. Посягаючи на найбільші цінності – життя, гідність, свободу й безпеку, ці злочини повинні передбачати жорсткіші міри покарання і застосування радикальніших заходів протидії таким явищам (Voloshchuk, 2024, p. 51). Закріплення міжнародної протиправності та кримінальної караності воєнних злочинів проти цивільного населення є результатом тривалої еволюції міжнародно-правових норм, спрямованих на обмеження жорстокості виявів війни та забезпечення мінімальних стандартів захисту осіб, які не беруть участі в бойових діях.

Основою сучасного розуміння воєнних злочинів є фундаментальні принципи міжнародного гуманітарного права, зокрема принцип розмежування комбатантів і цивільного населення, принцип пропорційності застосування сили, а також принцип гуманності (ст. 3 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року[1], ст. 1 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 року[2]), який забороняє завдання надмірних страждань і шкоди. Порушення саме цих принципів становить сутнісну основу воєнних злочинів, що дає змогу розглядати їх не лише як кримінально карані діяння, а і як посягання на базові цінності міжнародної спільноти.

Важливим етапом для посилення міжнародної відповідальності за вчинення воєнних злочинів стало прийняття Римського статуту Міжнародного кримінального суду, який систематизував перелік таких злочинів і закріпив механізм притягнення до індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, винних у їх вчиненні[3]. Особливість цього міжнародно-правового акта полягає в тому, що він встановлює універсальні стандарти кваліфікації воєнних злочинів, які можуть застосовувати незалежно від національної юрисдикції, що свідчить про їх наднаціональний характер.

У сучасній доктрині міжнародного кримінального права воєнні злочини дедалі частіше розглядають не як окремі кримінальні правопорушення, а як складне соціально-правове явище.

Доцільним, зазначають В. В. Ємельяненко, К. М. Оробець (2022), є формування сучасної концепції воєнних злочинів як самостійного виду кримінальних правопорушень у доктрині кримінального права України, а в перспективі – і в КК України.

З огляду на це доцільно виокремити основні структурні елементи воєнних злочинів проти цивільного населення:

– порушення міжнародно-правових норм – є первинною підставою криміналізації, оскільки

[1] Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

[2] Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) : міжнар. док. від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

[3] Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : міжнар. док. від. 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

саме міжнародне гуманітарне право визначає межі допустимої поведінки під час збройного конфлікту;

– кримінально-правова заборона – забезпечує трансформацію міжнародних норм у механізм індивідуальної кримінальної відповідальності;

– кримінально-процесуальна процедура та криміналістичний механізм виявлення, вилучення, фіксації криміналістично значущих об'єктів і забезпечення доказування – охоплює сукупність методів, засобів і процедур, спрямованих на документування та доказування фактів учинення воєнних злочинів;

– політико-правовий контекст їх учинення – відображає зв'язок воєнних злочинів проти цивільного населення із ширшими процесами ведення війни, зокрема реалізацію державної політики або військової стратегії Російської Федерації.

Такий підхід надає можливість розглядати воєнні злочини як багатовимірну категорію, що поєднує елементи міжнародного, кримінального, кримінального процесуального права та криміналістики. Це своєю чергою обумовлює необхідність комплексного підходу до їх дослідження.

З огляду на викладене, пропонуємо визначення воєнних злочинів проти цивільного населення, яке відображає їх сучасний зміст: воєнні злочини проти цивільного населення – це суспільно небезпечні, кримінально карані діяння, що вчиняють у зв'язку зі збройним конфліктом, полягають у порушенні норм міжнародного гуманітарного права, спрямовані проти осіб, які не беруть участі в бойових діях, мають системний або одиничний характер, підвищену суспільну небезпечність і можливість універсального кримінального переслідування.

Нормативно-правове регулювання кримінальної протиправності воєнних злочинів в Україні здійснюють передусім через положення ст. 438 КК України[1]. Відмітною особливістю є необхідність звернення до норм міжнародного гуманітарного права для встановлення змісту кримінально караних діянь.

Сучасне міжнародне гуманітарне право в питанні захисту жертв війни спирається на Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них[2]. Закріплено основне зобов'язання держав дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права й забезпечувати повагу їх іншими державами. Це зобов'язання є базовим принципом, що захищає людські цінності в період збройних конфліктів, якого слід дотримуватися за будь-яких обставин. Цей фундаментальний принцип міжнародного гуманітарного права належить до числа норм jus cogens, а його дія поширюється на всіх без винятку учасників збройних конфліктів і створює універсальне зобов'язання перед усією міжнародною спільнотою (erga omnes). Універсальність у цьому випадку означає, що контроль за виконанням норм міжнародного гуманітарного права не обмежується лише національним рівнем. Міжнародна судова практика також іде шляхом визнання норм міжнародного гуманітарного права нормами jus cogens (Tymchuk, & Sidielnikov, 2025, p. 253).

Слід додати, що Женевські конвенції належать до численних міжнародних договорів, що регулюють гуманітарні аспекти ведення війни та захист осіб, які не беруть або перестали брати участь у бойових діях. Вони закріплюють принципи гуманного поводження з військовополоненими, пораненими, хворими, цивільним населенням, а також обмежують застосування методів і засобів ведення війни. Конвенції були прийняті під егідою Міжнародного комітету Червоного Хреста й становлять основу сучасного міжнародного гуманітарного права. Зміст Женевських конвенцій: 1) Перша Женевська конвенція (1864): запроваджено захист поранених і хворих військовослужбовців під час сухопутних бойових дій, а також визнано символ Червоного Хреста; 2) Друга Женевська конвенція (1906): розширено положення першої конвенції, поширено захист на санітарний персонал і польові госпіталі; 3) Третя Женевська конвенція (1929): встановлено детальні правила поводження з військовополоненими; 4) Четверта Женевська конвенція (1949): передбачено захист цивільного населення на окупованих територіях і в зонах бойових дій, а також переглянуто попередні конвенції (Hanenko, Shut, & Yalanska, 2025, p. 226-227).

На прикладі ст. 438 КК України може йтися про інтеграцію міжнародно-правових стандартів у національну систему кримінальної юстиції, що забезпечує відповідність внутрішнього законодавства України загальновизнаним принципам і нормам міжнародного права.

У цьому контексті доцільно розглядати ст. 438 КК України не ізольовано, а як складову ширшої правової конструкції, яку можна визначити як інтегровану модель криміналізації воєнних злочинів. Зазначена модель вирізняється поєднанням різних рівнів правового регулювання та охоплює такі взаємопов'язані елементи:

– міжнародно-правова основа – формується нормами міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевськими конвенціями та Додатковими протоколами до них, Римським статутом Міжнародного кримінального суду [4], які визначають перелік заборонених діянь і встановлюють загальні стандарти відповідальності;

– національний механізм реалізації – охоплює норми законодавства України про кримінальну

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[2] Основні положення Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них. *Міжнародний Комітет Червоного Хреста*. URL: https://blogs.icrc.org/ua/wp-content/uploads/sites/98/2023/11/0365_154-ebook.pdf

відповідальність[1], а також нормативно регламентовану діяльність органів досудового розслідування, прокуратури та суду, спрямовану на притягнення винних осіб до відповідальності;

– криміналістичні інструменти доказування – охоплюють сучасні методи фіксації, збору й дослідження доказів, зокрема використання цифрових технологій, OSINT-інструментів, залучення можливостей судових експертиз, інших засобів документування воєнних злочинів;

– судову практику міжнародних інституцій – насамперед практику Міжнародного кримінального суду й інших міжнародних трибуналів, яка відіграє важливу роль у формуванні підходів до кваліфікації воєнних злочинів і тлумачення відповідних норм права.

Зазначена інтегрована модель засвідчує, що правове регулювання воєнних злочинів проти цивільного населення не може бути обмежене національним законодавством, оскільки воно функціонує в тісному взаємозв'язку з міжнародно-правовими механізмами. У цьому аспекті національне кримінальне право є інструментом реалізації міжнародно-правових зобов'язань держави. Водночас така інтеграція породжує низку теоретичних і практичних проблем, серед яких важливе значення мають питання правильної кваліфікації діянь, визначення меж застосування міжнародних норм, а також забезпечення їх належного тлумачення в умовах національного правозастосування. Це зумовлює необхідність підвищення рівня спеціалізованої підготовки суб'єктів кримінального провадження та формування єдиної практики застосування відповідних норм.

Отже, правова природа воєнних злочинів в Україні виходить за межі традиційного внутрішньодержавного регулювання. Вона набуває транснаціонального характеру, що виявляється у взаємодії національних і міжнародних правових механізмів, а також у можливості притягнення винних осіб до відповідальності як у межах національної юрисдикції, так і в міжнародних судових інституціях.

Розглянемо детальніше ознаки воєнних злочинів проти цивільного населення. Система ознак воєнних злочинів проти цивільного населення має складний характер, що принципово відрізняє їх від загальнокримінальних правопорушень. На відміну від останніх, воєнні злочини не можуть бути повноцінно розтлумачені поза контекстом збройного конфлікту та норм міжнародного гуманітарного права, що визначають межі допустимої поведінки під час війни. Багаторівневість системи ознак зумовлена тим, що воєнні злочини поєднують як елементи класичного складу кримінального правопорушення, так і специфічні міжнародно-правові характеристики. У зв'язку з цим доцільно розглядати їх ознаки не ізольовано, а як взаємопов'язану систему, що забезпечує правильну кваліфікацію діяння.

До основних ознак воєнних злочинів проти цивільного населення належать такі:

– наявність збройного конфлікту, що є обов'язковою контекстуальною умовою (Antoniuk), без якої діяння не може бути кваліфіковано як воєнний злочин. Важливим є не лише факт наявності конфлікту, а й встановлення зв'язку між конкретним діянням і таким конфліктом. У міжнародному кримінальному праві цю ознаку розглядають як обов'язкову, тобто таку, що формує можливість наявності складу воєнного злочину. Брак цього зв'язку трансформує відповідне діяння у загальнокримінальне правопорушення (наприклад, умисне вбивство або тілесне ушкодження). Крім того, сучасна практика засвідчує, що збройний конфлікт може мати як міжнародний, так і неміжнародний характер, що впливає на кваліфікацію злочину й застосовувані норми права;

– спрямованість проти цивільних осіб. Ця ознака передбачає, що посягання здійснюють на осіб, які відповідно до міжнародного гуманітарного права не беруть безпосередньої участі в бойових діях. До таких осіб належать цивільні особи, а також інші категорії, які втратили статус комбатанта[2]. Цивільний статус потерпілої особи має бути визначено не лише формально, а й з огляду на фактичні обставини, зокрема її поведінку під час конфлікту. У цьому контексті ключове значення має принцип розмежування, який зобов'язує сторони конфлікту чітко відрізняти цивільних осіб від комбатантів. Не вдаючись до детального пояснення терміна «комбатант», зауважимо, що комбатанти – це особи, які представляють збройні сили сторони конфлікту, беруть безпосередню участь у воєнних діях під час збройного конфлікту, і правила, що регулюють їхній статус, викладені в різних міжнародно-правових документах, серед яких Женевська конвенція та Додаткові протоколи до неї (Saienko, 2024, p. 208);

– порушення норм міжнародного гуманітарного права. Воєнні злочини завжди пов'язані з порушенням норм міжнародного гуманітарного права, які встановлюють заборонені методи та засоби ведення війни. Ідеться, зокрема, про заборону: 1) посягання на здоров'я, життя, психічне благополуччя чи фізичний стан осіб (до них можна віднести вбивство, різні вияви жорстокого поводження з людиною – тортури, спричинення каліцтв чи інших форм тілесного покарання); 2) покарання колективного характеру; 3) взяття заручників; 4) терористичні акти; 5) посяг-

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14

[2] Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни: міжнар. док. від 12 серп. 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

гання на гідність особи, зокрема поводження принизливого та образливого характеру, примусова проституція, зґвалтування, інші прояви непристойного нападу; 6) мародерство; 7) засудження осіб без попереднього судового рішення, винесеного належним судом, і без забезпечення визнаних цивілізованими націями судових гарантій, а також застосування такого покарання; 8) руйнування і привласнення майна незаконно, довільно й у великому масштабі, причому ці дії не спричинені воєнною необхідністю; 9) незаконні переміщення, депортації або арешти цивільних осіб; 10) погрози здійснення будь-яких діянь з перелічених вище (Vasyltsiun, 2023, p. 609) тощо.

Зазначена ознака має імперативний характер, оскільки відповідні норми є нормами jus cogens і не допускають відступу навіть в умовах надзвичайних обставин. За загальним правилом, у міжнародному праві не передбачено жодних обмежень дії норм jus cogens. Не може бути обмежень основних норм міжнародного гуманітарного права. Це насамперед має забезпечити захист прав людини й основоположних свобод в умовах збройного конфлікту, гарантуючи мінімальний гуманітарний стандарт, обмеження чого суперечило б ідеї міжнародного гуманітарного права (Melnychenko, 2025, p. 311).

Отже, порушення норм міжнародного гуманітарного права не лише є юридичною підставою криміналізації, а й відображає антигуманний характер відповідних діянь.

Зосередимо увагу на суб'єкті вчинення воєнних злочинів. Суб'єкт воєнного злочину – це особа чи особи, які вчиняють воєнний злочин. Це може бути окремий військовослужбовець, командир військового підрозділу, цивільна особа або представник озброєних груп. У контексті міжна-'родного гуманітарного права суб'єктом воєнного злочину є особа, яка порушує Женевські конвенції чи Римський статут Міжнародного кримінального суду. Відповідальність за воєнні злочини може стосуватися не лише безпосередніх виконавців, а й тих, хто видає накази або приймає рішення про вчинення таких злочинів. Також можуть бути притягнуті до відповідальності ті, хто надає підтримку або участь у вчиненні воєнних злочинів (Zozulia, & Batishchev, 2024, p. 384-385).

Водночас сучасний підхід до визначення суб'єкта воєнного злочину виходить за межі формального статусу особи та враховує її функціональну роль у механізмі вчинення злочину. Це надає можливість притягати до відповідальності не лише безпосередніх виконавців, а й осіб, які віддавали накази або організовували відповідні дії. У цьому контексті важливе значення має концепція командної відповідальності, яка є одним із ключових елементів міжнародного кримінального права. Концепція командної відповідальності, зазначає Н. А. Федорович (2025), фактично збільшує обсяг діянь, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, й інших начальників. Отже, таке збільшення може відбуватися по-різному – як шляхом встановлення умов, за яких військовий командир, інша особа, яка фактично діє як військовий командир, та інший начальник визнаються суб'єктом кримінального правопорушення, вчиненого підлеглим, так і доповненням кримінального закону відповідним самостійним складом кримінального правопорушення (Fedorovych, 2025, p. 292).

Тож ознаки воєнних злочинів проти цивільного населення утворюють цілісну, взаємопов'язану систему, яка забезпечує їх відмежування від інших кримінальних правопорушень. Їх багаторівневий характер зумовлює необхідність комплексного підходу до кваліфікації таких діянь, що передбачає врахування як норм національного кримінального права, так і положень міжнародного гуманітарного права.

Слід розглянути й об'єктивну сторону воєнних злочинів проти цивільного населення, яка характеризується не лише множинністю форм їх вияву, а й складною системною взаємодією окремих елементів злочинної діяльності, що утворює механізм вчинення злочину, що розглядають як категорію науки криміналістики. На відміну від загальнокримінальних правопорушень, де об'єктивна сторона здебільшого має лінійний характер (дія – наслідок – причиновий зв'язок), у воєнних злочинах вона набуває багаторівневої, динамічної та комплексної структури, полягає в складному механізмі злочинної діяльності.

Зазначене зумовлено тим, що відповідні діяння здійснюють в умовах збройного конфлікту, де поєднані різні способи впливу – збройні, репресивні, інфраструктурні, комбіновані. З огляду на сучасну практику вчинення воєнних злочинів проти цивільного населення, доцільно виокремити такі основні форми вираження способу злочинної діяльності:

а) збройні форми, які полягають у безпосередньому застосуванні збройного насильства, спрямованого проти цивільного населення або об'єктів цивільної інфраструктури. До них належать обстріли, бомбардування, застосування ракетних систем, артилерії, а також інших засобів ураження. Особливість таких форм полягає в їхній високій інтенсивності та масштабності наслідків, що часто призводить до значних людських жертв і руйнувань. Важливе значення має не лише факт застосування сили, а й характер об'єкта ураження, оскільки атаки на цивільні об'єкти заборонені нормами міжнародного гуманітарного права. Крім того, у сучасних умовах кінетичні форми

дедалі частіше здійснюють із використанням високоточної зброї та дистанційних засобів ураження, що ускладнює встановлення суб'єкта злочину та причиново-наслідкових зв'язків;

б) репресивні форми – охоплюють дії, спрямовані на фізичне або психічне пригнічення цивільного населення. До них належать катування, жорстоке або нелюдське поводження, незаконне позбавлення волі, примусові допити, сексуальне насильство, а також інші форми примусу. Ці дії вирізняються індивідуалізованим впливом на потерпілих, що відрізняє їх від кінетичних форм, спрямованих на масове ураження. Водночас репресивні форми часто використовують як інструмент залякування населення, отримання інформації або покарання за уявну чи реальну співпрацю з іншою стороною конфлікту. Важлива особливість полягає в тому, що такі діяння можуть вчиняти як у зоні активних бойових дій, так і на тимчасово окупованих територіях, що свідчить про їх системний характер;

в) інфраструктурні форми – виявляються у знищенні або пошкодженні об'єктів життєзабезпечення цивільного населення, таких як енергетичні системи, водопостачання, медичні заклади, транспортна інфраструктура, житловий фонд. Особливість таких дій полягає в їх опосередкованому характері впливу, оскільки шкоди цивільному населенню завдають не безпосередньо, а через створення умов, не сумісних із нормальним існуванням. Це може призводити до гуманітарних криз, зниження рівня життя населення та масового переміщення людей. У цьому контексті інфраструктурні форми воєнних злочинів проти цивільного населення можна розглядати як складову стратегії ведення війни, спрямованої на виснаження ресурсного потенціалу держави й деморалізацію населення;

г) комбіновані форми. Комбіновані форми воєнних злочинів проти цивільного населення є найскладнішими за своєю природою, оскільки поєднують фізичний вплив з інформаційно-психологічним тиском. Вони можуть охоплювати одночасне застосування збройного насильства та поширення дезінформації, маніпуляцію суспільною свідомістю, створення паніки й дестабілізацію соціального середовища. Такі дії вирізняються синергійним ефектом, коли різні форми впливу взаємно посилюють одна одну, що значно збільшує їх загальний деструктивний потенціал. У сучасних умовах комбіновані форми є типовими для гібридних конфліктів і становлять особливу складність для правової кваліфікації та доказування.

У цьому контексті воєнні злочини проти цивільного населення слід розглядати не як окремі акти насильства, а як систему взаємопов'язаних дій, що реалізують у межах збройного конфлікту та спрямовані на виконання військово-політичних завдань. Такий підхід дає змогу точніше визначати їх правову природу, здійснювати правильну кваліфікацію та формувати надійну доказову базу в кримінальних провадженнях.

Суб'єктивна сторона воєнних злочинів проти цивільного населення має складну інтелектуально-вольову структуру, що відображає внутрішнє ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. Суб'єктивна сторона воєнного злочину визначається ставленням обвинуваченого до свого вчинку та його наміром або умислом вчинити діяння, яке є воєнним злочином. Основні елементи суб'єктивної сторони охоплюють мету, коли злочинець свідомо вчиняє дію з усвідомленням, що ця дія становить воєнний злочин; порушення міжнародного гуманітарного права, коли суб'єкт має усвідомлювати, що його дії порушують Женевські конвенції або Гаазькі правила ведення війни (The Hague Conventions…); відсутність законної підстави, коли злочинець свідомо діє без законної підстави, яка може охоплювати воєнний стан, оборону тощо. Суб'єктивна сторона воєнного злочину є важливою для визначення вини і встановлення відповідальності за вчинення конкретного злочину. Умисел й усвідомлення вини відіграють ключову роль у визначенні класифікації конкретного діяння як воєнного злочину (Zozulia, & Batishchev, 2024, p. 385). На відміну від низки загальнокримінальних правопорушень, у цьому випадку важливе значення мають не лише форма вини, а й усвідомлення контексту збройного конфлікту та правового статусу потерпілих. Особа, яка вчиняє воєнний злочин, характеризується такими елементами усвідомлення:

– усвідомлення характеру своїх дій – передбачає розуміння фактичних обставин учинення злочину, зокрема способу, місця, обстановки й наслідків діяння, а також розуміння шкоди, яка може бути заподіяна цивільному населенню;

– усвідомлення їх забороненості – означає розуміння протиправності таких дій відповідно до норм міжнародного гуманітарного права, а також усвідомлення того, що вони виходять за межі допустимої поведінки під час збройного конфлікту, з бажанням або свідомим допущенням настання відповідних наслідків;

– усвідомлення статусу потерпілих – полягає в розумінні того, що об'єктом посягання є саме цивільне населення або інші особи, які не беруть участі в бойових діях, що прямо впливає на кваліфікацію діяння як воєнного злочину.

Загалом суб'єктивна сторона воєнних злочинів характеризується умисною формою вини, причому умисел може бути як прямим, так і

непрямим, що залежить від ставлення особи до наслідків своїх дій. Водночас у більшості випадків воєнні злочини мають ознаки прямого умислу, оскільки особа усвідомлює забороненість своїх дій та цілеспрямовано їх вчиняє.

Особливість полягає в тому, що виконання наказу не виключає кримінальної відповідальності за вчинене, і це відповідає усталеним підходам міжнародного кримінального права. Зокрема, відповідно до міжнародних стандартів, особу не звільняють від відповідальності, якщо вона виконувала явно незаконний наказ, оскільки обов'язок дотримання норм міжнародного гуманітарного права має пріоритетний характер.

У цьому контексті важливим є те, що суб'єктивна сторона воєнних злочинів нерозривно пов'язана з оцінкою поведінки особи в системі військової ієрархії, що зумовлює необхідність урахування як індивідуальних, так й організаційних аспектів прийняття рішень.

Висновки

Сучасні воєнні злочини проти цивільного населення характеризуються окремими актами протиправної поведінки, набувають ознак системності, що виявляється в їх повторюваності, узгодженості та спрямованості на виконання певних військово-політичних завдань. У цьому контексті системність є не лише фактичною характеристикою, а й важливим кримінально-правовим критерієм, який впливає на кваліфікацію діянь і визначення міри кримінальної відповідальності.

Запропоновано виокремити три взаємопов'язані рівні системності воєнних злочинів:

– тактичний рівень – охоплює окремі злочинні діяння, що вчиняють конкретні військові підрозділи в межах виконання бойових завдань, характеризується безпосереднім фізичним впливом на цивільне населення або об'єкти цивільної інфраструктури;

– оперативний рівень – виявляється у повторюваності, типовості та географічній поширеності злочинів, що свідчить про наявність узгоджених моделей поведінки, спільних алгоритмів дій та певної координації між підрозділами;

– стратегічний рівень – відображає системне вчинення злочинів як елементу державної політики або військової стратегії, спрямованої на виконання довгострокових військових і політичних завдань, зокрема шляхом залякування населення, руйнування інфраструктури й дестабілізації суспільства.

Ці рівні не існують ізольовано, а знаходяться в тісному взаємозв'язку, утворюючи єдину ієрархічну систему, у межах якої окремі злочинні діяння (тактичний рівень) набувають ширшого значення завдяки їх повторюваності (оперативний рівень) та включеності в загальну політику ведення війни (стратегічний рівень).

Виокремлення таких рівнів системності має важливе теоретичне та практичне значення, оскільки дає змогу:

– пов'язати воєнні злочини зі злочинами проти людяності (ст. 7 Римського статуту міжнародного кримінального суду[1]), що передбачають наявність широкомасштабного або систематичного нападу на цивільне населення. Найтяжчими злочинами, зазначає М. Г. Тома (2024), які вчиняють російські військовослужбовці проти українського народу на всій окупованій території України, міжнародна спільнота визнає злочини проти людяності (англійське визначення – crimes against humanity) – убивства, масові знищення людей, тортури, зґвалтування, політичні, расові або релігійні переслідування й інші нелюдські акти поведінки, які досягли критичного рівня. Ці вчинки стали частиною широкомасштабної та систематичної практики РФ проти мирних українців і не тільки (Toma, 2024, p. 343);

– доводити організований характер злочинної діяльності, що є ключовим для встановлення ролі різних суб'єктів у механізмі вчинення злочину;

– обґрунтовувати відповідальність керівництва, зокрема в межах концепції командної відповідальності, яка передбачає притягнення до відповідальності осіб, що віддавали накази або не вжили заходів для запобігання злочинам.

Тож системний характер воєнних злочинів є не лише описовою характеристикою, а й важливим результатом правового та криміналістичного аналізу, що дає змогу вийти за межі оцінки окремих діянь і розглядати їх у контексті глобальніших процесів збройної агресії Російської Федерації проти України.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду : міжнар. док. від. 17 лип. 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

References

[1] Antoniuk, N. The presence of a contextual element distinguishes war crimes from "general crimes". *Site "Supreme Court".* Retrieved from URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1339594/

[2] Dufeniuk, O.M. (2022). Investigation of war crimes: logistical, forensic and forensic issues. *Legal electronic journal*, 4, 369-374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88

[3] Fedorovych, N.A. (2025). The Legal Nature of Command Responsibility. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 89(3), 288-294. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.3.43

[4] Hanenko, I.S., Shut, V.O., & Yalanska, M.I. (2025). Geneva Conventions and the latest technologies of war: problems of effective legal application. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 87(4), 224-230. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.4.35

[5] Melnychenko, V.S. (2025). Peculiarities of the functioning of jus cogens norms in conditions of armed aggression. *Problems of Legality*, 170, 306-320. DOI: 10.21564/2414-990X.170.335679

[6] Saienko, Yu.O. (2024). The concept and status of a combatant under international law. *Collection of scientific works of the Kharkiv National Pedagogical University named after G.S. Skovoroda. Series "Law",* 39, 205-212. DOI: 10.34142/23121661.2024.39.25

[7] Shepitko, M., & Shepitko, V. (2025). Aggressive War Against Ukraine: Rural and Urban Safety in the Context of National and Global Security. *Yearbook of ukrainian law,* 17, 351-368. Retrieved from https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061831.pdf#page=351

[8] Shevchuk, V.M. (2022). Current issues of forensics in the context of war and global threats. *Theory and practice of forensic science and forensics*, 28(3), 11-17. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02

[9] Teteriatnyk, H.K., & Odazhyu, Yu.M. (2023). Investigation of war crimes: some theoretical and applied issues. *Legal scientific electronic journal*, 6, 686-688. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/161

[10] The Hague Conventions on the Laws and Customs of War of 1899 and 1907. *Encyclopedia of Modern Ukraine*. URL: https://esu.com.ua/article-27901

[11] Toma, M.H. (2024). Crimes against humanity: concepts and signs. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 81(2), 341-345. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.53

[12] Tymchuk, O.L., & Sidielnikov, A.V. (2025). Protection of war victims and compliance with international humanitarian law. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law"*, 90(5), 248-254. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.5.31

[13] Vasyltsiun, I.I. (2023). The concept and social danger of war crimes. *Legal scientific electronic journal*, 10, 608-611. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-10/146

[14] Voloshchuk, O. (2024). War crimes during war: concepts, key features and distinctions from other criminal offenses. *Legal Bulletin*, 3, 46-53. DOI: 10.32782/yuv.v3.2024.6

[15] Vozniuk, A.A. (2022). War and state of emergency as circumstances affecting the qualification of a criminal offense or the imposition of punishment. *Legal Scientific Electronic Journal,* 6, 308-317. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-6/69

[16] Vozniuk, A.A., & Zhuk, I.V. (2022). Violations of the laws and customs of war: direct objects, subjects and victims of the crime. General provisions of "jus in bello". *Bulletin of the Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko,* 4, 57-74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74

[17] Yemelianenko, V.V., & Orobets, K.M. (2022). War crimes: concepts, features and correlation with military criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine. *Scientific innovations and advanced technologies. Series "Public administration", "Law", "Economics", "Psychology", "Pedagogy",* 11(13), 123-136. DOI: 10.52058/2786-5274-2022-11(13)-123-136

[18] Zozulia, I.V., & Batishchev, O.V. (2024). Actualization of the elements of the composition of a war crime in the context of domestic and international humanitarian law. *Crime and counteraction to it in conditions of war and in the post-war perspective:* an interdisciplinary panorama. Vinnytsia. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a56b4d-2f7d-4edb-8467-895433d536bb/content

Список використаних джерел

[1] Антонюк Н. Наявність контекстуального елементу відрізняє воєнні злочини від «загальнокримінальних». *Верховний Суд* **:** [сайт]. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pokazniki-diyalnosti/navch_suddiv_praciv_aparativ_2021/1339594/

[2] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-4/88

[3] Федорович Н. А. Правова природа командної відповідальності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 89. Ч. 3. С. 288–294. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.89.3.43

[4] Ганенко І. С., Шут В. О., Яланська М. І. Женевські конвенції та новітні технології війни: проблеми ефективного правового застосування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 224–230. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.4.35

[5] Мельниченко В. С. Особливості функціонування норм jus cogens в умовах збройної агресії. *Problems of Legality*. 2025. Issue 170. С. 306–320. DOI: 10.21564/2414-990X.170.335679

[6] Саєнко Ю. О. Поняття та статус комбатанта за міжнародним правом. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Право».* 2024. Вип. 39. С. 205–212. DOI: 10.34142/23121661.2024.39.25

[7] Shepitko M., Shepitko V. Aggressive War Against Ukraine: Rural and Urban Safety in the Context of National and Global Security. *Yearbook of ukrainian law.* 2025. No. 17. P. 351–368. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi82/0061831.pdf#page=351

[8] Шевчук В. М. Актуальні питання криміналістики в контексті війни та глобальних загроз. *Теорія та практика судової науки та криміналістики.* 2022. Вип. 28 (3). С. 11–17. DOI: 10.32353/khrife.3.2022.02

[9] Тетерятник Г. К., Одажиу Ю. М. Розслідування воєнних злочинів: окремі теоретико-прикладні питання. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 6. С. 686–688. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-6/161

[10] Гаазькі конвенції про закони та звичаї війни 1899 і 1907. *Енциклопедія сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/article-27901

[11] Тома М. Г. Злочини проти людяності: поняття та ознаки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 81. Ч. 2. С. 341–345. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.81.3.53

[12] Тимчук О. Л., Сідєльніков А. В. Захист жертв війни та дотримання міжнародного гуманітарного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право*». 2025. Вип. 90. Ч. 5. С. 248–254. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.5.31

[13] Васильцюн І. І. Поняття та суспільна небезпека воєнних злочинів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 10. С. 608–611. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-10/146

[14] Волощук О. Воєнні злочини під час війни: поняття, ключові ознаки та відмежування від інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник.* 2024. № 3. С. 46–53. DOI: 10.32782/yuv.v3.2024.6

[15] Вознюк А. А. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію кримінального правопорушення або призначення покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 6. С. 308–317. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-6/69

[16] Вознюк А. А., Жук І. В. Порушення законів і звичаїв війни: прямі об'єкти, предмети та потерпілі від злочину. Загальні положення «jus in bello». *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2022. № 4. С. 57–74. DOI: 10.33766/2524-0323.100.57-74

[17] Ємельяненко В. В., Оробець К. М. Воєнні злочини: поняття, особливості та співвідношення з військовими кримінальними правопорушеннями за Кримінальним кодексом України. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Державне управління», «Право», «Економіка», «Психологія», «Педагогіка».* 2022. № 11 (13). С. 123–136. DOI: 10.52058/2786-5274-2022-11(13)-123-136

[18] Зозуля І. В., Батіщев О. В. Актуалізація елементів складу воєнного злочину в контексті вітчизняного та міжнародного гуманітарного права. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі :* міждисциплінарна панорама. Вінниця, 2024. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/59a56b4d-2f7d-4edb-8467-895433d536bb/content

CHORNOUS Yulia
Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Criminology and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-9710-4858;
KORZUN Andrii
Doctor of Philosophy in Law, Senior Investigator in Particularly Important Cases of the Main Investigation Department of the National Police of Ukraine
01601, 10 Bogomoletsa St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-8490-7579

Characteristics of War Crimes Against the Civilian Population in the Context of Armed Aggression of the Russian Federation

Abstract. The article presents a comprehensive study of the legal nature and forensic features of war crimes against the civilian population in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. International legal and national approaches to the definition of war crimes, their features and composition are analyzed. The systemic nature of such crimes, their multi-level nature and connection with the state policy of the aggressor are substantiated. War crimes are considered as a multidimensional category that combines elements of international, criminal, criminal procedural law and forensics. Taking into account the conducted research, the definition of war crimes against the civilian population as socially dangerous, criminally punishable acts committed in connection with an armed conflict, consisting in a violation of the norms of international humanitarian law, directed against persons not participating in hostilities, characterized by a systemic or individual nature, increased public danger and the possibility of universal criminal prosecution is proposed. The legal nature of war crimes in Ukraine is characterized by going beyond the boundaries of traditional domestic regulation. It acquires a transnational nature, which is manifested in the interaction of international and national legal mechanisms, as well as in the possibility of bringing guilty persons to justice both within national jurisdiction and in international judicial institutions. The mechanism of committing war crimes against the civilian population is revealed, which is characterized not only by the multiplicity of forms of their manifestation, but also by the complex systemic interaction of individual elements of criminal activity. Criminal acts are committed in conditions of armed conflict, where various methods of influence are combined - armed, repressive, infrastructural, combined. The content of the article reveals their content. War crimes are considered as a system of interconnected actions implemented within the framework of an armed conflict and aimed at achieving military-political goals. A provision is developed on the systemic nature of war crimes, which manifests itself at the tactical, operational and strategic levels, which allows us to consider them as an element of the implementation of state policy and an instrument of warfare of the Russian Federation.

Keywords: war crimes; civilian population; international humanitarian law; aggression; criminal liability; evidence; forensic signs; mechanism of a criminal offense; investigation; criminal proceedings.

DOI: 10.33270/05267202.7
УДК 342.952.351.81:656.11

БАКУТІН Євген*
кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри тактичної підготовки навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-4480-7584

Правовий статус учасників дорожнього руху: сучасні засади

Анотація. У статті акцентовано на проблемах безпеки дорожнього руху, що є одним з ключових показників розвитку суспільства. Така необхідність зумовлена тим, що протягом останніх десятиліть спостерігається стрімке збільшення кількості транспортних засобів і підвищення інтенсивності руху, що призводить до збільшення кількості транспортних подій та їх негативних наслідків. Встановлено, що значна кількість транспортних засобів є частиною економіки країн, але водночас вони становлять небезпеку для життя громадян. Визначено, що потребують невідкладного розв'язання питання зниження рівня смертності внаслідок дорожньо-транспортних пригод, ступеня тяжкості їх наслідків для учасників дорожнього руху та зменшення соціально-економічних втрат від дорожньо-транспортного травматизму. Якщо розглядати учасників дорожнього руху, то предметом є автомобіль, а люди – учасники руху, між якими виникають певні відносини. Причому статус забезпечує об'єктивну потребу особистості в самореалізації, надає їй соціальні, правові, матеріальні й інші можливості, визначає варіанти поведінки в різних сферах життя. Зауважено, що лише в стадії реалізації статусу громадян виявляється його конкретний зміст, зв'язок з правовою дійсністю. Отже, призначення правового статусу слід розглядати через призму виконання учасниками дорожнього руху певних соціальних функцій у сфері виробництва, управління, побуту, дозвілля тощо. Дорожній рух як об'єкт правового регулювання формує одну з найважливіших сфер, у якій відображено інтереси держави й особистості. У цій сфері суб'єктами є всі громадяни, які реалізують суспільні інтереси або особисті потреби. Як засвідчив аналіз, передумовою економічного й соціального розвитку суспільства, запорукою безпеки життя та здоров'я громадян є дотримання учасниками дорожнього руху Правил дорожнього руху, які передбачені чинним законодавством України. На основі виявлених проблем узагальнено, що статус обумовлює певні обов'язки учасників дорожнього руху, невиконання яких є основою притягнення їх до юридичної відповідальності.

Ключові слова: правовий статус; дорожній рух; дорожньо-транспортна пригода; безпека дорожнього руху; учасники дорожнього руху.

Історія статті:
Отримано: 03.03.2026
Прийнято: 04.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Бакутін Є. Правовий статус учасників дорожнього руху: сучасні засади. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 66–75. DOI: 10.33270/05267202.7

*Відповідальний автор

© Бакутін Є., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

За оцінкою Світового банку, щорічні втрати в результаті дорожньо-транспортних пригод в Україні становлять близько 4-5 млрд доларів США. Загалом в Україні лише за 2023 рік сталося 23,6 тис. дорожньо-транспортних пригод, у яких загинуло 3 тис. осіб та отримало травми 29,5 тис. осіб. З розрахунку на 100 тис. населення такі показники становлять: 76 дорожньо-транспортних пригод, 10 осіб загинуло та 95 травмовано (за даними Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2024 року № 922, згідно з якими орієнтовна кількість населення України (на територіях, на яких органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі) станом на липень 2024 року становить близько 31,1 млн осіб (за оцінкою Інституту демографії та проблем якості життя Національної академії наук)[1]).

Зауважимо, що 2024 року на дорогах Європейського Союзу загинуло 19 940 людей, більшість жертв становили пішоходи, велосипедисти[2]. З огляду на це, міжнародна спільнота зосереджує увагу на розробленні та здійсненні практичних заходів із забезпечення безпеки руху автомобільного транспорту на внутрішніх шляхах, спрямованих на запобігання заподіянню шкоди життю та здоров'ю людини. Лідери багатьох країн світу об'єднують свої зусилля для зменшення кількості постраждалих і травмованих унаслідок аварійних подій та інцидентів на дорозі. Україна також ставить завдання щодо максимального скорочення смертності та травматизму учасників дорожнього руху[3].

Формування європейського простору безпеки дорожнього руху є одним із завдань ЄС з 2010 року. Хоча кожна держава-член має право ухвалювати власні рішення щодо певних аспектів дорожнього руху й положень щодо безпеки, ЄС також здійснює роботу в цій галузі та спрямовує заходи на підтримання в належному стані транспортних засобів, безпечне перевезення тварин і небезпечних вантажів, а також забезпечення безпеки дорожнього руху загалом.

Зусилля ЄС у цьому напрямі сприяли скороченню кількості смертельних випадків на дорогах із 51 400 випадків 2001 року до 19 800 випадків 2021 року. Однак надалі динаміка скорочення кількості смертельних випадків уповільнилася. Зокрема, 2021 року кількість учасників дорожнього руху, які загинули внаслідок дорожньо-транспортних пригод в ЄС, навпаки підвищилася на 6 % порівняно з 2020 роком. Ситуація вимагала пошуку нових ефективних рішень у сфері безпеки дорожнього руху у Валлеттській декларації 2017 року[4].

Рада ЄС закликала Європейську комісію розробити політичні ініціативи з 2020 року по 2030 рік з метою скорочення кількості смертей та покращення захисту учасників дорожнього руху, зокрема найбільш вразливих серед них (велосипедистів і пішоходів), які становлять найбільшу частку смертей на дорогах. У Стратегії сталої та розумної мобільності 2020 року[5] Комісія підтвердила мету досягти нульової смертності до 2050 року (ціль «Бачення нуль»).

Метою публікації є дослідження теоретичних положень та узагальненої практики правозастосування для визначення значення й особливостей статусу учасників дорожнього руху в процесі реалізації державної політики у сфері безпеки дорожнього руху та формулювання на цій основі призначення правового статусу учасників дорожнього руху, спрямованого на покращення правозастосування в цій сфері, формування нових законодавчих підходів, які надавали б можливість ефективно діяти в правовому полі з метою запобігання та протидії правопорушенням, які вчиняють учасники дорожнього руху.

Матеріали та методи

Аналіз наукових публікацій з проблематики безпеки дорожнього руху засвідчує, що цю тему вивчало багато дослідників (Abliazov, & Solonko, 2023; Batyrhareieva, 2022; Batyrhareieva, 2023; Holina, & Shramko, 2023; Holovkin, 2023; Danylchenko, 2022; Ivanenko, 2021; Kolodiazhnyi, 2024; Shramko, 2024). Сучасні наукові напрацювання в цій сфері широко розкривають зазначену проблематику, однак не окреслюють питань, пов'язаних зі статусом учасників дорожнього руху у сфері безпеки дорожнього руху. Це засвідчує актуальність пошуку оновленого підходу до

[1] Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : постанова Кабінету Міністрів України від 27 груд. 2024 р. № 1550. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-%D0%BF#Text

[2] Road Safety Statistics for 2024: Progress continues amid persistent challenges.URL: https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/road-safety-statistics-2024-progress-continues-amid-persistent-challenges-2025-10-17_en

[3] Стратегія підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовт. 2020 р. № 1360-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text

[4] Delegations will find in the annex the Council conclusions on «Road safety endorsing the Valletta Declaration» (Valletta, 28–29 March 2017), adopted by the Council at its 3545th meeting held on 8 June 2017. URL: https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-9994-2017-INIT/en/pdf

[5] Sustainable and Smart Mobility Strategy – putting European transport on track for the future. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0789

статусу учасників та реалізації державної політики у сфері безпеки дорожнього руху в Україні. Методологія дослідження охоплює конкретний перелік методів, використання яких надало можливість у межах пізнавального процесу виконати поставлені завдання. Серед таких методів – методи герменевтики, порівняння, структурний, аксіологічний. Використано й низку методологічних підходів – позитивістський, діяльний та соціологічний.

Результати й обговорення

Найважливіші суб'єктивні права й свободи людини закріплено в Конституції України. Їх визначають основними або конституційними правами та свободами. У Конституції України вони містяться в розділі «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина»[1]. Правовий статус особистості розглядають як закріплене відповідними актами положення особистості в конкретній сфері суспільних відносин. Зауважимо, що статус не лише визнає громадян суб'єктами визначених прав та обов'язків, а й має правове призначення. Крім цього, статус зміцнює, затверджує та визначає здатність життєдіяльності особистості.

Схарактеризувати правовий статус особи означає окреслити місце, роль, положення та значення конкретної особи в суспільстві та державі, її можливості, цінність, вплив, принципи взаємовідносин з державою, з іншими людьми, що своєю чергою визначає характер суспільства, його соціального ладу. Ядром правового статусу є права й обов'язки, що реалізуються завдяки зв'язкам між їх носіями – правовідносинам. З огляду на це, очевидно, що норми права та правовідносини загального (статусного) характеру, що виникають на їх основі, визначають правовий статус суб'єктів права.

Правовий статус особистості в юридичній науці розглядають як закріплений відповідними актами стан особистості в конкретній сфері суспільних відносин. Слід зауважити, що статус не лише визнає громадян суб'єктами визначених прав та обов'язків, а й має правове призначення. Крім цього, статус закріплює, затверджує визначений спосіб життєдіяльності індивідів.

Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами в державно організованому суспільстві зафіксовані державою в юридичній формі – у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності вони становлять правовий статус індивіда, який відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності. Правовий статус людини (від лат. «status» – положення, стан) – це юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає в правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві. Структура правового статусу людини охоплює суб'єктивні юридичні права й обов'язки, гарантії здійснення таких прав і обов'язків. Правова визначеність статусу учасників дорожнього руху є необхідною передумовою врегулювання суспільних відносин у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, що матиме позитивний вплив на зменшення дорожньо-транспортного травматизму серед усіх учасників дорожнього руху та досягнення рівня транспортної безпеки провідних європейських країн (Chervinchuk, 2024).

Зазначимо, що М. Колодяжний вказує на важливість інновацій у сфері безпеки дорожнього руху. Значення інновації вчений конкретизує з огляду на окремі елементи соціальної системи «учасники дорожнього руху – транспортні засоби – дороги – правове середовище». Інновації, які стосуються учасників дорожнього руху, на думку автора, можуть виражатися в: удосконаленні підготовки водіїв, спрямованої на підвищення безпеки дорожнього руху; розвиткові якісно нових умінь і більш стійких навичок для різних учасників дорожнього руху, необхідних для їх практичного застосування в перебігу керування транспортом або користування ним; посиленні через різні оновлені навчальні програми впевненості учасників дорожнього руху під час здійснення стандартних дій у нестандартних ситуаціях тощо (Kolodiazhnyi, 2024).

Якісне врегулювання питань, пов'язаних з дорожнім рухом і його безпекою, обумовлює віднаходження балансу між динамічною множиною реальних безпекових ризиків, новітніми технічними й технологічними інноваціями та перевагами розширення простору офіційно дозволених можливостей (для учасників дорожнього руху та для інших осіб, зміст та успішність діяльності яких залежать від правового регулювання дорожнього руху) (Stryzhak, 2023).

Узагальнюючи підходи науковців, слід погодитися з думкою О. Іваненко та І. Пономаренка, які зазначають, що поняття безпеки дорожнього руху є комплексним і містить як суб'єктивні, так і об'єктивні елементи. Перші охоплюють діяльність уповноважених суб'єктів (органів державної влади та їх окремих підрозділів) із забезпечення безпеки дорожнього руху. Окрім того, до складу цієї системи також належать усі учасники дорожнього руху – водії будь-яких видів транспортних засобів, їхні пасажири й пішоходи. До об'єктивних елементів дорожньо-транспортної системи належать вулично-дорожня мережа й навколишнє природне середовище (Ivanenko, 2021).

З огляду на це, можна стверджувати, що правовий статус учасників дорожнього руху – це певна сукупність їхніх прав та обов'язків,

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

закріплених чинним законодавством України (Lopatin, 2017).

Якщо розглядати учасників дорожнього руху, то предметом є автомобіль, а люди – учасниками руху, між якими виникають певні відносини. Статус у такий спосіб забезпечує об'єктивну потребу особистості в самореалізації, надає їй соціальні, правові, матеріальні й інші можливості, обумовлює варіанти поведінки в різних сферах життя. Лише в стадії реалізації статусу громадян виявляється його конкретний зміст, зв'язок із правовою дійсністю.

Отже, статус учасників дорожнього руху як явище походить від статусу громадянина, закріпленого в Конституції України та конкретизованого в нормах галузевого законодавства. Учасники дорожнього руху відрізняються за індивідуальними, професійними, соціальними й іншими якостями, способами переміщення, ієрархією (підпорядкуванням суб'єктів тощо). Завдяки змісту та призначенню статусу визначають не лише юридичні та соціальні критерії, а й класифікацію учасників дорожнього руху за виконання ними соціальної ролі в цій сфері суспільних відносин. Обсяг цього поняття є дуже широким, що обумовлює виокремлення спільних однорідних ознак та їх узагальнення в межах єдиного поняття – водій, пішохід, пасажир, погонич тварин, велосипедист, а також особа, яка рухається в кріслі колісному.

У Законі України «Про дорожній рух» зазначено, що учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів[1].

Формально-логічний підхід дає змогу виокремити такі підстави для класифікації: спосіб пересування, соціальний статус, професійні ознаки й характер цільової діяльності. Головним з них є спосіб пересування. Він визначає як основні класи суб'єктів, водіїв, пішоходів і пасажирів, так і окреслює в межах кожного класу особисті індивідуальні ознаки. Зокрема, серед водіїв можна виокремити такі підкласи: водій механічного транспортного засобу, водій немеханічного транспортного засобу, водій нетранспортного засобу (погонич тварин). Проте така класифікація не є остаточною. Поняття «водій механічного транспортного засобу» може бути уточнено шляхом зазначення конкретного виду транспорту, наприклад, водій автобуса.

Термін «водій» («погонич») вказує на особу, яка керує транспортним засобом, автомобілем тощо (зокрема й велосипедом) або яка супроводжує худобу, коней або інших в'ючних тварин під час їх перегону, або керує гужовим транспортом (возами). Вони є повноправними учасниками дорожнього руху, зобов'язані знати й виконувати правила безпеки дорожнього руху.

Відповідно до п. 1.10 постанови Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10 жовтня 2001 року № 1306, учасник дорожнього руху – це особа, яка бере безпосередню участь у процесі руху на дорозі як пішохід, водій, пасажир, погонич тварин, велосипедист, а також особа, яка рухається в кріслі колісному[2].

Статус учасників дорожнього руху диференціюється також і за професійними ознаками, за якими можна виокремити дві великі групи водіїв: професіоналів (досвідчених) і любителів (початківців). Соціальне становище розглядають як новий елемент в адміністративно-правовому статусі. По-перше, особливу адміністративну юрисдикцію мають військовослужбовці й інші особи, на яких поширено дію дисциплінарних статутів. По-друге, соціальне становище зумовлює появу нових суб'єктів – посадових осіб, до яких належать державні службовці, виконавці від відповідного органу й у межах своєї компетенції державних функцій у сфері дорожнього руху, співробітники патрульної поліції, службовці, які мають повноваження розподільного характеру (працівники дорожньо-експлуатаційної служби, чергові на залізничних переїздах та ін.).

Як приклад, у ст. 15 КУпАП визначено відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширено дію дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень. Зокрема, військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи начальницького складу Національного антикорупційного бюро України, Бюро економічної безпеки України, рядового й начальницького складу Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту, Державного бюро розслідувань, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. За порушення правил, норм і стандартів, що стосуються забезпечення безпеки дорожнього руху, зазначені особи несуть адміністративну відповідальність на загальних підставах. До зазначених осіб не може бути застосовано громадські роботи, виправні роботи, адміністративний арешт.

У разі порушення правил дорожнього руху водіями транспортних засобів Збройних Сил України або інших, утворених відповідно до законів України, військових формувань та Державної спеціальної служби транспорту – військовослужбовцями строкової служби, а також вчиненні ними військових адміністративних правопорушень, передбачених главою 13-Б

[1] Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text

[2] Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінету Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text

КУпАП, штраф як адміністративне стягнення до них не застосовують. У випадках, зазначених у цій главі, органи (посадові особи), яким надано право накладати адміністративні стягнення, передають матеріали про правопорушення відповідним органам для вирішення питання про притягнення винних до дисциплінарної відповідальності[1].

Не менш важливе юридичне значення для визначення призначення правового статусу учасників дорожнього руху, зокрема для водіїв, а також посадових осіб, має і характер цільової діяльності. Відповідно до п. 3.1, водії оперативних транспортних засобів, виконуючи невідкладне службове завдання, можуть відступати від вимог розділів 8 (крім сигналів регулювальника), 10–18, 26, 27 та пункту 28.1 Правил дорожнього руху за умови ввімкнення проблискового маячка синього або червоного кольору та спеціального звукового сигналу й забезпечення безпеки дорожнього руху. Якщо немає необхідності в додатковому оповіщенні учасників дорожнього руху, спеціальний звуковий сигнал може бути вимкнено.

Таким правом користуються водії транспортних засобів дорожньо-експлуатаційної служби, а саме п. 3.6 – увімкнення проблискового маячка оранжевого кольору на механічних транспортних засобах дорожньо-експлуатаційної служби під час виконання робіт на дорозі не дає їм переваги в русі, а служить для фокусування уваги й попередження про небезпеку. Водночас водії транспортних засобів дорожньо-експлуатаційної служби мають змогу не дотримуватися вимог дорожніх знаків (крім знаків пріоритету та знаків 3.21–3.23), дорожньої розмітки, а також п. 11.2, 11.5–11.10, 11.12, 11.13, пп. б, в, ґ п. 26.2 цих Правил за умови забезпечення безпеки дорожнього руху. Водії інших транспортних засобів не повинні перешкоджати їхній роботі[2].

Зауважимо, що характер цільової діяльності може змінювати адміністративно-правовий статус. Зокрема, водії вантажних автомашин, що транспортують, перевозять вантажі, виконують інші виробничі або службові обов'язки (працюють у бригаді швидкої допомоги, зі спеціально обладнаними машинами, які використовують під час гасіння пожежі, автомобілями рятувальних служб, оперативно-технічних служб тощо), мають різний адміністративно-правовий статус.

Отже, можемо дійти висновку, що призначення правового статусу слід розглядати й через призму виконання учасниками дорожнього руху певних соціальних функцій у сфері виробництва, управління, побуту, дозвілля тощо. Дорожній рух як об'єкт правового регулювання є однією з найважливіших сфер, у якій відображаються інтереси держави й особистості. Ця сфера охоплює як суб'єктів усіх громадян, які реалізують суспільні інтереси або особисті потреби. Автомобіль забезпечує переміщення людей і товарів, доступ до робочих місць і послуг, а також розвиток торгівлі й економічне зростання.

Іще однією ознакою, за якою можна окреслити призначення конкретного виду статусу учасників дорожнього руху, є їх класифікація. Розглянемо основні класи учасників дорожнього руху, а саме: водій, пішохід, пасажир, погонич тварин, велосипедист, а також особа, яка рухається в кріслі колісному.

Водій як учасник дорожнього руху, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху», – це особа, яка керує транспортним засобом і має посвідчення водія (посвідчення тракториста-машиніста, тимчасовий реєстраційний талон на право керування транспортним засобом) відповідної категорії. Водієм також є особа, яка навчає керувати транспортним засобом, перебуваючи безпосередньо в транспортному засобі.

Водій, відповідно до Конвенції про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу, – це фізична особа, яка керує автотранспортним засобом або на яку від імені й за дорученням перевізника покладені функції керування автомобілем та обслуговування вантажоотримувачів, вантажовідправників або пасажирів[3].

Визначення до тієї чи іншої групи транспорту обумовлюється передусім видом транспортного засобу, який залежить від категорії загального – «водій», особливого – «водій легкової автівки» та єдиного – «водій таксі».

Така класифікація необхідна для з'ясування ролі виду транспортного засобу в правовому статусі водія. Проте й ця категорія не є остаточною. Зокрема, водій легкової автівки категорії В може бути й початківцем, військовослужбовцем тощо. Категорія В – це автомобілі, дозволена максимальна маса яких не перевищує 3500 кг, а кількість сидячих місць, крім сидіння водія, – восьми; якщо до составу транспортних засобів входить тягач категорії В та причеп, його повна маса не має перевищувати 750 кг. Згідно з п. 2.13 Правил дорожнього руху, право на керування автомобілями, колісними тракторами, самохідними машинами, сільськогосподарською технікою, іншими механізмами, які експлуатуються на вулично-дорожній мережі, усіх типів (категорії В1, В, С1, С), за винятком автобусів, трамваїв і тролейбусів, може бути надано особам з 18-річного віку.

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

[2] Про Правила дорожнього руху : постанова Кабінет Міністрів України від 10 жовт. 2001 р. № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text

[3] Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу : міжнар. док. від 9 жовт. 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_034/ed19990914/find?text=%C2%EE%E4%B3%E9#Text

Транспортні засоби категорії С1 – це призначені для перевезення вантажів автомобілі, дозволена максимальна маса яких становить від 3500 до 7500 кг, состав транспортних засобів з тягачем категорії С1 та причепом, повна маса якого не перевищує 750 кг. Водночас транспортні засоби категорії С – це призначені для перевезення вантажів автомобілі, дозволена максимальна маса яких перевищує 7500 кг, состав транспортних засобів з тягачем категорії С та причепом, повна маса якого не перевищує 750 кг, тобто може перевозити людей, вантажі, виконувати визначені службові обов'язки тощо.

Відповідно, індивідуальний статус учасників дорожнього руху може бути визначено лише шляхом повної та вичерпної їх класифікації. Загальну категорію транспортних засобів представляють механічні транспортні засоби, тому експлуатація транспортного засобу є діяльністю, що пов'язана з підвищеним ризиком невинного завдання шкоди іншим учасникам дорожнього руху, а також пішоходам. Водій автомобіля, розпочинаючи експлуатацію такого джерела підвищеної небезпеки, бере на себе відповідальність за всі ризики, пов'язані зі здійсненням такої діяльності, а отже, зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану його власними діями, навіть за відсутності вини в настанні негативних наслідків, якщо вони не викликані дією непереборної сили або настали в силу умислу потерпілого.

Транспортний засіб кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки не через його можливість рухатися, а через його конструктивні особливості, що зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення завдання шкоди іншим особам (зокрема, необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди).

У Цивільному кодексі України, зокрема у п. 1 ст. 1187, зазначено: джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб. Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку[1].

Така категорія засобів є джерелом підвищеної небезпеки, адже, з огляду на стрімкі зміни в науці й техніці, з'являються нові об'єкти, поводження з якими може створювати підвищену ймовірність заподіяння шкоди (Spivak, 2021).

Серед водіїв найважливіше значення має група досвідчених або професіоналів (людина, яка професійно керує автомобілем). Такі водії безпосередньо здійснюють вплив на економіку, адже беруть участь у суспільному виробництві, оскільки, доставляючи сировину, вантажі та готовий продукт, вони залучені до виробничого процесу. Наявність юридичного зв'язку водіїв з державними, приватними підприємствами визначає характер їхньої цільової діяльності.

Понад половину всіх смертельних випадків у ДТП становлять пішоходи (Azıka, & Solmazera, 2021). Пішоходи в дорожньому русі реалізують різні суспільні чи особисті інтереси, але їхній статус від цього не змінюється. Винятком є колона (організована група людей), де учасники не мають індивідуального статусу й підпорядковуються загальним правилам. Ця множина не є сукупністю окремих індиферентних осіб. Між ними є відносини, зв'язки, зовнішня залежність тощо. Отже, пішохід у колоні (організованій групі людей) не може бути суб'єктом адміністративної відповідальності. Але якщо він, керуючись власною логікою поведінки, виходить з цієї цілісної системи, порушує закони організації та переходить на рівень індивідуального буття, протиставляючи себе іншим, його вчинки набувають самостійного юридичного значення.

Пішохід як учасник дорожнього руху, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху», є особою, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами й не виконує на дорозі будь-яку роботу. Пішоходами визначаються також особи, які рухаються в кріслах колісних без двигуна, ведуть велосипед, мопед, мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу коляску чи крісло колісне.

Пішоходу, згідно з п. 4.14 (а) та 4.14 (б) Правил дорожнього руху, заборонено виходити на проїзну частину, не впевнившись у відсутності небезпеки для себе та інших учасників руху, а також раптово виходити, вибігати на проїзну частину, зокрема й на пішохідний перехід.

Пасажири є найбільш статичною категорією серед інших учасників руху. Ступінь їхньої свободи визначається межами простору транспортного засобу, а відповідальність покладається за порушення ними правил користування транспортом. Зокрема, особам, які перебувають у кузові, згідно з п. 5.3, заборонено, окрім іншого, під час руху стояти в кузові вантажного автомобіля, сидіти на бортах або в не обладнаному для сидіння місці.

Пасажири як учасники дорожнього руху мають певні особливості. Зокрема, їх може бути притягнуто до адміністративної відповідальності та порушення:

– ст. 133 КУпАП «Порушення правил перевезення небезпечних речовин і предметів на транспорті»: провезення в автобусах, маршрутних

[1] Цивільний Кодекс України : Закон України від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

таксі, тролейбусах або трамваях, а також здача в багаж чи в камеру схову на автомобільному транспорті небезпечних речовин або предметів тягнуть за собою попередження або накладення штрафу від десяти до п'ятнадцяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Перелік небезпечних речовин або предметів визначається правилами перевезення, діючими на відповідних видах транспорту[1];

– ст. 134 КУпАП «Провезення ручної кладі понад установлені норми і неоплаченого багажу»: неоплачене провезення багажу в електротранспорті й автобусах міського, приміського, міжміського сполучення, а також у маршрутних таксі тягне за собою накладення штрафу від 0,1 до 0,5 неоподатковуваного мінімуму доходів громадян[2];

– ст. 135 КУпАП «Безквитковий проїзд»: безквитковий проїзд пасажира, зокрема проїзд без реєстрації або компостування проїзного документа, а так само провезення без квитка дитини віком від семи до шістнадцяти років: у міському транспорті тягне за собою накладення штрафу в двадцятикратному розмірі від вартості проїзду, в автобусі приміського або внутрірайонного сполучення, в автобусі міжміського й міжнародного сполучення та в міжміському електротранспорті – тягне за собою накладення штрафу в десятикратному розмірі від вартості проїзду[3].

Зазначимо, що ст. 19 Закону України «Про дорожній рух» регулює основні права й обов'язки велосипедистів і погоничів тварин. Зокрема, особи, які керують велосипедами без двигунів, мають право: їздити по спеціальних велосипедних доріжках, а в разі їх відсутності – по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю. Вони зобов'язані: використовувати технічно справні та належним чином обладнані велосипеди; не перевозити вантажів, що заважають керуванню; не перевозити пасажирів, за винятком дітей віком до семи років на спеціально обладнаному сидінні. Водночас погоничі тварин зобов'язані: не залишати тварин на проїзній частині без догляду, не переганяти тварин через залізничні колії та дороги, вулиці поза спеціально відведеними місцями, а також через проїзну частину в темний час доби й в умовах недостатньої видимості. Візки (сани) повинні бути обладнані світловідбивними пристроями, а в темний час доби – і ліхтарями[4].

Зауважимо, що після того, як набула чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 і від 17 грудня 2008 р. № 1102» від 11 липня 2018 року № 553, у Правилах дорожнього руху термін «інвалідна коляска» замінено терміном «крісло колісне». Крісло колісне визначено як спеціально сконструйований колісний засіб, призначений для руху на дорозі осіб з інвалідністю або осіб, що належать до інших маломобільних груп населення. Крісло колісне має щонайменше два колеса й оснащується двигуном або приводиться в рух мускульною силою людини. Також розширено перелік документів, які водій механічного транспортного засобу в разі установки на транспортному засобі розпізнавального знака «Водій з інвалідністю» повинен мати із собою. Зокрема, водій повинен мати документ, що підтверджує інвалідність водія або пасажира (крім водіїв з явними ознаками інвалідності або водіїв, які перевозять пасажирів з явними ознаками інвалідності). Постановою передбачено, що пасажири з інвалідністю, фізіологічні особливості яких заважають користуватися ременями безпеки під час пересування на транспортному засобі, обладнаному ременями безпеки, можуть бути не пристебнутими[5].

Згідно з п. 1.10 Правил дорожнього руху, термін «особа, яка рухається у кріслі колісному» визначається як особа з інвалідністю або особа, яка належить до інших маломобільних груп населення і самостійно рухається на дорозі в кріслі колісному. З огляду на це, можемо зробити висновок, що в кріслі колісному можуть рухатися не лише особи з інвалідністю, а також й інші представники маломобільних груп: пенсіонери, вагітні жінки та хворі, які внаслідок погіршення стану здоров'я не в змозі рухатися самостійно без крісла. Причому такі особи рухаються самостійно, тобто без сторонньої допомоги.

Особи, які рухаються в кріслах колісних, мають право: рухатися по тротуарах, пішохідних або велосипедних доріжках зі швидкістю пішохода; рухатися по краю проїзної частини дороги, вулиці чи по узбіччю. Особи, які рухаються в кріслах колісних зі швидкістю пішохода по тротуарах, пішохідних або велосипедних доріжках, мають право на переважне перетинання проїзної частини дороги по позначених пішохідних переходах. Під час руху вони повинні виконувати Правила дорожнього руху щодо обов'язків пішоходів.

Особи, які рухаються в кріслах колісних по краю проїзної частини дороги, вулиці чи по узбіччю, повинні пересуватися в напрямку руху транспортних засобів по правій крайній смузі, поворот ліворуч і розворот дозволяються на дорогах з однією смугою для руху в кожному

[1] Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text

[2] Там само.

[3] Там само.

[4] Про дорожній рух : Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3353-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#Text

[5] Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 р. № 1306 і від 17 грудня 2008 р. № 1102 : постанова Кабінету Міністрів України від 11 лип. 2018 р. № 553. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-2018-%D0%BF#Text

напрямку і без трамвайної колії посередині. Під час руху вони повинні виконувати Правила дорожнього руху щодо обов'язків велосипедистів. Зобов'язані: використовувати технічно справні й належним чином обладнані крісла колісні; не перевозити вантажі, що заважають керуванню; не буксирувати причепи; не перевозити пасажирів. Крісла колісні повинні бути обладнані світловідбивними пристроями, а під час руху в темний час доби по краю проїзної частини дороги, вулиці чи по узбіччю – зовнішніми світловими приладами.

Висновки

Дослідження підтвердило, що правовий статус учасників дорожнього руху залежить від місця, займаного ними в дорожньому русі, виконання певних соціальних функцій, конкретної сфери реалізації представлених громадянам суб'єктивних прав та обов'язків тощо. Отже, кінцевим етапом реалізації статусу є захист прав та законних інтересів громадян шляхом:

– визнання цих прав (наприклад, видача посвідчення водія в установленому законом порядку);

– відновлення положення, що існує до порушення права (скасування незаконно накладеного адміністративного стягнення), або припинення дій, що порушують право (заходи адміністративного припинення до порушників Правил дорожнього руху, що захищають інтереси інших осіб);

– стягнення з особи, яка порушила право, заподіяних збитків або шкоди (позов від заподіяння шкоди джерелом підвищеної небезпеки) та в інших випадках, передбачених законом України;

– вдосконалення законодавчої бази України, гармонізації норм адміністративного права з міжнародними стандартами, а також впровадження сучасних методів.

Узагальнюючи, зауважимо на важливому значенні правового статусу у сфері дорожнього руху. Він є підставою для юридичного визнання за учасниками руху їхніх прав, обов'язків та законних інтересів; надає їм можливість реалізувати певні професійні чи службові обов'язки, а також здійснювати дії для отримання реальних благ і задоволення різних потреб. Статус забезпечує правові, економічні, політичні й інші гарантії прав та інтересів громадян у сфері дорожнього руху. Водночас він покладає на учасників руху певні обов'язки, невиконання яких є основою притягнення їх до юридичної відповідальності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Abliazov, D.E., &Solonko, M.F. (2023). Legislative regulation of the issue of road traffic safety issues. *Juridical scientific and electronic journal,* 10, 308-311. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-10/73

[2] Azıka, D., &Solmazera, G. (2021). Road users' evaluations and perceptions of road infrastructure, trip characteristics, and daily trip experiences across countries.*Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 11.DOI: 10.1016/j.trip.2021.100412

[3] Batyrhareieva, V.S. (2022). Methodology of criminological study of offenses in the field of road traffic and transport operation in Ukraine. *Issues of combating crime,* 44, 18-29. DOI: 10.31359/2079- 6242-2022-44-18

[4] Batyrhareieva, V.S. (2023). Safety of road users in Ukraine: Towards a methodology for creating a modern legal platform in the context of European integration. *Crime control issues,* 45, 68-80.DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-68

[5] Chervinchuk, A.V. (2024). Legal determination of the status of individual road participants in the modern legislation of Ukraine. *Law journal of Donbass,* 2(87), 9-13. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-87-9-13

[6] Danylchenko, Yu.B. (2022) The system of determination of offences in the field of road safety in Ukraine. *Almanac of scientific works of specialists of the Research Institute for the Study of Crime Problems named after Academician V. V. Stashys of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine based on research results in 2022*(pp. 5-15).Kharkiv: Pravo.

[7] Holina, V.V., &Shramko, S.S. (2023). *Culturology of road safety in Ukraine: theory and practice of preventing motor vehicle offenses.* Kharkiv: Pravo. DOI: 10.31359/9789669986870

[8] Holovkin, B.M. (2023). Victim behaviour of road users. *Crime control issues,* 46, 78-86. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-78

[9] Ivanenko, O.A. (2021). Road safety in Ukraine: status and development prospects. *Economics. Finance. Law,* 6(2), 24-28.DOI: 10.37634/efp.2021.6(2).5

[10] Kolodiazhnyi, M.H. (2024). Innovations in road safety: global and national dimensions. *Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko,* 1(105), 164-175. DOI:10.33766/2786-9156.105.164-175

[11] Lopatin, S.V. (2017). Peculiarities of development of legal status of participants of road traffic in independent Ukraine. *Donbass Legal Journal* № 3–4 (61), 112-120 URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education /index.php/ljd/issue/view/26/26
[12] Shramko, S.S. (2022). Implementation of state policy in Ukraine to reduce road accidents. *Bulletin of the Criminal Law Association*, 2(18), 172-185. DOI:10.21564/2311-9640.2022.18.268272
[13] Shramko, S.S. (2024). Assessment of the current state of road traffic safety in Ukraine**.** *Heraid of Association of Criminal Law of Ukraine,* 2(22), 338-352.DOI: 10.21564/2311- 9640.2024.22.315949
[14] Spivak, M.V. (2021). Improving the regulation of relations in the field of ensuring the safety of certain categories of road users. *Public law*, 1(41), 87-95. DOI: 10.32782/2306-9082/2021-41-8
[15] Stryzhak, A. (2023). General characteristics of the state of scientific development of the problem of road safet. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 29(2), 289-300. DOI: 10.32631/vca.2023.2.23

Список використаних джерел

[1] Аблязов Д. Е., Солонько М. Ф. Законодавче унормування питання безпеки дорожнього руху. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 308 –311. DOI:10.32782/2524-0374/2023-10/73
[2] Azıka D., Solmazera G. Road users' evaluations and perceptions of road infrastructure, trip characteristics, and daily trip experiences across countries.*Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*. 2021. Vol. 11.DOI: 10.1016/j.trip.2021.100412
[3] Батиргареєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2022. Вип. 44. С. 18–29. DOI: 10.31359/2079- 6242-2022-44-18
[4] Батиргареєва В. С. Убезпечення учасників дорожнього руху в Україні: до методології створення сучасної правової платформи в умовах євроінтеграції. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2023. Вип. 45. С. 68–80.DOI: 10.31359/2079-6242-2022-45-68
[5] Червінчук А. В. Правова визначеність статусу окремих учасників дорожнього руху в сучасному законодавстві України. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 2 (87). С. 9–13. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-87-9-13
[6] Данильченко Ю. Б. Система детермінації правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху в Україні. *Альманах наукових праць фахівців Науководослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України за результатами досліджень у 2022 р*. Харків : Право, 2022. С. 5–15.
[7] Голіна В. В., Шрамко С. С. Культурологія безпеки дорожнього руху в Україні: теорія та практика запобігання автотранспортним правопорушенням : монографія. Харків : Право, 2023. 184 с. DOI: 10.31359/9789669986870
[8] Головкін Б. М. Віктимна поведінка учасників дорожнього руху. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2023. Вип. 46. С. 78–86. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-46-78
[9] Іваненко О. А. Безпека дорожнього руху в Україні: стан та перспективи розвитку. *Економіка. Фінанси. Право.* 2021. № 6 (2). С. 24–28.DOI: 10.37634/efp.2021.6(2).5
[10] Колодяжний М. Г. Інновації у системі безпеки дорожнього руху: глобальний та національний виміри. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка.* 2024. Вип. 1 (105). С. 164–175. DOI:10.33766/2786-9156.105.164-175
[11] Лопатін С. В. Особливості розвитку правового статусу учасників дорожнього руху в Україні за часи її незалежності: *Правовий часопис Донбасу* № 3–4 (61) 2017 С. 112-120 URL: https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/issue/view/26/26
[12] Шрамко С. С. Впровадження в Україні державної політики щодо зниження тяжкості наслідків дорожньо-транспортних пригод. *Вісник Асоціації кримінального права.* 2022. Вип. 2 (18). С. 172–185. DOI:10.21564/2311-9640.2022.18.268272
[13] Шрамко С. С. Оцінка сучасного стану безпеки дорожнього руху в Україні. *Вісник Асоціації кримінального права України.* 2024. № 2 (22). С. 338–352.DOI: 10.21564/2311-9640.2024.22.315949
[14] Співак М. В. Вдосконалення регулювання відносин у сфері забезпечення безпеки окремих категорій учасників дорожнього руху. *Публічне право.* 2021. № 1 (41). С.87–95. DOI: 10.32782/2306-9082/2021-41-8
[15] Стрижак А. Загальна характеристика стану наукової розробленості проблеми безпеки дорожнього руху. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2023. № 29 (2). С. 289–300. DOI:10.32631/vca.2023.2.23

BAKUTIN Yevhen
PhD in Law, Senior Lecturer at the Department of Tactical Training of the Educational and Research Institute of Policing of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-4480-7584

Legal Status of RoadTraffic Participants: Modern Principles

Abstract. The article focuses on the problems of road safety, which is one of the key indicators of the development of society. This need is due to the fact that in recent decades the world has seen a rapid increase in the number of vehicles and an increase in traffic intensity, which leads to an increase in the number of traffic accidents and their negative consequences. It has been established that a large number of vehicles are an integral part of the economy of countries, but at the same time, vehicles pose a danger to the lives of citizens. It has been determined that an urgent solution is needed to reduce the mortality rate due to road accidents, the severity of the consequences of road accidents for road users, and the reduction of socio-economic losses from road traffic injuries. If we mean road users, then the subject here is a car, and people are represented by traffic participants, between whom certain relationships are formed. Status thus provides an individual's objective need for self-realization, provides him with social, legal, material and other opportunities, and various options for behavior in different spheres of life. It was determined that only at the stage of implementation of the status of citizens is its specific content expressed, the connection with legal reality is manifested. Thus, the assignment of legal status should be considered through the prism of the performance by road traffic participants of certain social functions in the field of production, management, everyday life, leisure, etc. Road traffic as an object of legal regulation provides one of the most important areas in which the interests of the state and the individual are reflected. This area includes practically all citizens who realize public interests or personal needs as subjects. Thus, the analysis showed that the prerequisite not only for the economic and social development of society, but also the guarantee of the safety of life and health of citizens is compliance by road traffic participants with the Rules of the Road, which are provided for by the current legislation of Ukraine. Based on the identified problems, it was formulated that the status imposes certain obligations on road traffic participants, the failure to fulfill which is the basis for holding them legally liable.

Keywords: legal status; road traffic; road accident, road safety; road users.

DOI: 10.33270/05267202.8
УДК 343.985 (477)

БОБКО Тетяна*
кандидат юридичних наук, голова Харківського районного суду Харківської області
62458, вул. Сковороди, 18, селище Покотилівка, Харківська обл., Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-2911-9690

Структура методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні засади формування криміналістичної методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя. Обґрунтовано, що сучасний розвиток наук кримінально-правового циклу зумовлює необхідність розроблення методичних рекомендацій щодо стадії не лише досудового розслідування, а й судового провадження, яке дедалі частіше супроводжується складними конфліктними ситуаціями, активною протидією та необхідністю використання спеціальних знань. Встановлено, що кримінальні правопорушення проти правосуддя вирізняються підвищеним рівнем конфліктності, специфічним суб'єктним складом, важливою роллю процесуальної поведінки учасників, а також поширеністю тиску на суд, свідків, потерпілих, експертів, адвокатів і працівників правоохоронних органів. Проаналізовано основні наукові підходи до визначення змісту, структури та завдань криміналістичної методики судового розгляду. На підставі отриманих критичних висновків з'ясовано, що в сучасній доктрині є два основні напрями її побудови: структурно-предметний і ситуаційно-алгоритмічний. Запропоновано підхід, відповідно до якого методика має передбачати окремі блоки рекомендацій залежно від процесуальної ролі відповідного суб'єкта. Визначено основні завдання методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя, запропоновано її структуру. Також схарактеризовано типові судові ситуації, що можуть виникати під час судового провадження щодо кримінальних правопорушень проти правосуддя, а також виокремлено типові форми протидії та способи їх нейтралізації. Аргументовано, що розроблення криміналістичної методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя є перспективним напрямом розвитку криміналістики та необхідною передумовою підвищення ефективності судового провадження.

Ключові слова: правосуддя; криміналістична методика; судовий розгляд; злочин; криміналістичне забезпечення.

Історія статті:
Отримано: 05.03.2026
Прийнято: 03.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Бобко Т. Структура методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 76–84. DOI: 10.33270/05267202.8

*Відповідальний автор

© Бобко Т., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний етап розвитку криміналістики вирізняється поступовим розширенням меж криміналістичного забезпечення не лише досудового розслідування, а й судового розгляду кримінальних проваджень. Така тенденція зумовлена ускладненням механізмів злочинної діяльності, зростанням рівня процесуальної активності сторін, посиленням протидії судовому розгляду та необхідністю забезпечення принципу змагальності в кримінальному судочинстві. Важливе значення ці питання мають під час судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя, оскільки саме в таких провадженнях нерідко наявні спроби впливу на суд, свідків, потерпілих, експертів, адвокатів, працівників правоохоронних органів та інших учасників процесу, а також використання неправдивих показань, фальсифікації доказів, приховування інформації, створення штучних процесуальних перешкод і маніпулювання процесуальними механізмами.

Кримінальні правопорушення проти правосуддя мають підвищений рівень конфліктності, оскільки безпосередньо пов'язані з діяльністю суб'єктів, які професійно забезпечують функціонування системи правосуддя або сприяють його реалізації. Це зумовлює необхідність розроблення спеціальних криміналістичних рекомендацій щодо організації судового розгляду відповідних категорій проваджень, вибору найдоцільнішої послідовності й тактики проведення судових дій, визначення типових судових ситуацій, формування та перевірки судових версій, а також нейтралізації протидії, яка може виникати під час судового провадження.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемам криміналістичної методики, більшість із них традиційно орієнтована на стадію досудового розслідування. Водночас питання структури методики судового розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень досі залишаються недостатньо розробленими. У науковій літературі немає єдиного підходу до визначення змісту, елементного складу та логіки побудови методики судового розгляду. Передусім це стосується кримінальних правопорушень проти правосуддя, яким притаманний специфічний предмет доказування, особливий суб'єктний склад, підвищена роль процесуальної поведінки учасників, необхідність активного використання спеціальних знань, електронних доказів і засобів фіксації.

Матеріали та методи

Матеріали дослідження представлені науковими працями з криміналістики, кримінального процесу, присвячені проблемам криміналістичної методики судового розгляду, а також нормативно-правові акти, що регламентують порядок судового провадження в кримінальних справах. Емпіричну основу дослідження становлять матеріали слідчої та судової практики в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень проти правосуддя, зокрема пов'язаних із завідомо неправдивими показаннями, погрозами або насильством щодо суддів, захисників, працівників правоохоронних органів, втручанням у діяльність суду, фальсифікацією доказів, невиконанням судових рішень й іншими формами протиправного впливу на здійснення правосуддя.

Для досягнення мети дослідження використано комплекс загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод застосовано для з'ясування закономірностей формування та розвитку криміналістичної методики судового розгляду. Формально-логічний метод дав змогу уточнити понятійно-категоріальний апарат, визначити зміст основних структурних елементів методики та сформулювати типові судові ситуації. Системно-структурний метод використано для побудови структури методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя та визначення взаємозв'язків між її компонентами. Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу різних наукових підходів до визначення змісту й завдань методики судового розгляду. Метод узагальнення судової практики дав змогу виявити типові форми протидії судовому розгляду, найпоширеніші процесуальні ситуації, особливості оцінювання доказів і використання спеціальних знань. Метод моделювання використано для розроблення структури методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя та формування рекомендацій щодо дій суду в типових і нетипових ситуаціях.

Огляд літератури

Проблематика криміналістичних методик судового розгляду кримінальних проваджень поступово сформувалася як окремий напрям наукового пошуку на перетині криміналістичної методики, судової тактики та положень кримінального процесуального права, що врегульовують порядок судового провадження. У сучасній доктрині простежується стійка тенденція до розширення меж криміналістичної методики: її розглядають уже не лише як систему рекомендацій для досудового розслідування, а і як наукову основу організації та оптимізації судового розгляду кримінальних проваджень. Саме такий вектор розвитку відображено в працях Р. Л. Степанюка (2016; 2017), І. І. Когутича (2017), В. А. Журавля (2020), Ю. М. Чорноус (2021) та ін. Автори послідовно спрямовують увагу на потребу подальшого розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції та фактично обґрунтовують вихід методичних рекомендацій за межі суто досудової стадії.

Важливе теоретичне підґрунтя для осмислення структури таких методик закладено в

роботах В. М. Шевчука (2020). Дослідник керується тим, що структура й зміст окремої методики не можуть залишатися сталими, оскільки вони мають адаптуватися до нових умов розслідування та судового розгляду, а також до трансформації криміналістичної науки. Ця позиція є принципово важливою для розроблення методик судового розгляду, адже дає змогу розглядати їх не як допоміжний додаток до методики розслідування, а як самостійний і логічно завершений елемент криміналістичного знання.

Безпосередньо концептуалізацію методики судового розгляду кримінальних проваджень здійснюють О. В. Одерій і Р. В. Гєрцик (2022). Автори обґрунтовують теоретичний аспект методики судового розгляду кримінальних проваджень, акцентуючи на її місці в системі криміналістики, зв'язку з тактикою судового розгляду та судовими діями. Тим самим автори розвивають ідею про необхідність формування окремих методик не лише розслідування, а й судового розгляду конкретних категорій кримінальних проваджень.

Подальший розвиток зазначених ідей простежується в працях Ю. М. Мирошниченка (2021). Учений запропонував базову модель окремої методики судового провадження, окресливши її завдання, зміст і структуру. На відміну від підходів, що лише декларують доцільність методико-криміналістичного забезпечення суду, цей автор уже намагається створити узагальнену модель відповідної методики, придатну для подальшої адаптації до окремих категорій кримінальних проваджень. Це засвідчує поступовий перехід від постановки проблеми до формування цілісних модельних конструкцій.

Отже, аналіз наявних напрацювань дає підстави стверджувати, що в українській криміналістиці вже сформовано теоретичне підґрунтя для визнання методики судового розгляду кримінальних проваджень самостійним елементом криміналістичного забезпечення ефективної кримінальної процесуальної діяльності. Водночас наукові розвідки поки що переважно зосереджені на загальнотеоретичних питаннях: понятті, місці, завданнях, структурі та базових моделях таких методик.

Стосовно кримінальних правопорушень проти правосуддя вчені також здебільшого концентруються на особливостях їх досудового розслідування (Husieva, & Romanauskas, 2025; Sup, & Zozulia, 2026). Менш розробленими залишаються прикладні аспекти: побудова методик судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень, адаптація їх до специфіки предмета доказування, судових ситуацій, типових тактичних завдань і форм протидії в суді. Саме ця обставина засвідчує наявність певної полеміки, а отже, й підстав для подальших досліджень у зазначеному напрямі.

Результати й обговорення

Трансформація сучасної злочинності зумовлює необхідність безперервного вдосконалення й адаптації криміналістичних методик до нових кримінальних реалій (Vashchuk, 2024).

Методику судового розгляду пропонують визначати як систему теоретичних засад і практичних рекомендацій, спрямованих на організацію та ефективне здійснення судового розгляду окремих категорій кримінальних проваджень (Oderii, & Hiertsyk, 2022, p. 182). Тобто результатом реалізації такої методики має стати ефективне судове провадження, яке визначають як стадію кримінального провадження, здійснювану судом, що охоплює розгляд справи в суді першої інстанції, зокрема підготовче судове засідання, безпосередній судовий розгляд, ухвалення і проголошення судового рішення, а також подальший перегляд судових рішень у порядку апеляції, касації та за нововиявленими або виключними обставинами[1]. Отже, у класичному розумінні споживачем такої методики має стати саме орган судової влади, який є провідним суб'єктом здійснення судового провадження, однак у науковій літературі висвітлюють й інші підходи.

Під час визначення специфічних особливостей криміналістичної методики судового розгляду вчені зауважують, що криміналістичну методику судового розгляду в кримінальному провадженні слід розглядати як цілісну систему окремих криміналістичних методик, що є універсальними моделями судового розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень у типових ситуаціях судового слідства. Пропонують, щоб її рекомендації застосовували всі суб'єкти доказування – сторона обвинувачення, сторона захисту та суд, кожен із яких здатен адаптувати їх до власних процесуальних завдань і використовувати для досягнення поставленої мети. Водночас внутрішня структура окремих криміналістичних методик судового розгляду може охоплювати систему рекомендацій щодо найдоцільніших дій, методів і тактичних прийомів, спрямованих на перевірку типових версій у справі. В. І. Алєксєйчук (2017) зауважує, що це стосується версії сторони обвинувачення, захисту, контрверсії, а також нових судових версій, зокрема тих, що можуть формуватися в межах ч. 3 ст. 337 КПК України. Такі рекомендації здатні бути основою для побудови тактичної лінії сторін, планування судового слідства та визначення оптимальної поведінки кожного із суб'єктів доказування. Системне викладення таких наукових положень у межах єдиних криміналістичних методик судового розгляду сприятиме забезпеченню повноти, усебічності й об'єктивності судового розгляду, а також ефективнішій реалізації принципу змагальності в кримінальному провадженні (Alieksieichuk, 2017).

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Окреслені ідеї висвітлювали й раніше. Наприклад, І. І. Когутич (2017) вважає, що такі криміналістичні рекомендації мають розробляти для трьох ключових суб'єктів судового провадження: прокурора, адвоката та суду. У цьому простежується важлива наукова ідея: методика судового розгляду не може бути побудована лише як технологія суддівської діяльності, оскільки природа судового розгляду є змагальною, а тому потребує врахування логіки дій усіх професійних учасників. Саме цим зумовлена його теза про три взаємопов'язані складники методики судового розгляду: методику підтримання публічного обвинувачення, методику професійного захисту і методику діяльності суду у вирішенні справи.

Попри безумовну цінність ідеї про комплексний характер криміналістичної методики судового розгляду, навряд чи доцільно розглядати її як універсальний інструмент, однаково придатний для використання судом, стороною обвинувачення та стороною захисту. Адже діяльність кожного із зазначених суб'єктів має різну процесуальну природу, функціональне призначення та спрямованість.

Сторона обвинувачення орієнтована на підтримання публічного обвинувачення, доказування винуватості особи, підтвердження обвинувальної версії та спростування доводів сторони захисту. Натомість діяльність сторони захисту має протилежну спрямованість і полягає в спростуванні обвинувачення, виявленні суперечностей у доказах, формуванні альтернативних версій, доказуванні невинуватості особи або пом'якшуючих обставин. Суд своєю чергою не є носієм ані обвинувальної, ані захисної функцій, виконує незалежну арбітражну роль, забезпечуючи дотримання принципів змагальності, рівності сторін і безпосередності дослідження доказів.

Саме тому тактичні рекомендації, придатні для сторони обвинувачення, не завжди можуть бути використані стороною захисту або судом. Наприклад, рекомендації щодо підтримання обвинувальної версії, фокус на окремих доказах, визначення послідовності допиту свідків чи формування обвинувальної лінії є релевантними насамперед для прокурора. Натомість для захисника важливішими будуть рекомендації щодо виявлення суперечностей у доказах, спростування версій сторони обвинувачення, формування контрверсій, використання виправдувальних доказів і нейтралізації тактики опонента. Суд потребує зовсім іншого комплексу криміналістичних рекомендацій, які мають бути спрямовані не на відстоювання певної позиції, а на забезпечення повноти, об'єктивності та неупередженості судового розгляду, належну організацію судового слідства, управління судовими ситуаціями, реагування на конфлікти між сторонами та недопущення процесуальних зловживань.

У зв'язку з цим обґрунтованішим видається підхід, за яким криміналістична методика судового розгляду має передбачати блоки рекомендацій для різних суб'єктів доказування. Спільними для них можуть бути загальні положення щодо типових судових ситуацій, системи судових версій, послідовності судових дій та використання спеціальних знань, однак конкретні тактичні рекомендації повинні бути диференційованими залежно від процесуальної функції відповідного суб'єкта. Саме такий підхід дає змогу максимально повно врахувати особливості змагального кримінального провадження й уникнути надмірної універсалізації криміналістичних рекомендацій.

Важливою передумовою формування концептуальних засад окремої криміналістичної методики є визначення кола структурних елементів, які мають належати до її змісту. Водночас сучасний стан розвитку криміналістики засвідчує відсутність єдиного підходу до розуміння типової структури окремих криміналістичних методик. Така наукова неоднорідність негативно позначається на процесі їх розроблення й ускладнює створення ефективних рекомендацій щодо розслідування окремих видів чи груп кримінальних правопорушень (Shevchuk, 2020, p. 359).

І. І. Когутич (2017) пропонує, щоб універсальна методика охоплювала криміналістичну характеристику відповідних злочинів, характеристику інформації зі справи, предмет судового розгляду, судові ситуації, систему судових і судово-слідчих (розшукових) дій, особливості їх тактики, особливості судових дебатів, використання спеціальних знань і навіть особливості тактики ухвалення судового рішення.

У науковому розвитку проблематики судового розгляду важливу роль відіграє праця Ю. М. Мирошниченка (2021), у якій запропоновано базову модель окремої методики судового провадження. Значущим у концепції Ю. М. Мирошниченка (2021) є перенесення акценту з криміналістичної характеристики злочину на ситуаційну характеристику судового провадження. На відміну від І. І. Когутича (2017), він доводить, що для суду визначальними є не стільки ознаки способу вчинення злочину, предмет посягання чи особа злочинця, скільки власне судова ситуація, яка формується під впливом сукупності об'єктивних і суб'єктивних чинників. Саме тому вчений вважає, що алгоритм діяльності голови визначається передусім ситуацією у справі, а не криміналістичною характеристикою злочину. Це положення є принциповим науковим зрушенням, оскільки воно фактично змінює критерій побудови судових методик: не за видами злочинів, а за типовими судовими ситуаціями.

Структурно Ю. М. Мирошниченко (2024) пропонує лаконічну, але водночас технологічно виразну модель судової методики. До неї він включає: характеристику судового провадження певного виду, типові судові ситуації на певних етапах і типові системи процесуальних дій та

криміналістичних засобів впливу на ці ситуації. Отже, основним науковим здобутком автора є саме алгоритмізація судової діяльності. Він не просто визнає існування судової методики, а пропонує зробити її ядром комплексу алгоритмів, спрямованих на розв'язання типових судових ситуацій. Це істотно зближує його підхід із сучасними тенденціями технологізації криміналістичного знання.

Під час визначення складових компонентів структури криміналістичної методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя, важливо з'ясувати, які завдання має така методика.

До основних завдань формування базової судової методики вчені пропонують відносити: по-перше, наукове обґрунтування структури та змісту судового провадження як цілісної системи взаємопов'язаних процесуальних етапів; по-друге, виокремлення типових судових ситуацій, характерних для кожного етапу судового провадження, а також визначення оптимальних напрямів діяльності суду щодо їх вирішення; по-третє, розроблення узагальнених тактичних рекомендацій стосовно здійснення процесуальних дій, притаманних окремим етапам судового розгляду; по-четверте, виявлення найпоширеніших форм протидії кримінальному судочинству, зокрема затягування розгляду, маніпулювання доказами, тиск на учасників провадження чи зловживання процесуальними правами, а також розроблення ефективних способів нейтралізації або мінімізації їх негативного впливу на результати судового розгляду (Myroshnychenko, 2024).

Ми вважаємо, що розроблювана методика судового розгляду також має охоплювати рекомендації стосовно дослідження, перевірки й оцінювання різних видів доказів у судовому провадженні, насамперед електронних доказів, висновків експертів, показань свідків і потерпілих тощо. Не можна спростувати ще й важливість включення рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час судового розгляду, зокрема порядку допиту експерта, спеціаліста, оцінювання висновку експерта, призначення додаткових і повторних експертиз. Тактичні особливості діяльності суду в умовах конфліктних і нестандартних ситуацій, зокрема у випадках відмови від показань, зміни позиції сторони, агресивної поведінки учасників, порушення порядку судового засідання або виявлення ознак неправдивих показань, також мають посісти окреме місце в структурі цієї тактичної операції. Ще одним завданням має бути розроблення рекомендацій щодо забезпечення безпеки учасників судового провадження, передусім потерпілих, свідків, викривачів, експертів та інших осіб, які можуть зазнавати тиску чи погроз.

Теоретичні конструкції, що формуються в межах криміналістичної методики, мають охоплювати не лише загальні положення щодо здійснення судового провадження, а й стандартизовані підходи до обґрунтування проміжних та остаточних процесуальних рішень. Їх зміст має відображати динамічну систему криміналістичних алгоритмів, яка постійно вдосконалюється відповідно до змін законодавства, судової практики, способів учинення кримінальних правопорушень і форм протидії правосуддю. Саме на основі таких алгоритмів має вибудовуватися найраціональніша технологія судового дослідження доказів у конкретному кримінальному провадженні.

У зв'язку з цим методика судового провадження повинна мати основою систему науково обґрунтованих типових рекомендацій щодо організації та здійснення судового розгляду окремих категорій кримінальних правопорушень. Такі рекомендації мають забезпечувати суду можливість обирати оптимальні варіанти дій залежно від характеру обвинувачення, особливостей доказової бази, позиції сторін, наявності конфліктних ситуацій, виявів протидії чи інших нетипових обставин. За умови врахування індивідуальних особливостей кожного кримінального провадження це дасть змогу підвищити ефективність судового розгляду як у стандартних, так і в ускладнених процесуальних ситуаціях.

Функціональне призначення методики судового провадження полягає в накопиченні, систематизації та впорядкуванні практики використання криміналістичних засобів, прийомів і методів, спрямованих на досягнення завдань кримінального судочинства. У цьому аспекті регулювання слід тлумачити як забезпечення впорядкованості, послідовності та керованості діяльності учасників судового провадження. У загальнотеоретичному розумінні управління є цілеспрямованим впливом на певний об'єкт з метою забезпечення його функціонування відповідно до визначених завдань і програмних орієнтирів. Саме тому криміналістична методика судового провадження має виконувати не лише пізнавальну, а й організаційно-управлінську функцію, забезпечуючи належну координацію процедури судового розгляду та досягнення його кінцевої мети – ухвалення законного, обґрунтованого і справедливого судового рішення.

До типових судових ситуацій, які можуть виникати під час судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя, доцільно віднести такі:

1. Обвинувачений цілком визнає вину, а спір стосується лише правової кваліфікації, мотивів, форми вини чи покарання.

2. Обвинувачений частково визнає вину, але заперечує окремі епізоди, мотиви, роль інших осіб або достовірність окремих доказів.

3. Обвинувачений повністю заперечує вину та висуває альтернативну версію подій.

4. Основним доказом у справі є показання потерпілого, свідка, судді, адвоката чи іншого учасника правосуддя.

5. У суді учасники змінюють раніше надані показання або виникають суперечності між показаннями на досудовому розслідуванні та в судовому засіданні.

6. Свідок або потерпілий відмовляється від показань через страх, погрози, тиск чи конфлікт із учасниками провадження.

7. Сторона захисту заявляє про недопустимість окремих доказів.

8. Під час судового розгляду постає необхідність дослідження значного обсягу електронних доказів.

9. У справі наявні ознаки протидії судовому розгляду: тиск на учасників, затягування процесу, неявка, конфлікти або зловживання процесуальними правами.

10. Під час судового розгляду виявляються ознаки неправдивих показань, узгодженості позицій чи приховування інформації.

11. Постає необхідність використання спеціальних знань, допиту експерта чи призначення додаткової або повторної експертизи.

12. Під час судового розгляду виникає потреба в забезпеченні заходів безпеки щодо окремих учасників провадження.

13. Судовий розгляд супроводжується значним суспільним резонансом, медійною увагою або публічним тиском.

14. У судовому провадженні постає потреба в зміні меж обвинувачення, перекваліфікації дій чи врахуванні нововиявлених обставин.

15. Суд розглядає кримінальне правопорушення, вчинене групою осіб або організованою групою.

Окреслені судові ситуації можуть бути класифіковані до різних груп – на підставі різних критеріїв. Вважаємо, що такі типові судові ситуації можуть бути основою алгоритмів діяльності суду, прокурора та сторони захисту, оскільки саме вони визначають вибір тактичних прийомів, послідовність дослідження доказів, особливості допиту учасників і способи нейтралізації протидії судовому розгляду.

З огляду на підвищений рівень конфліктності, специфіку предмета доказування, особливості суб'єктного складу та поширеність різноманітних форм протидії, методика судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя повинна мати багаторівневу структуру, яка поєднуватиме загальні положення судової методики та спеціальні рекомендації, адаптовані до окремих категорій відповідних кримінальних правопорушень.

Доцільно, щоб така методика охоплювала такі структурні елементи:

1) типові судові ситуації, характерні для підготовчого судового провадження, стадії судового розгляду, судових дебатів, ухвалення рішення, а також перегляду судових рішень;

2) систему типових судових версій, контрверсій і напрямів їх перевірки;

3) рекомендації щодо організації судового розгляду, планування судового слідства, визначення оптимальної послідовності дослідження доказів і допиту учасників;

4) особливості дослідження, перевірки й оцінювання окремих видів доказів, насамперед показань свідків, потерпілих, обвинувачених, висновків експертів, електронних доказів, матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій, аудіо- та відеозаписів тощо;

5) рекомендації щодо використання спеціальних знань під час судового розгляду, зокрема участь експерта, спеціаліста, порядок допиту експерта, оцінювання висновку, призначення додаткової чи повторної експертизи;

6) тактичні особливості діяльності суду, а також поведінки прокурора та сторони захисту в умовах конфліктних, нестандартних і кризових судових ситуацій;

7) типові форми протидії судовому розгляду та способи їх нейтралізації, зокрема тиск на учасників процесу, зміна показань, відмова від раніше наданих показань, подання неправдивих доказів, затягування провадження, зловживання процесуальними правами;

8) рекомендації щодо забезпечення безпеки учасників судового провадження, передусім свідків, потерпілих, викривачів, експертів, адвокатів і працівників правоохоронних органів;

9) особливості ухвалення, мотивування та перевірки судових рішень у справах про кримінальні правопорушення проти правосуддя;

10) окремі методичні блоки щодо судового розгляду конкретних груп кримінальних правопорушень проти правосуддя, зокрема пов'язаних із втручанням у діяльність суду, завідомо неправдивими показаннями, погрозами або насильством щодо суддів, захисників, працівників правоохоронних органів, фальсифікацією доказів, невиконанням судових рішень, приховуванням злочинів чи втручанням у діяльність захисника.

Попри те, що деякі вчені виокремлюють у структурі методики судового розгляду ще й криміналістичну характеристику (Hiertsyk, 2021), ми такої доцільності не вбачаємо.

Саме така структура надасть можливість сформувати комплексну й адаптивну методику судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя, здатну забезпечити ефективне вирішення як типових, так і нетипових судових ситуацій, а також належну протидію негативному впливу на здійснення правосуддя.

Висновки

Аналіз усіх зазначених праць дає змогу побачити і спільну проблему: більшість досліджень поки що зосереджена на загальнотеоретичному рівні. Науковці переконливо обґрунтували можливість і доцільність методики судового розгляду, однак менш розробленими залиша-

ються прикладні питання – методики судового розгляду конкретних категорій кримінальних проваджень, моделі типових судових ситуацій, алгоритми реагування на протидію в суді, особливості оцінки доказів у конфліктних провадженнях, побудова рекомендацій для окремих суб'єктів у межах спеціальних категорій справ. Саме це й становить перспективний напрям подальших наукових пошуків.

Для кримінальних правопорушень проти правосуддя характерними є специфічний суб'єктний склад, підвищений рівень конфліктності, значна роль процесуальної поведінки учасників, поширеність спроб тиску на свідків, потерпілих, суддів, адвокатів, працівників правоохоронних органів, а також використання неправдивих показань, фальсифікації доказів, зловживання процесуальними правами й інших форм протидії. Саме тому ключовим елементом відповідної методики мають стати типові судові ситуації, які відображають найпоширеніші моделі поведінки учасників і визначають вибір тактичних прийомів, послідовність дослідження доказів і напрями нейтралізації протидії.

Основу методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя мають становити: типові судові ситуації; система судових версій і контрверсій; рекомендації щодо організації судового розгляду та планування судового слідства; особливості дослідження й оцінювання показань, висновків експертів, електронних доказів, матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій; рекомендації щодо використання спеціальних знань; типові форми протидії та способи їх подолання; заходи забезпечення безпеки учасників судового провадження. Важливе значення в сучасних умовах мають рекомендації щодо роботи із цифровими слідами, електронними носіями інформації, аудіо- та відеозаписами, а також методика допиту експертів й оцінювання експертних висновків.

Подальший розвиток криміналістичної методики судового розгляду кримінальних правопорушень проти правосуддя має бути спрямований на створення деталізованих алгоритмів діяльності суду, прокурора та сторони захисту в умовах типових і нетипових судових ситуацій, а також на розроблення окремих методичних блоків щодо конкретних груп кримінальних правопорушень проти правосуддя. Це сприятиме підвищенню ефективності судового провадження, забезпеченню повноти й об'єктивності дослідження доказів, своєчасному реагуванню на вияви протидії та ухваленню законних, обґрунтованих і справедливих судових рішень.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Alieksieichuk, V.I. (2017). On determination of approaches to formation of a system of methodical and criminalistics support of court hearing in criminal proceeding. *Law and Public Administration,* 4(1), 155-162. Retrieved from https://pdu-journal.kpu.zp.ua/eng/archive/4_2017/tom_1/28.pdf

[2] Chornous, Yu. (2021). The Impact of International Treaties and Rulings of the European Court of Human Rights on Ukrainian Forensic Science Development. *Law of Ukraine,* 8, 77-90. DOI: 10.33498/louu-2021-08-077

[3] Hiertsyk, R.V. (2021). Tactics of litigation in criminal proceedings for profit-motivated and violent crimes. *Candidate's thesis.* Mariupol. Retrieved form https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/gyerczyk-dys-fynal_compressed.pdf

[4] Husieva, V.O., & Romanauskas, K.A. (2025). Mechanism for Committing Crimes in the Field of Professional Legal Assistance. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs,* 110(3), 131-140. DOI: 10.32631/v.2025.03.11

[5] Kohutych, I.I. (2017). Essence and structure of separate components of court hearing methodology on criminal cases. *Research Papers of National University "Odesa Law Academy",* 19, 190-205. Retrieved from https://naukovipraci.nuoua.od.ua/eng/arhiv/tom19/26.pdf

[6] Myroshnychenko, Yu.M. (2021). Basic model of separate methodic of judicial proceedings: tasks, content, structure. *Law Journal of Donbass*, 4, 164-170. DOI: 10.32366/2523-4269-2021-77-4-164-170

[7] Myroshnychenko, Yu.M. (2024). Forensic support of court proceedings: conceptual foundations. *Doctor's thesis.* Kropyvnytskyi. Retrieved from https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/08/dysertacziya_myroshnychenko_yu_m_compressed.pdf [in Ukrainian].

[8] Oderii, O.V., & Hiertsyk, R.V. (2024). Methodology of judicial proceedings of criminal proceedings (theoretical aspect). *Law Journal of Donbass*, 2(4), 178-184. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-178-184

[9] Shevchuk, V.M. (2020). Current problems of forensic methodology: traditions, innovations, research prospects. *Comparative-analytical law,* 2, 181-186. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18233

[10] Shevchuk, V.M. (2020). Structure of a separate criminalistic methodics: modern scientific approaches and research prospects. *Scientific notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series "Juridical Sciences"*, 31(70), 4, 252-261. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/41
[11] Stepaniuk, R.L. (2016). Problems of criminalistic methods in terms of reforming criminal justice in Ukraine. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 1(12), 236-245. Retrieved from http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/767
[12] Stepaniuk, R.L. (2017). Problems of the formation of separate criminalistic methods for trial. *Research Papers of National University "Odesa Law Academy",* 19, 336-343. Retrieved from https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/321ff5c5-22c9-49c6-b964-98728a35bfc4/content
[13] Sup, Ye., & Zozulia, Ye. (2026). Organization of the Investigation of Crimes Against Justice Committed by Professional Participants of the Judicial Proceedings. *Nauka i pravoohorona,* 1(77), 194-205. DOI: 10.33270/05267101.20
[14] Vashchuk, O.P. (2024). Effectiveness of crime investigation methods: evaluation criteria. *Law and Society,* 3, 299-304. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.3.45
[15] Zhuravel, V.A. (2020). On forensic methodologies of judicial consideration of criminal cases. *Criminal Procedure and Criminalistics: Challenges of Time :* Collection of papers based on the materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference (pp. 253-254). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv. Retrieved from https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/03/ZBIRNYK-2020.pdf#page=247

Список використаних джерел

[1] Алєксєйчук В. І. Щодо визначення підходів у формуванні системи засобів методико-криміналістичного забезпечення судового розгляду в кримінальному провадженні. *Право та державне управління.* 2017. Вип. 4. Т. 1. С. 155–162. URL: https://pdu-journal.kpu.zp.ua/eng/archive/4_2017/tom_1/28.pdf
[2] Чорноус Ю. Вплив міжнародних договорів і практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України.* 2021. № 8. С. 77–90. DOI: 10.33498/louu-2021-08-077
[3] Гєрцик Р. В. Тактика судового розгляду у кримінальних провадженнях щодо корисливо-насильницьких злочинів : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Маріуполь, 2021. 234 с. URL: https://dnuvs.in.ua/wp-content/uploads/2021/11/gyerczyk-dys-fynal_compressed.pdf
[4] Гусєва В. О., Романаускас К. А. Механізм учинення злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ.* 2025. Т. 110. № 3. С. 131–140. DOI: 10.32631/v.2025.03.11
[5] Когутич І. І. Сутність і структура окремих складників методики судового розгляду кримінальних справ*. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Т. 19. С. 190–205. URL: https://naukovipraci.nuoua.od.ua/eng/arhiv/tom19/26.pdf
[6] Мирошниченко Ю. М. Базова модель окремої методики судового провадження: завдання, зміст, структура. *Правовий часопис Донбасу*. 2021. № 4. С. 164–170. DOI: 10.32366/2523-4269-2021-77-4-164-170
[7] Мирошниченко Ю. М. Криміналістичне забезпечення судового провадження: концептуальні основи : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Кропивницький, 2024. 493 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2024/08/dysertacziya_myroshnychenko_yu_m_compressed.pdf
[8] Одерій О. В., Гєрцик Р. В. Методика судового розгляду кримінальних проваджень (теоретичний аспект). *Правовий часопис Донбасу*. 2022. Т. 2. № 4. С. 178–184. DOI: 10.32782/2523-4269-2022-81-4-2-178-184
[9] Шевчук В. М. Актуальні проблеми криміналістичної методики: традиції, новації, перспективи досліджень. *Порівняльно-аналітичне право.* 2020. № 2. С. 181–186. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/18233
[10] Шевчук В. М. Структура окремої криміналістичної методики: сучасні наукові підходи та перспективи досліджень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 252–261. DOI: 10.32838/1606-3716/2020.4/41
[11] Степанюк Р. Л. Проблеми розвитку криміналістичної методики в умовах реформування кримінальної юстиції України. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2016. № 1 (12). С. 236–245. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/767
[12] Степанюк Р. Л. Проблеми формування окремих криміналістичних методик для судового провадження. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія».* 2017. Т. 19. С. 336–343. URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/321ff5c5-22c9-49c6-b964-98728a35bfc4/content

[13] Суп Є., Зозуля Є. Організація розслідування злочинів проти правосуддя, вчинених професійними учасниками судочинства. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 1 (71). С. 194–205. DOI: 10.33270/05267101.20
[14] Ващук О. П. Ефективність методик розслідування злочинів: критерії оцінювання. *Право і суспільство.* 2024. № 3. С. 299–304. DOI: 10.32842/2078-3736/2024.3.45
[15] Журавель В. А. Щодо криміналістичних методик судового розгляду кримінальних справ. *Кримінальний процес і криміналістика: виклики часу :* зб. ст. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (Львів, 24 січ. 2020 р.). Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2020. С. 253–254. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/03/ZBIRNYK-2020.pdf#page=247

BOBKO Tetiana
PhD in Law, Head of the Kharkiv District Court of Kharkiv Region
62458, 18 Skovorody St., 18, Pokotylivka Township, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0009-2911-9690

Structure of the Methodology of the Trial of Criminal Offenses against Justice

Abstract. The article examines the theoretical and applied principles underlying the forensic methodology for the trial of criminal offenses against justice. It is substantiated that the modern development of the sciences of the criminal law cycle necessitates the development of methodological recommendations not only for the stage of pre-trial investigation, but also for judicial proceedings, which are increasingly accompanied by complex conflict situations, active opposition, and the need to use special knowledge. It is established that criminal offenses against justice are characterized by heightened conflict, a specific subject matter, a significant role for procedural behavior, and the prevalence of pressure on the court, witnesses, victims, experts, lawyers, and law enforcement officers. The main scientific approaches to determining the content, structure, and tasks of the forensic methodology of trial are analyzed. Based on the critical conclusions, it was found that, in modern doctrine, there are two main directions of construction: structural-subject and situational-algorithmic. An approach is proposed in which the methodology should include separate blocks of recommendations based on the procedural role of the relevant subject. The methodology for the trial of criminal offenses against justice is defined, and its structure is proposed. Typical judicial situations that may arise during the trial of criminal offenses against justice are characterized, as are typical forms of counteraction and methods for their neutralization. It is argued that developing a forensic methodology for the trial of criminal offenses against justice is a promising direction for forensic development and a necessary prerequisite for improving the efficiency of judicial proceedings.

Keywords: justice; forensic methodology; trial; crime; forensic support.

DOI: 10.33270/05267202.9
УДК 342.9:364-056.26:349.3

ГОРБУНОВА Оксана*
кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0722-6867

Адміністративно-правовий механізм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні: проблеми пенсійного забезпечення та виклики державної політики

Анотація. У дослідженні здійснено аналіз адміністративно-правових основ забезпечення соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні з огляду на сучасні зміни в державній соціальній політиці. Акцентовано на ролі пенсійного забезпечення як одного з провідних складників механізму реалізації соціальних гарантій цієї категорії населення. З'ясовано особливості правового регулювання процесів формування та практичної реалізації державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю. Установлено, що сучасна нормативна база не вирізняється достатньою системністю, містить окремі суперечності та не забезпечує комплексного підходу до визначення змісту й обсягу соціальних гарантій. Досліджено окремі напрями реформування пенсійної системи, реалізація яких може мати наслідком звуження гарантій для осіб з інвалідністю, зокрема представників сектору безпеки й оборони, які набули відповідного статусу внаслідок виконання службових обов'язків. Окреслено ризики застосування універсальних підходів до регулювання спеціальних пенсій без урахування особливостей їх правового статусу. Доведено, що недосконаліть адміністративно-правових інструментів у цій сфері здатна породжувати не лише соціальні, а й ширші суспільно-безпекові наслідки, зокрема зниження рівня довіри до державних інститутів і вплив на мотивацію проходження служби. Узагальнено результати дослідження та запропоновано напрями вдосконалення державної політики, серед яких – запровадження диференційованих підходів до пенсійного забезпечення, підвищення рівня правової визначеності та гармонізація нормативно-правової бази.

Ключові слова: особи з інвалідністю; соціально-економічні права; адміністративно-правовий механізм; пенсійне забезпечення; державна політика; соціальний захист; ветерани; сектор безпеки й оборони.

Історія статті:
Отримано: 16.03.2026
Прийнято: 20.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Горбунова О. Адміністративно-правовий механізм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні: проблеми пенсійного забезпечення та виклики державної політики. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 85–92. DOI: 10.33270/05267202.9

*Відповідальний автор

© Горбунова О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Реалізація соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в сучасних умовах розвитку України є одним із визначальних індикаторів ефективності соціальної політики держави та рівня дотримання принципу верховенства права. Схожий підхід відображено і в міжнародних документах, де забезпечення прав осіб з інвалідністю розглядають як складову досягнення Цілей сталого розвитку[1]. В умовах трансформації публічного управління та реформування соціальної політики України актуальності набуває питання ефективності адміністративно-правового механізму реалізації таких прав, зокрема у сфері пенсійного гарантування. Схожі підходи простежуються і в іноземних дослідженнях, у яких акцентовано на значенні доступності управлінських процесів й участі осіб з інвалідністю в системі публічного врядування як важливої передумови реалізації їхніх прав (Fontanilla-Pimentel, 2020).

Уваги потребує категорія осіб з інвалідністю з числа ветеранів сектору безпеки й оборони, які набули відповідного статусу внаслідок виконання обов'язків із захисту держави. Міжнародні підходи також виходять з необхідності забезпечення рівних можливостей, участі й інклюзії осіб з інвалідністю в усіх сферах суспільного життя, що підтверджують сучасні дослідження Міжнародної організації праці[2]. В умовах збройної агресії проти України кількість таких осіб збільшується, що об'єктивно підвищує навантаження на систему соціального гарантування та актуалізує необхідність її належного правового й організаційного функціонування. За даними міжнародних організацій, питання інвалідності має глобальний характер і потребує комплексної державної політики, що поєднує соціальний захист, доступність послуг й ефективне адміністрування[3].

Водночас сучасний стан реалізації пенсійного забезпечення як складової соціально-економічних прав осіб з інвалідністю характеризується наявністю низки системних проблем. Серед них слід виокремити: фрагментарність нормативно-правового регулювання, неоднорідність підходів до визначення розміру пенсійних виплат, наявність дисбалансів між окремими категоріями отримувачів, а також недостатній рівень правової визначеності в процесі реформування відповідної сфери.

Уваги заслуговує практика формування державної політики у сфері пенсійного гарантування, яка інколи супроводжується застосуванням узагальнених підходів без урахування специфіки правового статусу різних категорій осіб. Такий підхід може призводити до звуження змісту й обсягу соціальних гарантій, що не цілком відповідає конституційним засадам соціальної держави та принципу справедливості.

У цьому контексті особливої наукової ваги набуває дослідження адміністративно-правового механізму реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні, зокрема в частині пенсійного забезпечення, а також визначення ключових проблем і викликів державної політики в цій сфері.

Огляд літератури

Дослідження адміністративно-правових аспектів гарантування соціально-економічних прав осіб з інвалідністю посідають важливе місце в сучасній юридичній науці, що зумовлено необхідністю вдосконалення механізмів їх практичної реалізації. Теоретичні засади адміністративно-правового механізму реалізації прав і свобод людини розроблено в працях різних учених, які обґрунтовували значення адміністративно-правових засобів у системі публічного управління та забезпеченні соціальних функцій держави.

Елементи правового статусу осіб з інвалідністю та механізмів забезпечення їх соціального захисту відображено в наукових працях В. Л. Костюка (2018), який трактує соціально-правовий статус цієї категорії осіб як цілісну систему взаємопов'язаних прав, гарантій та засобів їх практичної реалізації. Суттєвий внесок у розвиток наукових підходів до адміністративно-правового забезпечення прав осіб з інвалідністю зробив В. М. Кондратенко (2019), обґрунтувавши значення адміністративно-правових інструментів у сферах соціального забезпечення, зайнятості й освітньої інтеграції зазначеної категорії осіб.

Питання формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю отримали подальший розвиток у працях К. С. Фомічова (2023), який розглядає її як упорядковану сукупність управлінських рішень і дій органів публічної влади, спрямованих на забезпечення рівних можливостей, доступності та соціальної включеності. У цьому аспекті суттєвого значення набуває також дослідження адміністративних процедур і нормотворчої діяльності, що дає змогу висвітлити організаційно-інституційні механізми реалізації прав осіб з інвалідністю.

Сучасні наукові розвідки спрямовують увагу на проблемах практичної реалізації соціально-економічних прав у сферах зайнятості та

[1] Disability and Development Report: Realizing the Sustainable Development Goals by, for and with persons with disabilities. New York : United Nations, 2019. *United Nations.* URL: Official UN source

[2] Advancing disability inclusion: How the ILO is promoting equal opportunities and participation for persons with disabilities through development cooperation projects (2019–2024): Insights from a synthesis of 220 evaluation reports. Geneva : ILO, 2025. *International Labour Organization.* URL: https://researchrepository.ilo.org/esploro/outputs/report/Advancing-disability-inclusion-how-the-ILO/995658754602676

[3] World Report on Disability. Geneva : WHO, 2011. *World Health Organization.* URL: https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability

пенсійного забезпечення. Зокрема, Т. В. Колєснік (2023) акцентує на наявності структурних дисбалансів ринку праці й необхідності вдосконалення інструментів професійної реабілітації та соціальної інтеграції осіб з інвалідністю.

Міжнародний вимір досліджуваної проблематики аналізує С. В. Майданік (2023), розглядаючи стандарти забезпечення рівності й недискримінації, а також акцентує на важливості імплементації положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю в національну правову систему. Своєю чергою дослідження Т. В. Комарової (2023) та співавторів зосереджено на вивченні європейського досвіду реалізації політики у сфері інвалідності, зокрема в контексті забезпечення доступності та залучення осіб з інвалідністю до суспільного життя. Сучасні міжнародні підходи також орієнтуються на поєднання соціального захисту, зайнятості та інклюзії осіб з інвалідністю в усіх напрямах державної політики[1]. Подальший розвиток відповідних підходів відображено в Стратегії Європейського Союзу щодо прав осіб з інвалідністю на 2021–2030 роки, яка визначає пріоритети доступності, рівності й інклюзивної участі[2]. Питання еволюції міжнародно-правового регулювання прав осіб з інвалідністю також висвітлює в попередніх працях С. В. Майданік (2021).

Окремий напрям становлять наукові праці, присвячені функціонуванню системи соціального захисту в умовах воєнного стану. Дослідники К. М. Горбачова та В. В. Нежевело (2023) акцентують на недоліках нормативного регулювання та наявності проблем інституційного і правозастосовного характеру у сфері надання допомоги особам з інвалідністю.

Новітні дослідження також спрямовують увагу на практичних проблемах реалізації прав осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану й необхідності адаптації державної політики до нових викликів (Muzychuk, 2025).

Попри значну кількість наукових публікацій, питання комплексного дослідження адміністративно-правового механізму реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю, передусім у частині пенсійного забезпечення, залишаються недостатньо опрацьованими. Це зумовлює необхідність подальшого аналізу сучасних трансформацій державної політики й оцінювання ризиків, пов'язаних із реформуванням системи соціального забезпечення.

Матеріали та методи

У процесі дослідження використано комплекс нормативних, наукових й аналітичних джерел, що дають змогу всебічно окреслити адміністративно-правовий механізм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні. Нормативну основу становлять Конституція України[3], Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю[4], закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»[5], «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб»[6], «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»[7], а також інші законодавчі й підзаконні акти, що регламентують питання соціального захисту, пенсійного забезпечення та діяльності суб'єктів публічної адміністрації у відповідній сфері.

Теоретичну основу дослідження становлять праці українських й іноземних учених, присвячені адміністративно-правовому забезпеченню прав людини, соціальній функції держави, правовому статусу осіб з інвалідністю, проблемам державної соціальної політики та реформування пенсійного забезпечення. У дослідженні акцентовано на аналізі наукових праць, у яких висвітлено проблематику застосування адміністративно-правових інструментів у сфері реалізації прав осіб з інвалідністю, особливості нормотворчих процесів у галузі соціального захисту, функціонування адміністративних процедур, а також міжнародні підходи до забезпечення принципів рівності, недискримінації та доступності.

Фактичну основу дослідження сформовано на підставі матеріалів публічних виступів представників державних органів, аналітичних напрацювань, присвячених трансформації пенсійної системи, а також узагальненні актуальної практики впровадження державної політики у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю. Їх вивчення дало змогу простежити особливості сучасного публічного дискурсу щодо пенсійного забезпечення, виявити типові проблеми аргументації в межах державної політики й оцінити ризики

[1] Disability, Work and Inclusion: Mainstreaming in All Policies and Practices. Paris : OECD Publishing, 2022. *Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD).* DOI: 10.1787/1eaa5e9c-en

[2] Pension adequacy report 2024: Current and future income adequacy in old age in the EU. Brussels : European Commission, 2024. European Commission. URL: Official publication page

[3] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

[4] Конвенція про права осіб з інвалідністю : міжнар. док. від 13 груд. 2006 р. URL: https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html

[5] Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21 берез. 1991 р. № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/875-12

[6] Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квіт. 1992 р. № 2262-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2262-12

[7] Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 9 лип. 2003 р. № 1058-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1058-15

застосування узагальнених підходів до різних категорій одержувачів соціальних виплат.

Для досягнення мети дослідження використано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу змісту нормативно-правових актів, що визначають правові засади реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю та механізми пенсійного забезпечення. Системно-структурний метод дав змогу схарактеризувати адміністративно-правовий механізм як цілісну систему взаємопов'язаних елементів, до яких належать нормативна основа, суб'єкти реалізації, адміністративні процедури, гарантії та засоби захисту порушених прав.

Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення національного правового регулювання з міжнародними та європейськими стандартами у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. Важливим орієнтиром є правові принципи координації систем соціального забезпечення в Європейському Союзі (Shestakova, Yaremchuk, & Hnatchuk, 2022). Логіко-семантичний метод застосовано для уточнення понятійного апарату дослідження, зокрема категорій «адміністративно-правовий механізм», «соціально-економічні права», «пенсійне забезпечення», «державна політика у сфері соціального захисту осіб з інвалідністю». Метод узагальнення дав змогу сформулювати висновки щодо сучасного стану правового регулювання та окреслити напрями його вдосконалення.

Застосування зазначених методів у сукупності забезпечило комплексний характер дослідження та дало змогу проаналізувати як нормативну конструкцію адміністративно-правового механізму реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю, так і практичні виклики, що виникають у процесі формування та реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення.

Результати й обговорення

Адміністративно-правовий механізм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в межах цього дослідження пропонують розглядати як комплекс взаємопов'язаних правових й організаційних елементів, що охоплює як сукупність нормативно-правових засобів, суб'єктів публічної адміністрації, адміністративних процедур, гарантій та інструментів захисту прав, спрямованих на гарантування реального доступу таких осіб до соціальних благ (Kondratenko, 2019).

У науковій літературі зауважено, що адміністративно-правовий механізм гарантування прав людини має комплексний характер і функціонує через взаємодію нормативного, інституційного та процедурного елементів. Його ефективність визначають не лише наявністю правових норм, а й узгодженістю їх застосування та стабільністю адміністративних процедур.

Структурно цей механізм охоплює:

1) нормативну основу (Конституція України, спеціальне законодавство);

2) інституційний компонент (органи державної влади та суб'єкти публічного адміністрування);

3) процедурний блок (порядок призначення, перерахунку та виплати соціальних виплат);

4) гарантії реалізації прав (адміністративні й судові механізми захисту);

5) ресурсне забезпечення (фінансові й організаційні ресурси) (Kondratenko, 2019).

Водночас аналіз чинного законодавства та практики його застосування засвідчує, що саме на рівні взаємодії цих елементів виникають ключові проблеми, які знижують ефективність реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю, що знаходить підтвердження в сучасних наукових підходах до дослідження адміністративних процедур у сфері соціального захисту (Fomichov, 2023).

Пенсійне забезпечення доцільно розглядати як одну з ключових форм реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю та важливий елемент функціонування соціальної держави. Воно спрямоване на гарантування базового рівня матеріального забезпечення та виконує відшкодувальну функцію у випадках втрати або зниження працездатності (Kostiuk, 2018).

Міжнародні стандарти, зокрема положення Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, закріплюють обов'язок держави забезпечити достатній рівень соціального захисту й недопущення дискримінації в доступі до соціальних виплат (Maidanik, 2023). У цьому контексті пенсійне забезпечення слід розглядати не як елемент соціальної допомоги, а як реалізацію гарантованого права, що відповідає міжнародним стандартам гарантування достатнього життєвого рівня (Hudz, & Maltsev, 2022).

Особливу категорію становлять особи з інвалідністю з числа ветеранів сектору безпеки і оборони, правовий статус яких характеризується спеціальними гарантіями соціального забезпечення. Іноземні дослідження свідчать, що для ветеранів з інвалідністю особливого значення набуває стабільність систем компенсаційних і пенсійних виплат як елемент державних гарантій (Wilmoth, London, & Heflin, 2015). У науковій літературі зазначено, що соціальні гарантії для таких осіб мають ураховувати підвищений рівень професійного ризику, особливі умови проходження служби та значущість виконуваних ними функцій для держави (Fomichov, 2023; Khortiuk, 2022).

Водночас існування різних режимів пенсійного забезпечення призводить до суттєвих відмінностей у рівні матеріального гарантування, що в науковому дискурсі оцінюють неоднозначно. З одного боку, це відображає диференціацію правового статусу, з іншого – створює підґрунтя для спрощеного трактування системи соціального забезпечення як такої, що потребує уніфікації.

Такі висновки обґрунтовують і К. М. Горбачова, В. В. Нежевело (2023), де засвідчено наявність

розриву між нормативним регулюванням і фактичною практикою реалізації прав осіб з інвалідністю, що загострюється в умовах воєнного стану.

Аналогічні проблеми реалізації прав осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану висвітлено і в новітніх дослідженнях, де аргументовано необхідність адаптації механізмів державної політики до кризових умов (Muzychuk, 2025).

Аналіз сучасного стану реалізації пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю дає змогу виокремити низку системних проблем.

По-перше, наявна фрагментарність нормативно-правового регулювання, що виявляється в наявності значної кількості нормативних актів різної юридичної сили, які не завжди узгоджені між собою (Fomichov, 2023). Це ускладнює застосування законодавства та створює передумови для неоднакової адміністративної практики.

По-друге, спостерігається дисбаланс між законодавчо встановленими гарантіями та фактичним рівнем їх реалізації, що свідчить про обмежену ефективність адміністративно-правового механізму. Згідно з дослідженнями, така ситуація підриває довіру до державних інститутів і ставить під сумнів реальність гарантій соціального захисту (Koliesnik, 2023).

По-третє, важливою проблемою є застосування узагальненого підходу до реформування пенсійного забезпечення, коли окремі приклади або категорії отримувачів використовують як підставу для прийняття рішень загального характеру. Схожа практика суперечить принципу диференційованого підходу, який є одним із базових у сфері соціального захисту (Maidanik, 2023).

По-четверте, у сучасній державній політиці простежується тенденція до пріоритету фіскального підходу над правозахисним, що виявляється в спрямованості управлінських рішень на оптимізацію бюджетних витрат без належного врахування соціальних наслідків. Такий підхід може призводити до поступового звуження змісту соціально-економічних прав, що не відповідає принципу соціальної держави.

Сучасні виклики державної політики у сфері пенсійного забезпечення осіб з інвалідністю пов'язані з необхідністю реалізації балансу між фінансовими можливостями держави й обсягом соціальних гарантій. Європейські аналітичні матеріали також акцентують на необхідності поєднання фінансової стійкості пенсійних систем із гарантуванням належного рівня доходу соціально вразливих категорій населення[1].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що спрощення складних соціально-правових процесів і брак системного підходу до реформування можуть призводити до формування неефективних управлінських рішень (Fomichov, 2023). Зокрема, недостатнє врахування специфіки правового статусу окремих категорій осіб створює ризики порушення принципів рівності та справедливості.

У цьому контексті доцільно виокремити такі напрями вдосконалення адміністративно-правового механізму:

1) забезпечення системності й узгодженості нормативно-правового регулювання (Fomichov, 2023);

2) запровадження диференційованого підходу до визначення обсягу соціальних гарантій (Kondratenko, 2019);

3) підвищення рівня правової визначеності адміністративних процедур;

4) розширення гарантій захисту прав осіб з інвалідністю, яке доцільно забезпечувати шляхом удосконалення процедур оскарження та підвищення їх ефективності;

5) формування державної політики, що має ґрунтуватися на збалансованому поєднанні соціальної ролі держави з дотриманням принципів справедливості та пропорційності.

Доцільно зауважити, що результативність адміністративно-правового механізму реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю виходить за межі суто соціального виміру й набуває ширшого суспільного значення. Неналежний рівень гарантування таких прав може негативно позначатися на довірі громадян до державних інституцій, впливати на мотиваційні чинники проходження служби в секторі безпеки й оборони, а також відображатися на загальному рівні соціальної стабільності.

Висновки

Здійснений аналіз адміністративно-правових засад реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні, зокрема у сфері пенсійного забезпечення, дає змогу узагальнити такі наукові положення:

1. Адміністративно-правовий механізм у досліджуваній сфері слід розглядати як багатокомпонентну систему, що охоплює нормативні, інституційні, процедурні та гарантійні складові. Його результативність обумовлена рівнем узгодженості зазначених елементів, передбачуваністю правового регулювання та достатністю ресурсного забезпечення.

2. Пенсійне забезпечення посідає центральне місце в структурі соціально-економічних прав осіб з інвалідністю, виконуючи як відшкодувальну, так і стабілізаційну функції. У цьому контексті його слід сприймати як елемент гарантованого права, а не як інструмент допомоги, обсяг якого визначають виключно фінансовими можливостями держави.

3. Сучасний стан правового регулювання пенсійного забезпечення вирізняється фрагментарністю та відсутністю системності, що виявляється в наявності колізій, неоднорідності

[1] Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Brussels, 2021. *European Commission.* URL: https://accessible-eu-centre.ec.europa.eu/content-corner/digital-library/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030_en

адміністративної практики та недостатньому рівні правової визначеності. Це негативно впливає на реалізацію прав осіб з інвалідністю та знижує ефективність адміністративно-правового механізму.

4. Однією з ключових проблем є дисбаланс між законодавчо встановленими гарантіями та фактичною практикою їх реалізації, що засвідчує наявність розриву між формальним правовим регулюванням і реальним рівнем соціального захисту. Така ситуація підриває довіру до державних інститутів і суперечить принципу соціальної держави.

5. Застосування узагальнених підходів до реформування пенсійного забезпечення без урахування специфіки правового статусу окремих категорій осіб (зокрема осіб з інвалідністю з числа ветеранів сектору безпеки і оборони) створює ризики порушення принципів справедливості, пропорційності та диференційованості соціального захисту.

6. Сучасна державна політика у сфері пенсійного забезпечення демонструє тенденцію до переважання фіскального підходу над правозахисним, що може призводити до звуження змісту й обсягу соціально-економічних прав. У довгостроковій перспективі це створює не лише соціальні, а й безпекові ризики, впливаючи на рівень довіри до держави та мотивацію до проходження служби в секторі безпеки і оборони.

7. Удосконалення адміністративно-правового механізму реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю має здійснюватися шляхом реалізації системності нормативно-правового регулювання, запровадження диференційованого підходу до визначення соціальних гарантій, підвищення рівня правової визначеності адміністративних процедур, що також підтверджують сучасні дослідженням адміністративних процедур у сфері соціального захисту (Fomichov, 2023), а також посилення гарантій захисту прав осіб з інвалідністю.

Ефективність реалізації соціально-економічних прав осіб з інвалідністю в Україні безпосередньо залежить від здатності держави забезпечити баланс між соціальною функцією та економічними можливостями, не допускаючи звуження змісту конституційно гарантованих прав.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Fomichov, K.S. (2023). Certain types of administrative procedures regarding the formation and implementation of state policy in the field of social protection of persons with disabilities. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 79(2), 114-118. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.17

[2] Fomichov, K.S. (2023). Classification of administrative legal relations in the field of social protection of persons with disabilities. *Legal Position,* 1(38), 49-53. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-1.9

[3] Fomichov, K.S. (2023). Tasks of state policy in the formation and implementation of social protection of persons with disabilities in Ukraine. *Actual Problems of Jurisprudence,* 1, 71-76. Retrieved from https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1563

[4] Fontanilla-Pimentel, S. (2020). Improved access and participation for persons with disabilities in local governance. *Policy & Governance Review,* 4(1), 48-61. DOI: 10.30589/pgr.v4i1.278

[5] Horbachova, K.M., & Nezhevelo, V.V. (2023). Current issues of assistance to persons with disabilities under martial law. *Modern scientific research: Achievements, innovations and development prospects* (pp. 120-134). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: 10.30525/978-9934-26-331-6-6

[6] Hudz, T.I., & Maltsev, V.V. (2022). International standards of the right to an adequate standard of living and their impact on Ukrainian legislation. *Law and Safety,* 4(87), 94-102. DOI: 10.32631/pb.2022.4.08

[7] Khortiuk, N.V. (2022). The place of labour law norms in the system of legal foundations of social guarantees for military personnel. *State and Regions. Series: Law,* 3(77), 200-205. DOI: 10.32782/1813-338X-2022.3.28

[8] Koliesnik, T.V. (2023). Social protection of persons with disabilities in the field of employment and labour integration. *Legal Journal of Donbas,* 3(84), 25-30. DOI: 10.32782/2523-4269-2023-84-25-30

[9] Komarova, T.V., Tragniuk, O.Ya., & Boichuk, D.S. (2023). Analysis and achievements of the European Disability Strategy 2010-2020 at the initial stage of its implementation. *Law and Innovation,* 1(41), 68-74. DOI: 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-11

[10] Kondratenko, V.M. (2019). Administrative and legal means of ensuring the rights and freedoms of persons with disabilities. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kharkiv.

[11] Kostiuk, V.L. (2018). Innovations in the concept of the social and legal status of persons with disabilities: Theoretical aspect. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law",* 1(17), 1-18. Retrieved from http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18kvlnta.pdf

[12] Maidanik, S.V. (2021). International legal regulation of the rights of persons with disabilities: Problems of formation and development. *Problems of Legality,* 154, 288-301. DOI: 10.21564/2414-990X.154.234227
[13] Maidanik, S.V. (2023). International legal regulation of the principle of non-discrimination in the protection of the rights of persons with disabilities. *Law and Innovation,* 1(41), 90-95. DOI: 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-13
[14] Muzychuk, M. (2025). Problems in the implementation of the rights of persons with disabilities under martial law. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences",* 12(2), 208-215. DOI: 10.23939/law2025.46.208
[15] Shestakova, K., Yaremchuk, S., & Hnatchuk, O. (2022). Social security coordination (social insurance) in European Union: Institutional and legal principles. *University Scientific Notes,* 87, 125-137. DOI: 10.37491/UNZ.87.10
[16] Wilmoth, J.M., London, A.S., & Heflin, C.M. (2015). The use of VA disability compensation and Social Security disability insurance among working-aged veterans. *Disability and Health Journal,* 8(3), 388-396. DOI: 10.1016/j.dhjo.2015.02.004

Список використаних джерел

[1] Фомічов К. С. Окремі види адміністративних процедур щодо формування та реалізації державної політики у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2023. Вип. 79. Ч. 2. С. 114–118. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.79.2.17
[2] Фомічов К. С. Класифікація адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю. *Правова позиція.* 2023. № 1 (38). С. 49–53. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-1.9
[3] Фомічов К. С. Завдання державної політики формування та реалізації соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні. *Актуальні проблеми правознавства.* 2023. № 1. С. 71–76. URL: https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1563
[4] Fontanilla-Pimentel S. Improved access and participation for persons with disabilities in local governance. *Policy & Governance Review*. 2020. Vol. 4 (1). P. 48–61. DOI: 10.30589/pgr.v4i1.278
[5] Горбачова К. М., Нежевело В. В. Актуальні проблеми допомоги особам з інвалідністю в умовах воєнного стану. *Modern scientific research: achievements, innovations and development prospects :* collective monograph. Riga : Baltija Publishing, 2023. С. 120–134. DOI: 10.30525/978-9934-26-331-6-6
[6] Гудзь Т. І., Мальцев В. В. Міжнародні стандарти права на достатній життєвий рівень та їх вплив на законодавство України. *Право і безпека.* 2022. № 4 (87). С. 94–102. DOI: 10.32631/pb.2022.4.08
[7] Хортюк Н. В. Місце норм трудового права в системі правових засад соціальних гарантій військовослужбовців. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2022. № 3 (77). С. 200–205. DOI: 10.32782/1813-338X-2022.3.28
[8] Колєснік Т. В. Соціальний захист осіб з інвалідністю у сфері зайнятості та працевлаштування. *Правовий часопис Донбасу.* 2023. № 3 (84). С. 25–30. DOI: 10.32782/2523-4269-2023-84-25-30
[9] Комарова Т. В., Трагнюк О. Я., Бойчук Д. С. Аналіз та досягнення Європейської стратегії щодо інвалідності на 2010–2020 роки на першому етапі своєї реалізації. *Право та інновації.* 2023. № 1 (41). С. 68–74. DOI: 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-11
[10] Кондратенко В. М. Адміністративно-правові засоби забезпечення прав і свобод осіб з інвалідністю : автореф. дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 43 с.
[11] Костюк В. Л. Новації концепції соціально-правового статусу осіб з інвалідністю: науково-теоретичний аспект. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2018. № 1 (17). С. 1–18. URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2018/n1/18kvlnta.pdf
[12] Майданік С. В. Міжнародно-правове регулювання прав осіб з інвалідністю: проблеми становлення та розвитку. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 154. С. 288–301. DOI: 10.21564/2414-990X.154.234227
[13] Майданік С. В. Міжнародно-правове регулювання принципу недискримінації у сфері захисту прав осіб з інвалідністю. *Право та інновації.* 2023. № 1 (41). С. 90–95. DOI: 10.37772/2518-1718-2023-1(41)-13
[14] Музичук М. Проблеми у реалізації прав осіб з інвалідністю в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки»*. 2025. Т. 12. № 2 (46). С. 208–215. DOI: 10.23939/law2025.46.208
[15] Shestakova K., Yaremchuk S., Hnatchuk O. Social Security Coordination (Social Insurance) in European Union: Institutional and Legal Principles. *University Scientific Notes*. 2022. No. 87. P. 125–137. DOI: 10.37491/UNZ.87.10
[16] Wilmoth J. M., London A. S., Heflin C. M. The use of VA Disability Compensation and Social Security Disability Insurance among working-aged veterans. *Disability and Health Journal*. 2015. Vol. 8 (3). P. 388–396. DOI: 10.1016/j.dhjo.2015.02.004

HORBUNOVA Oksana
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-0722-6867

Administrative and Legal Mechanism for the Implementation of Socio-Economic Rights of Persons with Disabilities in Ukraine: Issues of Pension Provision and Challenges of Public Policy

Abstract. The study provides an analysis of the administrative and legal framework for ensuring the socio-economic rights of persons with disabilities in Ukraine, taking into account current transformations in state social policy. Particular emphasis is placed on the role of pension provision as one of the key components of the mechanism for implementing social guarantees for this category of the population. The specific features of legal regulation governing the processes of formation and practical implementation of public policy in the field of social protection of persons with disabilities are identified. It is established that the current regulatory framework lacks sufficient coherence, contains certain inconsistencies, and fails to ensure a comprehensive approach to determining the content and scope of social guarantees. Certain directions of pension system reform are examined, the implementation of which may result in the narrowing of guarantees for persons with disabilities, particularly for representatives of the security and defense sector who have acquired such status in the course of performing their official duties. The risks associated with the application of generalized approaches to the regulation of special pensions without taking into account the specific legal status of such persons are emphasized. It is substantiated that the imperfection of administrative and legal instruments in this area may generate not only social but also broader societal and security-related consequences, including a decline in public trust in state institutions and a negative impact on motivation for service in the security and defense sector. The results of the study are summarized, and directions for improving public policy in this field are proposed, including the introduction of differentiated approaches to pension provision, enhancement of legal certainty, and harmonization of the regulatory framework.

Keywords: persons with disabilities; socio-economic rights; administrative and legal mechanism; pension provision; public policy; social protection; veterans; security and defense sector.

DOI: 10.33270/05267202.10
УДК 343.985 (477)

КАРАМАН Костянтин*
доктор філософії в галузі політології, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
61177, вул. Золочівська, 8а, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2965-9661

Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження організаційно-тактичних і процесуальних засад призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень. Обґрунтовано, що в умовах стрімкого поширення цифрових технологій і постійного посилення ролі електронних доказів комп'ютерно-технічна експертиза набуває значення однієї з найзатребуваніших форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Встановлено, що її результати використовують не лише під час розслідування кіберзлочинів, а й у кримінальних провадженнях щодо шахрайства, фінансування тероризму, злочинів проти основ національної безпеки, поширення порнографічних матеріалів, передачі відомостей про місця дислокації ЗСУ та інших правопорушень, де доказове значення мають цифрові сліди. У статті визначено предмет, об'єкти й основні різновиди комп'ютерно-технічної експертизи, схарактеризовано її місце в системі інженерно-технічних судових експертиз. Встановлено, що найдоцільнішим є поділ об'єктів дослідження на апаратні, програмні й інформаційні. Окреслено типові завдання, які виконують під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи, зокрема встановлення технічного стану пристроїв, дослідження електронного листування, виявлення шкідливого програмного забезпечення, відновлення видаленої інформації, встановлення часу створення чи зміни файлів, IP-адрес, геолокаційних параметрів і фактів використання конкретних програмних продуктів. Визначено особливості підготовки матеріалів для проведення експертизи, специфіку вилучення, пакування, транспортування та зберігання цифрових носіїв інформації. Акцентовано, що неналежне вилучення пристроїв, самостійний перегляд файлів слідчим, відсутність паролів, PIN-кодів, ключів шифрування або інших відомостей про доступ до облікових записів можуть істотно знизити ефективність експертного дослідження або взагалі унеможливити його проведення. На підставі аналізу судової практики узагальнено найпоширеніші обставини, для встановлення яких призначають комп'ютерно-технічну експертизу, а також визначено типові помилки, яких припускаються під час її призначення. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення методичних рекомендацій щодо роботи із цифровими доказами, активнішого залучення спеціалістів під час вилучення цифрових носіїв і ширшого використання комплексних експертиз за участю фахівців у галузі телекомунікацій, програмування та цифрової криміналістики.

Ключові слова: цифровізація; кіберпростір; спеціальні знання; судова експертиза; призначення експертизи; комп'ютерна техніка.

Історія статті:
Отримано: 11.03.2026
Прийнято: 16.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Караман К. Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 93–102. DOI: 10.33270/05267202.10

*Відповідальний автор

© Караман К., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, цифровізація суспільних відносин й активне використання комп'ютерної техніки в усіх сферах життєдіяльності обумовлюють не лише позитивні трансформації, а й появу нових способів учинення кримінальних правопорушень. Комп'ютерні системи, мобільні пристрої, мережеве обладнання, хмарні сервіси, електронна пошта, соціальні мережі й інші цифрові ресурси дедалі частіше стають як знаряддям учинення злочину, так і місцем відображення криміналістично значущої інформації про кримінальне правопорушення. Комп'ютерну техніку використовують не лише під час учинення кримінальних правопорушень у сфері комп'ютерної інформації, а й у справах про шахрайства, легалізацію доходів, незаконний обіг наркотичних засобів, фінансування тероризму, корупційні злочини, воєнні злочини, злочини проти основ національної безпеки, а також злочини, вчинені організованими групами.

Специфіка цифрових слідів полягає в тому, що вони часто мають нематеріальний характер, можуть швидко змінюватися, знищуватися або приховуватися, а їх виявлення та дослідження потребує використання спеціальних знань у галузі комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікацій, криптографії та цифрової криміналістики. Саме тому в більшості випадків належне документування, вилучення, збереження та дослідження цифрової інформації неможливе без призначення комп'ютерно-технічної експертизи.

Комп'ютерно-технічна експертиза є однією з найпоширеніших форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Її результати дають змогу встановити робочий стан комп'ютерних засобів, виявити ознаки несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних систем, відновити видалені файли, дослідити програмне забезпечення, встановити способи використання технічних пристроїв, визначити зміст цифрової інформації та отримати інші відомості, що мають доказове значення. Особливої актуальності така експертиза набуває в умовах збільшення кількості кібератак, використання шкідливого програмного забезпечення, незаконного втручання в інформаційні системи та реалізації інших форм протиправної поведінки.

У правозастосовній практиці постає низка проблем, пов'язаних із призначенням комп'ютерно-технічної експертизи. Серед них – складність визначення виду та підвиду експертного дослідження, недостатній рівень обізнаності слідчих щодо можливостей окремих видів експертиз, помилки під час формулювання питань експерту, неналежне пакування та зберігання цифрових носіїв інформації, а також складнощі у виборі об'єктів, які підлягають направленню на дослідження. Усе це негативно впливає на ефективність доказування та може призводити до втрати важливої доказової інформації.

З огляду на викладене, актуальності набуває наукове дослідження організаційно-тактичних і процесуальних аспектів призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів, а також визначення її ролі у встановленні обставин кримінального правопорушення та формуванні належної доказової бази.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, використані для визначення сутності, предмета, об'єктів і процесуального значення комп'ютерно-технічної експертизи в кримінальному провадженні. Теоретико-нормативну основу дослідження становлять положення КПК України, Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5[1], а також наукові праці, присвячені проблемам використання цифрових доказів, комп'ютерно-технічної експертизи, цифрової криміналістики та розслідування злочинів з використанням комп'ютерної техніки.

У дослідженні застосовано діалектичний метод, який дав змогу розглянути комп'ютерно-технічну експертизу як динамічне явище, що трансформується під впливом розвитку цифрових технологій, ускладнення способів вчинення кримінальних правопорушень і розширення кола цифрових слідів. Формально-юридичний метод використано для аналізу нормативних приписів, що визначають порядок призначення, проведення та використання висновків комп'ютерно-технічної експертизи в кримінальному провадженні. За допомогою системно-структурного методу визначено місце комп'ютерно-технічної експертизи в системі судових експертиз, схарактеризовано її основні різновиди, предмет, об'єкти й типові завдання.

Структурно-функціональний метод надав можливість дослідити роль комп'ютерно-технічної експертизи в механізмі доказування, з'ясувати її значення для встановлення технічного стану пристроїв, виявлення шкідливого програмного забезпечення, відновлення видаленої інформації, дослідження електронного листування, мережевої активності й інших цифрових слідів.

Емпіричну основу дослідження становлять матеріали судової практики, зокрема вироки в кримінальних провадженнях, пов'язаних із використанням комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, месенджерів, цифрових носіїв

[1] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

інформації та інших електронних ресурсів. Це дало змогу встановити типові об'єкти експертного дослідження, найпоширеніші питання, які ставлять перед експертом, а також виявити проблеми, що виникають під час вилучення, пакування, зберігання та дослідження цифрових носіїв інформації.

Огляд літератури

Проблематика призначення та проведення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування злочинів неодноразово ставала предметом наукового аналізу. Вагомий внесок у розроблення цієї тематики зробили Б. Б. Теплицький (2018), О. Ю. Довженко (2019), В. П. Любавіна та Г. В. Скляренко (2023), Ж. В. Удовенко та В. В. Удовенко (2024), Р. Л. Степанюк і В. Г. Колесник (2023), П. П. Харківський (2014), а також інші науковці, які досліджували питання класифікації різновидів комп'ютерно-технічної експертизи, визначення її об'єктів, формулювання питань експерту й використання цифрових доказів у кримінальному провадженні.

П. П. Харківський (2014) увагу спрямував на методичний аспект комп'ютерно-технічної експертизи, зокрема проблеми формування запитань експерту, дослідження програмного забезпечення та встановлення ознак несанкціонованого втручання в роботу комп'ютерних систем. Новаторською для того часу була його позиція щодо необхідності виокремлення спеціального напряму експертних досліджень, пов'язаного із шкідливими програмами, вірусами й засобами несанкціонованого доступу.

Одним із найрозробленіших напрямів є визначення змісту й структури комп'ютерно-технічної експертизи. Б. Б. Теплицький (2018) обґрунтовує, що основними її завданнями є діагностування апаратних засобів комп'ютерної системи, визначення функціонального призначення програмного забезпечення та пошук, виявлення, аналіз й оцінка комп'ютерної інформації, створеної користувачем або програмами. Науковець одним із перших запропонував концентрувати увагу не лише на технічному стані пристроїв, а й на функціональних характеристиках програмного забезпечення та цифрових даних як самостійних об'єктах експертного дослідження.

О. Ю. Довженко (2019) зосереджує увагу на складності визначення різновиду комп'ютерно-технічної експертизи на початковому етапі розслідування. Учений стверджує, що неправильне зазначення слідчим конкретного підвиду експертизи може ускладнити її проведення або призвести до неповного вирішення поставлених питань. Саме тому він пропонує орієнтуватися не на вузький різновид експертного дослідження, а на його загальний інженерно-технічний характер із подальшим уточненням експертною установою.

В. П. Любавіна та Г. В. Скляренко (2023) акцентують на особливостях кіберзлочинів як кримінальних правопорушень, що не залишають традиційної слідової картини. Науковці запропонували поділ об'єктів комп'ютерно-технічної експертизи на апаратні, програмні й інформаційні. Такий підхід дає змогу чітко визначати предмет дослідження, правильно формулювати питання експерту й обирати необхідні технічні засоби для дослідження. Крім того, автори обґрунтовують необхідність активної комунікації між слідчим й експертною установою, оскільки саме належне забезпечення експерта матеріалами, носіями інформації та доказами визначає результативність експертного дослідження.

Вагомий внесок у розвиток сучасного бачення судової комп'ютерно-технічної експертизи зробили Р. Л. Степанюк і В. Г. Колесник (2023). Науковці розглядають її як основний процесуальний інструмент дослідження цифрових доказів у кримінальному провадженні й зауважують, що цифрові сліди можуть залишатися майже в будь-якому кримінальному правопорушенні. Новаторською є їхня позиція щодо необхідності розвитку цифрової криміналістики як самостійної галузі судових наук і вдосконалення класифікації комп'ютерно-технічних досліджень. Вони також засвідчують перспективність дослідження віддалених хмарних даних, інформації з бортових комп'ютерів автомобілів, безпілотних літальних апаратів та інших новітніх цифрових систем. Виокремлюють значення отримання паролів доступу й інших засобів логічного захисту як необхідної умови повноцінного проведення експертизи.

Ж. В. Удовенко та В. В. Удовенко (2024) запропонували деталізовану класифікацію підвидів комп'ютерно-технічної експертизи. Науковці визначають експертизу комп'ютерної техніки, експертизу програмних продуктів та інформаційно-комп'ютерну експертизу. Вони обґрунтовують доцільність виокремлення експертизи шкідливих програмних засобів як комплексного дослідження, спрямованого на встановлення можливості використання певних кодів, файлів чи програм для несанкціонованого втручання в роботу інформаційних систем. Важливим є й запропонований авторами підхід до розмежування експертизи комп'ютерної техніки та експертизи телекомунікаційних систем залежно від характеру об'єкта дослідження і способу вчинення кримінального правопорушення.

Водночас аналіз наукової літератури дає підстави стверджувати, що більшість досліджень зосереджені або на окремих видах комп'ютерно-технічної експертизи, або на методичних аспектах формулювання питань експерту й дослідженні цифрових носіїв. Водночас недостатньо уваги спрямовано на комплексний аналіз організаційно-тактичних засад призначення таких експертиз, взаємодії слідчого з експертом, проблеми вилучення та збереження цифрових слідів, а також використання комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування воєнних злочинів, злочинів

проти основ національної безпеки, фінансування тероризму та інших кримінальних правопорушень, де цифрові докази відіграють дедалі важливішу роль.

Результати й обговорення

Комп'ютерно-технічна експертиза є одним із різновидів інженерно-технічних судових експертиз, предметом якої є встановлення фактичних даних щодо властивостей, стану, режиму функціонування, умов використання комп'ютерної техніки, програмного забезпечення, телекомунікаційних систем і цифрової інформації. Необхідність її призначення зумовлена стрімким поширенням цифрових технологій, використанням комп'ютерних пристроїв майже в усіх сферах суспільного життя та збільшенням кількості кримінальних правопорушень, у механізмі яких застосовують комп'ютерну техніку, мобільні пристрої, мережеві ресурси чи цифрові сервіси.

Відповідно до Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5[1], комп'ютерно-технічна експертиза спрямована на дослідження апаратних і програмних засобів, інформації, що міститься на цифрових носіях, а також процесів оброблення, передавання та збереження інформації.

До ключових напрямів експертизи комп'ютерної техніки та програмного забезпечення належать встановлення технічного стану комп'ютерних засобів, з'ясування особливостей їх використання, виявлення інформації та програм, що зберігаються на цифрових носіях, а також перевірка відповідності програмних продуктів визначеним технічним параметрам, версіям чи вимогам, закладеним у технічному завданні на їх розроблення.

У межах такого виду експертизи можуть вирішувати питання щодо наявності на певному носії конкретної інформації, її змісту, форми збереження та способу відображення. Також встановлюють, чи містяться на досліджуваному пристрої відомості про певні дії користувача, зокрема відкриття, редагування, копіювання, видалення або передавання файлів. Важливе значення має встановлення того, чи здійснювали спроби знищення інформації шляхом форматування, видалення, перезапису чи застосування спеціальних програмних засобів.

Окремим напрямом є дослідження походження інформації. Експерт може визначити, чи було певну інформацію створено безпосередньо на конкретному комп'ютері, чи її було перенесено з іншого носія, а також установити спосіб такого перенесення. У необхідних випадках досліджують технологію та послідовність створення електронного документа, встановлюють дату й час його створення, редагування, друку, копіювання, переміщення чи видалення.

Під час дослідження програмного забезпечення може бути встановлено, чи містить накопичувач певні програми, які саме функції вони виконують, чи здатні вони забезпечувати реалізацію конкретних завдань, а також чи відповідає програмний продукт технічним вимогам, закладеним на етапі його розроблення. Крім того, експерт може визначити, чи реалізовані в програмному коді окремі функціональні можливості, передбачені технічним завданням.

Якщо предметом дослідження є технічний стан обладнання, експерт установлює наявність несправностей у роботі комп'ютерної техніки, окремих пристроїв або їх складових, а також визначає, як ці дефекти впливають на функціонування системи загалом.

Для проведення експертизи цифрової інформації здебільшого надають носій інформації, а за потреби – також системний блок або інший комплекс технічних засобів, до складу якого належить відповідний накопичувач. Носії інформації мають бути запаковані окремо, щоб уникнути їх пошкодження або несанкціонованого доступу до інформації. Системні блоки слід передавати в упаковці, яка виключає можливість підключення до електромережі чи безпосереднього доступу до носіїв без порушення цілісності пакування.

У випадках, коли досліджують відповідність програмного продукту певним параметрам, експерту необхідно надати носій з копією програми або її програмного коду. Якщо ж перевіряють технічний стан обладнання, разом із комп'ютерними засобами обов'язково надають технічну документацію до них.

З огляду на різноманітність цифрових пристроїв, програмних продуктів і способів збереження інформації, у кожному конкретному випадку доцільно попередньо консультуватися зі спеціалістом або експертом у галузі комп'ютерної техніки щодо визначення оптимального переліку об'єктів, які необхідно вилучити й направити на дослідження.

Експертиза комп'ютерної техніки спрямована на встановлення технічного стану пристроїв, їх справності, функціонального призначення, комплектності, наявності ознак втручання чи модифікації. Дослідженню можуть підлягати цифрові сліди й електронні докази (Kalancha, & Harkusha, 2021; Demydova, 2024; Pohoretskyi, 2025; Shepitko, 2025; Pohoretskyi, 2026). Експертиза програмних продуктів дає змогу дослідити характеристики програмного забезпечення, встановити його функціональне призначення, наявність ліцензійності, ознаки модифікації чи

[1] Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text

шкідливого впливу. Інформаційно-комп'ютерна експертиза пов'язана з пошуком, відновленням, дослідженням й аналізом цифрової інформації. Комп'ютерно-мережеві й телекомунікаційні експертизи застосовують для дослідження функціонування мереж, каналів зв'язку, маршрутизації трафіку, роботи серверів, базових станцій, мережевих пристроїв і телекомунікаційного обладнання.

Предметом комп'ютерно-технічної експертизи є фактичні дані про технічний стан комп'ютерної техніки, зміст і характеристики програмного забезпечення, властивості цифрової інформації, способи її створення, модифікації, передавання, видалення чи відновлення, а також причиново-наслідкові зв'язки між функціонуванням комп'ютерної системи та певними подіями.

Об'єктами дослідження під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи можуть бути: 1) персональні комп'ютери, ноутбуки, сервери, планшети, смартфони; 2) периферійні пристрої; 3) мережеве обладнання; 4) носії інформації (жорсткі диски, SSD-накопичувачі, USB-носії, карти пам'яті, оптичні диски); 5) програмне забезпечення; 6) бази даних; 7) електронні документи; 8) електронна пошта; 9) журнали подій; 10) історія браузерів; 11) облікові записи; 12) хмарні сервіси; 13) резервні копії; 14) мультимедійні файли; 15) файли журналів, метадані й інші цифрові сліди.

Типовими завданнями, які виконує судовий експерт під час проведення комп'ютерно-технічної експертизи, є:

1) встановлення технічного стану комп'ютерного обладнання;

2) визначення працездатності пристроїв;

3) встановлення факту втручання у функціонування комп'ютерної системи;

4) виявлення ознак несанкціонованого доступу;

5) встановлення часу створення, зміни або видалення файлів;

6) відновлення видаленої інформації;

7) встановлення змісту електронного листування;

8) визначення використаних програмних продуктів;

9) встановлення факту використання шкідливого програмного забезпечення;

10) визначення IP-адрес, MAC-адрес, мережевих параметрів;

11) встановлення користувача, який здійснював певні дії;

12) виявлення способу приховування чи знищення цифрової інформації.

Обставини, які можуть бути встановлені за результатами проведення комп'ютерно-технічної експертизи, доцільно згрупувати в кілька блоків. Перший блок пов'язаний із встановленням характеристик технічних пристроїв. У межах цього напряму вирішують питання щодо виду пристрою, його технічних параметрів, працездатності, комплектності, наявності змін конструкції, факту механічного або програмного пошкодження.

Другий блок стосується дослідження програмного забезпечення. Експерт може встановити, які програми було встановлено на пристрої, яке їх функціональне призначення, чи є вони ліцензійними, чи використовували програми для віддаленого доступу, приховування інформації, шифрування, знищення даних або обходу засобів захисту.

Третій блок охоплює дослідження цифрової інформації. Ідеться про встановлення змісту документів, листування, журналів активності, історії пошуку, інформації про підключення зовнішніх носіїв, факту копіювання, видалення чи передачі файлів.

Четвертий блок пов'язаний з дослідженням мережевої активності й телекомунікаційних процесів. Експерт може встановити маршрути передавання даних, використані IP-адреси, геолокацію підключень, факти використання VPN-сервісів, проксі-серверів чи інших засобів анонімізації.

Для проведення комп'ютерно-технічної експертизи обов'язково направляють постанову про призначення експертизи або ухвалу слідчого судді, об'єкти дослідження, протоколи огляду, обшуку або тимчасового доступу, фототаблиці, відомості про спосіб вилучення пристроїв, інформацію про паролі доступу, логіни, PIN-коди, ключі шифрування, відомості про облікові записи й інші матеріали кримінального провадження, які можуть мати значення для дослідження.

Специфіка підготовки матеріалів для проведення комп'ютерно-технічної експертизи полягає в необхідності забезпечення цілісності цифрової інформації та недопущення її зміни. Саме тому під час вилучення комп'ютерної техніки необхідно: 1) зафіксувати поточний стан пристрою; 2) задокументувати підключення периферійних засобів; 3) сфотографувати екран й активні програми; 4) відобразити наявні мережеві з'єднання; 5) здійснити копіювання інформації із застосуванням спеціалізованих програмно-апаратних засобів; 6) забезпечити використання write-blocker-пристроїв; 7) окремо пакувати носії інформації; 8) уникати самостійного перегляду файлів чи запуску програм.

Посиленої уваги потребує вилучення мобільних пристроїв і комп'ютерної техніки, що знаходиться у ввімкненому стані. У таких випадках доцільно залучати спеціаліста, який може зафіксувати відкриті вікна програм, поточні мережеві з'єднання, вміст оперативної пам'яті, інформацію про активні процеси й інші дані, що можуть бути втрачені після вимкнення пристрою.

Водночас вагомим є значення цих висновків. Наприклад, у судовій справі № 174/491/21 комп'ютерно-технічну експертизу призначено з метою підтвердження факту використання персонального комп'ютера та конкретного програмного забезпечення для пошуку, завантаження, зберігання й подальшого розповсюдження файлів через мережу Інтернет. Важливим було також з'ясування особливостей налаштування програми «eMule», зокрема визначення папки обміну

файлами, до якої мали доступ інші користувачі мережі, а також встановлення того, чи забезпечували зроблені налаштування можливість автоматичного поширення файлів порнографічного змісту. Під час проведення комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої експертизи вирішували питання щодо наявності на жорсткому диску персонального комп'ютера відеофайлів і графічних файлів порнографічного змісту, часу їх завантаження, створення, зберігання та передачі іншим користувачам. Експерти також встановлювали факти використання конкретних IP-адрес, наявності доступу до мережі Інтернет, функціонування програми «eMule», способу розміщення файлів у папці спільного доступу й можливості їх неодноразового завантаження іншими користувачами. Крім того, під час дослідження було встановлено, що один із відеофайлів містив ознаки дитячої порнографії.

Об'єктами дослідження в цьому випадку були системний блок персонального комп'ютера, накопичувач на жорсткому магнітному диску марки «GoodRam» моделі SSDPR-CL100, програмне забезпечення «eMule», файли, що містилися в папці обміну, журнали активності програми, IP-адреси, що використовували під час підключення до мережі Інтернет, а також оптичні носії, які містили результати проведених слідчих дій і додатки до експертних висновків. Для проведення експертизи експертам були надані системний блок, цифрові носії інформації, матеріали обшуку, відомості про IP-адреси, а також інші матеріали кримінального провадження, необхідні для дослідження цифрових слідів і встановлення механізму вчинення кримінального правопорушення[1].

За результатами проведення експертизи було підтверджено факт зберігання та розповсюдження порнографічних матеріалів за допомогою програми «eMule», а також встановлено використання комп'ютерної техніки як безпосереднього знаряддя вчинення кримінального правопорушення.

В іншому кримінальному провадженні комп'ютерно-технічну експертизу призначали для підтвердження факту використання комп'ютерної техніки та шкідливого програмного забезпечення під час вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 190 та ч. 1 ст. 361-1 КК України. Основною метою дослідження було встановлення факту придбання, зберігання, використання та розповсюдження шкідливого програмного забезпечення «Heur:trojan-downloader.msoffice.agent.gen», а також визначення способу його передачі через месенджер «Telegram».

У межах експертизи вирішували питання щодо наявності на комп'ютерній техніці обвинуваченого шкідливих програмних засобів, часу їх завантаження, встановлення, запуску та використання, наявності листування в месенджері «Telegram», яке підтверджувало передачу шкідливого програмного забезпечення іншому користувачеві, а також встановлення зв'язку між конкретними цифровими носіями, акаунтами, IP-адресами й особою обвинуваченого. Крім того, експертиза мала встановити, чи використовували вилучену комп'ютерну техніку для незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки, пов'язаних із продажем неіснуючої бази даних громадян України.

Об'єктами експертного дослідження стали: два системні блоки, ноутбук марки «Lenovo», мобільний телефон «Iphone 7+», жорсткі диски марок «Seagate» та «Hitachi», вісім флешносіїв, SIM-карти різних операторів мобільного зв'язку, банківські картки, а також інші цифрові носії та засоби комунікації, вилучені під час обшуку. Додатково на дослідження могли направляти журнали активності програм, дані акаунтів у месенджері «Telegram», інформацію про IP-адреси, електронне листування, а також чорнові записи, що містили відомості про паролі, логіни або інші дані для доступу до електронних ресурсів.

За результатами проведення комп'ютерно-технічних експертиз було підтверджено використання обвинуваченим комп'ютерної техніки для розповсюдження шкідливого програмного забезпечення та здійснення шахрайських дій через мережу Інтернет. Значний обсяг вилученої техніки й цифрових носіїв, а також складність дослідження цифрових слідів обумовили суттєві процесуальні витрати на проведення експертизи в сумі понад 33 тис. грн[2].

Суттєво підвищився попит органів досудового розслідування на призначення комп'ютерно-технічних експертиз у воєнних злочинах (Serhieieva, 2025). Наприклад, у справі № 202/8539/23 судову комп'ютерно-технічну експертизу призначали для підтвердження факту використання мобільного телефону та месенджера «Telegram» для передачі інформації про місця дислокації підрозділів ЗСУ, військової техніки, складів боєприпасів і військового устаткування. Основним завданням експертизи було встановлення наявності на мобільному пристрої електронних даних, які підтверджують листування з користувачем, пов'язаним із представниками держави-агресора, а також збереження, передачу й отримання повідомлень, фотографій, геолокаційних позначок і посилань на карти місцевості.

Для проведення дослідження експерту було надано мобільний телефон марки «Xiaomi Redmi Note 9 (M2003J15SG)» із зазначенням IMEI-кодів,

[1] Вирок Вільногірського міського суду Дніпропетровської області від 1 верес. 2021 р. Справа № 174/491/21. Провадження 1-кп/174/46/2021. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/99343820

[2] Вирок Здолбунівського районного суду Рівненської області від 9 трав. 2023 р. Справа № 562/1245/23. Провадження 1-кп/562/180/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/110723248

який належав обвинуваченій. Під час дослідження експерт перевіряв технічний стан пристрою, наявність інстальованих застосунків, можливість доступу до мережі Інтернет, функціонування месенджерів і журналів активності користувача. Увагу було зосереджено на додатку «Telegram», де виявлено листування між акаунтом обвинуваченої та користувачем «ОСОБА_7», що містило текстові повідомлення, скріншоти Google-карт, фотографії та позначення конкретних місць розташування військових об'єктів.

У межах комп'ютерно-технічної експертизи було вирішено питання щодо наявності на телефоні контактів, журналів викликів, SMS-повідомлень, електронного листування, а також щодо встановлення факту інсталяції та використання застосунків «Telegram», «Viber», «Instagram», «OK» і браузерів, які забезпечували передачу інформації через Інтернет. Експерт також здійснив копіювання виявлених відомостей у форматах .html та .xls, що дало змогу зберегти цифрові докази в незмінному вигляді та використати їх під час судового розгляду.

Крім мобільного телефону, на дослідження направляли оптичні диски з додатками до висновку експерта, які містили файли з фотознімками листування, журналами активності й іншими цифровими даними. Також використовували результати огляду інтернет-ресурсів, інформацію про телефонні з'єднання та текстові повідомлення, а також протоколи огляду речей і документів. За результатами експертизи підтверджено, що на мобільному телефоні містилися дані, які мають доказове значення для кримінального провадження, зокрема листування в «Telegram», пов'язане з передачею інформації про місця дислокації ЗСУ[1].

Практика призначення комп'ютерно-технічних експертиз засвідчує наявність низки проблемних питань. Однією з найпоширеніших проблем є неправильне визначення виду експертизи та формулювання запитань експерту. Нерідко слідчі ставлять перед експертом питання правового характеру, які виходять за межі його компетенції, або формулюють надто загальні питання, що унеможливлює отримання конкретного висновку.

Серед порушень правил підготовки об'єктів дослідження слід виокремити пошкодження носіїв інформації, порушення правил пакування, самостійний перегляд файлів слідчим чи оперативним працівником, барк інформації про паролі доступу, облікові записи та ключі шифрування, що можуть істотно ускладнювати або навіть унеможливлювати проведення експертизи.

Суттєві складнощі також виникають у випадках використання хмарних сервісів, месенджерів, VPN-технологій, криптовалютних платформ, шифрування інформації та багаторівневого логічного захисту. У таких ситуаціях проведення лише комп'ютерно-технічної експертизи часто є недостатнім, що зумовлює необхідність призначення комплексних досліджень із залученням експертів у галузі телекомунікацій, криптографії, економіки й інших спеціальних знань.

Окремою проблемою є швидка зміна цифрових технологій, поява нових програмних продуктів, платформ і способів приховування інформації. Це потребує постійного оновлення методик експертного дослідження, підвищення кваліфікації експертів і вдосконалення нормативного регулювання у сфері використання цифрових доказів.

Висновки

Комп'ютерно-технічна експертиза на сучасному етапі є однією з найзатребуваніших форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, оскільки цифрові сліди залишаються майже в будь-якому кримінальному правопорушенні незалежно від його кримінально-правової характеристики. Її значення виходить далеко за межі розслідування кіберзлочинів, оскільки результати таких експертиз дедалі частіше використовують у справах про шахрайства, незаконне втручання в роботу інформаційних систем, фінансування тероризму, злочини проти основ національної безпеки, воєнні злочини, незаконний обіг порнографічних матеріалів, організовану злочинну діяльність й інші кримінальні правопорушення, де доказове значення мають цифрові носії, електронне листування, історія мережевої активності, геолокаційні дані та інші цифрові сліди.

Предмет комп'ютерно-технічної експертизи охоплює не лише технічний стан комп'ютерної техніки, а й зміст програмного забезпечення, цифрової інформації, особливості функціонування телекомунікаційних систем, способи створення, модифікації, збереження, передавання та видалення інформації. Встановлено, що найдоцільнішим є поділ об'єктів такої експертизи на апаратні, програмні й інформаційні, оскільки це дає змогу точніше визначати межі експертного дослідження, формулювати питання експерту й обирати оптимальний алгоритм проведення дослідження. До об'єктів експертизи можуть належати комп'ютери, ноутбуки, смартфони, сервери, жорсткі диски, флешносії, програмне забезпечення, електронне листування, хмарні сервіси, журнали подій, мережеві параметри, історія браузерів, акаунти, резервні копії та інші цифрові сліди.

На підставі аналізу нормативно-правових актів і правозастосовної практики визначено, що типовими завданнями комп'ютерно-технічної експертизи є встановлення технічного стану обладнання, виявлення ознак несанкціонованого доступу, визначення часу створення, зміни або видалення

[1] Вирок Індустріального районного суду м. Дніпра від 24 трав. 2023 р. Справа № 202/8539/23. Провадження № 1-кп/202/810/2023. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111089320

файлів, відновлення видаленої інформації, дослідження електронного листування, виявлення шкідливого програмного забезпечення, встановлення IP-адрес, геолокаційних параметрів, фактів використання певних програмних продуктів, а також способів приховування чи знищення цифрової інформації. Встановлено, що ефективність виконання таких завдань безпосередньо залежить від повноти та якості підготовки матеріалів, які направляють на дослідження.

Однією з ключових умов результативності комп'ютерно-технічної експертизи є належна організація вилучення, пакування, транспортування та зберігання цифрових носіїв інформації. Встановлено, що порушення цілісності носіїв, самостійний перегляд файлів слідчим, неналежне пакування, відсутність паролів доступу, логінів, PIN-кодів, ключів шифрування та інших відомостей про облікові записи можуть істотно ускладнювати або навіть унеможливлювати проведення експертного дослідження. Посиленої уваги потребують випадки вилучення увімкнених пристроїв, мобільних телефонів, серверів і мережевого обладнання, коли без участі спеціаліста може бути втрачена інформація про активні процеси, оперативну пам'ять, мережеві з'єднання та відкриті сеанси користувача.

Проведений аналіз емпіричного матеріалу засвідчує, що комп'ютерно-технічна експертиза є особливо ефективною під час розслідування злочинів, пов'язаних із використанням месенджерів, шкідливого програмного забезпечення, програм для обміну файлами, соціальних мереж і цифрових платформ. У справах про розповсюдження порнографічних матеріалів, шахрайство, поширення шкідливого програмного забезпечення та передачу інформації про місця дислокації ЗСУ саме результати комп'ютерно-технічних експертиз дали змогу встановити факти використання конкретних програмних засобів, зміст листування, маршрути передачі даних, наявність геолокаційних позначок, IP-адрес, історії пошуку та інших цифрових слідів, які стали ключовими доказами в кримінальному провадженні.

Сучасна практика призначення комп'ютерно-технічних експертиз супроводжується низкою проблемних аспектів, серед яких найпоширенішими є неправильне визначення виду експертизи, постановка правових або надто загальних запитань експерту, недооцінювання значення попередньої консультації зі спеціалістом, неналежна підготовка матеріалів, а також складність дослідження хмарних сервісів, VPN-технологій, криптовалютних платформ, месенджерів із наскрізним шифруванням та інших сучасних цифрових систем. У зв'язку з цим актуалізовано необхідність подальшого вдосконалення методичних рекомендацій щодо призначення комп'ютерно-технічних експертиз, розроблення спеціалізованих алгоритмів роботи із цифровими доказами й активнішого використання комплексних експертних досліджень із залученням фахівців у галузі телекомунікацій, криптографії, програмування й цифрової криміналістики.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Avdieieva, H.K. (2021). Digital evidence in criminal proceedings: Problems of theory and practice. *Law and Safety,* 2(81), 175-182. Retrieved from https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/370-374_5.pdf

[2] Demydova, Ye.Ye. (2024). Digital traces of criminal offenses: Concept and features. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 4(85), 71-75. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.10

[3] Dovzhenko, O.Yu. (2019). Some issues of appointing computer and technical examination during the investigation of cybercrimes. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 55(2), 124-127. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55%282%29__30

[4] Hora, I.V., Kolesnyk, V.A., & Popovych, I.I. (2024). Digital forensics in the provision of crime prevention activities. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 4(85), 63-70. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.9

[5] Kalancha, I.H., & Harkusha, A.M. (2021). Copy of electronic information as evidence in criminal proceedings: Procedural and technical aspects. *Juridical scientific and electronic journal,* 8, 336-339. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-8/77

[6] Karpets, Yu.V. (2025). Digital evidence and computer-technical examinations in criminal proceedings on war crimes. *Juridical scientific and electronic journal,* 11, 226-230. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-11/46

[7] Kharkivskyi, P.P. (2014). Computer-technical examination: Problematic issues. *Criminalistics Bulletin,* 2, 97-100. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/32a5f766-8e02-4ac6-86fd-bc54bd67ea12/content

[8] Liubavina, V. P., & Skliarenko, H.V. (2023). Conducting computer and technical examination during the investigation of cybercrimes. *International Law Herald: Actual Problems of the Present (Theory and Practice),* 17, 36-40. DOI: 10.32782/2521-1196.17.2023.36-40

[9] Pohoretskyi, M.A. (2025). Judicial control in ensuring fair and admissible evidence in the criminal procedure of Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 4(3), 269-279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40
[10] Pohoretskyi, M.A. (2026). Digital (electronic) evidence and the digital (electronic) form of evidence: Delimitation of concepts and its significance for criminal procedural proof. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(1). DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.18
[11] Serhieieva, D.B. (2025). Use of special knowledge in the investigation of war crimes and crimes against humanity: Procedural aspects, expert interaction, and digital criminalistics. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 6(3), 234-247. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36
[12] Shepitko, V.Yu. (Eds.). (2025). *Digital forensics and its role in the formation of evidentiary activity in wartime conditions*. Kharkiv: Pravo. Retrieved from https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5983&download_id=2127&srsltid=AfmBOorWS8SwrY--sKGeEaaPgkOcAOZR6eQ8lyafo-CSCYbSLp8unLTE
[13] Stepaniuk, R.L., & Kolesnyk, V.H. (2023). Forensic computer and technical examination: Current state and development prospects. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named after E.O. Didorenko,* 2(102), 289-305. DOI: 10.33766/2524-0323.102.289-305
[14] Teplytskyi, B.B. (2018). Tasks, objects and questions of forensic computer and technical examination. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs,* 3, 303-315. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_3_27
[15] Udovenko, Zh.V., & Udovenko, V.V. (2024). Appointment of computer and technical examination during the investigation of criminal offenses committed in the field of computer information. *Forensic examination during martial law: problems of theory and practice:* materials of the 1st All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 91-96). Vinnytsia: Erhard and Partners Expert and Consulting Center.

Список використаних джерел

[1] Авдєєва Г. К. Цифрові докази у кримінальному провадженні: проблеми теорії та практики. *Право і безпека.* 2021. № 2 (81). С. 175–182. URL: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/370-374_5.pdf
[2] Демидова Є. Є. Цифрові сліди кримінального правопорушення: поняття та особливості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Т. 4. № 85. С. 71–75. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.10
[3] Довженко О. Ю. Деякі питання призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2019. Вип. 55(2). С. 124–127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvuzhpr_2019_55%282%29__30
[4] Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. Цифрова криміналістика в забезпеченні діяльності з протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Т. 4. № 85. С. 63–70. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.9
[5] Каланча І. Г., Гаркуша А. М. Копія електронної інформації як доказ у кримінальному провадженні: процесуальний та технічний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 336–339. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-8/77.
[6] Карпець Ю. В. Цифрові докази та комп'ютерно-технічні експертизи у кримінальних провадженнях про військові злочини. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 11. С. 226–230. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-11/46
[7] Харківський П. П. Комп'ютерно-технічна експертиза: проблемні питання. *Криміналістичний вісник.* 2014. № 2. С. 97–100. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/32a5f766-8e02-4ac6-86fd-bc54bd67ea12/content
[8] Любавіна В. П., Скляренко Г. В. Проведення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кіберзлочинів. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика).* 2023. № 17. С. 36–40. DOI: 10.32782/2521-1196.17.2023.36-40
[9] Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 4. Ч. 3. С. 269–279. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.40
[10] Погорецький М. А. Цифрові (електронні) докази та цифрова (електронна) форма доказів: розмежування понять і його значення для кримінального процесуального доказування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2026. Т. 3. № 1. DOI: 10.24144/2788-6018.2026.01.3.18
[11] Сергєєва Д. Б. Використання спеціальних знань у розслідуванні воєнних злочинів і злочинів проти людяності: процесуальні аспекти, експертна взаємодія та цифрова криміналістика. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. № 6. Ч. 3. С. 234–247. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.06.3.36.

[12] Цифрова криміналістика та її роль у формуванні доказової діяльності в умовах війни : монографія / за ред. В. Ю. Шепітька. Харків : Право, 2025. 200 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/index.php?route=product/product/download&product_id=5983&download_id=2127&srsltid=AfmBOorWS8SwrY--sKGeEaaPgkOcAOZR6eQ8lyafo-CSCYbSLp8unLTE
[13] Степанюк Р. Л., Колесник В. Г. Судова комп'ютерно-технічна експертиза: стан і перспективи розвитку. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка.* 2023. Вип. 2 (102). С. 289–305. DOI: 10.33766/2524-0323.102.289-305.
[14] Теплицький Б. Б. Завдання, об'єкти й питання комп'ютерно-технічної судової експертизи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2018. № 3. С. 303–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2018_3_27
[15] Удовенко Ж. В., Удовенко В. В. Призначення комп'ютерно-технічної експертизи під час розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері комп'ютерної інформації. *Судова експертиза в період дії воєнного стану: проблеми теорії та практики* : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 29 лют. 2024 р.). Вінниця : Твори, 2024. С. 91–96. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/33685

KARAMAN Kostiantyn
Doctor of Philosophy in Political Science, Doctoral Student of the National Scientific Center «Hon. Prof. M.S. Bokarius Forensic Science Institute»
61177, 8a Zolochivska St., Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-2965-9661

Purpose of Computer-Technical Examination during the Investigation of Crimes

Abstract. The article presents a comprehensive study of the organizational, tactical, and procedural principles underlying the purpose of computer-technical examination during the investigation of criminal offenses. It is substantiated that, given the rapid spread of digital technologies and the growing role of electronic evidence, computer-technical examination is becoming one of the most common ways to apply special knowledge in criminal proceedings. It is established that its results are used not only during the investigation of cybercrimes but also in criminal proceedings regarding fraud, financing of terrorism, crimes against the foundations of national security, distribution of pornographic materials, transmission of information about the locations of the Armed Forces of Ukraine, and other offenses where digital traces have evidentiary value. The article defines the subject, objects, and main types of computer-technical examination and characterizes its place in the system of engineering and technical forensic examinations. It is found that the most expedient approach is to divide the objects of research into hardware, software, and information. Typical tasks solved during a computer-technical examination include, in particular, assessing the technical condition of devices, examining electronic correspondence, detecting malicious software, recovering deleted information, establishing the time of creation or modification of files, IP addresses, geolocation parameters, and facts about the use of specific software products. The features of preparing materials for examination, as well as the specifics of removal, packaging, transportation, and storage of digital media, are determined. It is emphasized that improper removal of devices, independent viewing of files by the investigator, and the absence of passwords, PIN codes, encryption keys, or other information about account access can significantly reduce the effectiveness of the expert examination or make it impossible to conduct it at all. Based on the analysis of judicial practice, the most common circumstances for which computer-technical expertise is assigned are summarized, and typical errors made during its assignment are identified. The need for further improvement of methodological recommendations for working with digital evidence, for more active involvement of specialists during the seizure of digital media, and for the wider use of complex examinations involving specialists in telecommunications, programming, and digital forensics is substantiated.

Keywords: digitalization; cyberspace; special knowledge; forensic examination; assignment of examination; computer technology.

DOI: 10.33270/05267202.11
УДК 343.98:343.132:351.746.2

КОБЕЦЬ Микола*
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки, Національна академія внутрішніх справ
пл. Солом'янська, 1, м. Київ, 03035, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2233-0946

Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж як негласна слідча (розшукова) дія: тлумачення, правові аспекти

Анотація. У процесі дослідження порушено проблематику з визначення поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж з позиції технічної термінології. На практиці це зумовлює деякі правові неузгодженості та юридичні колізії під час ведення кримінального провадження, що й визначає мету цієї статті. Методологічне підґрунтя дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема діалектичний, формально-логічний (абстрагування, логіки, індукції, дедукції, синтез), системний аналіз, соціологічний, термінологічний, теоретичне узагальнення. Наукова новизна здобутих результатів полягає в конкретизуванні визначення поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Крім того, здійснено порівняння понять прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з електронних кому
нікаційних мереж, що використовують у чинних законодавчих актах, а також у цьому контексті здійснено правовий акцент на використанні терміну «телефонних розмов». Проаналізовано законодавчі акти й міжнародні нормативно-правові документи, що регулюють зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Запропоновано до електронних комунікаційних мереж відносити такі види зв'язку, як телефонний електрозв'язок, IP-телефонія, радіорелейний зв'язок, стільниковий радіозв'язок (мобільний зв'язок), супутниковий радіозв'язок. Узагальнено головні ознаки, з яких формується негласна слідча (розшукова) дія зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Для здійснення ефективного досудового розслідування слід ввести єдину технічну термінологію, ураховуючи основні позиції чинних законодавчих актів, що регулюють електронну комунікацію, що є практичною складовою під час вирішення процесуальних питань зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж у кримінальному провадженні.

Ключові слова: прослуховування телефонних переговорів; втручання у приватне спілкування; телекомунікація; канали зв'язку; засоби комунікації; слідчі (розшукові) дії.

Історія статті:
Отримано: 06.03.2026
Прийнято: 09.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Кобець М. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж як негласна слідча (розшукова) дія: тлумачення, правові аспекти. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 103–116. DOI: 10.33270/05267202.11

*Відповідальний автор

© Кобець М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

У вік сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дедалі більшого значення набуває необхідність застосування правоохоронними органами сучасних методів і засобів отримання інформації, зокрема з електронних комунікаційних мереж, для протидії кримінальній протиправності. Це зумовлено тим, що люди під час спілкування між собою найчастіше використовують різні способи та засоби комунікації. Особливо це стосується осіб, які готують або вчиняють кримінальні правопорушення, а також безпосереднього моменту вчинення протиправних дій. Застосування такого способу отримання інформації надає можливість ефективно виявляти та розслідувати кримінальні правопорушення.

У зв'язку з цим законодавець надає можливість правоохоронним органам здійснювати втручання у приватне спілкування й отримувати доказову інформацію під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, яка передається електронними комунікаційними мережами, що доводить причетність особи (осіб) до підготовки чи вчинення злочину. Тому під час виявлення та розслідування кримінального правопорушення є нагальна потреба у документуванні значущої інформації, яка може бути використана як доказ у кримінальному провадженні. Для вирішення цієї потреби з розслідування відповідних кримінальних правопорушень і з огляду на реалії сьогодення законодавець увів до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) такий різновид слідчих (розшукових) дій, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, яка здійснюється у межах негласних слідчих (розшукових) дій[1]. Однак на відміну від слідчих (розшукових) дій, передбачених главою 20 КПК України, негласні слідчі (розшукові) дії мають інші особливості процесуального оформлення, передбачені главою 21 КПК України[2]. Загалом дії, пов'язані з отриманням інформації під час втручання у приватне спілкування правоохоронцями, мають передбачати підвищений контроль і нагляд за дотриманням законності ініціаторами та виконавцями таких дій, зокрема прокуратурою (згідно з п. 2 ст. 131-1 Конституції України[3]), суду. Наглядова діяльність суду пов'язана з тим, що слідчий суддя розглядає клопотання на проведення негласної слідчої (розшукової) дії стосовно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, та ухвалює своє рішення щодо її проведення (ст. 248 КПК)[4]. У такому випадку слідчий суддя оцінює правомірність дій ініціатора та виконавця таких дій. Підвищений контроль і нагляд за діями зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж пов'язаний з тим, що такі дії належать до тимчасового обмеження конституційних прав людини та громадянина згідно зі ст. 31, з урахуванням ст. 64, Конституції України[5]. При цьому не допускається порушення прав і свобод людини та громадянина. Згідно зі ст. 163 Кримінального кодексу України, за порушення таємниці листування, *телефонних розмов*, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, передбачено покарання[6]. Також суттєва відмін-ність негласних слідчих (розшукових) дій щодо інших слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що вони здійснюються приховано від суб'єкта протиправної діяльності, коли відомості про кримінальні правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб.

Якщо порівняти види негласних слідчих (розшукових) дій, то зняття інформації з електронних комунікаційних мереж вважається одним із найзатребуваніших. Це підтверджують результати спілкування (опитування) з практичними працівниками (період 2020–2025 рр., загалом опитано майже 500 осіб) під час занять із курсу підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників слідчих й оперативних підрозділів у Національній академії внутрішніх справ. Затребуваність такої негласної слідчої (розшукової) дії зумовлено тим, що електронними комунікаційними мережами активно користуються не лише в побутовій (особистій), комерційній, службовій сферах для здійснення телефонних розмов, передавання сигналів, даних, параметрів кінцевих засобів комунікацій (електрозв'язку), а й у протиправній діяльності, тобто особи, які готують чи вчиняють злочин. Результати такої фіксації покращують доказову базу у кримінальному провадженні.

Теоретико-правові та прикладні підходи до зняття інформації з електронних комунікаційних мереж під час виявлення та розслідування кримінальних правопорушень вивчають у межах таких напрацювань (розробок), як: умови автономного доступу до інформації під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (Hryshchenko, & Stepanov, 2021); нормативно-правове регулювання у сфері протидії несанкціонованому втручанню у роботу інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж чи мережі

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Там само.

[3] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[5] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[6] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341–III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

електрозв'язку (Dryzhakova, 2023); способи вчинення злочинів, пов'язані з несанкціонованим доступом до комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (Krymskyi, 2020); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж: фокус новел (Lutsyk, 2022); правове регулювання в ЄС доступу до інформації в електронних комунікаційних мережах (Prokopchenko, 2025); актуальні питання нормативно-правового забезпечення у сфері спеціальних технічних засобів зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації (Rendarenko, & Sharko, 2025); технічні засоби для негласного зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (Stepanov, & Hryshchenko, 2021) та ін.

Досліджують проблеми негласних слідчих (розшукових) дій як різновид слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування в таких напрямах, як: особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій в законодавстві Німеччини та України (Poplavska, 2024); негласні слідчі (розшукові) дії в умовах особливих правових ситуацій: проблеми допустимості доказів (Humeniuk, 2024); негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти (Tahiiev, Puzyrov, & Ivashko, 2023); негласні слідчі розшукові дії в оперативно-розшуковій діяльності (Zinevych, 2024); негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: їх спільні та відмінні риси і проблеми нормативного регулювання (Shai, 2021); результати негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування: проблемні питання використання в кримінальному провадженні (Shcherbyna, 2024) та ін.

Проте нині бракує досліджень із проблематики теоретико-правового та практичного аспектів з позиції технічної термінології такої негласної слідчої (розшукової) дії, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж під час розслідування кримінальних правопорушень, що й зумовлює актуальність обраної тематики, визначаючи подальші напрями наших наукових розробок.

Матеріали та методи

У процесі дослідження проблематики з визначення поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж з позиції технічної термінології використано методологічний інструментарій. Поєднання загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання використано для досягнення поставленої мети цього наукового доробку. Основоположну засаду методології публікації становить діалектичний підхід, який дає змогу обґрунтувати об'єктивність в оцінюванні дійсності.

У цьому контексті застосовано діалектичний метод для поглиблення вивчення понятійного апарату аналізуванням проблематики ведення єдиного підходу та стандартизації термінологічних понять у правовій сфері. Водночас застосовано систему методів наукового пізнання. Формально-логічний (абстрагування, логіка, індукція, дедукція, синтез) використано для з'ясування змісту досліджуваних питань, а саме для узгодженості технічної термінології у законодавчих актах. За допомогою термінологічного методу, з огляду на нормативну наукову лексику, що сприятиме нормалізації, стандартизації, упорядкуванню національної термінології, досліджено поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Соціологічний – у процесі спілкування (опитування) з практичними працівниками щодо проведення ними дій зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж під час занять із курсу підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників слідчих та оперативних підрозділів у Національній академії внутрішніх справ (період 2020–2025 рр., загалом опитано майже 500 осіб). За допомогою методу системного аналізу окреслено головні ознаки, з яких формується негласна слідча (розшукова) дія зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Метод узагальнення застосовано для формулювання висновків.

Результати й обговорення

Для визначення поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж» насамперед з'ясуємо, як тлумачать термін «електронні комунікації», що є ключовим словом у цьому понятті з позиції телекомунікації. Відповідно до ч. 28 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації» електронна комунікація (телекомунікація) – це передавання та/або приймання інформації незалежно від її типу або виду у вигляді електромагнітних сигналів за допомогою технічних засобів електронних комунікацій[1]. Своєю чергою, згідно з п. 130 ст. 2 відповідного закону, технічні засоби електронних комунікацій – обладнання, зокрема із встановленим програмним забезпеченням, станційні та лінійні споруди, призначені для організації електронних комунікаційних мереж[2]. Водночас, відповідно до п. 25 ст. 2 цього закону, електронна комунікаційна мережа є комплексом технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг[3]. Ураховуючи зазначене, можна сформулювати висновок, що електронна комунікація – це технічне обладнання, яке застосовують для передавання чи приймання різного виду інформації, сигналів тощо радіохвилями чи наземними каналами зв'язку, а електронна комунікаційна мережа, на відміну від електронної комунікаційної системи, передбаченої ст. 1 Закону України «Про

[1] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

[2] Там само.

[3] Там само.

захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах»[1], – це саме наявність станційних і лінійних споруд. Причому споруди електронних комунікацій, згідно з п. 122 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації», – це будівлі, контейнери, вежі, щогли, опори, антенно-фідерні пристрої, лінії зовнішнього електропостачання, кабельна каналізація електронних комунікаційних мереж, інші станційні та лінійно-кабельні споруди, будинкові розподільні мережі, що використовують для організації електронних комунікаційних мереж[2].

Аналізуючи матеріали у сфері електронної комунікації (телекомунікації), вважаємо, що до електронних комунікаційних мереж можна віднести такі види зв'язку, як телефонний електрозв'язок, IP-телефонія, радіорелейний зв'язок, стільниковий радіозв'язок (мобільний зв'язок), супутниковий радіозв'язок.

Дії зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж регулюють відповідні нормативно-правові акти, зокрема ст. 31 Конституції України[3], ст. 263 Кримінального процесуального кодексу України[4], п. 9 ч. 1 ст. 8 та ч. 3 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»[5], укази Президента України «Про впорядкування виготовлення, придбання, та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку» від 13 квітня 2001 року № 256[6] та «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів» від 7 листопада 2005 року № 1556[7], постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про порядок розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації» від 27 жовтня 2001 року № 1450[8] та ін. Власне процедуру надання дозволу на перехоплення комунікацій затверджено листом Верховного Суду України від 19 листопада 1996 року № 16/6 «Про тимчасовий порядок розгляду матеріалів про дачу дозволів на проникнення до житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і виїмку поштово-телеграфних установ та зняття інформації з каналів зв'язку (телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції)»[9] і наказом Генеральної прокуратури України, МВС України Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»[10].

Під час здійснення дій зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж ініціатори та виконавці такої дії мають також враховувати та дотримуватися міжнародно-правових документів, які регулюють цей напрям, оскільки Україна є підписантом міжнародних нормативно-правових актів з прав людини. Дії зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж можна віднести до одного зі способів втручання у приватне спілкування, згідно зі ст. 258 КПК[11], оскільки телефонні розмови чи листування, що фіксуються, можуть стосуватися особистого й сімейного життя особи. У цьому контексті слід враховувати норму ст. 87 КПК України, що

[1] Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах : Закон України від 5 лип. 1994 р. № 80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-%D0%B2%D1%80#Text

[2] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

[3] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[5] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

[6] Про впорядкування виготовлення, придбання та застосування технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку : Указ Президента України від 13 квіт. 2001 р. № 256/2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2001-%D0%BF#Text

[7] Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів : Указ Президента України від 7 листоп. 2005 р. № 1556. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556/2005#Text

[8] Про затвердження Положення про порядок розроблення, виготовлення, реалізації та придбання спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку, інших засобів негласного отримання інформації : постанова Кабінету Міністрів України від 27 жовт. 2001 р. № 1450. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1450-2001-%D0%BF#Text

[9] Про тимчасовий порядок розгляду матеріалів про дачу дозволів на проникнення до житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію і виїмку поштово-телеграфних установ та зняття інформації з каналів зв'язку (телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції) : лист Верховного Суду України від 19 листоп. 1996 р. № 16/6. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v16_6700-96#Text

[10] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

[11] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

«недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення прав та свобод людини»[1]. Інколи обвинувачені опротестовують у Європейському суду з прав людини порушення щодо них загальних норм з прав людини правоохоронцями, а саме – результати дій зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, посилаючись на відповідні міжнародно-правові документи. Тому проаналізуємо цю дію відповідно до чинних міжнародних-правових документів. Згідно зі ст. 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України[2]. Тому ці міжнародні норми під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж слід також враховувати. Зокрема, відповідно до ст. 12 Загальної декларації прав людини, прийнятої резолюцією Генеральної асамблеї ООН 10 грудня 1948 року:

«1. Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, таємницю його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист законом від такого втручання або таких посягань»[3].

Водночас згідно зі ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (м. Рим, 04.XI.1950 р.):

«1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб»[4].

У ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, прийнятого резолюцією Генеральної асамблеї ООН 16 грудня 1966 року, зазначено, що:

«1. Ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію»[5].

У Резолюції Ради Європейського Союзу від 20 червня 2001 року «Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг»[6], з урахуванням вимог щодо законного перехоплення телекомунікацій правоохоронними органами, зазначених Резолюцією Ради Європейського Союзу від 17 січня 1995 року «Про законне перехоплення телекомунікацій»[7], встановлено, що за запитами правоохоронних органів відповідно до внутрішнього законодавства всі види телекомунікацій можуть підлягати перехопленню та/чи пошуку під час ведення розслідування[8].

Аналізуючи та підсумовуючи загальний перелік нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що дії зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж визначено у межах процесуальних дій та оперативно-розшукових заходів.

У межах процесуальних дій Кримінальний процесуальний кодекс України ст. 263 надає можливість під час досудового розслідування здійснювати дії зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і відносить такі дії до різновиду слідчої (розшукової) дії як негласна слідча (розшукова) дія[9]. Цей законодавчий акт, з позиції кримінального процесу, у ч. 1 ст. 263 КПК України тлумачить зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг) як різновид втручання у приватне спілкування, що проводиться без відома осіб, які використовують засоби електронних комунікацій (телекомунікацій) для передавання інформації, на

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[3] Загальна декларація прав людини :міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

[4] Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

[5] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

[6] Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг : міжнар. док. від 20 черв. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_234#Text

[7] Про законне перехоплення телекомунікацій : міжнар. док. від 17 січ. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_235#Text

[8] Про оперативні запити правоохоронних органів стосовно громадських телекомунікаційних мереж та послуг : міжнар. док. від 20 черв. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_234#Text.

[9] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

підставі ухвали слідчого судді, якщо під час його проведення можливо встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження[1]. У цій частині ст. 263 КПК законодавець використав текст поняття електронних комунікаційних мереж, що зазначено у п. 25 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації», а саме «комплекс технічних засобів електронних комунікацій та споруд, призначених для надання електронних комунікаційних послуг»[2]. Електронні комунікаційні послуги, своєю чергою, згідно з п. 27 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації», – це послуги, що полягають у прийманні та/або передаванні інформації через електронні комунікаційні мережі, крім послуг з редакційним контролем змісту інформації, що передається за допомогою електронних комунікаційних мереж і послуг[3]. Інакше кажучи, це надання організаціями чи компаніями у сфері електронних комунікацій можливості користувачам засобів комунікації здійснювати телефонні розмови чи передавати дані, сигнали тощо між абонентами. Ці послуги унормовано в Законі України «Про електронні комунікації»[4].

У частині 3 статті 263 КПК України законодавець надає поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж» і тлумачить його як дію, проведену із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою та має значення для досудового розслідування, а також одержанні, перетворенні й фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку[5].

Проаналізуємо деяку технічну термінологію, зазначену у визначенні поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж», щодо якої виникають дискусійні питання.

Зауважимо, що термін «канали зв'язку» на законодавчому рівні не визначено. У загальному значенні канали зв'язку є сукупністю пристроїв (передавальної та приймальної апаратури, комутаційного обладнання, ліній зв'язку, кінцевих пристроїв зв'язку), які забезпечують проходження інформації між користувачами. Зокрема, канал у сфері електронної комунікації – це частина комунікаційної системи, яка пов'язує між собою джерело та приймача повідомлень. За середовищем розповсюдження сигналу канали поділяють на оптичні й електричні, які, своєю чергою, поділяються на проводові та безпроводові (Communication channel…).

У цьому аспекті до каналів електрозв'язку можна віднести проводовий електрозв'язок і радіозв'язок; до проводового електрозв'язку – телефонний електрозв'язок, IP-телефонію (Internet-телефонія) тощо. До радіозв'язку, який населення використовує для власних потреб, відносять такі види електрозв'язку, як стільниковий радіозв'язок (у побуті мобільний радіозв'язок), супутниковий радіозв'язок та ін.

Зокрема, слово «зв'язок» є багатозначним. Відповідно до тлумачного енциклопедичного словника сучасної української мови, поняття «зв'язок» означає: 1) спілкування, можливість спілкування з ким-, чим-небудь; 2) засіб спілкування на відстані; 3) установу чи установи, що забезпечують технічні засоби спілкування на відстані; 4) ділові, офіційні тощо відносини, стосунки між ким-, чим-небудь; 5) співвідношення між різними факторами, явищами, подіями тощо, засновані на взаємозалежності та взаємозумовленості; 6) внутрішню близькість із ким-, чим-небудь; 7) міцне сполучення, скріплення, з'єднання чого-небудь із чимсь (Busel, 2002, p. 356). З огляду на це, термін «зв'язок» можна визначити як засіб спілкування на відстані. Проте зв'язок охоплює і технічні засоби комунікації для передавання різного виду інформації, сигналів як канал зв'язку. Дії зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж слід сприймати не лише з позиції юриспруденції, оскільки такі дії мають і технічне виконання, а й враховувати технічний аспект, тому поняття «зв'язок» слід також тлумачити з цієї позиції. У цьому контексті п. 28 ст. 2 Закону України «Про електронні комунікації» трактує зв'язок як електронну комунікацію (телекомунікацію), тобто передавання та/або приймання інформації незалежно від її типу або виду у вигляді електромагнітних сигналів за допомогою технічних засобів електронних комунікацій[6]. Причому п. 130 ст. 2 цього закону зазначає, що технічні засоби електронних комунікацій – це обладнання, зокрема зі встановленим програмним забезпеченням, станційні та лінійні споруди, призначені для організації електронних комунікаційних мереж[7].

З огляду на це, пропонуємо ввести корективи до ч. 3 ст. 263 КПК України[8] та замінити слово «канали зв'язку» на «канали електрозв'язку», яке має суто технічне спрямування, а не загальне, що може допомогти вирішити деякі технічні колізії, які можуть виникнути під час досудового розслідування.

---

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

[3] Там само.

[4] Там само.

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[6] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

[7] Там само.

[8] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Проаналізуємо дискусійний, на нашу думку, термін, прописаний законодавцем у ч. 3 ст. 263 КПК України[1], щодо поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж», а саме – «засоби спостереження».

У загальному значенні спостереження, відповідно до тлумачного словника сучасної української мови, – це: 1. Дія за значенням спостерігати; 2. Те, що виявили, помітили після уважного розглядання, вивчення, дослідження тощо кого-, чого-небудь. Водночас «спостерігати» означає стежити, слідкувати за ким-, чим-небудь (Busel, 2002, p. 1179).

До засобів спостереження можна віднести такі оптичні пристрої, як: біноклі, зорові труби, перископи, фотоапарати з довгофокусною оптикою, телеконвектори, радіотехнічні засоби контролю місця знаходження об'єкта тощо. Отже, спостереження як дія не може використовуватися в межах зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Це зумовлено невизначеністю поняття «спостереження» у контексті електронних комунікацій. Законодавцем не визначено зміст цього терміна та перелік дій, які мають здійснюватися під час такого спостереження. Зняття інформації – це відбір даних з каналів електрозв'язку, а не візуальне спостерігання та фіксація. Тому слово «спостереження» у значенні «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж» є недоречним.

Відповідно до ч. 4 ст. 263 КПК України зняття інформації з електронних комунікаційних мереж покладається на уповноважені підрозділи органів Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки[2]. Однак у п. 3.5 наказу Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» зазначено, що такі дії доручають лише відповідним підрозділам органів внутрішніх справ та Служби безпеки України[3]. Відповідна неузгодженість пов'язана з тим, що Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» до органів Національної поліції та органів безпеки додані інші правоохоронні органи, які можуть здійснювати зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, зокрема Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань[4]. Згідно з положенням Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Національну поліцію"», поняття «орган внутрішніх справ» в усіх відмінках і числах замінюють на «орган Національної поліції»[5].

Під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж уповноваженими підрозділами керівники та працівники операторів електронних комунікацій зобов'язані сприяти виконанню дій зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, вживати необхідних заходів щодо нерозголошення факту проведення таких дій та отриманої інформації, зберігати її в незмінному вигляді.

У цьому контексті під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, згідно зі ст. 121 Закону України «Про електронні комунікації», постачальник електронних комунікаційних послуг та/або мереж має надати доступ до інформації про споживача, факти надання електронних комунікаційних послуг, зокрема до даних, які опрацьовуються з метою передавання такої інформації в електронних комунікаційних мережах, що здійснюється виключно на підставі рішення прокурора, суду, слідчого судді[6]. Однак працівники слідчих та оперативних підрозділів під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж стикаються з проблемними ситуаціями, пов'язаними із доступом до режиму секретності деяких постачальників електронних комунікаційних послуг. Це ускладнює процедуру доступу до інформації, оскільки документи, які оформлюють на проведення дій зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, мають певний гриф секретності. Проте не всі постачальники електронних комунікаційних послуг мають такий доступ, що унеможливлює роботу з ними. Особливо це стосується постачальників інтернет-

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Там само.

[3] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

[4] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 4 жовт. 2019 р. № 187-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text

[5] Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Національну поліцію" : Закон України від 23 груд. 2015 р. № 901-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/901-19#Text

[6] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

послуг. На нашу думку, ці питання слід вирішувати на міжвідомчому рівні.

Детальне визначення поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж» надано в спільному наказі Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», який, згідно з п. 1.11.5.1, дії, пов'язані зі зняттям інформації з електронних комунікаційних мереж, поділяє (деталізує) на:

контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні й фіксації із застосуванням технічних засобів, зокрема встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються[1].

Однак у цьому наказі зазначено термін «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж», що суперечить ст. 263 КПК України[2], у якому прописано термін «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж». Це зумовлено тим, що Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України "Про електронні комунікації" щодо підвищення ефективності досудового розслідування "за гарячими слідами" та протидії кібератакам»[3] внесено зміни до ст. 263 КПК України, тобто поняття «транспортні телекомунікаційні мережі» замінено на «електронні комунікаційні мережі»[4]. Однак зміни до цієї інструкції не внесено.

Проаналізуємо деякі неузгодженості в другій частині заходу, пов'язаного зі зняттям інформації з електронних комунікаційних мереж, а саме – зняття інформації з каналів зв'язку, який здійснюється під час проведення негласної слідчої (розшукової) дії. Зокрема, наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» акцентує під час зняття інформації з каналів зв'язку на «перетворенні … різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються»[5]. Слово «перетворення», відповідно до тлумачного енциклопедичного словника сучасної української мови, означає: 1) надавати нового вигляду, обертати на щось інше, переводити в інший стан; 2) надавати чому-небудь іншого характеру, сили тощо; 3) різка або несподівана зміна, що відбувається з ким-, чим-небудь (Busel, 2002, p. 747). У цьому контексті є незрозумілою необхідність використання в тексті відповідного наказу словосполучення «перетворення різних видів сигналів» під час зняття інформації з каналів зв'язку. Таке формулювання не несе корисного навантаження, особливо у кримінальному прова-дженні, оскільки технічно перетворення сигналів здійснюється автоматично під час передачі зв'язку з аналогових систем до цифрових, зокрема мережею Інтернет, інших мереж передачі даних, і зворотно. Зазвичай під час передавання інфор-мації каналами електрозв'язку цю функцію здій-снює пристрій модем.

Деякі автори до такої дії, як зняття інформації з каналів зв'язку, відносять телексні, факсимільні, селекторні, радіорелейні, пейджингові канали обміну інформації між абонентами, комп'ютерні мережі різного рівня (Lutsyk, 2022, p. 501). На нашу думку, телексні, факсимільні, селекторні,

[1] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[3] Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#Text

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[5] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

радіорелейні, пейджингові канали обміну інформації між абонентами не належать до каналів зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, на чому акцентовано в понятті «зняття інформації з каналів зв'язку» згідно з п. 1.11.5.1 наказу Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні»[1]. Також слід зауважити, що телексний, факсимільний та пейджинговий види зв'язку не пов'язані з мережею Інтернет та іншими мережами передавання даних і вже багато десятиліть є неактуальними на ринку телекомунікацій. Нині замість телексного та факсимільного видів зв'язку використовують електронну пошту. Пейджинговий зв'язок – це зв'язок передачі текстового повідомлення в межах організації, установи, підприємства, фірм тощо. Селекторний зв'язок, який також не пов'язаний з мережею Інтернет, іншими мережами передачі даних, а також електронними комунікаційними мережами, використовують для загального спілкування значної кількості людей в межах організації, установи, підприємства. Радіорелейний зв'язок має свою специфіку передачі даних і використовується для передавання інформації на велику відстань між містами як наземний зв'язок між радіорелейними станціями. Такі дії, як зняття інформації з каналів зв'язку у межах зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, здійснюються загалом із втручанням у мережу Інтернет, тому цей перелік видів зв'язку є неактуальним для дослідження.

У зв'язку з цим пропонуємо скорегувати єдину термінологію, зазначену в КПК України[2], з наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовтня 2012 року № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні», який деталізує проведення негласних слідчих (розшукових) дій[3].

У деяких законодавчих актах у межах забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та державного захисту суду, працівників апарату суду й правоохоронних органів використовується термін «прослуховування телефонних переговорів», зокрема в законах України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»[4] та «Про державний захист суду, працівників апарату суду і правоохоронних органів»[5]. Прослуховування телефонних переговорів у загальному значенні досліджувалося у межах таємниці телефонних розмов у кримінальному процесі та законодавстві України про оперативно-розшукову діяльність (Rudei, 2022); становлення та розвитку права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції як право першого покоління (Levchenko, 2021); технічних засобів прослуховування; методів і засобів придушення несанкціонованого запису (Kudynenko, 2024); реалізації конституційного права на таємницю телефонних розмов в Україні (Kaminska, Dzhuska, & Shemchuk, 2020) та інше.

Дії з прослуховування телефонних переговорів за метою, технічним забезпеченням і виконанням є ідентичними з такою дією, як зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Різниця полягає лише в тому, що до Кримінального процесуального кодексу[6] були внесені зміни відповідно до законів, зокрема Закону України «Про електронні комунікації»[7], натомість у законах України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному

[1] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[3] Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні : наказ Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України від 16 жовт. 2012 р. № 114/1042/516/1199/936/1687/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0114900-12#Text

[4] Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text

[5] Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

[6] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[7] Про електронні комунікації : Закон України від 16 груд. 2020 р. № 1089-IX (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#top

судочинстві»[1] та «Про державний захист суду, працівників апарату суду і правоохоронних органів»[2] відповідний термін залишився у старій редакції. З огляду на це, слід також ввести єдину термінологію в законодавчі акти, що регулюють відповідний напрям. Це важливо для єдиного тлумачення технічних термінів у спірних питаннях, які можуть виникати у кримінальному провадженні.

Проаналізуємо інші неузгодженості в законодавчих актах, пов'язані з розгалуженням понятійної термінології у сфері зняття інформації з електронних комунікаційних мереж.

Конституція України регулює зняття інформації з електронних комунікаційних мереж як тимчасове обмеження конституційних прав людини та громадянина, зокрема в ст. 31 відповідного закону зазначено, що «кожному гарантується таємниця листування, *телефонних розмов*, телеграфної та іншої кореспонденції. Винятки можуть бути встановлені лише судом у випадках, передбачених законом, з метою запобігання злочинові чи з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо»[3].

Як продовження цієї конституційної норми у сфері кримінального провадження Кримінальний процесуальний кодекс України, визначаючи таємницю спілкування, у ст. 14 регламентує, що

«1. Під час кримінального провадження кожному гарантується таємниця листування, *телефонних розмов*, телеграфної та іншої кореспонденції, інших форм спілкування. 2. Втручання у таємницю спілкування можливе лише на підставі судового рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, з метою виявлення та запобігання тяжкому чи особливо тяжкому злочину, встановлення його обставин, особи, яка вчинила злочин, якщо в інший спосіб неможливо досягти цієї мети»[4]. Однак Кримінальний процесуальний кодекс України у ст. 263 тлумачить втручання у телефоні розмови як зняття інформації з електронних комунікаційних джерел[5]. Це пов'язано з тим, що у ст. 14 КПК[6] термін «телефонні розмови» продубльований зі ст. 31 Конституції[7], де технічна термінологія не змінювалася зі змінами законодавства у сфері електронних комунікацій. У зв'язку з цим слід узгодити єдину термінологію в нормативно-правових актах.

Водночас поняття «зняття інформації з електронних комунікаційних мереж» (у старій редакції «зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж») різні автори визначають неоднаково.

На думку професорів М. Є. Шумила та Р. М. Шаховцева, у межах кримінального процесуального права зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж є різновидом втручання у приватне спілкування, під час якого за допомогою спеціальних технічних засобів уповноваженими оперативно-технічними підрозділами органів внутрішніх справ та органів безпеки на підставі ухвали слідчого судді та за дорученням слідчого здійснюються спостереження, відбір, фіксація змісту інформації, яка передається особою, а також одержання, перетворення та фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку, без відома осіб, що використовують засоби телекомунікації, для встановлення обставин, які мають значення для кримінального провадження (Honcharenko, Nora, & Shumylo, 2012, p. 579). Однак зняття інформації з електронних комунікаційних мереж у кримінальному процесуальному праві мають право ініціювати: слідчий (згідно з ч. 6 ст. 246 КПК України), сторона обвинувачення (ч. 2 ст. 93 КПК України) та сторона захисту (ч. 3 ст. 93 КПК України)[8].

Інші автори в науково-практичному коментарі Кримінального процесуального кодексу України зазначають, що зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж – це спостереження, відбір та фіксація змісту інформації уповноваженими оперативними підрозділами з використанням у встановленому законодавством порядку відповідних технічних засобів, а також одержання, перетворення та фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (Bandurka et al., 2012, p. 667). Слід зауважити, що каналами електрозв'язку передаються не лише сигнали, а й також телефонні розмови, які мають значення для кримінального провадження. Відповідно до ч. 6 ст. 246 КПК України проводити ці та інші негласні слідчі (розшукові) дії має право слідчий або за його дорученням – уповноваженні оперативні підрозділи[9].

Деякі автори, коментуючи ст. 263 Кримінального процесуального кодексу України, стверджують, що зняття інформації з електронних

[1] Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text

[2] Про державний захист суддів, працівників апарату суду і працівників правоохоронних органів : Закон України від 23 груд. 1993 р. № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text

[3] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[4] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[5] Там само.

[6] Там само.

[7] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254К/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

[8] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[9] Там само.

комунікаційних мереж – це негласні слідчі (розшукові) дії, що провадиться за рішенням слідчого судді та полягає в негласному технічному відборі та документуванні розмов й іншої інформації, що передається технічними каналами зв'язку, а також в одержанні, перетворенні й фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаків, сигналів, письмового тексту, зображення, звуків, різних повідомлень), інших фактичних даних, що стосуються кримінального правопорушення (Tertyshnyk, 2026). Будь-яка інформація, що передається, чи відомості про обставини кримінального правопорушення можуть набути ознак фактичних даних тільки після відповідної процедури документального оформлення процесуальних дій. Тому каналами зв'язку фактичні дані не можуть передаватися.

Узагальнюючи зазначене, слід виокремити головні ознаки та правові засади поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж, з урахуванням процесу застосування, а саме:

– є одним із різновидів втручання у приватне спілкування, доступом до змісту спілкування за умов, якщо учасники спілкування мають достатні підстави вважати, що спілкування є приватним;

– регулюються основними законодавчими актами Кримінального процесуального кодексу України[1] та Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність»[2];

– наявні електронні комунікаційні й інформаційні мережі та системи, якими здійснюється передавання чи/або прийом інформації;

– до електронних комунікаційних мереж можна віднести такі види зв'язку, як телефонний електрозв'язок, IP-телефонія, радіорелейний зв'язок, стільниковий радіозв'язок (мобільний зв'язок), супутниковий радіозв'язок;

– спеціальний статус суб'єктів здійснення цієї дії. До таких суб'єктів відносять відповідні уповноважені підрозділи органів Національної поліції, Бюро економічної безпеки України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань та органів безпеки згідно з ч. 4 ст. 263 КПК[3], які здійснюють таку діяльність за дорученням слідчого на підставі ухвали слідчого судді, що передбачено правовими актами, а також учасники кримінального провадження відповідно до ч. 3 ст. 93 КПК України[4];

– власне самі спеціальні технічні засоби, які застосовують для одержання інформації з електронних комунікаційних мереж;

– мета застосування, тобто ці заходи здійснюються для відбору та фіксації змісту інформації, що мають значення у кримінальному провадженні;

– одержання й фіксація різних видів сигналів, що передаються каналами електрозв'язку, без відома осіб, які використовують технічні засоби електронної комунікації;

– процес застосування технічних засобів електронних комунікацій має відповідати таким вимогам, зокрема: дії з їхнього застосування є правомірними, якщо вони передбачені законом і не суперечать йому; можливість їх застосування визначено їх науковою обґрунтованістю, об'єктивністю та достовірністю одержуваних результатів; вони мають не суперечити етичним нормам, не принижувати честь і гідність осіб, щодо яких застосовуються; їх застосування має відповідати вимогам безпеки.

Аналізуючи зазначене та враховуючи процесуальну складову нашого дослідження, вважаємо, що зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є негласною слідчою (розшуковою) дією, яка проводиться за рішенням слідчого судді та полягає в негласному отриманні й документуванні змісту телефонних розмов, звуків, іншої інформації та сигналів, знаків, що передаються каналами електрозв'язку, мережами передачі даних уповноваженими особами, у встановленому законодавством порядку, що мають значення у кримінальному провадженні.

Отже, питання особливостей зняття інформації з електронних комунікаційних мереж є важливим з теоретичного й практичного аспектів. Крім того, для забезпечення активної протидії кримінальній протиправності правоохоронна діяльність має постійно вдосконалюватися незалежно від можливостей новітніх науково-технічних засобів, ефективності тактичних прийомів, методів і способів їх застосування. Тому вдосконалення кожного з елементів науково-технічного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень здійснюється з урахуванням сучасних науково-технічних досягнень і потреб практики та має важливе процесуальне значення.

Висновки

Конкретизовано визначення поняття зняття інформації з електронних комунікаційних мереж; окреслено коло уповноважених осіб, які здійснюють таку діяльність, а також виокремлено чинні нормативно-правові акти, що регулюють зняття інформації з електронних комунікаційних мереж і прослуховування телефонних переговорів. Проаналізовано міжнародно-правові документи, що регулюють зняття інформації з електронних

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2135-12

[3] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[4] Там само.

комунікаційних мереж. Узагальнено головні ознаки, з яких формується відповідна негласна слідча (розшукова) дія. Здійснено порівняння та проаналізовано поняття прослуховування телефонних переговорів і зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. Запропоновано до електронних комунікаційних мереж відносити такі види зв'язку, як телефонний електрозв'язок, IP-телефонія, радіорелейний зв'язок, стільниковий радіозв'язок (мобільний зв'язок), супутниковий радіозв'язок. Для ефективного вирішення на практиці проблемних питань зі зняття інформації з електронних комунікаційних мереж слід розробити та узгодити єдиний підхід до технічної термінології у законодавчих актах відповідно до чинних, що регулюють електронні комунікації. Надані матеріали можуть становити методологічне підґрунтя ефективного виявлення та розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів, з огляду на те, що в реаліях сьогодення практики, а також наукова спільнота плідно працюють над новими рішеннями, розробляють інноваційні методи та засоби документування кримінальних правопорушень.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bandurka, O.M., Blazhivskyi, Ye.M., & Burdal, Ye.P. (et al.). (2012). *Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary* (Vol. 1). V.Ya. Tatsii (Eds.). Kharkiv: Pravo.

[2] Busel, V.T. (Eds.). (2002). *Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language*. Kyiv; Irpin: Perkun.

[3] Communication channel. *Site "Wikipedia".* Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%B7%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D1%83

[4] Dryzhakova, D. (2023). Regulatory and legal regulation in the field of countering unauthorized interference in the operation of information and telecommunication systems, computer networks or telecommunication networks. *Law of Ukraine*, 11, 116-123. DOI: 10.33498/louu-2023-11-116

[5] Honcharenko, V.H., Nora, V.T., & Shumylo, M.Ye. (Ed.). (2012). *Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary.* Kyiv: Justinian.

[6] Hryshchenko, S.M., & Stepanov, V.A. (2021). Conditions for autonomous access to information when removing information from electronic communication networks. *Information and Law*, 1(36), 123-127. DOI: 10.37750/2616-6798.2021.1(36).238192

[7] Humeniuk, A.S. (2024). Secret investigative (search) actions in special legal situations: problems of admissibility of evidence. *Law and public administration*, 2, 487-495. DOI: 10.32782/pdu.2024.2.66

[8] Kaminska, N., Dzhuska, A., & Shemchuk, V. (2020). Implementation of the constitutional right to secrecy of telephone conversations in Ukraine. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 25(1), 100-109. DOI: 10.33270/01201141.100

[9] Krymskyi, T.S. (2020). Ways of committing crimes related to unauthorized access to computer networks and telecommunications networks. *Legal Science*, 7(109). 331-338. DOI: 10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.42

[10] Kudynenko, M.V. (2024). Technical means of wiretapping. Methods and means of suppressing unauthorized recording. *Internauka*, 6. DOI: 10.25313/2520-2057-2024-6-10001

[11] Levchenko, A.V. (2021). The formation and development of the right to secrecy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other correspondence as a first-generation right. *Human Rights in Ukraine and Foreign Countries: Traditions and Innovations,* 341-359. DOI: 10.36059/978-966-397-235-0-12

[12] Lutsyk, V.V. (2022). Extraction of information from electronic communication networks: a novel focus. *Legal Scientific Electronic Journal*, 8(22), 500-504. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/113

[13] Poplavska, A.M. (2024). Peculiarities of conducting covert investigative (search) actions in the legislation of Germany and Ukraine. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 4, 653-658. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.04.108

[14] Prokopchenko, S.V. (2025). Legal regulation in the EU of access to information in electronic communication networks. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law",* 3(67), 130-137. DOI: 10.20535/2706-5626.2025.3(67).343513

[15] Rendarenko, H., & Sharko, V. (2025). Current issues of regulatory and legal support in the field of special technical means of removing information from communication channels and other technical means of secretly obtaining information. *Criminal Law and Process*, 1(17), 280-284. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-1-17-280-284

[16] Rudei, V.S. (2022). The Secret of Telephone Conversations in Criminal Proceedings and the Legislation of Ukraine on Operational and Investigative Activities. *New Ukrainian Law*, 1, 152-157. DOI: 10.51989/nul.2022.1.23
[17] Shai, R. (2021). Covert investigative (search) actions and operational-search measures: their common and distinctive features and problems of regulatory regulation. *European Perspectives*, 4, 114-119. DOI: 10.32782/ep.2021.4.17
[18] Shcherbyna, L.I. (2024). Results of covert investigative (search) actions and operational-search measures related to interference in private communication: problematic issues of use in criminal proceedings. *Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Legal Sciences",* 35(74), 3, 151-157. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/25
[19] Stepanov, V., & Hryshchenko, S. (2021). Technical means for covertly removing information from electronic communication networks. *Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*, 4, 280-284. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-4-280-284
[20] Tahiiev, S., Puzyrov, M., & Ivashko, S. (2023). Covert investigative (detective) actions in wartime: some theoretical and practical aspects (part 1). *Scientific Bulletin of the Dnipro State University of Internal Affairs*, 1, 78-84. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-78-84
[21] Tertyshnyk, V. (2026). *Criminal Procedure Code of Ukraine. Scientific and Practical Commentary* (23th ed., rev.). Kyiv: Alerta.
[22] Zinevych, A.M. (2024). Covert investigative and search actions in operational and search activities. *Our Law*, 1, 131-137. DOI: 10.32782/np.2024.1.16

Список використаних джерел

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / [О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдаль та ін.] ; за заг. ред. В. Я. Тація. Харків : Право, 2012. Т. 1. 768 с.
[2] Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перкун, 2002. 1440 с.
[3] Канал зв'язку. *Вікіпедія* : [сайт]. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB_%D0%B7%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%BA%D1%83
[4] Дрижакова Д. Нормативно-правове регулювання у сфері протидії несанкціонованому втручанню у роботу інформаційно-телекомунікаційних систем, комп'ютерних мереж чи мережі електрозв'язку. *Право України*. 2023. № 11. С. 116–123. DOI: 10.33498/louu-2023-11-116
[5] Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Г. Гончаренко, В. Т. Нора, М. Є. Шумило. Київ : Юстініан, 2012. 1328 с.
[6] Грищенко С. М., Степанов В. А. Умови автономного доступу до інформації під час зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. *Інформація і право*. 2021. № 1(36). С. 123–127. DOI: 10.37750/2616-6798.2021.1(36).238192
[7] Гуменюк А. С. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах особливих правових ситуацій: проблеми допустимості доказів. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 487–495. DOI: 10.32782/pdu.2024.2.66
[8] Камінська Н., Джуська А., Шемчук В. Реалізація конституційного права на таємницю телефонних розмов в Україні. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2020. № 25 (1). С. 100–109. DOI: 10.33270/01201141.100
[9] Кримський Т. С. Способи вчинення злочинів, пов'язаних з несанкціонованим доступом до комп'ютерних мереж та мереж електрозв'язку. *Юридична наука*. 2020. № 7(109). С. 331–338. DOI: 10.32844/10.32844/2222-5374-2020-109-7.42
[10] Кудиненко М. В. Технічні засоби прослуховування. Методи та засоби придушення несанкціонованого запису. *Інтернаука*. 2024. № 6. DOI: 10.25313/2520-2057-2024-6-10001
[11] Левченко А. В. Становлення та розвиток права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції як право першого покоління. *Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації*. 2021. С. 341–359. DOI: 10.36059/978-966-397-235-0-12
[12] Луцик В. В. Зняття інформації з електронних комунікаційних мереж: фокус новел. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8 (22). С. 500–504. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/113
[13] Поплавська А. М. Особливості проведення негласних слідчих (розшукових) дій в законодавстві Німеччини та України. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 4. С. 653–658. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.04.108
[14] Прокопченко С. В. Правове регулювання в ЄС доступу до інформації в електронних комунікаційних мережах. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»". Серія «Політологія. Соціологія. Право».* 2025. № 3(67). С. 130–137. DOI: 10.20535/2706-5626.2025.3(67).343513

[15] Рендаренко Г., Шарко В. Актуальні питання нормативно-правового забезпечення у сфері спеціальних технічних засобів зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації. *Кримінальне право та процес*. 2025. № 1(17). С. 280–284. DOI: 10.32703/2663-6352/2025-1-17-280-284
[16] Рудей В. С. Таємниця телефонних розмов у кримінальному процесі та законодавстві України про оперативно-розшукову діяльність. *Нове українське право*. 2022. Вип. 1. С. 152–157. DOI: 10.51989/nul.2022.1.23
[17] Шай Р. Негласні слідчі (розшукові) дії та оперативно-розшукові заходи: їх спільні та відмінні риси і проблеми нормативного регулювання. *Європейські перспективи*. 2021. № 4. С. 114–119. DOI: 10.32782/ep.2021.4.17
[18] Щербина Л. І. Результати негласних слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, що пов'язані із втручанням у приватне спілкування: проблемні питання використання в кримінальному провадженні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 151–157. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/25
[19] Степанов В., Грищенко С. Технічні засоби для негласного зняття інформації з електронних комунікаційних мереж. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 4. С. 280–284. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-4-280-284
[20] Тагієв С., Пузирьов М., Івашко С. Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни: окремі теоретичні та практичні аспекти (частина 1). *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2023. № 1. С. 78–84. DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-78-84
[21] Тертишник В. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Вид. 23-тє, доповн. і переробл. Київ : Алерта, 2026. 1108 с.
[22] Зіневич А. М. Негласні слідчі розшукові дії в оперативно-розшуковій діяльності. *Наше право*. 2024. № 1. С. 131–137. DOI: 10.32782/np.2024.1.16

KOBETS Mykola
PhD in Law, Senior Research Fellow, Associate Professor of the Department of Operational and Search Activities and National Security of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2233-0946

Removing Information from Electronic Communication Networks as a Covert Investigative (Search) Action: Interpretation, Legal Aspects

Abstract. In the process of research, the issue of defining the concept of removing information from electronic communication networks from the standpoint of technical terminology was raised. In practice, this leads to some legal inconsistencies and legal conflicts during criminal proceedings, which determines the purpose of this article. The methodological basis of the research is general scientific and special methods, in particular dialectical, formal-logical (abstraction, logic, induction, deduction, synthesis), system analysis, sociological, terminological, theoretical generalization. The scientific novelty of the results obtained lies in specifying the definition of the concept of removing information from electronic communication networks. In addition, a comparison was made of the concepts of wiretapping and removing information from electronic communication networks used in current legislative acts, and in this context, a legal emphasis was placed on the use of the term "telephone conversations". The legislative acts and international regulatory documents regulating the removal of information from electronic communication networks are analyzed. It is proposed to include such types of communication as telephone telecommunications, IP-telephony, radio relay communication, cellular radio communication (mobile communication), and satellite radio communication as electronic communication networks. The main features that form the covert investigative (search) action to remove information from electronic communication networks are summarized. To conduct an effective pre-trial investigation, a single technical terminology should be introduced, taking into account the main positions of the current legislative acts regulating electronic communication, which is a practical component when resolving procedural issues on removing information from electronic communication networks in criminal proceedings.

Keywords: wiretapping; interference in private communication; telecommunications; communication channels; means of communication; investigative (search) actions.

DOI: 10.33270/05267202.12
УДК 343.9:341.1/.8

КРАСІЙ Марія*
кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
76000, вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8752-7371

Зовнішня кримінально-правова політика держави в умовах транснаціональної кіберзлочинності

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження сутності й особливостей зовнішньої кримінально-правової політики держави в умовах транснаціональної кіберзлочинності. Обґрунтовано, що стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій і цифровізація суспільних відносин зумовили формування нових форм злочинної діяльності, які характеризуються транснаціональністю, високим рівнем латентності та технологічною складністю. Встановлено, що такі ознаки кіберзлочинності істотно ускладнюють застосування традиційних механізмів кримінально-правового реагування та зумовлюють необхідність активізації міжнародного співробітництва. Проаналізовано міжнародно-правові засади протидії кіберзлочинності, зокрема положення Будапештської конвенції, актів Європейського Союзу й інших міжнародних інструментів, спрямованих на гармонізацію кримінального законодавства та розвиток механізмів взаємодії держав. Визначено, що зовнішня кримінально-правова політика є ключовим інструментом координації міжнародних зусиль у сфері боротьби з кіберзагрозами, забезпечення обміну інформацією, спільного розслідування злочинів і формування уніфікованих підходів до криміналізації кіберзлочинів. Окреслено основні проблеми реалізації зовнішньої кримінально-правової політики України, серед яких: відставання законодавства від динаміки розвитку кіберзлочинності, складність збирання та використання електронних доказів, складнощі визначення юрисдикції в транскордонних справах, а також недостатня ефективність міжнародної взаємодії. Обґрунтовано необхідність подальшого вдосконалення нормативно-правової бази, посилення інституційної спроможності компетентних органів і розширення міжнародного співробітництва.

Ключові слова: кіберзлочинність; транснаціональна злочинність; кримінально-правова політика; міжнародне співробітництво; кібербезпека; гармонізація законодавства.

Історія статті:
Отримано: 25.02.2026
Прийнято: 08.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Красій М. Зовнішня кримінально-правова політика держави в умовах транснаціональної кіберзлочинності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 117–122. DOI: 10.33270/05267202.12

*Відповідальний автор

© Красій М., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний світ неможливо уявити без цифрових технологій, які радикально трансформували всі сфери людського життя. Електромобілі, мобільні пристрої та комп'ютерні системи стали невід'ємними елементами повсякденності, що свідчить про глибоку залежність суспільства від інформаційно-комунікаційних технологій (Šerec, & Kočivnik, 2024). Водночас стрімкий розвиток інформаційних технологій та процеси цифровізації суспільних відносин спричинили появу нових форм злочинної діяльності, пов'язаних з використанням інформаційно-комунікаційних систем. Кіберзлочинність набула вираженого транснаціонального характеру, що робить неможливим ефективне протистояння їй виключно в межах національних юрисдикцій.

У цих умовах ключового значення набуває формування ефективної зовнішньої кримінально-правової політики держави, спрямованої на розвиток міжнародного співробітництва, гармонізацію національного кримінального законодавства з міжнародними стандартами та імплементацію глобальних інструментів протидії кіберзлочинності.

Матеріали та методи

Матеріальну основу дослідження становлять міжнародно-правові акти у сфері протидії кіберзлочинності, зокрема положення Конвенції про кіберзлочинність (Будапештської конвенції), Директива Європейського Парламенту та Ради 2013/40/ЄС від 12 серпня 2013 року про атаки на інформаційні системи та заміну Рамкового рішення Ради 2005/222/JHA; Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2022/2555 від 14 грудня 2022 року про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки на всій території Союзу, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 та Директиви (ЄС) 2018/1972, скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (Директива NIS 2), а також інші міжнародні документи, що регулюють питання криміналізації кіберзлочинів і міжнародного співробітництва. Важливу групу джерел становлять наукові праці українських і зарубіжних дослідників, присвячені проблемам кіберзлочинності, міжнародного співробітництва та кримінально-правової політики, а саме: В. Аніщука (2024), Л. Бартолі (2025), Н. Вандезанде (2024), В. Гончарука (2025), Г. Дідківської (2023), М. Мордвинцева (2025), І. Татарина (2025), С. Шміц-Берндт (2023) та ін.

Методологічну основу дослідження становить цілісна, внутрішньо узгоджена система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів, застосування яких зумовлене складністю, багатовимірністю та міждисциплінарним характером проблематики кіберзлочинності й зовнішньої кримінально-правової політики держави. Базовим є діалектичний метод, який надав можливість проаналізувати кіберзлочинність як динамічне соціально-правове явище, що трансформується під впливом глобалізаційних процесів, цифровізації та безпекових викликів, зокрема в умовах збройної агресії. Системний підхід у поєднанні із системно-структурним методом дав змогу дослідити кіберзлочинність як складну багаторівневу систему, визначити її елементи, види та взаємозв'язки, а також обґрунтувати місце й роль зовнішньої кримінально-правової політики в загальній системі забезпечення національної та міжнародної безпеки. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено зіставлення національного кримінального законодавства України з міжнародно-правовими стандартами та правом Європейського Союзу. Завершальним етапом стало застосування методу узагальнення та наукової абстракції, що дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки та пропозиції щодо вдосконалення зовнішньої кримінально-правової політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю.

Мета статті полягає у комплексному дослідженні сутності й особливостей зовнішньої кримінально-правової політики держави в умовах транснаціональної кіберзлочинності.

Результати й обговорення

Кіберзлочинність належить до найсерйозніших загроз сучасності, оскільки становлення інформаційного суспільства зумовило проникнення інформаційних технологій у всі сфери суспільного життя. Кіберзлочини становлять небезпеку як для окремих осіб, так і для державних інституцій та міжнародних організацій. Однією з ключових особливостей, що суттєво ускладнює протидію, є неможливість чіткої територіальної ідентифікації як суб'єкта злочину, так і потерпілого. Інтернет фактично усунув бар'єри між державами, спільнотами та громадянами, забезпечивши глобальну взаємодію та обмін інформацією. Для збереження відкритого, вільного та безпечного кіберпростору в ньому мають застосовуватися ті самі принципи, норми й цінності, що діють в офлайн-середовищі (Anishchuk, & Zitsyk, 2024).

Поряд із позитивними можливостями, які надає розвиток інформаційних технологій для комунікації, бізнесу та науки, відбувається стійке зростання рівня кіберзлочинності. Вона охоплює широкий спектр протиправних діянь – від крадіжки персональних даних і фінансового шахрайства до атак на об'єкти критичної інфраструктури та кібертероризму (Anishchuk, & Zitsyk, 2024).

Для України проблема боротьби з кіберзлочинністю має особливу актуальність через активну цифрову трансформацію держави, а також значне зростання кількості кіберінцидентів, пов'язаних зі збройною агресією проти країни. У таких умовах формування ефективної зовнішньої кримінально-правової політики у сфері кіберзлочинності стає важливим компонентом забезпечення як національної, так і міжнародної безпеки.

Зовнішню кримінально-правову політику тлумачать як систему стратегічних дій та рішень держави, спрямованих на забезпечення правопорядку й боротьбу зі злочинністю на міжнародному рівні шляхом співробітництва з іншими державами та міжнародними організаціями. Вона ґрунтується на ратифікованих міжнародних договорах і здійснюється в межах конституційних повноважень органів влади. Основна мета такої політики – гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, ефективне реагування на транснаціональні злочинні загрози та зміцнення позицій держави в глобальному правовому просторі (Krasii, 2025).

Боротьба з кіберзлочинністю потребує комплексного підходу, що передбачає вдосконалення нормативно-правової бази, розвиток технічних засобів кіберзахисту та активізацію міжнародної співпраці (Honcharuk, 2025). Кіберзлочинність вирізняється низкою специфічних ознак: транснаціональністю, високою латентністю, швидким поширенням злочинних технологій та складністю ідентифікації суб'єктів злочину. Саме тому ефективна протидія можлива лише за умови тісної взаємодії держав на міжнародному рівні.

Серед основних видів кіберзлочинів виокремлюють комп'ютерне шпигунство, поширення шкідливого програмного забезпечення, інтернет-шахрайство, дефейс сайтів, кібертероризм тощо. Особливе занепокоєння викликає потенціал цих діянь набувати масштабного характеру та загрожувати міждержавній безпеці, що зумовлює активізацію міжнародної співпраці. Значну роль у формуванні нормативної бази відіграють міжнародні організації – ООН, Рада Європи, Інтерпол, ОЕСР, G8 (нині G7) (Yakymchuk, 2021).

Важливим етапом розвитку міжнародного регулювання стала діяльність Комітету експертів Ради Європи з питань злочинності в кіберпросторі (PC-CY), створеного 1997 року. Результатом його роботи стала Конвенція про кіберзлочинність (Будапештська конвенція), прийнята 2001 року. Цей документ став першим багатостороннім міжнародним договором, що встановлює спільні стандарти криміналізації певних діянь у кіберпросторі, процесуальних повноважень і міжнародного співробітництва. Конвенція вирізняється гнучкістю та слугує орієнтиром для багатьох держав (Bartoli, 2025).

Глобалізація інформаційних технологій створює необмежені можливості впливу на особу та суспільство, але водночас спричиняє нову форму злочинності – злочинність у сфері високих технологій, де комп'ютери та мережі виступають об'єктом, засобом або способом вчинення злочинів. Жертвами можуть ставати як окремі особи, так і держави, причому безпека тисяч користувачів іноді залежить від дій кількох злочинців. Кількість кіберзлочинів зростає пропорційно кількості користувачів мереж. Про це свідчить, зокрема, статистика Internet Crime Complaint Center (далі – IC3), який уже 2007 року зареєстрував мільйонну скаргу. Водночас більшість кіберзлочинів залишається латентною (Popko, 2021).

Професіоналізація кіберзлочинців та постійна еволюція технологій створюють нові загрози. Недосконаліть визначення поняття кіберзлочину та санкцій за нього дає можливість злочинним групам постійно вдосконалювати методи протиправної діяльності.

Причини кіберзлочинності є комплексними. Економічний фактор полягає у високій прибутковості (кіберзлочини посідають одне з перших місць за дохідністю після торгівлі наркотиками та зброєю). Соціальні причини пов'язані з комп'ютеризацією та формуванням інформаційного простору. Технологічні – з можливістю обходу захисту та вторгнення в мережі. Політичні мотиви включають прагнення дестабілізувати державну політику, дискредитувати опонентів, втручатися у вибори чи здійснювати кібертероризм (Hurzel, 2019).

Гармонізація національних законодавств є необхідною умовою ефективної боротьби з кіберзлочинністю, хоча вона має враховувати регіональні особливості та можливості держав (Didkivska, & Shevchenko, 2023). Багато країн демонструють недостатню готовність реагувати на загрози, що може бути покращено завдяки обміну досвідом та укладанню багатосторонніх угод (Vlajić, & Nikolić, & Gudelj, 2023).

У науковій літературі обґрунтовується необхідність комплексного вдосконалення державної політики у сфері боротьби з кіберзлочинністю. Зокрема, М. В. Мордвинцев, Д. В. Пашнєв, О. В. Хлєстков (2025), пропонують: 1) продовжити гармонізацію кримінального та процесуального законодавства України з міжнародними стандартами, зокрема Будапештською конвенцією про кіберзлочинність і директивами ЄС; 2) посилити інституційну спроможність органів кібербезпеки, зокрема через належне фінансування, технічне переоснащення та підвищення кваліфікації кадрів; 3) розвивати міжнародне співробітництво в обміні електронними доказами, спільних розслідуваннях і навчаннях, активно використовуючи інструменти ЄС, НАТО й ООН; 4) забезпечити баланс між національною безпекою та правами людини, уникаючи надмірного розширення повноважень державних органів щодо контролю інформаційного простору; 5) створити систему кіберстійкості, здатну ефективно протидіяти загрозам у воєнний час, поєднуючи правові, організаційні, технічні та дипломатичні інструменти (Mordvyntsev, & Pashniev, Khliestkov, 2025).

Євроінтеграційний курс України передбачає гармонізацію законодавства, зокрема у сфері кібербезпеки та боротьби з кіберзлочинністю. Національне кримінальне законодавство загалом відповідає базовим вимогам Будапештської

конвенції[1] (Україна ратифікувала її 2005 року), проте потребує оновлення для врахування нових форм злочинів (атаки на блокчейн-системи, використання ботнетів тощо) (Kostiuchenko, 2025).

У Європейському Союзі боротьба з кіберзлочинністю інтегрована в ширшу політику безпеки та правосуддя. Директива 2013/40/ЄС[2] гармонізувала криміналізацію втручання в інформаційні системи. Директива (ЄС) 2022/2555 (NIS 2)[3] посилила вимоги до захисту критичної інфраструктури, управління ризиками та функціонування національних органів кібербезпеки (Vandezande, 2024; Schmitz-Berndt, 2023). Розвиваються механізми доступу до електронних доказів (e-evidence), а координацію забезпечують Європол (EC3) та ENISA.

Ефективність протидії залежить від співпраці держави та приватного сектору, удосконалення міжнародних і національних інструментів, зокрема збирання цифрових доказів, легалізації вилучення даних з іноземних серверів та створення інституційних механізмів (Tataryn, Yaremchuk, & Litvinova, 2025).

Водночас зберігаються виклики: узгодження правових систем, визначення юрисдикції, оперативність обміну інформацією.

Україна досягла певного прогресу в імплементації стандартів Будапештської конвенції, однак існують проблеми:

– відставання законодавства від нових форм кіберзлочинів;

– складність доказування через технічні особливості фіксації електронних доказів;

– складнощі визначення юрисдикції в транскордонних злочинах;

– недостатня оперативність міжнародної співпраці.

Отже, подальше формування зовнішньої кримінально-правової політики України у сфері кіберзлочинності має базуватися на комплексному поєднанні гармонізації законодавства, поглибленні міжнародного співробітництва та посиленні інституційної спроможності для боротьби з транснаціональним загрозам.

Висновки

У результаті здійсненого дослідження встановлено, що транснаціональний характер кіберзлочинності зумовлює об'єктивну необхідність переосмислення ролі та змісту зовнішньої кримінально-правової політики держави як одного з ключових інструментів забезпечення як національної, так і міжнародної безпеки. Кіберзлочинність як динамічне та високотехнологічне явище характеризується відсутністю чітких територіальних меж, високим рівнем латентності та швидкою еволюцією способів вчинення злочинів, що істотно ускладнює традиційні механізми кримінально-правового реагування.

Ефективна боротьба з кіберзлочинністю неможлива виключно в межах національної юрисдикції, а потребує системної міждержавної взаємодії, гармонізації кримінального та кримінального процесуального законодавства, а також імплементації міжнародно-правових стандартів, насамперед положень Будапештської конвенції та актів Європейського Союзу. У цьому контексті зовнішня кримінально-правова політика є важливим інструментом координації міжнародного співробітництва, обміну інформацією, спільного розслідування злочинів і формування єдиного підходу до криміналізації кіберзагроз.

Попри досягнутий прогрес у наближенні національного законодавства України до міжнародних стандартів, зберігається низка системних проблем, зокрема: відставання правового регулювання від темпів розвитку кіберзлочинності, складність збирання та допустимості електронних доказів, труднощі визначення юрисдикції у транскордонних справах, а також недостатня оперативність міжнародної правової допомоги.

Подальший розвиток зовнішньої кримінально-правової політики України у сфері боротьби з кіберзлочинністю має здійснюватися на засадах комплексності та системності й передбачати: поглиблення міжнародного співробітництва, активне використання механізмів міжнародних організацій, удосконалення нормативно-правової бази з урахуванням новітніх форм кіберзлочинів, зміцнення інституційної спроможності компетентних органів, а також забезпечення балансу між інтересами безпеки та дотриманням прав людини.

Отже, ефективна зовнішня кримінально-правова політика в умовах транснаціональної кіберзлочинності має формуватися як інтегрована багаторівнева система правових, організаційних і міжнародно-кооперацийних заходів, спрямованих на адекватне реагування на сучасні кіберзагрози та забезпечення стійкості держави в глобальному цифровому середовищі.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Конвенція про кіберзлочинність : міжнар. док. від 23 листоп. 2001 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text

[2] Директива Європейського Парламенту та Ради 2013/40/ЄС про атаки на інформаційні системи та заміну Рамкового рішення Ради 2005/222/JHA : міжнар. док. від 12 серп. 2013 р. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32013L0040

[3] Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2022/2555 про заходи для високого спільного рівня кібербезпеки на всій території Союзу, внесення змін до Регламенту (ЄС) № 910/2014 та Директиви (ЄС) 2018/1972 та скасування Директиви (ЄС) 2016/1148 (Директива NIS 2) : міжнар. док. від 14 груд. 2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/9a3_001-22#Text

References

[1] Anishchuk, V.V., & Zitsyk, S.H. (2024). The problem of combating cybercrime: comparative legal analysis. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 83(3), 19-23. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.2
[2] Bartoli, L. (2025). Cybersecurity and the fight against cybercrime: Partners or competitors? *European Journal of Risk Regulation*, 16, 498-513. DOI: 10.1017/err.2025.31
[3] Didkivska, G., & Shevchenko, D. (2023). Basic principles of combating cybercrime: international experience. *Legal Horizons*, 4, 19-23. DOI: 10.54477/LH.25192353.2023.4.pp.19-23
[4] Honcharuk, V.L. (2025). Legal mechanisms for combating cybercrime: global practice and national context. *Crime control issues*, 49, 178-184. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-49-178
[5] Hurzel, Yu.V. (2019). Cybercrime: main causes and methods of combating. In *Counteracting Cyber Threats and Human Trafficking:* Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 49-51). Kharkiv. Retrieved from https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019 /pdf/12.pdf
[6] Kostiuchenko, Ya.M. (2025). Cooperation between Ukraine and the EU in cybersecurity: mechanisms for combating cybercrime. *Problems of modern transformation. Series "Law, public management and administration"*, 15. DOI: 10.54929/2786-5746-2025-15-01-10
[7] Krasii, M.O. (2024). External criminal law policy of Ukraine as a component of crime prevention policy. *Donbass Legal Journal*, 4, 84-89. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-89-84-89
[8] Mordvyntsev, M.V., Pashniev, D.V., & Khliestkov, O.V. (2025). International models of legal regulation of combating cybercrime: recommendations for Ukraine. *Law and Safety*, 4(99), 59-71. DOI: 10.32631/pb.2025.4.05
[9] Popko, V.V., & Popko, Ye.V. (2021). International legal regulation of transnational cybercrime in cyberspace. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 66, 276-283. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.66.46
[10] Schmitz-Berndt, S. (2023). Defining the reporting threshold for a cybersecurity incident under the NIS Directive and the NIS 2 Directive. *Journal of Cybersecurity*, 9(1). DOI: 10.1093/cybsec/tyad009
[11] Šepec, M., & Kočivnik, M. (2024). Combatting cyberwarfare crimes in the European Union. *European Integration Studies*, 2(20), 409-432. DOI: 10.46941/2024.2.16
[12] Tataryn, I.I., Yaremchuk, M.M., & Litvinova, Yu.O. (2025). Methods of prevention and counteraction to cybercrime in modern conditions. *Current problems of state and law*, 106, 165-171. DOI: 10.32782/apdp.v106.2025.21
[13] Vandezande, N. (2024). Cybersecurity in the EU: How the NIS2 Directive stacks up against its predecessor. *Computer Law & Security Review*, 52. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105890
[14] Vlajić, I.B., Nikolić, B., & Gudelj, N. (2023). Legal aspects of combating cybercrime in the European Union. *Oditor*, 1(9), 17-45. DOI: 10.5937/Oditor2301017B
[15] Yakymchuk, M.Yu. (2021). Features of legal regulation of combating cybercrime in Ukraine: comparative legal aspect. *New Ukrainian law*, 4, 182-186. doi: 10.51989/NUL.2021.4.27

Список використаних джерел

[1] Аніщук В. В., Зицик С. Г. Проблема протидії кіберзлочинності: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 19–23. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.2
[2] Bartoli L. Cybersecurity and the Fight against Cybercrime: Partners or Competitors?. European *Journal of Risk Regulation*. 2025. No. 16. P. 498–513. DOI: 10.1017/err.2025.31
[3] Didkivska G., Shevchenko D. Basic principles of combating cybercrime: international experience. *Legal Horizons*. 2023. No. 4. P. 19–23. DOI: 10.54477/LH.25192353.2023.4.pp.19-23
[4] Гончарук В. Л. Правові механізми боротьби з кіберзлочинністю: світова практика та вітчизняний контекст. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2025. № 49. С. 178–184. DOI: 10.31359/2079-6242-2025-49-178
[5] Гурзель Ю. В. Кіберзлочинність: основні причини та методи боротьби. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми :* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 26 листоп. 2019 р.). Харків, 2019. С. 49–51. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/26_11_2019/pdf/12.pdf
[6] Костюченко Я. М. Співпраця України та ЄС у сфері кібербезпеки: механізми боротьби з кіберзлочинністю. *Проблеми сучасних трансформації. Серія «Право, публічне управління та адміністрування»*. 2025. № 15. DOI: 10.54929/2786-5746-2025-15-01-10
[7] Красій М. О. Зовнішня кримінально-правова політика України як складовий елемент політики у сфері боротьби із злочинністю. *Правовий часопис Донбасу*. 2024. № 4. С. 84–89. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-89-84-89

[8] Мордвинцев М. В., Пашнєв Д. В., Хлєстков О. В. Міжнародні моделі правового регулювання протидії кіберзлочинності: рекомендації для України. *Право і безпека*. 2025. № 4 (99). С. 59–71. DOI: 10.32631/pb.2025.4.05
[9] Попко В. В., Попко Є. В. Міжнародно-правова регламентація транснаціональної кіберзлочинності у кіберпросторі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Вип. 66. С. 276–283. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.66.46
[10] Schmitz-Berndt S. Defining the reporting threshold for a cybersecurity incident under the NIS Directive and the NIS 2 Directive. *Journal of Cybersecurity*. 2023. Vol. 9. Issue 1. DOI: 10.1093/cybsec/tyad009
[11] Šepec M., Kočivnik M. Combatting Cyberwarfare Crimes in the European Union. *European Integration Studies*. 2024. No. 2 (20). P. 409–432. DOI: 10.46941/2024.2.16
[12] Татарин І. І., Яремчук М. М., Літвінова Ю. О. Методи попередження та протидії кіберзлочинності в умовах сучасності. *Актуальні проблеми держави і права*. 2025. № 106. С. 165–171. DOI: 10.32782/apdp.v106.2025.21
[13] Vandezande N. Cybersecurity in the EU: How the NIS2 – directive stacks up against its predecessor. *Computer Law & Security Review*. 2024. Vol. 52. DOI: 10.1016/j.clsr.2023.105890
[14] Vlajić I. B., Nikolić B., Gudelj N. Pravni aspekti suprotstavljanja sajber kriminalu u Evropskoj Uniji. *Oditor*. 2023. No. 1 (9). P. 17–45. DOI: 10.5937/Oditor2301017B
[15] Якимчук М. Ю. Особливості правового регулювання протидії кіберзлочинності в Україні: порівняльно-правовий аспект. *Нове українське право*. 2021. Вип. 4. С. 182–186. DOI: 10.51989/NUL.2021.4.27

KRASII Mariia
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Management, Administration and National Security of the Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas
76000, 15 Karpatska Street, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-8752-7371

Foreign Criminal and Legal Policy of the State in the Context of Transnational Cybercrime

Abstract. The article presents a comprehensive study of the essence and features of the state's foreign criminal and legal policy in the context of transnational cybercrime. It is substantiated that the rapid development of information and communication technologies and the digitalization of social relations have led to the formation of new forms of criminal activity, which are characterized by transnationality, a high level of latency and technological complexity. It is established that such signs of cybercrime significantly complicate the application of traditional mechanisms of criminal and legal response and necessitate the activation of international cooperation. The international legal principles of combating cybercrime are analyzed, in particular the provisions of the Budapest Convention, acts of the European Union and other international instruments aimed at harmonizing criminal legislation and developing mechanisms for interaction between states. It is determined that foreign criminal law policy is a key tool for coordinating international efforts in the field of combating cyber threats, ensuring information exchange, joint investigation of crimes and the formation of unified approaches to the criminalization of cyber crimes. The main problems of implementing foreign criminal law policy of Ukraine are outlined, including: the lag of legislation from the dynamics of cyber crime development, the complexity of collecting and using electronic evidence, the difficulties of determining jurisdiction in cross-border cases, as well as the lack of effectiveness of international cooperation. The need for further improvement of the regulatory framework, strengthening the institutional capacity of competent authorities and expanding international cooperation is substantiated.

Keywords: cyber crime; transnational crime; criminal law policy; international cooperation; cybersecurity; harmonization of legislation.

DOI: 10.33270/05267101.13
УДК 342.7

КУРТАКОВА Ганна*
кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного права Національної академії внутрішніх справ
03035, вул. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9475-6911

Конституційно-правовий статус особи на підприємницьку діяльність в Україні

Анотація. Актуальність дослідження статусу особи на підприємницьку діяльність зумовлена розумінням суб'єкта підприємництва як фізичної особи – підприємця (людини й громадянина) і колективних суб'єктів підприємницької діяльності (юридичної особи). Метою дослідження є характеристика змісту конституційно-правового статусу фізичних і юридичних осіб. Для досягнення поставленої мети в роботі використано спостереження та порівняння, абстрагування, аналіз і синтез, сходження від абстрактного до конкретного. Проаналізовано наукові праці вчених з досліджуваної проблематики. Запропоновано визначення поняття конституційного правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів підприємництва в конституційному праві України. Акцентовано на зв'язку суб'єктів підприємництва з науковими та практичними завданнями. Серед наукових завдань розглянуто питання ознак і визначення суб'єктів підприємницької діяльності. Практичними завданнями дослідження є характеристика практичної реалізації підприємницьких правовідносин в Україні. Констатовано, що елементи змісту конституційного правового статусу є недостатньо дослідженими. Є різні підходи до розуміння прав і свобод підприємців та їхніх правових можливостей. Сформульовано висновок, що конституційний правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності регулюють конституційні норми-принципи, що деталізовані поточним законодавством, яке регулює сферу підприємницької діяльності. Практична цінність дослідження полягає в пропозиціях подальшого аналізу запропонованих напрямів конституційного, цивільного, господарського права.

Ключові слова: правова норма; правові відносини; правосуб'єктність; принцип; повноваження; гарантії реалізації прав та обов'язків.

Історія статті:
Отримано: 03.03.2026
Прийнято: 10.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Куртакова Г. Конституційно-правовий статус особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 123–130. DOI: 10.33270/05267202.13

*Відповідальний автор

© Куртакова Г., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний стан конституційного правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів підприємницької діяльності характеризується дослідженнями на світовому рівні й у межах України. Це відбувається в умовах повномасштабного вторгнення росії на українську територію і впливає на діяльність підприємців. У статті досліджено наукові підходи щодо зазначеної проблеми. Актуальність дослідження полягає в тому, що в наукових працях авторів не сформовано єдиного підходу щодо розуміння поняття та змісту конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність. Метою дослідження є аналіз наявних позицій авторів на це поняття, його зміст, види, обґрунтування наукової новизни та формулювання пропозицій з удосконалення конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність. Для досягнення поставленої мети слід виконати такі завдання: а) дослідити наукові праці деяких авторів і правові норми за цим напрямом; б) обґрунтувати матеріали й методи дослідження; в) сформулювати визначення, елементи змісту та види статусу особи на підприємницьку діяльність; г) запропонувати висновки й рекомендації з проведеного дослідження.

Матеріали та методи

Основними етапами наукової роботи є: дослідження різних позицій щодо поняття конституційного правового статусу особи; характеристика з різних ознак визначень названого статусу; подальший підхід до розуміння змісту статусу й аналіз елементів змісту; різні підходи загальних, колективних та індивідуальних статусів, розгляд негативних складових конституційного правового статусу, правових норм, пропозиції дослідників з удосконалення норм законодавства, що регулюють правовий статус особи на підприємницьку діяльність. У процесі дослідження застосовано емпіричні методи дослідження, такі як спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз і синтез. Шляхом порівняння встановлено спільні та відмінні риси правових статусів, загальне в порівнюваних об'єктів й особливості, притаманні кожному статусу, правовому статусу та конституційно-правовому статусу особи на підприємницьку діяльність. Метод абстрагування використано в уявному відволіканні від несуттєвих властивостей і зв'язків правового статусу, одночасно зафіксовано сторони, що становлять колективний та індивідуальний конституційно-правовий статус особи на підприємницьку діяльність. Під час аналізу позиції авторів щодо конституційного правового статусу розділено на окремі складові, а під час їх синтезу автор поєднував ці елементи й формулював поняття, зміст чи види конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність.

Результати й обговорення

Поняття конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність передбачає дослідження ознак, їх характеристики та пропозиції щодо визначення цього статусу. Д. Бєлов (2021), характеризуючи конституційний правовий статус людини і громадянина, акцентує на важливості конституційно-правових норм як ознаки системи конституційного права України. Саме конституційно-правові норми, на його думку, відображають у своїй сукупності сутність цієї галузі права. З огляду на зазначене, їх ще іноді порівнюють із клітинами як першоосновою будь-якого живого організму (Bielov, & Hromovchuk, 2021). Д. Бєлов (2022) стверджує, що соціальне підприємництво або ж підприємницька діяльність є складним явищем і становить сукупність відносин, які належать до міжгалузевих сфер регулювання цих правовідносин. Тож постає необхідність вирішити, як закріплюються та забезпечуються гарантії конституційного права на підприємницьку діяльність (Bielov, & Forkosh, 2022).

На нашу думку, серед ознак конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність важливими є не лише конституційні норми, а й конституційні принципи та конституційно-правові відносини. Зокрема, А. Олійник (2023a) вважає, що поняття конституційного правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів підприємництва в конституційному праві України досліджено недостатньо. Є різні підходи до розуміння цього правового інституту та правової можливості цих суб'єктів. Пошук найефективнішого розуміння поняття цього правового статусу зумовлений наявними міжнародними стандартами прав людини. Дослідник вважає, що ознаками конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності є їх правосуб'єктність, принципи, повноваження, гарантії реалізації прав й обов'язків. Серед національних конституційних принципів конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності А. Олійник (2023b) виокремлює: а) гуманістичну спрямованість конституційно-правового статусу та її відповідність міжнародним стандартам; б) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин; в) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; г) єдність і гарантованість прав й обов'язків; д) вільний найм підприємцем працівників і вільне розпорядження прибутком; е) свободу підприємницької діяльності в межах, визначених законом. Н. Бровко (2025), досліджуючи реформування законодавства про благодійні організації в Україні і Китаї, доходить висновку, що в Китаї відбувається вихід за межі класичної концепції благодійності, яка зосереджена лише на пожертвах, з'являється нова форма благодійності, орієнтована на творення добра. Суть її полягає в поєднанні підприємницьких навичок з благодійною метою. Ідеться про соціальне підприємництво,

метою якого є не лише отримання прибутку, а й досягнення загального блага, стимулювання суспільних змін і поліпшень для соціуму. Поширені програми щодо залучення громадян до благодійної діяльності та заохочення їх допомагати один одному. До принципів підприємницької діяльності можливе доповнення засад благодійності[1]. О. Колодій (2020) принципи конституційно-правового статусу українського народу визначає як найзагальніші, основоположні, нормативно-регулятивні або свідомо-вольові правила поведінки, основні начала (ідеї), що спільно із право-суб'єктністю, повноваженнями (правами й обов'язками) і гарантіями характеризують правове становище українського народу в національному суспільстві й державі серед інших народів, закордонних суспільств і держав, міжнародних об'єднань, демонструючи його сутність і соціальне призначення.

Отже, до принципів конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність слід віднести: а) верховенство права та закону; б) гуманістичну спрямованість та благодійність конституційно-правового статусу, її відповідність міжнародним стандартам; в) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин; г) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; д) єдність і гарантованість прав й обов'язків; е) вільний найм підприємцем працівників і вільне розпорядження прибутком; ж) свободу підприємницької діяльності у межах, визначених законом.

Правосуб'єктність як ознака поняття конституційного правового статусу визначається здатністю колективних й індивідуальних осіб підприємницької діяльності мати та своїми діями здійснювати права, свободи та обов'язки і нести відповідальність за власну підприємницьку діяльність. О. Гарагонич (2020) визначає господарську правосуб'єктність акціонерних товариств (АТ) як передбачену нормами права їх здатність бути учасниками господарських правовідносин, брати участь у правовідносинах, які виникають у сфері господарювання, шляхом реалізації господарської компетенції та набутих суб'єктивних господарських прав і юридичних обов'язків. Господарська правосуб'єктність АТ існує безперервно протягом усього періоду діяльності товариства. Автор виокремлює у межах господарської правосуб'єктності АТ спеціальну і виключну правосуб'єктності.

Конституційні права, свободи й обов'язки характеризують як можливі та необхідні варіанти поведінки, що закріплені в Конституції України (ст. 42), згідно з якою кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом[2]. Права та свободи цих осіб конституційних, цивільних і господарських правовідносин підприємницької діяльності регулюють законодавчі норми та принципи, вони є видом і мірою виробничо-господарської, фінансової, управлінської та іншої діяльності у сфері правовідносин підприємницького господарювання. Обов'язки цих осіб є видом і мірою необхідної активної та пасивної поведінки підприємницьких колективів й окремих осіб-підприємців. А. Олійник свободу особи на підприємницьку діяльність визначає як закріплену Конституцією та не заборонену й деталізовану законами України економічну можливість людини і громадянина на самостійну, ініціативну, систематичну, на власний ризик діяльність щодо реалізації виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, заняття торгівлею з метою одержання прибутку (Oliinyk, 2022).

Реалізація прав, свобод й обов'язків суб'єктів підприємництва гарантується в Україні. Це загальносоціальні та юридичні умови та засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення таких можливих і необхідних варіантів поведінки колективних й індивідуальних суб'єктів, охороняють і захищають їхню діяльність, спрямовані на їх відновлення та сприяють відшкодуванню моральних і матеріальних збитків на національному й міжнародному рівнях. Є різні думки стосовно класифікації гарантій реалізації та забезпечення конституційних прав і свобод людини й громадянина в Україні. Можна стверджувати, що всі автори не заперечують того факту, що гарантії конституційних прав і свобод слід досліджувати як умови та засоби забезпечення їх реалізації. Не заперечують вони й поділ гарантій на загальні та спеціальні, а також те, що вони закріплені Конституцією і законами України, є гарантіями забезпечення конституційних прав і свобод. І. Коваленко (2023) гарантіями конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності вважає закріплені нормами Конституції України, що мають найвищу юридичну силу, і деталізовані в нормах законів України загальносоціальні та юридичні умови й засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення конституційних прав і свобод суб'єктів підприємництва, охороняють, захищають, відновлюють їх та сприяють відшкодуванню моральних і матеріальних збитків на національному й міжнародному рівнях. Авторка поділяє їх на загальносоціальні і спеціально-юридичні. В. Букач (2006) до системи загальносоціальних гарантій включає передумови економічного, політичного, соціального, ідеологічного, правового (юридичного) характеру, що необхідні для їх реалізації. Гарантії тісно пов'язані з дією механізму їхньої охорони й захисту (Bukach, & Oliinyk, 2006).

[1] Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січ. 2025 р. № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2025. № 28–29. Ст. 94.

[2] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. Ст. 141.

Спеціально-юридичні гарантії конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності охоплюють нормативні й організаційні умови та засоби реалізації цього статусу. Держава гарантує всім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів (Kovalenko, & Medvid, 2023). С. Глібко, О. Гречко (2020) вважають, що гарантії права на підприємницьку діяльність мають декларативний характер. На їхню думку, сприяння держави в реалізації особою конституційного права на підприємницьку діяльність має здійснюватися шляхом позитивного впливу на формування гарантій цього права, тому необхідно задіяти весь комплекс юридичних засобів з метою забезпечення державними органами необхідних умов для ефективної реалізації належного людині й громадянину права. Конституція України закріплює гарантії права на підприємницьку діяльність, що мають декларативний характер. Нормативно-правові акти, конкретизуючи норми Конституції України, містять деякі неузгодженості та прогалини. Стосовно конституційного закріплення гарантій права на підприємницьку діяльність слід виокремити блок, присвячений економічній сфері, який буде створювати системний вплив на зміст поточного законодавства та практичний механізм реалізації таких гарантій (Hlibko, & Hrechko, 2020). Отже, гарантії конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності слід досліджувати як закріплені нормами Конституції України, що мають найвищу юридичну силу, і деталізовані в нормах законів України загальносоціальні та юридичні умови й засоби, що створюють сприятливу обстановку для здійснення конституційних прав і свобод підприємницьких суб'єктів, охороняють, захищають, відновлюють їх та сприяють відшкодуванню моральних і матеріальних збитків на національному й міжнародному рівнях. Їх поділяють на загальносоціальні і спеціально-юридичні.

Слушно зауважує А. Олійник (2023a), що поняття конституційного правового статусу людини й громадянина в Україні автори розглядають по-різному. С. Халюк (2021) зосереджує увагу на дослідженні понять «статус», «правовий статус», «конституційний статус» і пропонує власні дефініції цих термінів. На його думку, одним із ключових понять є термін «статусу». Статус у конституційному праві залежить від тієї ролі, яку він відіграє у визначенні та фіксуванні стану учасників конституційно-правових відносин і підходів до його характеристик. На підставі наукових підходів він зауважує на першорядному значенні саме конституційного та конституційно-правового статусів, оскільки саме вони визначають напрями й межі нормативного закріплення статусу певного суб'єкта права в конституційному та інших галузях права. Отже, С. Халюк (2021) вважає, що конституційно-правовий статус закріплює правове становище конституційних та інших суб'єктів у конституційному й інших галузях права.

На думку А. Олійника (2023b), є чотири підходи до розуміння поняття правового статусу людини й громадянина. Ці автори виокремлюють такі їх види: а) ліберальні концепції; б) колективістський підхід, тобто концепції певного колективу чи колективів; в) мусульманський підхід, за якого права мусульман регулюють релігійні джерела; г) підхід, що склався у звичаєвому праві окремих країн Латинської Америки, Океанії та Тропічної Африки. Змістом ліберальної теорії розуміння статусу такого виду й змісту конститу-ційного правового статусу людини і громадянина є той факт, що кожна людини має права і свободи з моменту народження. Прихильники колективістського підходу до цієї проблеми вважають, що пріоритетними є не права і свободи людини як індивіда, а права колективу, тобто права і свободи різних об'єднань осіб, які утворюють суспільство певної країни. Третій підхід розуміння правового статусу людини називають «мусульманським». Він вирізняється тим, що права, свободи й обов'язки особи визначають законами Шаріату. Щодо четвертого підходу, який склався у звича-євому праві країн Латинської Америки, Океанії та Тропічної Африки, слід зауважити, що права і свободи окремої особистості не визначають. Вони не можуть бути реалізовані самостійно, без роду чи племені. Ю. Кириченко (2017) вважає, що надзвичайно актуальним є пошук єдиного підходу до розуміння правового статусу людини, оскільки права, свободи й обов'язки людини мають відтворювати положення загальноприйнятих міжнародних актів. Отже, поняття конституційного правового статусу індивідуальних і колективних суб'єктів підприємницької діяльності в конституційному праві України досліджено не цілком. Пропонують різні підходи до розуміння цього правового статусу та правові можливості названих суб'єктів. Формулювання найефективнішого визначення поняття цього правового статусу та його втілення в наукове життя зумовлене міжнародними стандартами та конституційним законодавством прав і свобод людини й громадянина в Україні. Проблеми конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності деякі автори поділяють на види. Такий поділ відбувається залежно від їх регулювання конституційними нормами-принципами та деталізації конституційної норми принципами й нормами поточного законодавства господарського права. О. Майданник розглядає: а) загальний або конституційний правовий статус людини і громадянина; б) спеціальний або родовий правовий статус окремих категорій громадян й осіб без громадянства; в) індивідуальний правовий статус особи що характеризується статтю, віком, сімейним становищем особи, місцем проживання, громадянською приналежністю до конкретної держави тощо; г) статус

іноземців, осіб без громадянства, осіб з подвійним і множинним громадянством, що проживають постійно або тимчасово на території конкретної держави; д) правові статуси особи, що визначені окремими галузями права (цивільно-процесуальним, кримінальним процесуальним, адміністративно-процесуальним правом тощо); б) статус фізичної особи-підприємця та інші статуси (Maidannyk, 2016). Отже, О. Майданник загальний правовий статус розглядає як конституційний і виокремлює родовий правовий статус окремих категорій людей та громадян, серед яких виокремлює правовий статус окремих галузей права, а саме цивільно-процесуального, кримінально-процесуального, адміністративно-процесуального права тощо. На нашу думку, слід виокремити статус, що регулюють норми господарського права. Серед окремих галузей права можна виокремити й господарський процесуальний різновид розуміння конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. О. Колодій (2020) серед суб'єктів статусу визначає конституційно-правовий статус народу України. Отже, на нашу думку, правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності охоплює такі елементи змісту, як правосуб'єктність, принципи, права, свободи й обов'язки та гарантії їх реалізації. Для розуміння правового становища суб'єктів підприємницької діяльності слід визначити поняття суб'єктів господарського права. І. Коваленко (2022) до суб'єктів господарювання відносить: 1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні й інші підприємства, створені відповідно до Господарського кодексу[1], а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані в установленому законом порядку. Головна відмітна ознака господарських організацій, що поєднує в один вид суб'єктів господарювання, полягає в тому, що, незалежно від організаційно-правових форм (будь-які підприємства, господарські товариства, кооперативи, фермерські господарства, господарські об'єднання, органи господарського керівництва), усі вони є юридичними особами, тобто можуть бути самостійними (діяти від власного імені, під власну майнову відповідальність за зобов'язаннями, бути позивачем і відповідачем у судах) учасниками товарно-грошового обороту; 2) громадян України, іноземців й осіб без громадянства, які здійснюють господарську діяльність і зареєстровані відповідно до закону як підприємці. Головний критерій для їх легального функціонування в процесі господарювання – бути зареєстрованими як суб'єкт підприємництва в установленому законом порядку (тобто бути легітимізованими). Сукупність загальних юридичних можливостей щодо участі в правовідносинах, що закріплює законодавство за суб'єктами господарювання як суб'єктами права, у науковій літературі іменують господарською правосуб'єктністю. Її фактична реалізація можлива за наявності ознак, властивих усякому суб'єкту господарського права» (Kovalenko, 2022). Отже, суб'єктами господарського права є колективні особи й індивіди (особи-підприємці).

Отже, ознаками конституційного правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності є: 1) його закріплення міжнародними договорами, норами-принципами конституції держави та правовими нормами адміністративного, цивільного, господарського права, інших галузей права; б) наявність правосуб'єктності, принципів, господарських повноважень (прав, свобод й обов'язків), гарантій реалізації названих прав та обов'язків; в) особливості прав й обов'язків іноземців, осіб без громадянства, біженців та інших осіб як підприємців; юридична відповідальність.

Нормами та принципами міжнародних договорів закріплюють конституційний правовий статус індивідуальних і колективних суб'єктів підприємницької діяльності. Серед цих правових джерел слід виокремити: а) Загальну декларацію прав людини 1948 року; б) Міжнародні пакти 1966 року; в) інші міжнародні документи. Норми Загальної декларації прав людини 1948 року вміщують правила, відповідно до яких кожна людина, хоч де б вона не знаходилася, має право на визнання її правосуб'єктності (ст. 6) й можливості володіти своїм майном як одноособово, так і спільно з іншими людьми (ст. 17)[2] . Положення декларації в аспекті правового статусу людини деталізовано в міжнародних пактах 1966 року[3] (та інших міжнародних документах. Усі народи мають право вільно встановлювати свій політичний статус, забезпечувати свій економічний розвиток. Для досягнення цієї мети вони можуть вільно розпоряджатися своїми природними багатствами й ресурсами без шкоди для будь-яких зобов'язань, що випливають з міжнародного економічного співробітництва, ґрунтованого на принципі взаємної вигоди, і з міжнародного права. Отже, правовий статус суб'єктів підприємництва в Україні охоплює принципи взаємної вигоди міжнародного економічного співробітництва, декларується нормами-принципами Конституції України, цивільного та господарського права і правовими нормами поточного

[1] Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січ. 2025 р. № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2025. № 28–29. Ст. 94.

[2] Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/print

[3] Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text;
Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права : міжнар. док. від 16 груд. 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042

законодавства, де врегульовані правосуб'єктність, повноваження та гарантії реалізації їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Стаття 42 Конституція України закріплює норму-принцип, за якої кожен має право здійснювати підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Деталізовано положення конституції щодо правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності на внутрішньому національному рівнях правовими нормами адміністративного, цивільного, господарського й деяких інших галузей права. Серед учасників цивільних правовідносин законодавство України виокремлює фізичних і юридичних осіб. До суб'єктів цивільних правовідносин належать держава Україна, Автономна Республіка Крим (АРК), територіальні громади, іноземні держави й інші суб'єкти (ст. 2). Фізичною особою є людина як учасник цивільних правовідносин, куди слід віднести й господарські правовідносини[1]. Фізична особа з повною цивільною дієздатністю має право на здійснення підприємницької діяльності, яку не заборонено законом, здійснює таку діяльність за умови її державної реєстрації в порядку, встановленому законом. Особа, що розпочала підприємницьку діяльність без державної реєстрації, уклавши відповідні договори, не має права оспорювати ці договори на тій підставі, що вона не є підприємцем (ст. 50). Юридичною особою норми цивільного права визнають організації, що створені й зареєстровані у встановленому законом порядку, наділені цивільною правосуб'єктністю (ст. 80). Одним із суб'єктів підприємницької діяльності є підприємницькі товариства, тобто юридичні особи, «які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та подальшого його розподілу між учасниками (підприємницькі товариства), можуть бути створені лише як господарські товариства (повне товариство, командитне товариство, товариство з обмеженою або додатковою відповідальністю, акціонерне товариство) або виробничі кооперативи чи сільськогосподарські кооперативи, сільськогосподарські кооперативні об'єднання, що діють з метою одержання прибутку» (ст. 84) (Олійник, 2023).

Висновки

Конституційно-правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності в Україні пропонуємо визначати як закріплене нормами міжнародного права, конституційними норами-принципами та правовими нормами цивільного, господарського, інших галузей права правове становище підприємців (фізичних осіб й організацій), що мають правосуб'єктність, керуються відповідними принципами та повноваженнями, умовами і засобами (гарантіями) реалізації своїх прав, свобод й обов'язків. Ознаками конституційного правового статусу суб'єктів підприємництва є: а) правові відносини, що регульовані міжнародними договорами, норами-принципами Конституції України та правовими нормами цивільного, господарського, інших галузей права і процесу; б) наявність правосуб'єктності, принципів, повноважень, гарантій реалізації господарських прав, свобод й обов'язків; в) особливостей прав, свобод та обов'язків іноземців, осіб без громадянства, біженців й інших осіб як підприємців; г) соціальна та юридична відповідальність суб'єктів підприємницької діяльності.

Правовий статус суб'єктів підприємництва в Україні охоплює принципи взаємної вигоди міжнародного економічного співробітництва, декларується нормами-принципами Конституції України, цивільного та господарського права й правовими нормами поточного законодавства, де урегульовані правосуб'єктність, повноваження та гарантії реалізації їхніх суб'єктивних прав і юридичних обов'язків. Конституція України (ст. 42) закріплює норму-принцип, за якої кожен має право здійснювати підприємницьку діяльність, не заборонену законом. Деталізовано положення конституції щодо правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності на внутрішньому національному рівні правовими нормами адміністративного, цивільного, господарського і деяких інших галузей права.

До принципів конституційного правового статусу особи на підприємницьку діяльність слід віднести: а) верховенство права та закону; б) гуманістичну спрямованість і благодійність конституційно-правового статусу, її відповідність міжнародним стандартам; в) рівність прав і свобод учасників підприємницьких правовідносин; г) їх невичерпність, невідчужуваність, непорушність; д) єдність і гарантованість прав й обов'язків; д) вільний найм підприємцем працівників і вільне розпорядження прибутком; е) свободу підприємницької діяльності в межах, визначених законом.

Як рекомендацію пропонуємо прийняти Закон України «Про правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності» та внести зміни до ст. 1 Закону України від 9 січня 2025 року.

Подяки

Немає.

Фінансування

Немає.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Про особливості регулювання діяльності юридичних осіб окремих організаційно-правових форм у перехідний період та об'єднань юридичних осіб : Закон України від 9 січ. 2025 р. № 4196-IX. *Відомості Верховної Ради України.* 2025. № 28–29. Ст. 94.

References

[1] Bielov, D.M., & Hromovchuk, M.V. (2021). Constitutional and legal principles of the status of a person: some aspects. *Analytical and comparative law*, 1, 12-15. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.01.2
[2] Bielov, D.M., & Forkosh, E.R. (2022). Social entrepreneurship: the exercise of a person's constitutional freedom to engage in entrepreneurial activity. *Analytical and comparative law*, 6, 127-130. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.06.22
[3] Brovko, N. (2025). Reforming the legislation on charitable organizations in Ukraine and China. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(29), 14-21. DOI: 10.33270/02252901.2
[4] Bukach, V.V., & Oliinyk, A.Yu. (2006). *Constitutional political rights and freedoms of a person and citizen in Ukraine.* Dnipro: Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs.
[5] Harahonych, O.V. (2020). Economic legal personality of joint-stock companies. *Doctor's thesis.* Kyiv.
[6] Hlibko, S.V., & Hrechko, O.A. (2020). Constitutional guarantees of the right to entrepreneurial activity. *Law and innovative society*, 2(15), 154-160. DOI: 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-24
[7] Kyrychenko, Yu. V. (2017). *Actual problems of constitutional and legal regulation of human rights, freedoms and duties in Ukraine in the context of European experience*. Kyiv: Tsentr Uchbovoi Literatury. 540 p.
[8] Kovalenko, I.A. (2022). General social guarantees of the implementation of the constitutional freedom of an individual to engage in entrepreneurial activity in Ukraine. *Legal Bulletin*, 26, 45-51. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2022.26.06
[9] Kovalenko, I.A., & Medvid, L.P. (2023). The essence and content of the status of entrepreneurial activity as a constitutional and legal category. *Dnipro Scientific Journal of Public Administration, Psychology, Law*, 1, 129-133. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.22
[10] Kolodii, O. (2020). Principles of the constitutional and legal status of the Ukrainian people: concepts and features. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 7, 216-220. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.7.37
[11] Maidannyk, O.O. (2016). Constitution of Ukraine as the legal basis of the life of society and the state. *Yurydychna Ukraina,* 3-4, 24-31. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2016_3-4_6.pdf
[12] Oliinyk, A.Yu. (2023a). Constitutional and legal status of business entities in Ukraine (concept and types). *Modern paradigm of public and private law in the context of sustainable development* (Vol. 2), (pp. 60-92). Riga, Latvia: Baltija Publishing.
[13] Oliinyk, A.Yu. (2023b). National principles of constitutional and legal status of business entities. *Legal scientific electronic journal*, 12, 63-66. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-12/11
[14] Oliinyk, A.Yu. (2022). *Constitutional freedom of an individual to engage in business activities in Ukraine.* Kyiv: KNUTD; Dnipro: DDUVS.
[15] Khaliuk, S.O. (2021). The concept of the constitutional and legal status of the Supreme Council of Justice: theoretical and legal analysis. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 47-49. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-7/10

Список використаних джерел

[1] Бєлов Д. М., Громовчук М. В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2021. № 1. С. 12–15. DOI: 10.24144/2788-6018.2021.01.2
[2] Бєлов Д. М., Форкош Е. Р. Соціальне підприємництво: здійснення конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2022. № 6. С. 127–130. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.06.22
[3] Бровко Н. Реформування законодавства про благодійні організації в Україні та Китаї. *Філософські та методологічні проблеми права.* 2025. № 1 (29). С. 14–21. DOI: 10.33270/02252901.2
[4] Букач В. В. Конституційні політичні права та свободи людини і громадянина в Україні / В. В. Букач, А. Ю. Олійник : монографія. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т нурт. справ, 2006. 172 с.
[5] Гарагоніч О. В. Господарська правосуб'єктність акціонерних товариств : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.04. Київ, 2020. 466 с.
[6] Глібко С. В., Гречко О. А. Конституційні гарантії права на підприємницьку діяльність. *Право та інноваційне суспільство*. 2020. № 2 (15). С. 154–160. DOI: 10.37772/2309-9275-2020-2(15)-24
[7] Кириченко Ю. В. Актуальні проблеми конституційно-правового регулювання прав, свобод та обов'язків людини і громадянина в Україні в контексті європейського досвіду : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2017. 540 с.

[8] Коваленко І. А. Загально-соціальні гарантії реалізації конституційної свободи особи на підприємницьку діяльність в Україні. *Юридичний бюлетень.* 2022. Вип. 26. С. 45–51. DOI: 10.32850/LB2414-4207.2022.26.06
[9] Коваленко І. А., Медвідь Л. П. Сутність і зміст статусу підприємницької діяльності як конституційно-правової категорії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права.* 2023. Вип. 1. С. 129–133. DOI: 10.51547/ppp.dp.ua/2023.1.22
[10] Колодій О. Принципи конституційно-правового статусу Українського народу: поняття та ознаки. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 7. С. 216–220. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.7.37
[11] Майданник О. Конституція України – правова основа життєдіяльності суспільства і держави. *Юридична Україна.* 2016. № 3–4. С. 24–31. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/urykr_2016_3-4_6.pdf
[12] Олійник А. Ю. Конституційно-правовий статус суб'єктів підприємницької діяльності в Україні (поняття та види). *Сучасна парадигма публічного та приватного права в умовах сталого розвитку :* монографія. Рига, Латвія : Baltija Publishing, 2023. Т. 2. С. 60–92.
[13] Олійник А. Ю. Національні принципи конституційно-правового статусу суб'єктів підприємницької діяльності. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 12. С. 63–66. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-12/11
[14] Олійник А. Ю. Конституційна свобода особи на підприємницьку діяльність в Україні : монографія. Київ :КНУТД ; Дніпро : ДДУВС, 2022. 264 с.
[15] Халюк С. О. Поняття конституційно-правового статусу вищої радиправосуддя: теоретико-правовий аналіз. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2021. № 7. С. 47–49. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-7/10

KURTAKOVA Hanna
PhD in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska St., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9475-6911

Constitutional and Legal Status of a Person in Entrepreneurial Activity in Ukraine

Abstract. The relevance of studying the status of a person in entrepreneurial activity is due to understanding of a business entity as both an individual entrepreneur (a person and citizen) and collective entities of entrepreneurial activity (legal entities). The purpose of the study is to characterize the content of the constitutional and legal status of individuals and legal entities. To achieve this goal, the research employed methods of observation and comparison, abstraction, analysis and synthesis, as well as the method of ascending from the abstract to the concrete. The scientific works of scholars concerning the researched issue have been analyzed. The author proposes a definition of the constitutional and legal status of individual and collective business entities within the constitutional law of Ukraine. The connection between business entities and scientific as well as practical tasks is emphasized. Among the scientific objectives are the issues of identifying the features and definition of business entities. The practical objectives of the research include the characterization of the practical implementation of entrepreneurial legal relations in Ukraine. It is noted that the elements constituting the content of the constitutional status have not been fully explored. Different approaches exist regarding the understanding of entrepreneurs' rights and freedoms and their legal capacities. It is concluded that the constitutional and legal status of business entities is regulated by constitutional norms and principles, which are further specified by current legislation governing the sphere of entrepreneurial activity. The practical value of the research lies in the proposals for further analysis of the suggested areas within constitutional, civil, and commercial law.

Keywords: legal norm; legal relations; legal personality; principle; powers; guarantees of the implementation of rights and obligations.

DOI: 10.33270/05267202.14
УДК 343.14(477):159.922

МАКАРОВА Олена*
кандидат психологічних наук, професор кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
32316, вул. Лесі Українки, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5480-5942

Теоретико-праксеологічні аспекти залучення спеціаліста-поліграфолога до верифікації показань у кримінальному провадженні

Анотація. У статті представлено ґрунтовне дослідження теоретичних і практичних аспектів використання поліграфа для перевірки правдивості показань у кримінальному провадженні. Автор доводить наукову доцільність цього методу, спираючись на концепцію «ідеальних слідів» (слідів пам'яті). У межах статті ці сліди трактовано як суб'єктивні відображення подій злочину у свідомості людини. Основна теза полягає в тому, що приховану інформацію можна виявити й об'єктивно зафіксувати через аналіз психофізіологічних реакцій опитуваної особи під час тестування. Увагу зосереджено на системному аналізі трансформації українського законодавства та судової практики. Зокрема, розглянуто зміни в Кримінальному процесуальному кодексі України (крізь призму ст. 99), що формують правові передумови для інтеграції висновків спеціалістів-поліграфологів у систему засобів доказування як повноцінних документів-доказів. У роботі проаналізовано динаміку судових рішень за період 2024–2025 років. Встановлено перехід від парадигми системного заперечення результатів психофізіологічних досліджень до формування жорстких критеріїв їхньої методологічної та процесуальної відповідності встановленим національним стандартам. Дослідження судових ухвал дало змогу виокремити ключові чинники легітимізації результатів тестування в судовому процесі. До них належить не лише безумовна добровільна згода підекспертної особи, а й високий рівень процесуальної якості відповідних клопотань, а також обов'язкове залучення сертифікованих фахівців, які діють у межах затверджених методик. Важливим аспектом наукового пошуку є висвітлення ролі передтестової бесіди. Аргументовано, що цей етап є фундаментальною гарантією об'єктивності дослідження та дієвим запобіжником проти будь-якого маніпулятивного впливу на результати опитування. Узагальнення результатів дослідження дало змогу констатувати, що, попри дискусійність питання про пряме доказове значення поліграфа, він є дієвим інструментом тактичного забезпечення досудового розслідування. Встановлено, що результати інструментальної діагностики приховування інформації надають можливість слідчому та стороні обвинувачення ефективно корегувати вектор розслідування, формувати обґрунтовані криміналістичні версії та оптимізувати планування слідчих (розшукових) дій, суттєво підвищуючи їхню результативність.

Ключові слова: поліграф; криміналістична тактика; спеціаліст; допит; досудове розслідування; кримінальне провадження.

Історія статті:
Отримано: 11.03.2026
Прийнято: 01.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Макарова О. Теоретико-праксеологічні аспекти залучення спеціаліста-поліграфолога до верифікації показань у кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 131–139. DOI: 10.33270/05267202.14

*Відповідальний автор

© Макарова О., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний стан кримінальної юстиції в Україні характеризує інтенсивний пошук інноваційних методів отримання достовірної інформації, яка відповідає принципам гуманізму та верховенства права. У ситуаціях, коли особа, причетна до правопорушення, свідомо приховує факти або демонструє необізнаність, виникає потреба в альтернативних інструментах перевірки її свідчень. Одним з таких інструментів, який охоплює досягнення психології, фізіології та комп'ютерних технологій, є поліграф. Його застосування дає змогу вийти за межі суб'єктивного сприйняття слідчого, спираючись на об'єктивні показники вегетативної нервової системи людини.

Повномасштабна збройна агресія проти України внесла радикальні корективи в практику застосування поліграфа. Якщо раніше він сприймався переважно як засіб кадрового відбору або інструмент у розслідуванні тяжких кримінальних правопорушень, то з лютого 2022 року поліграфологи стали частиною фільтраційних і контррозвідувальних заходів. Можливість швидко перевірити причетність особи до коригування вогню або збору даних про критичну інфраструктуру довела високу практичну цінність методу в критичних умовах. Це актуалізує питання не лише технічного забезпечення, а й наукового обґрунтування валідності отриманих результатів.

Теоретичне підґрунтя поліграфічних досліджень ґрунтується на припущенні, що акт обману супроводжується специфічним стресовим станом, який неможливо повністю контролювати свідомістю. Зміна частоти дихання, артеріального тиску у відповідь на релевантне запитання є біологічним маркером значущості інформації для обстежуваного. Водночас у науковій спільноті не припиняються дискусії щодо природи цих реакцій: чи є вони ознакою нещирості, чи можуть бути наслідком страху, дискомфорту або особливостей темпераменту? Тому роль спеціаліста-поліграфолога зміщується від оператора техніки до експерта, здатного диференціювати причини фізіологічних сплесків.

На сучасному етапі в Україні використання поліграфа регулює низка законів (зокрема, «Про Національну поліцію», «Про Бюро економічної безпеки» тощо) та відомчі інструкції. Проте невирішеним є ключове питання – відсутність єдиного профільного закону, який би уніфікував вимоги до спеціалістів і статус їхніх висновків. Це призводить до неоднозначності в судовій практиці, у межах якої результати поліграфа оцінюють у діапазоні від «недопустимого доказу» до «вагомого орієнтира», що підтверджує або спростовує інші фактичні дані.

Аналіз функціональної взаємодії слідчого й поліграфолога дає змогу стверджувати, що поліграф є не заміною класичному допиту, а його тактичним підсиленням. Висновки спеціаліста надають можливість звузити коло підозрюваних, знайти знаряддя злочину або виявити деталі, відомі лише причетній особі. Така синергія методів забезпечує високу точність розслідування, особливо в умовах обмеженого часу й дефіциту матеріальних доказів.

Матеріали та методи

Методологічну основу становить діалектичний підхід до аналізу правових явищ, що дав змогу комплексно дослідити юридичну природу та процесуальні межі застосування поліграфа в кримінальному провадженні. Матеріал ґрунтується на огляді нормативно-правової бази, правозастосовної практики й наукових доктрин, які визначають статус психофізіологічних досліджень у системі засобів доказування.

Матеріальну базу дослідження становлять: положення КПК України, зокрема ст. 66, 71, 224 щодо залучення спеціаліста; закони України «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідувань», «Про Бюро економічної безпеки», а також наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України» від 13 листопада 2017 року № 920. Емпіричну базу дослідження становлять результати узагальнення української судової практики щодо оцінки допустимості результатів психофізіологічного опитування.

У межах запропонованого дослідження було використано такі методи: формально-юридичний метод – для аналізу змісту чинних нормативних актів, виявлення прогалин у правовому статусі спеціаліста-поліграфолога й уточнення його процесуальних повноважень порівняно з іншими учасниками кримінального провадження; порівняльно-правовий метод – для порівняння української моделі юридичної регламентації поліграфа з правовим досвідом США, Японії та Литви, що дало змогу обґрунтувати необхідність прийняття профільного закону в Україні; логіко-юридичний метод – для окреслення передтестового етапу проведення дослідження як юридично значущого елемента тактики допиту, а також для встановлення правових засад оформлення висновку спеціаліста; герменевтичний метод – для інтерпретації правових позицій судів щодо прийнятності поліграфа як джерела орієнтувальної інформації, що сприяє верифікації показань і формуванню слідчих версій; метод теоретичного узагальнення – для систематизації наукових поглядів щодо етичних і правових стандартів діяльності поліграфолога.

Результати й обговорення

Трансформація сучасного кримінального процесу в напрямі посилення гарантій захисту прав людини зумовлює необхідність упровадження інноваційних методів отримання релевантної інформації, що відповідають принципам закон-

ності й гуманізму. У цьому контексті важливого значення набуває техніко-криміналістичне забезпечення, яке, за визначенням Ю. Чорноус (2017), є фундаментальним компонентом загальної системи криміналістичної підтримки розслідування. Воно охоплює формування наукової бази для впровадження методології, інструментарію та практичних алгоритмів, спрямованих на інтеграцію спеціальних знань у процес розв'язання прикладних завдань.

Ефективність розшукової та слідчої діяльності безпосередньо залежить від реалізації техніко-криміналістичних заходів під час проведення гласних і негласних слідчих (розшукових) дій, а також процедур у межах міжнародного співробітництва. Одним із ключових завдань такої діяльності є подолання інтелектуальної протидії осіб, які свідомо приховують фактичні обставини події або власну причетність до них. Як наслідок, одним з ефективних допоміжних інструментів верифікації показань і перевірки правдивості версій учасників провадження є використання поліграфа як методу психофізіологічної діагностики нещирості.

Метод поліграфічного дослідження ґрунтується на синергії цілеспрямованого опитування та апаратної фіксації вегетативних показників організму. За допомогою спеціалізованого програмно-технічного комплексу здійснюється реєстрація динамічних змін дихальної активності, параметрів серцево-судинної системи у відповідь на вербальні стимули. В основі криміналістичної релевантності методу лежить закономірність виникнення стійких фізіологічних реакцій у стані психоемоційного напруження, характерного для навмисного приховування інформації[1]. Слід констатувати, що, попри тривалу практику застосування, питання валідності отриманих результатів та їхнього доказового значення є предметом дискусій у наукових колах як в Україні, так і за її межами.

Упровадження поліграфа як сучасного засобу криміналістичної техніки значно розширює можливості органів досудового розслідування щодо отримання значущої оперативної інформації (Kolisnichenko, 2019). Використання цього науково-технічного приладу дає змогу об'єктивізувати параметри ідеальних слідів злочину через реєстрацію психофізіологічних реакцій особи у відповідь на пред'явлені стимули. Нині застосування поліграфних технологій є унікальною за своєю ефективністю процедурою роботи з ментальними відображеннями подій, яка фактично не має аналогів у правозастосовній практиці. Важливе значення ідеальних слідів полягає в здатності індивіда реконструювати образи предметів чи обставин, інформація про які зафіксована в довготривалій пам'яті, що робить їх незамінним джерелом під час відтворення об'єктивної картини правопорушення (Motliakh, 2021).

На думку О. Мотляха (2021), використання поліграфа в кримінальному процесі забезпечує правоохоронні органи інструментарієм для верифікації інформації, об'єктивний аналіз якої виходить за межі звичайного сприйняття та стандартних когнітивних здібностей суб'єктів розслідування. З огляду на це, відмова від імплементації новітніх науково-технічних засобів в українську слідчу практику створює штучні бар'єри для всебічного, повного та своєчасного розкриття кримінальних правопорушень.

Л. Удалова (2005) провела аналіз практики застосування поліграфічних досліджень у кримінальних провадження та визначено, що результати ґрунтуються на науковій методології. Достовірність отриманих відомостей зумовлена застосуванням спеціалізованого науково-технічного інструментарію, що унеможливлює суб'єктивізм у процесі фіксації та первинної обробки психофізіологічних даних.

Своєю чергою І. Рогатюк (2014) розглядає поліграф як надзвичайно потужний засіб психологічного впливу, ефективність якого залежить від рівня професійної підготовки фахівця. На думку вченого, висока складність цього інструмента зумовлює потребу не лише в наявності ґрунтовного досвіду поліграфолога, а й постійному підвищенні його кваліфікації. Водночас дослідник акцентує: ризик неправильного тлумачення результатів не є недоліком приладу, адже помилки можливі під час застосування будь-якого методу слідства. Головним запобіжником від суб'єктивних висновків є фундаментальне правило кримінального процесу – жоден результат не має вирішального значення, доки він не підтверджений іншими зібраними доказами. Тому на сучасному етапі тестування на поліграфі позиціонують як допоміжний засіб для пошуку й перевірки первинної інформації.

У дисертаційному дослідженні С. Градун (2025) увагу зосереджено на стійкому критичному напрямі в доктрині криміналістики, представники якого скептично оцінюють правову природу й етичність інструментальної детекції. Спираючись на праці І. І. Когутича, вчена зазначає, що в межах традиційного підходу застосування поліграфа нерідко трактується як псевдонаукова й антигуманна маніпуляція, яку опоненти методу класифікують як витончену форму психологічного тиску. Цей підхід вважають слушним деякі дослідники, які заперечують гносеологічну можливість встановлення істини за допомогою технічних пристроїв. На їхнє переконання, використання поліграфа є формою недозволеного процесуального примусу, що не лише нівелює принципи правосуддя, а й створює загрозу для порушення

[1] National Research Council. The Polygraph and Lie Detection. Washington, DC: The National Academies Press. 2003. URL: https://www.nationalacademies.org/publications/10420

фундаментальних прав особи на честь і гідність (Hradun, 2025).

У своєму дослідженні О. Назаров (2015) обґрунтовує необхідність і правомірність інтеграції поліграфних опитувань у систему оперативно-розшукової діяльності та кримінального процесу України, розглядаючи їх як дієвий засіб оновлення тактичного методу боротьби зі злочинністю. Акцентовано на юридичній легалізації результатів дослідження: автор стверджує, що довідка, складена поліграфологом за результатами опитування, відповідає вимогам ст. 99 КПК України й має статус процесуального документа, який може використовуватися як джерело доказів.

З огляду на зміни в КПК України від жовтня 2024, п. 5 ч. 2 ст. 99 КПК офіційно закріплює статус «висновків та інших документів спеціалістів» як доказової бази. Це дає змогу інтерпретувати письмовий звіт поліграфолога, залученого в порядку ст. 71 КПК, як документ, що містить фактичні дані про обставини провадження. Крім того, цифрова природа поліграм, результатів комп'ютерної обробки даних та відеозапису процедури опитування надає можливість класифікувати їх як «інші носії інформації» (п. 1 ч. 2 ст. 99 КПК), що в сукупності з протоколами процесуальних дій формує цілісний джерельний масив доказів[1]. Отже, сучасна редакція КПК України фактично знімає питання щодо правової форми результатів роботи поліграфолога, інтегруючи їх у систему доказування через інститут документів.

Узагальнюючи викладені теоретичні підходи, слід зауважити, що наукова дискусія щодо поліграфа коливається між визнанням його високої криміналістичної ефективності та категоричним запереченням його процесуальної доцільності. Проте в умовах правової держави вирішальне значення для розв'язання цих суперечностей має не суб'єктивна думка окремих дослідників, а чинна законодавча конструкція, яка визначає межі допустимого в кримінальному судочинстві. Оскільки наукові концепції реалізуються через правові норми, виникає нагальна потреба в детальному аналізі сучасної нормативно-правової бази.

Першим юридичним документом, який унормовував проведення поліграфічного дослідження в Україні, була Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ, затверджена наказом МВС України від 28 липня 2004 року № 842[2]. Вона застосовувалася протягом 13 років. Наказом МВС України від 13 листопада 2017 року № 920 була затверджена Інструкція про порядок використання поліграфів у Національній поліції України[3].

Процесуальний статус судово-психологічних експертиз із застосуванням поліграфа було нормативно закріплено 2015 року, що дало змогу офіційно інтегрувати цей метод у систему судово-експертної діяльності[4]. Слід зауважити, що питання галузевої належності поліграфічних досліджень є відкритим, оскільки тривають дискусії щодо доцільності їх визначення складником сфери психологічного або психофізіологічного дослідження.

Також з 2023 року поліграфічні дослідження передбачені окремими статтями в деяких законах України, а саме: «Про Бюро економічної безпеки», «Про розвідку», «Про Національну поліцію», «Про державну охорону органів державної влади України та посадових осіб», «Про Державне бюро розслідувань».

На сучасному етапі кримінальне процесуальне законодавство України не містить вичерпної регламентації порядку застосування поліграфа. Нечіткість норм породжує тривалі наукові та практичні дискусії щодо правомірності використання результатів таких досліджень у доказуванні. Проте, попри невизначеність процесуального статусу, дані, отримані за допомогою поліграфа, мають важливе значення як орієнтувальної інформації під час побудови й перевірки слідчих версій. Їх дослідження дає змогу глибше розкрити зміст функціональної взаємодії між слідчим і спеціалістом-поліграфологом у процесі розкриття злочинів (Melton et al., 2018).

Нормативне підґрунтя для залучення поліграфолога до кримінального провадження міститься у ст. 66, 71 та 224 КПК України, які регламентують участь спеціаліста для надання консультацій та технічної допомоги під час проведення слідчих дій[5]. У такому контексті поліграфолог є фахівцем, який володіє спеціальними навичками інструментальної фіксації психофізіологічних реакцій і залучається не для проведення експертного дослідження, а для аналізу поведінкових виявів особи під час допиту. Процесуальне оформлення такої участі здійснюють шляхом винесення слідчим відповідної постанови, у якій чітко окреслено завдання спеціаліста, коло питань і

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

[2] Інструкція щодо застосування комп'ютерних поліграфів у роботі з персоналом органів внутрішніх справ України : наказ МВС України від 28 лип. 2004 р. № 842. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1373-04#Text

[3] Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (із змінами і доповненнями) : наказ МВС України від 26 вересн. 2024 р. № 651. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/RE31340?an=1

[4] Про внесення змін в наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53.5 : наказ Міністерства юстиції України від 27 лип. 2015 р № 1350/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0001-13#Text

[5] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

його правовий статус (Kurman, & Balybina, 2024). Причому на поліграфолога покладено обов'язок щодо нерозголошення даних досудового розслідування й дотримання достовірності наданих висновків, про що його попереджають під підпис. Під час безпосереднього проведення допиту спеціаліст здійснює спостереження за психофізіологічним станом допитуваного, не втручаючись у перебіг процесуальної дії. Його роль обмежено консультативною функцією: він може надавати рекомендації слідчому щодо тактики опитування або доцільності постановки додаткових запитань для уточнення інформації (Makarova, & Matiushenko, 2025).

Прикладом стриманого ставлення суду до інструментальної верифікації показань є судова практика, у якій клопотання про призначення психологічної експертизи із застосуванням поліграфа систематично відхиляються з мотивів їхньої процесуальної невідповідності.

Зокрема, розглядаючи справу щодо нанесення тяжких тілесних ушкоджень, суд відмовив стороні захисту в задоволенні клопотання про перевірку показань обвинуваченого стосовно обставин вчинення злочину. Своє рішення суд обґрунтував тим, що поліграф лише реєструє фізіологічну активність організму, яка не дає змоги однозначно встановити природу емоційного збудження, а отже, висновки такого дослідження мають лише ймовірнісний характер. Суд також зосередив увагу на відсутності офіційно затвердженої методики проведення судово-психофізіологічної експертизи, що, на думку органу правосуддя, унеможливлює використання отриманих даних як належних доказів у розумінні ст. 84 КПК України[1]. Резюмуючи, суд акцентував, що результати опитування на поліграфі мають лише орієнтувальне значення, а чинне кримінальне процесуальне законодавство не передбачає механізму перевірки правдивості свідчень учасників процесу за допомогою психофізіологічної апаратури. Такий підхід демонструє домінування концепції «орієнтувальної ролі» поліграфа, що фактично нівелює його трансформацію з допоміжного методу розслідування в повноцінне джерело доказів.

Важливе значення для доктринального аналізу має теза суду про те, що категорії «правдивості» та «неправдивості» мають передусім етичний та юридичний характер, а отже, належать до сфери понять, вияв яких неможливо зафіксувати фізичними приладами. Крім методологічних зауважень, суд вказав на суворе обмеження сфери використання поліграфа «вузьким професійним колом» (кадрові перевірки в лавах НПУ, ДБР та Нацгвардії), що, на думку органу правосуддя, додатково підтверджує неможливість екстраполяції цього методу на процес доказування. Резюмуючи, суд констатував, що висновок за результатами такого тестування завжди матиме ознаки вірогідності, що суперечить засадам кримінального процесуального законодавства щодо достовірності джерел доказів[2].

Водночас констатований у судових рішеннях скептицизм щодо доказового значення поліграфічних перевірок не заперечує важливості цього інструментарію на стадії досудового розслідування. Навіть за умови відмови суду у визнанні результатів тестування самостійним джерелом доказів, діяльність фахівця є потрібною як елемент інтелектуально-технічної підтримки слідства. У такому контексті спеціаліст-поліграфолог реалізовує допоміжну функцію, яка спрямована на виявлення психофізіологічних реакцій у відповідь на значущі стимули, що можуть вказувати на приховування особою важливих для провадження обставин.

У системі кримінального провадження діяльність спеціаліста-поліграфолога реалізується крізь призму допоміжної функції, спрямованої на верифікацію психофізіологічних реакцій особи у відповідь на релевантні стимули, що підтверджують свідоме приховування інформації (Sakovskyi, & Ploskonos, 2021). Професійний алгоритм роботи фахівця передбачає послідовне виконання низки методичних етапів: від проведення передтестової бесіди для встановлення психологічного контакту й формування переліку діагностичних запитань, які не містять ознак маніпулятивного впливу, до безпосереднього інструментального опитування згідно з обраною науковою методикою (Volkova, 2022). Підсумком такої взаємодії є аналітична інтерпретація отриманих даних і підготовка письмового висновку, який є для слідчого важливим інтелектуальним орієнтиром, що дає змогу оптимізувати процес планування подальших слідчих дій і висунення обґрунтованих версій[3]. У системі кримінального судочинства правовий статус спеціаліста-поліграфолога чітко обмежено допоміжною функцією, що унеможливлює його прямий вплив на формування доказової бази або прийняття ключових процесуальних рішень. Діяльність фахівця не має імперативних повноважень: він не наділений правом здійснювати допит чи застосовувати будь-які форми примусу до опитуваної особи, а результати його роботи не мають самостійної юридичної сили без їх належної верифікації іншими матеріалами

[1] Ухвала Володарсько-Волинського районного суду Житомирської області від 23 груд. 2021 р. № 1-кп/276/81/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102150352

[2] Ухвала Лозівського міськрайонного суду Харківської області від 24 берез. 2021 р. № 1-кп/629/149/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95769076

[3] Про затвердження Інструкції про порядок використання поліграфів у Національній поліції України (із змінами і доповненнями) : наказ МВС України від 26 верес. 2024 р. № 651. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/RE31340?an=1

справи. Процесуальна ініціатива залучення такого спеціаліста належить уповноваженим суб'єктам – слідчому, прокурору або захиснику за умови добровільної згоди учасника провадження. Водночас специфіка цієї ролі передбачає високий рівень професійної відповідальності, оскільки будь-яке перевищення повноважень чи деонтологічні порушення з боку поліграфолога тягнуть за собою правові наслідки, що можуть варіюватися від дисциплінарних стягнень до заходів кримінально-правового характеру в разі виявлення ознак злочинного діяння.

Процедура інструментальної верифікації показань є складним багатоаспектним процесом, ключовим етапом якого є передтестова бесіда – індивідуалізоване інтерв'ю, спрямоване на формування єдиного понятійного апарату між фахівцем та обстежуваною особою (Morozova, 2023). Основне завдання цього етапу полягає не лише в роз'ясненні технічних аспектів тестування, а й у досягненні ідентичного розуміння змісту запитань, що критично важливо для уникнення хибних реакцій на загальні категорії поведінки. Крім когнітивної синхронізації, передтестове спілкування виконує психологічну функцію коригування емоційного стану суб'єкта: через демонстраційні тести поліграфолог підтверджує здатність приладу фіксувати приховану інформацію, посилюючи тим самим фізіологічну вираженість реакцій під час основного дослідження. Валідність поліграфічного обстеження безпосередньо залежить від прозорості процедури, у межах якої висновок має ґрунтуватися на неупередженому аналізі психофізіологічних показників, а не на поведінкових враженнях, сформованих під впливом навіювання чи професійних упереджень (Morozova, & Morozov, 2020).

Оскільки процедура передтестової бесіди балансує на межі між налагодженням психологічного контакту та ризиком маніпулятивного впливу, важливого значення набуває дотримання етико-правових стандартів дослідження. Будь-яке відхилення від принципу нейтральності або використання сугестивних методик не лише деформує об'єктивність отриманих даних, а й нівелює їхню юридичну значущість. Тому в судовій практиці сформувався чіткий підхід, згідно з яким найменші ознаки примусу чи порушення процедури отримання згоди стають безумовною підставою для дискваліфікації результатів тестування як джерела доказів.

У контексті еволюції судового розгляду клопотань про інструментальну верифікацію показань наукову увагу зосереджено на зміні вектора судової аргументації – від повного заперечення методу до вимоги суворого дотримання методологічних стандартів.

Яскравим підтвердженням цього є сучасна судова практика, що ґрунтується на положеннях ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги», який набув чинності в травні 2024 року. У межах цього підходу суди вже не апелюють до «недоведеності наукою» чи «відсутності закону», а зосереджуються на процесуальній та технічній досконалості клопотань. Типовим прикладом є рішення, де відмова в призначенні експертизи мотивувалася не дефектом методу, а недотриманням стороною захисту встановлених нормативних критеріїв: відсутністю чітко визначеної експертної установи й некоректним формулюванням питань. З посиланням на п. 6.10 ДСТУ, суд акцентував на жорстких обмеженнях – не більше ніж шість запитань у межах одного тематичного напряму – та обов'язковій перевірці обізнаності особи про деталі події. Така позиція правосуддя засвідчує якісно новий етап легітимізації поліграфа: він трансформується з дискусійної психологічної маніпуляції в складну, стандартизовану судову експертизу[1].

Попри активізацію спроб сторони захисту використовувати поліграф для верифікації суб'єктивної сторони злочину, судова практика 2025 року продовжує демонструвати стійку прихильність до позицій Касаційного кримінального суду Верховного Суду щодо недопустимості заміни безпосереднього дослідження показань інструментальними методами. Типовим у цьому контексті є підхід, за якого суд відмовляє в призначенні психофізіологічної експертизи, обґрунтовуючи це тим, що оцінка достовірності тверджень особи є лише прерогативою суду (ст. 94 КПК України), а не завданням експертних установ. Такий приклад демонструє намагання захисту за допомогою поліграфа підтвердити специфічний стан обвинуваченого в момент події (перебування в стані сну й неусвідомлення нападу), апелюючи до необхідності «всебічного з'ясування істини». Однак суд, спираючись на системне тлумачення ст. 23 та 84 КПК України, знову зауважив на орієнтувальному характері поліграфічних опитувань та їх імовірнісній природі. Важливим є аргумент суду про те, що фізіологічні реакції не дають змогу диференціювати природу емоційного збудження, що робить їх непридатними для категоричних юридичних висновків[2].

Кінцевим етапом процедури, що вимагає високої професійної кваліфікації та досвіду, є складання висновку на основі комплексного аналізу поліграфічного дослідження. Цей процес передбачає декодування графічних показників фізіологічних процесів у поєднанні з оцінкою поведінкових реакцій обстежуваного, зафіксованих під час інтерв'ю. Важливою умовою результативної частини є надання вичерпних

[1] Ухвала Суворовського районного суду м. Одеси від 9 квіт. 2025 р. № 1-кп/523/429/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126730675

[2] Ухвала Магдалинівського районного суду Дніпропетровської області від 24 квіт. 2025 р. № 1-кп/179/21/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126859797

відповідей на всі запитання слідчого під час суворого дотримання принципів об'єктивності й неупередженості. Поліграфолог зобов'язаний мінімізувати ризики негативного психологічного впливу на особу, уникати критичних оцінок її поведінки й діяти незалежно, керуючись лише результатами аналізу реакцій, незалежно від зовнішнього тиску чи соціально-культурних характеристик суб'єкта (Senchenko, & Fedorenko, 2025).

У сучасній правозастосовній практиці України залучення поліграфолога до кримінальних проваджень не має масового характеру та зазвичай обмежене резонансними або багатоепізодними справами, у межах яких виникає критична потреба верифікації свідчень. Попри те, що висновок спеціаліста часто не набуває статусу самостійного доказу, він суттєво корегує тактику розслідування. Виявлення індикаторів стресу, захисних реакцій чи ознак протидії дає змогу спеціалісту зосередити увагу слідчого на прихованих деталях. Отже, результати дослідження є надійним орієнтиром для побудови слідчих версій, планування обшуків, одночасних допитів та оптимізації тактичних комбінацій, спрямованих на встановлення істини у справі.

Узагальнюючи, можемо констатувати, що роль спеціаліста-поліграфолога в кримінальному провадженні на сучасному етапі трансформується. Попри консервативну позицію судової влади щодо доказового статусу результатів тестування, інтелектуальний аналіз психофізіологічних реакцій є незамінним елементом тактичного забезпечення розслідування. Перехід до стандартизованих процедур, згідно з ДСТУ 9266:2023, та посилення вимог до етики й незалежності експерта створюють необхідне підґрунтя для поступового подолання процесуального скептицизму. Це дає змогу розглядати поліграф не як альтернативу традиційним методам доказування, а як високоефективний засіб оптимізації слідчої діяльності, що сприяє встановленню істини у складних і резонансних справах.

Висновки

За результатами проведеного дослідження теоретичних засад і практичних аспектів використання поліграфа в кримінальному провадженні можемо констатувати, що на сучасному етапі відбувається докорінна трансформація цього інституту. В основі криміналістичної релевантності методу лежить концепція роботи з «ідеальними слідами» злочину – ментальними відображеннями подій у пам'яті особи. На відміну від традиційного допиту, інструментальна верифікація дає змогу об'єктивувати психофізіологічне реагування особи на значущі стимули, що мінімізує суб'єктивізм слідчого під час оцінювання правдивості показань. Це забезпечує органи розслідування унікальним інструментарієм для верифікації показань, аналіз яких виходить за межі звичайних когнітивних здібностей суб'єктів розслідування.

Важливе значення має питання правової легалізації результатів роботи поліграфолога. Аналіз норм кримінального процесуального законодавства, зокрема з огляду на зміни від жовтня 2024 року, надає можливість стверджувати, що результати тестування офіційно інтегровані в систему доказування. Згідно з оновленою редакцією ст. 99 КПК України, письмові звіти й висновки спеціалістів набули статусу процесуальних документів. Цифрова природа результатів поліграфічного дослідження та відеозапис процедури опитування дають змогу класифікувати їх як електронні носії інформації, що в сукупності з іншими матеріалами провадження формують цілісний пакет доказів. Отже, сучасне законодавство фактично знімає питання щодо правової форми результатів роботи поліграфолога, інтегруючи їх через інститут документів.

Водночас дослідження судової практики 2024–2025 років виявило зміну вектора судової аргументації: від повного заперечення методу до вимоги суворого дотримання методологічних стандартів. Впровадження ДСТУ 9266:2023 «Судова психологічна експертиза. Використання поліграфа. Загальні вимоги» є визначальним фактором у подоланні процесуального скептицизму. Суди дедалі частіше розглядають поліграф не як «лженаукову маніпуляцію», а як складну експертну процедуру, що вимагає чіткого дотримання регламенту: від обмеження кількості запитань до обов'язкової перевірки обізнаності особи про деталі події. Це підтверджує перехід до етапу, у межах якого валідність дослідження безпосередньо залежить від процесуальної та технічної досконалості поданих клопотань.

Методологічну чистоту поліграфічного дослідження забезпечують на етапі передтестової бесіди, головною функцією якої є когнітивна синхронізація та формування єдиного понятійного апарату між фахівцем та обстежуваним. Водночас неприпустимим є використання будь-яких сугестивних технік чи психологічного тиску, оскільки будь-яке стороннє втручання в несвідоме особи деформує об'єктивність результатів. Валідність висновку має ґрунтуватися лише на неупередженому аналізі психофізіологічних реакцій. Етико-деонтологічні порушення на будь-якому етапі тестування є безумовною підставою для дискваліфікації результатів як джерела доказів, що відповідає принципам законності й захисту прав людини.

References

[1] Chornous, Yu.M. (2017). *Forensic Support for Crime Investigation*. Vinnytsia: Nilan-LTD.
[2] Hradun, S.A. (2025). Legal and Scientific Foundations of Polygraph Use in Criminal Proceedings. *Doctor's thesis.* Kropyvnytskyi.
[3] Kolisnichenko, V.V. (2019). Legal Support for the Use of Polygraph in Criminal Proceedings. *Comparative and Analytical Law,* 6, 457-459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115
[4] Kurman, O.V., & Balybina, A.R. (2024). Use of Polygraph in the Investigation of Criminal Offenses: Problems of Tactics and Legal Regulation. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 2, 686-691. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.114
[5] Makarova, O.P., & Matiushenko, O.S. (2025). Polygraph in Forensics: Theoretical, Legal, and Practical Aspects. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 34(1), 327-344. DOI: 10.32631/vca.2025.1.23
[6] Melton, G.B., Petrila, J., Poythress, N.G., Slobogin, C., Otto, R.K., Mossman, D., & Condie, L.O. (2018). Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers. *The Guilford Press* (4th ed.), (pp. 3-24). Retrieved from https://www.guilford.com/excerpts/melton.pdf?t=1
[7] Morozova, T.R. (2023). *Methodology for Detecting Hidden Information in Polygraph Research.* O.M. Morozov (Ed.). Kyiv: Alerta.
[8] Morozova, T.R., & Morozov, O.M. (2020). Subjectivity as a prerequisite for the qualitative development of polygraphology in Ukraine. *Information Security of the Person, Society, State,* 1-3(28-30), 90-98. Retrieved from https://journals.uran.ua/ispss/article/view/260104/256494
[9] Motliakh, O.I. (2021). Admissibility and evidentiary essence of the results of psychophysiological research using a polygraph. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs,* 3(120), 7-15. DOI: 10.33270/01211203.7
[10] Nazarov, O.A. (2015). Problems of Polygraph Use in the Activities of Internal Affairs Bodies of Ukraine Regarding Counteracting Crimes. *Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs,* 3, 189-197. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/505
[11] Rohatiuk, I.V. (2014). Use of Polygraph in Criminal Proceedings: Domestic and Foreign Experience. *Forensic Herald,* 2(22), 85-90. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86d57ca5-3f08-4c86-8885-d0191538cef7/content
[12] Sakovskyi, A., & Ploskonos, A. (2021). Use of Special Knowledge During Interrogation of Members of Organized Crime Groups and Criminal Organizations. *Enterprise, Economy and Law,* 5, 268-272. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.5.44
[13] Senchenko, N.M., & Fedorenko, D.V. (2025). Polygraph and its Evidentiary Value. *Academic Visions,* 44, 1-6. DOI: 10.5281/zenodo.15882519
[14] Udalova, L.D. (2005). *Theory and Practice of Obtaining Verbal Information in the Criminal Process of Ukraine.* Kyiv.
[15] Volkova, A.E. (2022). Improving the Efficiency of Using Special Knowledge in the Investigation of Criminal Offenses: Organizational and Legal Aspect. *Forensic Herald,* 1(37), 18-27. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-37-1-18

Список використаних джерел

[1] Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
[2] Градун С. А. Правові і наукові основи використання поліграфа в кримінальному провадженні : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2025. 231 с. URL. https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2025/03/dys_gradun.pdf
[3] Колісніченко В. В. Правове забезпечення використання поліграфа у кримінальних провадженнях. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 457–459. DOI: 10.32782/2524-0390/2019.6.115
[4] Курман О. В, Балибіна А. Р. Використання поліграфа при розслідуванні кримінальних правопорушень: проблеми тактики та правового регулювання. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 2. С. 686–691. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.02.114
[5] Макарова О. П., Матюшенко О. С. Поліграф у криміналістиці: теоретичні, правові та практичні аспекти. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 34 (1). С. 327–344. DOI: 10.32631/vca.2025.1.23
[6] Melton G. B., Petrila J., Poythress N. G., Slobogin C., Otto R. K., Mossman D., Condie L. O. Psychological evaluations for the courts: A handbook for mental health professionals and lawyers. *The Guilford Press*. 4th ed. 2018. P. 3–24. URL: https://www.guilford.com/excerpts/melton.pdf?t=1

[7] Морозова Т. Р. Методика виявлення прихованої інформації у поліграфних дослідженнях : монографія / за наук. ред. О. М. Морозова. Київ : Алерта, 2023. 472 с.
[8] Морозова Т. Р., Морозов О. М. Суб'єктність як передумова якісного розвитку поліграфології в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави.* 2020. № 1-3 (28-30). С. 90–98. URL. https://journals.uran.ua/ispss/article/view/260104/256494
[9] Мотлях О. І. Допустимість і доказова сутність результатів психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2021. № 3 (120). С. 7–15. DOI: 10.33270/01211203.7
[10] Назаров О. А. Проблеми використання поліграфа в діяльності органів внутрішніх справ України щодо протидії злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 189–197. URL. https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/505
[11] Рогатюк І. В. Використання поліграфа у кримінальному судочинстві: вітчизняний і закордонний досвід. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2 (22) С. 85–90. URL%https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/86d57ca5-3f08-4c86-8885-d0191538cef7/content
[12] Саковський А., Плосконос А. Використання спеціальних знань під час допиту учасників організованих злочинних груп та злочинних організацій. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5. С. 268–272. DOI: 10.32849/2663-5313/2021.5.44
[13] Сенченко Н. М., Федоренко Д. В. Поліграф та його доказове значення. *Академічні візії.* 2025. Вип. 44. С. 1–6. DOI: 10.5281/zenodo.15882519
[14] Удалова Л. Д. Теорія та практика отримання вербальної інформації у кримінальному процесі України : монографія. Київ, 2005. 324 с.
[15] Волкова А. Е. Підвищення ефективності використання спеціальних знань у розслідуванні кримінальних правопорушень: організаційно-правовий аспект. *Криміналістичний вісник.* 2022. № 1 (37). С. 18–27. DOI: 10.37025/1992-4437/2022-37-1-18

MAKAROVA Olena
PhD in Psychology, Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Science of the Educational and Scientific Institute of the Kharkiv National University of Internal Affairs
32316, 13 Lesi Ukrainky St., Kamianets-Podilskyi, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5480-5942

Theoretical and Praxeological Aspects of Involving a Polygraph Specialist in the Verification of Testimony in Criminal Proceedings

Abstract. The article presents a thorough study of the theoretical and practical aspects of using a polygraph to verify the veracity of testimony in criminal proceedings. The author proves the scientific feasibility of this method, relying on the concept of «ideal traces» (memory traces). Within the framework of the article, these traces are interpreted as subjective reflections of the events of a crime in a person's mind. The main thesis is that hidden information can be detected and objectively recorded through the analysis of the psychophysiological reactions of the person being tested. Special attention is paid to a systematic analysis of the transformation of national legislation and judicial practice. Specifically, the article examines amendments to the Criminal Procedure Code of Ukraine (through the prism of Article 99 of the CPC), which create the legal prerequisites for integrating the findings of polygraph specialists into the system of evidence as full-fledged documentary evidence. The study analyzes the dynamics of court decisions during the period of 2024–2025. A transition has been identified from a paradigm of systematic denial of psychophysiological research results to the formation of strict criteria for their methodological and procedural compliance with established national standards. The study of court rulings allowed for the identification of key factors in legitimizing testing results in the judicial process. These include not only the unconditional voluntary consent of the examinee but also the high level of procedural quality of the respective motions, as well as the mandatory involvement of certified specialists acting within approved methodologies. A significant aspect of the scientific inquiry is the clarification of the role of the pre-test interview. The author argues that this stage serves as a fundamental guarantee of the study's objectivity and an effective safeguard against any manipulative influence on the survey results. The generalization of the research results made it possible to state that, despite the debatable issue of the direct evidentiary value of the polygraph, it is an effective tool for tactical support of the pre-trial investigation. It was established that the results of instrumental diagnostics of information concealment allow the investigator and the prosecution to effectively adjust the vector of the investigation, form substantiated forensic versions and optimize the planning of investigative (search) actions, significantly increasing their effectiveness.

Keywords: polygraph; forensic tactics; specialist; interrogation; pretrial investigation; criminal proceedings.

DOI: 10.33270/05267202.15
УДК 659.3:351.862.4

МАКСИМЕНКО Ольга*
кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри ділової української та іноземних мов навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0004-5711-6247;
ПИЛИПЕНКО Вікторія
кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії, теорії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-2555-542X

Інформаційна війна в сучасному дискурсі: загрози національній безпеці та медіаграмотність як стратегічний елемент захисту

Анотація. У сучасному світі інформаційний простір є ключовим аспектом геополітичного протистояння, у межах якого мовні засоби й когнітивні технології виконують роль стратегічної зброї. Російсько-українська війна окреслила гостру потребу в аналізі дискурсу агресії, оскільки маніпулятивні стратегії безпосередньо впливають на національну безпеку й соціальну стійкість. Досліджено генезу та еволюцію інформаційних воєн, починаючи від примітивних засобів психологічного тиску давнини до високотехнологічних операцій цифрової епохи. У роботі проаналізовано лінгвокогнітивні параметри сучасного дискурсу агресії, що ґрунтуються на використанні специфічних мовних кодів, маніпулятивних технік і дезінформації. Увагу зосереджено на функціонуванні соціальних мереж як основному майданчику для поширення фейків, тролінгу та хейтспічу. Розглянуто теоретичні підходи провідних науковців до визначення «інформаційної зброї» та класифіковано її основні форми. Встановлено, що агресор використовує «психовіруси» та емоційне нагнітання (страх, паніку) для пригнічення аналітичного мислення особи. Виявлено механізми створення «масовокомунікаційних міфів», які слугують інструментом соціальної мобілізації або деморалізації. Також з'ясовано сутність поняття «інформаційної експансії» як комплексної технології, що охоплює державні та приватні інституції для досягнення геополітичних цілей через системну пропаганду. Сформульовано висновок, що ефективне протистояння сучасним загрозам можливе лише за умови комплексного реформування законодавства у сфері інформаційної безпеки та активного впровадження програм із медіаграмотності. Контроль над свідомістю населення стає головною метою агресора, тому розвиток критичного мислення та розумового потенціалу громадян є базовим елементом захисту суверенітету держави. Акцентовано, що медіаграмотність має трансформуватися з факультативної навички у фундаментальний складник національної безпеки в інформаційній сфері.

Ключові слова: інформаційна війна; маніпуляції; дезінформація; дискурс агресії; медіаграмотність; лінгвокогнітивні параметри; інформаційна безпека; соціальні мережі.

Історія статті:
Отримано: 13.03.2026
Прийнято: 10.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Максименко О., Пилипенко В. Інформаційна війна в сучасному дискурсі: загрози національній безпеці та медіаграмотність як стратегічний елемент захисту. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 140–149. DOI: 10.33270/05267202.15

*Відповідальний автор

© Максименко О., Пилипенко В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Трансформація глобального інформаційного простору на межі XX–XXI століть докорінно змінила природу міждержавних конфліктів, зумовивши їх перехід із площини конвенційних бойових дій у сферу когнітивного та лінгвального протистояння. Сучасна інформаційна війна – це не лише технічне домінування чи кібервиклики, а передусім цілеспрямований вплив на свідомість суспільства через специфічні дискурсивні практики, маніпулятивні технології та дезінформацію. В умовах російсько-української війни інформаційна агресія набула ознак системної експансії, інтегрованої з військовими діями, що безпосередньо загрожує національній безпеці України. Інформаційний вплив на суспільну свідомість, деморалізація населення, руйнування національної ідентичності та підрив довіри до державних інституцій є одним із ключових інструментів гібридної агресії, що ставить під загрозу суверенітет держави, суспільну стійкість і обороноздатність (Kyrychenko, 2025).

Починаючи з 2014 року й зокрема після повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, інформаційна агресія росії набула ознак системної експансії, інтегрованої з військовими діями. У таких умовах формування медіаграмотності населення вже є не лише освітньою або факультативною навичкою, а й стратегічним елементом національної безпеки та ключовим чинником суспільної резильєнтності. Тому традиційні військові, економічні чи дипломатичні засоби захисту є недостатніми без надійного інформаційного щита. Отже, формування медіаграмотності населення набуває стратегічного, загальнонаціонального значення та має розгля-датися не як другорядна освітня компетентність, а як фундаментальний компонент національної безпеки України (Laskova-Yarmolenko, & Slynkova, 2024).

Медіаграмотність у контексті повномасштабної війни є важливим інструментом протидії деструктивним інформаційним впливам, сприяє розвитку критичного мислення, здатності розпізнавати маніпуляції, фейки та пропаганду, а також формує індивідуальну й колективну резильєнтність. Без системного розвитку цієї навички суспільство вразливе до «інформаційного зомбування», емоційного нагнітання страху й паніки, що безпосередньо впливає на моральний дух нації, підтримку Збройних Сил України та легітимність державних рішень. Від рівня медіаграмотності громадян нині значною мірою залежить не лише інформаційна стійкість держави, а й її здатність ефективно протистояти агресору на когнітивній війні.

Історичний аналіз засвідчує, що інформаційна війна має глибоке коріння. Від стратегій психологічного впливу, описаних ще в «Мистецтві війни» Сунь-цзи, через риторичні та пропагандистські практики Стародавнього Риму, індустріальну пропаганду XX століття (особливо під час двох світових воєн та Холодної війни) до високотехнологічних операцій цифрової епохи, інформаційний вплив завжди супроводжував і посилював військове протистояння. У сучасному вимірі цифровізація та соціальні мережі значно підвищили швидкість, масштаб і прихованість таких операцій, перетворивши інформаційний простір на самостійний домен гібридної війни.

Нормативно-правова база України адаптується до цих загроз і поступово інтегрує медіаграмотність у систему забезпечення національної безпеки. Стратегія інформаційної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021[1], визначає недостатній рівень медіаграмотності (медіакультури) населення як одну з ключових загроз національній безпеці в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій і встановлює як окрему стратегічну мету значне підвищення рівня медіакультури й медіаграмотності суспільства для ефективної протидії маніпулятивним і дезінформаційним впливам (Derevianko, 2024).

Важливим законодавчим кроком є ухвалення Закону України «Про медіа» від 13 грудня 2022 року № 2849-IX[2], у якому вперше на нормативному рівні було закріплено визначення поняття медіаграмотності як «сукупності навичок та знань, які надають користувачам можливість ефективно й безпечно користуватися медіасервісами», і покладає на центральний орган виконавчої влади в інформаційній сфері та Національну раду України з питань телебачення і радіомовлення повноваження щодо реалізації державної політики в цій сфері. Додаткове підґрунтя формують норми законів України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту» та Державний стандарт базової й повної загальної середньої освіти, які інтегрують розвиток інформаційно-цифрової компетентності та критичного мислення в освітній процес (Krasnostup, 2025).

Аналіз чинної нормативно-правової бази засвідчує її прогресивний характер і зв’язок медіаграмотності з національною безпекою. Водночас спостерігається фрагментарність регулювання, відсутність спеціального комплексного закону й недостатня системність імплементації, що особливо критично виявляється в умовах повномасштабної війни. Судова практика України щодо цих питань формується переважно опосередковано через розгляд справ про дезінформацію та колабораціонізм, тоді як Європейський суд з прав людини акцентує на важливості критичного

[1] Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 жовтня 2021 року «Про Стратегію інформаційної безпеки» : Указ Президента України від 28 груд. 2021 р. № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

[2] Про медіа : Закон України від 13 груд. 2022 р. № 2849-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

ставлення суспільства до інформації як елемента демократичного суспільства.

На міжнародному рівні медіаграмотність розглядається як ключовий елемент захисту демократії та протидії дезінформації. Європейський Союз інтегрує її положення в Директиву про аудіовізуальні медіапослуги, Digital Services Act та European Media Freedom Act. ЮНЕСКО з 2011 року активно просуває концепцію медіа- та інформаційної грамотності (MIL) як глобального пріоритету, а Рада Європи розробляє рекомендації щодо національних стратегій медіаграмотності. Україна частково узгоджує своє законодавство з цими стандартами, особливо через Закон України «Про медіа» та співпрацю з міжнародними організаціями, однак потребує подальшого посилення механізмів імплементації, моніторингу ефективності й обов'язкового фінансування програм (Koruts, 2020).

Попри наявні теоретичні розробки в галузі комунікативістики, політології та лінгвістики, лінгвокогнітивні аспекти сучасних інформаційних атак та їхній вплив на суспільну свідомість потребують подальшого комплексного вивчення в умовах активної фази гібридної агресії. Метою дослідження є здійснення цілісного системного аналізу складників інформаційної війни в історичному й сучасному вимірах для виокремлення лінгвокогнітивних параметрів дискурсу агресії, визначення мовних механізмів впливу на свідомість громадян та обґрунтування значення медіаграмотності як фундаментального засобу протидії дезінформаційним викликам в умовах гібридної війни.

Матеріали та методи

Сучасні дослідники зосереджують увагу на аналізі текстових масивів, що формують дискурс інформаційної війни. Теоретичні та прикладні аспекти інформаційних протистоянь ґрунтовно висвітлено в науковій літературі. Специфіка мовного протиборства стала предметом спеціальних лінгвістичних розвідок. Водночас механізми використання мови ворожнечі як інструменту впливу на суспільну свідомість і чинника політичної боротьби детально проаналізовано в низці сучасних наукових праць. Поняття «інформаційна війна» охоплює систему спеціальних інформаційних операцій, спрямованих на деморалізацію противника та схилення його до капітуляції під час конвенційних бойових дій. Унаслідок розвитку модерного інформаційного суспільства це поняття розширило межі свого традиційного предмета.

Аналіз письмових джерел різних історичних періодів засвідчив, що інформаційно-психологічні прийоми впливу на суспільну свідомість використовувалися ще з часів зародження цивілізації. У давні епохи такі практики застосовувалися переважно стихійно, як ненавмисний інструмент впливу, що супроводжував військові кампанії, релігійну пропаганду чи політичну боротьбу. Вони не сприймалися як спеціальна зброя, а отже, не були предметом систематичного теоретичного осмислення.

Тому в сучасній науковій літературі спостерігаються суттєві розбіжності щодо визначення моменту переходу від стихійного до свідомого, цілеспрямованого застосування інформаційної зброї. Одні дослідники пов'язують цей перехід з появою друкованих засобів масової інформації, інші – з розвитком електронних медіа XX століття, тоді як окрема група науковців вважає, що свідоме використання інформаційних операцій існувало вже в античні та середньовічні періоди.

Лінгвальне відтворення подій, що супроводжують поняття війни, активно досліджується в сучасній лінгвістиці, дискурс-аналізі й комунікативній прагматиці. Учені акцентують на механізмах мовного конструювання образу ворога, способах легітимації воєнних дій і стратегіях емоційного впливу на аудиторію через текст.

Методологія дослідження ґрунтується на комплексному підході, що охоплює методи системного аналізу, лінгвістичного спостереження та когнітивного моделювання. У роботі використано метод історичного аналізу для простеження еволюції засобів інформаційного впливу від стародавніх часів до епохи цифрових технологій. Для дослідження соціальних мереж застосовано елементи контент-аналізу та дискурс-аналізу, що дало змогу ідентифікувати мовленнєві стратегії, спрямовані на емоційну дестабілізацію аудиторії (хейтспіч, тролінг, психовіруси).

Результати й обговорення

Одним із перших виявів початкового етапу ведення інформаційних війн було протиборство з явищами природи, боротьба з тваринами, а також внутрішньо племінні й міжплемінні розбіжності, що започатковували інформаційні атаки: заляку-вання, дезінформацію, приховування тощо. Уже в античні часи інформаційно-психологічні операції набули більш системного характеру. Класичним зразком є стратегії, викладені в трактаті Сунь-цзи «Мистецтво війни» (VI ст. до н.е.), у якому автор визначає, що найефективніший спосіб ведення війна – це підкорити ворога без бою, зруйнувавши його задуми, розірвавши зв'язки й деморалізувавши військо через поширення чуток і психологічний тиск.

У Стародавньому Римі інформаційні операції охоплювали риторичні техніки, символічні акти (бойове розфарбовування воїнів, бойові кличі) та поширення пліток для деморалізації супротивника. Середньовіччя ознаменувалося масштабними спланованими релігійно-пропагандистськими кампаніями під час Хрестових походів (XI–XIII ст.), коли папські булли через обіцянки відпущення гріхів мобілізували населення Європи, зокрема з «дитячими» хрестовими походами.

У Новий час інформаційна боротьба еволюціонувала з розвитком друкарства. Під час Тридцятилітньої війни (1618–1648) та війни за іспанську спадщину поширювалися численні памфлети та листівки. XIX–XX століття стали епохою індустріалізації пропаганди, що передбачала функціонування розгалуженої централізованої системи створення та поширення ідеологічних міфів. Наприклад, під час Першої світової війни Велика Британія активно використовувала дезінформацію про «німецькі звірства» (наприклад, фейкові історії про переробку трупів на корм для свиней), що мало на меті дискредитувати противника й мобілізувати суспільну підтримку (Kyrychenko, Serhiienko, & Slastin, 2025).

Важливе значення в історії інформаційних маніпуляцій має досвід російської імперії, Радянського Союзу та нацистської Німеччини. Російська імперія системно застосовувала інформаційно-ідеологічні технології для легітимізації панування над українськими землями. Після Переяславської ради 1654 року московська пропаганда поступово формувала наратив про «возз'єднання» та «єдиний народ», заперечуючи українську ідентичність. Яскравим прикладом стала кампанія проти гетьмана Івана Мазепи після Полтавської битви 1709 року, коли його образ демонізували як символ «зради» та «мазепинства», ярлик, який використовувався протягом століть для дискредитації будь-яких виявів українського національного руху.

У XX столітті радянська влада суттєво розвинула й технічно вдосконалила зазначені практики. Радянський Союз створив сильну централізовану пропагандистську машину, яка поєднувала ідеологічну індоктринацію, цензуру й активні заходи дезінформації. Під час Голодомору 1932–1933 років влада заперечувала факт масового голоду, звинувачуючи «куркулів» та «українських націоналістів», а іноземних кореспондентів вводила в оману показовими «колгоспами». У період Другої світової війни радянська пропаганда активно формувала образ «Великої Вітчизняної війни», водночас замовчуючи пакт Молотова–Ріббентропа та спільні дії з нацистською Німеччиною до 1941 року. Тоталітарний контроль над ЗМІ, радіо та кінематографом дала змогу ефективно маніпулювати масовою свідомістю як всередині країни, так і за кордоном.

Порівняльний аналіз засвідчує схожість методів тоталітарних режимів. Нацистська Німеччина під керівництвом Йозефа Геббельса досягла високого рівня координації пропаганди через кіно, радіо та пресу, формуючи образ «єврейсько-більшовицької загрози» та «арійської вищості». Британська пропаганда під час Першої та Другої світових воєн також активно використовувала медіа для мобілізації суспільства та дискредитації противника. Холодна війна між СРСР і Заходом стала класичним прикладом глобальної інформаційної протидії, у межах якої обидві сторони застосовували радіопропаганду, культурну дипломатію та психологічні операції (PSYOPS) (Maksymenko, & Pylypenko, 2025).

Сучасний етап інформаційних воєн радикально трансформувався під впливом цифрових технологій. Соціальні мережі надали можливість значно підвищити швидкість, масштаб і точність впливу. РФ, продовжуючи традиції імперської та радянської пропаганди, інтегрувала історичні наративи про Київську Русь як «колиску російської державності», заперечення Голодомору як геноциду, героїзацію «Великої Перемоги» як виняткового радянсько-російської, продовжуючи конструювати образ «жертви», яка начебто була «змушена» вдатися до агресії проти України через «загрозу з боку Заходу». Така інтеграція відбувається завдяки сучасним технологіям дезінформації, тролінгу та фейків. Це дало змогу росії вести гібридну війну проти України, поєднуючи військові дії з потужним інформаційно-психологічним впливом. Іще у вересні 2014 року у США було опубліковано «Білу книгу» щодо протидії нетрадиційним війнам, де акцентувалося, що в Україні Кремль застосував прийоми інформаційної війни для дискредитації влади в очах населення сходу й півдня (Polishchuk, 2025).

Наразі суспільство має можливість застосовування передових інформаційних технологій, що сприяє оновленню методів і прийомів впливу за допомогою мережі Інтернет, зокрема соціальних мереж, медіа. Альтернативою в боротьбі з інформаційною агресією має стати реформування законодавства у сфері інформаційної безпеки, яке охоплює реалізацію державної політики в напрямі «інтелектуального розвитку» суспільства, удосконалення розумового потенціалу як засобу протистояння загрозі інформаційного впливу, забезпечення чесної та свідомої діяльності журналістів, які мають сприяти інформаційній гігієні та протидії неправдивій інформаційній політиці агресора.

Нині не сформульовано єдиного визначення терміна «інформаційна війна». Перший офіційний документ, який послуговується зазначеним визначенням, – це директива Міністерства оборони США «Інформаційна війна», яку було ухвалено 21 грудня 1992 року. 1997 року було здійснено спробу надати офіційне визначення терміна «інформаційна війна» та акцентовано, що це дії, які спрямовано на досягнення інформаційної переваги в інтересах національної стратегії з метою долучення, руйнування інформаційних систем. Розроблені й інші визначення поняття «інформаційна війна», які тлумачаться як навмисний інформаційний вплив на державні системи країни-противника. Для зазначеного впливу застосовують інформаційну зброю. Якщо узагальнити, то «інформаційна зброя» – це засіб впливу на інформаційну систему іншої держави через передавання інформації, порушення інформаційного простору з метою протиправних дій. Дослідники виокремлюють такі форми

інформаційної війни: командно-управлінська, розвідувальна, психологічна, хакерська, економічна, електронна, кібервійна. Основним завданням інформаційної війни є досягнення контролю над свідомістю населення, впливу на нього, нав'язування інформації особовому складу збройних сил тієї країни, яка є об'єктом інфовпливу, для подальшого досягнення політичної, економічної та військової мети. Важливо розрізняти поняття «інформаційна ера» й «інформаційна війна». Зокрема, інформаційна ера використовує технології для бойових операцій, а інформаційна війна – інформацію як своєрідну масову зброю й мету, що демонструє її вплив і потужність (Sopilko, 2022).

Інформаційна війна має декілька характерних ознак, а саме:

1. Можливе запізніле реагування на оборону країни внаслідок того, що немає очевидних фізичних руйнувань.
2. Засоби інформаційної війни непередбачувані й наразі активно вдосконалюються, що вимагає високого інтелектуального потенціалу для ефективної протидії.
3. Контроль над свідомістю людей є результатом інформаційної війни, навіть без фізичного захоплення ресурсів.
4. Вибірковість є ключовою, оскільки ефективність інформаційної війни визначається її впливом на ухвалення рішень у країні-цілі.
5. Інформаційна війна, яка має коротку тривалість, може бути неефективною в країнах зі слабкою інформаційною інфраструктурою.
6. Розпізнавання правди стає менш ефективним, обговорення перетворюється на абсурд, відбувається намагання нашкодити адекватному сприйняттю фактів і подій.
7. Вплив на думки опонента для подальшого ухвалення певного рішення, що приносить вигоду нападникові.
8. Перетворення переваг опонента в його недоліки.
9. Вплив на почуття, емоції для відволікання уваги від суттєвого (Vorobets, 2023).

Близьким за змістом до визначення інформаційної війни є поняття «інформаційний тероризм». Основна їх відмінність полягає в суб'єкті дій. Тлумачення поняття «інформаційна війна» пов'язано з діяльністю держави, а «інформаційний тероризм» – поняття, пов'язане з терористичними угрупованнями. Складниками подібних дій є фейки – неправдиві сторінки, які містять неправдиву інформацію чи цілком вигадану, презентуючи її як правдоподібну. Фейки мають і візуальну форму, для чого використовують графічні й відеоредактори. У межах такого впливу застосовуються різноманітні характеристики: видовищність, порушення звичних моделей світу, «тролінг» (участь у багатьох дискусіях для нав'язування потрібної думки), пропаганда, «ярлики» тощо.

У контексті інформаційного протистояння вживається специфічна термінологія, наприклад, термін «хом'ячки» – довірливе населення, яке піддається впливу. Протистояння як елемент інформаційної війни залежно від операційного рівня виконується стратегічно, оперативно або тактично з використанням засобів впливу для виклику інформаційної чи психологічної реакції суспільства. Інформаційний вплив може позначатися на діяльності різних державних систем управління, зокрема, втручання в бази даних через вплив електромагнітних перешкод. Психологічний вплив спрямовано на зміну поведінки певних верств суспільства, військових, згідно з наперед визначеною схемою за допомогою медіа та інших джерел, а також різноманітних психологічних методів для трансформації світосприймання (Tiutiunnyk, 2023).

Інформаційна війна виявляється переважно в сукупності інформаційних атак, що мають спільний замисел. Серед різноманітних видів таких атак виокремлюють соціальну інженерію, отримання віддаленого доступу через віруси, вплив на мобільний зв'язок, банківську систему, маніпуляцію та пропаганду через медіа, використання електромагнітної зброї, вплив на енергетичні системи та комунікації, атаки типу «відмова в обслуговуванні», політичний спамінг, атаки на системи управління та провайдерів (Bakirov, 2025). Загалом інформаційна атака виявляється в різкому порушенні рівноваги між позитивними й негативними повідомленнями, недостатньому обговоренні різних думок, коли раціональний підхід витісняється вираженням емоцій. Це сприяє створенню міфів у масовій свідомості, які впливають на суспільне життя (Kushnir, 2025).

Під час ведення інформаційної війни ворог намагається здійснити вплив через обмеження телебачення й радіомовлення, захоплення телевізійних ресурсів для проведення дезінформації, блокування мереж комунікацій, саботування операцій фондової біржі через електронні втручання, що може призводити до витоку чутливої інформації або поширення дезінформації. З огляду на це, зауважимо, що під час ведення інформаційної війни ворог може використовувати маніпуляції свідомістю для реалізації планів щодо широкомасштабної експансії та нав'язування власного режиму.

Сучасний міф є інструментом соціальної мобілізації та впливу на суспільну свідомість, слугує джерелом енергії для організації масових подій. Застосування ефекту цілковитої відсутності інформації – це елемент інформаційного впливу для подальшого здійснення інформаційної переваги через чутки, хейт тощо (Khudolii, 2022).

Психовіруси спрямовано на виклик паніки та страху, використовуючи спекуляції щодо базових потреб. Поширення панічних новин про подорожчання певних звичних речей призводить до стану паніки, пригальмовуючи нормальний аналіз

реальності. Під впливом фейкових новин, сприйняття неправдивої інформації психіка реципієнтів зазнає значних деструктивних впливів двох видів, перший з яких пов'язаний з утратою цінної актуальної інформації, а другий – із закріпленням у психіці деструктивної інформації. Це, зокрема, навіювання як спосіб словесного й образного впливу, що зумовлює некритичне сприйняття та засвоєння будь-якої інформації психологічного впливу. Унаслідок навіювання можуть виникнути уявлення, які не відповідають дійсності, що призводить до неадекватних вчинків об'єктів впливу. Стрімке збільшення обсягу інформації в сучасному світі призвело до перерозподілу питомої частки даних про навколишній світ на користь даних, які реципієнт отримує з медіа. Сучасні електронні медіа в поєднанні з науковою та публіцистичною літературою й періодикою здійснюють ефективний вплив на розум, свідомість і психіку мільйонів людей. «Зомбування» людини через систематичне впровадження певних ідей призводить до їх прийняття як незаперечних аксіом. Така особа стає вкрай довірливою до нових ідей, навіть якщо вони суперечать закоріненим переконанням (Khudolii, 2022).

У межах дослідження аспектів інформаційної війни науковці часто розглядають концепцію інформаційної експансії. Інформаційна експансія є технологією значно розгалуженішою, ніж «інформаційна війна» чи «інформаційна атака». Фактично, ці терміни можна вважати компонентами інформаційної експансії. Термін «інформаційна експансія» охоплює систему, сформовану за допомогою розвинутих державних засобів інформації, і методи, використані для пропагандистського сприяння конкретній геополітичній меті. Цю експансію можуть ініціювати й розповсюджувати державні структури (через державні та приватні інформаційні органи й заходи) і транснаціональні корпорації з метою досягнення своїх інтересів, зокрема забезпечення ринку збуту, участь у міжнародних тендерах, отримання доступу до дешевих ресурсів та робочої сили, політичної та військової мети тощо (Demartino, 2020).

Для ефективного протистояння інформаційній війні важливо систематично вживати заходів протидії. Медіа відіграють ключову роль у цьому завданні. Факти, які вони висвітлюють, та акценти на певних аспектах під час протистояння охоплюють конкретну глядацьку думку й можуть змінювати динаміку конфлікту.

Наразі розроблено значну кількість різноманітних технологій, які чинять негативний вплив на духовно-ідеологічну сферу життєдіяльності суспільства. Використовувати інфовплив можуть спецслужби іноземних держав, терористичні угруповання, політизовані радикальні організації, кримінальні групи, транснаціональні корпорації та інші учасники сучасних міжнародно-правових відносин. Поступове вдосконалення форм ведення інформаційної боротьби охоплює такі аспекти під час воєнного конфлікту, як: руйнування інфраструктурних об'єктів через вогневий вплив, проведення радіоелектронної боротьби, поширення дезінформації через інформаційні канали противника або глобальні мережі, створення системи бездуховності й аморальності, спрямованої проти культурних надбань країни.

Одним із важливих аспектів сучасної інформаційної війни є не лише аналіз деструктивних механізмів агресора, а й розробка ефективних контрзаходів. Досвід України в протидії російській інформаційній агресії, зокрема після 2014 року та під час повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 року, засвідчує, що системне поєднання державних, громадських і міжнародних зусиль здатне суттєво зменшити ефективність ворожих маніпуляцій і посилити інформаційну стійкість суспільства.

Механізми протидії російським інформаційним загрозам в Україні формувалися на кількох взаємопов'язаних рівнях. По-перше, це стратегічні комунікації та превентивні заходи. Іще до повномасштабного вторгнення українська розвідка й державні органи провели успішну операцію з попередження міжнародної спільноти про заплановані росією фальшиві операції під чужим прапором, що мало на меті створити привід для агресії. Такий проактивний підхід дав змогу нівелювати потенційні російські наративи ще на етапі їх підготовки. Під час війни цей механізм було розширено завдяки Центру протидії дезінформації при РНБО, Міністерству культури та інформаційної політики, а також Стратегічному комунікаційному центру, які систематично здійснюють моніторинг і запобігають появі нових ворожих наративів.

По-друге, важливе значення має фактчекінг і оперативне спростування. Однією з найуспішніших ініціатив є створення та діяльність громадської організації «StopFake» (заснованої наприкінці 2013 року), яка стала міжнародно визнаною платформою для викриття російської пропаганди. Проєкт аналізує та спростовує фейки тринадцятьма мовами, проводить освітні програми та співпрацює з глобальними медіа. Аналогічну роботу здійснює «Detector Media» – організація, яка не лише фіксує російську дезінформацію в українських і світових медіа, а й розробляє індекси медіаграмотності та проводить регулярні соціологічні дослідження (Kovalova, 2024).

По-третє, важливим є розвиток медіаграмотності як складника національної безпеки. Національний проєкт «Фільтр», програми IREX «Learn to Discern», ініціативи VoxCheck, Центру демократії та верховенства права та інших організацій спрямовані на формування критичного мислення в різних цільових групах, зокрема серед молоді, військовослужбовців, мешканців прифронтових територій та деокупованих регіонів. Інтеграція медіаосвіти в шкільні програми й

державні стандарти освіти дає змогу закладати основи інформаційної гігієни на системному рівні (Hetsko, & Barchan, 2025).

По-четверте, держава застосовує регуляторні й обмежувальні заходи. Закон України «Про медіа», рішення РНБО про санкції щодо проросійських Telegram-каналів, блокування ресурсів, що системно поширюють ворожу пропаганду, а також посилення відповідальності за колабораціонізм в інформаційній сфері створили правові межі для захисту інформаційного простору. Об'єднаний телемарафон «Єдині новини» є ефективним інструментом забезпечення єдиного інформаційного поля всередині країни в умовах воєнного стану (Petrenko, & Ilchenko, 2025).

Серед успішних кейсів протистояння можемо виокремити такі. Зокрема, ефективною є міжнародна комунікаційна кампанія України на платформах ООН, ЄС і в соціальних мережах. Промови Президента України Володимира Зеленського, регулярні брифінги та візуальні докази злочинів російської армії (у Бучі, Ірпені, Маріуполі) дали змогу сформувати глобальний наратив про природу агресії та значно ускладнити просування російських фейків щодо «денацифікації» чи «захисту російськомовного населення».

Іще один кейс стосується громадянської ініціативи NAFO («North Atlantic Fellas Organization») – мережі волонтерів, яка за допомогою гумору, мемів і масового онлайн-тиску ефективно нейтралізувала проросійських пропагандистів у західному сегменті соціальних мереж. Цей «м'який» інструмент продемонстрував, що неформальні спільноти можуть доповнювати державні зусилля.

Успішна інформаційна операція щодо контрнаступу влітку–восени 2022 року є третім вдалим кейсом протидії російській пропаганді. Свідоме поширення дезінформації про підготовку наступу на півдні дало змогу відволікти російські сили та забезпечити успіх Харківської операції.

Аналіз цих механізмів і кейсів надає можливість дійти висновку, що ефективна протидія інформаційним загрозам можлива лише за умови комплексного підходу: поєднання оперативного фактчекінгу, системної медіаграмотності, проактивних стратегічних комунікацій, регуляторних заходів та активної участі громадянського суспільства. Досвід України засвідчує, що навіть в умовах інтенсивної гібридної агресії держава, яка інвестує в інформаційну стійкість суспільства, здатна суттєво послабити вплив ворожої пропаганди та зберегти морально-психологічну стійкість нації (Smotrych, & Brailko, 2023). Водночас удосконалення цих механізмів, посилення міжнародної координації та інституційна підтримка медіаграмотності є пріоритетними напрямами державної політики у сфері інформаційної безпеки.

Висновки

Проведене дослідження дає змогу констатувати, що дискурс сучасної інформаційної війни має складну еволюцію, трансформувавшись з допоміжного елемента конвенційних конфліктів у самостійну стратегічну систему когнітивного домінування. З'ясовано, що ключовою специфікою сучасної агресії є її орієнтація на безпосередній вплив на свідомість через лінгвокогнітивні маніпуляції, що дає змогу агресору досягати політичної та військової мети без очевидних фізичних руйнувань. Аналіз мовленнєвих стратегій продемонстрував, що використання психовірусів, фейків і маніпулятивних міфів спрямовано на пригнічення раціонального мислення й заміну об'єктивної реальності емоційними конструктами страху та паніки. Визначено, що цифрові платформи й соціальні мережі стали основним інструментом реалізації інформаційної експансії, у межах якої через механізми тролінгу та пропаганди здійснюється деформація суспільної думки. Доведено, що медіаграмотність у таких умовах є не лише елементом освітнього процесу, а й фундаментальним складником національної безпеки, що забезпечує «інформаційну гігієну» та резильєнтність громадянина. Ефективна протидія інформаційним атакам можлива лише за умови системного поєднання законодавчих реформ, відповідальної діяльності медіа та інтелектуального розвитку суспільства. Отже, лише через розвиток критичного сприйняття дискурсу й усвідомлене володіння навичками аналізу інформаційних потоків можна вибудувати надійний захист проти сучасних технологій зомбування й маніпулятивного впливу агресора.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bakirov, A. et al. (2025). Theoretical Bases of Methods of Counteraction to Modern Information Warfare. *Computers*, 14(10), 410. https://doi.org/10.3390/computers14100410

[2] Demartino, A.P. (2020). Information expansion as a means of aggressive policy of the Russian Federation against Ukraine. *Science and education: a new dimension. Series "Humanities and social sciences",* VIII(37), 26-31. DOI: 10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-06

[3] Derevianko, S. (2024). Hybrid war: information and security dimension. *Bulletin of the Precarpathian University. Series "Politics",* 18, 101-113. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-18-11
[4] Hetsko, H.I., & Barchan, O.V. (2025). The influence of Ukrainian media on the formation of public opinion in the conditions of information war. *Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series "Philology. Journalism",* 6, 218-224. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.6.2/33
[5] Khudolii, A.O. (2022). *Information warfare 2014-2022.* Ostroh: National University "Ostroh Academy". DOI: 10.25264/978-617-8041-16-8
[6] Koruts, U. (2020). Information warfare as a tool of war propaganda: legal grounds for counteraction. *Enterprise, economy and law*, 8, 334-339. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.55
[7] Kovalova, T. (2024). Counteracting information threats in the conditions of the Russian-Ukrainian war: the role of the NGO "Detector Media". *Horizons of printing*, 1(15), 162-174. DOI: 10.20535/2522-1078.2024.1(15).307819
[8] Krasnostup, H.M. (2025). Legal foundations of media literacy: from theoretical concept to institutionalization in the state. *Information and law*, 3(54), 19-29. DOI: 10.37750/2616-6798.2025.3(54).340404
[9] Kushnir, V.V. (2025). The concept of information warfare in international law. *Law and society,* 3, 208-213. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.3.2.29
[10] Kyrychenko, Yu.V., Serhiienko, T.I., & Slastin, V.O. (2025). Information warfare as a tool of hybrid aggression: Ukrainian experience. *Bulletin of the National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute". Series "Political Science. Sociology. Law",* 1(65), 89-95. DOI: 10.20535/2308-5053.2025.1(65).332563
[11] Laskova-Yarmolenko, A., & Slynkova, T. (2024). Media literacy in the education system: modern requirements in the sphere of social communication. *Pedagogical innovations: ideas, realities, prospects*, 32, 100-105. DOI: 10.32405/2413-4139-2024-1(32)-100-105
[12] Maksymenko, O.V., & Pylypenko, V.V. (2025). Information war in conditions of armed conflict: linguistic and cognitive dimensions. *Legal Journal of Donbas*, 4, 33-38. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-93-33-38
[13] Petrenko, S.V., & Ilchenko, Yu.O. (2025). Problematic issues of countering Russian information aggression. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University*, 90, 354-359. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.3.52
[14] Polishchuk, Yu. (2025). Information warfare as a component of Russian aggression against Ukraine: historiography of the problem. *Ukrainian Historical Journal,* 6(585), 35-49. DOI: 10.15407/uhj2025.06.035
[15] Smotrych, D.V., & Brailko, L. (2023). Information security in conditions of martial law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 77, 121-127. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.20
[16] Sopilko, I.M. (2022). Information war against Ukraine and legal means of countering criminal acts. *Legal Bulletin*, 3(64), 108-115. DOI: 10.18372/2307-9061.64.16897
[17] Tiutiunnyk, L. (2023). Propaganda as a means of manipulation in wartime. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 76(6), 184-192. DOI: 10.33099/2617-6858-2023-76-6-184-192
[18] Vorobets, N. (2023). Russia's information war against Ukraine: dynamics of influence on public consciousness and challenges for national formation. *Bulletin of the Precarpathian University. Series "Politology",* 15, 18-25. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-1-3

Список використаних джерел

[1] Bakirov, A. et al. (2025). Theoretical Bases of Methods of Counteraction to Modern Information Warfare. *Computers*, 14(10), 410. DOI: https://doi.org/10.3390/computers14100410
[2] Демартіно А. П. Інформаційна експансія як засіб агресивної політики Російської Федерації проти України. *Наука та освіта: новий вимір*. *Серія «Гуманітарні та соціальні науки»*. 2020. Вип. VIII (37). С. 26–31. DOI: 10.31174/SEND-HS2020-223VIII37-06
[3] Дерев'янко С. Гібридна війна: інформаційно-безпековий вимір. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія».* 2024. Вип. 18. С. 101–113. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-18-11
[4] Гецко Г. І., Барчан О. В. Вплив українських медіа на формування громадської думки в умовах інформаційної війни. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. *Серія «Філологія. Журналістика».* 2025. № 6. С. 218–224. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.6.2/33
[5] Худолій А. О. Інформаційна війна 2014–2022 рр. : монографія. Острог : Нац. ун-т «Острозька академія», 2022. 208 с. DOI: 10.25264/978-617-8041-16-8
[6] Коруц У. Інформаційна війна як інструмент пропаганди війни: правові підстави протидії. *Підприємство, господарство і право*. 2020. № 8. С. 334–339. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.8.55

[7] Ковальова Т. Протидія інформаційним загрозам в умовах російсько-української війни: роль ГО «Детектор медіа». *Обрії друкарства*. 2024. № 1 (15). С. 162–174. DOI: 10.20535/2522-1078.2024.1(15).307819
[8] Красноступ Г. М. Правові засади медіаграмотності: від теоретичної концепції до інституціоналізації в державі. *Інформація і право.* 2025. № 3 (54). С. 19–29. DOI: 10.37750/2616-6798.2025.3(54).340404
[9] Кушнір В. В. Поняття інформаційної війни в міжнародному праві. *Право і суспільство*. 2025. № 3. С. 208–213. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.3.2.29
[10] Кириченко Ю. В., Сергієнко Т. І., Сластін В. О. Інформаційні війни як інструмент гібридної агресії: український досвід. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Серія «Політологія. Соціологія. Право»*. 2025. Вип. 1 (65). С. 89–95. DOI: 10.20535/2308-5053.2025.1(65).332563
[11] Ласкова-Ярмоленко А., Слинькова Т. Медіаграмотність в системі освіти: вимоги сучасності у сфері соціальної комунікації. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи.* 2024. № 32. С. 100–105. DOI: 10.32405/2413-4139-2024-1(32)-100-105
[12] Максименко О. В., Пилипенко В. В. Інформаційна війна в умовах збройного конфлікту: мовний та когнітивний виміри. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 4. С. 33–38. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-93-33-38
[13] Петренко С. В., Ільченко Ю. О. Проблемні питання протидії російській інформаційній агресії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2025. Вип. 90. С. 354–359. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.3.52
[14] Поліщук Ю. Інформаційна війна як складова російської агресії проти України: історіографія проблеми. *Український історичний журнал*. 2025. № 6 (585). С. 35–49. DOI: 10.15407/uhj2025.06.035
[15] Смотрич Д. В., Браілко Л. Інформаційна безпека в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2023. Вип. 77. С. 121–127. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.77.2.20
[16] Сопілко І. М. Інформаційна війна проти України та правові засоби протидії злочинним діям. *Юридичний вісник*. 2022. № 3 (64). С. 108–115. DOI: 10.18372/2307-9061.64.16897
[17] Тютюнник Л. Пропаганда як засіб маніпуляції в умовах війни. *Вісник Національного університету оборони України*. 2023. № 76 (6). С. 184–192. DOI: 10.33099/2617-6858-2023-76-6-184-192
[18] Воробець Н. Інформаційна війна росії проти України: динаміка впливу на суспільну свідомість і виклики для національного становлення. *Вісник Прикарпатського університету. Серія «Політологія».* 2023. Вип. 15. С. 18–25. DOI: 10.32782/2312-1815/2024-1-3

MAKSYMENKO Olha
PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of Business Ukrainian and Foreign Languages at the Educational and Research Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID https://orcid.org/0009-0004-5711-6247;
PYLYPENKO Viktoriia
PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID https://orcid.org/0000-0002-2555-542X

The Discourse of Contemporary Information Warfare as a Component of Media Literacy Development

Abstract. In today's world, the information space has become a key aspect of geopolitical confrontation, where linguistic tools and cognitive technologies serve as strategic weapons. The Russian-Ukrainian war has highlighted an urgent need to analyze the discourse of aggression, as manipulative strategies directly impact national security and social stability. Developing media literacy through an understanding of the

mechanisms of information influence is critically important for protecting public consciousness from destructive interference. The genesis and evolution of information wars are examined, ranging from primitive means of psychological pressure in ancient times to high-tech operations of the digital age. The paper analyzes the linguo-cognitive parameters of contemporary discourse of aggression, which are based on the use of specific linguistic codes, manipulative techniques, and disinformation. Particular attention is paid to the functioning of social networks as the primary platform for the dissemination of fake news, trolling, and hate speech. The theoretical approaches of leading scholars to the definition of “information weapons” are examined, and their main forms are classified: from command-and-control to psychological and cyber warfare. It has been established that the key distinguishing feature of information warfare is its ability to influence decision-making without causing visible physical damage, which often leads to a delayed response from the target. It has been established that the aggressor uses «psychoviruses» and emotional manipulation (fear, panic) to suppress an individual’s analytical thinking. Mechanisms for creating “mass communication myths” have been identified, which serve as tools for social mobilization or demoralization. The essence of the concept of “information expansion” has also been clarified as a comprehensive technology involving both public and private institutions to achieve geopolitical goals through systematic propaganda. The conclusion is drawn that effective counteraction to modern threats is possible only through comprehensive reform of legislation in the field of information security and the active implementation of media literacy programs. Control over the public’s consciousness becomes the aggressor’s primary goal; therefore, the development of critical thinking and the intellectual potential of citizens is a fundamental element of protecting state sovereignty. It is emphasized that media literacy must transform from an optional skill into a fundamental component of national security in the information sphere.

Keywords: information warfare; manipulation; disinformation; discourse of aggression; media literacy; linguo-cognitive parameters; information security; social networks.

DOI: 10.33270/05267202.16
УДК 141:347.23

МИХАЙЛЕНКО Роман*
кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії, історії та філософії права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1689-4382

Застосування логіки в правоохоронній діяльності

Анотація. Метою статті є з'ясування сутності мислення через аналіз природи взаємодії мислення та логіки. У статті досліджено питання застосування логіки у професійній діяльності правоохоронців. Професійне мислення формується на основі практичних та теоретичних розумових дій з притаманними йому індивідуально-психологічними властивостями, які в професійній діяльності забезпечують ефективність виконання тих чи інших задач. Встановлено, що формальна логіка посідає чільне місце в роботі поліцейських, оскільки суттєво впливає на якість розв'язання життєво важливих проблем, які виникають у суспільстві, а також засвідчує рівень правової культури, чіткості, обґрунтованості та об'єктивності мислення поліцейського. Застосування формальної логіки в діяльності поліцейського впливає на розвиток його професійної інтуїції та професійного мислення як єдності практичного й теоретичного розуму, що дає змогу раціонально, системно й доцільно виконувати завдання та розв'язувати проблеми, що постали перед ним. Значну увагу зосереджено на правовому мисленні, яке є особливою формою мислення. Професійне мислення формується на основі практичних і теоретичних розумових дій з притаманними йому індивідуально-психологічними властивостями, які в професійній діяльності забезпечують ефективність виконання конкретних задач. У процесі дослідження застосовано методи аналізу, синтезу, абстракції та узагальнення. За допомогою мислення індивід виявляє взаємозв'язки між предметами, подіями та явищами, з'ясовує причини й наслідки цієї взаємодії, а також формулює висновки, які надалі забезпечують ширше бачення сутнісних особливостей окремих правових явищ. Представлені результати можуть бути корисними викладачам вишів, учителям шкіл, студентам закладів вищої освіти.

Ключові слова: логіка; юридична логіка; формальна логіка; мислення; правове мислення; юридичне пізнання; правова культура; правова реальність.

Історія статті:
Отримано: 09.03.2026
Прийнято: 27.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Михайленко Р. Застосування логіки в правоохоронній діяльності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 150–155. DOI: 10.33270/05267202.16

*Відповідальний автор

© Михайленко Р., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Людському суспільству притаманна функція мислення. За своєю природою процес мислення є предметом багатьох сфер дослідження (Yurkevych, 2024), (Mykhailenko, 2025). Розвинене мислення безпосередньо впливає на суспільне життя, адже відкриття законів логіки дає змогу ефективно спрямувати його шляхом прогресу. У структурі суспільного буття важливою складовою є правоохоронна діяльність. Зокрема, М. Кельман стверджує, що з поглибленням процесу раціоналізації правової діяльності професійно освічених людей – юристів, покликаних вносити розумний зміст до ірраціональної стихії суспільного життя за допомогою синтезу форми (раціоналізованого правотворчого регулювання) та змісту (матеріальних життєвих потреб клієнтів) через застосування правової норми, виникає особлива логіка саморозвитку правової сфери життя суспільства (Kelman, 2023, p. 61). Судові промови видатних юристів справляють незабутнє враження. Вони є взірцями майстерного володіння словом, яке поєднується з правильною підготовкою промови, умілим використанням і витонченим аналізом доказів та обставин справи. Формування мислення загалом та юридичного мислення зокрема є важливим аспектом формування сучасного фахівця – юриста. (Leshchenko, Bieliaieva, 2023), (Zhumbei, Rusnak, & Lahodych, 2024), (Zabolotska, Zabolotskyi, & Bohdan, 2023). «Успішні юридичні міркування й аргументація мусять бути коректними як з огляду на юридичний зміст, так і на релевантну форму, визначену, за найближчою асоціацією, загальною, або формальною, логікою. Та чи визначає формальна логіка цю форму насправді? А ширше, якого роду зв'язок існує між юридичним міркуванням, юридичною аргументацією та, з іншого боку, логікою, зокрема формальною логікою? Хоча цей зв'язок з давніх-давен видається майже очевидним, його природа дотепер становить предмет нетривіальних дискусій» (Tiahlo, 2022, p. 350).

Огляд літератури

Вивчаючи будь-який об'єкт дослідження, учений передусім має проаналізувати наявні з цієї проблематики напрацювання. У вітчизняній науці питанням логіки та юридичної логіки присвячено праці О. Юркевич (2012), О. Тягло (2022), А. Хребтової, А. Шуть, О. Солохи (2024) та ін.

Окрему групу джерел становлять наукові розвідки М. Кельмана (2023), Ю. Мельничук (2025) та ін., які визначають аспекти правового мислення. Перелік учених можна було б продовжувати й далі, проте в межах цього дослідження обмежимося зазначеними науковцями, не применшуючи вагомого внеску інших науковців у розроблення цієї теми.

Матеріали та методи

Під час підготовки статті опрацьовано низку наукових праць, присвячених вивченню зазначеної тематики. Зокрема, увагу зосереджено на новітніх публікаціях. У процесі дослідження використано методи порівняльного аналізу, синтезу, абстрагування та індуктивного узагальнення та ін.

Водночас із зазначеним методологічним ядром автор керувався й іншими досягненнями методології сучасного гуманітарного пізнання, зокрема феноменологічним, герменевтичним, структурно-функціональним, лінгвістичним підходами до розв'язання будь-яких проблем. Проте вони не набули в статті пріоритетного статусу, а тому є лише службовими складовими ланками тих методологічних основ, яким відведено ключову роль.

Результати й обговорення

Мислення відіграє величезну роль у розкритті злочинів. Його специфіка полягає в тому, що правоохоронці, які провадять розслідування, не мають можливості безпосередньо спостерігати подію злочину: вони мають відновити картину злочину на основі тих слідів, які він залишив у пам'яті людей та на навколишніх предметах, і роль мислення тут важко переоцінити. Загалом слід зауважити, що у боротьбі правоохоронця зі злочинцем перемагає той, хто розумніший.

Правове чи соціально-правове мислення має свою специфіку. Воно є інтелектуальною діяльністю, яка полягає у розв'язанні задач, пов'язаних з використанням правових засобів і правових аргументів. І. Борщевський та О. Гринь стверджують, що в сучасному суспільстві актуалізуються шляхи розвитку правової культури, а також пошук напрямів підвищення її рівня. Відповідне значення має такий феномен, як правове мислення, яке відображає внутрішній розвиток правової системи у вигляді правових поглядів, ідей, концепцій та цінностей. Зокрема, з метою підвищення ефективності пізнання правової реальності в сучасній загальнотеоретичній юриспруденції постає проблема правового мислення як явища, що характеризує окремий аспект правової культури та інтелектуальну складову юридичного пізнання (Borshchevskyi, & Hryn, 2021, p. 22).

Низка вчених зосереджує увагу на особливостях юридичної мисленнєвої практики. Л. Руснак вважає, що юридичне мислення є складною інтеграцією логіки, критичності, творчості, нормативності та ціннісного підходу. Ця специфіка робить його невіддільним елементом професійної підготовки юристів, які повинні бути здатними адаптувати свої знання до реальних умов і забезпечувати ефективне правозастосування в умовах сучасного світу. Структура юридичного мислення, що має понятійно-логічну, аналітичну та креативну складові, забезпечує здатність юриста розв'язувати практичні завдання різної

складності (Rusnak, 2025, p. 13). Ю. Мельничук акцентує, що в сучасному світі, де інформація генерується в неймовірних обсягах, здатність юриста ефективно збирати, аналізувати й оцінювати її є однією з найважливіших навичок. Від цього залежить якість прийнятих рішень, ефективність представництва клієнта та, зрештою, довіра до юридичної професії. Юридичні проблеми часто мають багатогранний характер і вимагають комплексного аналізу великої кількості фактів, нормативних актів і судової практики. Постійні зміни законодавства формують виклик для представників юридичної професії щодо оновлення своїх знань з метою оцінювання змін та їхнього впливу на конкретні справи. У процесі пізнавальної діяльності суб'єкт формулює певну систему міркувань, які містять знання про об'єкт пізнання та втілюються у висловлюваннях, зміст яких можна оцінити як істинний або хибний. Від специфіки пізнавальної системи, у межах якої розвивається знання, залежить розуміння істини (Melnychuk, 2025, p. 908).

Процес мислення неможливо визначати поза контекстом логіки. Логіка виникла і розвивалася як опис, систематизація та обґрунтування інтелектуальних операцій, способів міркування, структури й законів мислення, що досліджує світ. Логіка виявляє способи досягнення нового істинного вивідного знання, встановлює ті шляхи, які ведуть до правильних, обґрунтованих висновків, спираючись при цьому на знання універсальних, найзагальніших принципів зв'язку між формами думки, незалежно від їхнього конкретного змісту. На думку І. Андрусяк, логіка як наука від початків створення завжди намагалася упорядкувати дискурс задля уникнення хаотичності й безладу у висловлюваннях, що є основою загальнолюдської культури. Норми права регулятивною частиною забезпечують порядок у суспільстві, слугують мірою свободи та справедливості. З огляду на тісний зв'язок логіки та юриспруденції протягом всієї історії європейської науки, видається актуальним піднесення ролі та значення логіки як основи методології юридичної науки (Andrusiak, 2021). Дослідники А. Хребтова, А. Шуть та О. Солоха вважають, що логіка набуває важливого значення і в діяльності поліцейських, результати якої також виявляються в юридичних документах, наприклад протоколах. Знання логіки допомагає правильно будувати судово-слідчі версії, складати чіткі плани розслідування злочинів, визначати систему оперативних дій, а також уникати помилок під час складання офіційних документів (протоколів допиту й огляду місця злочину, обвинувальних висновків, рішень та ухвал, рапортів, зведень та інших інформаційно-аналітичних документів) (Khrebtova, Shut, & Solokha 2024, p. 435-436). О. Юркевич слушно зазначає, що теоретична логіка частково використовується і в юридичній практиці, якщо йдеться про необхідну логічну культуру в законотворенні (особливо логічну теорію визначення), знання щодо теорій гіпотези та доведення, індукції та дедукції у слідчій та судовій практиці тощо (Yurkevych, 2012, p. 234). Проте вона акцентує на недостатності формальної логіки, зауважуючи щодо прикладної логіки (юридичної логіки): «Дійсно, поза межами абстрактного мислення фахівець юрист залишається сам на сам зі своїм життєвим та професійним досвідом, не отримуючи освітянської допомоги від логічного знання. Навіть під час тлумачення тексту законів в освітянській теоретичній базі юрист не знаходить логічних знань із технології інтерпретації. Такий стан речей зумовлює у деяких галузях юридичної діяльності хаотичність, невпевненість, недостатність кваліфікаційних характеристик тощо. Отже, у зв'язку із зазначеним можна поставити питання щодо отримання знань із логіки практичного мислення з проєкцією на юридичну галузь інтелектуальної діяльності» (Yurkevych, 2012, p. 235). Цю думку обстоює і М. Ципʼящук, стверджуючи, що професійне мислення юриста слід насамперед визначати крізь призму залучення до безпосередньої юридичної діяльності, практики, тобто того джерела, з якого юрист черпає необхідну інформацію для розв'язання конкретних професійних задач. Це не означає, що під час практичної діяльності юрист застосовує лише практичне мислення, адже значна частина його дій в процесі мислення ґрунтується на попередньо набутих теоретичних знаннях: принципах права, положеннях нормативно-правових актів тощо (Tsypiashchuk, 2011). На його думку, як теоретичне, так і практичне мислення зосереджено на одній і тій самій меті (хоча і виконує різні функції), що дає змогу зробити такий висновок: вчиненню конкретної зовнішньої юридичної дії передує певний симбіоз продуктів теоретичного та практичного мислення, що полягає у зіставленні наявних теоретичних знань чи ідей з досвідом практичного реагування на зовнішні чинники. Зокрема, після того, як юрист-консультант вислуховує клієнта він, перш ніж дати початкову відповідь, аналізує почуту інформацію щодо наявності в ній юридичних аспектів, які, своєю чергою, визначаються закріпленням певних норм у відповідних нормативно-правових актах. Встановивши такий зв'язок, юрист може, наприклад, запропонувати клієнтові допомогу у складанні процесуального документа. Під час його складання, знову ж таки, юрист керуватиметься як загальними вимогами до написання такого документа, так і певним досвідом, здобутим раніше з практики (точні реквізити адресата, стиль викладу, порядок оформлення вимог, належність додатків тощо) (Tsypiashchuk, 2011).

Закони та правила формальної логіки загалом не можуть бути основними елементами методів дослідження правових явищ. Однак у певних випадках вони виходять на перший план, визначаючи характер та мету аналізу юридичних

проблем. На перевагах юридичної логіки у практичній діяльності правоохоронців зосереджують увагу О. Горбань і О. Тягло. Останній стверджує: «Точно кажучи, формальна логіка не є ані достатньою, ані необхідною для того, щоб міркувати та аргументувати як юрист. Водночас успішний юрист повинен засвоїти особливу юридичну логіку, що належить до домену сучасної неформальної логіки, і неухильно нею керуватися» (Tiahlo, 2022, p. 353).

Юридична логіка досліджує закони й форми юридичного мислення, спрямованого на пошук істини, навчає, як у процесі діяльності правильно будувати умовиводи, доведення, прищеплює вміння правильно оперувати поняттями й судженнями, застерігає від можливих логічних помилок. Незнання її законів і правил, невміння користуватися ними в процесі правового дослідження часто призводять до різноманітних логічних помилок, які в професійній діяльності правоохоронця одночасно виявляються юридичними помилками.

Висновки

На основі викладеного матеріалу та здійсненого аналізу наукових джерел за темою можна дійти висновку, що питання особливостей застосування логіки в роботі правоохоронців є малодослідженим. Водночас серед наявних досліджень бракує чіткої актуалізації цієї теми. Розслідування правопорушень також можна тлумачити як певну форму пізнавального процесу. У цьому контексті протиправне діяння стає об'єктом пізнавальної діяльності, що передбачає процес збирання, перевірки та оцінки доказів; встановлення за їх допомогою всіх фактів, обставин, що мають значення для належного вирішення справи. Проте, якою б істотною не була специфіка слідчої діяльності, вона є різновидом пізнання, оскільки її мета полягає в тому, щоб встановити істину.

У процесі забезпечення прав людини логіка допомагає правоохоронцям відокремлювати головне від другорядного, критично усвідомлювати різні визначення та класифікувати різноманітні поняття, добирати форми доказу істинних суджень і спростування хибних. Слід акцентувати на стійкому зв'язку між юридичним і логічним: будь-якому правовому явищу передує логічна основа. Розвиток цього напряму може сприяти формуванню нових міждисциплінарних форм дослідження.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Andrusiak, I. (2021). Logic in the system of higher legal education and scientific research. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences",* 1(29), 42-47. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.66

[2] Borshchevskyi, I.V., & Hryn, O.D. (2021). Legal thinking as a phenomenon of legal reality and its relationship with legal knowledge. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 65, 21-25. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.3

[3] Horban, O.V. (2023). Problems of teaching logic to applicants for the specialty "Law". *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University, Series "Law",* 80(2), 416-420. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.66

[4] Kelman, M. (2023). Peculiarities of professional legal understanding. *Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic". Series "Legal Sciences"*, 10, 2(38), 57-65. DOI: 10.23939/law2023.38.057

[5] Khrebtova, A.A., Shut, A.O., & Solokha, O.V. (2024). Logic as an element of legal reasoning and its application in the process of drafting legal documents. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 83(3), 434-438. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.67

[6] Leshchenko, H., & Bieliaieva, A. (2023). Formation of professional competence of future lawyers. *Young scientist,* 6(118), 47-50. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-10

[7] Melnychuk, Yu.I. (2025). Peculiarities of cognition of legal truth. *Analytical and comparative jurisprudence*, 01, 907-911. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.151

[8] Mykhailenko, R.V. (2025). Identification and distinction as a phenomenon of thinking practice. *XV scientific lectures dedicated to the memory of academician Volodymyr Volodymyrovych Kopeychikov:* collection of materials (pp. 61-63). Kyiv: National Acad. of Internal Affairs.

[9] Rusnak, L.M. (2025). Methods of developing legal thinking in the process of professional training of lawyers. *Civil law and civil process*. DOI: 10.5281/zenodo.14586993

[10] Tiahlo, O.V. (2022). Logic of legal reasoning. *Analytical and Comparative Law*, 7, 349-353. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.65

[11] Tsypiashchuk, M.B. (2011). Professional thinking of lawyers: theoretical foundations of research. *Journal of the National University "Ostroh Academy". Series "Law",* 2(4). Retrieved from http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11tmbtod.pdf
[12] Yurkevych, O.M. (2012). Practical Logic of Lawyers: Mereological Approach. *Philosophy of Law and General Theory of Law,* 1, 234-243. DOI: 10.21564/2227-7153.2012.1.183810
[13] Yurkevych, O.M. (2024). Logic in philosophical reasoning. Philosophical logic. Bulletin of the Yaroslav the Wise National Law University. *Series "Philosophy, Philosophy of Law, Political Science, Sociology"*, 1(60), 42-55. DOI: 10.21564/2663-5704.60.299625
[14] Zabolotska, S., Zabolotskyi, N., & Bohdan, B. (2023). Development of professional thinking of legal students in the process of mastering the profession. *Perspectives and innovations of science*, 1(19), 114-124. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-1(19)-114-124
[15] Zhumbei, M.M., Rusnak, L.M., & Lahodych, T.S. (2024). Formation of critical thinking in students of higher education institutions. *Academic studies. Series "Pedagogy"*, 4, 17-22. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2024.4.3

Список використаних джерел

[1] Андрусяк І. Логіка в системі вищої юридичної освіти та наукових дослідженнях. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2021. № 1 (29). С. 42–47. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.66
[2] Борщевський І. В., Гринь О. Д. Правове мислення як явище правової дійсності та його взаємозв'язок із юридичним пізнанням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2021. Вип. 65. С. 21–25. DOI: 10.24144/2307-3322.2021.65.3
[3] Горбань О. В. Проблематика викладання логіки здобувачам спеціальності «Право». *Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія «Право».* 2023. Вип. 80. Ч. 2. С. 416–420. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.66
[4] Кельман М. Особливості професійного праворозуміння. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Юридичні науки».* 2023. Т. 10. № 2 (38). С. 57–65. DOI: 10.23939/law2023.38.057
[5] Хребтова А. А., Шуть А. О., Солоха О. В. Логіка як елемент юридичних міркувань та її застосування у процесі складання юридичних документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 83. № 3. С. 434–438. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.83.3.67
[6] Лещенко Г., Бєляєва А. Формування професійної компетентності майбутніх юристів. *Молодий вчений.* 2023. № 6 (118). С. 47–50. DOI: 10.32839/2304-5809/2023-6-118-10
[7] Мельничук Ю. І. Особливості пізнання правової істини. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 01. С. 907–911. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.01.151
[8] Михайленко Р. В. Ототожнення та розрізнення як феномен практики мислення. *XV наукові читання, присвячені пам'яті академіка Володимира Володимировича Копєйчикова :* зб. матеріалів (Київ, 17 листоп. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 61–63.
[9] Руснак Л. М. Методи розвитку юридичного мислення в процесі професійної підготовки юристів. *Цивільне право і цивільний процес.* 2025. DOI: 10.5281/zenodo.14586993
[10] Тягло О. В. Логіка юридичних міркувань. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 7. С. 349–353. DOI: 10.24144/2788-6018.2022.02.65
[11] Ципʼящук М. Б. Професійне мислення юристів: теоретичні основи дослідження. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право».* 2011. № 2 (4). URL: http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11tmbtod.pdf
[12] Юркевич О. М. Практична логіка юристів: мереологічний підхід. *Філософія права і загальна теорія права.* 2012. № 1. С. 234–243. DOI: 10.21564/2227-7153.2012.1.183810
[13] Юркевич О. М. Логіка у філософських міркуваннях. Філософська логіка. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія».* 2024. № 1 (60). С. 42–55. DOI: 10.21564/2663-5704.60.299625
[14] Заболоцька С., Заболоцький Н., Богдан Б. Розвиток професійного мислення здобувачів освіти-юристів у процесі оволодіння професією. *Перспективи та інновації науки.* 2023. № 1 (19). С. 114–124. DOI: 10.52058/2786-4952-2023-1(19)-114-124
[15] Жумбей М. М., Руснак Л. М., Лагодич Т. С. Формування критичного мислення у студентів закладів вищої освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*. 2024. № 4. С. 17–22. DOI: 10.52726/as.pedagogy/2024.4.3

MYKHAILENKO Roman
PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1689-4382

Application of Logic in Law Enforcement Activities

Abstract. The aim of the article is to approach the understanding of the essence of thinking by revealing the nature of the interaction between thinking and logic.The article examines the issue of applying logic in the work of law enforcement officers. Professional thinking is formed on the bases of practical and theoretical mental acts, and is qualified by specific individual psychological properties, which serve to the effective solving of professional tasks. It is argued that formal logic occupies a prominent place in the activities of police officers, as it significantly affects the quality of solving vital problems that arise in society. And also attests to the level of legal culture, clarity, reasonableness and objectivity of the police officer's thinking. The application of formal logic in the activities of a police officer affects the development of his professional intuition and professional thinking as a unity of practical and theoretical mind, which allows more rational, systematic and expedient solving of the tasks and problems facing him. There is considerable attention to legal thinking. Legal thinking is a special form of thinking. Professional thinking is formed on the bases of practical and theoretical mental acts, and is qualified by specific individual psychological properties, which serve to the effective solving of professional tasks. The research process used methods of analysis, synthesis, abstraction, and generalization. Practical significance. With the help of thinking, an individual discovers the relationship between objects, events and phenomena, finds out the causes and consequences of this interaction, and can also draw conclusions that will later provide a broader understanding of the essential features of individual legal phenomena. The presented results may be useful to university lecturers, school teachers, and students of higher education institutions.

Keywords: logic; legal logic; formal logic; thinking; legal thinking; legal cognition; legal culture; legal reality.

DOI: 10.33270/05267202.17
УДК 340.12:17:351.74

ПЕТРОВА Ганна*
кандидат філософських наук, доцент кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5964-1473

Деонтологічний та етичний виміри професійної поведінки правоохоронця

Анотація. У статті досліджено проблему співвідношення деонтологічного й етичного вимірів професійної поведінки правоохоронця в умовах сучасних трансформацій публічного управління. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання обмеженості наявних підходів до пояснення професійної поведінки, які здебільшого зосереджуються або на нормативно закріплених вимогах, або на ціннісних орієнтаціях, залишаючи поза увагою механізми переходу від норм і переконань до реально здійснюваної дії. Метою статті є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку деонтологічного й етичного вимірів професійної діяльності правоохоронця, виявлення їх аналітичних меж і розроблення підходу до пояснення механізмів формування сталої поведінкової практики. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід; методи теоретичного аналізу й синтезу, системного та порівняльного аналізу, концептуального моделювання та інтерпретації. У результаті дослідження встановлено, що деонтологічний підхід забезпечує нормативну визначеність і передбачуваність професійної поведінки, однак не пояснює внутрішніх механізмів її реалізації, натомість етичний вимір розкриває значення ціннісної орієнтації та усвідомленого вибору, але не гарантує їх сталої поведінкової інкорпорації. Обґрунтовано, що доброчесність як інституційно закріплений критерій належної поведінки не вичерпує її морального змісту та не забезпечує відтворюваності у практиці. Доведено доцільність вивчення професійної поведінки у межах етичної інфраструктури як системного утворення, що поєднує нормативні, ціннісні та поведінкові компоненти. Наукова новизна дослідження полягає у введенні аналітичного поняття особистісної узвичаєної саморегуляції як механізму, що забезпечує тривале збереження належних моделей поведінки, їх передбачуваність і стійкість до змін у різних ситуаціях професійної діяльності.

Ключові слова: деонтологія; професійна етика; етична інфраструктура; особистісна узвичаєна саморегуляція; доброчесність; довіра.

Історія статті:
Отримано: 23.02.2026
Прийнято: 13.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Петрова Г. Деонтологічний та етичний виміри професійної поведінки правоохоронця. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 156–170. DOI: 10.33270/05267202.17

*Відповідальний автор

© Петрова Г., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Сучасний етап розвитку публічного управління в Україні, зокрема у сфері правоохоронної діяльності, вирізняється підвищеною увагою до проблеми якості професійної поведінки суб'єктів владних повноважень, що зумовлено не лише необхідністю забезпечення ефективності виконання службових функцій, а й потребою формування довіри до інституцій як ключової умови стабільності системи публічної безпеки. У цьому контексті питання нормативної визначеності, етичної обґрунтованості та фактичної реалізації професійної поведінки набувають особливої актуальності, оскільки саме на перетині цих вимірів формується реальна практика взаємодії між державою та суспільством.

Попри наявність значного наукового доробку у сфері деонтології, професійної етики й теорії доброчесності, сучасні дослідження переважно зосереджені на окремих аспектах цієї проблематики, що призводить до фрагментарності її теоретичного осмислення. Нормативно-деонтологічний підхід забезпечує формалізацію вимог до професійної поведінки, однак не пояснює механізмів їх реалізації. Етичний підхід акцентує на ціннісних засадах діяльності, проте не гарантує їх сталої поведінкової інкорпорації. Інституційне розуміння доброчесності дає змогу фіксувати відповідність стандартам, але не вичерпує внутрішніх підстав дії. У зв'язку з цим виникає потреба у розширенні аналітичної оптики дослідження шляхом поєднання деонтологічного, етичного та праксеологічного рівнів аналізу професійної діяльності правоохоронця, а також у виявленні механізмів переходу від нормативного припису й етичного усвідомлення до сталої поведінкової практики. Особливого значення у цьому контексті набуває поняття етичної інфраструктури як системного утворення, що інтегрує формальні й неформальні механізми регуляції поведінки, а також категорія довіри як індикатора ефективності її функціонування.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування взаємозв'язку деонтологічного й етичного вимірів професійної поведінки правоохоронця, виявлення обмежень їх окремого застосування та розроблення аналітичного підходу до пояснення механізмів переходу від норм і цінностей до сталої поведінкової практики. Для досягнення поставленої мети передбачено: проаналізувати деонтологічний та етичний виміри професійної діяльності; уточнити зміст понять професійної етики, доброчесності та етичної інфраструктури; обґрунтувати необхідність введення категорії особистісної узвичаєної саморегуляції як механізму стабілізації поведінки; розкрити роль довіри як соціального індикатора ефективності професійної діяльності.

Наукова новизна дослідження полягає у спробі інтеграції нормативно-деонтологічного, етичного та праксеологічного підходів до аналізу професійної діяльності правоохоронця, а також у введенні аналітичного поняття особистісної узвичаєної саморегуляції, що надає можливість пояснити механізми тривалого збереження належних моделей поведінки в умовах варіативності професійних ситуацій.

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує положення філософії права, прикладної етики, теорії публічного управління та соціології. Така інтеграція зумовлена складністю предмета дослідження, який охоплює нормативний, етичний і праксеологічний виміри професійної діяльності правоохоронця, а також їхній взаємозв'язок із соціальними процесами формування довіри.

У процесі дослідження застосовано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Зокрема використано методи теоретичного аналізу та синтезу, що дали змогу узагальнити наукові підходи до розуміння деонтології, професійної етики, теорії доброчесності та етичної інфраструктури, а також виявити їхні концептуальні межі й точки перетину. Метод порівняльного аналізу забезпечив можливість зіставлення концептуальних моделей професійної поведінки у вітчизняному та міжнародному науковому дискурсі.

Системний метод використано для розгляду професійної діяльності правоохоронця як цілісної структури, у межах якої взаємодіють нормативні приписи, ціннісні орієнтації та поведінкові практики. Це дало змогу обґрунтувати поняття етичної інфраструктури як системного утворення та визначити її місце у формуванні довіри як соціального індикатора.

Метод концептуального моделювання застосовано для введення та обґрунтування аналітичного поняття особистісної узвичаєної саморегуляції, яке визначено як праксеологічний механізм переходу від нормативного припису й етичного усвідомлення до сталої поведінкової практики. У цьому контексті дослідження має теоретико-пояснювальний характер і спрямоване на побудову узгодженої моделі професійної поведінки.

Окреме значення має метод інтерпретації, який дав можливість з'ясувати зміст ключових категорій дослідження – деонтології, професійної етики, моральності, доброчесності, довіри – у їхньому взаємозв'язку та функціональному навантаженні. Застосування цього методу забезпечило можливість уникнути редукції аналізу до окремих аспектів і зберегти цілісність дослідницької оптики.

Емпіричну основу дослідження становлять результати соціологічних досліджень, зокрема дані національних опитувань і міжнародних проєктів, що дають змогу оцінити рівень довіри до правоохоронних інституцій і характер ціннісних орієнтацій у суспільстві. Використання цих матеріалів має ілюстративно-аналітичний харак-

тер і спрямоване на співвіднесення теоретичних положень із реальними соціальними процесами.

Отже, поєднання теоретичних та емпіричних методів забезпечило комплексний характер дослідження, у межах якого професійну поведінку правоохоронця визначено як результат взаємодії нормативних, етичних і поведінкових чинників, інтегрованих у межах етичної інфраструктури професійної діяльності.

Огляд літератури

Аналіз сучасного стану наукової розробки проблеми професійної поведінки правоохоронця засвідчує наявність кількох відносно автономних, але взаємопов'язаних напрямів дослідження, у межах яких осмислюються нормативні, етичні й поведінкові підстави професійної діяльності, а також механізми її соціального сприйняття та легітимації. Водночас у міжнародному науковому дискурсі ці питання дедалі частіше розглядають у контексті взаємозв'язку етики, права та професійної практики (Azzahrah et al., 2024; Hamdi et al., 2025).

Перший напрям пов'язаний із розробленням деонтологічних і нормативно-правових засад професійної діяльності, у межах якого увагу зосереджено на визначенні системи службових обов'язків, стандартів поведінки та правил професійного етикету. У цьому контексті важливе значення мають як узагальнювальні теоретичні праці, так і навчально-методичні видання, що фіксують інституційно закріплені вимоги до поведінки правоохоронця[1]. Ці дослідження забезпечують нормативну визначеність професійної діяльності, однак їхній аналітичний потенціал обмежується переважно рівнем формалізованих приписів, залишаючи поза увагою питання внутрішніх механізмів їх реалізації[2] (Sereda, & Svichkarova, 2022).

Поряд із загальнотеоретичними дослідженнями, що формують методологічне підґрунтя аналізу, окрему групу становлять праці, безпосередньо спрямовані на осмислення етичних і поведінкових аспектів професійної діяльності, у межах яких увага зміщується з формалізованих вимог на механізми їх інтерпретації, прийняття та реалізації у практиці. Зокрема, другий напрям репрезентований роботами, присвяченими професійній етиці та доброчесності як інституційно-нормативному конструкту й аналітичній категорії дослідження професійної діяльності, у межах яких відбувається перехід від нормативного опису до аналізу ціннісних засад поведінки (Svichkarova, 2023; Vlasenko, 2024; Hofman, 2025). У сучасних дослідженнях професійну етику тлумачать як галузь прикладної етики, що конкретизує моральні вимоги відповідно до специфіки професійної діяльності, водночас фіксуючи очікування суспільства щодо її здійснення. Поняття доброчесності в цьому контексті набуває статусу інституційно закріпленого критерію належної поведінки, що відображає її відповідність встановленим стандартам, однак не вичерпує її морального змісту, що неодноразово підкреслюється у сучасних наукових дискусіях (Kaminska, 2023; Vasylevska, 2021; Kravchenko, & Kislytsina, 2025).

Водночас у межах цього напряму простежується тенденція до нормативної редукції доброчесності, яку інтерпретують переважно як відповідність встановленим правилам і процедурам. Це зумовлює необхідність розширення аналітичної оптики через залучення категорій, пов'язаних із внутрішніми механізмами поведінки та її відтворенням у практиці професійної діяльності (Tsurkan-Saifulina, Marchuk, & Kolba, 2025; Shamsha, 2025).

Третій напрям становлять дослідження, у яких етичну інфраструктуру професійної діяльності визначають як системну характеристику організації поведінки. У цих роботах акцентовано на взаємозв'язку формальних і неформальних механізмів регуляції, зокрема норм, принципів, процедур, а також практиці їхньої реалізації у повсякденній діяльності (Vasylevska, & Piatkivskyi, 2021; Sorokina, 2020). Такий підхід дає змогу вийти за межі індивідуалізованого розуміння поведінки, яка є елементом ширшої системи, ефективність якої залежить від узгодженості її складових.

Окрему групу становлять дослідження, присвячені проблематиці довіри як соціального феномену, що формується у процесі взаємодії між інституціями та громадянами. У цих роботах довіру тлумачать не лише як результат взаємодії, а і як її передумову, що визначає можливість співпраці та стабільність соціальних зв'язків (Vasylevska, 2021; Nosenko, & Kravets, 2025). Емпіричні дослідження засвідчують, що рівень довіри до правоохоронних органів залежить не так від формального вдосконалення нормативної бази, як від характеру повсякденної взаємодії та сприйняття поведінки конкретних суб'єктів владних повноважень[3] (Merdova, & Shyshkarova, 2025).

Ширший контекст для інтерпретації цих процесів забезпечують міжнародні дослідження ціннісних орієнтацій, зокрема проєкт World Values Survey, у межах якого довіру визначають як

[1] Деонтологічні засади службової діяльності: службовий етикет правоохоронця (поліцейського) : пам'ятка / уклад. Г. Петрова. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 94 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24ddab44-591f-408f-8a99-d4ab204a17b6/content та ін.

[2] Основні принципи професійної етики поліцейського : пам'ятка / за наук. ред. М. В. Костицького. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 48 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c810480e-5fd1-45a8-9a05-6be5e7b89323/content

[3] *Центр Разумкова :* [сайт]. URL: https://razumkov.org.ua/

явище, укорінене в структурі базових цінностей суспільства, що зумовлюють характер соціальної взаємодії та рівень її інституціоналізації[1]. Такий підхід дає змогу пов'язати індивідуальні практики поведінки з макросоціальними процесами трансформації цінностей; водночас питання формування професійної компетентності в умовах інституційних змін також порушується у сучасних дослідженнях публічного управління (Vasylevska et al., 2022; Pampura, 2025).

У науковій літературі розмежовано рівні аналізу професійної діяльності: нормативний (деонтологічний), етичний (ціннісно-орієнтаційний) і поведінковий. Однак взаємозв'язок між ними, а також механізми переходу від нормативного припису до реальної практики залишаються малодослідженими. У сфері правоохоронної діяльності ці підходи набувають важливого значення, оскільки питання нормативної визначеності, етичної орієнтації та реальної поведінки безпосередньо впливають на ефективність виконання службових повноважень, якість взаємодії з населенням і рівень довіри до інституцій, що, своєю чергою, зумовлює стабільність функціонування системи публічної безпеки. Також слід зосередити увагу на навчально-методичних і довідкових виданнях, у яких узагальнюються підходи до формування професійної етики й культури поведінки, зокрема мультимедійних ресурсах і навчальних посібниках, що відображають сучасні тенденції у підготовці фахівців (Marchenko, Onypchenko, & Hromyko, 2024).

Отже, наявні дослідження можуть бути систематизовані за кількома основними напрямами:

– нормативно-деонтологічним, у межах якого визначено формалізовані вимоги до професійної поведінки;

– етико-ціннісним, що охоплює проблематику професійної етики й доброчесності;

– інституційно-поведінковим, у межах якого аналізуються механізми реалізації норм у практиці професійної діяльності, зокрема етична інфраструктура та феномен довіри.

Аналіз літератури свідчить про наявність значного наукового доробку, присвяченого нормативним і ціннісним аспектам професійної діяльності правоохоронця, однак водночас виявляє недостатню розробленість проблеми переходу від моральних та етичних засад до їх сталої поведінкової реалізації. Попри наявність значного масиву наукових праць, у сучасних дослідженнях відсутня цілісна концепція, яка б поєднувала нормативний, етичний та поведінковий рівні аналізу професійної діяльності, що спричиняє фрагментарність інтерпретації доброчесності, недооцінку ролі особистісної саморегуляції та недостатнє врахування етичної інфраструктури як системного чинника формування довіри. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження внутрішніх механізмів організації поведінки, а також їхнього взаємозв'язку з етичною інфраструктурою професійної діяльності та рівнем довіри як індикатором її ефективності.

Результати й обговорення

Професійна діяльність правоохоронця структурована системою нормативних приписів, які визначають належний спосіб дії, межі повноважень, алгоритми прийняття рішень і стандарти поведінки. У цьому контексті деонтологія постає як специфічний вимір осмислення професійної поведінки, що зосереджується на категоріях обов'язку, належності, відповідальності та нормативної визначеності, фіксує вимоги до суб'єкта професійної діяльності не лише як до носія правового статусу, а і як до виконавця функцій, реалізація яких має відбуватися відповідно до встановлених стандартів і процедур (Sereda, & Svichkarova, 2022; Svichkarova, 2023). У межах цього дослідження деонтологія є систематизованим комплексом професійно-нормативних вимог, що задають формальні параметри належної поведінки та забезпечують її інституційну відтворюваність.

У системі правоохоронної діяльності деонтологічний вимір набуває важливого значення, оскільки пов'язаний із реалізацією владних повноважень, застосуванням примусу, обмеженням прав і свобод людини. Саме тому деонтологічні засади закріплюються як у правових актах, так і в спеціалізованих документах – кодексах, пам'ятках, навчально-методичних матеріалах, що конкретизують вимоги до службової поведінки, формують професійні стандарти та задають рамку належного[2]. У цьому сенсі деонтологія виконує регулятивну функцію, забезпечуючи передбачуваність поведінки, уніфікацію професійних дій і можливість їх оцінювання з позиції відповідності встановленим нормам, а також створює основу для дисциплінарної відповідальності.

Водночас деонтологічний підхід має внутрішні обмеження, пов'язані з його нормативною природою. Він здатний визначити, як слід діяти, але не забезпечує автоматичного переходу від припису до реальної поведінки. Наявність норм, навіть чітко сформульованих та інституційно підкріплених, не гарантує їх фактичної реалізації в конкретних ситуаціях професійної діяльності. Це

[1] *World Values Survey :* [site]. URL: https://www.worldvaluessurvey.org/

[2] Деонтологічні засади службової діяльності: службовий етикет правоохоронця (поліцейського) : пам'ятка / уклад. Г. Петрова. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 94 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/24ddab44-591f-408f-8a99-d4ab204a17b6/content; Основні принципи професійної етики поліцейського : пам'ятка / за наук. ред. М. В. Костицького. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 48 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c810480e-5fd1-45a8-9a05-6be5e7b89323/content

особливо помітно в умовах невизначеності, конфлікту інтересів, морального вибору або тиску обставин, коли дія виходить за межі стандартного алгоритму й потребує індивідуального рішення.

У цьому контексті деонтологія виявляє принципову обмеженість: вона не охоплює внутрішніх мотиваційних і ціннісних механізмів поведінки суб'єкта, не пояснює, чому норма виконується або порушується, і не враховує сталість належних моделей поведінки в умовах варіативності практичних ситуацій. Тому професійну поведінку неможливо вичерпно пояснити лише системою приписів, навіть якщо вона є достатньо розвиненою та деталізованою.

Деонтологічний вимір є необхідним, але недостатнім для розуміння професійної поведінки правоохоронця. Він задає зовнішню рамку належного, проте залишає відкритим питання про внутрішні механізми її забезпечення, що закономірно актуалізує перехід до аналізу етичного виміру професійної діяльності, у якому поведінка постає вже не як відповідність припису, а як результат усвідомленого вибору, ціннісної орієнтації та здатності суб'єкта діяти належним чином у конкретних обставинах. Взаємозв'язок цих рівнів виявляється у тому, що деонтологія задає формальні параметри належного, натомість етика забезпечує їх осмислення та внутрішнє прийняття, перетворюючи зовнішній припис на підставу усвідомленої дії. Водночас їх відмінність полягає у характері регуляції: деонтологічний рівень орієнтований на уніфікацію і контроль поведінки, натомість етичний – на індивідуалізоване рішення, що враховує конкретні обставини, ціннісні пріоритети та відповідальність суб'єкта.

Перехід від деонтологічного до етичного виміру професійної поведінки означає зміну оптики дослідження: від аналізу зовнішньо заданих приписів – до розгляду внутрішніх підстав дії. Якщо деонтологія фіксує належне у формі правил і стандартів, то етика передбачає рівень рефлексії, у межах якого ці правила осмислюються, співвідносяться з цінностями та приймаються або відхиляються суб'єктом. У цьому сенсі етичний вимір не дублює деонтологічний, а окреслює його межі та підтверджує, що відповідність нормі не вичерпує змісту професійної поведінки та не гарантує її належного характеру.

Доцільно уточнити зміст поняття професійної етики, що науково обґрунтоване у вітчизняних дослідженнях. У межах цього дослідження професійна етика – це галузь прикладної етики, що формулює та обґрунтовує систему моральних норм і принципів, які діють у специфічних умовах взаємовідносин людей у сфері визначеної професії. Вона враховує очікування й запити суспільства щодо певної професії, а також окреслюючи межі професійної діяльності та професійної компетенції (Petrova, 2020, p. 32). У контексті діяльності публічної служби професійна етика є складовою ширшої етичної інфраструктури професійної діяльності, що поєднує нормативні вимоги, ціннісні орієнтири та практики їх реалізації. Це дає можливість від самого початку трактувати професійну поведінку не лише як сукупність норм і рішень, а і як елемент етичної інфраструктури, у межах якої відбувається її формування та відтворення.

Згідно з цим підходом, важливу роль відіграє розмежування етики й моралі. Етика постає як галузь знання, спрямована на аналіз моральних явищ, натомість мораль охоплює сферу усталених у суспільстві уявлень про належне, прийнятне та допустиме. Мораль у цьому аспекті є практично сформованим порядком взаємодії, що підтримується звичкою, традицією та соціальним очікуванням. Як засвідчують філософські дослідження професійної етики (Shamsha, 2025), тлумачення етики як сукупності нормативних приписів або кодексів поведінки призводить до редукції її змісту, оскільки мораль передбачає свободу вибору й здатність суб'єкта діяти не лише відповідно до зовнішнього припису, а й на підставі внутрішнього переконання. У цьому контексті етичний вимір професійної діяльності виявляється там, де виникає простір для вибору, а отже – і для відповідальності. Професійна етика при цьому є проміжною ланкою між нормативною визначеністю деонтології та ширшим полем моральних практик.

Для правоохоронної діяльності ця обставина має особливе значення. Формально визначені алгоритми дій і стандарти поведінки не усувають необхідності прийняття рішень у ситуаціях, де норма не дає однозначної відповіді або де різні норми вступають у суперечність. Ідеться, зокрема, про випадки, коли буква закону потребує співвіднесення з його духом, коли виконання наказу має бути оцінене з позицій його правомірності та моральної виправданості або коли захист прав людини вимагає виходу за межі формально передбачених процедур. За таких умов професійна поведінка не може бути зведена до виконання інструкції: вона передбачає осмислення, оцінювання та вибір.

Саме на цьому рівні виявляється обмеженість формального зведення професійної поведінки до нормативного припису. Норма задає можливі варіанти дії, але не визначає остаточно, який із них буде реалізований. Рішення приймається суб'єктом, і його характер залежить не лише від знання правил, а й від ціннісних орієнтацій, мотивації, рівня відповідальності, здатності до рефлексії. Отже, етичний вимір вводить у структуру професійної поведінки елемент внутрішньої детермінації, який не може бути повністю охоплений нормативним регулюванням і вимагає додаткового аналітичного пояснення.

Важливою ознакою етичного виміру є також те, що він не обмежується ситуаціями явного морального конфлікту. Навіть у типових,

рутинних обставинах професійної діяльності поведінка правоохоронця має етичний вимір, оскільки передбачає ставлення до іншої людини, до її гідності, прав та інтересів. Це означає, що етичний компонент є в кожному акті професійної взаємодії, незалежно від того, чи усвідомлюється він суб'єктом як проблема морального вибору, що підсилює значущість внутрішніх регуляторів поведінки.

Визнання етичного виміру не означає заперечення ролі норм і правил. Навпаки, етична рефлексія передбачає їх осмислення та прийняття як підстави дії. Однак це прийняття не є автоматичним: воно потребує внутрішнього погодження, співвіднесення з власними переконаннями й цінностями. У цьому сенсі етичний вимір виконує інтегративну функцію, поєднуючи зовнішні нормативні вимоги з внутрішньо сформованою системою ціннісних орієнтацій, переконань і мотиваційних установок суб'єкта.

Водночас етичний підхід виявляє ще одну важливу проблему: наявність моральних переконань або декларованих цінностей не гарантує їх реалізації у поведінці. Розбіжність між тим, що визнається належним, і тим, як діє суб'єкт, є однією з центральних проблем дослідження професійної поведінки. У цьому зв'язку показовою є теза, відповідно до якої володіння моральними якостями не означає їх автоматичного втілення у вчинках; вирішальним є не так наявність цих якостей, як готовність реалізувати їх у конкретних діях і взаємодіях, здійснюючи належні дії відповідним чином і з урахуванням їх цільового спрямування (Vasylevska, 2021, p. 37).

Це положення дає змогу уточнити характер етичного виміру професійної діяльності. Ідеться не лише про здатність розрізняти належне та неналежне, а й про здатність діяти відповідно до цього розрізнення, тобто про перехід від оцінки до дії. Отже, етика виявляється пов'язаною не лише з оцінкою, а й з практикою, не лише з переконанням, а й з поведінкою. У цьому сенсі вона виходить за межі суто рефлексивного рівня та набуває виміру практичної реалізації, який не може бути пояснений ні через систему приписів, ні через декларацію цінностей.

Етичний вимір професійної поведінки правоохоронця засвідчує її незвідність до нормативного припису та водночас виявляє новий рівень проблеми – перехід від моральних переконань і цінностей до реальної дії, що надалі потребує аналізу механізмів, здатних забезпечити тривале збереження належних моделей поведінки та їхню стійкість у змінних умовах професійної діяльності.

Виявлена неможливість зведення професійної поведінки до нормативного припису, а також наявність етичного виміру діяльності закономірно спричиняють складнішу проблему – розбіжність моральних якостей суб'єкта з його реальною поведінкою, яка виявляється не як випадкове відхилення, а як стійка характеристика професійної практики. Якщо деонтологія задає форму належного, а етика відкриває простір для його усвідомлення, то питання про те, яким чином належне реалізується у вчинку, залишається відкритим – і саме в цій незавершеності фіксується межа нормативного та рефлексивного підходів.

Наявність у суб'єкта професійної діяльності певних моральних установок, переконань або навіть декларованих цінностей сама по собі не гарантує їх практичного втілення. Причому нерідко вона може співіснувати з поведінкою, що суперечить цим установкам, утворюючи внутрішньо напружену, але соціально відтворювану конфігурацію дії. Ця розбіжність між рівнем визнання та рівнем дії є однією з ключових характеристик поведінки у сфері публічної служби, зокрема правоохоронної діяльності. Як засвідчують дослідження етичного лідерства, володіння моральними якостями ще не означає реалізацію намірів у діях і відносинах; вирішальною є готовність реалізувати ці якості у вчинках, здійснюючи належні дії відповідним чином і з урахуванням їх цільового спрямування (Vasylevska, 2021, p. 37).

Ця теза має принципове значення, оскільки дає змогу чітко розмежувати три рівні, які часто змішуються в аналізі професійної поведінки: (1) рівень усвідомлення й визнання моральних норм; (2) рівень ціннісної орієнтації та внутрішнього погодження з ними; (3) рівень фактичної дії. Третій рівень – рівень вчинку – виявляється найменш гарантованим і найпроблемнішим; саме тут відбувається зіткнення нормативного, ціннісного та ситуативного, яке не може бути повністю врегульоване жодним із цих вимірів окремо.

У практиці правоохоронної діяльності ця розбіжність набуває особливої гостроти, з огляду на поєднання владних повноважень, високого рівня відповідальності та постійної присутності фактору невизначеності. Службовець може бути обізнаним із нормами, поділяти задекларовані цінності, визнавати необхідність дотримання стандартів поведінки, однак у конкретній ситуації діяти інакше – під впливом обставин, особистих інтересів, ситуативних факторів і корпоративного тиску або усталених неформальних практик (Merdova, & Shyshkarova, 2025). За таких умов стає очевидним, що ні нормативна регламентація, ні етична рефлексія не забезпечують сталість належної поведінки.

Додатково цю проблему ускладнює те, що сучасна публічна сфера значною мірою орієнтована на категорію доброчесності як універсальний критерій оцінювання поведінки. Отже, доброчесність функціонує в межах професійної етики як один із способів конкретизації її нормативно-ціннісного змісту (Kaminska, 2023). Тому доцільно проаналізувати поняття етичної інфраструктури професійної діяльності, у межах якої доброчесність постає не як ізольована характеристика поведінки, а як один із системних елементів, що забезпечують її нормативну й ціннісну визна-

ченість (Sorokina, 2020). Етична інфраструктура охоплює сукупність формальних і неформальних механізмів – норм, принципів, процедур, практик та очікувань, які задають рамку належної поведінки та підтримують її відтворюваність у професійній діяльності. У цьому контексті доброчесність виконує функцію інституційно закріпленого орієнтира, натомість фактична реалізація належної поведінки залежить від узгодженості цієї інфраструктури з поведінковими практиками суб'єкта.

Доброчесність (integrity) зазвичай визначають як поєднання чесності, послідовності, відповідності задекларованим принципам і здатності діяти без порушення встановлених правил або ж як інституційно зафіксований критерій належної поведінки, що відображає її відповідність встановленим стандартам, але не вичерпує морального виміру діяльності (Hofman, 2025). Проте таке розуміння має свої межі. Воно дає можливість фіксувати відхилення від норм, але не завжди здатне пояснити внутрішні механізми поведінки й тим більше – забезпечити їх трансформацію.

Причому доброчесність в інституційному тлумаченні може зберігати формальний характер: суб'єкт може діяти в межах правил, демонструвати зовнішню відповідність стандартам і водночас залишатися внутрішньо не залученим до ціннісного змісту цих правил. За таких умов поведінка зберігає нормативну коректність, але втрачає моральну глибину, що відкриває можливості для вибіркового застосування норм, формалізму й навіть прихованих форм зловживання. Це дає підстави стверджувати, що доброчесність не вичерпує морального виміру професійної поведінки; її не можна тлумачити як остаточну відповідь на проблему її забезпечення.

Центральною стає проблема механізму переходу від моральних якостей і цінностей до сталої професійної дії, яку не можна розв'язати шляхом простого посилення нормативного контролю або етичного декларування. Ідеться не про одноразове «правильне рішення», а про здатність суб'єкта послідовно відтворювати належну поведінку в різних, зокрема нестандартних, ситуаціях. Таку здатність не можна забезпечити виключно через зовнішній контроль або інституційні процедури; вона передбачає формування внутрішніх поведінкових структур, які забезпечують відтворюваність дії, що узгоджується з підходами, у яких акцентована роль внутрішніх механізмів саморегуляції та розвитку особистості (Pampura, 2025).

У цьому контексті важливого значення набувають результати досліджень, згідно з якими саморегуляція, рефлексія та професійно-особистісний розвиток є чинниками ефективності службової діяльності (Pampura, 2025). Ідеться про формування здатності суб'єкта самостійно підтримувати відповідність власної поведінки належним стандартам, не покладаючись виключно на зовнішні обмеження. Така саморегуляція передбачає не лише контроль за діями, а і їх попереднє осмислення, співвіднесення з цінностями та прийняття як власного способу дії. Причому йдеться не про психологічну здатність контролю, а про сформований спосіб організації поведінки, що відтворюється у професійній практиці.

На цьому рівні виникає потреба у введенні додаткового аналітичного інструменту, який дає змогу описати процес стабілізації належної поведінки, – процесу, що розгортається не одномоментно, а як тривала послідовність повторюваних дій, які поступово набувають характеру усталених практик. Таким інструментом може бути поняття особистісної узвичаєної саморегуляції, яке дає можливість зафіксувати перехід від епізодичного дотримання норм до їхнього вкорінення у повсякденних практиках діяльності. Ідеться про формування стійких моделей поведінки, що відтворюються не як результат зовнішнього примусу, а як внутрішньо прийнятий і звичний спосіб дії. Під особистісною узвичаєною саморегуляцією у цьому дослідженні доцільно розуміти внутрішньо сформований механізм відтворення належної поведінки, що забезпечує її тривале збереження, передбачуваність і стійкість до змін у різних ситуаціях професійної діяльності. У межах цього механізму нормативні вимоги й етичні орієнтири інтеріоризуються та функціонують як звичний, внутрішньо прийнятий спосіб дії. Саме на цьому рівні забезпечується узгодженість індивідуальної поведінки з вимогами етичної інфраструктури професійної діяльності.

Отже, проблема переходу від моральних якостей до професійної дії виявляє обмеженість як деонтологічного, так і суто етичного підходів, і водночас окреслює перспективу аналізу поведінки через категорії тривалого збереження моделей поведінки, стійкості до змін та внутрішньої саморегуляції. Цей напрям дає змогу перейти від констатації розбіжності до пошуку механізмів її подолання, що є принциповим для розуміння професійної поведінки правоохоронця в сучасних умовах.

Дослідження проблеми переходу від моральних якостей до професійної дії закономірно актуалізує категорію доброчесності. Вона в сучасному правовому й управлінському дискурсі посідає центральне місце як універсальний критерій належної поведінки публічного службовця (Kravchenko, & Kislytsina, 2025). Через доброчесність у публічній сфері намагаються поєднати вимоги права, етики та практики діяльності, створивши узагальнену модель поведінки, яка одночасно відповідає нормативним стандартам і суспільним очікуванням.

Водночас аналітичне осмислення цього поняття виявляє його принципову складність і багатовимірність. Як слушно зазначає Н. Камінська, доброчесність не є виключно правовою, а й морально-етичною та філософською

категорією (Kaminska, 2023, p. 38). З огляду на таку характеристику, доброчесність постає не як вузький юридичний критерій, а як багаторівнева конструкція, що охоплює різні виміри професійної поведінки.

У правовому вимірі доброчесність є інструментом оцінювання відповідності поведінки встановленим нормам і стандартам, який дає можливість формалізувати вимоги до суб'єкта й забезпечити можливість їх перевірки та санкціонування. Вона передбачає дотримання законодавства, відсутність корупційних проявів, виконання службових обов'язків у межах визначених процедур. У цьому аспекті доброчесність набуває формалізованого характеру та може бути об'єктом інституційного контролю, перевірки й санкціонування. Такий підхід є необхідним для забезпечення прозорості та підзвітності діяльності правоохоронних органів, однак він фіксує лише зовнішній бік поведінки.

Етичний вимір доброчесності розширює її зміст, вводячи категорії відповідальності, чесності, справедливості, поваги до людини. На цьому рівні доброчесність постає як здатність діяти не лише відповідно до формальних вимог, а й відповідно до принципів, що визначають смислову основу професійної діяльності. Проте і цей вимір не є вичерпним, оскільки він зосереджується переважно на усвідомленні та декларуванні цінностей, не гарантуючи їх стабільної реалізації у поведінці.

Нарешті, моральний вимір дає змогу визначати доброчесність у контексті усталених практик, звичних способів взаємодії та внутрішніх установок, що зумовлюють повсякденну поведінку суб'єкта. Саме на цьому рівні доброчесність виявляє свою залежність від глибшої категорії – моральності, яка охоплює не лише відповідність нормам або принципам, а й здатність особи послідовно реалізовувати їх у своїх діях. Моральність у цьому сенсі постає як ширша і глибша характеристика, що містить доброчесність як один зі своїх елементів, але не зводиться до неї.

Таке розмежування має принципове значення для аналізу професійної поведінки правоохоронця. Орієнтування виключно на доброчесність як формалізований критерій створює ризик редукції поведінки до зовнішньої відповідності стандартам, залишаючи поза увагою питання внутрішньої мотивації та сталості дії. У цьому випадку можливою стає ситуація, коли суб'єкт демонструє доброчесність у межах контрольованих процедур, але виявляє протилежні установки в менш формалізованих або непублічних аспектах діяльності.

Крім того, доброчесність як інституційна категорія часто орієнтована на фіксацію відхилень – порушень, конфлікту інтересів, корупційних ризиків – і меншою мірою спрямована на аналіз позитивних механізмів формування належної поведінки. У результаті увага зміщується з питання, як формується і відтворюється належна поведінка, на питання, як виявити та покарати її порушення. Такий підхід є необхідним, але недостатнім, оскільки не дає змоги виявити внутрішні підстави стабільності професійної діяльності.

У цьому контексті доброчесність постає як важливий, але проміжний елемент у структурі професійної поведінки. Вона забезпечує зв'язок між нормативними вимогами та практикою діяльності, однак не охоплює повністю механізмів, що визначають сталість цієї практики. Для їх аналізу необхідно дослідити рівень моральних установок і поведінкових звичок, у межах якого належна дія перестає бути результатом зовнішнього контролю або разового вибору та набуває характеру відтворюваної практики. Тому етичну інфраструктуру можна тлумачити як систему, ефективність якої визначається не лише на рівні її нормативного оформлення, а й на рівні реальної поведінкової реалізації (Sorokina, 2020).

Отже, визначення доброчесності як явища, що функціонує на перетині кількох рівнів регуляції, дає змогу, з одного боку, уникнути її редукції до суто юридичного або етичного поняття, а з іншого – виявити її обмеженість як універсального критерію професійної поведінки, яка стає очевидною в умовах реальної практики. Це, своєю чергою, надає можливість аналізувати поведінку правоохоронця через категорії сталості, узвичаєності та внутрішньої саморегуляції, які дозволяють зафіксувати механізми переходу від нормативно-ціннісного рівня до рівня дії.

Попередній аналіз засвідчив, що ні деонтологічна регламентація, ні етична рефлексія, ні інституційно закріплена доброчесність окремо не забезпечують стабільного переходу від норм і цінностей до повсякденної професійної дії. З огляду на це, постає потреба в аналітичному інструменті, який дає можливість описати механізм відтворюваності належної поведінки. Як робочу пропозицію доцільно ввести поняття особистісної узвичаєної саморегуляції, що фіксує процес, у межах якого вимоги норми й етичні орієнтири професійної етики як інституціоналізованого рівня осмислення моральних вимог у професійній діяльності інтеріоризуються та перетворюються на стійкі поведінкові практики.

Ідеться не про додатковий рівень нормативного контролю, а про внутрішню організацію поведінки суб'єкта, яка забезпечує її узгодженість із належним без постійної опори на зовнішній примус і формується як результат взаємодії знання, досвіду й ціннісної інтеграції. У цьому аспекті «узвичаєність» не ототожнюють з рутинністю чи механічним повторенням; вона позначає сталість способу дії, що формується на перетині знання норм, їх ціннісного прийняття та здатності послідовно реалізовувати їх у різних ситуаціях.

Аналітично така саморегуляція може становити єдність кількох взаємопов'язаних компонентів.

По-перше, інтеріоризація норм – це перехід від зовнішньо заданих вимог до внутрішньо прийнятих підстав дії. На цьому рівні деонтологічні приписи перестають сприйматися як суто зовнішні обмеження та входять у структуру особистісних орієнтирів.

По-друге, ціннісно-мотиваційна узгодженість – співвіднесення професійних вимог з індивідуальною системою цінностей та мотивів. Саме тут знімається напруга між «належним» і «бажаним», що є передумовою послідовної поведінки. Дослідження доброчесності свідчать про те, що йдеться не лише про відповідність стандартам, а й про цілісність особистості, узгодженість її цінностей, інтересів і звичок (Kaminska, 2023).

По-третє, рефлексивна здатність – уміння осмислювати власні дії, оцінювати їх з позиції належного й коригувати поведінку в ситуаціях невизначеності або конфлікту норм. Рефлексія забезпечує не лише контроль, а й попереджувальне налаштування дії.

По-четверте, поведінкова стабілізація – формування стійких моделей дії, що відтворюються у типових і нетипових ситуаціях. Саме на цьому рівні моральні якості переходять у вчинок і закріплюються як повторювані практики. Відповідно до позиції, згідно з якою наявність моральних якостей не гарантує їх реалізації, вирішальною є готовність послідовно втілювати їх у діях (Vasylevska, 2021).

По-п'яте, самоконтроль і самокорекція – здатність суб'єкта підтримувати відповідність власної поведінки належним стандартам без постійного зовнішнього контролю. Це передбачає внутрішню відповідальність за наслідки дії та готовність змінювати поведінкові стратегії у випадку їх невідповідності. Також на значенні цих механізмів акцентовано в дослідженнях професійно-особистісного розвитку правоохоронців, де саморегуляція є ключовою умовою ефективності діяльності в умовах підвищеної складності та ризику (Pampura, 2025).

У цьому контексті особистісна узвичаєна саморегуляція не протиставляється доброчесності, а уточнює її поведінковий вимір. Якщо доброчесність фіксує відповідність поведінки певним стандартам, то узвичаєна саморегуляція описує процес і механізм, завдяки якому ця відповідність набуває стійкості. Водночас вона не вичерпує більш глибокої категорії моральності, яка охоплює ширший спектр внутрішніх якостей та установок особистості, але дає змогу наблизитися до її практичного виміру.

Слід зауважити, що запропоноване поняття має статус аналітичної гіпотези, а не завершеної теоретичної конструкції. Його введення покликане окреслити напрям подальшого дослідження, спрямованого на виявлення тих механізмів, які забезпечують сталість належної професійної поведінки в умовах, коли нормативне регулювання та етична рефлексія виявляються недостатніми. Отже, особистісна узвичаєна саморегуляція є проміжною ланкою між деонтологічними вимогами, етичним осмисленням і фактичною практикою діяльності правоохоронця.

Такий підхід надає можливість перейти від опису розриву між нормою та поведінкою до аналізу процесів його подолання, що є принциповим для розуміння професійної діяльності в сучасних умовах і створює підґрунтя для подальших досліджень у напрямі поглиблення категоріального апарату, зокрема через співвіднесення понять доброчесності, моральності та механізмів тривалого збереження певних моделей поведінки, їх стійкості до змін, що в граничному вимірі пов'язано з ідентичністю та цілісністю суб'єкта.

Щоб уникнути редукції аналізу до опису окремих випадків, доцільно акцентувати на системному характері цієї розбіжності як відтворюваної закономірності професійної поведінки. Його стійкість зумовлено не лише індивідуальними особливостями суб'єкта, а й інституційними умовами функціонування правоохоронної діяльності. У цьому аспекті розбіжність між моральними якостями суб'єкта та його реальною поведінкою є результатом взаємодії нормативних, організаційних та особистісних чинників (Merdova, & Shyshkarova, 2025). Відповідно, її подолання передбачає не локальні корекції, а комплексні зміни на різних рівнях регуляції, що переводить проблему з площини індивідуальної відповідальності у площину системного аналізу.

Праксеологічний рівень охоплює не лише завершений вчинок, а й процес прийняття рішення, що передує йому: оцінювання ситуації, прогнозування наслідків і вибір альтернативи дії. Отже, розбіжність між моральними якостями суб'єкта та його реальною поведінкою може виникати на будь-якому з цих етапів і виявлятися як у відхиленні від норми, так і у виборі формально допустимої, але ціннісно сумнівної дії. Причому йдеться не про випадкове відхилення або індивідуальну помилку, а про відтворювану невідповідність між рівнем визнання моральних норм, їх ціннісним прийняттям і фактичним рівнем дії, що формується в умовах взаємодії нормативних вимог, інституційних обмежень і ситуаційних чинників професійної діяльності. Така деталізація дає змогу точніше ідентифікувати сфери впливу на поведінку суб'єкта та створює підґрунтя для розроблення інструментів професійної підготовки, орієнтованих на розвиток здатності до етичного судження.

Критичний аналіз доброчесності доцільно доповнити розрізненням її декларативного та операційного вимірів. Декларативний вимір пов'язаний із проголошенням принципів і стандартів, натомість операційний – з їх практичним

застосуванням у конкретних ситуаціях; розбіжність між цими вимірами відтворює загальні тенденції інституційного формалізму. Тому оцінювання доброчесності має враховувати не лише відповідність правилам, а й сталість поведінкових практик. Такий підхід зменшує ризик підміни змісту форми у професійній діяльності (Kravchenko, & Kislytsina, 2025).

У межах подальшого розгортання аналізу доцільно конкретизувати критерії сталості професійної дії. До них можуть бути віднесені передбачуваність поведінки, її узгодженість із попереднім досвідом і здатність до збереження у змінних умовах. Ці критерії надають можливість емпірично фіксувати рівень сформованості внутрішніх регулятивних механізмів і створюють основу для порівняльного аналізу різних професійних практик. Застосування таких критеріїв сприяє переходу від описового до аналітичного рівня дослідження.

Аналізуючи доброчесність як явище, що функціонує на перетині правового, етичного й морального рівнів регуляції поведінки, доцільно уточнити механізми її інституціоналізації. Ідеться про процедури відбору, оцінювання та просування кадрів, які закріплюють певні стандарти поведінки. Однак ефективність цих процедур залежить від їх узгодженості з неформальними практиками організації, а у випадку їх розбіжності виникає феномен подвійних стандартів, що підриває довіру до інституції. Отже, доброчесність потребує не лише нормативного закріплення, а й культурної підтримки у професійному середовищі (Sorokina, 2020).

Етичний та моральний виміри доброчесності доцільно розмежувати через категорію внутрішньої зобов'язаності: етичний рівень фіксує усвідомлення принципів, натомість моральний – їх інтеріоризацію як особистісно значущих підстав дії. Саме на моральному рівні формується готовність до послідовного відтворення належної поведінки. Відповідно, оцінювання доброчесності має враховувати ступінь цієї інтеріоризації, що дає змогу уникати редукції аналізу до зафіксованих формальних показників (Kaminska, 2023).

Уведення поняття особистісної узвичаєної саморегуляції потребує також його операціоналізації. Зокрема, необхідно визначити індикатори, за якими може бути встановлений рівень її сформованості. До таких індикаторів можуть належати стабільність поведінки, здатність до самокорекції та рівень рефлексивності; їх використання відкриває можливості для емпіричних досліджень у цій сфері та дає змогу перевірити евристичний потенціал запропонованого поняття (Pampura, 2025).

Слід зауважити, що узвичаєна саморегуляція має динамічний характер: вона формується та змінюється під впливом професійного досвіду, навчання й соціального середовища. Це означає, що її розвиток може бути предметом цілеспрямованого впливу в процесі підготовки кадрів. Тому поняття саморегуляції набуває не лише аналітичного, а й практичного значення, слугуючи орієнтиром для побудови освітніх програм і професійних стандартів (Vasylevska, 2021).

Загалом розширення аналітичного поля через категорію узвичаєної саморегуляції дає змогу поєднати різні рівні дослідження професійної поведінки, інтегруючи нормативний, етичний та моральний виміри у єдину пояснювальну модель. Така інтеграція є необхідною умовою адекватного розуміння складних процесів, що відбуваються у сфері правоохоронної діяльності, і відкриває перспективи для подальшого теоретичного та емпіричного опрацювання проблеми.

Оцінювання ефективності етичної інфраструктури неможливе без звернення до її соціального виміру – довіри як індикатора реального функціонування цієї інфраструктури. Перехід до аналізу довіри дає можливість вивести дослідження з рівня індивідуальної поведінки на рівень соціальної взаємодії та її інституційних наслідків. У цьому контексті довіра постає не як похідна від етичних приписів або результат формального дотримання норм, а як індикатор стану взаємодії між суб'єктом владних повноважень і суспільством, що відображає ступінь прийнятності, передбачуваності та ціннісної узгодженості дій суб'єкта владних повноважень у сприйнятті суспільства. Саме через рівень довіри фіксується, чи сприймається професійна поведінка правоохоронця як належна, прийнятна та легітимна. Водночас у структурі етичної інфраструктури довіра виконує іншу функцію – вона не задає норми, а відображає результат їх фактичної реалізації як морально-психологічний індикатор узгодженості між нормативними вимогами й реальною поведінкою.

Принципово важливо підкреслити, що довіра не є винятково чи переважно результатом етики як системи нормативно закріплених принципів і правил. Вона формується у площині морально-психологічних установок, усталених практик взаємодії та ціннісних орієнтацій, які складаються історично і відтворюються в повсякденному досвіді. Етичні норми як практично-прикладна складова суспільного договору можуть впливати на рівень довіри, однак не визначають його вичерпно. У цьому сенсі довіра є не продуктом нормативного регулювання, а його соціальним «відгуком», що відображає реальний характер взаємодії.

У дослідженнях публічного управління довіру визначають як структуроутворювальний елемент соціальних зв'язків. Як зазначає Т. Василевська, довіра постає способом забезпечення усталеності та стійкості міжособистісних й соціальних взаємозв'язків і взаємодій, є не лише їх результатом, а й передумовою їх функціонування. Низький рівень довіри знижує можливості для співпраці між індивідами та робить її можливою лише за допомогою формальних механізмів (Vasylevska,

2021, p. 36-37). Така характеристика дає змогу тлумачити довіру як подвійний феномен: з одного боку, вона відображає якість уже сформованих взаємовідносин, з іншого – є умовою їх подальшого розвитку.

У сфері правоохоронної діяльності ця подвійність набуває особливої ваги. Професійна поведінка правоохоронця є однією з ключових підстав формування довіри до інституцій загалом. Причому довіра не виникає як автоматичний наслідок наявності нормативної бази, інституційних реформ або формального впровадження стандартів доброчесності. Вона формується у процесі безпосередньої взаємодії, у якій оцінюється не лише результат дії, а й спосіб її здійснення – ставлення до людини, готовність діяти справедливо, послідовність і передбачуваність поведінки. У цьому сенсі етична інфраструктура правоохоронної діяльності набуває значення чинника безпеки, оскільки саме від її ефективності залежить передбачуваність поведінки суб'єктів владних повноважень, стабільність взаємодії та рівень довіри до інституцій. Порушення цієї інфраструктури або її формалізація без належного поведінкового підґрунтя створюють ризики для функціонування системи публічної безпеки, знижуючи її легітимність та ускладнюючи взаємодію з громадянами (Merdova, & Shyshkarova, 2025).

Якщо професійна поведінка зводиться до формального виконання приписів, довіра не формується або залишається нестійкою. Навіть за умов дотримання процедур і відсутності явних порушень взаємодія може сприйматися як відчужена, формалізована та позбавлена смислової наповненості. Це, своєю чергою, зумовлює необхідність компенсації через посилення зовнішнього контролю, розширення регламентації та ускладнення процедур. Отже, зниження довіри призводить до зростання ролі формальних механізмів, що підтверджує їх взаємозалежність.

З іншого боку, стабільна й передбачувана професійна поведінка, що сприймається як справедлива та належна, створює умови для зменшення залежності від формальних обмежень. За цих умов взаємодія набуває гнучкішого характеру, а легітимність дій правоохоронця підтримується не лише інституційно, а й на рівні суспільного визнання. Саме тут виявляється зв'язок між поведінкою та легітимацією: довіра стає не просто оцінкою діяльності, а показником її соціальної прийнятності.

Важливим є також те, що довіра формується не в окремих «критичних» ситуаціях, а у повсякденних практиках взаємодії. Кожен акт професійної поведінки – навіть у рутинних обставинах – вносить свій внесок у формування або підрив довіри. Це означає, що проблема довіри безпосередньо пов'язана зі сталістю поведінки, її узвичаєністю та передбачуваністю. Нестабільність, вибірковість або ситуативність дій руйнують довіру навіть за відсутності явних порушень.

У цьому контексті довіра може тлумачитися як інтегральний показник ефективності тих механізмів. Вона відображає, наскільки деонтологічні вимоги, етичні орієнтири та поведінкові практики поєднуються у реальній діяльності. Низький рівень довіри свідчить про розбіжність між цими рівнями, натомість її зростання вказує на їх узгодженість.

Отже, аналіз довіри як морально-психологічного явища дає змогу зафіксувати соціальний вимір професійної поведінки правоохоронця та водночас зумовлює необхідність емпіричної перевірки окреслених теоретичних положень. З метою оцінювання рівня довіри, ціннісних орієнтацій та характеру взаємодії в сучасному суспільстві слід зосередити увагу на результатах соціологічних досліджень.

Теоретичне розмежування деонтологічного, етичного та морального вимірів професійної поведінки, а також введення аналітичного поняття особистісної узвичаєної саморегуляції потребують співвіднесення з емпіричними даними, що відображають реальний стан соціальних взаємодій. У цьому контексті важливого значення набувають результати соціологічних досліджень, які дають змогу зафіксувати рівень довіри до інституцій, характер ціннісних орієнтацій та динаміку їхніх змін у сучасному суспільстві.

Дані національних соціологічних досліджень, зокрема Центру Разумкова, свідчать про те, що рівень довіри до правоохоронних органів залишається нестійким і переважно залежить не лише від інституційних змін, а й від безпосереднього досвіду взаємодії громадян із представниками цих органів[1]. Це означає, що формальне вдосконалення нормативної бази, упровадження стандартів доброчесності або організаційні реформи самі по собі не забезпечують стійкого зростання довіри. Вирішальним чинником є спосіб реалізації цих змін у повсякденній практиці, тобто характер професійної поведінки конкретного правоохоронця.

Емпіричні дані підтверджують висновки щодо обмеженості нормативного й етичного підходів, якщо вони не підкріплені відповідними поведінковими механізмами. Довіра формується не як реакція на наявність правил, а як результат їх послідовної та передбачуваної реалізації у конкретних ситуаціях. Саме тому нестабільність або вибірковість поведінки, навіть за умов загального дотримання норм, може суттєво підривати рівень довіри.

Ширший контекст для інтерпретації цих процесів надають результати міжнародного дослідницького проєкту World Values Survey, у межах якого проаналізовані базові ціннісні орієнтації суспільств. Зокрема, запропоновані в

[1] *Центр Разумкова :* [сайт]. URL: https://razumkov.org.ua/

цьому проєкті системи координат – від цінностей виживання до цінностей самореалізації, а також від традиційних до секулярно-раціональних цінностей – надають можливість визначати довіру як явище, вкорінене у глибинних морально-психологічних установках, що зумовлюють характер соціальної взаємодії[1].

У суспільствах, де домінують цінності виживання й традиційні орієнтації, довіра зазвичай має обмежений характер і зосереджується в межах близьких соціальних груп. Натомість у суспільствах, орієнтованих на самореалізацію та секулярно-раціональні цінності, спостерігається розширення простору довіри, що охоплює інституції та незнайомих індивідів. Така залежність свідчить про те, що довіра формується не лише в межах інституційної взаємодії, а й на рівні загальної ціннісної структури суспільства.

Це має безпосереднє значення для розуміння професійної поведінки правоохоронця. Його діяльність відбувається в конкретному ціннісному середовищі, яке визначає очікування щодо належної поведінки й водночас впливає на сприйняття цієї поведінки громадянами. У цьому контексті навіть найдосконаліші нормативні й етичні конструкції можуть виявитися недостатніми, якщо вони не узгоджені з домінантними морально-психологічними установками суспільства.

Водночас емпіричні дані дозволяють уточнити характер зв'язку між довірою та професійною поведінкою. Рівень довіри як інтегрального показника соціальної взаємодії відображає не лише окремі акти поведінки, а й тривале збереження певних моделей поведінки, їх стійкість до змін. Саме повторюваність і передбачуваність дій формують очікування, на основі яких і виникає довіра. Відповідно, нестабільність або ситуативність поведінки, навіть за умов її формальної відповідності нормам, знижує рівень довіри, оскільки не дає змоги сформувати стійкі очікування.

Тому емпіричний вимір підтверджує значущість поняття особистісної узвичаєної саморегуляції. Саме вона забезпечує ті характеристики поведінки, які виявляються критичними для формування довіри: послідовність, передбачуваність, відповідність очікуванням. Без такого внутрішнього механізму навіть належно побудована нормативна й етична система не здатна забезпечити стійкий рівень довіри.

Отже, результати соціологічних досліджень дають змогу сформулювати висновок про те, що довіра до правоохоронних органів є не так функцією інституційних змін або формального дотримання стандартів, як відображенням характеру повсякденної професійної поведінки. Вона формується на перетині ціннісних орієнтацій суспільства й конкретних практик взаємодії. Довіра є чутливим індикатором якості цієї взаємодії та водночас критерієм ефективності тих механізмів, які забезпечують тривале збереження належних моделей поведінки. У цьому аспекті довіра надає можливість оцінити ефективність етичної інфраструктури не на рівні її формального існування, а на рівні реального функціонування у практиці професійної діяльності.

Висновки

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що професійну поведінку правоохоронця неможливо вичерпно пояснити у межах жодного з традиційних підходів – ні деонтологічного, ні суто етичного, ні інституційно орієнтованого розуміння доброчесності. Кожен із цих підходів фіксує важливий аспект професійної діяльності, однак їх ізольоване застосування не дозволяє пояснити механізми переходу від нормативних вимог і ціннісних орієнтацій до реальної поведінкової практики.

Деонтологічний вимір забезпечує нормативну визначеність і передбачуваність професійної поведінки, однак виявляє свою обмеженість у поясненні її внутрішніх підстав; етичний вимір окреслює значення ціннісної орієнтації та усвідомленого вибору, проте не гарантує їх стабільної реалізації у практиці; доброчесність як інституційно закріплений критерій дає змогу оцінювати відповідність поведінки встановленим стандартам, але не охоплює механізмів її відтворюваності.

У цьому контексті обґрунтовано доцільність вивчення професійної поведінки у межах ширшої етичної інфраструктури, яка поєднує нормативні приписи, ціннісні орієнтири та поведінкові практики, забезпечуючи їх узгодженість у процесі професійної діяльності. Ефективність такої інфраструктури виявляється не лише на рівні її формального існування, а й передусім у характері реальної поведінки суб'єктів та її соціальному сприйнятті.

Ключовим результатом дослідження є обґрунтування аналітичного значення поняття особистісної узвичаєної саморегуляції як механізму, що забезпечує перехід від епізодичного дотримання норм до їхнього сталого відтворення у професійній практиці. Це поняття дає змогу зафіксувати внутрішні процеси інтеріоризації норм, ціннісної інтеграції та формування стійких моделей поведінки, які забезпечують передбачуваність і узгодженість дії в різних ситуаціях професійної діяльності.

Встановлено, що довіра до правоохоронних інституцій є інтегральним індикатором ефективності професійної поведінки та відображає ступінь узгодженості між нормативними вимогами, етичними орієнтирами та фактичними практиками діяльності. Вона формується не як результат формального дотримання норм, а як наслідок їх послідовної та передбачуваної реалізації у

[1] *World Values Survey :* [site]. URL: https://www.worldvaluessurvey.org/

повсякденній взаємодії, що засвідчує значення поведінкового виміру професійної діяльності.

Отже, подальше дослідження професійної поведінки правоохоронця доцільно здійснювати у напрямі поглиблення аналізу механізмів особистісної саморегуляції, їх операціоналізації та емпіричної перевірки, а також у контексті розроблення практичних підходів до формування етичної інфраструктури професійної діяльності як чинника забезпечення довіри й стабільності системи публічної безпеки.

References

[1] Azzahrah, S., Tambun, A.C.T., Balqis, A.R., & Prasna, A.D. (2024). Ethics in Law Enforcement: Analyzing the Police Professional Code of Ethics. *Journal of Legal and Cultural Analytics (JLCA)*, 3(1), 41-56. DOI: 10.55927/jlca.v3i1.7263

[2] Hamdi, F., Hertanto, Y., Karunia, C.A., Daniyati, N., & Sapsudin, A. (2025). Law Enforcement Professional Ethics: An Analysis of Legal Philosophy on Morality and Integrity in Law Enforcement Practice. *Jurnal Ilmiah Multidisiplin Indonesia (JIM-ID),* 4(11), 1760-1771. DOI: 10.58471/esaprom.v4i11

[3] Hoffman, Yu.B. (2025). Ethics of law enforcement activities in the light of legal ethics and philosophy of law. *Analytical and comparative jurisprudence*, 5(3), 433-438. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.64

[4] Kaminska, N. (2023). Integrity: socio-legal content and significance for modern reforms. *Philosophical and methodological problems of law,* 2(26), 32-41. DOI: 10.33270/02232602.32

[5] Kravchenko, M.O., & Kislitsyna, I.O. (2025). The role of professional ethics in preventing corruption in law enforcement agencies (on the example of police, prosecutor's office and the State Bureau of Investigation). *Current problems of domestic jurisprudence*, 4, 118-123. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-4-17

[6] Marchenko, O.H., Onypchenko, P.M., & Hromyko, O.V. (2024). Legal education as a basis for the formation of professional competence of a law enforcement officer. *Psychological and pedagogical problems of professional education and patriotic upbringing of personnel of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine* (pp. 49-51). Vinnytsia: KhNUVS. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/20584

[7] Merdova, O.M., & Shyshkarova, O.H. (2025). Public and media as subjects of control over compliance with professional ethics by police officers. *Legal Journal of Donbas*, 2(91), 94-99. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-91-94-99

[8] Nosenko, O., & Kravets, V. (2025). The image of a police officer as a factor in the formation of public trust in law enforcement agencies. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(29), 77-84. DOI: 10.33270/02252901.9

[9] Pampura, I. (2025). Professional and personal self-improvement as a factor in increasing the effectiveness of law enforcement officers. *Legal Psychology,* 2(37), 103-110. DOI: 10.33270/03253702.11

[10] Petrova, H.M. (2020). Basic values and principles of professional ethics of a police officer. *Philosophical and methodological problems of law*, 1(19), 32-43. DOI: 10.33270/02201901.32

[11] Sereda, O.H., & Svichkarova, Ya.V. (2022). Main aspects of deontological principles of law enforcement activities. *Scientific notes. Series "Law",* 13, 6-9. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-6-9

[12] Shamsha, I.V. (2025). Philosophical principles of professional ethics of lawyers and law enforcement officers. *Current problems of philosophy and sociology*, 57, 250-254. DOI: 10.32782/apfs.v057.2025.40

[13] Sorokina, N.H. (2020). The essence of ethical infrastructure and its role in the process of forming moral and ethical foundations of public service. *Current problems of public administration*, 2(58), 157-164. DOI: 10.34213/ap.20.02.18

[14] Svichkarova, Ya.V. (2023). Professional ethics in the activities of law enforcement agencies. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law",* 76(2), 75-78. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.2.12

[15] Tsurkan-Saifulina, Yu.V., Marchuk, V.V., & Kolba, V.H. (2025). Philosophical and legal aspect of law enforcement activities: ethical and moral dilemmas. *Legal scientific electronic journal*, 5, 439-442. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-5/99

[16] Vasylevska, T. (2021). Trust as a prerequisite and result of partnership relations and interactions between local self-government bodies and citizens: ethical aspects. *Government and Administration*, 8, 53-66. Retrieved from https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-12/%D0%9C%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96.pdf

[17] Vasylevska, T., & Piatkivskyi, R. (2021). Ethical leadership in public service: meaning and significance of the phenomenon. *Aspects of public administration*, 9(2), 35-42. DOI: 10.15421/152116

[18] Vasylevska, T., Shevchenko, S., Sydorenko, N., Gradivskyy, V., Akimova, L., & Akimov, O. (2022). Development of professional competence of public servants in the conditions of decentralization of public

authority. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*, 12(2), XXIX, 61-66. Retrieved from https://ep3.nuwm.edu.ua/23931/1/Vasylevska%2C%20T.%20Shevchenko%2C%20S.%20Sydorenko%2C%20N.%20Gradivskyy%2C%20V.%20Akimova%2C%20L.%20%26%20Akimov%20O.%20%282022%29%20Development%20Of%20Professional%20Competence%20Of%20Public%20Servants%20In%20The%20Conditions%20Of%20Decentralization%20Of%20Public%20Authority%20%281%29.pdf

[19] Vlasenko, S.B. (2024). On the problem of forming professional ethics of employees of the National Police of Ukraine. *Current issues of psychological support for the activities of the National Police of Ukraine and higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs* (pp. 54-57). Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5709b60d-7d41-4dd6-a008-a73d9ec8502f/content

Список використаних джерел

[1] Azzahrah S., Tambun A. C. T., Balqis A. R., Prasna A. D. Ethics in Law Enforcement: Analyzing the Police Professional Code of Ethics. *Journal of Legal and Cultural Analytics (JLCA)*. 2024. Vol. 3. No. 1. P. 41–56. DOI: 10.55927/jlca.v3i1.7263

[2] Hamdi F., Hertanto Y., Karunia C. A., Daniyati N., Sapsudin A. Law Enforcement Professional Ethics: An Analysis of Legal Philosophy on Morality and Integrity in Law Enforcement Practice. *Jurnal Ilmiah Multidisiplin Indonesia (JIM-ID)*. 2025. Vol. 4. No. 11. P. 1760–1771. DOI: 10.58471/esaprom.v4i11

[3] Гофман Ю. Б. Етика правоохоронної діяльності в світлі юридичної етики та філософії права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 5. Ч. 3. С. 433–438. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.64

[4] Камінська Н. Доброчесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 32–41. DOI: 10.33270/02232602.32

[5] Кравченко М. О., Кісліцина І. О. Роль професійної етики у попередженні корупції в правоохоронних органах (на прикладі органів поліції, прокуратури та Державного бюро розслідувань). *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2025. № 4. С. 118–123. DOI: 10.32782/2408-9257-2025-4-17

[6] Марченко О. Г., Онипченко П. М., Громико О. В. Правова освіта як основа формування професійної компетентності правоохоронця. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*. Вінниця : ХНУВС, 2024. С. 49–51. URL: https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/20584

[7] Мердова О. М., Шишкарьова О. Г. Громадськість та медіа як суб'єкти контролю за дотриманням поліцейськими професійної етики. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. № 2 (91). С. 94–99. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-91-94-99

[8] Носенко О., Кравець В. Імідж працівника поліції як чинник формування громадської довіри до правоохоронних органів. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2025. № 1 (29). С. 77–84. DOI: 10.33270/02252901.9

[9] Пампура І. Професійно-особистісне самовдосконалення як чинник підвищення ефективності службової діяльності правоохоронців. *Юридична психологія*. 2025. № 2 (37). С. 103–110. DOI: 10.33270/03253702.11

[10] Петрова Г. М. Основні цінності й принципи професійної етики поліцейського. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 1 (19). С. 32–43. DOI: 10.33270/02201901.32

[11] Середа О. Г., Свічкарьова Я. В. Основні аспекти деонтологічних засад правоохоронної діяльності. *Наукові записки. Серія «Право»*. 2022. Вип. 13. С. 6–9. DOI: 10.36550/2522-9230-2022-13-6-9

[12] Шамша І. В. Філософські засади професійної етики юристів та співробітників правоохоронних органів. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. Вип. 57. С. 250–254. DOI: 10.32782/apfs.v057.2025.40

[13] Сорокіна Н. Г. Сутність етичної інфраструктури та її роль у процесі формування морально-етичних основ публічної служби. *Актуальні проблеми державного управління*. 2020. № 2 (58). С. 157–164. DOI: 10.34213/ap.20.02.18

[14] Свічкарьова Я. В. Професійна етика у діяльності правоохоронних органів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 76. Ч. 2. С. 75–78. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.76.2.12

[15] Цуркан-Сайфуліна Ю. В., Марчук В. В., Кольба В. Г. Філософсько-правовий аспект діяльності правоохоронних органів: етичні та моральні дилеми. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 439–442. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-5/99

[16] Василевська Т. Довіра як передумова та результат партнерських взаємовідносин та взаємодій між органами місцевого самоврядування та громадянами: етичні аспекти. *Влада та управління.* 2021. Вип. 8. С. 53–66. URL: https://lib.lntu.edu.ua/sites/default/files/2021-12/%D0%9C%D0%

B0%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BD%D1%96%D0%B2%D1%86%D1%96.pdf

[17] Василевська Т., Пятківський Р. Етичне лідерство в публічній службі: смисл і значущість феномену. *Аспекти публічного управління*. 2021. Т. 9. № 2. С. 35–42. DOI: 10.15421/152116

[18] Vasylevska T., Shevchenko S., Sydorenko N., Gradivskyy V., Akimova L., Akimov O. Development of professional competence of public servants in the conditions of decentralization of public authority. *AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. Vol. 12. Issue 2. Special Issue XXIX. P. 61–66. URL: https://ep3.nuwm.edu.ua/23931/1/Vasylevska%2C%20T.%20Shevchenko%2C%20S.%20Sydorenko%2C%20N.%20Gradivskyy%2C%20V.%20Akimova%2C%20L.%20%26%20Akimov%20O.%20%282022%29%20Development%20Of%20Professional%20Competence%20Of%20Public%20Servants%20In%20The%20Conditions%20Of%20Decentralization%20Of%20Public%20Authority%20%281%29.pdf

[19] Власенко С. Б. До проблеми формування професійної етики працівників Національної поліції України. *Актуальні питання психологічного забезпечення діяльності Національної поліції України та закладів вищої освіти МВС*. 2024. С. 54–57. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5709b60d-7d41-4dd6-a008-a73d9ec8502f/content

PETROVA Hanna
PhD in Philosophy, Associate Professor of the Department of Theory, History and Philosophy of Law of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-5964-1473

Deontological and Ethical Dimensions of Professional Conduct of a Law Enforcement Officer

Abstract. The article examines the relationship between the deontological and ethical dimensions of the professional conduct of a law enforcement officer in the context of contemporary transformations of public administration, which are accompanied by increasing demands for the quality of exercising public authority and the level of trust in institutions. The relevance of the study is determined by the need to overcome the limitations of existing approaches to explaining professional conduct, which tend to focus either on normatively prescribed requirements or on value orientations, while overlooking the mechanisms that ensure the transition from norms and beliefs to actual behavior. The aim of the article is to provide a theoretical substantiation of the interrelation between the deontological and ethical dimensions of the professional activity of a law enforcement officer, to identify their analytical limits, and to develop an approach to explaining the mechanisms underlying the formation of stable behavioral practices. The methodological framework of the study is based on an interdisciplinary approach that combines the provisions of philosophy of law, applied ethics, public administration theory, and sociology. The study employs methods of theoretical analysis and synthesis, systemic and comparative analysis, conceptual modeling, and interpretation. The findings demonstrate that the deontological approach ensures normative clarity and predictability of professional conduct but does not explain the internal mechanisms of its implementation. At the same time, the ethical dimension reveals the significance of value orientation and conscious choice but does not guarantee their stable incorporation into behavior. It is substantiated that integrity, as an institutionally established criterion of proper conduct, does not exhaust its moral content and does not ensure its reproducibility in practice. The study argues for the expediency of considering professional conduct within the framework of an ethical infrastructure as a systemic formation that integrates normative, value-based, and behavioral components. The scientific novelty of the research lies in introducing the analytical concept of habitual personal self-regulation as a mechanism that ensures the long-term preservation of proper behavioral patterns, their predictability, and resilience to change across various professional situations. This concept makes it possible to explain the transition from normative prescriptions and ethical awareness to stable behavioral practice. The practical significance of the results lies in the possibility of applying them to improve approaches to the professional training of law enforcement officers, to develop the ethical infrastructure of professional activity, and to enhance the level of trust in law enforcement institutions as a factor of stability in the public security system.

Keywords: deontology; professional ethics; ethical infrastructure; habitual personal self-regulation; integrity; trust.

DOI: 10.33270/05267202.18
УДК 343.985 (477)

ПІВНЬОВ Євген*
доктор філософії в галузі права, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
61177, вул. Золочівська, 8а, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-2661-5542

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт й експлуатації транспорту: значення та зміст

Анотація. У статті з'ясовано значення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту. Зазначено, що врахування її особливостей є важливим під час висунення слідчих версій, планування слідчих (розшукових) дій, визначення напрямів доказування, використання спеціальних знань тощо. Обґрунтовано, що зазначена категорія кримінальних правопорушень є складною та неоднорідною, оскільки охоплює не лише правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а й діяння у сфері службової діяльності, господарської діяльності, бюджетної сфери, безпеки виробництва й охорони праці. Встановлено, що криміналістична характеристика таких правопорушень є комплексною та містить типові відомості про предмет посягання, спосіб учинення, обстановку, слідову картину, особу правопорушника та наслідки. Увагу зосереджено на предметі посягання як одному з ключових елементів криміналістичної характеристики. Обґрунтовано, що у багатьох випадках він часто має подвійну природу, оскільки охоплює як матеріальні ресурси, так і бюджетні кошти, незаконно отримані внаслідок завищення вартості робіт, використання дешевших матеріалів або фальсифікації документації. Визначено найтиповіші способи вчинення кримінальних правопорушень цієї категорії, серед яких: порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспорту, порушення технології дорожньо-будівельних робіт, використання неякісних матеріалів, внесення неправдивих відомостей до документації, завищення обсягів виконаних робіт, розтрата бюджетних коштів, а також використання підроблених документів для допуску до виконання дорожньо-будівельних робіт. Акцентовано, що для більшості таких правопорушень характерний тривалий, багатоепізодний та прихований механізм реалізації злочинного наміру.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; криміналістична характеристика; дорожньо-будевільні роботи; безпека дорожнього руху; спосіб вчинення злочину; обстановка злочину; знаряддя злочину.

Історія статті:
Отримано: 11.03.2026
Прийнято: 30.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Півньов Є. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт й експлуатації транспорту: значення та зміст. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 171–180. DOI: 10.33270/05267202.18

*Відповідальний автор

© Півньов Є., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Кримінальні правопорушення у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту належать до категорії суспільно небезпечних діянь, які характеризуються високими ризиками для життя й здоров'я людей, а також істотними матеріальними збитками. У сучасних умовах їхня актуальність зростає з огляду на збільшення обсягів будівництва та ремонт автомобільних доріг, активізацію транспортних перевезень, підвищення інтенсивності дорожнього руху, використання великогабаритної техніки, а також недотримання встановлених правил безпеки під час проведення дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспортних засобів.

Особливу небезпеку становлять кримінальні правопорушення, пов'язані з порушенням правил, норм і стандартів у сфері будівництва, ремонту й утримання автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, мостів та інших транспортних споруд, а також із порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Наслідками таких діянь нерідко стають дорожньо-транспортні пригоди, аварії, травмування або загибель людей, пошкодження транспортних засобів, об'єктів інфраструктури тощо.

Ефективне розслідування кримінальних правопорушень цієї категорії потребує врахування їх криміналістичних особливостей. Саме тому важливого значення набуває розроблення криміналістичної характеристики таких діянь, яка дає змогу встановити типові закономірності їх учинення, приховування та відображення в матеріальному середовищі. Криміналістична характеристика дає змогу визначити найімовірніші способи вчинення кримінальних правопорушень, особливості обстановки, типові сліди, суб'єктів злочину, мотиви, механізм виникнення наслідків, а також перелік обставин, що мають значення для кримінального провадження.

У сучасній криміналістиці криміналістична характеристика є важливим елементом методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Вона є своєрідною інформаційною моделлю, яка відображає найтиповіші ознаки певної категорії кримінальних правопорушень і забезпечує побудову ефективних алгоритмів діяльності слідчого, прокурора, експерта й інших учасників кримінального провадження. Особливого значення це набуває щодо кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту, оскільки їх учинення часто пов'язане з порушенням складних технічних норм, правил безпеки, проєктної документації, використанням спеціальної техніки та необхідністю застосування спеціальних знань.

Попри значну кількість наукових праць, питання криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, пов'язаних саме з дорожньо-будівельними роботами та експлуатацією транспорту, досліджені недостатньо. Це зумовлює необхідність комплексного аналізу змісту та значення криміналістичної характеристики таких діянь, визначення її основних елементів і ролі у формуванні ефективної методики їх розслідування.

Огляд літератури

У сучасній науці проблематику кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту переважно досліджують крізь призму їх причин, умов учинення, особи правопорушника, механізму виникнення наслідків і запобігання таким діянням. Водночас ці дослідження мають важливе значення для формування криміналістичної характеристики відповідних правопорушень, оскільки надають можливість встановити найтиповіші закономірності їх учинення, слідову картину, особливості обстановки та групу обставин, що підлягають з'ясуванню під час розслідування.

У праці А. М. Бабенко (2023) зазначено, що кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту вирізняються значною поширеністю, високим рівнем латентності окремих їх видів, а також істотними соціальними наслідками у вигляді смертності, травматизму та матеріальних збитків. Автор зосереджує увагу на тенденції до зростання кількості таких правопорушень, що зумовлено збільшенням інтенсивності дорожнього руху, недоліками транспортної інфраструктури, неналежним технічним станом транспортних засобів і низьким рівнем транспортної дисципліни. Ці висновки мають важливе значення для розуміння типових умов та обстановки вчинення кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт й експлуатації транспорту.

Є. Ю. Жученко (2023) у дисертаційному дослідженні акцентує на необхідності комплексного врахування кримінально-правових, кримінологічних і соціально-психологічних характеристик правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху. Автор констатує, що такі правопорушення часто є результатом поєднання об'єктивних чинників, пов'язаних з неналежною організацією дорожнього руху, станом дорожнього покриття, технічними несправностями, і суб'єктивних факторів, зумовлених порушенням правил безпеки, неуважністю, втомою, алкогольним або наркотичним сп'янінням. Для криміналістичної характеристики це означає необхідність урахування не лише матеріальних слідів події, а й поведінкових особливостей учасників дорожньо-транспортної ситуації.

О. В. Челпан (2021), досліджуючи пошкодження шляхів сполучення та транспортних засобів, зауважує щодо значення інфраструктурного чинника у формуванні транспортної небезпеки. Автор стверджує, що пошкодження доріг, мостів, залізничних переїздів, транспортних комунікацій та інших об'єктів інфраструктури

можуть бути як самостійною причиною аварійних ситуацій, так і умовою, що сприяє настанню тяжких наслідків. Такий підхід є важливим для криміналістичної характеристики правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт, оскільки дає змогу визначати дорожнє покриття, технічний стан об'єкта, якість виконаних робіт і порушення технології як самостійні елементи механізму події.

Методологічне значення для дослідження цієї проблематики має праця В. С. Батиргареєвої (2022), у якій автор зосереджує увагу на комплексному кримінологічному вивченні правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту. Авторка обґрунтовує, що до цієї групи належать не лише правопорушення, безпосередньо пов'язані з безпекою дорожнього руху, а й інші діяння, які стосуються функціонування транспортної системи, технічного стану транспортних засобів, стану шляхів сполучення та організації експлуатації транспорту. Це дає підстави тлумачити кримінальні правопорушення у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту як комплексну групу діянь, об'єднаних спільною сферою вчинення й типовими механізмами виникнення суспільно небезпечних наслідків.

Певне значення для дослідження мають також праці, присвячені криміналістичній характеристиці окремих техногенних і виробничих правопорушень, адже важливо враховувати механізм виникнення небезпечних наслідків, технічних умов їх розвитку та особливостей слідової картини. Подібний підхід є актуальним і для транспортної сфери, де наслідки часто мають складний механізм виникнення. Слушно зазначає В. М. Кіцелюк (2018) щодо розслідування порушень вимог пожежної безпеки, що криміналістична характеристика має містити узагальнені відомості про типові способи порушення правил, умови їх виникнення, особливості обстановки, матеріальні сліди та характер наслідків. Цей підхід є цілком релевантним і для кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт.

Водночас В. Ю. Дрозд та К. О. Чаплинський (2023) у своїй монографії, присвяченій методиці розслідування крадіжок з автотранспортних засобів, акцентують на значенні криміналістичної характеристики як інформаційної основи методики розслідування. На їхню думку, знання типових способів учинення кримінального правопорушення, особливостей місця події, характеру слідів та особи правопорушника є необхідною умовою ефективного планування слідчих (розшукових) дій. Такий висновок має загальнометодологічне значення й для дослідження правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту.

Т. В. Охрімчук (2010) у дослідженні шахрайства з фінансовими ресурсами приділяє увагу співвідношенню кримінально-правової та криміналістичної характеристики, а також на значенню способу вчинення діяння, слідової картини та відомостей про особу злочинця. Попри те, що предмет цього дослідження належить до зовсім іншої групи правопорушень, його теоретична цінність полягає в доведенні того, що криміналістична характеристика не має зводитися до простого дублювання кримінально-правових ознак складу правопорушення. Натомість вона має відображати саме ті відомості, які є значущими для виявлення, фіксації, перевірки й оцінювання доказової інформації.

Загалом аналіз зазначених джерел дає змогу дійти висновку, що сучасні дослідження у сфері безпеки руху та експлуатації транспорту формують належне теоретичне підґрунтя для розроблення криміналістичної характеристики відповідних кримінальних правопорушень. Водночас більшість праць зосереджено переважно на кримінологічних, кримінально-правових або профілактичних аспектах, натомість криміналістичний зміст правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту, особливості їх слідової картини, типові механізми вчинення потребують подальшого комплексного вивчення й обґрунтування.

Матеріали та методи

Матеріали дослідження становили наукові праці з криміналістики, кримінології, кримінального права та кримінального процесу, присвячені проблемам розслідування кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту, а також судова практика у відповідній категорії справ. Емпіричну основу дослідження склали вироки судів у кримінальних провадженнях щодо порушення правил безпеки дорожнього руху, експлуатації транспорту, привласнення або розтрати матеріалів і бюджетних коштів під час виконання дорожньо-будівельних робіт, службового підроблення та підроблення інших документів, використання підроблених посвідчень водія-тракториста та інших кримінальних правопорушень, пов'язаних із функціонуванням транспортної інфраструктури.

Відбір матеріалів судової практики здійснювався за такими критеріями: 1) набрання вироком законної сили; 2) наявність у рішенні відомостей про спосіб учинення кримінального правопорушення, предмет посягання, особу правопорушника, обстановку та наслідки; 3) достатність опису фактичних обставин для визначення типових елементів криміналістичної характеристики; 4) належність кримінального правопорушення до сфери дорожньо-будівельних робіт, експлуатації транспорту, використання дорожньо-будівельної техніки або функціонування транспортної інфраструктури.

Дослідження здійснено з використанням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод використано для визначення сутності та змісту криміналістичної

характеристики кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту. Формально-логічний метод застосовано під час аналізу понятійного апарату, класифікації елементів криміналістичної характеристики та формулювання висновків. За допомогою системно-структурного методу визначено взаємозв'язки між предметом посягання, способом учинення, обстановкою, слідовою картиною, особою правопорушника та наслідками кримінального правопорушення.

Порівняльно-правовий метод дав змогу зіставити підходи науковців до визначення змісту криміналістичної характеристики та встановити особливості її вияву щодо досліджуваної категорії кримінальних правопорушень. Метод аналізу судової практики використано для визначення типових способів учинення кримінальних правопорушень, характерних предметів посягання, поширених слідів, особливостей особи правопорушника та найбільш типових наслідків. Метод узагальнення застосовано для формування висновків щодо значення криміналістичної характеристики у побудові методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту.

Результати й обговорення

Упродовж тривалого часу під час розроблення методичних рекомендацій щодо розслідування злочинів переважно використовували відомості кримінально-правової та кримінологічної характеристик, однак цього було недостатньо для повного задоволення потреб слідчої практики. З огляду на це, перед науковцями постало завдання враховувати також такі ознаки кримінального правопорушення, які мають безпосереднє криміналістичне значення та здатні підвищити ефективність методик розслідування (Lukianchykov, Ye., Lukianchykov, B., & Petriaiev, 2021).

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень є однією з ключових наукових категорій криміналістики, яка має значення як для формування загальнотеоретичних положень науки, так і для практики розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Саме тому проблематика криміналістичної характеристики протягом тривалого часу перебуває в центрі уваги вітчизняних учених-криміналістів. Водночас у більшості наукових праць її досліджують переважно крізь призму окремих видів чи груп кримінальних правопорушень, що зумовлює потребу в єдиному універсальному підході до визначення її структури та змісту.

У сучасній криміналістиці криміналістичну характеристику зазвичай визначають як систему узагальнених типових відомостей про кримінальне правопорушення, його механізм, обстановку, особу правопорушника, характер слідів та інші обставини, що мають пізнавальне й прикладне значення для організації та здійснення розслідування. Водночас не всі елементи криміналістичної характеристики однаковою мірою виявляються в різних видах кримінальних правопорушень. Одні з них мають визначальне значення, натомість інші є другорядними або взагалі їх може не бути. Наприклад, окремі кримінальні правопорушення не пов'язані з конкретним місцем учинення, а в деяких випадках відсутня особа потерпілого (Korzh, 2021).

Інформаційна цінність криміналістичної характеристики полягає в можливості виявлення закономірних зв'язків між окремими елементами кримінального правопорушення, що дає змогу формувати типові слідчі версії, визначати напрями доказування, планувати проведення слідчих (розшукових) дій і використовувати спеціальні знання.

Попри відсутність абсолютно уніфікованого підходу до переліку елементів криміналістичної характеристики, більшість дослідників визнають її системний, інформаційний та прикладний характер. Найчастіше до її структури включають спосіб учинення кримінального правопорушення, предмет посягання, обстановку, слідову картину, особу правопорушника, типові наслідки, а в окремих випадках також особливості потерпілого та форми протидії розслідуванню.

Для кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту така характеристика має особливе значення, оскільки ця категорія діянь є складною та неоднорідною. Вона охоплює не лише кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а й правопорушення у сфері службової діяльності, господарської діяльності, власності, бюджетної сфери, безпеки виробництва й охорони праці. Саме тому елементи криміналістичної характеристики таких кримінальних правопорушень мають виражений комплексний характер.

Вивчення матеріалів судової практики дає підстави стверджувати, що одним із найбільш важливих елементів криміналістичної характеристики у цій сфері є предмет посягання. Його особливість полягає у значній різноманітності та багатокомпонентності. На відміну від багатьох інших категорій кримінальних правопорушень, у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту предметом посягання можуть бути як матеріальні об'єкти транспортної інфраструктури, так і фінансові, документальні й інформаційні ресурси.

Найчастіше предметом посягання є автомобільні дороги, мости, шляхопроводи, тунелі, транспортні розв'язки, дорожнє покриття, дорожні знаки, світлофори, бар'єрні огородження, інші об'єкти транспортної інфраструктури, транспортні засоби, дорожньо-будівельна техніка, будівельні матеріали, паливно-мастильні матеріали, бюджетні кошти, проєктна та кошторисна документація.

Особливого значення предмет посягання набуває тому, що саме він значною мірою визначає спосіб учинення кримінального правопорушення, характер слідоутворення, коло причетних осіб, види необхідних експертних досліджень та особливості доказування. Зокрема, у справах про порушення правил безпеки дорожнього руху предметом можуть бути транспортні засоби, дорожнє покриття, дорожні знаки, світлофори, бар'єрні огородження та інші елементи дорожньої інфраструктури. Якщо ж ідеться про кримінальні правопорушення, пов'язані з дорожньо-будівельними роботами, предметом посягання нерідко стають асфальтобетонні суміші, щебенево-піщані матеріали, металоконструкції, дорожньо-будівельна техніка, паливно-мастильні матеріали, бюджетні кошти, проєктна та кошторисна документація.

Показовою у цьому контексті є справа № 611/902/19, у якій предметом посягання стала щебенево-піщана суміш фракції 0–40 мм, придбана за бюджетні кошти для виконання капітального ремонту дороги. Обвинувачений як майстер дільниці дорожньо-будівельного підприємства умисно використав менший обсяг матеріалу, ніж це передбачалося проєктом, а надлишок незаконно привласнив і реалізував стороннім особам. Тому предмет посягання у цій справі охоплював не лише будівельний матеріал, а й бюджетні кошти, витрачені на його придбання, що безпосередньо вплинуло на якість дорожнього покриття та могло створити загрозу безпеці дорожнього руху[1].

З огляду на це, дослідження предмета посягання має важливе значення для формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту. Воно дає змогу встановити, які саме об'єкти найчастіше стають предметом незаконного впливу, які сліди залишаються внаслідок таких дій, які експертні дослідження необхідно проводити та які напрями доказування є пріоритетними під час досудового розслідування.

У низці інших справ предметом посягання виступали бюджетні кошти, виділені на ремонт автомобільних доріг, а також асфальтобетонні суміші, які мали бути використані відповідно до проєктно-кошторисної документації. Тобто предмет посягання у таких випадках має подвійний характер: з одного боку його становлять матеріальні ресурси, а з іншого – бюджетні кошти, незаконно отримані шляхом завищення вартості виконаних робіт, використання дешевших матеріалів або внесення неправдивих відомостей до первинної документації.

Наступним важливим елементом криміналістичної характеристики є спосіб учинення кримінального правопорушення. Для досліджуваної групи кримінальних правопорушень він зазвичай має складний, багатоетапний характер і передбачає дії з підготовки, безпосереднього вчинення та приховування протиправної діяльності. Типовим для таких кримінальних правопорушень є поєднання розтрати або заволодіння бюджетними коштами зі службовим підробленням первинної будівельної документації[2].

До найпоширеніших способів учинення кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту належать: порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспортних засобів; використання технічно несправного транспорту; допуск транспортних засобів до експлуатації без належного технічного контролю; порушення технології дорожньо-будівельних робіт; використання неякісних або невідповідних будівельних матеріалів; невстановлення дорожніх знаків, попереджувальних огороджень або сигнальних засобів; внесення неправдивих відомостей до проєктної, технічної чи фінансової документації; завищення обсягів виконаних робіт; списання фактично невикористаних матеріалів; підроблення актів виконаних робіт, сертифікатів якості, журналів технічного нагляду; привласнення або розтрата бюджетних коштів, виділених на ремонт і будівництво доріг; підроблення документів, що є

[1] Вирок Барвінківського районного суду Харківської області від 25 листоп. 2020 р. Справа № 611/902/19. Провадження № 1-кп/611/13/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93221568

[2] Вирок Барвінківського районного суду Харківської області від 25 листоп. 2020 р. Справа № 611/902/19. Провадження № 1-кп/611/13/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/93221568; Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 14 листоп. 2023 р. Справа № 161/1371/22. Провадження № 1-кп/161/635/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114876612; Вирок Олександрівського районного суду м. Запоріжжя від 10 берез. 2025 р. Справа № 331/2391/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125681992; Вирок Салтівського районного суду м. Харкова від 22 лют. 2022 р. Справа № 643/7837/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103501630; Вирок Монастирищенського районного суду Черкаської області від 10 берез. 2023 р. Справа № 693/813/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109485792; Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівців від 25 черв. 2021 р. Справа № 725/1423/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97900366; Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 26 листоп. 2025 р. Справа № 161/7010/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132097081; Вирок Тячівського районного суду Закарпатської області від 08 трав. 2025 р. Справа № 305/1851/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127186314; Вирок Луцького міськрайонного суду Волинської області від 1 лют. 2022 р. Справа № 161/6973/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/102951884; Вирок Миронівського районного суду Київської області від 29 берез. 2021 р. Справа № 371/535/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95867095

підставою для допуску до виконання дорожньо-будівельних робіт.

Для багатьох кримінальних правопорушень цієї категорії характерним є тривалий і багатоепізодний механізм реалізації злочинного наміру, коли правопорушення вчиняється шляхом послідовного здійснення низки взаємопов'язаних дій, спрямованих на приховування реальних обсягів робіт, фактичного використання матеріалів або невідповідності технічних характеристик. Важливість з'ясування способу вчинення злочину зумовлена тим, що після його встановлення слідчий отримує змогу висунути версії щодо особи правопорушника, наявності чи відсутності його зв'язків із пособниками або корумпованими представниками органів влади та управління, а також визначити характерну слідову картину кримінального правопорушення (Serhieieva, & Toporetska, 2019).

Обстановка вчинення кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту також має важливе криміналістичне значення, оскільки дає можливість встановити причинний зв'язок між діями чи бездіяльністю винної особи та шкідливими наслідками. Такі кримінальні правопорушення можуть учинятися на автомобільних дорогах загального користування, у межах населених пунктів, на мостах, шляхопроводах, транспортних розв'язках, залізничних переїздах, на території дорожньо-будівельних підприємств, у місцях проведення ремонтних чи аварійно-відновлювальних робіт, у денний або нічний час, за несприятливих погодних умов, у період інтенсивного транспортного навантаження, а також в умовах воєнного стану чи надзвичайної ситуації.

Особливого значення при цьому набувають умови освітлення, погодна ситуація, стан дорожнього покриття, інтенсивність руху, наявність або відсутність тимчасових дорожніх знаків, сигнальних засобів та інших елементів організації дорожнього руху.

Слід зауважити, що поняття «обстановка» у механізмі кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту доцільно розглядати крізь призму небезпечної та аварійної дорожньої обстановки. Саме такі категорії найповніше відображають умови, за яких виникає загроза заподіяння шкоди або настають суспільно небезпечні наслідки. Вони є науково обґрунтованими, сформованими на теоретичному рівні та підтвердженими багаторічною правозастосовною практикою.

На відміну від понять «етап», «період» чи «ситуація», які іноді використовують для характеристики механізму таких правопорушень, категорії небезпечної та аварійної дорожньої обстановки мають більш прикладний і конструктивний характер. Вони надають можливість точніше визначити зміст обстановки, встановити її основні ознаки, ідентифікувати умови виникнення небезпеки та відобразити причинний зв'язок між діями особи й наслідками. Крім того, використання саме цих понять сприяє формуванню чіткішої кримінально-правової моделі механізму кримінальних правопорушень проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту. Це підтверджується і судовою практикою (Myslyvyi, 2024).

Слідова картина кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту є різноманітною та охоплює матеріальні, цифрові та ідеальні сліди.

До матеріальних слідів можуть належати сліди гальмування, ковзання, наїзду чи зіткнення, деформації транспортних засобів, пошкодження дорожнього покриття, дефекти будівельних конструкцій, залишки неякісних матеріалів, сліди використання дорожньо-будівельної техніки, сліди мастил, пального, будівельних сумішей, фрагменти транспортних засобів, дорожніх знаків або огороджень.

Документи доволі часто визначаються об'єктами, що містять матеріальні сліди. Вони охоплюють проєктну документацію, кошториси, акти приймання виконаних робіт, журнали технічного нагляду, сертифікати якості, тендерну документацію, бухгалтерські документи, документи про технічний стан транспортних засобів, договори, платіжні доручення, накладні та іншу фінансово-господарську документацію.

Цифрові сліди можуть міститися у GPS-системах, тахографах, відеозаписах, електронних журналах обліку, мобільних телефонах, месенджерах, електронному листуванні, системах відеоспостереження та електронних системах закупівель.

Також слід зважати, що на автомобільних дорогах державного та місцевого значення нині одночасно здійснюють рух водії військової техніки, транспортних засобів тилового забезпечення, гуманітарних колон, волонтерських організацій, внутрішньо переміщені особи, перевізники комерційного сектору, а також громадяни, які активно ввозять транспортні засоби на територію України без сплати митних платежів. Ситуація ускладнюється руйнуванням дорожньої інфраструктури внаслідок бойових дій, порушенням логістичних маршрутів, перевантаженням транспортних напрямів у бік західних регіонів держави, а також ризиками, пов'язаними з артилерійськими й авіаційними ударами по транспорту під час руху.

Крім того, у районах бойових дій і на прилеглих територіях часто спостерігається фактичне ігнорування встановлених правил дорожнього руху, що додатково підвищує аварійність і рівень небезпеки. У сукупності такі чинники істотно збільшують віктимність як традиційних учасників дорожнього руху, так і нових категорій користувачів транспортної інфраструктури. Отже, умови воєнного стану сформували нову реальність у сфері дорожнього руху, яка вирізняється значним підвищенням уразливості осіб, що користуються

автомобільними дорогами та транспортними засобами (Holovkin, 2022; Forsiuk, 2023). Ці об'єкти також слід досліджувати й оцінювати під час вивчення матеріальної обстановки місці події.

До ідеальних слідів належать показання очевидців, водіїв, працівників дорожніх служб, представників підрядних організацій, службових осіб, технічних спеціалістів, працівників поліції, працівників технічного нагляду та інших осіб, які володіють інформацією про обставини вчинення кримінального правопорушення.

Також надання криміналістичної характеристики особі правопорушника є достатньо поширеним і традиційно застосовується в криміналістиці як один із найбільш ефективних інструментів пізнання механізму кримінального правопорушення (Skichko, 2023).

Особу злочинця у цій сфері визначають залежно від характеру кримінального правопорушення. Такими особами можуть бути водії транспортних засобів, працівники дорожньо-будівельних підприємств, службові особи підрядних організацій, посадові особи органів місцевого самоврядування, працівники комунальних служб, особи, відповідальні за технічний контроль транспорту, працівники підприємств, які здійснюють технічний нагляд, посадові особи, відповідальні за організацію дорожнього руху, а також працівники підприємств, які проводять ремонтні чи аварійно-відновлювальні роботи.

Аналіз матеріалів судової практики свідчить, що окрему категорію становлять особи, які не мають законних підстав для керування спеціальною технікою та використовують підроблені посвідчення водія-тракториста чи тракториста-машиніста. Як правило, такими суб'єктами є чоловіки, які купують або замовляють підроблені документи з метою працевлаштування, проходження перевірок або отримання допуску до керування дорожньо-будівельною, сільськогосподарською чи іншою спеціалізованою технікою.

У більшості випадків підроблені посвідчення містять неправдиві відомості щодо категорій допуску, строку дії документа, органу видачі та персональних даних особи. Такі документи фактично надають можливість отримати доступ до виконання дорожньо-будівельних робіт, керування екскаваторами, бульдозерами, навантажувачами, котками, тракторами та іншими видами техніки без проходження відповідного навчання та кваліфікаційної перевірки[1].

Типовою є ситуація, коли підроблене посвідчення виявляється працівниками поліції під час перевірки документів, оформлення адміністративних матеріалів, дорожньо-транспортної пригоди або під час перевірки законності допуску працівника до виконання будівельних чи ремонтних робіт. У більшості випадків дії таких осіб кваліфікуються за ст. 358 КК України як використання завідомо підробленого документа.

У справах, пов'язаних із завищенням вартості робіт, привласненням коштів або підробленням документації, кримінальні правопорушення нерідко вчиняються групою осіб, зокрема за участю службових осіб, бухгалтерів, інженерів, представників технічного нагляду, керівників підприємств та підрядників.

До типових наслідків кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту належать дорожньо-транспортні пригоди, загибель людей, заподіяння тілесних ушкоджень, пошкодження транспортних засобів, руйнування об'єктів транспортної інфраструктури, блокування або ускладнення транспортного сполучення, значні матеріальні збитки, нецільове використання бюджетних коштів, погіршення технічного стану доріг і споруд, а також створення загрози безпеці дорожнього руху.

Висновки

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту має особливе значення, оскільки ця категорія діянь є неоднорідною та охоплює кримінальні

[1] Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 26 квіт. 2024 р. Справа № 760/18846/23. Провадження № 1-кп/760/1204/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/118663574; Вирок Індустріального районного суду м. Дніпра від 20 трав. 2019 р. Справа № 202/2586/19. Провадження № 1-кп/202/309/2019. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/81869896; Вирок Доброславського районного суду Одеської області від 26 листоп. 2019 р. Справа № 504/2984/19. Провадження № 1-кп/504/406/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/86042080; Вирок Деражнянського районного суду Хмельницької області від 14 груд. 2021 р. Справа № 673/1281/21. Провадження № 1-кп/673/94/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101896870; Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 2 жовт. 2023 р. Справа № 344/18001/23. Провадження № 1-кп/344/1467/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113876475; Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 груд. 2023 р. Справа № 344/22768/23. Провадження № 1-кп/344/1847/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115331075; Вирок Гайсинського районного суду Вінницької області від 3 квіт. 2025 р. Справа № 129/1193/25. Провадження № 1-кп/129/180/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/126327451; Вирок Немирівського районного суду Вінницької області від 9 трав. 2025 р. Справа № 930/1043/25. Провадження № 1-кп/930/163/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/127376042; Вирок Центрально-Міського районного суду м. Кривого Рогу від 29 жовт. 2024 р. Справа № 216/7519/24. Провадження № 1-кп/216/1045/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122623682; Вирок Любомльського районного суду Волинської області від 24 груд. 2025 р. Справа № 163/1561/25. Провадження № 1-кп/163/214/25. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132963311

правопорушення, передбачені різними розділами Особливої частини Кримінального кодексу України. Йдеться не лише про правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, а й про порушення правил безпеки виробництва, службові, господарські та корупційні кримінальні правопорушення, пов'язані з дорожньо-будівельною діяльністю, використанням бюджетних коштів, експлуатацією транспорту та транспортної інфраструктури.

Криміналістична характеристика охоплює типові способи порушення правил проведення дорожніх робіт та експлуатації транспортних засобів, особливості обстановки їх учинення, характер матеріальних та ідеальних слідів, типові відомості про суб'єктів відповідної діяльності, наслідки правопорушення, а також форми приховування чи спотворення інформації про подію. Саме у цьому полягає її значення для побудови ефективної методики розслідування. Вона дає змогу систематизувати найтиповіші ознаки таких діянь, встановити закономірності механізму їх учинення, приховування та слідоутворення.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень у сфері дорожньо-будівельних робіт та експлуатації транспорту є важливим елементом методики їх розслідування. Зазначена категорія кримінальних правопорушень є складною та неоднорідною, оскільки охоплює правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту, безпеки виробництва, службової діяльності, власності та господарської діяльності.

Основними елементами криміналістичної характеристики цих кримінальних правопорушень є предмет посягання, спосіб учинення, обстановка, слідова картина, особа правопорушника та типові наслідки. Їх урахування має важливе значення для визначення напрямів розслідування, висунення слідчих версій, планування слідчих дій, використання спеціальних знань і призначення експертних досліджень.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Antoshchuk, A.O. (2025). The structure of the forensic methodology for investigating intentional destruction or damage of someone else's property committed by arson. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law'*, 4(87), 11-16. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.4.1

[2] Babenko, A.M. (2023). Criminological characteristics of criminal offenses against traffic safety and operation of transport in Ukraine. *State and Regions. Series "Law",* 1(79), 275-281. DOI: 10.32840/1813-338X-2023.1.45

[3] Batyrhareieva, V.S. (2022). Methodology of criminological study of offenses in the field of traffic and transport operation in Ukraine. *Issues of Crime Prevention,* 44, 18-29. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-18

[4] Chelpan, O.V. (2021). Criminological characteristics and prevention of damage to roads and vehicles. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1aaa4a24-d430-4a3d-a783-e60c926c8589/content

[5] Drozd, V.Yu., & Chaplynskyi, K.O. (2023). *Methodology for investigating thefts from motor vehicles: Problems of theory and practice*. Odesa: Yurydyka. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10815

[6] Forsiuk, M.Yu. (2023). Certain issues of preventing violations of traffic safety rules or transport operation by persons driving vehicles. *South Ukrainian Law Journal*, 4, 82-87. DOI: 10.32850/sulj.2023.4.16

[7] Holovkin, B.M. (2022). Concerning victims of road traffic accidents. *Road Safety under Martial Law:* Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Online Conference (pp. 41-46). Kryvyi Rih: DonDUVS. Retrieved from https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/2596

[8] Kitseliuk, V.M. (2018). *Investigation of violations of legally established fire safety requirements*. Nadvirna: Nadvirna Printing House. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/19252

[9] Korzh, V. (2021). Criminalistic characteristics of corruption crimes: theoretical and practical aspects. *Criminalistics and Forensics*, 66, 211-221. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.22

[10] Lukianchykov, Ye.D., Lukianchykov, B.Ye., & Petriaiev, S.Yu. (2021). Forensics characteristics in the structure of the crime investigation methodology. *Criminalistics and Forensics*, 66, 178-190. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.19

[11] Myslyvyi, V. (2024). Mechanism of a criminal offense related to violation of traffic safety rules and transport operation by persons driving vehicles. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs,* 1(128), 202-209. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-202-209

[12] Okhrimchuk, T.V. (2010). Forensic characteristics of fraud with financial resources. *Combating Organized Crime and Corruption (Theory and Practice)*, 23, 369-374. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_23_45
[13] Serhieieva, D.B., & Toporetska, Z.M. (2019). Criminalistics characteristics of official forgery. *Herald of Criminal Justice*, 3, 90-99. DOI: 10.17721/2413-5372.2019.3/90-99
[14] Skichko, I. (2023). Forensic characteristics of a collaborator. *Law Herald*, 2, 129-134. DOI: 10.32782/yuv.v2.2023.16
[15] Zhuchenko, Ye.Yu. (2023). Criminological characteristics and prevention of criminal offenses in the field of road traffic safety. *Doctor's thesis.* Kropyvnytskyi. Retrieved from https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zhuchenko-dysertacziya.pdf

Список використаних джерел

[1] Антощук А. О. Структура криміналістичної методики розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Т. 4. № 87. С. 11–16. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.4.1
[2] Бабенко А. М. Кримінологічна характеристика кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні. *Держава та регіони. Серія «Право».* 2023. № 1 (79). С. 275–281. DOI: 10.32840/1813-338X-2023.1.45
[3] Батиргареєва В. С. Методологія кримінологічного вивчення правопорушень у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю.* 2022. № 44. С. 18–29. DOI: 10.31359/2079-6242-2022-44-18
[4] Челпан О. В. Кримінологічна характеристика та запобігання пошкодженню шляхів сполучення і транспортних засобів : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 234 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1aaa4a24-d430-4a3d-a783-e60c926c8589/content
[5] Дрозд В. Ю., Чаплинський К. О. Методика розслідування крадіжок з автотранспортних засобів: проблеми теорії та практики : монографія. Одеса : Юридика, 2023. 306 с. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/10815
[6] Форсюк М. Ю. Окремі питання запобігання порушенням правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2023. № 4. С. 82–87. DOI: 10.32850/sulj.2023.4.16
[7] Головкін Б. М. Щодо жертв дорожньо-транспортних пригод. *Безпека дорожнього руху в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Кривий Ріг, 27 трав. 2022 р.). Кривий Ріг : ДонДУВС, 2022. С. 41–46. URL: https://rep.dnuvs.ukr.education/handle/123456789/2596
[8] Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : монографія. Надвірна : Надвірн. друк., 2018. 296 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/19252
[9] Корж В. Криміналістична характеристика корупційних злочинів: теоретичні та практичні аспекти. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. № 66. С. 211–221. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.22
[10] Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петряєв С. Ю. Криміналістична характеристика в структурі методики розслідування злочинів. *Криміналістика і судова експертиза.* 2021. № 66. С. 178–190. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.19
[11] Мисливий В. Механізм кримінального правопорушення, пов'язаного з порушенням правил безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 1 (128). С. 202–209. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-202-209
[12] Охрімчук Т. В. Криміналістична характеристика шахрайства з фінансовими ресурсами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. Вип. 23. С. 369–374. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2010_23_45
[13] Сергєєва Д. Б., Топорецька З. М. Криміналістична характеристика службового підроблення. *Вісник кримінального судочинства*. 2019. № 3. С. 90–99. DOI: 10.17721/2413-5372.2019.3/90-99
[14] Скічко І. Криміналістична характеристика колаборанта. *Юридичний вісник.* 2023. № 2. С. 129–134. DOI: 10.32782/yuv.v2.2023.16
[15] Жученко Є. Ю. Кримінологічна характеристика та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Кропивницький, 2023. 281 с. URL: https://dnuvs.ukr.education/wp-content/uploads/2023/05/zhuchenko-dysertacziya.pdf

PIVNOV Yevhen
PhD in Law, Doctoral Student of the National Scientific Center «Hon. Prof. M.S. Bokarius Forensic Science Institute»
61177, 8a Zolochivska St., Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0005-2661-5542

Forensic Characteristics of Criminal Offenses in the Field of road Construction and Transport Operation: Meaning and Content

Abstract. The article explains the forensic characteristics of criminal offenses in the field of road construction and transport operations. It is emphasized that taking into account its features is important when advancing investigative versions, planning investigative (detective) actions, determining areas of evidence, and using specialized knowledge, etc. It is substantiated that the specified category of criminal offenses is complex and heterogeneous, as it covers not only offenses against traffic safety and transport operations, but also actions in the fields of official activity, economic activity, the budgetary sphere, industrial safety, and labor protection. It is established that the forensic characteristics of such offenses have a pronounced complex nature and should include typical information about the subject of the offense, the method of commission, the circumstances, the trace picture, the identity of the offender, and the consequences. Particular attention is paid to encroachment as a key forensic characteristic. In the field of road construction and transport operations, encroachment can occur on roads, bridges, overpasses, road surfaces, vehicles, road construction equipment, construction materials, fuel and lubricants, budget funds, as well as design, technical, and estimate documentation. It is substantiated that, in many cases, the subject of encroachment is dual in nature, as it encompasses both material resources and budget funds obtained illegally through overestimating the cost of work, using cheaper materials, or falsifying documentation. The most typical ways of committing criminal offenses of this category are determined, including: violation of traffic rules and transport operation, violation of road construction technology, use of low-quality materials, entering false information into documentation, overstating the volume of work performed, embezzlement of budget funds, as well as the use of forged documents for admission to road construction work. It is emphasized that most such offenses are characterized by a long, multi-episode, and hidden mechanism for implementing criminal intent. The features of the trace picture and related items are revealed.

Keywords: criminal offense; forensic characteristics; road construction work; road safety; method of committing a crime; circumstances of the crime; instrument of the crime.

DOI: 10.33270/05267202.19
УДК 343.985 (477)

РОМАНАУСКАС Крістіна*
доктор філософії в галузі права, докторант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
61177, вул. Золочівська, 8а, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-9545-9755;
ЗОЗУЛЯ Євгеній
викладач кафедри криміналістики та судової експертології навчально-наукового інституту № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ
61000, просп. Льва Ландау, 27, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1444-0408

Особливості початкового етапу розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги

Анотація. У статті систематизовано типові приводи та підстави для початку досудового розслідування за ознаками злочинів, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги. Висвітлено особливості збирання й отримання первинної інформації про кримінальні правопорушення цієї категорії з огляду на їх підвищену латентність, складність виявлення та необхідність правильного кримінально-правового оцінювання встановлених обставин. Узагальнено доктринальні підходи до розуміння категорій «привід» і «підстава» для початку досудового розслідування, визначено їх співвідношення та обґрунтовано, що вони є взаємопов'язаними, але не тотожними правовими явищами. Доведено, що привід характеризує джерело або форму надходження інформації про можливе кримінальне правопорушення, натомість підстава відображає наявність достатніх фактичних даних, які дають змогу дійти висновку про можливе вчинення кримінально караного діяння. Проаналізовано положення кримінального процесуального законодавства України щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування. Визначено, що типовими приводами для початку розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги є заяви потерпілих, повідомлення інших осіб, результати оперативно-розшукової діяльності, самостійне виявлення ознак кримінального правопорушення правоохоронними органами, матеріали медіа, журналістські розслідування та публікації в соціальних мережах. Водночас підставою для початку досудового розслідування є наявність конкретних відомостей про факти погроз, насильства, пошкодження майна, незаконного доступу до документів, розголошення адвокатської таємниці, втручання в професійну діяльність правника або інших форм протиправного впливу. Обґрунтовано, що важливе значення на початковому етапі має професійна оцінка отриманої інформації уповноваженими особами, оскільки саме на цій стадії визначають правильну кримінально-правову кваліфікацію події та вирішують питання про наявність достатніх підстав для внесення відомостей до ЄРДР.

Ключові слова: досудове розслідування; правнича допомога; адвокат; захисник; етапізація розслідування.

Історія статті:
Отримано: 16.03.2026
Прийнято: 21.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Романаускас К., Зозуля Є. Особливості початкового етапу розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 181–189. DOI: 10.33270/05267202.19

*Відповідальний автор

© Романаускас К., Зозуля Є., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

У криміналістиці чимало досліджень присвячено ефективності досудового розслідування. Науковці обґрунтовано акцентують, що своєчасність, послідовність і правильність дій слідчого на початковому етапі кримінального провадження визначають можливістю повного, швидкого й неупередженого виконання завдань, передбачених ст. 2 КПК України (Chornous, & Shykoriak, 2018, p. 48; Popov, 2025, p. 118). Такий підхід є цілком виправданим, оскільки саме на етапі відкриття кримінального провадження закладаються передумови для належного збирання, фіксації та перевірки доказів, визначення напрямів розслідування, а також своєчасного реагування на можливу протидію. У зв'язку з цим кримінальні правопорушення, вчинені у сфері надання професійної правничої допомоги, також потребують окремого дослідження в аспекті забезпечення ефективного досудового розслідування, з огляду на їхню специфіку, особливий статус учасників і високий ризик приховування ознак протиправної діяльності.

Матеріали та методи

Метою статті є визначення типових приводів і підстав для початку досудового розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги, а також з'ясування їх значення для узагальнення слідчих ситуацій початкового етапу розслідування та організації подальшої процесуальної діяльності.

Під час дослідження застосовано сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Формально-юридичний метод використано для аналізу положень кримінального процесуального законодавства України, насамперед ч. 1 ст. 214 КПК України, а також нормативних положень, що регулюють порядок внесення відомостей до ЄРДР і початок досудового розслідування. Формально-логічний метод застосовано для розмежування категорій «привід» і «підстава», встановлення їх співвідношення, а також логічного структурування викладу матеріалу.

Методи аналізу й синтезу дали змогу виокремити типові джерела надходження інформації про кримінальні правопорушення у сфері надання професійної правничої допомоги, систематизувати характерні фактичні дані, які можуть свідчити про наявність ознак кримінально караного діяння, а також встановити особливості їх оцінювання на початковому етапі розслідування. Порівняльний метод використано для зіставлення наукових підходів до визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування, а також для виявлення специфіки їх вияву в кримінальних провадженнях щодо злочинів проти правосуддя, професійної діяльності адвокатів й інших правників.

Узагальнення та моделювання використано для формування типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, визначення найпоширеніших приводів для внесення відомостей до ЄРДР, а також для побудови узагальненої моделі дій уповноважених осіб під час реагування на повідомлення про кримінальні правопорушення цієї категорії.

Теоретична основа дослідження представлена положеннями кримінального та кримінального процесуального законодавства України, які визначають порядок початку досудового розслідування, критерії достатності фактичних даних для внесення відомостей до ЄРДР, а також загальні вимоги до оцінювання повідомлень про кримінальні правопорушення. Водночас важливе значення мали наукові праці українських учених у сфері кримінального процесу та криміналістики, присвячені проблемам визначення приводів і підстав для початку досудового розслідування, формування типових слідчих ситуацій та криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги.

Огляд літератури

Проблематика початкового етапу розслідування традиційно посідає важливе місце в криміналістичних дослідженнях, оскільки саме на цьому етапі закладаються передумови для ефективного збирання доказів, формування слідчих версій, визначення напрямів розслідування та нейтралізації можливої протидії. С. В. Русанівський (2025) слушно зауважує, що початковий етап розслідування охоплює комплекс організаційних заходів, серед яких важливе місце посідають планування, побудова та перевірка слідчих версій, а також визначення оптимальної тактики взаємодії з особами, здатними надати інформацію, необхідну для встановлення обставин події. На нашу думку, вирішальне значення для результативності розслідування кримінальних правопорушень щодо перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів мають своєчасність реагування, зокрема оперативне проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, належна фіксація слідів і запобігання втраті криміналістично значущої інформації, передусім у випадках застосування зброї або спеціальних засобів (Rusanivskyi, 2025, p. 164).

А. І. Кунтій (2025) зосереджується на дослідженні типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування злочинів проти військової служби. Автор зазначає, що початковий етап розслідування потребує чіткої діагностики слідчої ситуації та вибору адекватної програми реагування залежно від обсягу вихідної інформації, характеру події та поведінки учасників (Kuntii, 2025, p. 124).

Такий підхід реалізовано й у дослідженні А. М. Вейца (2025), присвяченому типовим слідчим ситуаціям початкового етапу розслідування кіберзлочину, вчиненого за участю військової посадової особи. Автор обґрунтовує, що

початковий етап розслідування має системно-діяльнісний характер, а його ефективність безпосередньо залежить від швидкого виявлення та фіксації цифрових слідів, вилучення електронних носіїв інформації та забезпечення їх збереження.

Проблематику типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна шляхом підпалу досліджує К. В. Покраса (2025). Авторка акцентує, що саме початковий етап має вирішальне значення для отримання криміналістично значущої інформації, оскільки надалі частину слідів може бути втрачено або знищено.

Питання етапізації розслідування втручання в діяльність представників органів державної влади розглядає В. Ю. Попов (2025). Учений обґрунтовує, що початковий етап розслідування набуває ключового значення, адже саме в цей період відбувається формування первинної доказової бази, перевірка основних версій і визначення напрямів подальших процесуальних дій.

Типові слідчі ситуації та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування колабораційної діяльності стали предметом дослідження І. А. Скічко та А. В. Капелюхи (2025). Автори зауважують, що ефективність дій органів досудового розслідування безпосередньо залежить від правильної оцінки вихідної інформації та здатності оперативно адаптувати алгоритм розслідування до конкретної слідчої ситуації.

Обставини, які підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування фальсифікації лікарських засобів й обігу фальсифікованих лікарських засобів, досліджує О. О. Шепілов (2025). Автор стверджує, що початковий етап відіграє визначальну роль у встановленні механізму вчинення правопорушення, каналів розповсюдження фальсифікованої продукції, групи причетних осіб і документального супроводу незаконної діяльності.

Організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій на початковому етапі розслідування злочинів у сфері виробництва споживчих товарів аналізує А. І. Мурадли (2025). Дослідниця акцентує на необхідності належної підготовки та проведення слідчих (розшукових) дій, спрямованих на виявлення документальних, матеріальних і цифрових джерел доказової інформації.

Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування фінансування тероризму розглядає С. Ю. Міхальов (2025). Учений зазначає, що кожна конкретна слідча ситуація формується на основі наявної на певному етапі розслідування криміналістично значущої інформації, а тому алгоритм дій слідчого має бути гнучким і враховувати особливості механізму фінансування, коло учасників та можливу протидію розслідуванню.

Можливості використання версіювання на початковому етапі розслідування незаконного набуття права на землю державної або комунальної власності досліджує А. О. Дишльова (2025). На її думку, саме на початковому етапі важливе значення мають побудова та перевірка слідчих версій, які дають змогу систематизувати отриману інформацію та визначити найперспективніші напрями розслідування.

Аналіз зазначених праць засвідчує, що в сучасній криміналістичній доктрині сформовано значний масив наукових досліджень, присвячених типовим слідчим ситуаціям, обставинам, що підлягають з'ясуванню, етапізації та алгоритмам дій слідчого на початковому етапі розслідування різних категорій кримінальних правопорушень. Водночас питання початкового етапу розслідування злочинів, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, залишаються недостатньо дослідженими. Не розроблено комплексного підходу до визначення типових підстав для початку розслідування, слідчих ситуацій, програм дій слідчого, особливостей збирання доказів і нейтралізації протидії розслідуванню з боку професійних учасників правничої діяльності. Саме це зумовлює необхідність подальшого наукового опрацювання обраної нами проблематики.

Результати й обговорення

Коли йдеться про початок досудового розслідування, необхідно насамперед визначити передумови початку досудового розслідування. Тобто йдеться про ті об'єктивні дані, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень. У науковій літературі традиційно виокремлюють типові приводи та підстави для початку розслідування.

Підстава, відповідно до тлумачних словників, – це те головне, на чому ґрунтується що-небудь[1]. Привід визначають як підставу (справжню або вигадану), причину яких-небудь дій, вчинків[2].

Щодо наукових підходів до визначення цих категорій на прикладі окремих груп кримінальних правопорушень зауважимо, що, наприклад, А. В. Столітній (2014) пропонує розглядати підстави для початку досудового розслідування як кілька самостійних груп джерел інформації про можливе кримінальне правопорушення. До них він відносить: заяви громадян, зокрема повідомлення про вчинений злочин або явку з повинною; повідомлення підприємств, установ, організацій, посадових осіб, представників влади чи громадськості; інформацію від осіб, які затримали підозрюваного безпосередньо на місці події; відомості, оприлюднені в медіа; самостійно виявлені слідчим або прокурором обставини, що можуть свідчити про наявність ознак кримінального правопорушення. Остання група охоплює

[1] Підстава. Словник української мови : в 11 т. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=підстава

[2] Привід. Словник української мови : в 11 т. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=привід

інформацію, отриману під час розслідування інших кримінальних проваджень, з матеріалів оперативних підрозділів, даних контролюючих органів, виконавчої служби, публікацій у медіа й інших джерел. Отже, фактично йдеться про джерела інформації, які можуть розглядати як приводи для початку досудового розслідування.

В. Г. Дрозд (2017) виокремлює кілька основних приводів для відкриття кримінального провадження. Серед них учена називає заяви та повідомлення про кримінальні правопорушення, самостійне виявлення слідчим обставин, що можуть свідчити про злочин, зокрема під час здійснення досудового розслідування в інших провадженнях, а також самостійне виявлення прокурором відповідних фактів під час реалізації наглядових повноважень. Окремо авторка акцентує на ситуації, коли правоохоронні чи контролюючі органи самостійно встановлюють факти підготовки або вчинення кримінальних правопорушень їхніми посадовими особами.

М. А. Погорецький (2015) зауважує, що привід для початку досудового розслідування за своєю суттю є передбаченим кримінальним процесуальним законом вольовим актом особи або уповноваженого суб'єкта кримінального провадження, який має значення юридичного факту. Саме внаслідок такого акта слідчий, дізнавач, детектив чи прокурор отримує відомості про обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Ці відомості своєю чергою формують внутрішнє переконання уповноваженої особи щодо необхідності внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку досудового розслідування.

З огляду на викладене, категорії «привід» і «підстава» є взаємопов'язаними, однак не тотожними. Привід слід розглядати як зовнішнє джерело або форму надходження інформації про можливе кримінальне правопорушення. Ними можуть бути заява, повідомлення, рапорт, матеріали медіа й оперативно-розшукової діяльності або самостійне виявлення ознак кримінального правопорушення уповноваженою особою.

Натомість підстава є змістовою категорією і характеризує наявність достатніх фактичних даних, які дають змогу дійти висновку про можливе вчинення кримінального правопорушення. Тобто привід відповідає на питання, звідки надійшла інформація, а підстава – чи містить ця інформація достатні відомості для початку досудового розслідування.

Отже, привід є формою або процесуальним джерелом отримання інформації, а підстава – її змістовим наповненням. Наявність лише приводу без достатньої підстави не дає можливості обґрунтовано стверджувати про необхідність внесення відомостей до ЄРДР. Водночас підстава не може виникнути поза певним приводом, адже інформація про кримінальне правопорушення завжди має надходити з конкретного джерела. Тож ми поділяємо думку С. С. Кушніра (2024), що в науковій літературі приводи для початку досудового розслідування деталізують залежно від джерела походження інформації, форми її надходження, способу подання, а також суб'єкта, який її отримує, аналізує та приймає рішення щодо подальшого процесуального реагування.

Очевидно, що інформація про можливе вчинення кримінального правопорушення може бути отримана лише з належних і законних джерел, які одночасно є приводом для початку кримінального провадження. Саме тому одним із першочергових завдань уповноважених осіб є встановлення наявності достатніх даних, що свідчать про ознаки кримінального правопорушення, і внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Попри те, що чинний КПК України не містить окремої норми, яка безпосередньо закріплювала б вичерпний перелік приводів і підстав для внесення відомостей до ЄРДР, їх зміст може бути встановлено шляхом системного аналізу положень ч. 1 ст. 214 КПК України, а також нормативних положень, що регулюють порядок формування та ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань. Такий аналіз дає підстави для висновку, що приводами для початку досудового розслідування є: заява про кримінальне правопорушення, повідомлення про його вчинення, а також самостійне виявлення слідчим, дізнавачем, детективом або прокурором обставин, які можуть свідчити про наявність ознак кримінально караного діяння. Саме ці джерела інформації зумовлюють необхідність реагування з боку органів досудового розслідування та прийняття рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР.

Також слід зауважити, що законодавець вказує на «обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення» (ч. 1 ст. 214 КПК України)[1]. Можемо припустити, що такими обставинами законодавець вважає не будь-які припущення, чутки чи суб'єктивні оцінки, а конкретні фактичні дані, які об'єктивно вказують на можливість учинення кримінального правопорушення. Ідеться про відомості, що дають змогу принаймні попередньо встановити наявність окремих елементів кримінального правопорушення: події, способу її вчинення, часу, місця, наслідків, причетних осіб, предмета посягання або інших ознак, які можуть свідчити про протиправний характер певної поведінки.

Водночас на момент початку досудового розслідування такі обставини не обов'язково мають бути повністю підтвердженими, достовірно встановленими чи достатніми для затримання

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

особи чи повідомлення їй про підозру. Для внесення відомостей до ЄРДР достатньо, щоб отримана інформація містила об'єктивні дані про ймовірність вчинення кримінального правопорушення, а не лише припущення заявника чи його суб'єктивне незадоволення певною ситуацією.

Саме тому не можна визнавати підставою для початку досудового розслідування повідомлення, у якому немає опису конкретних подій, не зазначено, у чому саме полягає протиправність поведінки, хто міг її вчинити, коли, де та за яких обставин це відбулося. Наприклад, твердження про те, що «посадова особа діє незаконно» або «адвокат порушив права клієнта», не є достатнім. Натомість наявність відомостей про конкретні дії, пов'язані з підробленням документів, незаконним заволодінням майном, розголошенням адвокатської таємниці, зловживанням повноваженнями чи отриманням неправомірної вигоди, уже формує необхідний мінімум даних для процесуального реагування.

У контексті кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, такими обставинами можуть бути відомості про укладення фіктивних договорів про надання правничої допомоги, підроблення ордерів, довіреностей чи інших документів, незаконне отримання доступу до матеріалів провадження, передачу конфіденційної інформації стороннім особам, вимагання або одержання коштів за вчинення незаконних дій, штучне затягування розгляду справи, використання статусу адвоката для прикриття протиправної діяльності тощо. Саме сукупність таких фактичних даних дає змогу дійти висновку про наявність достатніх підстав для внесення відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування.

Встановлення підстав для внесення відомостей до ЄРДР у кримінальних провадженнях є одним із першочергових завдань уповноважених суб'єктів на початковому етапі реагування на повідомлення про кримінальне правопорушення. Саме наявність достатніх даних, які можуть свідчити про ознаки відповідного діяння, зумовлює необхідність початку досудового розслідування. На стадії отримання заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або самостійного виявлення його ознак слідчий, дізнавач, детектив чи прокурор має оцінити, чи містить наявна інформація достатні відомості для висновку про можливе вчинення кримінального правопорушення. Лише після цього приймають процесуальне рішення про внесення відповідних відомостей до ЄРДР та офіційний початок досудового розслідування (Kushnir, 2024).

Водночас слід ураховувати, що через недостатню правову обізнаність заявників зміст заяв і повідомлень не завжди містить чіткий опис усіх ознак конкретного кримінального правопорушення. Особи, які звертаються до правоохоронних органів, нерідко викладають лише загальні обставини конфлікту, факти зникнення майна, перешкоджання доступу до нього або неправомірного переоформлення прав власності, не надаючи належної юридичної оцінки таким подіям.

У зв'язку з цим важливе значення має професійна оцінка отриманої інформації уповноваженими особами, оскільки саме на цьому етапі визначають належну кримінально-правову кваліфікацію події. Щодо кримінальних правопорушень, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, важливо встановити, чи йдеться про посягання на правосуддя, професійну діяльність захисника чи представника особи, чи, навпаки, фактичні обставини свідчать про вчинення кримінального правопорушення проти життя та здоров'я, власності, авторитету органів державної влади або в іншій сфері. Лише правильне встановлення характеру суспільно небезпечного діяння, його спрямованості та специфічних ознак суб'єкта засвідчує наявність підстав для внесення відомостей до ЄРДР і початку досудового розслідування саме за ознаками відповідного спеціального кримінального правопорушення.

За результатами вивчення матеріалів правозастосовної практики можемо узагальнити типові приводи й підстави для початку розслідування фактів посягань на правників і їхню законну діяльність, що, зокрема, залежать від способу виявлення відповідного кримінального правопорушення, характеру протиправного впливу та ступеня його латентності. Найпоширенішим приводом є заява потерпілого, адвоката, представника особи, працівника юридичної особи або іншого суб'єкта, який здійснює професійну правничу діяльність. Такі заяви можуть стосуватися погроз, насильства, пошкодження майна, втручання в професійну діяльність, незаконного збирання конфіденційної інформації, перешкоджання зустрічам із клієнтом, порушення гарантій адвокатської діяльності чи незаконного доступу до документів. Окремим приводом можуть бути повідомлення інших осіб, зокрема клієнтів, родичів, колег, представників органів адвокатського самоврядування, працівників суду, правоохоронних органів, установ виконання покарань або медичних закладів. У низці випадків саме ці особи повідомляють про факти тиску, оскільки потерпілий адвокат може уникати звернення через побоювання подальшої ескалації конфлікту чи негативних професійних наслідків.

Поширеним приводом є також безпосереднє виявлення ознак кримінального правопорушення правоохоронними органами під час розслідування інших кримінальних проваджень. Наприклад, під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, аналізу телефонних з'єднань, огляду електронних носіїв інформації або допиту може бути встановлено факти впливу на адвоката, підкупу, погроз чи координації дій, спрямованих на зрив захисту або представництва.

Підставою для початку досудового розслідування є наявність достатніх відомостей, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Такими відомостями можуть бути аудіозаписи погроз, листування в месенджерах, електронні листи, відеозаписи, показання свідків, медичні документи про тілесні ушкодження, акти пошкодження майна, інформація з камер відеоспостереження, дані про незаконний доступ до електронних систем, відомості про стеження або втручання в конфіденційне спілкування.

Для цієї категорії кримінальних правопорушень приводом до початку розслідування нерідко стають матеріали медіа, публікації в соціальних мережах, журналістські розслідування або відкриті звернення професійних об'єднань адвокатів. Передусім це стосується випадків публічного тиску на адвокатів, розголошення адвокатської таємниці, погроз у мережі Інтернет або неправомірного поширення персональних даних.

Водночас важливо враховувати, що факт конфлікту між адвокатом і клієнтом, незгоду зі стратегією захисту, дисциплінарний спір чи професійну помилку не можна автоматично розглядати як підставу для внесення відомостей до ЄРДР. Необхідною умовою є наявність конкретних об'єктивних даних, які вказують саме на ознаки кримінально караного діяння. Для злочинів цієї категорії також типовою є ситуація, коли на момент початку досудового розслідування вже відома особа, яка могла вчинити правопорушення, наприклад, клієнт, процесуальний опонент, працівник правоохоронного органу, посадова особа або учасник організованої групи. Однак у частині випадків спершу відомий лише факт втручання, а встановлення особи правопорушника потребує проведення комплексу слідчих (розшукових) дій, зокрема і негласних, а також інших процесуальних заходів.

Отже, початковий етап розслідування злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги має підвищену складність, оскільки саме на цій стадії формується первинна доказова база, визначають напрями подальшого розслідування, закладаються передумови для ефективного виконання завдань кримінального провадження. Саме від правильності оцінки вихідної інформації, своєчасності внесення відомостей до ЄРДР та обрання належної програми дій залежить результативність подальшого досудового розслідування.

Цій категорії кримінальних правопорушень притаманний високий рівень латентності, що зумовлений небажанням потерпілих, свідків чи інших осіб повідомляти про факти втручання в професійну діяльність, погроз, насильства або інших форм протиправного впливу. Причинами цього можуть бути страх помсти, професійна залежність, конфлікт інтересів, побоювання погіршення становища клієнта або недовіра до ефективності механізмів захисту. Унаслідок цього правоохоронні органи нерідко отримують неповну, фрагментарну або викривлену інформацію, що ускладнює своєчасне виявлення ознак кримінального правопорушення.

У зв'язку з цим важливе значення мають правильне визначення та аналіз типових слідчих ситуацій, оскільки саме вони зумовлюють вибір першочергових слідчих (розшукових) дій, організаційно-технічних заходів, тактичних операцій та програм поведінки слідчого. Початкова слідча ситуація залежить від джерела інформації про кримінальне правопорушення, ступеня її повноти й достовірності, складності перевірки, характеру протиправного впливу, способу вчинення злочину, наявності протидії розслідуванню, а також від того, чи встановлено особу правопорушника.

Для злочинів у сфері надання професійної правничої допомоги типовими є ситуації, коли факт втручання в професійну діяльність або іншого протиправного впливу вже встановлено, але особа правопорушника ще не відома; коли ймовірний правопорушник відомий, однак необхідно підтвердити його причетність належними доказами; коли сумніви викликають як сама подія кримінального правопорушення, так і особа, яка могла його вчинити. Саме тому початковий етап розслідування передбачає або встановлення події кримінального правопорушення та ідентифікацію винної особи, або перевірку й підтвердження вже наявної інформації про її причетність.

Водночас обов'язковою умовою ефективності початкового етапу є швидке реагування та своєчасне прийняття процесуальних рішень. На цій стадії необхідно не лише внести відомості до ЄРДР, а й висунути слідчі версії, спланувати розслідування, визначити першочергові слідчі (розшукові) дії, забезпечити належну фіксацію та збереження доказів, а також організувати взаємодію між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами та, за потреби, спеціалістами.

Висновки

Приводи й підстави для початку досудового розслідування є взаємопов'язаними, однак не тотожними категоріями. Привід визначає джерело або форму надходження інформації про можливе кримінальне правопорушення, натомість підстава характеризує достатність фактичних даних, які свідчать про наявність ознак кримінально караного діяння.

Для початку досудового розслідування за ознаками злочинів, учинених у сфері надання професійної правничої допомоги, найтиповішими приводами є: заяви потерпілих, повідомлення інших осіб, матеріали оперативно-розшукової діяльності, результати розслідування інших кримінальних проваджень, а також публікації в медіа та соціальних мережах. Підставою є наявність конкретних об'єктивних даних, які свідчать про можливе втручання в професійну діяльність правника, погрози, насильство,

пошкодження майна, розголошення адвокатської таємниці чи інші форми протиправного впливу.

Початковий етап розслідування злочинів цієї категорії вирізняється високим рівнем латентності, складністю перевірки отриманої інформації та необхідністю правильної кримінально-правової оцінки події. Саме тому ефективність подальшого розслідування безпосередньо залежить від своєчасного внесення відомостей до ЄРДР, правильного визначення типових слідчих ситуацій, висунення обґрунтованих версій та організації взаємодії між слідчим, прокурором, оперативними підрозділами і спеціалістами.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Chornous, Yu., & Shykoriak, M. (2018). Initial stage peculiarities of investigation of crimes committed by foreigners. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics,* 18, 44-52. DOI: 10.32353/khrife.2018.05

[2] Drozd, V.H. (2017). Certain issues of regulating the initiation of pre-trial investigation in the context of legal reform. *Entrepreneurship, Economy and Law,* 12, 268-272. Retrieved from https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47058e5c-7169-41ad-8b31-2066b1267bb0/content?trackerId=11bdb8f53e72776c

[3] Dyshlova, A. (2025). Possibilities of using versioning at the initial stage of investigating the illegal acquisition of rights to state or communal land. *Current Issues of Pre-Trial Investigation and Combating Crime in Modern Conditions:* Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 289-291). Dnipro. Retrieved from https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16728

[4] Kuntii, A.I. (2025). Typical investigative situations at the initial stage of investigating insubordination and failure to comply with an order. *Theory and Practice of Combating Crime under the Legal Regime of Martial Law:* Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 123-124). Lviv. Retrieved from https://www.vdu.lt/cris/bitstreams/16b7969f-5b9f-4706-b7bc-0b3c68d94b58/download#page=123

[5] Kushnir, S.S. (2024). Grounds and reasons for initiating pre-trial investigation of crimes related to unlawful seizure of property of an enterprise, institution, or organization. *Juridical scientific and electronic journal*, 2, 594-600. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/146

[6] Mikhalov, S.Yu. (2025). Typical investigative situations during the initial stage of terrorism financing investigation. *Bulletin of criminological association of Ukraine*, 2(35), 1, 263-273. DOI: 10.32631/vca.2025.2.20

[7] Muradly, A. (2025). Investigative (search) actions at the initial stage of investigating crimes in the field of consumer goods production. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 91(4), 362-369. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.51

[8] Pohoretskyi, M.A. (2015). Getting pre-trial investigation: some issues. *Herald of Criminal Justice*, 1, 93-103. Retrieved from https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/431

[9] Pokrasa, K. (2025). Typical investigative situations of the initial stage of the investigationofintentional destruction or damage to others' property committed by arson. *Scientific Bulletin of Dnipro State University of Internal Affairs,* 1(134), 315-322. DOI: 10.32782/2078-3566-2025-1-40

[10] Popov, V.Yu. (2025). Staging of the investigation into interference with the activities of representatives of state authorities. *Archives of Criminology and Forensic Sciences,* 2(12), 114-123. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.12

[11] Rusanivskyi, S.V. (2025). The beginning of the pre-trial investigation of abuse of power or official authority by a law enforcement officer involving the use of weapons or special means. *Criminal Proceedings under Martial Law and in the Post-War Period:* Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference (pp. 134-136). Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/107799ca-1922-49d7-a081-172165a0f35e/content

[12] Shepilov, O.O. (2025). Circumstances that are subject to clarification at the initial stage of the investigation of medicinal products counterfeit and circulation of counterfeit medicinal products. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(30, 216-220. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.32

[13] Skichko, I.A., & Kapeliukha, A.B. (2025). Typical investigative situations and investigator's action plans at the initial stage of investigating collaborative activities. *Kyiv Law Journal*, 3, 330-337. DOI: 10.32782/klj/2025.3.47

[14] Stolitnii, A.V. (2014). Grounds for the beginning of pre-trial investigation. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*, 4, 187-197. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214d407d-9f23-49fc-a224-947b25834d94/content

[15] Veits, A.M. (2025). The typical investigative situations of the initial stage of investigating a cybercrime committed with the involvement of a military official. *Law and Society,* 2, 374-379. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.2.50

Список використаних джерел

[1] Чорноус Ю. М., Шикоряк М. М. Особливості початкового етапу розслідування злочинів, учинених іноземцями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 44–52. DOI: 10.32353/khrife.2018.05

[2] Дрозд В. Г. Окремі питання регламентації початку досудового розслідування в умовах проведення правової реформи. *Підприємництво, господарство і право.* 2017. № 12. С. 268–272. URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/47058e5c-7169-41ad-8b31-2066b1267bb0/content?trackerId=11bdb8f53e72776c

[3] Дишльова А. Можливості використання версіювання на початковому етапі розслідування незаконного набуття права на землю державної або комунальної власності. *Актуальні проблеми досудового розслідування та протидії злочинності у сучасних умовах* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 31 жовт. 2025 р.). Дніпро : ДДУВС, 2025. С. 289–291. URL: https://er.dduvs.edu.ua/handle/123456789/16728

[4] Кунтій А. І. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування непокори та невиконання наказу. *Теорія та практика протидії злочинності в умовах правового режиму воєнного стану* : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 7 листоп. 2025 р.). Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2025. С. 123–124. URL: https://www.vdu.lt/cris/bitstreams/16b7969f-5b9f-4706-b7bc-0b3c68d94b58/download#page=123

[5] Кушнір С. С. Приводи та підстави для початку досудового розслідування злочинів, пов'язаних із протиправним заволодінням майном підприємства, установи, організації. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 2. С. 594–600. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/146

[6] Міхальов С. Ю. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування фінансування тероризму. *Вісник Кримінологічної асоціації України.* 2025. № 2 (35). Ч. 1. С. 263–273. DOI: 10.32631/vca.2025.2.20

[7] Мурадли А. Слідчі (розшукові) дії на початковому етапі розслідування злочинів у сфері виробництва споживчих товарів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 91. Ч. 4. С. 362–369. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.91.4.51

[8] Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства.* 2015. № 1. С. 93–103. URL: https://vkslaw.com.ua/index.php/journal/article/view/431

[9] Покраса К. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування умисного знищення або пошкодження чужого майна, вчиненого шляхом підпалу. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (134). С. 315–322. DOI: 10.32782/2078-3566-2025-1-40

[10] Попов В. Ю. Етапізація розслідування втручання в діяльність представників органів державної влади. *Архів кримінології та судових наук*. 2025. № 2 (12). С. 114–123. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.12

[11] Русанівський С. В. Початок досудового розслідування перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу з застосуванням зброї чи спеціальних засобів. *Кримінальне судочинство в умовах дії правового режиму воєнного стану та в повоєнний період* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 квіт. 2025 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2025. С. 134–136. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/107799ca-1922-49d7-a081-172165a0f35e/content

[12] Шепілов О. О. Обставини, які підлягають з'ясуванню на початковому етапі розслідування фальсифікації лікарських засобів та обігу фальсифікованих лікарських засобів. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 216–220. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.32

[13] Скічко І. А., Капелюха А. В. Типові слідчі ситуації та програми дій слідчого на початковому етапі розслідування колабораційної діяльності. *Київський часопис права.* 2025. № 3. С. 330–337. DOI: 10.32782/klj/2025.3.47

[14] Столітній А. В. Підстави початку досудового розслідування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ.* 2014. № 4. С. 187–197. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/214d407d-9f23-49fc-a224-947b25834d94/content

[15] Вейц А. М. Типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування кіберзлочину, вчиненого за участю військової посадової особи. *Право і суспільство.* 2025. № 2. С. 374–379. DOI: 10.32842/2078-3736/2025.2.50

ROMANAUSKAS Kristina
Doctor of Philosophy in Law, Doctoral Student of the National Scientific Center «Honor Professor M. S. Bokarius Forensic Science Institute»
61177, 8a Zolochivska St., Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-9545-9755;
ZOZULIA Yevhenii
Lecturer of the Department of Criminalistics, Forensic Science and Pre-Medical Care of the Kharkiv National University of Internal Affairs
61000, 27 Lev Landau Ave., Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1444-0408

Initial Stage Features of the Investigation of Crimes in the Field of Professional Legal Assistance

Abstract. The article systematizes typical pretexts and grounds for initiating a pre-trial investigation, taking into account the characteristics of crimes committed in the field of professional legal assistance. The features of collecting primary information on criminal offenses of this category are highlighted, taking into account their increased latency, the complexity of detection, and the need for a correct criminal-legal assessment of the established circumstances. The doctrinal approaches to understanding the categories of “pretext” and “ground” for initiating a pre-trial investigation are summarized, their correlation is determined, and it is substantiated that they are interrelated, but not identical legal phenomena. It is proven that the pretext characterizes the source or form of receipt of information about a possible criminal offense, while the ground reflects the presence of sufficient factual data that allows drawing a conclusion about the possible commission of a criminally punishable act. The provisions of the criminal procedural legislation of Ukraine regarding entering information into the ERDR and initiating a pre-trial investigation are analyzed. It was determined that typical reasons for initiating an investigation of crimes in the field of professional legal aid are statements by victims, reports from other persons, results of operational and investigative activities, independent detection of signs of a criminal offense by law enforcement agencies, media materials, journalistic investigations, and publications on social networks. At the same time, the basis for initiating a pre-trial investigation is the presence of specific information regarding threats, violence, damage to property, illegal access to documents, disclosure of the attorney-client privilege, interference with a lawyer's professional activities, or other forms of unlawful influence. It was substantiated that at the initial stage, a professional assessment of the information received by authorized persons acquires special importance, since it is at this stage that the correct criminal-legal qualification of the event is determined and the question of whether there are sufficient grounds for entering information into the ERDR is resolved.

Keywords: pre-trial investigation; legal aid; lawyer; defense attorney; phasing of the investigation.

DOI: 10.33270/05267202.20
УДК 343.13 (477)

САЛАМАХА Віталій*
доктор філософії в галузі права, керуючий партнер адвокатського об'єднання
61057, вул. Сумська, 19, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0861-3799

Поняття та система криміналістичного забезпечення діяльності адвоката

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-прикладний аналіз поняття, змісту й системи криміналістичного забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні. Обґрунтовано, що сучасні трансформації злочинності, поширення цифрових технологій, електронних доказів, новітніх технічних засобів фіксації та обробки інформації зумовлюють необхідність переосмислення ролі адвоката в кримінальному провадженні та розроблення нових криміналістичних рекомендацій щодо його професійної діяльності. Встановлено, що діяльність адвоката в кримінальному провадженні не обмежується лише реалізацією функції захисту, а охоплює також представництво потерпілого, свідка, цивільного позивача, цивільного відповідача та юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження. Доведено, що криміналістичне забезпечення діяльності адвоката має універсальний характер, водночас має враховувати особливості конкретної стадії кримінального провадження, предмета доказування, процесуального статусу особи та характеру її правового інтересу. Проаналізовано основні наукові підходи до розуміння криміналістичного забезпечення, а також встановлено, що його зміст традиційно корелює із загальною структурою криміналістики, охоплює техніко-криміналістичні, тактико-криміналістичні й методико-криміналістичні напрями. Акцентовано, що техніко-криміналістичне забезпечення діяльності адвоката пов'язане з використанням спеціальних знань, цифрових технологій, електронних доказів, інформаційних ресурсів і технічних засобів фіксації та дослідження доказової інформації. Тактико-криміналістичний напрям охоплює застосування прийомів участі в слідчих (розшукових) і судових діях, формування правової позиції, прогнозування процесуальних ситуацій, реагування на протидію та нейтралізацію обвинувального ухилу. Методико-криміналістичне забезпечення передбачає розроблення практичних рекомендацій щодо діяльності адвоката залежно від категорії кримінального правопорушення, стадії провадження та процесуального статусу особи, яку він представляє. Сформульовано авторське визначення криміналістичного забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні як системи науково обґрунтованих положень у сфері застосування науково-технічних і тактико-криміналістичних засобів, спрямованих на забезпечення ефективного здійснення адвокатом функції захисту, представництва чи надання правничої допомоги під час досудового розслідування, судового провадження та інших процесуальних дій, пов'язаних із кримінальним провадженням. Аргументовано необхідність розроблення рекомендацій щодо роботи адвоката із цифровими доказами, даними мобільних пристроїв, соціальних мереж, месенджерів, систем відеоспостереження та інших джерел цифрової інформації.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення; адвокат; сторона захисту; захисник; збирання доказів; техніко-криміналістичне забезпечення; методико-криміналістичне забезпечення.

Історія статті:
Отримано: 20.03.2026
Прийнято: 01.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Саламаха В. Поняття та система криміналістичного забезпечення діяльності адвоката. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 190–197. DOI: 10.33270/05267202.20

*Відповідальний автор

© Саламаха В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Криміналістика є однією з найдинамічніших юридичних наук, розвиток якої безпосередньо залежить від трансформацій злочинності, появи нових способів учинення кримінальних правопорушень, удосконалення механізмів приховування слідів і протидії розслідуванню. У сучасних умовах активно обговорюють можливість формування нових самостійних напрямів криміналістичних знань, зокрема цифрової та воєнної криміналістики (Kolodina, & Fedorova, 2022; Hora, Kolesnyk, & Popovych, 2024; Orzhynska, & Martynova, 2024). Водночас істотний вплив на традиційні положення криміналістики справляють стрімкий розвиток цифрових технологій, поширення електронних доказів, використання штучного інтелекту, новітніх технічних засобів фіксації та обробки інформації. Учені слушно зауважують, що злочинність суттєво змінила свої кількісні та якісні характеристики. Вона, зокрема, знаходить свій вияв у цифровому середовищі, характеризується наявністю цифрових слідів, вдається до суттєвого приховування слідів протиправної діяльності й активної протидії розслідуванню (Chornous, & Dulskyi, 2025; Hrebeniuk, & Starushkevych, 2025; Pohoretskyi, 2025; Vuima, 2025).

Такі процеси зумовлюють необхідність удосконалення науково-методичних рекомендацій щодо діяльності всіх суб'єктів кримінального провадження, зокрема сторони обвинувачення, сторони захисту та суду. Увагу в цьому контексті привертає проблематика діяльності адвоката в кримінальному провадженні. З огляду на суттєві зміни процесуальних засад збирання, перевірки й оцінювання фактичних даних, актуальною є необхідність переосмислення місця адвоката в сучасній системі кримінальної юстиції.

Якщо раніше діяльність адвоката в кримінальному провадженні традиційно розглядали переважно крізь призму реалізації процесуальних прав і гарантій сторони захисту, то нині дедалі більшого значення набуває її криміналістичний аспект, пов'язаний із використанням спеціальних знань, техніко-криміналістичних засобів, тактичних прийомів, інформаційних ресурсів, цифрових технологій та методичних рекомендацій. Причому це стосується і адвоката, залученого до кримінального провадження як представника потерпілого або особи, яка надає правничу допомогу свідку.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених криміналістичному забезпеченню діяльності слідчого, прокурора, суду, експерта й оперативних підрозділів, проблематика криміналістичного забезпечення діяльності адвоката залишається недостатньо дослідженою. Саме тому вивчення поняття та системи криміналістичного забезпечення діяльності адвоката є важливим напрямом розвитку сучасної криміналістичної науки, що дає змогу сформувати цілісне уявлення про зміст, структуру та практичне значення цього явища, а також визначити основні напрями вдосконалення криміналістичних рекомендацій для сторони захисту.

Матеріали та методи

Матеріали дослідження становили положення Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», праці з питань криміналістичного забезпечення розслідування, доказування та діяльності захисника, а також сучасні дослідження у сфері цифрової криміналістики, електронних доказів і використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Дослідження проведено із застосуванням комплексу загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Основними методами стали аналіз і порівняльно-правовий. Аналіз застосовано для розуміння поняття криміналістичного забезпечення та його співвідношення з діяльністю адвоката в кримінальному провадженні. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення різних наукових підходів до визначення криміналістичного забезпечення, адвокатської тактики, методики захисту та доказування в кримінальному провадженні. За допомогою методу аналізу й синтезу визначено основні ознаки, функції та складові криміналістичного забезпечення діяльності адвоката, а також сформульовано авторське визначення цього поняття. Формально-юридичний метод дав змогу дослідити нормативно-правові засади діяльності адвоката, його процесуальні права, обов'язки та повноваження під час досудового розслідування і судового провадження. Системно-структурний метод застосовано для визначення елементів криміналістичного забезпечення діяльності адвоката та їх співвідношення із загальною структурою криміналістики. Метод узагальнення використано для формування висновків щодо сучасного стану наукової розробленості проблематики та перспектив її подальшого дослідження.

Увагу зосереджено на використанні прогностичного методу, який дав змогу визначити перспективні напрями розвитку криміналістичного забезпечення діяльності адвоката. Застосування окреслених методів забезпечило можливість комплексно дослідити зміст, структуру та практичне значення криміналістичного забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні.

Результати й обговорення

Кримінальне провадження охоплює дві основні стадії – досудове розслідування та судове провадження. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і триває до закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта чи іншого передбаченого законом процесуального документа. Судове провадження своєю чергою охоплює розгляд справи судом першої інстанції, стадію апеляційного та касацій-

ного перегляду, а також перегляд судових рішень за нововиявленими чи виключними обставинами[1].

Особливості діяльності адвоката безпосередньо залежать як від специфіки відповідної стадії кримінального провадження, так і від його процесуального статусу. На стадії досудового розслідування діяльність адвоката переважно спрямована на участь у збиранні, перевірці та оцінюванні доказів, ініціювання проведення процесуальних дій, залучення спеціалістів і судових експертів, забезпечення дотримання прав та законних інтересів особи, яку він представляє, а також протидію можливим порушенням з боку сторони обвинувачення й реагуванні на безпідставне та непропорційне обмеження прав і законних інтересів особи. Водночас у судовому провадженні першочерговими стають завдання, пов'язані з дослідженням доказів у суді, побудовою правової позиції, реалізацією тактики допиту, спростуванням аргументів іншої сторони, підготовкою процесуальних документів й оскарженням судових рішень.

Крім того, характер діяльності адвоката істотно різниться залежно від того, на чиєму боці він бере участь у кримінальному провадженні. Якщо адвокат у кримінальних процесуальних відносинах є захисником підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного, його діяльність орієнтована на спростування підозри чи обвинувачення, виявлення процесуальних порушень, пошук виправдувальних або пом'якшувальних обставин тощо. У разі ж представництва потерпілого адвокат, навпаки, заінтересований у максимально повному з'ясуванні й доказуванні обставин кримінального правопорушення, встановленні розміру шкоди, обґрунтуванні цивільного позову та підтриманні позиції сторони обвинувачення. Особливою є також діяльність адвоката, який надає правничу допомогу свідку, оскільки вона спрямована насамперед на забезпечення дотримання його процесуальних прав і запобігання можливому неправомірному впливу з боку інших учасників кримінального провадження.

Водночас, попри відмінності у функціональному призначенні діяльності адвоката залежно від стадії кримінального провадження та процесуального статусу особи, яку він представляє, загальний механізм такої діяльності, її основні форми, права, обов'язки та гарантії залишаються переважно однаковими. У всіх випадках адвокат діє в межах єдиного нормативного підґрунтя, сформованого положеннями Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Саме ці нормативні акти визначають обсяг повноважень адвоката щодо збирання та подання доказів, підготовку клопотань і відводів, участі в проведенні процесуальних дій, оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, дізнавача, прокурора та суду, залучення спеціалістів й експертів, отримання консультацій, використання технічних засобів, а також реалізації інших процесуальних можливостей[2]. Незалежно від того, чи є адвокат захисником, представником потерпілого або особою, яка надає правничу допомогу свідку, його діяльність ґрунтується на єдиних професійних принципах законності, незалежності, конфіденційності, пріоритету інтересів клієнта, недопущення конфлікту інтересів та використання всіх не заборонених законом засобів і способів захисту прав особи.

Відмінності між окремими видами адвокатської діяльності полягають переважно не в змісті прав чи обов'язків адвоката, а в особливостях їх практичної реалізації, обумовлених предметом доказування, процесуальними завданнями та характером правового інтересу особи, яку він представляє. Саме тому криміналістичне забезпечення діяльності адвоката повинно мати універсальний характер, водночас ураховувати специфіку конкретної стадії кримінального провадження та процесуального становища відповідного учасника.

Криміналістичне забезпечення традиційно пов'язують із діяльністю щодо розслідування злочинів (Chornous, 2017). Водночас учені вже протягом тривалого часу спрямовують увагу на «адвокатську тактику» і «тактику захисника» (Pohoretskyi, & Serhieieva, 2018), «юридичні технології адвокатської діяльності» (Hrysiuk, 2021), «тактику і методику захисту» (Konovalova, 2018) тощо. Також доволі ґрунтовно досліджено правові й організаційно-тактичні засади збирання доказів захисником у кримінальному провадженні, техніко-криміналістичного забезпечення діяльності адвоката (Kovalenko, 2024; Husieva, & Kolomoitsev, 2025; Dulskyi, 2026).

Належне здійснення адвокатом своїх професійних функцій не обмежується лише забезпеченням інтересів клієнта. У межах кримінального провадження адвокат, реалізуючи функцію захисту або представництва, одночасно сприяє досягненню загальної мети кримінального провадження, пов'язаної із забезпеченням законності, справедливості, повного й неупередженого з'ясування обставин кримінального правопорушення, дотримання прав людини та ухвалення обґрунтованого процесуального рішення. Саме тому адвоката не можна розглядати лише як допоміжного учасника кримінального провадження або суб'єкта, діяльність якого зводиться до формального використання процесуальних прав. Він є

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text

[2] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413#Text; Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text

повноцінним і самостійним учасником кримінальних процесуальних правовідносин, діяльність якого потребує належного криміналістичного забезпечення.

Немає підстав стверджувати про існування самостійної науки, предметом якої було б виключно професійне здійснення захисту в кримінальному провадженні. Попри наявність окремих наукових праць, присвячених питанням адвокатської діяльності, її тактичних особливостей, процесуальної активності та реалізації права на захист, такі дослідження залишаються фрагментарними й не утворюють цілісної самостійної системи знань.

Проте очевидним є те, що діяльність адвоката в кримінальному провадженні тісно пов'язана із закономірностями, які традиційно становлять предмет криміналістики. Ідеться про закономірності утворення, виявлення, фіксації, дослідження, перевірки й оцінки доказової інформації, особливості механізму кримінального правопорушення, типові форми протидії розслідуванню, способи використання спеціальних знань, тактичні прийоми проведення процесуальних дій, планування участі в досудовому розслідуванні та судовому розгляді, а також прогнозування розвитку слідчих і судових ситуацій.

Адвокатська діяльність має і власну специфіку, обумовлену особливостями реалізації функції захисту або представництва. Зокрема, ідеться про закономірності участі адвоката в збиранні та поданні доказів, виявленні виправдувальних або пом'якшувальних обставин, нейтралізації обвинувального ухилу, реагуванні на порушення прав особи, побудові правової позиції, використанні тактичних прийомів допиту, оскарженні процесуальних рішень та організації взаємодії зі спеціалістами й експертами.

Саме криміналістика на сучасному етапі максимально повно здатна забезпечити наукове підґрунтя для розроблення відповідних рекомендацій щодо професійної діяльності адвоката. Її положення дають змогу адвокату не лише ефективніше використовувати процесуальні можливості, а й прогнозувати поведінку інших учасників кримінального провадження, обирати оптимальні засоби реагування на процесуальні ситуації, своєчасно виявляти ознаки протидії, формувати стратегію і тактику захисту, а також забезпечувати повнішу реалізацію прав, свобод і законних інтересів особи, яку він представляє (Kohutych, & Maksymyshyn, 2023). Тож є можливість виокремити категорії «криміналістичне забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні».

Криміналістичним забезпеченням вважають результат розвитку криміналістичної науки та діяльність уповноважених органів і посадових осіб, спрямовану на виявлення потреб практики. На підставі такого аналізу створюють допустимі й ефективні методи та засоби, які надалі впроваджують у практику розслідування кримінальних правопорушень.

На думку Ю. М. Чорноус (2017), криміналістичне забезпечення з практичного погляду полягає в розробленні та використанні криміналістичних рекомендацій, що ґрунтується на теоретичних положеннях криміналістики й застосовується під час розслідування правопорушень.

Своєю чергою М. М. Єфімов (2020) вважає, що криміналістичне забезпечення є системою методів, прийомів і засобів, які походять із різних складових криміналістики – техніки, тактики й методики. Усі ці елементи ґрунтуються на загальних положеннях криміналістичної науки й орієнтовані на розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням.

В О. Гусєва (2021) на прикладі кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів, пропонує визначати криміналістичне забезпечення розслідування як наукову категорію, що охоплює сукупність науково-технічних, організаційно-тактичних і методико-криміналістичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення ефективного розслідування та протидії кримінальним правопорушенням зазначеної категорії.

Також зауважують, що значення криміналістичного забезпечення не обмежується лише підвищенням ефективності розслідування. Воно також спрямоване на профілактику кримінальних правопорушень і забезпечення належного здійснення кримінального провадження, зокрема судового розгляду (Bondarchuk, 2023).

Увагу слід спрямувати на змісті терміна «забезпечення». У буквальному розумінні це означає задоволення певних потреб шляхом надання необхідних ресурсів, засобів чи умов у достатньому обсязі[1]. Саме тому криміналістичне забезпечення слід тлумачити як створення та надання комплексу науково обґрунтованих засобів, методів і рекомендацій, необхідних для ефективного розслідування, попередження кримінальних правопорушень і здійснення кримінального провадження загалом.

Зміст криміналістичного забезпечення традиційно пов'язують із загальною структурою криміналістики. У зв'язку з цим його складовими є техніко-криміналістичні, тактико-криміналістичні і методико-криміналістичні напрями. На думку Ю. М. Чорноус (2017), техніко-криміналістичне забезпечення виявляється у виконанні комплексу завдань, пов'язаних із нормативно-правовим, організаційно-технічним і науково-методичним супроводом розслідування. Воно також передбачає створення нових і вдосконалення вже наявних техніко-криміналістичних засобів, методів і методик. Характеризуючи тактико-криміналістичне забезпечення, учена акцентує, що його зміст

[1] Забезпечувати. *Словник української мови :* в 11 т. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=забезпечувати

охоплює комплекс організаційних і тактичних заходів, необхідних для ефективного розслідування. Щодо методико-криміналістичного забезпечення дослідниця зауважує, що воно ґрунтується на загальних положеннях криміналістичної методики та передбачає розроблення перевірених практикою рекомендацій для розслідування окремих видів і груп кримінальних правопорушень відповідно до їх кримінально-правової та криміналістичної класифікації.

Своєю чергою з діяльністю захисника традиційно пов'язують категорію «криміналістичне забезпечення доказування», яку пропонують тлумачити як діяльність, спрямовану на задоволення потреб уповноважених суб'єктів у процесі збирання, перевірки й оцінки доказів. Така діяльність передбачає використання засобів криміналістичної техніки, тактики й методики для встановлення предмета доказування під час досудового розслідування, судового розгляду, а також здійснення інших процесуальних дій, пов'язаних із вчиненням діяння, передбаченого законодавством України про кримінальну відповідальність. До основних ознак цього поняття належать: наявність уповноважених суб'єктів, діяльність зі збирання, перевірки й оцінки доказів, використання засобів криміналістичної техніки, тактики та методики, а також реалізація такої діяльності в межах досудового розслідування, судового провадження й інших процесуальних дій, пов'язаних із кримінальним правопорушенням (Bondarchuk, 2023).

З огляду на окреслені підходи, криміналістичне забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні доцільно розглядати ширше, ніж лише забезпечення діяльності захисника. Адвокат у кримінальному провадженні може бути не тільки на стороні підозрюваного чи обвинуваченого, а й представляти інтереси потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, свідка або юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження. У кожному з цих випадків його професійна діяльність потребує використання комплексу криміналістичних знань, засобів, прийомів і рекомендацій.

У зв'язку з цим криміналістичним забезпеченням діяльності адвоката в кримінальному провадженні можна вважати систему науково обґрунтованих положень у сфері застосування науково-технічних і тактико-криміналістичних засобів, спрямованих на забезпечення ефективного здійснення адвокатом функції захисту, представництва чи надання правничої допомоги під час досудового розслідування, судового провадження та інших процесуальних дій, пов'язаних із кримінальним провадженням.

Зміст такого забезпечення охоплює використання адвокатом спеціальних знань і технічних засобів під час збирання, перевірки, дослідження та оцінювання доказів, застосування тактичних прийомів участі в слідчих (розшукових) і судових діях, побудову правової позиції, прогнозування процесуальних ситуацій, виявлення та нейтралізацію протидії, організацію взаємодії зі спеціалістами, експертами й іншими учасниками кримінального провадження. Водночас особливості такого криміналістичного забезпечення визначають залежно від процесуального статусу особи, інтереси якої представляє адвокат. Якщо захисник орієнтується переважно на спростування обвинувачення, виявлення виправдувальних або пом'якшувальних обставин і забезпечення прав підозрюваного чи обвинуваченого, то адвокат потерпілого, навпаки, зосереджується на доказуванні факту заподіяння шкоди, обґрунтуванні розміру відшкодування, підтриманні обвинувачення та забезпеченні реалізації процесуальних прав потерпілого.

Висновки

Криміналістичне забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні є самостійною та перспективною категорією криміналістики, яка потребує подальшого наукового опрацювання. Його формування обумовлене як трансформацією злочинності, поширенням цифрових технологій та ускладненням механізмів доказування, так і зміною ролі адвоката в кримінальному провадженні, який є не лише захисником, а й представником потерпілого, свідка, цивільного позивача, цивільного відповідача або юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження.

Діяльність адвоката має безпосередній зв'язок із закономірностями, які традиційно становлять предмет криміналістики. Це стосується процесів утворення, виявлення, фіксації, дослідження, перевірки й оцінки доказової інформації, використання спеціальних знань, прогнозування процесуальних ситуацій, застосування тактичних прийомів і реагування на протидію кримінальному провадженню. Саме тому криміналістика здатна забезпечити належне теоретичне й методичне підґрунтя для вдосконалення професійної діяльності адвоката.

Криміналістичне забезпечення діяльності адвоката не може зводитися лише до забезпечення діяльності захисника підозрюваного чи обвинуваченого. Воно повинно мати універсальний характер і враховувати особливості різних процесуальних статусів особи, інтереси якої представляє адвокат. Водночас специфіка такого забезпечення зумовлена предметом доказування, процесуальними завданнями, характером правового інтересу та функціональним призначенням участі адвоката в кримінальному провадженні.

Криміналістичне забезпечення діяльності адвоката доцільно розглядати як систему науково обґрунтованих положень у сфері застосування науково-технічних і тактико-криміналістичних засобів, спрямованих на забезпечення ефективного здійснення адвокатом функції захисту, пред-

ставництва чи надання правничої допомоги під час досудового розслідування, судового провадження та інших процесуальних дій, пов'язаних із кримінальним провадженням.

Встановлено, що важливе значення в сучасних умовах має криміналістичне забезпечення роботи адвоката із цифровими доказами, електронною інформацією, даними мобільних пристроїв, соціальних мереж, месенджерів, систем відеоспостереження та інших джерел цифрових слідів. Це зумовлює необхідність розроблення нових криміналістичних рекомендацій щодо збирання, фіксації, дослідження, подання та оцінки таких доказів адвокатом, а також підвищення рівня його цифрової компетентності.

Отже, криміналістичне забезпечення діяльності адвоката в кримінальному провадженні слід розглядати як один із перспективних напрямів розвитку сучасної криміналістики, що має не лише теоретичне, а й вагоме практичне значення. Його подальше дослідження дасть змогу вдосконалити механізми реалізації права на захист і представництво, підвищити ефективність діяльності адвоката, забезпечити максимально повне дотримання прав людини та сприяти досягненню завдань кримінального провадження загалом.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Bondarchuk, A.S. (2023). Forensic support of evidence in criminal proceedings: concepts and signs. Analytical *and comparative law,* 2, 364-368. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.63

[2] Chornous, Yu.M. (2017). *Forensic support for crime investigation.* Vinnytsia: Nilan-LTD LLC. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/16029

[3] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2025). Features of forensic support for the collection of evidence by the parties to criminal proceedings in adversarial criminal proceedings. *South Ukrainian Law Journal*, 2, 51-58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9

[4] Dulskyi, O.L. (2026). Criminalistic provision for evidence collection by the parties to criminal proceedings. *Doctor's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://elar.navs.edu.ua/handle/123456789/38735

[5] Hora, I.V., Kolesnyk, V.A., & Popovych, I.I. (2024). Digital forensics in the provision of crime prevention activities. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 85(4), 63-70. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.9

[6] Hrebeniuk, A.V., & Starushkevych, A.V. (2025). Trends in scientific research of problems of tactical operations to neutralize counteraction to the investigation of criminal activity. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(4), 165-176. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.24

[7] Hrysiuk, V.V. (2021). Theoretical bases of the legal technique of advocate activity. *Doctor's thesis*. Retrieved from https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2eb069c9-c27b-45ca-93a5-a9ee1c4d95c8/content

[8] Husieva, V.O. & Kolomoitsev, M.M. (2025). Technical and forensic support of a defence counsel in criminal proceedings. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 108(1), 1, 275-284. DOI: 10.32631/v.2025.1.22

[9] Husieva, V.O. (2021). Forensic Support for Investigating Criminal Offenses Committed against Law Enforcement Officers: Concept and Components. *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 3(94), 243-253. DOI: 10.32631/v.2021.3.22

[10] Kohutych, I.I,. & Maksymyshyn, N.M. (2023). Advocacy and forensics: methodological aspect. *Law and society,* 2(2), 234-243. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.34

[11] Kolodina, A.S., & Fedorova, T.C. (2022). Digital forensics: problems of theory and practice. *Kyiv Law Journal*, 1, 176-180. DOI: 10.32782/klj/2022.1.27

[12] Konovalova, H.V. (2018). Some questions of tactics and methods of protection. *The Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine,* 15, 1-2(40-41), 128-135. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9625078%2F2018%2F15%2F1-2

[13] Kovalenko, A.V. (2022). Theoretical and praxeological foundations of the forensic doctrine on the collection, examination, and use of evidence in criminal proceedings. *Doctor's thesis.* Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1ldXJ3MIPSvhTsP5asOk0RK_DxNPJ--cg/view

[14] Orzhynska, E.I., & Martynova, D.O. (2024). Military criminology: from theory to trends. *South Ukrainian Law Journal,* 1, 177-181**.** DOI: 10.32850/sulj.2024.1.28

[15] Pohoretskyi, M.A. (2025). Digital technologies and evidence in the investigation of crimes against the fundamentals of national security of Ukraine: Procedural problems and European standards. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 3(5), 239-255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37

[16] Pohoretskyi, M.A., & Serhieieva, D.B. (2016). Tactics of defender: concept, content and place in criminalistics tactics. *Herald of criminal justice,* 2, 112-123. U Retrieved from https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf
[17] Vuima, A. (2025). Digital Dimension of Modern Crime: Cyberspace as a Typical Environment for Committing Criminal Offenses. *Archive of Criminology and Forensic Sciences,* 2(12), 64-70. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.05
[18] Yefimov, M. (2020). Criminalistic support of the investigation of criminal offences against morality. *Entrepreneurship, economy and law*, 9, 224-228. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.9.39

Список використаних джерел

[1] Бондарчук А. С. Криміналістичне забезпечення доказування у кримінальному провадженні: поняття та ознаки. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 2. С. 364–368. DOI: 10.24144/2788-6018.2023.02.63
[2] Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с. URL: https://elar.navs.edu.ua/jspui/handle/123456789/16029
[3] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Особливості криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження у змагальному кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2025. Вип. 2. С. 51–58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9
[4] Дульський О. Л. Криміналістичне забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження : дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2026. 553 с. URL: https://elar.navs.edu.ua /handle/123456789/38735
[5] Гора І. В., Колесник В. А., Попович І. І. Цифрова криміналістика в забезпеченні діяльності з протидії злочинності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2024. № 85 (4). С. 63–70. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.4.9
[6] Гребенюк А. В., Старушкевич А. В. Тенденції у науковому дослідженні проблем тактичних операцій по нейтралізації протидії розслідуванню злочинної діяльності. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Т. 3. № 4. С. 165–176. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.04.3.24
[7] Грисюк В. В. Теоретичні засади юридичних технологій здійснення адвокатської діяльності : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Одеса, 2021. 202 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/ server/api/core/bitstreams/2eb069c9-c27b-45ca-93a5-a9ee1c4d95c8/content
[8] Гусєва В. О. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, учинених проти працівників правоохоронних органів : поняття і складові. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. № 3 (94). С. 243–253. DOI: 10.32631/v.2021.3.22
[9] Гусєва В. О., Коломойцев М. М. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (108). Ч. 1. С. 275–284. DOI: 10.32631/v.2025.1.22
[10] Когутич І. І., Максимишин Н. М. Адвокатська діяльність і криміналістика: методологічний аспект. *Право і суспільство.* 2023. № 2. Т. 2. С. 234–243. DOI: 10.32842/2078-3736/2023.2.2.34
[11] Колодіна А. С., Федорова Т. С. Цифрова криміналістика: проблеми теорії і практики. *Київський часопис права.* 2022. № 1. С. 176–180. DOI: 10.32782/klj/2022.1.27
[12] Коновалова Г. В. Окремі питання тактики та методики захисту. *Вісник Академії адвокатури України*. 2018. Т. 15. № 1–2 (40–41). С. 128–135. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=njuu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=I=&S21STR=%D0%9625078%2F2018%2F15%2F1-2
[13] Коваленко А. В. Криміналістичне вчення про збирання, дослідження та використання доказів у кримінальному провадженні : монографія. Київ : Алерта, 2024. 558 с. URL: https://drive.google.com/file/d/1IdXJ3MIPSvhTsP5asOk0RK_DxNPJ--cg/view
[14] Оржинська Е. І., Мартинова Д. О. Воєнна криміналістика: від теорії до тенденцій. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2024. № 1. С. 177–181. DOI: 10.32850/sulj.2024.1.28
[15] Погорецький М. А. Цифрові технології та докази у розслідуванні злочинів проти основ національної безпеки України: процесуальні проблеми та європейські стандарти. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 5. С. 239–255. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.05.3.37
[16] Погорецький М. А., Сергєєва Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 112–123. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf
[17] Вуйма А. Г. Цифровий вимір сучасної злочинності: кіберпростір як типова обстановка вчинення кримінальних правопорушень. *Архів кримінології та судових наук.* 2025. № 2 (12). С. 64–70. DOI: 10.32353/acfs.12.2025.05
[18] Єфімов М. Криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень проти моральності. *Підприємництво, господарство і право.* 2020. № 9. С. 224–228. DOI: 10.32849/2663-5313/2020.9.39

SALAMAKHA Vitalii
Doctor of Philosophy in Law, Managing Partner of the Law Firm
61057, 19 Sumska St., Kharkiv Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0008-0861-3799

The Concept and System of Forensic Support for the Lawyer's Activities

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and applied analysis of the concept, content, and system of forensic support for a lawyer's activities in criminal proceedings. It is substantiated that modern transformations of crime, the spread of digital technologies, electronic evidence, and the latest technical means of recording and processing information necessitate a rethinking of the role of the lawyer in criminal proceedings and the development of new forensic recommendations for his professional activities. It is established that the activities of a lawyer in criminal proceedings are not limited to the implementation of the protection function, but also include the representation of the victim, witness, civil plaintiff, civil defendant, and legal entity in respect of which the proceedings are being conducted. It is proven that the forensic support for the lawyer's activities is universal in nature, but at the same time must take into account the peculiarities of the specific stage of criminal proceedings, the subject of evidence, the procedural status of the person, and the nature of his legal interest. The main scientific approaches to understanding forensic support have been analyzed, and it has been established that its content traditionally correlates with the general structure of forensics and includes technical-forensic, tactical-forensic, and methodological-forensic areas. It has been emphasized that technical-forensic support of a lawyer's activities is associated with the use of special knowledge, digital technologies, electronic evidence, information resources, and technical means of recording and studying evidentiary information. The tactical-forensic direction covers the application of methods of participation in investigative (search) and judicial actions, the formation of a legal position, the prediction of procedural situations, and the response to counteraction and the neutralization of accusatory bias. Methodological-forensic support involves the development of practical recommendations for the lawyer's activities depending on the category of criminal offense, the stage of proceedings, and the procedural status of the person he represents. The author's definition of forensic support for a lawyer's activities in criminal proceedings is formulated as a system of scientifically based provisions in the field of application of scientific, technical, and tactical forensic means aimed at ensuring the effective implementation by a lawyer of the function of protection, representation, or provision of legal assistance during pre-trial investigation, court proceedings, and other procedural actions related to criminal proceedings. The need to develop recommendations for a lawyer's work with digital evidence, data from mobile devices, social networks, messengers, video surveillance systems, and other sources of digital information is emphasized.

Keywords: forensic support; lawyer; defense; defense attorney; collection of evidence; technical and forensic support; methodological and forensic support.

DOI: 10.33270/05267202.21
УДК 343.98:340.6:343.3/.7

НАГАЙНИК Тарас*
старший викладач кафедри криміналістики навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0793-3649

Правова природа та процесуальні форми використання спеціальних медичних знань під час розслідування воєнних злочинів

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-правовий аналіз правової природи та процесуальних форм використання спеціальних медичних знань під час розслідування воєнних злочинів. Актуальність дослідження зумовлена тим, що збройна агресія російської федерації проти України спричинила масове вчинення порушень законів і звичаїв війни, зокрема вбивств цивільного населення, катувань, насильницьких зникнень, сексуального насильства, незаконного позбавлення волі, руйнування цивільної інфраструктури, а також появу значної кількості невпізнаних, фрагментованих, обгорілих або скелетованих останків. За таких умов спеціальні медичні знання набувають не допоміжного, а системоутворювального значення для кримінального провадження, оскільки саме через них тілесні, біологічні, морфологічні, фізіологічні й ідентифікаційні факти трансформуються в процесуально придатну доказову інформацію. Обґрунтовано, що правова природа спеціальних медичних знань полягає в поєднанні наукової достовірності та процесуальної легітимності. Медичний факт не набуває доказового значення поза межами встановленої законом процедури, натомість належна процесуальна форма забезпечує допустимість, перевірюваність і доказову цінність результатів спеціального дослідження. Визначено основні процесуальні форми використання спеціальних медичних знань у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів, серед яких: судово-медична експертиза, участь спеціаліста в слідчих діях, огляд місця події та трупа, освідування, ексгумація, відбір біологічних зразків, використання медичної документації, ідентифікаційні процедури, судово-стоматологічні, молекулярно-генетичні, антропологічні та цифрові інструменти. Увагу зосереджено на значенні судової стоматології, електронних реєстрів, геномної інформації та міжнародних стандартів документування незаконної смерті й катувань. Доведено, що ефективне використання спеціальних медичних знань сприяє не лише встановленню фактичних обставин воєнного злочину, а й ідентифікації загиблих, забезпеченню права родин знати долю близьких, зміцненню доказової спроможності національного правосуддя та розвитку сектору безпеки та правопорядку України.

Ключові слова: спеціальні медичні знання; воєнні злочини; судово-медична експертиза; судова стоматологія; ідентифікація загиблих; доказування; міжнародне гуманітарне право.

Історія статті:
Отримано: 18.03.2026
Прийнято: 29.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Нагайник Т. Правова природа та процесуальні форми використання спеціальних медичних знань під час розслідування воєнних злочинів. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 198–208. DOI: 10.33270/05267202.21

*Відповідальний автор

© Нагайник Т., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила не лише безпрецедентні гуманітарні втрати, а й істотну трансформацію практики кримінальної юстиції та системи безпеки держави. Масові порушення законів і звичаїв війни, убивства цивільного населення, катування, насильницькі зникнення, сексуальне насильство, незаконне позбавлення волі, руйнування цивільної інфраструктури й виявлення невпізнаних або фрагментованих останків поставили перед органами досудового розслідування завдання, які неможливо ефективно реалізувати без широкого залучення спеціальних знань. Особливе місце серед них посідають спеціальні медичні знання, оскільки саме вони забезпечують встановлення тілесних, біологічних, фізіологічних й ідентифікаційних фактів, що мають доказове значення в кримінальному провадженні.

Матеріали та методи

У сучасних умовах спеціальні медичні знання виходять за межі традиційної допоміжної функції. Вони стають системним елементом доказування, через який встановлюють причину смерті, механізм і давність ушкоджень, ознаки катувань, характер застосованого насильства, факт використання певних засобів ураження, а також особу загиблого. Це вкрай важливо під час розслідування справ, де тіло потерпілого або його останки є основним чи єдиним об'єктивним носієм інформації про подію злочину.

У науковій літературі спеціальні знання розглядають як необхідний інструмент кримінального процесуального пізнання, що забезпечує встановлення обставин, не доступних для безпосереднього сприйняття слідчим, прокурором або судом без залучення фахової компетентності (Sydorenko, 2022; Kovalenko et al., 2024). У цьому сенсі спеціальні медичні знання становлять окремий різновид спеціальних знань, оскільки дають змогу інтерпретувати тілесні, біологічні, морфологічні, фізіологічні й ідентифікаційні ознаки, що мають значення для доказування (Mishalov et al., 2023; Cheremnova, Chernov, & Murashko, 2025).

Актуальність теми посилюється тим, що результати національного розслідування воєнних злочинів можуть використовувати не лише в українській юрисдикції, а й у міжнародних механізмах кримінального правосуддя. Тож спеціальні медичні знання повинні відповідати вимогам національного кримінально-процесуального законодавства та міжнародним стандартам документування незаконної смерті, катувань, масових поховань й ідентифікації загиблих[1]. Водночас якість такого документування впливає на міжнародну суб'єктність держави, довіру до правоохоронних інституцій та здатність забезпечувати невідворотність відповідальності за найтяжчі злочини.

Метою статті є комплексне теоретико-правове дослідження правової природи спеціальних медичних знань і процесуальних форм їх використання під час розслідування воєнних злочинів, а також визначення їх доказового, ідентифікаційного, гуманітарного та безпеково-інституційного значення.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів пізнання, застосування яких забезпечило комплексний аналіз правової природи спеціальних медичних знань та процесуальних форм їх використання в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. З огляду на міждисциплінарний характер проблематики, методичний інструментарій поєднує юридичний, безпековий, криміналістичний і медико-біологічний підходи.

Діалектичний метод використано для розгляду спеціальних медичних знань як динамічного правового феномену, зміст і функції якого трансформуються під впливом воєнного стану, міжнародних стандартів доказування, технологічних змін та потреб сучасної слідчої практики. Системний метод дав змогу дослідити їх використання як цілісний комплекс взаємодії слідчого, прокурора, експерта, спеціаліста, судово-експертних установ, цифрових реєстрів, органів сектору безпеки й міжнародних механізмів документування злочинів.

Формально-юридичний метод застосовано під час аналізу норм Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України, Закону України «Про судову експертизу», положень міжнародного гуманітарного права та міжнародних протоколів документування незаконної смерті й катувань. Порівняльно-правовий метод використано для зіставлення національних процесуальних механізмів із міжнародними стандартами збирання, перевірки й оцінки доказів у кримінальних провадженнях щодо міжнародних злочинів.

Структурно-функціональний метод дав змогу виокремити доказову, ідентифікаційну, реконструктивну, верифікаційну, гуманітарну та безпеково-інституційну функції спеціальних медичних знань. Логіко-семантичний метод використано для

[1] The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death : Revised United Nations Manual. New York ; Geneva : United Nations, 2017. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially; Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Rev. ed. New York ; Geneva : United Nations, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol; Disaster Victim Identification Guide. Lyon : INTERPOL, 2023. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI

уточнення понять «спеціальні знання», «спеціальні медичні знання», «процесуальна форма», «доказування», «ідентифікація загиблих» та «інституційна стійкість».

Огляд літератури

Повномасштабна агресія проти України радикально змінила архітектуру кримінального доказування. Порушення законів і звичаїв війни вже не є лише теоретичним конструктом міжнародного кримінального права, адже стали повсякденною практикою роботи слідчих, прокурорів, експертів і судових медиків (Dufeniuk, 2022; Yefimenko, 2024; Tverdokhlib, 2026). Ідеться про масові вбивства, катування, сексуальне насильство, незаконне позбавлення волі, насильницькі зникнення, жорстоке поводження з полоненими, обстріли цивільної інфраструктури, виявлення масових поховань і термічно ушкоджених тіл.

У таких умовах спеціальні медичні знання набувають нового статусу. Якщо в мирний час їх часто сприймали як допоміжний інструмент уточнення окремих фактів, то в умовах війни вони забезпечують перехід від біологічного або клінічного факту до процесуально легітимного доказу (Avdieieva, 2022; Kovalenko et al., 2024). Через спеціальні медичні знання встановлюють причину смерті, механізм і давність тілесних ушкоджень, характер застосованого насильства, ознаки катувань, сексуального насильства, неналежного поводження та індивідуальну ідентичність загиблого.

Окремий напрям сучасних досліджень стосується анонімного збору судово-медичних доказів після сексуальних злочинів. C. Herpel, M. Bogus, P. Mallmann, S. Banaschak та S. Ludwig (2026) аналізують практику anonymous forensic evidence collection (AFC), акцентуючи на значенні своєчасної фіксації біологічних слідів і медичної документації навіть у випадках, коли потерпіла особа не готова до негайного звернення до правоохоронних органів.

Теоретичне підґрунтя сучасного розуміння спеціальних знань у кримінальному провадженні сформовано у працях Д. В. Сидоренка (2022), який визначає спеціальні знання як окремий різновид професійної компетентності, необхідної для встановлення обставин, не доступних без спеціальної підготовки суб'єктів доказування. Проблематика криміналістичного забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних із воєнною агресією, додатково висвітлена в дослідженні В. Твердохліба, який зауважує, що ефективне використання спеціальних знань є ключовою умовою належного документування міжнародних злочинів і формування допустимої доказової бази (Tverdokhlib, 2026).

Важливе значення для сучасного осмислення ролі спеціальних знань у воєнний період має праця В. В. Коваленка, В. С. Бондаря, І. М. Вигівського, В. Г. Дрозд і Ю. М. Слухаєнка (2024), присвячена використанню спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, учинених організованими групами чи злочинними організаціями. Автори обґрунтовують необхідність інтеграції криміналістичних, медичних, технічних і цифрових інструментів у межах єдиного доказового процесу, що актуалізується у справах про міжнародні злочини та порушення міжнародного гуманітарного права.

Специфіка воєнних злочинів полягає в тому, що доказування виходить за межі суто національного кримінального процесу. Матеріали досудового розслідування мають значення не лише для національного суду, а й для міжнародного кримінального правосуддя. Це означає, що спеціальні медичні знання мають бути сумісними зі стандартами міжнародного документування тяжких порушень міжнародного гуманітарного права[1].

У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема узгодження криміналістичних, судово-медичних і процесуальних стандартів із міжнародними вимогами документування міжнародних злочинів. На цьому акцентують учені, які аналізують співвідношення українського та європейського досвіду розслідування воєнних злочинів, засвідчуючи необхідність міждисциплінарного підходу до роботи з доказами (Shevchuk et al., 2025).

Безпосередньо судово-медичний вимір використання спеціальних знань висвітлено в працях В. Д. Мішалова, В. В. Войченка, К. Ф. Ворошилова, І. В. Розовик, О. Ю. Петрошака (2023) та співавторів, які на прикладі експертиз на деокупованих територіях аналізують вияви катувань і результати ідентифікації жертв насильства. Ці дослідження демонструють, що тілесні ушкодження, морфологічні зміни тканин, характер руйнування останків і сліди насильства стають матеріальною основою для встановлення міжнародно-правової кваліфікації злочину.

Проблеми ролі судової медицини в документуванні воєнних злочинів також досліджено в зарубіжній науковій літературі. A. Cioffi та C. Cecannecchia (2023) розглядають судову медицину як один із базових інструментів фіксації воєнних злочинів у контексті російсько-української війни, акцентуючи на поєднанні медичних, гуманітарних і правових аспектів розслідування.

Вагому роль у поглибленні проблематики відіграє праця А. І. Черемнової, О. В. Чернова та

[1] International Criminal Court. Office of the Prosecutor. Policy on Gender-Based Crimes. The Hague : ICC, 2023. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/2023-12/2023-policy-gender-en-web.pdf; Eurojust. Core International Crimes Evidence Database (CICED). The Hague: Eurojust, 2023. URL: https://www.eurojust.europa.eu/core-international-crimes-evidence-database; Council of Europe. Accountability for international crimes committed in Ukraine: legal and institutional framework. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/ukraine

А. С. Мурашка (2025), присвячена комплексному використанню результатів судово-медичної експертизи під час документування кримінальних правопорушень, учинених під час збройного конфлікту. Автори зауважують, що результати судово-медичної експертизи не можуть оцінювати ізольовано, а мають інтегруватися в ширший доказовий комплекс разом із даними огляду місця події, цифровими матеріалами, свідченнями та іншими криміналістичними джерелами.

Сучасні дослідження дедалі більше акцентують на міждисциплінарному характері ідентифікації людських останків. D. H. Ubelaker, A. Shamlou та A. Kunkle (2019) засвідчують важливість судової антропології як складової позитивної наукової ідентифікації особи, передусім у випадках фрагментованих або скелетованих останків. Водночас J. M. Jayakrishnan, J. Reddy та R. B. V. Kumar (2021) розглядають взаємодію судової стоматології та антропології як ефективний комплексний механізм встановлення особи загиблого в складних умовах руйнування тіла.

У сучасній українській науковій літературі проблематика судової стоматології та ідентифікації невпізнаних тіл також набуває самостійного значення. О. О. Несен і Н. В. Кравченко (2026) акцентують на особливостях використання медичних знань під час ідентифікації невпізнаного трупа, значенні комплексного використання судово-медичних, стоматологічних, генетичних і антропологічних методів. Судову стоматологію в сучасних умовах розглядають як один із перспективних напрямів ідентифікації загиблих у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів (Nahainyk, 2026).

Окремий напрям сучасних досліджень стосується розвитку молекулярно-генетичних технологій. C. Finaughty, L. J. Heathfield, V. Kemp та N. Márquez-Grant (2023) аналізують ефективність сучасних методів екстракції ДНК із твердих тканин людини й виокремлюють їх особливе значення для роботи з деградованими останками. Своєю чергою M. Zarczyńska, P. Zarczyński та M. Tomsia (2023) досліджують проблему збереження нуклеїнових кислот у судовій генетиці, акцентуючи на перевагах і обмеженнях генетичних методів ідентифікації.

Перспективним напрямом сучасної судово-медичної практики є використання неінвазивних цифрових методів дослідження. M. Sneha, G. Jeevaraj, S. Nayeem та M. R. Architha (2026) розглядають virtopsy як альтернативний підхід до проведення судово-медичної аутопсії, що ґрунтується на використанні комп'ютерної томографії, 3D візуалізації та цифрового моделювання. У контексті воєнних злочинів такі технології набувають особливого значення через можливість збереження цифрової моделі тіла, повторного аналізу ушкоджень і мінімізації втручання в людські останки.

Проблематику ідентифікації жертв масових катастроф і воєнних конфліктів також розглядає D. Tawfik (2026), який аналізує сучасні інновації у сфері disaster victim identification (DVI) та спрямовує увагу на етичних аспектах роботи з останками загиблих і персональними даними родичів. Близьку проблематику вивчають R. McDermott, A. Fraser, J. Ensor та H. Seddighi (2022), які пов'язують судово-експертне дослідження з аналізом системних ризиків і наслідків катастроф, акцентуючи на значенні криміналістичного документування для формування інституційної стійкості держави.

Результати й обговорення

Правова природа спеціальних медичних знань зумовлена тим, що вони функціонують у кримінальному провадженні не автономно, а через процесуально встановлені форми залучення, перевірки й оцінки. Суд, слідчий і прокурор не можуть користуватися такими знаннями довільно, оскільки їх доказове значення виникає лише тоді, коли відповідні відомості введено в провадження через передбачені законом процедури: експертизу, участь спеціаліста, огляд, освідування, вилучення й дослідження документів, відбір зразків, упізнання, ексгумацію та інші процесуальні механізми (Sydorenko, 2022; Kovalenko et al., 2024).

У теоретичному вимірі такі знання мають подвійну природу. З одного боку, вони ґрунтуються на досягненнях медицини, біології, генетики, стоматології, антропології та інших спеціалізованих дисциплін, з другого – набувають процесуального значення лише після трансформації в допустимий доказовий матеріал. Клінічний висновок, біологічний факт або професійне спостереження ще не створюють доказу доти, доки не будуть належно зафіксовані, інтерпретовані й уведені в межі кримінального процесу[1] (Mishalov et al., 2023).

Медичний факт не є доказом сам собою: доказового значення він набуває лише тоді, коли його фахове встановлення поєднане з належною процесуальною формою, дотриманням правил фіксації, збереженням об'єктів дослідження та можливістю подальшої перевірки результатів. Саме тому в кримінальних провадженнях про воєнні злочини питання допустимості й

[1] The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death: Revised United Nations Manual. New York ; Geneva : United Nations, 2017. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially; Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Rev. ed. New York ; Geneva : United Nations, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol

достовірності спеціального медичного знання є таким самим важливим, як і його наукова точність[1] (Kovalenko etal., 2024; Cheremnova, Chernov& Murashko, 2025).

У провадженнях щодо воєнних злочинів правова природа спеціальних медичних знань ускладнюється тим, що вони функціонують у просторі взаємодії національного кримінального процесу й міжнародного гуманітарного права. Медичний висновок, сформований відповідно до української юрисдикції, потенційно має відповідати не лише вимогам внутрішнього законодавства, а й міжнародним стандартам документування незаконної смерті, катувань, сексуального насильства, роботи з масовими похованнями та ідентифікації загиблих[2].

Нормативно-правова основа використання спеціальних медичних знань має багаторівневий характер. Її становлять норми конституційного, кримінального процесуального, спеціального експертного, матеріального кримінального та міжнародного права, які формують юридичні межі, процедури й стандарти використання фахового медико-біологічного знання. Така багаторівневість свідчить, що залучення спеціальних медичних знань не можна розглядати як суто технічну дію, оскільки воно пов'язане з реалізацією обов'язку держави щодо ефективного розслідування тяжких порушень прав людини й міжнародного гуманітарного права.

Міжнародні стандарти документування істотно впливають на національну практику розслідування. Міннесотський протокол орієнтує розслідування потенційно незаконної смерті на повноту, незалежність, ефективність і належну фіксацію всіх обставин, пов'язаних із тілом, місцем його виявлення, характером ушкоджень і доказовим контекстом[3]. Стамбульський протокол ґрунтується на необхідності поєднання медичного, психологічного й документального аналізу під час розслідування катувань та інших форм жорстокого поводження[4]. Для України ці стандарти мають важливе значення, оскільки матеріали національних розслідувань воєнних злочинів може бути використано в міжнародних механізмах кримінальної відповідальності.

Окремого значення набувають урядові та відомчі акти України, спрямовані на врегулювання процедур ідентифікації загиблих, поводження з останками й організації спеціальних досліджень. Ідеться, зокрема, про порядок вилучення, передачі та репатріації тіл осіб, загиблих у зв'язку зі збройною агресією проти України, а також про державну реєстрацію геномної інформації людини та функціонування реєстрів осіб, зниклих безвісти за особливих обставин[5].

Спеціальні медичні знання реалізуються через сукупність процесуальних форм, що відрізняє їх від абстрактного наукового знання. Усталеною формою є судово-медична експертиза, призначення якої полягає в спеціалізованому дослідженні трупів, тілесних ушкоджень, біологічних зразків, медичної документації, стану здоров'я особи й інших об'єктів, що потребують професійного аналізу (Mishalov et al., 2023; Cheremnova, Chernov, & Murashko, 2025).

Іншою процесуальною формою використання спеціальних медичних знань є залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. На відміну від експерта, спеціаліст не здійснює самостійного експертного дослідження і не формує висновку експерта, а сприяє слідчому або прокурору шляхом застосування професійних знань, практичних навичок і технічних засобів під час виявлення, фіксації, вилучення та попереднього опису об'єктів, що можуть мати доказове значення. У кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів така участь є особливо важливою під час огляду місця події, огляду трупа, ексгумації, освідування потерпілих, вилучення біологічних слідів, відбору зразків, а також роботи з речами й документами, які можуть містити

[1] Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Rev. ed. New York ; Geneva : United Nations, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol

[2] The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death (2016): Revised United Nations Manual. New York ; Geneva : United Nations, 2017. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially; Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Rev. ed. New York ; Geneva : United Nations, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol; OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. Human rights monitoring and documentation in conflict-related investigations. Warsaw : OSCE/ODIHR, 2023. URL: https://www.osce.org/odihr

[3] The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death: Revised United Nations Manual. New York ; Geneva : United Nations, 2017. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially

[4] Istanbul Protocol: Manual on the Effective Investigation and Documentation of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Rev. ed. New York ; Geneva : United Nations, 2022. URL: https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/istanbul-protocol

[5] Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2391-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text; Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : наказ МВС України від 29 серп. 2022 р. № 535. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text; Про затвердження Порядку вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих у зв'язку із збройною агресією проти України : постанова Кабінету Міністрів України від 17 черв. 2022 р. № 698. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-п#Text

медично значущу інформацію (Dufeniuk, 2023; Kovalenko et al., 2024; Avdieieva, 2022).

Практичне значення участі спеціаліста полягає в тому, що його допомога дає змогу своєчасно виявити релевантні об'єкти, запобігти їх пошкодженню або втраті, забезпечити належне пакування, маркування та збереження, а також підготувати матеріали для подальшого експертного дослідження. У цьому сенсі участь спеціаліста є проміжною ланкою між слідчою дією та судово-медичною експертизою: вона не замінює експертного дослідження, але створює умови для його повноти, достовірності та процесуальної придатності. Саме після такого належного виявлення і фіксації об'єктів важливе значення має робота з медичною документацією як окремим джерелом відомостей про стан потерпілого, характер ушкоджень або обставини смерті.

Значущим є використання медичної документації як самостійного джерела відомостей. Ідеться про історії хвороби, виписки, довідки, записи про надання медичної допомоги, стоматологічні картки, рентгенівські знімки, результати лабораторних досліджень, генетичні профілі, документи військових госпіталів та інші носії спеціальної інформації. У низці випадків саме така документація є єдиним письмовим слідом тілесного стану потерпілого до смерті, під час перебування в полоні або після звільнення, однак її доказове значення виникає лише за умови належного вилучення, перевірки автентичності та фахової інтерпретації.

Наступною формою є ідентифікаційні процедури, під час яких спеціальні медичні знання поєднуються з молекулярною генетикою, антропологією, радіологією, судовою стоматологією та інформаційно-пошуковою діяльністю. Їх можуть реалізовувати через дослідження невпізнаного трупа, зіставлення стоматологічного статусу, генетичне профілювання, антропологічне визначення віку, статі та зросту, а також використання цифрових реєстрів і баз даних[1] (Nahainyk, 2026).

Судово-медична експертиза в розслідуванні воєнних злочинів виконує функцію центрального механізму спеціального пізнання, оскільки саме через неї тілесні, біологічні та клінічні факти набувають форми процесуально перевірюваного доказу. Її значення виходить далеко за межі встановлення причини смерті, адже в сучасних провадженнях ідеться про реконструкцію механізму травмування, визначення часу й умов заподіяння ушкоджень, виявлення ознак катувань, сексуального насильства, побиття, удушення, термічного чи вибухового впливу (Mishalov et al., 2023; Cheremnova, Chernov, & Murashko, 2025).

У випадках бойової травми судово-медична експертиза повинна враховувати складний і комбінований характер уражень. Ушкодження можуть бути механічними, термічними, хімічними, баротравматичними, спричиненими уламками, вибуховою хвилею, завалами чи вторинними чинниками руйнування інфраструктури. За таких обставин експерт має надати не формальний опис ушкоджень, а багаторівневу реконструкцію причинового механізму, що пояснить генезу тілесних змін у конкретній обстановці збройного конфлікту.

Особливої доказової ваги експертиза набуває в кримінальних провадженнях про катування та інші форми жорстокого поводження, де тілесні вияви насильства нерідко мають системний, комбінований або прихований характер. Дослідження В. Д. Мішалова (2023) та співавторів засвідчують, що у жертв на деокупованих територіях можуть виявляти сліди зв'язування, множинні забої, переломи, електротравми, термічні впливи, ознаки тривалого голодування чи зневоднення, а також інші ушкодження, характерні для системного насильства. Водночас не всі катування залишають виразні морфологічні ознаки, тому сучасна експертна практика повинна поєднувати морфологічний аналіз із клінічними даними, психофізіологічною оцінкою та документальними джерелами.

Важливою тенденцією є те, що судово-медична експертиза у кримінальних провадженнях про воєнні злочини дедалі частіше виходить за межі розтину як основної форми дослідження. Вона охоплює аналіз фото- і відеоматеріалів, цифрових зображень, рентгенологічних даних, медичної документації, відомостей з місця бойових дій, а також предметів, вилучених разом із тілом або поблизу нього (Mishalov et al., 2023; Cheremnova, Chernov, & Murashko, 2025). Це свідчить про трансформацію експертизи в комплексний міждисциплінарний процес, у якому поєднуються класичні судово-медичні методики та сучасні технології доказування.

Однією з найскладніших сфер використання спеціальних медичних знань є ідентифікація загиблих, яка в умовах збройного конфлікту набуває не лише кримінально-процесуального, а й гуманітарного змісту. Встановлення особи загиблого необхідне для формування доказової бази, належного інформування родичів, ведення обліку безвісти зниклих, виконання міжнародних зобов'язань держави та забезпечення гідного поводження з людськими останками[2].

[1] Disaster Victim Identification Guide. Lyon : INTERPOL, 2023. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI;
International Commission on Missing Persons. Accounting for Missing Persons from the War in Ukraine. The Hague : ICMP, 2024. URL: https://icmp.int/where-we-work/europe-/ukraine/

[2] International Committee of the Red Cross. The Missing and Their Families: Factsheet and Operational Guidance. Geneva : ICRC, 2023. URL: https://www.icrc.org/en/document/missing-persons-and-their-families-factsheet; International Commission on Missing Persons. Accounting for Missing Persons from the War in Ukraine. The Hague : ICMP, 2024. URL: https://icmp.int/where-we-work/europe/ukraine/; United Nations. The Minnesota Protocol on the Investigation of Potentially Unlawful Death: Revised United Nations Manual. New York ; Geneva : United Nations, 2017. URL:

Специфіка воєнного часу істотно ускладнює ідентифікацію, оскільки тіла можуть бути фрагментованими, обвугленими, протягом тривалого часу перебувати на відкритій місцевості або в землі, бути змішаними в спонтанних чи масових похованнях, а документи загиблих нерідко знищують. За таких обставин ефективною є комплексна система ідентифікації, що поєднує зовнішній огляд, аналіз речей і документів, дактилоскопію, молекулярно-генетичні дослідження, антропологічні ознаки, рентгенологію, судову стоматологію, бази даних і реєстри[1] (Nahainyk, 2026).

Судова стоматологія є одним із найнадійніших способів ідентифікації загиблих у період воєнного стану. Це зумовлено високою стійкістю зубощелепної системи до дії високих температур, механічного руйнування, тривалого перебування в ґрунті чи воді, а також індивідуалізованим характером стоматологічного статусу особи. Порівняння прижиттєвих і посмертних стоматологічних даних, аналіз пломб, протезів, імплантів, прикусу, ступеня стирання зубів і морфології щелеп дають змогу встановлювати особу навіть тоді, коли інші методи є недостатньо ефективними[2] (Nahainyk, 2026).

Вагому роль у сучасній моделі ідентифікації відіграють електронні бази та реєстри, що забезпечують інтеграцію медичних, генетичних, пошукових, поліцейських та адміністративних даних. Електронний реєстр геномної інформації людини, реєстри осіб, зниклих безвісти, й інші ресурси дають змогу поєднати опис тіла з відомостями про зниклу особу, її родичів і можливими генетичними збігами[3]. Цифровізація не замінює експертне знання, а розширює можливості його практичного застосування.

Попри суттєве розширення практики використання спеціальних медичних знань, система розслідування воєнних злочинів зберігає низку структурних проблем. Насамперед ідеться про нерівномірне кадрове забезпечення експертних установ і дефіцит фахівців вузького профілю, зокрема у сфері судової стоматології, молекулярної генетики, судової антропології та роботи з масовими похованнями. У провадженнях щодо воєнних злочинів ця проблема має не лише організаційний, а й доказовий вимір, оскільки від своєчасності залучення відповідного фахівця залежить повнота виявлення, фіксації та подальшого дослідження медично значущих об'єктів.

Відчутною є потреба в уніфікації методик і стандартів документування. Практика різних регіонів, установ і слідчих груп нерідко різниться за підходами до фіксації ушкоджень, маркування об'єктів, опису місця виявлення тіла, вилучення біологічного матеріалу, роботи з цифровими носіями чи формування супровідної документації. Така неоднорідність може ускладнювати подальшу експертну інтерпретацію, перевірку походження об'єктів, зіставлення результатів різних досліджень і використання отриманих матеріалів у національних або міжнародних механізмах кримінальної відповідальності.

Перспективним напрямом розвитку є поглиблення міжвідомчої та міжнародної кооперації, оскільки розслідування воєнних злочинів об'єктивно виходить за межі можливостей одного органу чи навіть однієї держави. Ефективна взаємодія органів досудового розслідування, прокуратури, експертних установ, закладів охорони здоров'я, гуманітарних місій і міжнародних організацій створює умови для обміну даними, передачі технологій, навчання персоналу та взаємного визнання професійних стандартів[4].

Подальший розвиток використання спеціальних медичних знань у розслідуванні воєнних злочинів має бути пов'язаний зі стандартизацією методик, цифровізацією ідентифікаційних процедур, посиленням кадрового потенціалу судово-експертних установ, розвитком судової стоматології, молекулярно-генетичних досліджень і міжвідомчої взаємодії[5] (Nahainyk, 2026). Саме така модель надає можливість забезпечити належну доказову якість матеріалів, їх придатність

---

https://www.ohchr.org/en/publications/policy-and-methodological-publications/minnesota-protocol-investigation-potentially

[1] Disaster Victim Identification Guide. Lyon : INTERPOL, 2023. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI;
European Network of Forensic Science Institutes. Best Practice Manual for the Forensic Examination of Human Remains. Wiesbaden: ENFSI, 2015. 124 p. URL: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/forensic_examination_of_human_remains.pdf

[2] Disaster Victim Identification Guide. Lyon : INTERPOL, 2023. URL: https://www.interpol.int/How-we-work/Forensics/Disaster-Victim-Identification-DVI

[3] Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 9 лип. 2022 р. № 2391-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text;
Про затвердження Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : наказ МВС України від 29 серп. 2022 р. № 535. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text;
International Commission on Missing Persons. Accounting for Missing Persons from the War in Ukraine. The Hague : ICMP, 2024. URL: https://icmp.int/where-we-work/europe/ukraine/

[4] Core International Crimes Evidence Database (CICED). The Hague: Eurojust, 2023. URL: https://www.eurojust.europa.eu/core-international-crimes-evidence-database; Accountability for international crimes committed in Ukraine: legal and institutional framework. Strasbourg : Council of Europe, 2024. URL: https://www.coe.int/en/web/portal/ukraine; Crime Scene and Physical Evidence Awareness for Non-forensic Personnel. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2009. 36 p. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/scientists/crime-scene-and-physical-evidence-awareness-for-non-forensic-personnel.html

[5] European Network of Forensic Science Institutes. Best Practice Manual for the Forensic Examination of Human Remains. Wiesbaden : ENFSI, 2015. 124 p. URL: https://enfsi.eu/wp-content/uploads/2016/09/forensic_examination_of_human_remains.pdf; Crime Scene and Physical Evidence Awareness for Non-forensic Personnel. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2009. 36 p. URL: https://www.unodc.org/unodc/en/scientists/crime-scene-and-physical-evidence-awareness-for-non-forensic-personnel.html

для національного й міжнародного правосуддя та посилення інституційної спроможності сектору безпеки і правопорядку.

Висновки

Здійснене дослідження дає підстави стверджувати, що спеціальні медичні знання в кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів набули якісно нового значення та вийшли за межі традиційного уявлення про допоміжний інструмент слідчої діяльності. У сучасних умовах вони функціонують як системний компонент доказування, через який встановлюють тілесні, біологічні, ідентифікаційні та причиново-наслідкові факти, необхідні для правильної кваліфікації діяння, відтворення механізму злочину та підтвердження його міжнародно-правового характеру.

Правова природа спеціальних медичних знань полягає в поєднанні наукової достовірності та процесуальної легітимності. Медичний факт не набуває доказового значення поза межами встановленої законом процедури, натомість належна процесуальна форма перетворює результати спеціального дослідження на допустимий і перевірюваний доказ. Саме тому вирішального значення набувають процесуальні гарантії призначення експертизи, участі спеціаліста, фіксації результатів дослідження, збереження об'єктів і належного документування всіх етапів роботи з доказовою інформацією.

Нормативно-правове забезпечення використання спеціальних медичних знань має багаторівневий характер й охоплює конституційні приписи, кримінальний процесуальний закон, законодавство про судово-експертну діяльність, норми матеріального кримінального права, міжнародне гуманітарне право, а також міжнародні протоколи документування незаконної смерті та катувань. Така модель регулювання забезпечує взаємозв'язок національної кримінальної юстиції з міжнародними стандартами розслідування міжнародних злочинів.

У структурі сучасного доказування особливого значення набувають ідентифікаційні процедури, судова стоматологія, молекулярно-генетичні дослідження та цифрові реєстри. Їх комплексне використання дає змогу ефективно працювати з невпізнаними, фрагментованими чи термічно ушкодженими останками, встановлювати особу загиблого, зіставляти різнорідні дані та формувати цілісну доказову картину події. Цифровізація постає не зовнішнім технічним супроводом, а новим середовищем функціонування спеціальних знань.

Подальший розвиток відповідної практики потребує уніфікування методик, зміцнення кадрового потенціалу експертних установ, модернізації матеріально-технічної бази, розширення міжвідомчої кооперації та системної підготовки фахівців міждисциплінарного профілю. Ефективне використання спеціальних медичних знань є не лише умовою належного розслідування воєнних злочинів, а й важливим чинником зміцнення державної спроможності, суспільної довіри та розвитку сектору безпеки і правопорядку України.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Avdieieva, H.K. (2022). Problems of using special knowledge in investigating crimes under martial law. *The European choice of Ukraine, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century (to the 25th anniversary of the National University "Odesa Law Academy" and the 175th anniversary of the Odessa School of Law):* materials of the International Scientific and Practical Conference (Vol. 2), (pp. 566-569). Odesa: Helvetika. Retrieved from https://hdl.handle.net/11300/20070

[2] Cheremnova, A.I., Chernov, O.V., & Murashko, A.S. (2025). Comprehensive use of the results of forensic medical examination in the detection, documentation and disclosure of criminal offenses committed during the armed conflict. *Bulletin of the Odessa Research Institute of Forensic Examinations of the Ministry of Justice of Ukraine*, 17. DOI: 10.32782/2522-9656/2025-17-11

[3] Cioffi, A., & Cecannecchia, C. (2023). Role of forensic medicine in addressing the war crimes: Perspective from Russia-Ukraine conflict during the COVID-19 pandemic. *Medicine, Science and the Law,* 63(2), 168-173. DOI: 10.1177/00258024221125135

[4] Dufeniuk, O.M. (2022). Investigation of war crimes in Ukraine: challenges, standards, innovations. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*, 1, 46-56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6

[5] Finaughty, C., Heathfield, L.J., Kemp, V., & Márquez-Grant, N. (2023). Forensic DNA extraction methods for human hard tissue: a systematic literature review and meta-analysis of technologies and sample type. *Forensic Science International: Genetics,* 63. DOI: 10.1016/j.fsigen.2022.102818

[6] Herpel, C., Bogus, M., Mallmann, P., Banaschak, S., & Ludwig, S. (2026). Anonymous forensic evidence collection (AFC) after sexual offenses: a challenge in gynecological care - data from 13

years and 7 months at a University Hospital. *Archives of Gynecology and Obstetrics,* 313. DOI: 10.1007/s00404-026-08388-1

[7] Jayakrishnan, J.M., Reddy, J., & Kumar, R.B.V. (2021). Role of forensic odontology and anthropology in the identification of human remains. *Journal of Oral and Maxillofacial Pathology,* 25(3), 543-547. DOI: 10.4103/jomfp.jomfp_81_21

[8] Kovalenko, V.V., Bondar, V.S., Vyhivskyi, I.M., Drozd, V.H., & Slukhaienko, Yu.M. (2024). *Use of special knowledge during the investigation of criminal offenses committed by organized groups or criminal organizations*. Kyiv: Alerta Retrieved from http://repository.ukd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1649/KovalenkoV._Vikoristan_spec_znan.pdf?sequence=1&isAllowed=y

[9] McDermott, R., Fraser, A., Ensor, J., & Seddighi, H. (2022). The role of forensic investigation in systemic risk enquiry: Reflections from case studies of disasters in Istanbul, Kathmandu, Nairobi, and Quito. *Progress in Disaster Science,* 16. DOI: 10.1016/j.pdisas.2022.100262

[10] Mishalov, V.D., Voichenko, V.V., Voroshylov, K.F., Rozovyk, I.V., & Petroshak, O.Yu. (2023). Manifestations of torture of Ukrainian citizens by Russian military personnel in some deoccupied territories according to the results of forensic medical examinations and identification of victims of violence and exhumed corpses. *Forensic Medical Examination*, 1. DOI: 10.24061/2707-8728.1.2023.13

[11] Nahainyk, T.H. (2026). Forensic dentistry as a component of special medical knowledge in criminal proceedings in Ukraine. *Legal Scientific Electronic Journal,* 2, 320-325. DOI: 10.32782/2524-0374/2026-2/70

[12] Nesen, O.O., & Kravchenko, N.V. (2026). Some issues of using medical knowledge during the identification of an unidentified corpse. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 93(5), 139-144. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.5.18

[13] Shevchuk, V., Zhuravel, V., Yevdokimenko, S., Yevdokimenko, S., & Myshkov, Y. (2025). Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum,* 32(1), 59-77. DOI: 10.18196/jmh.v32i1.25056

[14] Sneha, M., Jeevaraj, G., Nayeem, S., & Architha, M.R. (2026). Virtopsy: A Review on Non-Invasive Imaging Approach in Forensic Autopsy. *Proceedings of the First International Conference on Advances in Forensics and Cyber Technologies (ICFACT 2025),* 127, 645-657. DOI: 10.2991/978-94-6239-610-4_53

[15] Sydorenko, D.V. (2022). The concept of special knowledge in criminal proceedings. *Law and Society*, 6, 253-260. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.6.38

[16] Tawfik, D. (2026). Disaster victim identification: a narrative review of innovations and ethical considerations. *Journal of Emergency and Disaster Medicine,* 2. DOI: 10.1007/s44467-026-00010-3

[17] Tverdokhlib, V. (2026). Forensic support for the investigation of crimes related to military aggression: the role of special knowledge. *Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs*, 1(112), 281-293. DOI: 10.32631/v.2026.1.20

[18] Ubelaker, D.H., Shamlou, A., & Kunkle, A. (2019). Contributions of forensic anthropology to positive scientific identification: a critical review. *Forensic Sciences Research,* 4(1), 45-50. DOI: 10.1080/20961790.2018.1523704

[19] Yefimenko, T.S. (2024). Peculiarities of evidence in criminal proceedings concerning war crimes. *Bulletin of the Criminological Association of Ukraine,* 3(33), 284-294. DOI: 10.32631/vca.2024.3.25

[20] Zarczyńska, M., Zarczyński, P., & Tomsia, M. (2023). Nucleic Acids Persistence - Benefits and Limitations in Forensic Genetics. *Genes,* 14(8). DOI: 10.3390/genes14081643

Список використаних джерел

[1] Авдєєва Г. К. Проблеми використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 17 черв. 2022 р.) : у 2 т. Одеса : Гельветика, 2022. Т. 2. С. 566–569. URL: https://hdl.handle.net/11300/20070

[2] Черемнова А. І., Чернов О. В., Мурашко А. С. Комплексне використання результатів судово-медичної експертизи при виявленні, документуванні та розкритті кримінальних правопорушень, вчинених під час збройного конфлікту. *Вісник Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України*. 2025. Вип. 17. DOI: 10.32782/2522-9656/2025-17-11

[3] Cioffi A., Cecannecchia C. Role of forensic medicine in addressing the war crimes: Perspective from Russia-Ukraine conflict during the COVID-19 pandemic. *Medicine, Science and the Law*. 2023. Vol. 63. No. 2. P. 168–173. DOI: 10.1177/00258024221125135

[4] Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів в Україні: виклики, стандарти, інновації. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. 2022. № 1. P. 46–56. DOI: 10.30525/2592-8813-2022-1-6
[5] Finaughty C., Heathfield L. J., Kemp V., Márquez-Grant N. Forensic DNA extraction methods for human hard tissue: a systematic literature review and meta-analysis of technologies and sample type. *Forensic Science International: Genetics*. 2023. Vol. 63. DOI: 10.1016/j.fsigen.2022.102818
[6] Herpel C., Bogus M., Mallmann P., Banaschak S., Ludwig S. Anonymous forensic evidence collection (AFC) after sexual offenses: a challenge in gynecological care – data from 13 years and 7 months at a University Hospital. *Archives of Gynecology and Obstetrics*. 2026. Vol. 313. DOI: 10.1007/s00404-026-08388-1
[7] Jayakrishnan J. M., Reddy J., Kumar R. B. V. Role of forensic odontology and anthropology in the identification of human remains. *Journal of Oral and Maxillofacial Pathology*. 2021. Vol. 25. No. 3. P. 543–547. DOI: 10.4103/jomfp.jomfp_81_21
[8] Коваленко В. В., Бондар В. С., Вигівський І. М., Дрозд В. Г., Слухаєнко Ю. М. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами чи злочинними організаціями. Київ : Алерта, 2024. 136 с. URL: http://repository.ukd.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1649/KovalenkoV._Vikoristan_spec_znan.pdf?sequence=1&isAllowed=y
[9] McDermott R., Fraser A., Ensor J., Seddighi H. The role of forensic investigation in systemic risk enquiry: Reflections from case studies of disasters in Istanbul, Kathmandu, Nairobi, and Quito. *Progress in Disaster Science*. 2022. Vol. 16. DOI: 10.1016/j.pdisas.2022.100262
[10] Мішалов В. Д., Войченко В. В., Ворошилов К. Ф., Розовик І. В., Петрошак О. Ю. Прояви катувань громадян України російськими військовими на деяких деокупованих територіях за результатами судово-медичних експертиз та ідентифікації жертв насильства й ексгумованих трупів. *Судово-медична експертиза*. 2023. № 1. DOI: 10.24061/2707-8728.1.2023.13
[11] Нагайник Т. Г. Судова стоматологія як складова спеціальних медичних знань у кримінальному провадженні України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2026. № 2. С. 320–325. DOI: 10.32782/2524-0374/2026-2/70
[12] Несен О. О., Кравченко Н. В. Деякі питання використання медичних знань під час ідентифікації невпізнаного трупа. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2026. Вип. 93. Ч. 5. С. 139–144. DOI: 10.24144/2307-3322.2026.93.5.18
[13] Shevchuk V., Zhuravel V., Yevdokimenko S., Yevdokimenko S., Myshkov Y. Forensic Examination and Criminalistics in Investigating War Crimes: European and Ukrainian Experiences. *Jurnal Media Hukum*. 2025. Vol. 32. No. 1. P. 59–77. DOI: 10.18196/jmh.v32i1.25056
[14] Sneha M., Jeevaraj G., Nayeem S., Architha M. R. Virtopsy: A Review on Non-Invasive Imaging Approach in Forensic Autopsy. *Proceedings of the First International Conference on Advances in Forensics and Cyber Technologies (ICFACT 2025)*. 2026. Vol. 127. P. 645–657. DOI: 10.2991/978-94-6239-610-4_53
[15] Сидоренко Д. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 6. С. 253–260. DOI: 10.32842/2078-3736/2022.6.38
[16] Tawfik D. Disaster victim identification: a narrative review of innovations and ethical considerations. *Journal of Emergency and Disaster Medicine*. 2026. Vol. 2. DOI: 10.1007/s44467-026-00010-3
[17] Твердохліб В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з воєнною агресією: роль спеціальних знань. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2026. № 1 (112). С. 281–293. DOI: 10.32631/v.2026.1.20
[18] Ubelaker D. H., Shamlou A., Kunkle A. Contributions of forensic anthropology to positive scientific identification: a critical review. *Forensic Sciences Research*. 2019. Vol. 4. No. 1. P. 45–50. DOI: 10.1080/20961790.2018.1523704
[19] Єфіменко Т. С. Особливості доказування у кримінальних провадженнях щодо воєнних злочинів. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 284–294. DOI: 10.32631/vca.2024.3.25
[20] Zarczyńska M., Zarczyński P., Tomsia M. Nucleic Acids Persistence — Benefits and Limitations in Forensic Genetics. *Genes*. 2023. Vol. 14. No. 8. DOI: 10.3390/genes14081643

NAHAINYK Taras
Senior Lecturer at the Department of Criminalistics of Law of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0006-0793-3649

Legal Nature and Procedural Forms of Using Special Medical Knowledge in the Investigation of War Crimes

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the legal nature and procedural forms of using special medical knowledge in the investigation of war crimes. The relevance of the study is determined by the fact that the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine has led to the large-scale commission of violations of the laws and customs of war, including killings of civilians, torture, enforced disappearances, conflict-related sexual violence, unlawful deprivation of liberty, destruction of civilian infrastructure, and the emergence of a significant number of unidentified, fragmented, burned or skeletonized human remains. Under these circumstances, special medical knowledge acquires not an auxiliary but a system-forming significance for criminal proceedings, since it is through such knowledge that bodily, biological, morphological, physiological and identification-related facts are transformed into procedurally usable evidentiary information. The article substantiates that the legal nature of special medical knowledge lies in the combination of scientific reliability and procedural legitimacy. A medical fact does not acquire evidentiary value outside the legally established procedure, whereas a proper procedural form ensures the admissibility, verifiability and evidentiary significance of the results of a special examination. The main procedural forms of using special medical knowledge in criminal proceedings concerning war crimes are identified: forensic medical examination, participation of a specialist in investigative actions, examination of the crime scene and the body, medical examination of living persons, exhumation, collection of biological samples, use of medical documentation, identification procedures, forensic dental, molecular genetic, anthropological and digital tools. Particular attention is paid to the role of forensic dentistry, electronic registers, genomic information and international standards for documenting unlawful deaths and torture. It is argued that the effective use of special medical knowledge contributes not only to establishing the factual circumstances of a war crime, but also to the identification of the deceased, ensuring the right of families to know the fate of their relatives, strengthening the evidentiary capacity of national justice, and developing Ukraine's security and law enforcement sector.

Keywords: special knowledge; special medical knowledge; war crimes; forensic medical examination; forensic dentistry; identification of the deceased; proof; international humanitarian law.

DOI: 10.33270/05267202.22
УДК 346(477)

ОГАНОВ Артур*
аспірант кафедри теорії, історії та філософії права навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9977-9947;
КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Наталія
доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України, провідний науковий співробітник Інституту правотворчості та науково-правових експертиз Національної академії наук України
01024, вул. Пилипа Орлика, 3, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1116-4751

Правова охорона культурної спадщини в умовах збройного конфлікту: стан і напрями наукових досліджень в Україні

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі культурної спадщини як ціннісно-нормативного чинника правової реальності в умовах глибоких соціокультурних трансформацій, збройних конфліктів і криз легітимності права. У сучасних умовах культурна спадщина дедалі частіше постає не лише як об'єкт охорони, а і як смисловий ресурс відтворення цінностей, колективної пам'яті та правової ідентичності. Для України ця проблематика набуває особливого значення у зв'язку з воєнною агресією, системними загрозами знищення, пошкодження та привласнення об'єктів культурної спадщини, а також з потребою філософсько-правового переосмислення її ролі у формуванні ціннісних засад правопорядку та легітимності права. Метою статті є аналіз стану наукових досліджень культурної спадщини в правовому ракурсі та визначення основних напрямів подальших правових досліджень у цій сфері. У статті культурну спадщину окреслено не лише як об'єкт правового регулювання, а і як ціннісно-нормативний феномен правової реальності, пов'язаний з правовою культурою, колективною ідентичністю, історичною пам'яттю та ідеєю міжпоколінної відповідальності. Методологічну основу дослідження становить поєднання аксіологічного, онтологічного та герменевтичного підходів, а також елементів міждисциплінарного аналізу, що дає змогу подолати обмеження галузево-юридичних і нормативістських концепцій та з'ясувати смислові виміри правового осмислення культурної спадщини. Наукова новизна статті полягає у систематизації наукових підходів до дослідження культурної спадщини у правовому вимірі. У результаті дослідження окреслено перспективи розвитку правових досліджень культурної спадщини в контексті захисту прав, подолання ціннісних криз і забезпечення сталості правової системи й національної стійкості.

Ключові слова: культурна спадщина; правова охорона; правові цінності; ідентичність; легітимність права; сталість правової системи; національна стійкість.

Історія статті:
Отримано: 24.03.2026
Прийнято: 01.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Оганов А., Кушакова-Костицька Н. Правова охорона культурної спадщини в умовах збройного конфлікту: стан і напрями наукових досліджень в Україні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 209–217. DOI: 10.33270/05267202.22

*Відповідальний автор

© Оганов А., Кушакова-Костицька Н., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

У правовій науці культурна спадщина здебільшого осмислюється як об'єкт правового регулювання, охорони та контролю. Такий підхід формує уявлення про неї передусім як про сукупність матеріальних і нематеріальних цінностей, що потребують спеціального правового режиму. Водночас за межами цього підходу залишається питання про те, яке місце культурна спадщина посідає у самій структурі правової реальності та яким чином вона пов'язана з формуванням правових смислів і цінностей. У ширшому філософсько-правовому вимірі культурна спадщина постає як форма збереження й передавання соціально значущих уявлень про належне, справедливе та цінне. Через неї право фіксує власну історичність, забезпечує тривалість правової культури та відтворює колективні уявлення про правову ідентичність. У цьому контексті культурна спадщина не зводиться до сукупності об'єктів, а є носієм символічних і нормативних смислів, без яких неможливе повноцінне функціонування права як соціального інституту.

Сучасні соціокультурні та політико-правові процеси лише посилюють цю проблематику. Знищення, переосмислення або інструменталізація культурної спадщини в умовах конфліктів і трансформацій ставлять перед правом питання про межі нормативного захисту та про його здатність зберігати власні ціннісні підстави. У цьому сенсі проблема культурної спадщини виходить за межі прикладної юриспруденції й потребує осмислення на рівні філософії права. Водночас у наукових дослідженнях переважає фрагментарне бачення культурної спадщини, зумовлене домінуванням галузево-юридичних і нормативістських підходів. Це ускладнює її вивчення у зв'язку з такими фундаментальними категоріями філософії права, як цінність, правова культура, пам'ять, ідентичність і міжпоколінна відповідальність. Подолання цього розриву передбачає звернення до філософії права як теоретичного простору, в межах якого культурна спадщина може бути осмислена не лише як предмет охорони, а і як елемент ціннісно-нормативної структури правової реальності.

Матеріали та методи

Матеріалами дослідження є наукові праці українських і зарубіжних авторів, присвячені проблематиці культурної спадщини у праві, теорії та філософії права, а також міждисциплінарні дослідження, що висвітлюють ціннісні, світоглядні та культурні виміри правового регулювання. Увагу зосереджено на роботах, у яких культурна спадщина постає не лише як об'єкт правової охорони, а і як елемент правової культури, історичної пам'яті та колективної ідентичності. До кола використаних матеріалів також належать міжнародно-правові акти й концептуальні документи у сфері охорони культурної спадщини, що мають значення для формування загальноєвропейських та універсальних підходів до її правового осмислення.

Методологічну основу дослідження становить поєднання філософсько-правових і загальнонаукових методів пізнання. Провідним є аксіологічний підхід, який дає змогу проаналізувати культурну спадщину як правову цінність та виявити її місце в системі ціннісних орієнтирів права. Важливе місце посідає онтологічний підхід, у межах якого культурна спадщина досліджується як особлива форма буття права в історичному та культурному вимірах, а також як чинник правової тривалості та міжпоколінної комунікації в праві. Для з'ясування смислових вимірів культурної спадщини використовується герменевтичний підхід, який надає можливість інтерпретувати її як носія символічних і нормативних значень, що відтворюються у правовому дискурсі. У процесі дослідження також застосовуються методи аналізу й синтезу, узагальнення та систематизації, що дає змогу впорядкувати наявні наукові підходи й окреслити перспективні напрями подальших досліджень.

Результати й обговорення

У сучасній українській філософсько-правовій і загальнотеоретичній думці культурна спадщина поступово перестає бути «секторним» об'єктом адміністративного режиму та перетворюється на багатовимірний ціннісно-нормативний феномен правової реальності. Війна радикально прискорила цю трансформацію: на тлі цілеспрямованого руйнування, привласнення та символічного «переприсвоєння» культурних смислів у правовому дискурсі постало питання не лише про інструменти охорони, а й про те, які цінності право через охорону спадщини підтримує та відтворює. Це означає, що спадщина потребує не лише низки норм і санкцій, а й переконливої нормативної аргументації в межах філософії права: чому її охорона є формою реалізації прав людини, чинником конституційної ідентичності, умовою соціальної згуртованості та, зрештою, елементом стійкості правопорядку.

З методологічного погляду таке формулювання питання передбачає, щоб філософія права виконувала роль рамки інтерпретації, а не лише «надбудови» над галузевими конструкціями. По-перше, аксіологічний ракурс дає змогу тлумачити культурну спадщину як правову цінність, що визначає межі допустимого державного втручання, а також критерії виправданості обмежень приватних інтересів на користь публічного блага. По-друге, онтологічний ракурс висвітлює спадщину як форму історичного буття права: у ній право фіксує тяглість, забезпечує міжпоколінну комунікацію та «вписує» сучасні рішення в горизонт колективної пам'яті. По-третє, герменевтичний ракурс підкреслює, що у спорах про спадщину право завжди має

справу зі смислами, а не тільки з фактами: юридична кваліфікація об'єкта, визначення його цінності, вибір способу збереження чи адаптації є результатом інтерпретації, яка має бути методологічно виваженою, процедурно легітимною та аргументовано поясненою суспільству. Саме тому філософсько-правова оптика дає можливість поєднати окремі галузеві «режими» охорони в єдину концептуальну модель, де спадщина є одночасно правовою цінністю, предметом прав людини, ресурсом ідентичності й полем конфліктів інтересів.

У межах такого підходу доцільно здійснити аналіз за взаємопов'язаними рівнями (вимірами), які в сучасних українських дослідженнях простежуються найбільш виразно: аксіологічно-конституційним, правозахисним, ідентичнісним, інституційно-нормативним, безпековим, воєнно-правовим, герменевтичним, цифровим і соціально-партисипативним. Важливо, що ці виміри не є «паралельними темами», а описують одну й ту саму реальність з різних позицій; відповідно, завдання теорії полягає в узгодженні їх у логічно послідовну аргументацію.

Щодо аксіологічного виміру, то в дослідженнях періоду воєнного стану конституційні цінності подані не як декларативні символи, а як стабілізаційні орієнтири правового розвитку. Н. Камінська (2022) зауважує, що конституційно-правова регламентація ключових правових цінностей залишається стабілізаційним фактором: вона дає змогу акумулювати кращі досягнення правового розвитку та стримувати значні загрози, водночас розвиваючи правосвідомість, правову культуру й національну правову ідентичність. Для проблематики культурної спадщини ця теза має прикладне значення: охорона спадщини стає одним із практичних механізмів «втілення» конституційних цінностей у конкретних управлінських рішеннях – від визначення режимів охорони до розподілу ресурсів на збереження та відновлення. Отже, спадщина в аксіологічній перспективі постає як «матеріалізація» конституційних орієнтирів у культурному середовищі: через неї забезпечується тяглість правової культури та відтворюється довіра до права як до інституту, що здатний захищати суспільно значущі цінності.

Крізь призму правозахисного виміру поступово зміцнюється розуміння того, що культурні права не є «додатком» до класичних свобод, а становлять необхідну умову гідності, самореалізації та соціальної інклюзії. О. Ратушна (2024) зазначає, що культурні права мають не лише духовно-естетичний, а й практичний вимір, пов'язаний із соціальною інтеграцією, рівними можливостями доступу до культурних благ та участю в культурному житті. З огляду на це, охорона культурної спадщини стає способом забезпечення культурних прав через створення умов доступності, збереження та належного управління культурними ресурсами. Для філософії права принциповою є концепція позитивних обов'язків держави: держава повинна не лише утримуватися від руйнівного втручання, а й активно організовувати охорону (реєстрацію, режим використання, контроль, фінансування), особливо коли зовнішні ризики (війна, окупація, незаконний обіг) зумовлюють неефективність «пасивного» захисту. Отже, правозахисний вимір пов'язує спадщину з доктриною ефективності прав: якщо культурні права є реальними, то й охорона спадщини має бути реальним, процедурно забезпеченим механізмом.

У межах дискусій про конституційну ідентичність спадщина набуває пояснювального смислу: культурні символи, пам'ятки та практики наділяються правовим значенням не лише через законодавче «визнання», а і як носії колективного саморозуміння. В. Колісник, Г. Берченко та Т. Слінько (2022) тлумачать конституційну ідентичність як втілення установчої влади й категорію, що виявляється в ціннісних межах конституційного порядку. Позицію про нормативне значення цієї категорії уточнює О. Нікорак (2023), яка акцентує, що конституційна ідентичність у конституційному праві є маркерами самобутності та складником конституційного механізму захисту суверенітету й основоположних конституційних цінностей. Перенесення цієї логіки на сферу спадщини означає, що охоронна політика завжди стосується установчих смислів: вона визначає, що саме спільнота вважає «своїм» у минулому, які практики пам'яті легітимізує та де проводить межу між переосмисленням і руйнацією. Тому під час війни посягання на спадщину набувають додаткового ідентичнісного виміру: суспільна реакція на знищення пам'яток часто співмірна реакції на посягання на символи державності, адже йдеться про підрив базових підстав самоопису спільноти.

Аксіологічні та ідентичнісні аргументи не працюють без інституційного трансформування в процедури, компетенції та відповідальність. У сфері охорони спадщини це означає необхідність переходу від декларацій до інструментального права: без зрозумілих процедур реєстрації, погодження робіт, контролю, санкцій і відновлення охоронний режим перетворюється на номінальний. У цьому контексті доцільно зауважити, що право спадщини є тестом на дієвість правопорядку: чи здатне право не лише проголошувати цінність, а й забезпечувати її охорону на практиці. Власне ця логіка простежується в роботах, що висвітлюють імплементацію міжнародних стандартів і потребу в інституційних механізмах відповідальності за порушення. Зазначимо, що міжнародно-правовий масив охорони спадщини формує не лише загальні заборони, а й конкретні вимоги до держав щодо превенції, належної фіксації порушень, координації компетентних органів і застосування процедур відповідальності – і саме на рівні національних інституцій перевіряється реальна дієвість цих стандартів

(Kushakova-Kostytska, & Ohanov, 2024). Аналізуючи застосовність Гаазької конвенції 1954 року та Другого протоколу в контексті агресії РФ, Б. Криволапов (2022) стверджує, що питання захисту культурних цінностей нерозривно пов'язане з проблемою міжнародно-правової відповідальності за завдану шкоду, а отже потребує доказово й процедурно вибудуваних національних механізмів документування, кваліфікації та подальшого відшкодування. Отже, «ціннісна» аргументація охорони вимагає більшої процесуальної визначеності, інакше цінність девальвується управлінською невизначеністю.

Герменевтичний вимір є умовою легітимності правозастосування. Сфера спадщини постійно продукує конфлікти інтерпретації: що вважати автентичним; які межі реконструкції; як співвідносити публічний інтерес охорони з правом власності; як узгоджувати безпекові потреби зі збереженням культурного середовища. М. Козюбра (2023) аналізує можливості герменевтичної методології в юридичному тлумаченні, підкреслюючи її значення для розуміння права як смислової практики, а не суто формальної техніки. Для правозастосування у сфері спадщини це означає вимогу до мотивування: будь-який управлінський крок має бути не лише формально правомірним, а й переконливо поясненим у категоріях мети, контексту та пропорційності. Зокрема, герменевтична перспектива виконує дві функції: пояснює неминучість інтерпретації (відсутність «механічних» рішень), встановлює стандарт якості інтерпретації через аргументованість і процедурну справедливість. У проміжному підсумку саме герменевтика пов'язує охорону спадщини з легітимністю: не мотивовані рішення перетворюють охорону на конфліктогенний ресурс і підривають довіру до правозастосування як такого.

Цифровий вимір і трансформація регуляторного середовища також впливають на структуру правового регулювання: держава вже не є монопольним регулятором, адже суттєву роль відіграють платформи, алгоритмічні правила й інфраструктура даних. М. Костицький, В. Бесчастний і Н. Кушакова-Костицька (2022) акцентують, що цифрова трансформація спричинила зсув парадигми: інтернет-платформи перебирають на себе регуляторні функції, що зумовлює ризики для захисту прав користувачів від автономного розсуду приватних компаній. Для культурної спадщини це має прикладні наслідки: зростає значення цифрових реєстрів, блокчейн-платформ з документованою історією походження об'єкта (т. зв. «provenance»), цифрового документування руйнувань, відкритого доступу до інформації та водночас ризики маніпуляцій, підробок і викривленої видимості культурних об'єктів у цифровому просторі. Як зазначають О. Туголуков і Д. Люшенко (2025), у сучасних умовах уніфікація стандартів цифрової спадщини має значення не лише для регулювання спадкування цифрових активів, а й для довгострокового збереження культурних і наукових матеріалів, забезпечення доступності цифрових ресурсів і міжінституційної інтеграції музеїв, архівів і бібліотек. У межах цієї логіки охорона спадщини виходить за межі матеріальних об'єктів і передбачає захист цифрових «слідів» як доказової та меморіальної інфраструктури. Показово, що сучасні прикладні дослідження цифрової трансформації збереження спадщини в умовах воєнних загроз засвідчують роль цифрових технологій як інструменту мінімізації втрат і забезпечення доступності культурних даних (Sovhyra et al., 2026). Отже, цифровий вимір не є додатком до інструментів охорони спадщини, а змінює її архітектуру, перетворюючи дані на повноцінний об'єкт правової охорони та доказування.

Якщо конституційно-аксіологічна та правозахисна рамки задають підстави охорони, то адміністративне право перетворює ці підстави на процедури. У цьому сегменті охорона вибудовується як ланцюг взаємопов'язаних управлінських стадій: виявлення та облік → реєстрація та визначення статусу → погодження робіт і режим використання → контроль → відповідальність → відновлення та компенсація. О. Остапенко та О. Баїк (2022) зауважують, що адміністративно-деліктні посягання виявляються в протиправних діях чи бездіяльності (умисно або необережно), які завдають шкоди об'єктам, що мають історичну, археологічну, естетичну й іншу цінність і зберегли автентичність. Для філософії права цей висновок важливий тим, що він демонструє: відповідальність діє лише за наявності чітко визначених статусів і процедур, інакше правозастосування стає непередбачуваним. А. Аксютіна (2022), аналізуючи адміністративно-правові засоби забезпечення культурних послуг, акцентує на ролі дозвільно-погоджувальних механізмів (дозволи на археологічні роботи; погодження робіт у зонах охорони) та обліково-реєстраційних документів (реєстрація об'єкта як пам'ятки; документи на вивезення культурних цінностей). Ці положення дають змогу сформувати проміжний висновок: адміністративні процедури є не «бюрократичним тягарем», а формою доказовості та передбачуваності, без якої ні охорона, ні повернення (реституція), ні притягнення до відповідальності не можуть бути ефективними.

Окремо в адміністративному сегменті важливе місце посідає проблема обігу культурних цінностей і митного/транскордонного контролю. В. Парагайло (2021) у своєму дисертаційному дослідженні зазначає, що дефініційна невизначеність поняття культурних цінностей і відсутність вичерпного переліку об'єктів фактично розбалансовують дозвільні процедури, контроль і відповідальність. У філософсько-правовій перспективі виявляється загальна закономірність: там, де право не визначає чітко предмет охорони, воно не може переконливо аргументувати обмеження, а

отже, ризикує втратити легітимність у конфліктах із приватними інтересами. Тому адміністративно-правовий вимір є інфраструктурою, що «підтримує» цінність спадщини в юридично перевірюваній формі.

У приватноправовій площині культурна спадщина постає як особливий об'єкт цивільних прав, щодо якого свобода володіння, користування й розпорядження коригується імперативними обмеженнями. Це окреслює ключовий для філософії права вузол: межі втручання у право власності заради збереження публічного блага, а також критерії пропорційності таких втручань. Т. Головій (2025), аналізуючи категорію викупу в цивільному праві, зосереджує увагу на відсутності законодавчого визначення поняття «викуп», що ускладнює єдине розуміння та практику застосування цього інструменту щодо різних об'єктів, серед яких і об'єкти культурної спадщини. Це безпосередньо пов'язане з проблемою правової визначеності: крайні заходи захисту спадщини (викуп, примусове відчуження, обмеження використання) мають бути не лише формально можливими, а й чітко визначеними та прогнозованими, інакше охоронна політика спричиняє конфлікти та судові спори, що паралізують збереження.

Договірний сегмент приватного права конкретизує загальні обов'язки власника через індивідуалізацію режиму охорони. У. Бобко (2024) стверджує, що охоронний договір є інструментом, який деталізує обов'язки власника/користувача щодо утримання, використання та дотримання охоронного режиму пам'ятки або щойно виявленого об'єкта. Сам факт широкого використання охоронних договорів демонструє гібридність права спадщини: приватноправова форма використовується для виконання публічно-правової мети, а отже, потребує підвищених стандартів ясності й добросовісності сторін. У цивільно-правовому вимірі ефективна охорона спадщини потребує, щоб приватноправові інструменти (договір, відповідальність, захист права) функціонували не всупереч публічному інтересу, а як його механізм, однак це можливо лише за умов правової визначеності та справедливого балансування.

У кримінальному праві спадщина є специфічним предметом посягань, де держава повинна забезпечити кваліфікаційну визначеність і доказовість. На думку Н. Кулакова (2022), охорона об'єктів культурної спадщини як діяльність держави охоплює комплекс заходів: виявлення, класифікацію, державну реєстрацію, запобігання руйнуванню, забезпечення захисту, збереження, консервацію та реставрацію. Цей перелік демонструє залежність кримінально-правового захисту від адміністративного «фундаменту»: без обліку та документування складно довести спеціальний статус об'єкта і причинний зв'язок між діянням і шкодою. А. Голуб (2025) зазначає, що відсутність уніфікованого визначення культурних цінностей ускладнює їх правовий захист, створює прогалини у правозастосуванні та сприяє зловживанням. Звідси випливає проміжний висновок про те, що посилення санкцій саме по собі не гарантує охорони, якщо невизначеним залишається предмет охорони та якщо інституційні процедури не забезпечують доказовість. У воєнному контексті ця проблема набуває ще більшої актуальності, оскільки пошкодження й незаконне переміщення культурних цінностей часто відбуваються в ситуаціях обмеженого доступу та складної фіксації шкоди.

Українські аналітичні документи та наукові праці переконливо демонструють, що загрози спадщині передбачають не лише фізичне руйнування, а й маніпулювання наративами, привласнення символів, витіснення нематеріальних практик і «переписування» культурного ландшафту. В аналітичній доповіді Національного інституту стратегічних досліджень культурну спадщину проаналізовано крізь призму національної безпеки, зафіксовано ризики руйнування, незаконного переміщення та використання культурної сфери як простору впливу (Potapenko, Tyshchenko, & Kaplan, 2023). Дослідження кримського контексту додатково засвідчує, що спадщина може бути інструментом гібридного тиску й ресурсом легітимації окупаційних практик (Busol, & Frolova, 2021). В. Пилипенко (2025), аналізуючи захист культурних цінностей у зв'язку з російською агресією, виокремлює значення міжнародно-правових режимів і потребу в інструментах відповідальності, відшкодування та перспективи реституції як механізмів відновлення справедливості. У цьому контексті культурологічні дослідження війни та спадщини підтверджують, що спадщина є одночасно мішенню й ресурсом післявоєнної реконструкції соціальної довіри (Musiienko, 2023). Отже, безпековий вимір демонструє, що охорона спадщини переходить від вузько «реставраційної» логіки до логіки стійкості, де право має забезпечувати збереження ідентичності, пам'яті та соціальної згуртованості.

Згідно із сучасними підходами, охорона спадщини не може бути виключно вертикаллю державного управління. Аналітичні матеріали 2025 року фіксують практики участі громад і культурних діячів як чинник соціальної згуртованості під час війни та як підґрунтя для відновлення (Dziubenko, Oliinyk, & Rybchynska, 2025). У філософсько-правовому контексті легітимність охоронної політики залежить від процедурної справедливості й залучення: рішення, ухвалені без відкритого мотивування і без зрозумілих процедур участі, стають конфліктогенними, навіть якщо формально правомірні. Відтак партисипативний вимір доповнює герменевтичний: він вимагає, щоб інтерпретація цінностей спадщини була не приватною справою адміністратора, а публічно перевірюваним процесом.

В умовах євроінтеграції особливого значення набуває узгодження стандартів охорони з

європейськими підходами. О. Каліщук (2024), здійснюючи компаративний аналіз правових засад охорони культурної спадщини в ЄС та Україні, виокремлює значення гармонізації процедур і стандартів як чинника підвищення спроможності держави забезпечувати охорону культурних цінностей. У філософсько-правовій перспективі це означає, що аргументація охорони спадщини може ґрунтуватися на поєднанні конституційних цінностей і прав людини з інтеграційними стандартами, де спадщина є частиною публічного блага й елементом європейської правової культури. Додатково компаративні дослідження міжнародно-правових підходів у сфері охорони спадщини засвідчують значення уніфікованих механізмів захисту та відповідальності в ситуаціях збройного конфлікту, що актуалізує питання імплементації відповідних стандартів у національне право (Wierczyńska, 2025).

Висновки

Узгоджене прочитання наведених підходів дає можливість сформулювати цілісне бачення ролі культурної спадщини в сучасній українській філософії права та в системі правового регулювання загалом. Культурна спадщина постає не лише як сукупність матеріальних і нематеріальних культурних цінностей, а й передусім як важлива аксіологічна основа правопорядку. Саме через механізми її правової охорони забезпечується тяглість правової культури, підтримується конституційна ідентичність суспільства та зміцнюється соціальна згуртованість. У цьому сенсі культурна спадщина виконує не лише культурну або історичну функцію, а і є одним із фундаментальних елементів нормативного та ціннісного підґрунтя сучасної держави, що сприяє стабільності правової системи та розвитку демократичних інститутів.

Водночас ефективність охорони культурної спадщини безпосередньо залежить від рівня розвитку інструментальних механізмів права й інституційної спроможності держави. Саме тому наявність декларативних норм або формальних санкцій не гарантує реального захисту культурних цінностей, якщо вони не підкріплені чіткими процедурами, належною системою державних реєстрів, механізмами документування об'єктів спадщини й ефективним контролем за їх використанням і збереженням. У практичному вимірі важливого значення набувають також стандарти доказування, адміністративні процедури надання статусу пам'яток, механізми координації між органами влади та можливість оперативного реагування на порушення режиму охорони. Саме на цьому рівні формується реальна спроможність держави забезпечити належний баланс між публічними інтересами суспільства та приватними правами власників об'єктів культурної спадщини.

Особливого значення проблема правової охорони культурної спадщини набуває в умовах війни та післявоєнної відбудови. У сучасних умовах культурна спадщина стає не лише об'єктом збереження, а й об'єктом цілеспрямованих атак, що спрямовані на руйнування історичної пам'яті та культурної ідентичності суспільства. Водночас вона є важливим ресурсом відновлення держави, зміцнення національної солідарності та формування міжнародно-правових вимог щодо відповідальності за завдану шкоду. У цьому контексті правове регулювання має поєднувати механізми міжнародного гуманітарного права, процедури притягнення до відповідальності за злочини проти культурної спадщини, а також національні інструменти документування втрат, реституції культурних цінностей і формування правових підстав для отримання компенсацій та репарацій.

Правова охорона культурної спадщини в Україні функціонує як багаторівнева система, у межах якої різні галузі права виконують взаємопов'язані функції. Конституційно-правовий рівень визначає культурну спадщину як суспільну цінність і формує позитивні обов'язки держави щодо її збереження, закладаючи нормативні засади реалізації культурних прав громадян і підтримання культурної тяглості суспільства. Адміністративно-правові механізми, своєю чергою, трансформують ці принципи в систему публічного управління, що охоплює процедури надання статусу пам'яток, ведення державних реєстрів, контроль за використанням об'єктів і застосування заходів відповідальності за порушення режимів охорони. Саме через взаємодію цих інструментів формується інституційна основа збереження культурної спадщини як одного з ключових чинників культурної стійкості суспільства, оскільки правові механізми охорони спадщини забезпечують збереження історичної пам'яті, символічного простору та ціннісних орієнтирів, що є фундаментом національної ідентичності.

Цивільно-правові та кримінально-правові механізми доповнюють цю систему гарантій, забезпечуючи баланс між приватними й публічними інтересами у сфері культурної спадщини та встановлюючи відповідальність за її незаконне знищення, пошкодження або незаконний обіг. Водночас ефективність цих правових інструментів не обмежується лише нормативними приписами, оскільки залежить від ширшого соціокультурного контексту функціонування суспільства. У цьому зв'язку дедалі більшого значення набуває взаємодія державних інституцій з громадянським суспільством, яке через культурні ініціативи, освітні платформи та локальні практики сприяє підтриманню спадкоємності традицій та посиленню суспільної згуртованості. Сьогодні саме інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у формуванні культурної стійкості, оскільки вони є посередниками між національним культурним наративом і повсякденними культурними практиками, сприяючи збереженню національної ідентичності, актуалізації культурної пам'яті та

мобілізації культурних ресурсів у відповідь на сучасні соціальні виклики (Shmandrovskyi, 2025).

Особливої актуальності такі підходи набувають у сучасних умовах України, де повномасштабна війна супроводжується цілеспрямованими атаками на культурну спадщину, історичну пам'ять і символічний простір суспільства. З огляду на це, підтримання культурної стійкості та зміцнення національної ідентичності стають важливими чинниками суспільної консолідації, протидії культурній деструкції та відновлення держави в процесі післявоєнної реконструкції.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Aksiutina, A. (2022). Classification of administrative and legal means of providing the population with cultural services. *Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 4, 178-182. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-178-182

[2] Bobko, U. (2024). Legal characteristics of protection agreements for cultural heritage monuments and newly discovered cultural heritage objects or their parts. *Topical Issues in Modern Science*, 10(28), 293-305. DOI: 10.52058/2786-6300-2024-10(28)-293-305

[3] Busol, K., & Frolova, A. (2021). *Cultural Heritage as an Element of National Security: The Crimean Context*. Kyiv: Centre for Defence Strategies.

[4] Dziubenko, N., Oliinyk, T., & Rybchynska, Z. (2025). *Heritage for Social Cohesion During War: Cases of Ukrainian Cultural Actors.* Kyiv.

[5] Holovii, T. (2025). Formation of the category of redemption in civil law. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 90(2), 35-42. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.5

[6] Holub, A. (2025). On the legal category of "cultural values" in the context of criminal liability for encroachments on them under armed conflict. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series "Law"*, 87(3), 269-275. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.3.40

[7] Kalishchuk, O. (2024). Legal foundations of cultural heritage protection in the EU and Ukraine: attempt at a comparative analysis. *Chronicle of Volyn*, 31, 62-66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09

[8] Kaminska, N. (2022). Modern paradigm of constitutional values and their significance under martial law. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(24), 86-95. DOI: 10.33270/02222402.86

[9] Kolisnyk, V., Berchenko, H., & Slinko, T. (2022). Constitutional identity as the embodiment of constituent power. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29(3), 69-81. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-69

[10] Kostytskyi, M., Beschastnyi, V., & Kushakova-Kostytska, N. (2022). Digital constitutionalism: a new paradigm and prospects for development in Ukraine. *Philosophical and Methodological Problems of Law*, 2(24), 9-26. DOI: 10.33270/02222402.9

[11] Koziubra, M.I. (2023). The hermeneutic triangle and the peculiarities of using its methodology in legal interpretation. *Scientific notes of NaUKMA. Series "Legal Sciences",* 11, 4-11. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.4-11

[12] Kryvolapov, B. (2022). Protection of cultural property in the context of the aggression of the Russian Federation. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. International Relations,* 56(2), 100-102. DOI: 10.17721/1728-2292.2022/2-56/100-102

[13] Kulakova, N. (2022). Peculiarities of criminal offences encroaching on cultural property in Ukraine. *Kyiv Law Journal*, 4, 144-148. DOI: 10.32782/klj/2022.4.22

[14] Kushakova-Kostytska, N., & Ohanov, A. (2024). International legal approaches to the protection of cultural heritage. *Philosophical and Methodological Problems of Law,* 2(28), 39-47. DOI: 10.33270/02242802.39

[15] Liushenko, D.I., & Tuholukov, O.Ye. (2025). International unification of digital heritage standards. *Juris Europensis Scientia*, 2, 24-29. DOI: 10.32837/chern.v0i2.635

[16] Musiienko, N. (2023). Cultural heritage of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war. *Artistic Culture. Topical Issues*, 19(2), 40-52. DOI: 10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622

[17] Nikorak, O.Yu. (2023). Constitutional Identity as a Category of Constitutional Law. *Doctor's thesis.* Lviv.

[18] Ostapenko, O., & Baik, O. (2022). Administrative responsibility for violation of the legislation on protection of cultural heritage in Ukraine. *Law*, 9, 4(36), 115-124. DOI: 10.23939/law2022.36.115

[19] Parahailo, V.O. (2021). Administrative and legal regulation of export, import and return of cultural property to Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv.

[20] Potapenko, V., Tyshchenko, Yu., & Kaplan, Yu. (2023). *Cultural Heritage and National Security*. V. Potapenko (Ed.). Kyiv: National Institute for Strategic Studies.

[21] Pylypenko, V.P. (2025). Protection of cultural property in Ukraine in connection with Russian aggression. *Legal Scientific Electronic Journal*, 4, 432-437. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/103

[22] Ratushna, O.M. (2024). Cultural rights of citizens: peculiarities of ensuring and implementation. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Law*, 86(1), 254-258. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.37
[23] Shmandrovskyi, A.S. (2025). Formation of cultural resilience and national identity through civil society institutions. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald*, 2, 194-199. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2025.338927
[24] Sovhyra, T., Dykhnych, L., Solomatova, V., Malooka, L., & Tulchynska, S. (2026). Digital transformation of cultural preservation: protecting Ukraine's heritage under military threats. *Herança*, 9(1), 17-29. DOI: 10.52152/heranca.v9i1/1210
[25] Wierczyńska, K. (2025). The unrecognized genocide - rethinking the legal framework for the destruction of cultural heritage in Ukraine and Gaza. *Santander Art and Culture Law Review*, 11(2), 57-82. DOI: 10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

Список використаних джерел

[1] Аксютіна А. Класифікація адміністративно-правових засобів забезпечення населення культурними послугами. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4. С. 178–182. DOI: 10.31733/2078-3566-2022-4-178-182
[2] Бобко У. П. Правова характеристика охоронних договорів на пам'ятки культурної спадщини, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини чи їх частини. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. № 10 (28). С. 293–305. DOI: 10.52058/2786-6300-2024-10(28)-293-305
[3] Бусол К., Фролова А. Культурна спадщина як елемент національної безпеки: кримський контекст. Київ : Центр оборон. стратегій, 2021. 15 с. URL: https://defence.org.ua/kulturna-spadshhyna-yak-element-naczionalnoyi-bezpeky-krymskyj-kontekst/
[4] Дзюбенко Н., Олійник Т., Рибчинська З. Спадщина для соціальної згуртованості під час війни: кейси українських культурних діячів : аналіт. звіт програми «Спадщина: простір для роботи». Київ, 2025. 27 с.
[5] Головій Т. Ю. Формування категорії викупу в цивільному праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 90. Ч. 2. С. 35–42. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.2.5
[6] Голуб А. Є. До питання правової категорії «культурні цінності» в контексті кримінальної відповідальності за посягання на них в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 3. С. 269–275. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.87.3.40
[7] Каліщук О. Правові засади охорони культурної спадщини в ЄС та Україні: спроба компаративного аналізу. *Літопис Волині*. 2024. № 31. С. 62–66. DOI: 10.32782/2305-9389/2024.31.09
[8] Камінська Н. В. Сучасна парадигма конституційних цінностей та їх значення в умовах воєнного стану. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 86–95. DOI: 10.33270/02222402.86
[9] Колісник В. П., Берченко Г. В., Слінько Т. М. Конституційна ідентичність як втілення установчої влади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29. № 3. С. 69–81. DOI: 10.31359/1993-0909-2022-29-3-69
[10] Костицький М. В., Бесчастний В. М., Кушакова-Костицька Н. В. Цифровий конституціоналізм: нова парадигма та перспективи розвитку в Україні. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2022. № 2 (24). С. 9–26. DOI: 10.33270/02222402.9
[11] Козюбра М. І. Герменевтичний трикутник та особливості використання його методології в юридичному тлумаченні. *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки».* 2023. № 11. С. 4–11. DOI: 10.18523/2617-2607.2023.11.4-11
[12] Криволапов Б. Захист культурних цінностей в умовах агресії Російської Федерації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Міжнародні відносини»*. 2022. Т. 56. № 2. С. 100–102. DOI: 10.17721/1728-2292.2022/2-56/100-102
[13] Кулакова Н. В. Особливості кримінальних правопорушень, що посягають на культурні цінності в Україні. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 144–148. DOI: 10.32782/klj/2022.4.22
[14] Кушакова-Костицька Н., Оганов А. Міжнародно-правові підходи до охорони культурної спадщини. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2024. № 2(28). С. 39–47. DOI: 10.33270/02242802.39
[15] Liushenko D. I., Tuholukov O. Ye. International Unification of Digital Heritage Standards. *Juris Europensis Scientia*. 2025. No. 2. P. 24–29. DOI: 10.32837/chern.v0i2.635
[16] Мусієнко Н. Культурна спадщина України в контексті російсько-української війни. *Художня культура. Актуальні проблеми*. 2023. № 19(2). С. 40–52. DOI: 10.31500/1992-5514.19(2).2023.294622
[17] Нікорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Львів, 2023. 248 с.

[18] Ostapenko O., Baik O. Administrative responsibility for violation of the legislation on protection of cultural heritage in Ukraine. *Law*. 2022. Vol. 9. No. 4 (36). P. 115–124. DOI: 10.23939/law2022.36.115
[19] Парагайло В. О. Адміністративно-правове регулювання порядку вивезення, ввезення та повернення в Україну культурних цінностей : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 222 с.
[20] Потапенко В., Тищенко Ю., Каплан Ю. Культурна спадщина та національна безпека : аналіт. доп. / за ред. В. Потапенка. Київ : НІСД, 2023. 58 с.
[21] Пилипенко В. П. Захист культурних цінностей в Україні у зв'язку із російською агресією. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 4. С. 432–437. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-4/103
[22] Ратушна О. М. Культурні права громадян: особливості забезпечення і реалізації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Вип. 86. Ч. 1. С. 254–258. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.1.37
[23] Шмандровський А. С. Формування культурної стійкості та національної ідентичності через інститути громадянського суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2025. № 2. С. 194–199. DOI: 10.32461/2226-3209.2.2025.338927
[24] Sovhyra T., Dykhnych L., Solomatova V., Malooka L., Tulchynska S. Digital Transformation of Cultural Preservation: Protecting Ukraine's Heritage Under Military Threats. *Herança*. 2026. Vol. 9. No. 1. P. 17–29. DOI: 10.52152/heranca.v9i1/1210
[25] Wierczyńska K. The Unrecognized Genocide – Rethinking the Legal Framework for the Destruction of Cultural Heritage in Ukraine and Gaza. *Santander Art and Culture Law Review*. 2025. Vol. 11. Issue 2. P. 57–82. DOI: 10.4467/2450050XSNR.25.017.22682

OGANOV Artur
Postgraduate Student of the Department of History and Philosophy of the Educational and Scientific Institute of Psychology and Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-9977-9947;
KUSHAKOVA-KOSTYTSKA Nataliia
Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Leading Researcher of the Institute of Lawmaking and Scientific and Legal Expertise of the National Academy of Sciences of Ukraine
01024, 3 Pylypa Orlyka St., Kyiv Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1116-4751

Legal Protection of Cultural Heritage in the Conditions of Armed Conflict: State and Directions of Scientific Research in Ukraine

Abstract. The relevance of the study is due to the growing role of cultural heritage as a value-normative factor of legal reality in conditions of deep socio-cultural transformations, armed conflicts and crises of legitimacy of law. In modern conditions, cultural heritage increasingly appears not only as an object of protection, but also as a semantic resource for the reproduction of values, collective memory and legal identity. For Ukraine, this issue is of particular importance in connection with military aggression, systemic threats of destruction, damage and appropriation of cultural heritage objects, as well as the need for philosophical and legal rethinking of its role in the formation of value principles of law and order and legitimacy of law. The purpose of the article is to analyze the state of scientific research on cultural heritage from a legal perspective and determine the main directions of further legal research in this area. The article considers cultural heritage not only as an object of legal regulation, but also as a value-normative phenomenon of legal reality, associated with legal culture, collective identity, historical memory and the idea of intergenerational responsibility. The methodological basis of the study is a combination of axiological, ontological and hermeneutic approaches, as well as elements of interdisciplinary analysis, which allows overcoming the limitations of sectoral-legal and normative concepts and revealing the semantic dimensions of the legal understanding of cultural heritage. The scientific novelty of the article lies in the systematization of scientific approaches to the study of cultural heritage in the legal dimension. As a result of the study, the prospects for the development of legal studies of cultural heritage in the context of protecting rights, overcoming value crises and ensuring the sustainability of the legal system and national resilience are outlined.

Keywords: cultural heritage; legal protection; legal values, identity; legitimacy of law; stability of the legal system; national resilience.

DOI: 10.33270/05267202.23
УДК 343.98

ПЕТРОСЯН Айк*
здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності та національної безпеки Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3841-8179

Теоретико-правові основи дослідження кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності

Анотація. Розслідування кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності є одним із пріоритетних напрямів у діяльності правоохоронних органів, а за умови їх вчинення організованими злочинними групами протиправна діяльність набуває ще більшого суспільно небезпечного й масштабного характеру, транснаціональних форм, що загострює проблематику. Предметом посягання є інвестиції – усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладають в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, унаслідок якої створюється прибуток (дохід) та/або досягають соціального й екологічного ефекту. Обстановка вчинення обумовлена реалізацією інвестиційної діяльності як сукупності практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Спосіб вчинення спрямований на безпосереднє заволодіння коштами інвестора. Слідова картина події представлена матеріальними, ідеальними й електронними (цифровими) слідами. Особа правопорушника володіє фаховими знаннями у сфері інвестиційної та господарської діяльності, у низці випадків є службовою особою державних органів, суб'єктів господарювання, має досвід практичної діяльності. Організованим злочинним групам притаманний високий рівень організації, розподіл ролей співучасників, застосування заходів із підготовки та приховування кримінального правопорушення. Потерпілими можуть бути як фізичні особи (інвестори), так і юридичні особи (державної, колективної чи приватної форм власності), яким заподіяно збитків унаслідок протиправних дій у сфері інвестиційної діяльності. Обґрунтовано доцільність розроблення наукового та навчально-методичного забезпечення проблематики, що буде підґрунтям удосконалення нормативно-правового регулювання, запорукою ефективного виявлення, припинення, розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері інвестиційної діяльності.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; сфера інвестиційної діяльності; розслідування; криміналістична характеристика.

Історія статті:
Отримано: 27.02.2026
Прийнято: 17.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Петросян А. Теоретико-правові основи дослідження кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 218–226. DOI: 10.33270/05267202.23

*Відповідальний автор

© Петросян А., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Кримінальні правопорушення, учинені організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності, привертають підвищену суспільну увагу, необхідність застосування дієвих заходів реагування правоохоронних органів, наукового осмислення їх характеристики й виокремлення особливостей розслідування.

Питання виявлення та забезпечення досягнення завдань кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності, є пріоритетними в діяльності правоохоронних органів.

Для зниження рівня економічної злочинності та правопорушень у сфері інвестиційної діяльності Міністерство внутрішніх справ України проводить роботу за такими напрямами: а) організація виявлення, попередження, припинення та розкриття економічних злочинів й адміністративних проступків в органах виконавчої влади, які здійснюють ведення питань економіки та фінансів, володіння, користування, розпорядження, що знаходяться в державній власності, і природними ресурсами; б) організація профілактичних й оперативно-розшукових заходів щодо захисту всіх форм власності від злочинних посягань з метою забезпечення сприятливих умов для розвитку підприємництва та інвестиційної діяльності. До зазначеного комплексу заходів належать забезпечення захисту реалізації інвестиційних проєктів від економічних та інших загроз, протидія криміналізації інвестиційної діяльності з боку правоохоронних органів. Міністерство внутрішніх справ на постійній основі проводить комплекс організаційних і практичних заходів, спрямованих на виявлення та припинення злочинів й адміністративних правопорушень, що негативно позначаються на інвестиційному кліматі в Україні (Fesenko, 2020, p. 166).

Згідно з наказом Офісу Генерального прокурора «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 30 вересня 2021 року № 309, керівникам прокуратур усіх рівнів, їх першим заступникам і заступникам відповідно до розподілу обов'язків й у межах повноважень, передбачених КПК України, слід: вивчати стан забезпечення застосування належної правової процедури стосовно суб'єктів господарської та інвестиційної діяльності під час здійснення провадження щодо кримінальних правопорушень, а також виконання прокурором повноважень щодо вжиття заходів з метою унеможливлення необґрунтованого процесуального примусу стосовно зазначених суб'єктів (п. 9.17). Прокурору, який здійснює процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у кримінальному провадженні, відповідно до вимог законодавства, слід: забезпечувати застосування належної правової процедури стосовно суб'єктів господарської та інвестиційної діяльності під час здійснення провадження щодо кримінальних правопорушень, а також уживати заходів з метою унеможливлення необґрунтованого процесуального примусу стосовно зазначених суб'єктів (п. 11.18)[1].

З огляду на результати аналізу цих та інших джерел, розслідування кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності є одним із пріоритетних напрямів у діяльності правоохоронних органів, а за умови вчинення організованими злочинними групами – мають ще вищий суспільно небезпечний і масштабний характер, набувають транснаціональних форм, що лише загострює проблематику.

Важливим завданням є висвітлення теоретико-правових основ дослідження кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності як щодо їх комплексної нормативно-правової характеристики, так і з позицій науки криміналістики, з метою виявлення закономірних зв'язків протиправної діяльності, що є запорукою успішного виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень.

Матеріали та методи

Сучасні дослідження з порушеної проблематики пропонують В. М. Важинський (2022), В. А. Гагач (2024), З. М. Топорецька (2025), В. В. Ткаченко (2022), О. В. Пчеліна (2014).

Метою статті є комплексне вивчення кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, учинених організованими злочинними групами, і формування теоретико-правових основ їх дослідження.

Методологія дослідження представлена сучасними методами наукового пізнання. Загальнонауковий діалектичний метод використано для з'ясування характеристики діяльності з розслідування досліджуваних кримінальних правопорушень; метод аналізу – за допомогою цього методу виокремлено ознаки кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, учинених організованими злочинними групами. За допомогою синтезу з'ясовано зв'язок між цими ознаками, схарактеризовано їх механізм. На підставі формально-догматичного методу здійснено аналіз норм права, які регулюють окреслену сферу правовідносин. Системно-структурний метод застосовано для з'ясування структури криміналістичної характеристики досліджуваного виду кримінальних правопорушень.

[1] Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Офісу Генерального прокурора від 30 верес. 2021 р. № 309. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0309905-21?find=1&text=%D1%96%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82#w1_1

Результати й обговорення

Передусім слід окреслити нормативно-правову основу дослідження, й у цьому аспекті важливими є Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування, затверджені наказом Генерального прокурора від 24 квітня 2024 року № 84[1].

Ці Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування (Стандарти) є комплексом основних характеристик і моделлю реалізації повноважень прокурора в кримінальному провадженні, розробленою на підставі загальної кримінальної процесуальної форми, передбаченої кримінальним процесуальним законодавством України, чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, рішень Європейського суду з прав людини, правових позицій Конституційного Суду України та Верховного Суду (Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних та кримінальних справ) (п. 1 Стандартів)[2].

Стандарти ґрунтуються на засадах діяльності прокуратури, встановлених ст. 3 Закону України «Про прокуратуру», загальних засадах кримінального провадження, визначених ст. 7 КПК України (п. 2 Стандартів).

Метою розроблення та впровадження цих Стандартів є:

– забезпечення однакового застосування норм законодавства України під час реалізації повноважень прокурора в кримінальному провадженні;

– забезпечення ефективної організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням під час виконання завдань і дотримання загальних засад кримінального провадження;

– визначення найефективнішого механізму реалізації прокурорами повноважень щодо організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням;

– недопущення незаконного втручання прокуратури й органів досудового розслідування в господарську та інвестиційну діяльність;

– підвищення професійного рівня прокурорів, які реалізують свої повноваження в кримінальному провадженні;

– оцінювання якості діяльності прокурорів щодо організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях стосовно суб'єктів інвестиційної діяльності, а також щодо протиправного втручання в господарську й інвестиційну діяльність (п. 3 Стандартів)[3].

Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій окреслюють визначення поняття «кримінальні правопорушення у сфері інвестиційної діяльності» як передбачені нормами Особливої частини Кримінального кодексу України суспільно небезпечні винні діяння (дія або бездіяльність), спрямовані на протиправне втручання в інвестиційну діяльність, учинені суб'єктом кримінального правопорушення[4].

Поняття інвестиційної діяльності визначено в ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року: «інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій»[5].

Своєю чергою інвестиціями, згідно ч. 1, 2 ст. 1 Закону України «Про інвестиційну діяльність», є всі види майнових й інтелектуальних цінностей, що вкладають в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, унаслідок якої створюється прибуток (дохід) та/або досягають соціального й екологічного ефекту. Такими цінностями можуть бути: 1) кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); 2) рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); 3) майнові права інтелектуальної власності; 4) сукупність технічних, технологічних, комерційних й інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації певного виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); 5) права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; 6) інші цінності[6].

Ці Стандарти містять визначення, згідно з яким «кримінальне провадження щодо протиправного втручання в господарську та інвестиційну діяльність – досудове розслідування та судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, щодо посягання на порядок інвестиційної та господарської діяльності, права і законні інтереси суб'єктів інвестиційної та господарської діяльності, та/або у яких вони залучені як потерпілі чи є особами, права й інтереси яких порушені чи можуть бути порушені внаслідок вчинення кримінального правопорушення» (п. 4 Стандартів)[7].

Слід розглянути й визначення поняття кримінального провадження стосовно суб'єктів інвестиційної діяльності. Зокрема, це досудове

[1] Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 24 квіт. 2024 р. № 84. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#n6

[2] Там само.

[3] Там само.

[4] Там само.

[5] Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text

[6] Там само.

[7] Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 24 квіт. 2024 р. № 84. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#n6

розслідування і судове провадження, процесуальні дії за фактами вчинення суб'єктами інвестиційної діяльності (їхніми посадовими та службовими особами) діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 4 Стандартів)[1].

Під час організації та здійснення процесуального керівництва досудовим розслідуванням у кримінальних провадженнях зазначеної категорії прокурори дотримуються положень Стандартів (п. 5 Стандартів)[2].

Власне Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування визначено так:

1. Забезпечення законності початку досудового розслідування.
2. Забезпечення проведення досудового розслідування в розумні строки.
3. Особисте проведення прокурором слідчих (розшукових) і процесуальних дій.
4. Забезпечення додержання прав потерпілого.
5. Недопущення безпідставного кримінального переслідування.
6. Забезпечення обґрунтованості проведення обшуку.
7. Забезпечення законності проведення обшуку.
8. Забезпечення законності накладення арешту на майно.
9. Забезпечення зберігання речових доказів.
10. Застосування заходів забезпечення кримінального провадження.
11. Забезпечення законності проведення негласних слідчих (розшукових) дій.
12. Забезпечення права на свободу й особисту недоторканність.
13. Забезпечення права на захист.
14. Забезпечення законності здійснення спеціального досудового розслідування.
15. Забезпечення законності закриття кримінального провадження[3].

Важливо, що зміст цих Стандартів деталізують за змістом аналізованого нормативно-правового акта, а саме зазначають основні джерела, на яких ґрунтується стандарт і закріплюються основні джерела перевірки стандарту.

Водночас слід зауважити, що сфера інвестиційної діяльності є доволі широкою і регламентується різними галузями права, а також пов'язана з реалізацією господарської діяльності суб'єктів.

Охорону суспільних цінностей у сфері інвестиційної діяльності, зазначає В. М. Важинський (2022), розглядають як напрям (функцію) публічного управління, до якої слід відносити: забезпечення (забезпечення правопорядку в певній сфері, що виявляється правотворчою, дозвільною, аналітичною, координаційною, інформаційною діяльністю тощо); профілактику (профілактику правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, що виявляється контрольною, наглядовою, координаційною, інформаційною, правороз'яснювальною та іншими видами діяльності), захист (забезпечення безпеки членів суспільства в разі вчинення щодо них певних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності, що виявляється у формі контрольної, адміністративно-процедурної, оперативно-розшукової, кримінальної процесуальної та інших видів діяльності). Своєю чергою до складу захисту слід відносити виявлення та реагування на різні види правопорушень різними державними органами (виявлення та реагування на правопорушення в цій сфері, що передбачені спеціальним законодавством (порушення ліцензійних умов для певного виду інвестиційної діяльності, дозвільних правил тощо), адміністративні, податкові, фінансові правопорушення, а також реагування на кримінальні правопорушення (проступки та злочини), адже вони є найнебезпечнішими для суспільства (Vazhynskyi, 2022, p. 120).

У нашому дослідженні увагу зосереджено на кримінальних правопорушеннях у сфері інвестиційної діяльності, а саме в контексті побудови їх комплексної, зокрема криміналістичної, характеристики та визначення засад розслідування.

В. М. Важинський, З. М. Топорецька (2025) вважають, що загалом на нормальну господарську діяльність здійснюють протиправний вплив зовні (інші особи) чи зсередини (працівники чи службові особи інституційного інвестора) з метою безпосереднього заволодіння коштами, майном, майновими правами тощо такого інституційного інвестора, а фактично опосередкованого заволодіння коштами громадян-вкладників. Діяльність інституційного інвестора як об'єкт, що становить оперативний інтерес, поділяють на діяльність із залучення коштів і діяльність з інвестування коштів, оскільки від правильного залучення та інвестування коштів інституційним інвестором залежить виконання інституційним інвестором зобов'язань перед громадянами-інвесторами (Vazhynskyi, & Toporetska, 2025, p. 128).

У сфері діяльності інституційного інвестора можуть вчиняти кримінальні правопорушення інші особи, які спрямовані проти інституційного інвестора (зовнішні: клієнти, агенти, інші пов'язані суб'єкти господарювання, які можуть бути у змові з працівниками інституційного інвестора або без) і внутрішні кримінальні правопорушення, які вчиняють працівники інституційного інвестора. Усі ці правопорушення спрямовані на заволодіння активами інституційного інвестора, які йому довірені громадянами-інвесторами (Vazhynskyi, & Toporetska, 2025, p. 128).

[1] Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18 верес. 1991 р. № 1560-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text

[2] Стандарти діяльності прокурорів у сфері захисту інвестицій під час досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 24 квіт. 2024 р. № 84. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0084905-24#n6

[3] Там само.

Широке коло окреслених кримінально протиправних діянь потребує застосування залучення методу системного аналізу та побудови класифікації кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності.

О. В. Пчеліна (2014) вважає, що криміналістична класифікація кримінальних правопорушень має здійснюватися в нерозривному зв'язку з кримінально-правовою характеристикою відповідного кримінального правопорушення, оскільки вона є основою кваліфікації кримінальних правопорушень. Зазначене авторка засвідчує твердження про те, що працівники правоохоронних органів насамперед здійснюють кримінально-правову кваліфікацію події відповідно до норм КК України, як наслідок – у разі відмови від кримінально-правового критерію криміналістична класифікація цілком втратить свою практичну значущість, що є недопустимим. Саме тому передусім слід застосовувати кримінально-правовий критерій, а вже після – криміналістичний для деталізації та доповнення попереднього. Адже специфіка об'єктів криміналістичної класифікації виявляється в тому, що в об'єкті поділу насамперед слід ураховувати закономірності, важливі в криміналістичному аспекті (Pchelina, 2014, p. 134).

Кримінальні правопорушення, учинені організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності, з огляду на вивчення наукових джерел, можна класифікувати так:

– спрямовані на безпосереднє заволодіння коштами інвестора: підроблення документів (ст. 258 КК України), шахрайство (ст. 190 КК України), заволодіння майном (ст. 191 КК України), легалізація майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) (Vazhynskyi, & Toporetska, 2025, p. 129);

– кримінальні правопорушення, які вчиняють службові особи інституційного інвестора й дестабілізують усю господарську діяльність інституційного інвестора. Це: шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України), підроблення документів, які подають для проведення державної реєстрації юридичної особи та фізичних осіб – підприємців (ст. 205-1 КК України), доведення банку до неплатоспроможності (ст. 218-1 КК України), доведення до банкрутства (ст. 219 КК України), порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності (ст. 220-1 КК України), фальсифікація фінансових документів і звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи (ст. 220-2 КК України), маніпулювання на організованих ринках (ст. 222-1 КК України), підроблення документів, які подають для реєстрації випуску цінних паперів (ст. 223-1 КК України), виготовлення, збут і використання підроблених цінних паперів (крім державних цінних паперів) (ст. 224 КК України), приховування інформації про діяльність емітента (ст. 232-2 КК України).

Такі дії часто супроводжуються такими службовими злочинами, як службове підроблення, службові зловживання, отримання чи передача неправомірної вигоди, які також потребують окремих знань щодо протидії цим кримінальним правопорушенням (Vazhynskyi, & Toporetska, 2025, p. 129).

Систематизація порушень, зазначає В. А. Гагач (2024), дає змогу систематизувати різні види кримінальних діянь у господарській сфері за їхніми основними ознаками та характеристиками, що сприяє уточненню та розрізненню різних видів правопорушень, що полегшує їх подальше дослідження та розслідування (Hahach, 2024, p. 140).

Щодо особи правопорушника В. М. Важинський, З. М. Топорецька (2025) виокремлюють три групи суб'єктів, які становлять інтерес: працівники (зокрема службові особи) інституційного інвестора, клієнти інституційного інвестора, інші учасники ринку інвестиційної діяльності (агенти, контрагенти інституційного інвестора). Більшість злочинів у сфері діяльності інституційних інвесторів вчиняють особи, які мають або свого часу мали стосунок до діяльності такого інституційного інвестора або загалом до інвестиційної діяльності (Vazhynskyi, & Toporetska, 2025, p. 129).

Наше дослідження спрямовано на вивчення протиправної діяльності організованих злочинних груп у сфері інвестиційної діяльності. І їх частка є значною, що підвищує суспільну небезпечність протиправних діянь, необхідність встановлення розгалуженого механізму протиправної діяльності.

Л. Г. Андросович (2022) зауважує, що злочинну діяльність у фінансовій системі здебільшого здійснюють злочинні організації (організовані групи, банди, злочинні спільноти й інші схожі незаконні формування), що мають ієрархічну структуру, матеріальну та фінансову базу, зв'язки з державними структурами. Тому концептуальні основи протидії організованої злочинності у фінансовій системі передбачають дослідження теоретичних засад, структури й тенденцій організованої злочинності та небезпеки наслідків окремих її видів (Androsovych, 2022, p. 108).

З криміналістичного підходу усталеним, перевіреним наукою і практикою є підхід до формування криміналістичної характеристики кримінального правопорушення.

Криміналістичну характеристику слід тлумачити як інформаційну модель, що складається із системи ознак певного виду (групи) злочинів, що визначає алгоритм дій слідчого щодо встановлення її елементів: предмета посягання, обстановки та способу вчинення злочину, слідової картини події, особи злочинця та особи потерпілого, з метою використання отриманих даних у процесі розслідування злочину. Основними елементами є: предмет посягання; спосіб підготовки, безпосереднього вчинення та приховування

злочину; слідова картина; обстановка вчинення злочину; особа злочинця; особа потерпілого (Chornous, & Zhovtiuk, 2024, p. 10).

Отже, *предметом посягання* кримінальних правопорушень, учинених організованими злочинними групами у сфері інвестиційної діяльності, є інвестиції – усі види майнових й інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, унаслідок якої створюється прибуток (дохід) та/або досягають соціального й екологічного ефекту. Такими цінностями можуть бути: 1) кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери (крім векселів); 2) рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування, інші матеріальні цінності); 3) майнові права інтелектуальної власності; 4) сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації певного виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); 5) права користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; 6) інші цінності (Pchelina, 2014).

Обстановка вчинення обумовлена реалізацією інвестиційної діяльності як сукупності практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій (ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність») (Pchelina, 2014).

Спосіб вчинення кримінального правопорушення – спрямований на безпосереднє заволодіння коштами інвестора та полягає в підробленні документів, учинення шахрайських дій, незаконного заволодіння майном тощо; або полягає у вчиненні протиправних дій службовими особами інвестора й дестабілізації загалом усієї господарської діяльності інвестора, що полягає в шахрайстві із фінансовими ресурсами, підробленні реєстраційних документів, інших кримінально протиправних зловживань у господарській сфері, що супроводжується поданням протиправних дій у сфері службової діяльності, вчиненні корупційних правопорушень.

Слідова картина події представлена матеріальними, ідеальними й електронними (цифровими) слідами. Матеріальні сліди – це передусім сліди підробки документів (повної чи часткової), підроблення почерку та підписів; різноманітні трасологічні сліди-відображення, сліди мікрооб'єкти тощо. Ідеальні сліди відображаються в показаннях свідків, підозрюваних, потерпілих. Увагу привертають електронні (цифрові) сліди, передусім у контексті встановлення «цифрового місця» вчинення кримінального правопорушення – інформаційно-комунікаційних систем, електронних реєстрів, комп'ютерних програм, у яких створюють, редагують, зберігають і використовують електронні документи.

Електронні докази сьогодні набувають пріоритетного значення з кількох ключових причин. По-перше, сучасний світ функціонує в цифровому форматі, тож переважна частина комунікацій, планування злочинних дій або їх координація відбуваються в інтернет-просторі чи за допомогою електронних пристроїв. Це означає, що саме в цифрових слідах (повідомленнях, метаданих, записах про з'єднання, даних геолокації тощо) найчастіше міститься найповніша та найоб'єктивніша інформація про обставини правопорушення. По-друге, електронні докази дають змогу ретельніше прослідкувати послідовність дій кожного учасника злочину, оскільки цифрові технології автоматично фіксують дату, час, місце створення та змінення файлів. Завдяки цьому суд або слідство може точніше відтворити події, визначити, хто саме був ініціатором, а хто – виконавцем, а також з'ясувати, у який спосіб передавали чи поширювали заборонену інформацію (Balaban, 2025, p. 1137).

Особа правопорушника У цьому контексті становить науковий інтерес класифікація особи правопорушника, запропонована В. В. Мойсеєнком (2020), щодо виокремлення типів правопорушників, які вчиняють кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності:

1) особи з досвідом роботи в різних галузях господарювання (вони є переважно організаторами, створюють злочинні групи, розподіляють обов'язки між їх учасниками, розпоряджаються одержаними коштами);

2) особи, які, зловживаючи службовим становищем, вчиняють юридично значущі дії або надають публічні послуги, що мають значення для підготовки, вчинення та приховування кримінальних правопорушень (нотаріуси, оцінювачі, аудитори, банківські працівники);

3) службові особи у сфері господарської діяльності (бухгалтери, менеджери, секретарі, охоронці), які виконують окремі технічні функції, безпосередньо не беручи участі в злочинній схемі;

4) особи (фахівці), яких залучають для використання спеціальних знань у галузі фінансових операцій, а також з метою фальсифікації документів, втручання в роботу комп'ютерних мереж тощо;

5) службові особи органів місцевого самоврядування, контролюючих та правоохоронних органів, які забезпечують корупційне прикриття злочинної діяльності (Moiseienko, 2020, p. 44).

Вивчені теоретичні й емпіричні матеріали засвідчують, що особа правопорушника, яка вчиняє кримінальні правопорушення у сфері інвестиційної діяльності, теж має фахові знання у сфері інвестиційної та господарської діяльності, у низці випадків є службовою особою державних органів, суб'єктів господарювання, має досвід практичної діяльності.

Якщо йдеться про вчинення кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності організованими злочинними групами, то їм притаманні високий рівень організації, розподіл ролей співучасників, застосування заходів з

підготовки та приховування вчиненого кримінального правопорушення.

Щодо *особи потерпілого* в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері інвестиційної діяльності слід виокремити положення ч. 1 ст. 55 КПК України, що «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди»[1].

З цього приводу слід навести приклад щодо криміналістичного підходу до розуміння потерпілого від кримінального правопорушення у сфері інвестування будівництва. Ці кримінальні правопорушення можуть як посягати на інтереси конкретних фізичних осіб або громади загалом, так і спричинювати шкоду юридичним особам різних форм власності й організаційно-правових форм, крім того, можуть завдавати шкоди державі в особі державних органів. Такими потерпілими можуть бути кредитні організації, інвестиційні установи, забудовники, підрядники, фонди фінансування будівництва; фонди операцій з нерухомістю, органи місцевого самоврядування тощо (Boiko-Dzhumelia, 2023, p. 649).

Потерпілими можуть бути як фізичні особи (інвестори), так і юридичні особи (державної, колективної чи приватної форми власності), яким заподіяно збитків унаслідок протиправних дій у сфері інвестиційної діяльності.

У контексті досліджуваної проблематики слід зосередити увагу на заходах протидії. Зокрема, В. М. Важинський (2022) пропонує здійснити такі першочергові заходи задля запобігання вчиненню злочинам у сфері інвестиційної діяльності:

1) розробити єдиний портал управління інвестиційними проєктами (можливо, з використанням функціоналу «Дія»), у якому розмістити всі інвестиційні проєкти державного значення (дозвільна документація, орієнтований бюджет проєкту, виконавці та їх документи);

2) пришвидшити процес цифровізації та запровадження інформаційно-комунікаційних технологій у більшості галузей економіки;

3) залучити громадськість до всіх процесів реалізації інвестиційних проєктів, що мають суспільне значення;

4) забезпечити впровадження на всіх рівнях заходів запобігання та протидії корупції, а також максимально усунути дискреційні повноваження у сфері отримання дозвільних документів для реалізації інвестиційних проєктів, що мають державне (суспільне) значення;

5) удосконалити законодавство та посилити контрольні заходи за процесом реалізації інвестиційного проєкту (Vazhynskyi, 2022, p. 137).

Слід удосконалити криміналістичне, зокрема техніко-криміналістичне забезпечення збирання доказів за цих умов. Адже використання технічних засобів правоохоронними органами відбувається під час доказування (збирання, перевірки, оцінки доказів) у кримінальному провадженні. Збирання доказів є одним з елементів доказування, результат якого сприяє підтвердженню винуватості особи в учиненні кримінального правопорушення (Chornous, & Dulskyi, 2023, p. 445). Слід обрати за основу думку про три основні складові криміналістичного забезпечення, зокрема це криміналістична техніка, криміналістична тактика і криміналістична методика. Зазначені складові криміналістичного забезпечення доповнюють одна одну, ґрунтуються на загальній теорії криміналістики, яка є їх теоретико-методологічною основою (Chornous, & Dulskyi, 2025, p. 53).

Ще один важливий напрям підвищення ефективності практичної діяльності пов'язаний з подоланням протидії розслідуванню. Власне криміналістичне забезпечення подолання протидії розслідуванню – це теоретико обґрунтована і практично орієнтована система криміналістичних рекомендацій, засобів і технологій, спрямованих на організацію та здійснення досудового розслідування в умовах протидії, яка передбачає: ідентифікацію форм протидії (інформаційної, процесуальної, психологічної, технічної); застосування тактичних прийомів і технічних засобів для її нейтралізації; використання інноваційних технологій (інструменти цифрової криміналістики, ШІ, сучасне програмне забезпечення); забезпечення процесуальної стійкості доказової інформації та гарантії її допустимості в суді (Radetskyi, & Vasylkovskyi, 2025, p. 292).

Висновки

У публікації засвідчено необхідність створення науково та навчально-методичного забезпечення, що буде підґрунтям удосконалення як нормативно-правового регулювання досліджуваної діяльності, так і запорукою ефективного виявлення, припинення, розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням у сфері інвестиційної діяльності.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № -VI. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17

References

[1] Androsovych, L.H. (2022). Theoretical and legal principles of combating organized crime in the financial system. *Prykarpattya Legal Bulletin*, 2(43), 105-109. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2.1025
[2] Balaban, V.S. (2025). The importance of electronic evidence in criminal proceedings regarding crimes against the foundations of national security. *Scientific Perspectives*, 1(55), 1127-1139. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-1(55)-1127-1139
[3] Boiko-Dzhumelia, V.I. (2023). Forensic approach to understanding the victim of a criminal offense in the sphere of construction investment. *Legal Scientific Electronic Journal*, 1, 648-650. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/153
[4] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2023). Concept and content of technical and forensic support for collecting evidence. *Legal Scientific Electronic Journal*, 7, 445-449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105
[5] Chornous, Yu.M., & Dulskyi, O.L. (2025). Peculiarities of forensic support for the collection of evidence by the parties to criminal proceedings in adversarial criminal proceedings. *South Ukrainian Legal Journal,* 2, 51-58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9
[6] Chornous, Yu.M., & Zhovtiuk, O.V. (2024). War crimes: forensic characteristics and psychological features of the implementation of criminal activity. *Legal Psychology*, 2(35), 7-17. DOI: 10.33270/03243502.07
[7] Fesenko, O.M. (2020). Competence and powers of law enforcement agencies in the field of investment protection in Ukraine. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 4, 161-167. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.4.28
[8] Hahach, V.A. (2024). Forensic classification of criminal offenses in the sphere of economic activity related to forgery of documents. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 135-141. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.1.22
[9] Moiseienko, V.V. (2020). Characteristics of the personality of a criminal who commits criminal offenses in the sphere of economic activity. *Legal Science*, 1(103), 40-49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
[10] Pchelina, O.V. (2014). Forensic classification of crimes. *Law and society*, 6-1, 304-309. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6.1%282%29__59
[11] Radetskyi, S.V., & Vasylkovskyi, O.V. (2025). Forensic support for overcoming resistance in the process of investigating criminal offenses. *Legal Scientific Electronic Journal*, 6, 290-292. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-6/59
[12] Tkachenko, V.V. (2022). Committing a criminal offense by an organized group: features and criminal-legal significance. *Legal Scientific Electronic Journal*, 12, 392-396. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/92
[13] Vazhynskyi, V.M. (2022). Prevention of crimes in the sphere of investment activities in wartime. *Implementation of state anti-corruption policy in the international dimension:* materials of the VII International Scientific and Practical Conference (pp. 135-138). Kyiv: National Academician of Internal Affairs. Retrieved from https://www.navs.edu.ua/files/antykoruptsia/2022/materialy_konf_081222.pdf
[14] Vazhynskyi, V.M. (2022). Protection of public values in the field of investment activity: theoretical aspect. *Bulletin of Criminal Procedure*, 3-4, 112-122. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/112-122
[15] Vazhynskyi, V.M., & Toporetska, Z.M. (2025). Operational-detective characteristics of crimes in the sphere of investment investment: conceptual-categorical and structural analysis. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 90(4), 216-221. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.30

Список використаних джерел

[1] Андросович Л. Г. Теоретико-правові засади протидії організованій злочинності у фінансовій системі. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2022. Вип. 2 (43). С. 105–109. DOI: 10.32837/pyuv.v0i2.1025
[2] Балабан В. С. Вагомість електронних доказів у кримінальних провадженнях щодо злочинів проти основ національної безпеки. *Наукові перспективи*. 2025. № 1 (55). С. 1127–1139. DOI: 10.52058/2708-7530-2025-1(55)-1127-1139
[3] Бойко-Джумеля В. І. Криміналістичний підхід до розуміння потерпілого від кримінального правопорушення у сфері інвестування будівництва. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 1. С. 648–650. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-1/153
[4] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Поняття та зміст техніко-криміналістичного забезпечення збирання доказів. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. Вип. 7. С. 445–449. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/105
[5] Чорноус Ю. М., Дульський О. Л. Особливості криміналістичного забезпечення збирання доказів сторонами кримінального провадження у змагальному кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2025. Вип. 2. С. 51–58. DOI: 10.32850/sulj.2025.2.9

[6] Чорноус Ю. М., Жовтюк О. В. Воєнні злочини: криміналістична характеристика та психологічні особливості реалізації злочинної діяльності. *Юридична психологія.* 2024. № 2 (35). С. 7–17. DOI: 10.33270/03243502.07
[7] Фесенко О. М. Компетенція та повноваження правоохоронних органів у сфері захисту інвестицій в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 4. С. 161–167. DOI: 10.32844/2618-1258.2020.4.28
[8] Гагач В. А. Криміналістична класифікація кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності, пов'язаних із підробкою документів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 1. С. 135–141. DOI: 10.32844/2618-1258.2024.1.22
[9] Мойсеєнко В. В. Характеристика особи злочинця, який вчиняє кримінальні правопорушення у сфері господарської діяльності. *Юридична наука.* 2020. № 1 (103). С. 40–49. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.06
[10] Пчеліна О. В. Криміналістична класифікація злочинів. *Право і суспільство.* 2014. № 6-1. С. 304–309. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2014_6.1%282%29__59
[11] Радецький С. В., Васильковський О. В. Криміналістичне забезпечення подолання протидії у процесі розслідування кримінальних правопорушень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 6. С. 290–292. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-6/59
[12] Ткаченко В. В. Вчинення кримінального правопорушення організованою групою: особливості та кримінально-правове значення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 12. С. 392–396. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-12/92
[13] Важинський В. М. Запобігання злочинам у сфері інвестиційної діяльності в умовах війни. *Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 8–9 груд. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 135–138. URL: https://www.navs.edu.ua/files/antykoruptsia/2022/materialy_konf_081222.pdf
[14] Важинський В. М. Охорона суспільних цінностей у сфері інвестиційної діяльності : теоретичний аспект. *Вісник кримінального судочинства.* 2022. № 3–4. С. 112–122. DOI: 10.17721/2413-5372.2022.3-4/112-122
[15] Важинський В. М., Топорецька З. М. Оперативно-розшукова характеристика злочинів у сфері інвеституційного інвестування: понятійно-категоріальний та структурний аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2025. Вип. 90. Ч. 4. С. 216–221. DOI: 10.24144/2307-3322.2025.90.4.30

PETROSIAN Aik
Research of the Department of Operational Investigation and National Security of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0000-3841-8179

Theoretical and Legal Basis of the Research of Criminal Offenses Committed by Organized Criminal Groups in the Sphere of Investment Activity

Abstract. Investigation of criminal offenses in the field of investment activity is one of the priority areas in the activities of law enforcement agencies, and if they are committed by organized criminal groups, illegal activities become even more socially dangerous and large-scale, transnational forms, – exacerbates the problem. The subject of the offense is investments – namely, all types of property and intellectual values, which are invested in objects of entrepreneurial and other types of activity, as a result of which profit (income) is created and/or a social and environmental effect is achieved. The circumstances of the commission are due to the implementation of investment activity as a set of practical actions of citizens, legal entities and the state regarding the implementation of investments. The method of commission is aimed at direct appropriation of the investor's funds. The trace picture of the event is represented by material, ideal and electronic (digital) traces. The offender has professional knowledge in the field of investment and economic activity, in some cases is an official of state bodies, business entities, has experience in practical activities. As for organized criminal groups, they are characterized by a high level of organization, the distribution of roles of accomplices, the use of measures to prepare and conceal a criminal offense. Victims can be both individuals (investors) and legal entities (state, collective or private form of ownership) that have suffered losses as a result of illegal actions in the field of investment activity. The feasibility of developing scientific and educational and methodological support for the issue is substantiated, which will be the basis for improving both regulatory and legal regulation and the key to effective detection, cessation, disclosure, investigation and prevention of criminal offenses in the field of investment activity.

Keywords: criminal offense; field of investment activity; investigation; forensic characteristics.

DOI: 10.33270/05267202.24
УДК 343.3/.7

ХЛИСТУН Володимир*
викладач кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2002-8480

Іноземний досвід криміналізації неповідомлення про підозрілі операції: уроки для України

Анотація. У статті проаналізовано іноземний досвід криміналізації неповідомлення про підозрілі операції. Зазначено, що в умовах сьогодення дедалі більшої актуальності набуває питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Адже на тлі розгортання воєнних конфліктів проблема легалізації (відмивання) доходів в Україні та світі невпинно набирає обертів. Метою роботи є осмислення іноземного досвіду криміналізації неповідомлення про підозрілі операції у контексті з'ясування можливості та меж його імплементації в Україні. Для цього було відібрано й опрацьовано відповідні законодавчі акти Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Італії та України, а також наукова література з теми. Дослідження виконано із застосуванням формально-юридичного, системно-структурного, порівняльно-правового та якісного методів пізнання. Встановлено, що аналогом умисного порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, передбаченого кримінальним законодавством України, є кримінально каране діяння у вигляді неповідомлення про підозрілі операції, закріплене в законодавстві Сполучених Штатів Америки, Великої Британії та Італії. Попри безсумнівну ефективність такого підходу щодо визначення об'єктивної сторони досліджуваного злочину, національне законодавство зазначених країн у цій сфері не позбавлене недоліків, які перешкоджають ефективному застосуванню кримінальної відповідальності за неповідомлення про підозрілі операції. Зокрема, ідеться про термінологічну невизначеність підозрілості як ключової ознаки. Наукова новизна роботи представлена авторською концепцією щодо реформування відповідних кримінально-правових норм України у досліджуваній сфері.

Ключові слова: кримінально карані посягання; криміналізація діянь; підозрілі операції; неповідомлення фінансової інформації; протидія легалізації (відмиванню) доходів; кримінальне законодавство України; зарубіжний досвід.

Історія статті:
Отримано: 26.03.2026
Прийнято: 04.05.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Хлистун В. Іноземний досвід криміналізації неповідомлення про підозрілі операції: уроки для України. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 227–237. DOI: 10.33270/05267202.24

*Відповідальний автор

© Хлистун В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

У сучасних умовах боротьби зі злочинністю актуальними залишаються проблеми, пов'язані з легалізацією коштів, одержаних злочинним шляхом. З розвитком і зміною економічних, політичних процесів, зростанням інформатизації та глобалізації систем, збільшенням кіберзлочинності ускладнюється структура кримінальних правопорушень і підвищуються ризики легалізації коштів, як в Україні, так і поза її межами (Василевич & Левченко, 2024). Ще більшого загострення ця проблема набула в умовах триваючої збройної агресії та воєнних дій, які впливають як на економічну безпеку держави, так і на функціонування фінансової системи (Супрунова & Шульга, 2025). Російсько-українська війна, що фактично розпочалася у 2014 р., загострила питання контролю над грошовими потоками, пов'язаними з фінансуванням з боку країни-агресора. Запровадження, а від 2022 р. – значне посилення американських та європейських санкцій проти російських компаній, політиків та олігархів спонукало їх до активізації пошуку можливостей відмивання коштів (Venherskyi, 2025). У контексті війни України з Росією та подальшого санкційного режиму спостерігається різке зростання злочинів з відмивання грошей (Turksen, Benson, & Adamyk, 2024). Нині легалізація (відмивання) доходів, отриманих у результаті злочинної діяльності, стала глобальною загрозою економічній безпеці, у зв'язку з чим від держав вимагається прийняття узгоджених заходів боротьби з цією суспільно небезпечною діяльністю як на національному, так і на міжнародному рівнях (Baranovska, 2023).

У таких умовах роль і значення національної системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом, набуває важливого значення. Глобальна загроза, яку створюють зазначені злочини, призвела до розроблення широкомасштабного режиму боротьби з відмиванням грошей у всьому світі (Nazzari, & Aziani, 2025). Однак сучасні виклики, пов'язані з поширенням організованої злочинності та корупції, а також легалізацією доходів, одержаних кримінально протиправним шляхом, зумовлюють необхідність переосмислення традиційних кримінально-правових інструментів (Vozniuk, Boiko-Buzyl, & Budik, 2026) і пошуку ефективніших механізмів протидії порушенню вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Протидія відмиванню коштів є складним, багатовимірним явищем. Попри те, що вона має виражений міжнародний контекст, зумовлений фінансовою глобалізацією та координаційними зусиллями в цій сфері багатьох міжнародних інституцій, її ефективність передусім залежить від дієвості національних систем (Litkevych, 2023). В Україні система запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення перебуває на етапі становлення, що зумовлює потребу в ґрунтовному аналізі зарубіжного досвіду й оцінюванні можливостей його імплементації з огляду на національний правовий контекст. У різних країнах світу пріоритети боротьби з легалізацією коштів можуть відрізнятися, проте в глобальному масштабі вони є спільними (Vasylevych, & Levchenko, 2024) і передбачають передусім розроблення належного законодавчого підґрунтя в аспекті притягнення винних до юридичної відповідальності. У цьому контексті неабиякої актуальної набуває питання вивчення іноземного досвіду в аспекті криміналізації неповідомлення про підозрілі операції. Адже фінансова інформація може відігравати ключову роль у боротьбі з відмиванням грошей, фінансуванням тероризму та боротьбою із серйозними злочинами загалом (Quintel, 2022). Фінансові дані дедалі частіше визначають як важливий ресурс у боротьбі з відмиванням грошей та тероризмом (Panevski, Peráček, & Rentková, 2021). Слабкі місця в системах боротьби з відмиванням грошей та фінансуванням тероризму впливають на цілісність фінансової системи та національну безпеку (Gaviyau, & Sibindi, 2023). З огляду на це, повідомлення про підозрілі операції є наріжним каменем міжнародної системи боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення. Своєю чергою, виявлення та використання успішного досвіду державних механізмів запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, отриманих злочинним шляхом, дає змогу сформулювати комплекс ефективних національних важелів державного регуляторного впливу з протидії цьому виду злочинності.

Метою статті є висвітлення іноземного досвіду криміналізації неповідомлення про підозрілі операції у контексті з'ясування можливості та меж його імплементації в Україні. Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань: проаналізувати стан правової регламентації кримінальної відповідальності за неповідомлення про підозрілі операції в Україні; дослідити іноземний досвід криміналізації неповідомлення про підозрілі операції та узагальнити ключові ініціативи у цій сфері; на основі іноземного досвіду розробити пропозиції щодо реформування відповідних кримінально-правових норм України.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що ця стаття є першим ґрунтовним дослідженням іноземного досвіду криміналізації неповідомлення про підозрілі операції у контексті з'ясування можливості та меж його імплементації в Україні на прикладі ст. 209-1 Кримінального кодексу України в доктрині вітчизняного кримінального права та

містить авторську концепцію щодо реформування відповідних кримінально-правових норм України у досліджуваній сфері.

Огляд літератури

У вітчизняній науковій доктрині (Vasylevych, & Levchenko, 2024; Volynets, 2022; Brovko, 2016) усталеною є позиція, згідно з якою законодавство України у частині регламентування кримінально-правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, зокрема щодо визначення кримінальної відповідальності за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за ст. 209-1 Кримінального кодексу України, є недосконалим і неефективним.

Наприклад, Р. Волинець (2022) зазначив, що зміни, внесені до ч. 1 ст. 209-1 КК, мають переважно формальний характер та не вплинули на зміст ознак складу злочину, передбаченого цією статтею. Зміни, внесені до ст. 209-1 КК, жодним чином не вплинули на практику застосування цієї статті, яку нині взагалі не застосовують ні під час досудового розслідування, ні під час судового розгляду кримінальних проваджень. Натомість зміни, які відбулися у ч. 2 досліджуваної статті, навпаки, мають змістовний характер. Адже в результаті змін положення ч. 2 було доповнено трьома новими формами об'єктивної сторони, тобто відбулася криміналізація низки діянь у сфері запобігання та протидії. Водночас діяння, які були суміжні із цими діяннями та містилися в ч. 3 ст. 166-9 КУпАП, були вилучені з цього Кодексу. Необхідність змін, внесених переважно до ч. 2 ст. 209-1 КК, зумовлена вимогами міжнародних нормативно-правових актів у сфері запобігання та протидії. Однак у цих нормативно-правових актах не йдеться про запровадження саме кримінальної відповідальності для протидії відповідним явищам – у них лише зазначено, що вони мають бути ефективними.

В. В. Василевич та Ю. О. Левченко (2024) зауважили, що недосконаліть законодавства щодо протидії економічній злочинності, відсутність дієвої системи державного контролю за діяльністю комерційних структур і недостатня наукова розробленість проблеми запобігання цим злочинам перетворили кредитно-фінансову систему України на зону, сприятливу для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, яка, своєю чергою, є одним із найпоширеніших правопорушень у сфері економіки, вчинюваних організованою злочинністю.

В. Бровко (2016) проаналізував проблемні аспекти конструкції об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України, і визначив, що конструкція цього складу злочину як злочину з матеріальним складом створює суттєві труднощі в тлумаченні й застосуванні цієї кримінально-правової норми.

В. Осадчий (2022) висловив свої зауваження щодо доцільності вказівки в ч. 1 ст. 209-1 КК України на умисність діянь. Автор вважає таку вказівку зайвою, оскільки відповідно до базового Закону особа зобов'язана повідомляти спеціально уповноважений орган про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу.

Водночас у науковій літературі українські дослідники увагу спрямовують переважно на аналіз національного законодавства України щодо порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, оминаючи іноземний досвід.

Окремий масив досліджень присвячено вивченню іноземного досвіду щодо протидії легалізації коштів. Наприклад, Р. В. Перелигіна та Р. О. Коротя (2023) здійснили дослідження міжнародного досвіду протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. Автори проаналізували міжнародні стандарти кримінальної відповідальності за легалізацію майна, встановлені актами Організації об'єднаних націй та Ради Європи, втілені у кримінальному законодавстві України. І. В. Жук та А. Каліж (2022), системно проаналізувавши міжнародне законодавство у сфері протидії легалізації злочинних доходів, дійшли висновків, що міжнародне антилегалізаційне законодавство є достатньо уніфікованим, положення правових актів взаємно узгоджені й не містять принципових суперечностей, зокрема щодо опису об'єктивних і суб'єктивних ознак легалізації. Попри те, що міжнародні стандарти мають переважно рекомендаційний характер, країни дотримуються приписів щодо їх імплементації та подальшого виконання. Проте автори обмежилися аналізом міжнародних актів і загальних засад протидії легалізації (відмиванню) майна, залишаючи поза увагою національне законодавство іноземних країн щодо кримінальної відповідальності за неповідомлення про підозрілі операції. Малодослідженим у вітчизняній правовій доктрині залишається питання іноземного досвіду щодо кримінальної відповідальності саме за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та можливостей і меж імплементації окремих елементів цієї моделі в правову систему України.

Питання криміналізації неповідомлення про підозрілі операції за законодавством різних країн світу ґрунтовніше висвітлено у працях іноземних дослідників.

Зокрема, N. Ryder (2024) здійснив аналіз взаємозв'язку між повідомленнями про підозрілу діяльність у сфері захисту від фінансування тероризму та шахрайством у Сполученому Королівстві.

Застосувавши метод інструментальних змінних і просторовий аналіз, Pellegrina et al. (2020) дослідили, як звітність про підозрілі операції впливає на вразливість італійських провінцій до відмивання грошей.

RIT Jensen et al. (2026) дослідили зобов'язання повідомляти національні органи влади про підозрілі операції на прикладі різних країн світу, зазначивши, що ці звіти відомі як звіти про підозрілі операції або діяльність і призначені для того, щоб допомогти органам влади виявляти та переслідувати відмивання грошей.

Однак невелику кількість праць було зосереджено безпосередньо на кримінальній відповідальності за повідомлення про підозрілі операції, ключовому елементі системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Метою цього дослідження є аналіз правових засад криміналізації неповідомлення про підозрілі операції у законодавстві іноземних держав і визначення можливостей та меж імплементації окремих елементів цієї моделі в правову систему України, з огляду на міжнародні стандарти захисту прав людини.

Матеріали та методи

Матеріальну основу дослідження становлять норми національного законодавства США, Великої Британії, Італії та України, зокрема положення законодавства, які стосуються порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. А також наукова література, яка стосується закону, доктрини, концепції чи правової думки щодо криміналізації неповідомлення про підозрілі операції у законодавстві іноземних держав і законодавстві України.

Методологічну основу дослідження становлять: формально-юридичний метод, застосований для тлумачення правових норм і дефініцій; системно-структурний метод, використаний для виявлення логіки побудови інституту підозрілих операцій та його елементів; порівняльно-правовий метод, який надав можливість зіставити різні правові підходи з досліджуваного питання, а також якісний метод – дослідницький механізм, який забезпечує підґрунтя для висновків у формі письмових пояснень на основі досліджених джерел даних. Це означає, що в цьому дослідженні відсутні формули чи математичні розрахунки, а пріоритет надається вербальному викладу теорії та аргументації, які поєднуються із загальною правовою основою. Оскільки в роботі не використовуються математичні розрахунки, таблиці та графіки для ілюстрації аргументів і теорій також не застосовуються.

Результати й обговорення

Міжнародні стандарти у сфері протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, втілено у запропонованих заходах, закріплених в документах Ради Безпеки ООН, Ради Європи, Світового банку, Міжнародного валютного фонду, а також у рекомендаціях Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF) (англ. Financial Action Task Force on Money Laundering, фр. Groupe d'action financière; GAFI) та інших спеціалізованих міжнародних структур (Perelyhina, & Korotia, 2023). Зауважимо, що FATF було створено 1989 року на зустрічі керівників країн Великої Сімки в Парижі у відповідь на зростання проблеми відмивання грошей. Це міжурядовий орган, метою роботи якого є розвиток і впровадження на міжнародному рівні заходів і стандартів з боротьби щодо відмивання грошей (Baranovska, 2023). Серед іншого, його компетенція охоплює розроблення стандартів і сприяння ефективній імплементації правових, регуляторних та оперативних заходів боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (Perelyhina, & Korotia, 2023). Але не всі зазначені документи містять положення про міжнародні стандарти законодавства саме в частині кримінальної відповідальності за легалізацію майна. Наприклад, рекомендації FATF не передбачають норм щодо криміналізації певних дій і встановлення кримінально-правових наслідків легалізації майна (Perelyhina, & Korotia, 2023).

Кримінальний кодекс України встановив кримінальну відповідальність за легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209) та за умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209-1)[1]. Прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення»[2] суттєво

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv

[2] Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних зло-чинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1702-VII. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-18.

оновило антилегалізаційне законодавство. Не став виключенням і Кримінальний кодекс України (далі – КК), низка статей якого також зазнала суттєвих змін, зокрема ст. 209-1, яка стосується неповідомлення про підозрілі фінансові операції.

Попри те, що ця стаття неодноразово піддавалася змінам, чинна редакція ст. 209-1 вирізняється низкою проблем (Vasylevych, & Levchenko, 2024; Volynets, 2022; Osadchyi, 2022). Це зумовило появу в науковій літературі різних пропозицій щодо подальшого вдосконалення досліджуваної статті. Однак, на наш погляд, ст. 209-1 КК України[1] потребує перегляду передусім в аспекті визначення об'єктивної сторони за ч. 1 цієї статті. Зокрема, у чинній редакції ч. 1 ст. 209-1 КК України[2] встановлено відповідальність за умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, якщо такі діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам окремих юридичних осіб.

Більш вдалим нам видається досвід деяких іноземних країн, які встановлюють кримінальну відповідальність не за умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про всі фінансові операції, що відповідно до закону підлягають фінансовому моніторингу, а за умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про підозрілі фінансові операції.

Особливий інтерес для наукового аналізу становить досвід Сполучених Штатів Америки, які протягом понад п'яти десятиліть формували та вдосконалювали систему виявлення й конфіскації активів злочинного походження та нині мають одну з найрозвиненіших і найефективніших систем запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму й фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Ця система базується на багаторівневому підході, що охоплює законодавчі, регулятивні й правоохоронні механізми та вирізняється комплексністю, технологічною досконалістю й потужною правовою базою (Vinnyk, 2025).

Своєрідним аналогом ст. 209-1 КК України у законодавстві США є положення Закону про банківську таємницю (Bank Secrecy Act – BSA), у якому зазначено: «Той, хто навмисно порушує або навмисно спричиняє порушення будь-якого положення, передбаченого цією главою, розділом 1829b цього титулу або розділом 1730d1 цього розділу, якщо порушення вчинене з метою сприяння вчиненню будь-якого порушення федерального закону, що карається позбавленням волі на строк більше одного року, підлягає штрафу не більше 10 000 доларів США або позбавленню волі на строк не більше п'яти років, або і тому, і іншому» (§ 1957)[3].

Доцільно також проаналізувати положення 31 U.S.C. § 5322, які встановлюють кримінальну відповідальність за умисне неподання звітності про підозрілі операції (SAR), а саме:

а) особа, яка навмисно порушує цей підрозділ або положення, встановлене чи видане відповідно до цього підрозділу (за винятком розділів 5315, 5324 або 5336 цього розділу або положення, встановлене відповідно до розділів 5315, 5324 або 5336), або навмисно порушує положення, встановлене відповідно до розділу 21 Федерального закону про страхування депозитів або розділу 123 Публічного закону 91-508, підлягає штрафу на суму не більше 250 000 доларів США або позбавленню волі на строк не більше п'яти років, або і тому, і іншому;

б) особа, яка навмисно порушує цей підрозділ або положення, передбачене цим підрозділом, чи наказ, виданий відповідно до цього підрозділу (за винятком розділів 5315, 5324 або 5336 цього розділу або положення, передбаченого розділами 5315, 5324 або 5336), або навмисно порушує положення, передбачене розділом 21 Федерального закону про страхування депозитів або розділом 123 Публічного права 91-508, одночасно порушуючи інший закон Сполучених Штатів або як частина будь-якої незаконної діяльності, що включає понад 100 000 доларів США протягом 12-місячного періоду, підлягає штрафу не більше 500 000 доларів США, позбавленню волі на строк не більше 10 років або тому й іншому[4].

Принагідно зауважимо, що в США відповідальність за такі порушення зазвичай є суворішою. Особливо, якщо вони сприяють фінансуванню тероризму (у межах Patriot Act)[5].

Одним із найсуворіших у світі є також законодавство щодо протидії відмиванню коштів Великої Британії, де неповідомлення про підозрілі операції (Suspicious Activity Reports – SARs) визнають серйозним кримінальним злочином. Зокрема, за законодавством Великої Британії неповідомлення про підозрілу діяльність тягне за

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14/conv

[2] Там само.

[3] The Bank Secrecy Act. URL: https://www.fincen.gov/resources/statutes-and-regulations/bank-secrecy-act

[4] U.S. Code. URL: https://www.law.cornell.edu/uscode/text

[5] USA PATRIOT ACT. 2001. URL: https://www.govinfo.gov/content/pkg/PLAW-107publ56/pdf/PLAW-107publ56.pdf

собою максимальне покарання у вигляді п'яти років позбавлення волі (Dabor, 2019).

Причому Кримінальний кодекс Великої Британії містить декілька статей, які стосуються неповідомлення:

Стаття 330 зобов'язує осіб у регульованому секторі (банки, юристи, бухгалтери) звітувати, якщо вони знають, підозрюють або мають «розумні підстави» підозрювати, що інша особа займається відмиванням грошей.

Стаття 331 визначає відповідальність для відповідальних офіцерів з питань звітності (MLRO), які не передають отриману від персоналу інформацію до Національного агентства з питань боротьби зі злочинністю (NCA).

Стаття 332 стосується осіб у нерегульованому секторі. На відміну від регульованого сектору, тут для засудження необхідні докази фактичного знання або підозри, а не просто «розумні підстави»[1].

Велика Британія як впливовий член-засновник FATF мала раннє детальне регулювання та вирізняється високим рівнем щодо повідомлень про підозрілі транзакції (Levi, 2022).

В Італії, як і в інших країнах ЄС, питання боротьби з відмиванням грошей регулює не лише Кримінальний кодекс (Codice Penale[2]), а й передусім спеціальне законодавство. Основним документом є Законодавчий декрет № 231/2007[3], який імплементує відповідні Директиви ЄС.

Попри те, що Кримінальний кодекс Італії безпосередньо не містить статті «Неповідомлення про підозрілу операцію», він встановлює відповідальність за супутні дії. Зокрема, ст. 648-bis (Відмивання грошей) та ст. 648-ter (Використання брудних коштів) до кримінально караних діянь відносять ситуації, коли особа знала про походження грошей і не повідомила про це, допомагаючи приховати кошти. Своєю чергою, ст. 361 та 362 передбачають відповідальність для державних службовців або осіб, що надають публічні послуги, за неповідомлення про злочин, про який вони дізналися під час виконання обов'язків.

Законодавчий декрет № 231/2007[4] – це основний закон, що встановлює обов'язок подавати звіти про підозрілі операції (SOS – Segnalazione di Operazione Sospetta) до Підрозділу фінансової розвідки (UIF) Банку Італії. Питанню кримінальної відповідальності присвячено ст. 55 Декрету, у якій встановлено: «Якщо діяння не є більш серйозним злочином, будь-хто, хто згідно з цим указом зобов'язаний надати дані та інформацію, необхідні для цілей належної перевірки клієнта, та надає неправдиві дані або неправдиву інформацію, карається позбавленням волі на строк від шести місяців до трьох років та штрафом від 10 000 до 30 000 євро» [5].

Водночас спільною проблемою для всіх зазначених країн є відсутність універсального визначення поняття «підозріла транзакція» під час подання повідомлень про підозрілу діяльність. Цілком обґрунтованим є припущення, що певна дія може вважатися підозрілою в межах одного облікового запису і водночас та сама діяльність вважатиметься «нормальною» для іншого. Інакше кажучи, фінансова транзакція може вважатися підозрілою, якщо вона є нетиповою для конкретного облікового запису. Проте нова діяльність не обов'язково свідчить про наявність будь-яких зловмисних дій. Наприклад, для постачальника нафти може бути буденним отримати банківський переказ у розмірі 100 мільйонів доларів від іноземного конгломерату, але та сама дія на рахунку місцевої некомерційної організації вважатиметься підозрілою.

Зазвичай підозрілою вважається транзакція, яку регульована установа приватного сектору сприймає як підозрілу транзакцію. (2026b). Згідно з визначенням Мережі з боротьби з фінансовими злочинами[6], одним із найпоширеніших показників підозрілої діяльності є транзакції, які «не слугують жодній комерційній чи іншій юридичній меті та для яких наявні факти не дають розумного пояснення», що є однією з найпоширеніших ознак підозрілої діяльності. Це означає, що в деяких випадках фінансовим установам потрібно буде контролювати розмір транзакцій, що відбуваються в їхній системі, контролювати їхні типи й визначати, звідки вони походять.

У справі «R. v Da Silva» суддя спробував окреслити поняття підозри. Учений лорд у цій справі зазначив: «Нам здається, що суттєвим елементом слова «підозрюваний» та пов'язаних з ним понять у цьому контексті є те, що підсудний повинен вважати, що існує можливість, яка є більш ніж просто уявою, що відповідні факти існують. Нечіткого відчуття тривоги було б недостатньо. Але закон не вимагає, щоб підозра була «чіткою» або «міцно обґрунтованою». Вимагати від обвинувачення відповідності таким критеріям, на нашу думку, було б применшенням значення цієї статті»[7].

Проте на практиці визначити «поріг» для того, що вважається підозрілою діяльністю, далеко не просто. Підозріла активність є не завжди очевидною. Деякі законні транзакції можуть здаватися незвичайними, натомість незаконні транзакції навмисно розробляють так, щоб вони виглядали нормальними. Ця неоднозначність робить

[1] Proceeds of Crime Act. 2002. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/29/contents

[2] Codice Penale R.D. 19 ottobre 1930, n. 1398. URL: https://www.brocardi.it/codice-penale/libro-secondo/titolo-viii/

[3] Legislative Decree No. 231/2007 (Italy). URL: https://uk.practicallaw.thomsonreuters.com/Glossary/UKPracticalLaw/I16077672d76111ec9f24ec7b211d8087?transitionType=Default&contextData=(sc.Default)&firstPage=true

[4] Там само.

[5] Там само.

[6] FinCEN. URL: https://www.fincen.gov/

[7] R. v Da Silva [2006] EWCA Crim 1654; [2007] 1 W.L.R. 303 at [16].

прийняття рішень у SAR надзвичайно складним[1]. Водночас ситуація ще більше ускладняється тим, що мінімального порогу суми для подання SAR не існує. Попри те, що великі суми часто привертають увагу, менші транзакції, структуровані таким чином, щоб уникнути виявлення, або ті, що пов'язані з потенційною незаконною діяльністю, також можуть бути позначені як підозрілі.

На практиці SAR можуть бути ініційовані поєднанням автоматичних сповіщень і людського судження. Системи моніторингу транзакцій можуть генерувати сповіщення на основі попередньо визначених правил або моделей, але ці сповіщення є лише відправною точкою. Аналітики зобов'язані проводити подальше розслідування та визначати, чи існує підозра. Те саме стосується перевірки списку спостереження, коли для наявного клієнта можна знайти несприятливі засоби масової інформації, які різко змінюють рейтинг ризику AML клієнта, тому тригери можуть сильно відрізнятися. Іноді це характер самої транзакції, наприклад, швидке переміщення коштів через кілька рахунків без чіткої економічної мети. В інших випадках це поведінка клієнта, така як небажання надавати інформацію або спроби структурувати транзакції таким чином, щоб уникнути порогів звітності. Також є ситуації, коли тригером є контекст, наприклад, транзакції, що стосуються юрисдикцій з високим рівнем ризику або галузей, відомих своєю вразливістю до відмивання грошей.

Однак нездатність обґрунтовано визначити «підозру» у контексті «підозрілої діяльності» часто призводить до неефективності запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення крізь призму застосування кримінальної відповідальності за неповідомлення про підозрілі операції. У багатьох випадках причина подання є абсолютно необґрунтованою, навіть якщо враховувати необхідний суб'єктивний характер у процесі побудови підозри у відмиванні грошей (Meighan, 2026a).

Зокрема, нездатність кримінального законодавства Великої Британії визначити «підозру» в контексті «підозрілої діяльності» призвела до перевантаження бази даних ELMER (Khan, Malik, & Nazir, 2024) та мала наслідком те, що значна частина SAR не розслідувалася. Про це, зокрема, свідчать окремі дані у відповідях на парламентські запити (Norton, 2018), а також дані звіту ICAEW (Dabor, 2019). Тому у Великій Британії відбувається серйозне перевищення кількості повідомлень про підозрілі транзакції через страх перед суворими цивільними та кримінальними санкціями (Dabor, 2019). Проблеми перевантаження через завищену звітність спостерігаються також і в Італії (Pellegrina et al., 2020) та США[2].

У зв'язку з цим виникає потреба в законодавчих змінах, які б допомогли чітко визначити підозрілість операцій, що надасть змогу зменшити потік заявок, які блокують систему. Адже станом на сьогодні визначення підозрілої транзакції у законодавствах США, Великої Британії, Італії базується на концепції суб'єктивної підозри або наявності об'єктивних ознак аномалії, що можуть свідчити про відмивання коштів або фінансування тероризму.

Проаналізований досвід доцільно було б застосувати й в Україні. Упровадження міжнародних стандартів в Україні має відбуватися з урахуванням національної правової системи та конкретних соціально-економічних умов у суспільстві (Kamenskyi, & Tytarenko, 2023).

Висновки

Вимога подавати повідомлення про підозрілі операції є фундаментальним елементом міжнародних систем запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Це критично важливий механізм, який надає можливість фінансовим і нефінансовим установам, а також юристам, бухгалтерам, агентам з нерухомості та постачальникам послуг, трастам і компаніям, повідомляти про операції або діяльність, які потенційно пов'язані з незаконною фінансовою діяльністю. Контролюючи транзакції та виявляючи потенційні тривожні сигнали, ці установи відіграють життєво важливу роль у запобіганні відмиванню грошей та іншій незаконній діяльності.

Порівняльні дослідження підтверджують, що законодавчі конструкції «підозрілі операції» у таких країнах, як США, Велика Британія та Італія, спрямовані насамперед на запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Проте відсутність узгодженого визначення характеру «підозри» має певний негативний вплив в аспекті реалізації кримінальної відповідальності за неповідомлення про підозрілі операції.

Україні доцільно було б запозичити позитивний досвід щодо криміналізації неповідомлення про підозрілі операції. Проте водночас слід враховувати негативну практику, пов'язану з відсутністю чітко визначених критеріїв віднесення фінансових операцій до підозрілих. Отже, пропонуємо ч. 1

[1] Suspicious Activity Reporting: FAQ Guide with a 5Ws Framework for Successful Reporting. 2026. URL: https://amlyze.com/suspicious-activity-reporting/

[2] SPECIAL REPORT: Suspicious activity reports surge; 2023 filings on pace for another record. URL: https://www.thomsonreuters.com/en-us/posts/investigation-fraud-and-risk/special-report-suspicious-activity-reports/

ст. 209-1 Кримінального кодексу України викласти у такій редакції: «1. Умисне неподання, несвоєчасне подання або подання недостовірної інформації про підозрілі фінансові операції». Причому доцільно доповнити статтю приміткою, яка міститиме чітке вичерпне визначення поняття «підозрілі фінансові операції» або ж критерії підозрілості. Однак дані пропозиції потребують подальшого наукового вивчення й обґрунтування.

Своєчасність і практичну значущість дослідження визначено тим, що запропоновані зміни дозволять усунути перевантаження тексту статті, сприятимуть однозначному розумінню кримінально-правової заборони та правильному її застосуванню.

Це дослідження сприяє зростанню обсягу знань щодо криміналізації неповідомлення про підозрілі операції. Проте існує потреба в проведенні подальших досліджень. Зокрема, доцільно детальніше вивчити поняття «підозрілі фінансові операції» з метою розроблення його вичерпного визначення.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Baranovska, T.V. (2023). Historical and legal analysis of the system for combating the legalization (laundering) of property obtained by crime. *Kyiv Law Journal*, 1, 252-260. DOI: 10.32782/klj/2023.1.38

[2] Brovko, V. (2016). Problematic aspects of determining the content of significant damage as a sign of the objective side of the crime provided for in Part 1 of Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 9, 132-138. Retrieved from https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/09/26.pdf

[3] Dabor, I.L. (2019). Crying wolf: an examination of the UK's suspicious activity report regime. *The Company Lawyer*, 40(4), 107-115. Retrieved from https://www.researchgate.net/profile/IghoDabor2/publication/385130196_Crying_wolf_an_examination_of_the_UK's_suspicious_activity_report_regime/links/67177f4909ba2d0c7617644d/Crying-wolf-an-examination-of-the-UKs-suspicious-activity-report-regime.pdf

[4] Gaviyau, W., & Sibindi, A.B. (2023). Global Anti-Money Laundering and Combating Terrorism Financing Regulatory Framework: A Critique. *Journal of Risk and Financial Management*, 16(7). DOI: 10.3390/jrfm16070313

[5] Jensen, R., Hansen, S., & Rose, K. (2026). Do More Suspicious Transaction Reports Lead to More Convictions for Money Laundering? *General Economics.* DOI: 10.48550/arXiv.2508.18932

[6] Kamenskyi, D.V., & Tytarenko, S.S. (2023). Virtual assets as a tool for legalizing property obtained by criminal means: a comparative legal aspect. *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University. Series "Law",* 2(80), 41-50. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.6

[7] Khan, H.U., Malik, M.Z., & Nazir S. (2024). Identifying the AI-based solutions proposed for restricting Money Laundering in Financial Sectors: Systematic Mapping. *Applied Artificial Intelligence*, 38(1). DOI: 10.1080/08839514.2024.2344415

[8] Levi, M. (2022). Lawyers as money laundering enablers? An evolving and contentious relationship. *Global Crime,* 23(2), 126-147. DOI: 10.1080/17440572.2022.2089122

[9] Litkevych, V. (2023). The system for combating money laundering in Germany - a review of the foreign source base. *Scientific review*, 5(90), 43-57. DOI: 10.26886/2311-4517.5(90)2023.2

[10] Meighan, S. (2026a). Analysis of Crypto-Related STRs. *Money Laundering and Crypto-Assets* (pp. 161-182). Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-3-032-13481-3_7

[11] Meighan, S. (2026b). The Case of FIU Ireland. *Money Laundering and Crypto-Assets* (pp. 129-160). Springer, Cham. 2026. P. 129–160. DOI: 10.1007/978-3-032-13481-3_6

[12] Nazzari, M., & Aziani, A. (2025). From (Possible) Detection to Action: The Real-World Impact of Suspicious Transaction Reports in Italy. *Crime Law Soc Change,* 83(44). DOI: 10.1007/s10611-025-10220-x

[13] Norton, S.D. (2018). Suspicion of money laundering reporting obligations: Auditor compliance, or sceptical failure to engage? *Critical Perspectives on Accounting*, 50, 56-66. DOI: 10.1016/j.cpa.2017.09.003.

[14] Osadchyi, V.I. (2022). Intentional violation of the requirements of the legislation on prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction (Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine). *Dictum factum,* 138-144.

[15] Panevski, D., Peráček, T., & Rentková, K. (2021). Analysis of the Practices of Financial Intelligence Units (FIUs) and Other Anti-money Laundering Agencies Within EU. *Studies in Systems, Decision and Control,* 376. DOI: 10.1007/978-3-030-76632-0_88

[16] Pellegrina, L., Maio, G., Masciandaro, D., & Saraceno, M. (2020). Organized crime, suspicious transaction reporting and anti-money laundering regulation. *Regional Studies,* 54(12), 1761-1775. DOI: 10.1080/00343404.2020.1772963
[17] Perelyhina, R.V., & Korotia, R.O. (2023). Issues of legislative regulation of counteraction to the legalization (laundering) of property obtained by crime: international mechanisms. *Journal of the Kyiv University of Law*, 4, 220-224. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2023.42
[18] Quintel, T. (2022). Data protection rules applicable to Financial Intelligence Units: still no clarity in sight. *ERA Forum*, 23, 53-74. DOI: 10.1007/s12027-021-00697-z
[19] Ryder, N. (2024). To Report or Not to Report? An Analysis of the Relationship Between Defence Against Terrorism Financing Suspicious Activity Reports and Fraud in the United Kingdom. *Comparative Perspectives on Law and Justice*, 116. DOI: 10.1007/978-3-031-59547-9_8
[20] Suprunova, I.V., & Shulha, Ye.A. (2025). The banking sector in the system of combating money laundering and terrorist financing in the context of ensuring the financial security of the state: a European vector of development. *Current problems of economics*, 12(294), 54-66. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-294-54-66
[21] Turksen, U., Benson, V., & Adamyk, B. (2024). Legal implications of automated suspicious transaction monitoring: enhancing integrity of AI. *J Bank Regul*, 25, 359-377. DOI: 10.1057/s41261-024-00233-2
[22] Vasylevych, V.V., & Levchenko, Yu.O. (2024). National system for preventing the legalization (laundering) of property obtained by crime. *Analytical and Comparative Law*, 1, 487-492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86
[23] Venherskyi, O.V. (2025). EU Directives and State Policy of the Republic of Lithuania on Harmonization of Mechanisms for Counteracting Money Laundering (in the Context of the Russian-Ukrainian War). *Economics, Management and Administration*, 2(112), 94-100. DOI: 10.26642/ema-2025-2(112)-94-100
[24] Vinnyk, M. (2025). The Experience of the United States of America in Identifying and Searching for Money, Valuables, and Other Property Obtained as a Result of Criminal Offenses. *Science and Law Enforcement,* 4(70), 176-184. DOI: 10.33270/05257004.18
[25] Volynets, R.A. (2022). Analysis of amendments to Article 209-1 of the Criminal Code of Ukraine and their impact on the practice of applying this criminal law norm. *Legal scientific electronic journal*, 8, 397-402. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/90
[26] Vozniuk, A., Boiko-Buzyl, Yu., & Budik, I. (2026). Legal principles of civil confiscation of illegal and unjustified assets: the experience of Georgia and prospects for its implementation in Ukraine. *Science and law enforcement*, 1(71), 7-24. DOI: 10.33270/05267101.1
[27] Zhuk, I.V., & Kaliz, A. (2022). International experience of criminal law countering the legalisation (laundering) of property obtained by criminal means: Retrospective and current trends. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 27(2), 29-39. DOI: 10.56215/0122272.29.

Список використаних джерел

[1] Барановська Т. В. Історико-правовий аналіз системи протидії легалізації (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом. *Київський часопис права*. 2023. Вип. 1. С. 252–260. DOI: 10.32782/klj/2023.1.38
[2] Бровко В. Проблемні аспекти визначення змісту істотної шкоди як ознаки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ч. 1 ст. 209-1 Кримінального кодексу України. *Підприємництво, господарство і право.* 2016. № 9. С. 132–138. URL: https://pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/09/26.pdf
[3] Dabor I. L. Crying wolf: an examination of the UK's suspicious activity report regime. *The Company Lawyer*. 2019. No. 40 (4). P. 107–115. URL: https://www.researchgate.net/profile/IghoDabor2/publication/385130196_Crying_wolf_an_examination_of_the_UK's_suspicious_activity_report_regime/links/67177f4909ba2d0c7617644d/Crying-wolf-an-examination-of-the-UKs-suspicious-activity-report-regime.pdf
[4] Gaviyau W., Sibindi A. B. Global Anti-Money Laundering and Combating Terrorism Financing Regulatory Framework: A Critique. *Journal of Risk and Financial Management*. 2023. No. 16 (7). DOI: 10.3390/jrfm16070313
[5] Jensen R., Hansen S., Rose K. Do More Suspicious Transaction Reports Lead to More Convictions for Money Laundering? *General Economics.* 2026. DOI: 10.48550/arXiv.2508.18932
[6] Каменський Д. В., Титаренко С. С. Віртуальні активи як інструмент легалізації майна, одержаного злочинним шляхом: порівняльно-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 2 (80). С. 41–50. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.6
[7] Khan H. U., Malik M. Z., Nazir S. Identifying the AI-based solutions proposed for restricting Money Laundering in Financial Sectors: Systematic Mapping. *Applied Artificial Intelligence*. 2024. No. 38 (1). DOI: 10.1080/08839514.2024.2344415

[8] Levi M. Lawyers as money laundering enablers? An evolving and contentious relationship. *Global Crime.* 2022. No. 23 (2). P. 126–147. DOI: 10.1080/17440572.2022.2089122
[9] Літкевич В. Система боротьби з відмиванням коштів в Німеччині - огляд зарубіжної джерельної бази. *Scientific review*. 2023. № 5 (90). С. 43–57. DOI: 10.26886/2311-4517.5(90)2023.2
[10] Meighan S. Analysis of Crypto-Related STRs. *Money Laundering and Crypto-Assets.* Springer, Cham. 2026. P. 161–182. DOI: 10.1007/978-3-032-13481-3_7
[11] Meighan S. The Case of FIU Ireland. *Money Laundering and Crypto-Assets.* Springer, Cham. 2026. P. 129–160. DOI: 10.1007/978-3-032-13481-3_6
[12] Nazzari M., Aziani A. From (Possible) Detection to Action: The Real-World Impact of Suspicious Transaction Reports in Italy. *Crime Law Soc Change.* 2025. No. 83 (44). DOI: 10.1007/s10611-025-10220-x
[13] Norton S. D. Suspicion of money laundering reporting obligations: Auditor compliance, or sceptical failure to engage? *Critical Perspectives on Accounting*. 2018. Vol. 50. P. 56–66. DOI: 10.1016/j.cpa.2017.09.003.
[14] Осадчий В. І. Умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209-1 КК України). *Dictum factum.* 2022. С. 138–144.
[15] Panevski D., Peráček T., Rentková K. Analysis of the Practices of Financial Intelligence Units (FIUs) and Other Anti-money Laundering Agencies Within EU. *Studies in Systems, Decision and Control*. 2021. Vol. 376. DOI: 10.1007/978-3-030-76632-0_8
[16] Pellegrina L., Maio G., Masciandaro D., Saraceno M. Organized crime, suspicious transaction reporting and anti-money laundering regulation. *Regional Studies.* 2020. No. 54 (12). P. 1761–1775. DOI: 10.1080/00343404.2020.1772963
[17] Перелигіна Р. В., Коротя Р. О. Питання законодавчого регулювання протидії легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом: міжнародні механізми. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 4. С. 220–224. DOI: 10.36695/2219-5521.4.2023.42
[18] Quintel T. Data protection rules applicable to Financial Intelligence Units: still no clarity in sight. *ERA Forum*. 2022. No. 23. P. 53–74. DOI: 10.1007/s12027-021-00697-z
[19] Ryder N. To Report or Not to Report? An Analysis of the Relationship Between Defence Against Terrorism Financing Suspicious Activity Reports and Fraud in the United Kingdom. *Comparative Perspectives on Law and Justice*. 2024. Vol. 116. DOI: 10.1007/978-3-031-59547-9_8
[20] Супрунова І. В., Шульга Є. А. Банківський сектор у системі протидії відмиванню грошей та фінансування тероризму в контексті забезпечення фінансової безпеки держави: європейський вектор розвитку. *Актуальні проблеми економіки*. 2025. № 12 (294). С. 54–66. DOI: 10.32752/1993-6788-2025-1-294-54-66
[21] Turksen U., Benson V., Adamyk B. Legal implications of automated suspicious transaction monitoring: enhancing integrity of AI. *J Bank Regul*. 2024. No. 25. P. 359–377. DOI: 10.1057/s41261-024-00233-2
[22] Василевич В. В., Левченко Ю. О. Національна системи запобігання легалізації (відмиванню) майна, одержаного злочинним шляхом. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2024. № 1. С. 487-492. DOI: 10.24144/2788-6018.2024.01.86
[23] Венгерський О. В. Директиви ЄС та державна політика Литовської республіки щодо гармонізації механізмів протидії легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом (у контексті російсько-української війни). *Економіка, управління та адміністрування.* 2025. № 2 (112). С. 94–100. DOI: 10.26642/ema-2025-2(112)-94-100
[24] Вінник М. Досвід Сполучених Штатів Америки у виявленні й розшуку грошей, цінностей та іншого майна, одержаного внаслідок кримінальних правопорушень. *Наука і правоохорона.* 2025. Вип. 4 (70). С. 176–184. DOI: 10.33270/05257004.18
[25] Волинець Р. А. Аналіз змін до статті 209-1 Кримінального кодексу України та їх вплив на практику застосування цієї кримінально-правової норми. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2022. № 8. С. 397–402. DOI: 10.32782/2524-0374/2022-8/90
[26] Вознюк А., Бойко-Бузиль Ю., Будік І. Правові засади цивільної конфіскації незаконних і необґрунтованих активів: досвід Грузії та перспективи його імплементації в Україні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 1 (71). С. 7–24. DOI: 10.33270/05267101.1
[27] Zhuk I. V., Kaliz A. International experience of criminal law countering the legalisation (laundering) of property obtained by criminal means: Retrospective and current trends. *Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2022. No. 27 (2). P. 29–39. DOI: 10.56215/0122272.29

KHLYSTUN Volodymyr
Lecturer at the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0007-2002-8480

The Foreign Experience of Criminalization of Failure to Report Suspicious Transactions: Lessons for Ukraine

Abstract. The article attempts to understand foreign experience of criminalization of failure to report suspicious transactions. It is noted that in today's conditions, the issue of preventing and combating the legalization (laundering) of proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction is becoming increasingly relevant. After all, against the backdrop of the development of military conflicts, the problem of legalization (laundering) of proceeds in Ukraine and the world is constantly gaining momentum. The purpose of the work is to understand foreign experience of criminalization of failure to report suspicious transactions in the context of clarifying the possibility and limits of its implementation in Ukraine. For this purpose, the relevant legislative acts of the USA, Great Britain, Italy and Ukraine, as well as scientific literature on the topic, were selected and processed using formal-legal, system-structural, comparative-legal and qualitative methods of cognition. As a result, it was established that the analogue of the intentional violation of the requirements of the legislation on the prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction, provided for by the criminal legislation of Ukraine, is the criminally punishable act in the form of failure to report suspicious transactions, also enshrined in the legislation of the United States of America, Great Britain and Italy. However, despite the undoubted positiveness of this approach to determining the objective side of the crime under investigation, the national legislation of the above-mentioned countries in this area is not devoid of shortcomings that hinder the effective application of criminal liability for failure to report suspicious transactions as an important component of the mechanism for preventing and combating the legalization (laundering) of proceeds from crime, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction. In particular, this concerns the terminological uncertainty of suspicion as a key feature. The current legislation of the United States of America, Great Britain and Italy does not contain a universal definition of what is considered a suspicious transaction. Such a legal gap calls into question the possibility of implementing the main task of criminal liability for failure to report suspicious transactions - to ensure effective prevention and counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction, leading to an overload of the system with often unfounded reports. The scientific novelty of the work is presented in the form of the author's concept for reforming the relevant criminal law norms of Ukraine in the area under study. The article concludes with an indication of possible steps that can be taken to increase the effectiveness of the mechanism for preventing and countering the legalization (laundering) of proceeds from crime, financing of terrorism and financing of the proliferation of weapons of mass destruction, which reflect the practical value of the work.

Keywords: criminally punishable offenses; criminalization of acts; suspicious transactions; failure to report financial information; counteraction to the legalization (laundering) of proceeds from crime; criminal legislation of Ukraine; foreign experience.

DOI: 10.33270/05267202.25
УДК 343.985 (477)

ШЕВЧУК Віталій*
аспірант Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
61002, вул. Сковороди Григорія, 49, м. Харків, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-4893-2061

Загальні правила оцінки висновку експерта в кримінальному провадженні

Анотація. У статті проведено комплексне теоретико-правове дослідження загальних правил оцінювання висновку експерта в кримінальному провадженні. Проаналізовано нормативні положення кримінального процесуального законодавства України, які визначають висновок експерта як самостійне процесуальне джерело доказів, а також критерії його перевірки й оцінювання. Обґрунтовано, що висновок експерта не має наперед установленої доказової сили та підлягає оцінюванню нарівні з іншими доказами з позицій належності, допустимості, достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку. Увагу зосереджено на аналізі специфіки висновку експерта як результату використання спеціальних знань, що обумовлює складність його оцінювання суб'єктами доказування. Встановлено, що перевірка висновку експерта має охоплювати аналіз законності призначення та проведення експертизи, компетентності експерта, достатності об'єктів дослідження, наукової обґрунтованості застосованих методик, логічності викладення, повноти відповідей і відповідності висновку іншим доказам у кримінальному провадженні. Досліджено проблему суб'єктивізму експертної діяльності, який може виявлятися під час вибору об'єктів дослідження, методик, технічних засобів, інтерпретації результатів і формулювання підсумкових висновків. Окремо акцентовано на ризиках використання псевдонаукових або недостатньо апробованих методик, а також на необхідності перевірки їх наукової валідності та придатності для конкретної пізнавальної ситуації. Увагу зосереджено на стандартах оцінювання експертних висновків у практиці Європейського суду з прав людини, зокрема принципах змагальності, рівності сторін, незалежності експерта й забезпеченні права сторони захисту на ефективне спростування доказів обвинувачення. Сформульовано висновок про необхідність подальшого вдосконалення критеріїв оцінювання висновку експерта, меж його компетенції та порядку реагування на суперечності між різними експертними дослідженнями.

Ключові слова: кримінальне провадження; доказ; висновок експерта; судовий експерт; оцінювання доказу; перевірка доказу.

Історія статті:
Отримано: 09.03.2026
Прийнято: 17.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Шевчук В. Загальні правила оцінки висновку експерта в кримінальному провадженні. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 238–247. DOI: 10.33270/05267202.25

*Відповідальний автор

© Шевчук В., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Висновок експерта є одним із провідних джерел доказів у кримінальному провадженні. Завдяки використанню спеціальних знань забезпечують можливість встановлення обставин, які не можуть бути з'ясовані лише шляхом проведення слідчих (розшукових) чи судових дій. Важливе значення експертні дослідження набувають у кримінальних провадженнях, у яких призначення експертизи є обов'язковим відповідно до закону або ж у контексті з'ясування обставин, що підлягають доказуванню.

Водночас практика засвідчує, що наявність висновку експерта не гарантує правильності прийнятого процесуального рішення. Висновок експерта, як і будь-який інший доказ, підлягає перевірці та оцінюванню з позицій належності, допустимості, достовірності, а в сукупності з іншими доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття законного й обґрунтованого рішення. Особливу складність становлять ситуації, коли висновки експертів є суперечливими, неповними, недостатньо обґрунтованими, виходять за межі компетенції експерта або містять ознаки фактичного вирішення правничих питань, що належать до виключної компетенції слідчого, прокурора чи суду[1].

Проблематика оцінювання висновку експерта традиційно знаходиться в центрі уваги науковців і практиків, оскільки саме від правильного розуміння змісту, структури, логіки й доказового значення висновку експерта безпосередньо залежить ефективність доказування в кримінальному провадженні.

Попри значну кількість наукових праць, присвячених проблемам судової експертизи, аспекти оцінки висновку експерта залишаються дискусійними. Ідеться насамперед про критерії перевірки наукової обґрунтованості висновку, межі компетенції експерта, співвідношення спеціальних знань і правової оцінки, порядок реагування на неузгодженості між різними експертними висновками, а також підстави для призначення додаткової, повторної, комісійної чи комплексної експертиз. Не кожна спірна обставина в кримінальному провадженні може бути вирішена шляхом призначення експертизи й отримання висновку експерта, який надалі використовуватимуть як визначальний аргумент на користь певної процесуальної позиції (Tsyhaniuk, & Shulhin, 2023, p. 19). У зв'язку з цим дослідження загальних правил оцінювання висновку експерта в кримінальному провадженні має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки спрямоване на підвищення якості доказування та забезпечення ухвалення законних й обґрунтованих процесуальних рішень.

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Матеріали та методи

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, що застосовували з метою визначення змісту, критеріїв та особливостей оцінювання висновку експерта в кримінальному провадженні, а також були спрямовані на встановлення його місця в системі доказування та процесуального значення під час ухвалення процесуальних рішень. Нормативна основа дослідження полягає в аналізі положень КПК України щодо доказів і доказування (ст. 84, 86, 94), висновку експерта як процесуального джерела доказів (ст. 101, 102), порядку призначення та проведення експертизи (ст. 242–245), а також суміжних положень Закону України «Про судову експертизу» і постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах».

У межах дослідження використано діалектичний метод, який забезпечив комплексне розуміння природи висновку експерта як особливого процесуального джерела доказів і дав змогу виявити внутрішні суперечності між спеціальними знаннями експерта й необхідністю їх оцінювання суб'єктами доказування, які не завжди мають відповідну фахову підготовку. Системний підхід застосовано для розгляду висновку експерта як складного елементу механізму доказування, що знаходиться у взаємозв'язку з іншими доказами, процесуальними рішеннями, результатами слідчих (розшукових) дій та іншими формами використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Структурно-функціональний метод дав змогу визначити внутрішню будову процесу оцінювання висновку експерта й виокремити його основні елементи, серед яких: перевірка законності призначення та проведення експертизи, компетентності експерта, достатності об'єктів дослідження, логічності викладення, повноти відповідей, наукової обґрунтованості й відповідності висновку іншим доказам у кримінальному провадженні. Формально-юридичний метод використано для тлумачення нормативних дефініцій та конструкцій, зокрема понять «висновок експерта», «компетенція експерта», «додаткова експертиза», «повторна експертиза», «комісійна експертиза», «комплексна експертиза», а також для встановлення юридичних наслідків порушення процесуального порядку призначення та проведення експертного дослідження.

Емпіричну основу дослідження становлять узагальнені відомості про слідчі та судові ситуації оцінювання висновків експертів у кримінальному провадженні, зокрема випадки наявності суперечливих, неповних, імовірних або недостатньо обґрунтованих висновків, виходу експерта за межі своєї компетенції, використання неналежних методик, а також розбіжностей між результатами різних експертних досліджень.

Сукупність використаних методів забезпечила комплексний аналіз загальних правил оцінювання висновку експерта, дозволила встановити його місце в системі доказів і сформулювати обґрунтовані висновки щодо напрямів удосконалення правозастосовної практики в цій сфері.

Огляд літератури

Учені вже неодноразово досліджували різні аспекти оцінювання висновку експерта. Зокрема, О. Баулін та О. Ізотов (2021) схарактеризували процесуальні та криміналістичні аспекти перевірки висновку експерта. Науковці акцентують на тому, що перевірка висновку експерта має охоплювати аналіз законності призначення експертизи, компетентності експерта, належності об'єктів дослідження, наукової обґрунтованості застосованих методик, повноти відповідей на поставлені запитання, а також того, що експерт не виходив за межі своєї компетенції.

Аспекти дослідження висновку експерта в суді першої інстанції висвітлено в праці О. Кучинської та О. Пилипчук (2020). Авторки обґрунтовують, що питання допустимості висновку експерта остаточно вирішує суд під час оцінки доказів у нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. Учені зазначають, що дослідження висновку експерта в суді має передбачати не лише його оголошення, а й можливість допиту експерта, уточнення методики проведення дослідження, причин формулювання відповідних висновків, а також перевірку того, чи не містить висновок правових оцінок або тверджень, що належать до компетенції суду.

Важливе значення для дослідження критеріїв оцінки висновку експерта має праця Д. Пучка (2020) «Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи». Автор зауважує, що належність і допустимість є базовими критеріями оцінювання висновку експерта, оскільки саме вони дають змогу встановити, чи стосується експертний висновок предмета доказування та чи було його отримано в спосіб, передбачений законом. Науковець обґрунтовує, що висновок експерта, як і будь-який інший доказ, не має наперед встановленої сили, а тому підлягає всебічній перевірці судом, слідчим і прокурором.

Окремий напрям наукових досліджень стосується помилок у судово-експертній діяльності та їх впливу на результати доказування. Зокрема, І. Завдов'єва зі співавторами (2018) у праці «Помилка та її значення в судово-експертній діяльності» аргументують необхідність виявлення обставин, які можуть свідчити про необ'єктивність або помилковість експертного дослідження. Ідеться, зокрема, про порушення методики дослідження, використання недостатнього обсягу вихідних даних, неповноту дослідження, вихід експерта за межі своєї компетенції, а також наявність обставин, що виключають його участь у кримінальному провадженні.

Проблематику допустимості висновку експерта детально досліджують у своїх працях А. Воробчак (2019), О. Кравченко та Р. Заверико (2020), А. Тичишин (2023), М. Щербаковський, М. Дементьєв та А. Проценко (2022; 2023). Автори обґрунтовують, що первинним етапом оцінювання висновку експерта є встановлення його допустимості. Вони виокремлюють низку процесуальних порушень, які можуть обумовлювати недопустимість такого доказу, зокрема призначення експертизи неналежним.

Питання суб'єктивізму експерта як чинника, що може впливати на достовірність і переконливість висновку, розглянуто в праці О. Дуфенюк (2019) «Суб'єктивізм експерта у кримінальному провадженні». Авторка зосереджує увагу на те, що навіть за умови використання науково обґрунтованих методик результати експертного дослідження можуть частково залежати від професійного досвіду, рівня підготовки, індивідуального сприйняття та особистих переконань експерта. У зв'язку з цим важливе значення має вимога щодо належного мотивування експертного висновку, чіткого обґрунтування використаних методів, логіки дослідження та підстав для формулювання відповідних висновків.

У науковій літературі аналізують і процедуру рецензування висновку експерта як способу перевірки його якості й обґрунтованості. Зокрема, О. Лук'янчук (2021) у праці «Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі» стверджує, що висновок експерта нерідко є одним із ключових засобів доказування, а тому його рецензування можна використовувати для виявлення методологічних помилок, суперечностей, недостатньої аргументованості чи порушень процедури проведення дослідження. Водночас автор вважає, що рецензія не може підміняти собою повторну експертизу та не має самостійного доказового значення, однак може бути підставою для критичної оцінки висновку або призначення додаткового чи повторного дослідження.

Важливий внесок у дослідження цієї проблематики зробив також В. Бажанюк (2021). Автор зазначає, що оцінка висновку експерта є складним елементом доказування, оскільки кожна зі сторін кримінального провадження може по-різному сприймати його зміст і значення. У зв'язку з цим необхідно враховувати не лише процесуальні критерії допустимості та належності, а й рівень обґрунтованості висновку, його відповідність іншим доказам, відсутність внутрішніх суперечностей і виходу за межі спеціальних знань експерта.

Отже, аналіз сучасної літератури засвідчує, що оцінювання висновку експерта має охоплювати не лише формальну перевірку процесуального порядку його отримання, а й змістовний

аналіз його логічності, наукової переконливості, повноти, узгодженості та об'єктивності. Увагу слід спрямовувати на можливі вияви суб'єктивізму експерта, методологічні помилки, суперечності між різними висновками, а також необхідність використання рецензування, допиту експерта чи призначення додаткової або повторної експертизи.

Отже, аналіз наукової літератури засвідчує, що більшість досліджень присвячена окремим процесуальним і криміналістичним аспектам перевірки й оцінювання висновку експерта. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання комплексного визначення загальних правил оцінки експертного висновку, критеріїв його наукової обґрунтованості, меж компетенції експерта, особливостей оцінки суперечливих висновків, а також підстав для призначення додаткових і повторних експертиз.

Результати й обговорення

Висновок експерта є процесуальним документом, у якому відображають перебіг, зміст і результати проведеного експертного дослідження. У ньому експерт викладає відомості про об'єкти дослідження, застосовані методики, перебіг дослідних дій, отримані результати, а також формулює мотивовані відповіді на запитання, поставлені стороною кримінального провадження, слідчим суддею чи судом. Обов'язковою ознакою такого висновку є його обґрунтованість, тобто наявність чіткої логічної та наукової аргументації, яка надає можливість перевірити правильність висновків і простежити взаємозв'язок між вихідними даними, здійсненим дослідженням і кінцевим результатом[1].

Специфіка висновку експерта полягає в тому, що він ґрунтується не на безпосередньому сприйнятті обставин кримінального правопорушення, а на використанні спеціальних знань у галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла чи інших сфер професійної діяльності. Саме завдяки цьому експертне дослідження дає змогу встановити факти й обставини, які не можуть бути з'ясовані за допомогою звичайних процесуальних засобів доказування.

Водночас висновок експерта не має наперед установленої сили та підлягає оцінюванню на загальних підставах нарівні з іншими доказами. Це безпосередньо випливає з ч. 2 ст. 94 КПК України, відповідно до якої жоден доказ не має наперед визначеного значення для слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду[2]. Тому навіть належно оформлений і науково обґрунтований висновок експерта не можна автоматично визнавати достовірним без перевірки його належності, допустимості, внутрішньої логічності, повноти й узгодженості з іншими матеріалами кримінального провадження.

Висновок експерта посідає особливе місце в системі доказів, оскільки є результатом самостійної професійної діяльності особи, яка володіє спеціальними знаннями. У цьому контексті слушною є позиція В. Вапнярчука (2017), відповідно до якої експертна діяльність має автономний характер, виходить за межі суто процесуальної діяльності й регламентована не лише нормами кримінального процесуального законодавства, а й спеціальними нормативно-правовими актами у сфері судової експертизи. Вирішення питань щодо вибору методики дослідження, способу проведення експертизи, обсягу необхідних дослідницьких дій та інтерпретації отриманих результатів належить до виключної компетенції експерта. Сторони кримінального провадження та суд не вправі втручатися у зміст експертного дослідження або визначати, як його слід проводити, оскільки це суперечило б принципу незалежності експерта та могло б поставити під сумнів об'єктивність і наукову достовірність його висновку[3].

Учені слушно акцентують на певному суб'єктивізмі в діяльності судового експерта. Зокрема, О. Дуфенюк (2019) зауважує, що суб'єктивний чинник у судово-експертній діяльності може виявлятися майже на всіх етапах проведення експертизи – від моменту визначення достатності вихідних матеріалів до формулювання кінцевих висновків. Насамперед це стосується вибору об'єктів дослідження. Один експерт може визнати наданий обсяг матеріалів достатнім і здійснювати дослідження виключно на їх підставі, натомість інший, оцінюючи ті самі вихідні дані, вважатиме за необхідне витребувати додаткові об'єкти, зразки, документи чи іншу інформацію, без якої неможливо дійти обґрунтованого висновку.

Суб'єктивізм також виявляється під час вибору методики дослідження та технічних засобів, що використовує експерт. За наявності кількох допустимих методів дослідження експерт самостійно визначає, який із них буде найдоцільнішим і здатним забезпечити достовірний результат. Аналогічно він вирішує, які технічні прилади, програмне забезпечення, вимірювальні засоби чи інші інструменти необхідно застосувати в конкретному випадку. Усе це безпосередньо впливає як на процес дослідження, так і на його кінцевий результат.

Ще суттєвіше суб'єктивний елемент виявляється на стадії інтерпретації отриманих результатів. Саме експерт визначає, яке значення мають встановлені збіги або розбіжності, наскільки вони є суттєвими, чи достатньо їх для категоричного висновку, чи, навпаки, вони дають змогу сформулювати лише ймовірне судження. Особливо

[1] Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

[2] Там само.

[3] Там само.

складними є питання визначення критеріїв оцінювання ідентифікаційних ознак, ступеня їх вираженості та значущості.

У сучасній науці немає єдиного підходу до того, які критерії мають переважати під час оцінювання результатів експертного дослідження. Частина науковців керується пріоритетом якісних характеристик, які ґрунтуються на професійному досвіді експерта, його здатності оцінювати ознаки в їх сукупності та формувати внутрішнє переконання. Інші дослідники, навпаки, вважають за необхідне максимально перейти до використання кількісних критеріїв, статистичних моделей і математичних розрахунків. Саме тому фізико-хімічні, генетичні, дактилоскопічні, трасологічні й інші дослідження, у яких використовують вимірювання, числові показники та статистичний аналіз, традиційно сприймають як об'єктивніші. Натомість експертизи, побудовані переважно на візуальному сприйнятті, описовому аналізі та професійному досвіді, безпосередньо залежать від суб'єктивного бачення експерта.

Суб'єктивізм тісно пов'язаний з особистими та професійними рисами особи, яка проводить дослідження. Рівень кваліфікації, практичний досвід, уважність, добросовісність, терплячість, здатність до концентрації, аналітичне мислення та навіть психологічний стан експерта можуть істотно впливати на якість його роботи. У низці видів експертиз, зокрема під час мікроморфологічного дослідження волосся, почеркознавчих, трасологічних чи портретних досліджень, саме поєднання спеціальних знань із високим рівнем професійної спостережливості та зорової пам'яті визначає можливість досягнення точного результату.

Окрему небезпеку, слушно зауважує О. Дуфенюк (2019), становить використання псевдонаукових або недостатньо апробованих методик, які лише зовні створюють враження наукової обґрунтованості. У міжнародній практиці такі явища позначають терміном *junk science*. Ідеться про випадки, коли експерт використовує методи, які не були перевірені науковою спільнотою, не мають достатньої емпіричної бази, не проходили незалежної верифікації або взагалі є вигаданими. Відомі ситуації, коли експерти посилалися на методики, яких насправді не було, фіктивні джерела чи вигаданих авторів для того, щоб надати власному висновку переконливості. Саме у зв'язку з цим у низці держав, зокрема у США, сформувався стандарт Дауберта, який передбачає перевірку наукової валідності методики, її апробації, рівня визнання професійною спільнотою, можливості перевірки результатів і рівня похибки.

Найнебезпечнішими виявами суб'єктивізму є випадки, коли він стає причиною експертної помилки. Наслідком цього можуть бути неправильна кваліфікація кримінального правопорушення, помилкове визначення ролі особи у вчиненні злочину, необґрунтоване застосування запобіжних заходів або ухвалення незаконного судового рішення.

Зауважимо, що в українському кримінальному процесі застосовують змішану модель оцінки доказів. Її особливість полягає в поєднанні принципу внутрішнього переконання із законодавчо визначеними критеріями оцінки доказової інформації. Слідчий, прокурор, слідчий суддя та суд повинні оцінювати кожний доказ з позицій належності, допустимості й достовірності, а сукупність доказів – з погляду достатності та взаємного зв'язку для прийняття законного й обґрунтованого процесуального рішення.

У цьому контексті висновок експерта не є винятком і підлягає оцінюванню за загальними правилами доказування. Якщо об'єкти, які досліджував експерт, не пов'язані з предметом доказування в конкретному кримінальному провадженні або поставлені перед ним питання не мають значення для встановлення обставин справи, такий висновок втрачає ознаку належності. Неналежність висновку може бути зумовлена як помилками особи чи органу, які призначили експертизу, наприклад, через неправильне формулювання запитань або надання неналежних об'єктів, так і діями експерта, якщо він дослідив матеріали, що не мають відношення до кримінального провадження.

Критерієм достовірності експертного висновку є відсутність у матеріалах кримінального провадження або серед результатів дослідження таких фактичних даних, які суперечили б сформульованим експертом висновкам або ставили під сумнів їх правильність. Тобто висновок може вважатися обґрунтованим лише тоді, коли не встановлено жодного достовірного чи технічно можливого факту, явища або обставини, які не сумісні з логікою проведеного дослідження та його кінцевими результатами.

Відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8, під час перевірки й оцінювання висновку експерта суд повинен встановити, чи було дотримано вимог законодавства під час призначення та проведення експертизи, а також чи не допущено процесуальних порушень, здатних вплинути на допустимість отриманого висновку. Окремо необхідно з'ясувати, чи не було обставин, які виключають участь експерта у кримінальному провадженні, серед яких наявність особистої заінтересованості, родинних чи службових зв'язків з учасниками процесу, попередня участь у справі в іншому процесуальному статусі або інші фактори, що можуть поставити під сумнів його неупередженість. Такий підхід узгоджується зі ст. 4 Закону України «Про судову експертизу», відповідно до якої незалежність експерта і правильність його висновку забезпечують, зокрема, законодавчо визначеним порядком його призначення та проведення експертизи.

Суд також зобов'язаний оцінити компетентність експерта, рівень його спеціальних знань, досвіду та кваліфікації, а також перевірити, чи не вийшов він за межі своєї компетенції. Експерт не має права вирішувати питання права, давати юридичну оцінку діям особи або підміняти собою суд у вирішенні питань, що належать до виключної компетенції органу правосуддя.

Важливим аспектом є перевірка достатності об'єктів, які були надані експертові для дослідження. Якщо обсяг матеріалів був недостатнім, а експерт не клопотав про надання додаткових об'єктів, це може негативно вплинути на повноту й достовірність висновку.

Крім того, суд повинен оцінювати, наскільки повно експерт відповів на поставлені перед ним питання, чи відповідають його висновки іншим фактичним даним, установленим у кримінальному провадженні, а також чи є логічний зв'язок між дослідною частиною висновку та його підсумковими положеннями. Будь-які суперечності між описом здійсненого дослідження та сформульованими висновками можуть свідчити про недостатню обґрунтованість експертного висновку та знижувати його доказове значення[1].

У цьому контексті важливе значення має оцінка висновку експерта, адже він нерідко є одним із ключових доказів, здатних підтвердити або, навпаки, поставити під сумнів окремі елементи обвинувачення. Проте навіть за умови, що експерт використовує методику, зареєстровану відповідно до Порядку атестації та державної реєстрації методик проведення судових експертиз, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2008 року № 595, це не виключає необхідності перевірки її придатності для конкретної ситуації.

Оцінювання висновку експерта має охоплювати не лише аналіз правильності оформлення документа чи повноти відповідей на поставлені питання, а й перевірку того, наскільки обрана методика є релевантною до конкретного об'єкта дослідження, чи відповідає вона сучасному рівню наукових знань, чи надає можливість отримати достовірний результат саме в тих умовах, у яких проводили дослідження. Одна й та сама методика може бути науково визнаною та формально допустимою, однак не забезпечувати належного результату в окремій пізнавальній ситуації через специфіку об'єкта, недостатність вихідних даних або особливості досліджуваних слідів.

У випадках, коли слідчий, прокурор, захисник чи суд під час оцінювання висновку експерта не володіють достатнім обсягом спеціальних знань для оцінки правильності вибору методики або достовірності отриманих результатів, вони мають право залучити спеціаліста відповідно до ч. 3 ст. 71 та ст. 360 КПК України. Спеціаліст може надати консультацію щодо наукової обґрунтованості методики, правильності її застосування, повноти дослідження, наявності можливих похибок або альтернативних способів вирішення поставлених питань.

Допомогу залученого спеціаліста можуть використовувати з метою перевірки висновку, якою слід вважати комплексну діяльність, спрямовану на з'ясування правильності проведеного дослідження та обґрунтованості сформульованих експертом висновків. Її об'єктом є ті елементи експертного висновку, які породжують сумніви стосовно достовірності дослідження або не узгоджуються з уже встановленими обставинами кримінального провадження. Предметом такої перевірки є фактичні дані, аргументи й відомості, викладені в сумнівних частинах висновку, а також інформація, що суперечить іншим доказам у справі (Dementiev, 2023).

Для дотримання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» недостатньо встановити, що версія сторони обвинувачення виглядає переконливішою або ймовірнішою, ніж позиція сторони захисту. Необхідно, щоб усі обґрунтовані сумніви щодо обставин події, ролі обвинуваченого, механізму вчинення кримінального правопорушення та інших істотних фактів були усунуті шляхом дослідження належних, допустимих, достовірних і достатніх доказів. Лише за умови, коли сукупність установлених у суді фактів логічно й послідовно узгоджується виключно з версією обвинувачення, а інші можливі пояснення подій спростовані, суд може дійти висновку про винуватість особи (Volobuiev, 2025).

Водночас аналіз судової практики засвідчує, що суди далеко не завжди здійснюють повну та комплексну перевірку висновків експертів. Лише в незначній частині судових рішень досліджується вся сукупність обставин, які мають значення для оцінки експертного висновку як джерела доказів. Це засвідчує наявність суттєвих проблем у практиці оцінювання експертних висновків, що своєю чергою може призводити до використання в доказуванні неналежних або недопустимих результатів експертної діяльності.

Увагу слід спрямувати на процесуальному статусі експерта під час судового розгляду. Експерта може бути викликано до суду для надання роз'яснень або уточнення змісту його висновку, однак він має виступати саме як експерт, а не як свідок. Допит експерта в статусі свідка створює ризик втрати ним можливості надалі брати участь у цьому кримінальному провадженні як експерт. У такому випадку виникають підстави для його відводу, а результати проведених ним додаткових чи повторних експертиз можуть бути поставлені під сумнів або навіть визнані недопустимими доказами. Саме тому чинне кримінальне процесуальне законо-

[1] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text

давство передбачає, що особа, яка проводила експертизу, має право надавати пояснення щодо її змісту виключно в межах свого процесуального статусу експерта.

Особливості оцінки експертного висновку безпосередньо залежать і від виду проведеної експертизи. Найскладнішими з позицій доказового значення є додаткові та повторні експертизи, оскільки їх призначення свідчить про наявність сумнівів щодо попереднього висновку, його неповноти, суперечливості або недостатньої обґрунтованості.

Під час оцінювання висновку експерта необхідно враховувати й положення п. 13 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 1997 року № 8[1], відповідно до яких у разі проведення кількох експертиз щодо одного й того самого предмета кожен висновок підлягає самостійній та всебічній оцінці. Це стосується комплексних, комісійних, додаткових і повторних експертиз, а також окремих висновків експертів, які входили до складу комісії, але не погодилися зі спільним рішенням і не підписали загальний висновок.

У таких випадках суд, слідчий або прокурор мають оцінювати кожний висновок з позицій повноти проведеного дослідження, об'єктивності, логічності, наукової обґрунтованості та переконливості наведених аргументів. Факт проведення повторної чи комісійної експертизи не означає автоматичної переваги її результатів над первинним висновком. Аналогічно не можна вважати більш достовірним висновок лише тому, що його виконав експерт із більшим досвідом роботи, працівник відомої експертної установи або спеціаліст із вищим професійним статусом.

Увагу привертають також висновки, сформульовані у ймовірній, умовній чи альтернативній формі. Такі висновки не дають категоричної відповіді на поставлене питання, а лише вказують на можливість або ймовірність певного факту, що значно ускладнює їх оцінку та потребує обов'язкового зіставлення з іншими доказами в кримінальному провадженні.

Зіставлення висновку експерта з іншими доказами в кримінальному провадженні можна вважати завершальним етапом оцінки. Висновок не можна розглядати ізольовано від показань свідків, потерпілих, пояснень підозрюваного, результатів слідчих дій, речових доказів, електронних даних й інших матеріалів справи. Лише перевірка його узгодженості із загальною системою доказів дає підстави для висновку про його доказове значення та можливість використання під час ухвалення процесуального рішення.

Також зауважимо, що під час оцінювання висновку експерта слід зважати й на стандарти, викладені в правових позиціях Європейського суду з прав людини. Слушно зазначає Н. Ахтирська (2019), що таке оцінювання не може обмежуватися лише перевіркою його формальної відповідності вимогам процесуального закону. Його слід здійснювати відповідно до стандартів справедливого судового розгляду, принципу змагальності та забезпечення рівності сторін у доступі до спеціальних знань.

Однією з важливих гарантій права на захист є можливість сторони поставити під сумнів висновок експерта шляхом його допиту, ініціювання додаткової або повторної експертизи, а також подання альтернативних висновків спеціалістів. У випадках коли суд без належного обґрунтування відмовляє у виклику експерта для допиту або в призначенні повторного експертного дослідження, це може свідчити про обмеження права сторони захисту на ефективне спростування доказів обвинувачення. Особливої актуальності такі ситуації набувають тоді, коли саме висновок експерта має визначальне значення для доказування винуватості особи.

Водночас експерт не повинен перетворюватися на фактичного представника сторони обвинувачення чи виконувати функцію підтвердження вже сформованої версії події. Його діяльність має ґрунтуватися на принципах незалежності, неупередженості й наукової об'єктивності. Будь-які форми процесуального або психологічного впливу на експерта, спроби схилити його до певних висновків, а також використання допиту експерта як способу зміни або коригування результатів дослідження суперечать сутності судово-експертної діяльності й можуть негативно впливати на допустимість і достовірність отриманих результатів.

Важливим є забезпечення стороні захисту реального доступу не лише до висновку експерта, а й до всіх матеріалів, які стали підставою для його формування. Ідеться, зокрема, про документи, результати досліджень, технічні записи, а також переклади матеріалів, отриманих у порядку міжнародної правової допомоги. Несвоєчасне відкриття таких матеріалів або надання їх у неповному обсязі істотно ускладнює можливість перевірки обґрунтованості висновку, формування заперечень і реалізації права на захист.

Отже, сучасний підхід до оцінки висновку експерта має ґрунтуватися не лише на перевірці його належності, допустимості та достовірності, а й на врахуванні процесуальних гарантій сторін, можливості критичного аналізу спеціальних знань, незалежності експерта й забезпеченні ефективного механізму спростування доказів, покладених в основу обвинувачення.

[1] Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах : постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 трав. 1997 р. № 8. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97#Text

Висновки

Висновок експерта є одним із найскладніших для оцінювання процесуальних джерел доказів, оскільки він ґрунтується на спеціальних знаннях у певній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла. Його оцінювання передбачає перевірку не лише змісту документа, а й широкого кола обставин, пов'язаних із дотриманням процесуального порядку призначення та проведення експертизи ще на стадії підготовки до її призначення. У зв'язку з цим оцінювання висновку експерта має одночасно ретроспективний і перспективний характер: з одного боку, воно спрямоване на перевірку вже здійснених процесуальних дій, а з іншого – на визначення можливості використання висновку для подальшого доказування. Доказове значення висновку експерта визначають не лише змістом сформульованих висновків, а й законністю призначення та проведення експертизи, компетентністю експерта, достатністю та належністю наданих йому матеріалів, правильністю застосованих методик, а також узгодженістю результатів дослідження з іншими доказами в кримінальному провадженні.

Оцінювання висновку експерта слід здійснювати відповідно до загальних правил доказування з огляду на критерії належності, допустимості, достовірності, достатності та взаємозв'язку з іншими доказами. Водночас висновок експерта не має наперед встановленої доказової сили й не може автоматично бути визнаним достовірним лише з огляду на спеціальний статус експерта, авторитет експертної установи або факт проведення повторної, комісійної чи комплексної експертизи. Вирішальне значення мають повнота проведеного дослідження, логічність викладення, наукова обґрунтованість, внутрішня узгодженість висновку й відсутність суперечностей між його дослідною частиною і кінцевими результатами.

Одним із найпроблемніших аспектів оцінювання висновку експерта є суб'єктивізм експертної діяльності, який може виявлятися під час вибору об'єктів дослідження, застосування певних методик і технічних засобів, інтерпретації отриманих результатів, а також формулювання підсумкових висновків. Особливу небезпеку становлять випадки використання недостатньо апробованих методів, неповноти дослідження, виходу за межі спеціальних знань або надання оцінок, що фактично мають правовий характер.

Для забезпечення дотримання стандарту доказування «поза розумним сумнівом» висновок експерта слід оцінювати не ізольовано, а в сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні. Пильної уваги потребують ситуації, коли у справі наявні кілька суперечливих висновків, висновки сформульовані в імовірній або альтернативній формі, експерт виходить за межі своєї компетенції та фактично намагається вирішувати питання права. У таких випадках доцільними є допит експерта, залучення спеціаліста, рецензування висновку, а також призначення додаткової чи повторної експертиз.

Сучасний стан правозастосовної практики засвідчує необхідність подальшого вдосконалення підходів до оцінювання експертних висновків. Насамперед це стосується розроблення чітких критеріїв перевірки наукової валідності застосованих методик, меж компетенції експерта, допустимості ймовірних висновків, а також порядку реагування на суперечності між різними експертними дослідженнями. Реалізація таких підходів сприятиме підвищенню якості доказування, забезпеченню об'єктивності судового розгляду й ухваленню законних та обґрунтованих процесуальних рішень.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Akhtyrska, N.M. (2019). Assessment of the conclusions of "scientific judges" in the practice of the European Court of Human Rights. *Criminalistics and Forensics,* 64, 125-137. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.09

[2] Baulin, O., & Izotov, O. (2021). Verification and assesment of an expert conclusion in criminal proceedings. *Forensic Science and Criminalistics*, 66, 95-108. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.11

[3] Bazhaniuk, V.V. (2021). Evaluation of the expert opinion in criminal proceedings. *Scientific Bulletin of the International Humanities University. Series: Jurisprudence*, 54(2), 110-113. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24

[4] Dementiev, M.V. (2023). Epistemological and Procedural principles of evaluation and verification of the expert's report. Doctor's thesis. Kharkiv.

[5] Dufeniuk, O.M. (2019). Expert's subjectivism in criminal proceedings. *Social and Legal Studios*, 4(6), 74-81. Retrieved from https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2789/1/12.pdf

[6] Kuchynska, O., & Pylypchuk, O. (2020). Research of the expert's conclusion in criminal proceedings in the court of first instance. *Forensic Science and Criminalistics*, 65, 19-25. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.02

[7] Kravchenko, O., & Zaveryko, R. (2020). Comprehensive assessment of expert conclusion in criminal proceedings. *Criminalistics and Forensics*, 65, 120-129. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.12

[8] Lukianchuk, O.I. (2021). Legality of reviewing an expert opinion in court proceedings. *Criminalistic Bulletin,* 1(35), 38-47. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38

[9] Puchko, D.V. (2020). Rrelevance and reliability of an expert conclusion as criteria for evaluating forensic examination. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics,* 22, 226-239. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.17
[10] Shcherbakovskyi, M., & Protsenko, A. (2023). Evaluation of the results of expert examination based on a probabilistic approach (based on foreign publications). *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 1(30), 50-69. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04
[11] Shcherbakovskyi, M.H., Dementiev, M.V., & Protsenko, A.M. (2022). Criteria and types of procedural violations as grounds for inadmissibility of an expert opinion. *Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs Named after E.O. Didorenko*, 3(99), 173-186. DOI: 10.33766/2524-0323.99.173-186
[12] Tsyhaniuk, Yu.V., & Shulhin, S.O. (2023). Disagreement with the expert's opinion as a result of the evaluation of evidence by internal conviction. *Forensic Herald*, 2(40), 16-29. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16
[13] Tymchyshyn, A.M. (2023). Forensic examination as a procedural form of using special knowledge in criminal proceedings. *South Ukrainian Law Journal*, 1, 228-235. DOI: 10.32850/sulj.2023.1.40
[14] Volobuiev, A.F. (2025). Procedure for evaluating an expert's opinion in criminal proceedings. *Analytical and Comparative Jurisprudence,* 3(3), 39-43. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.5
[15] Vorobchak, A.R. (2019). The expert opinion as a source of evidences in criminal proceedings. *Extended abstract of candidate's thesis.* Odesa.
[16] Zavdovieva, I.H., Horbenko, V.O., Diachenko, O.M., & Cherkashyna, N.O. (2018). Error and its significance in forensic expert activity. *Forensic Herald*, 2(30), 31-39. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-31

Список використаних джерел

[1] Ахтирська Н. М. Оцінка експертних висновків наукових суддів у практиці Європейського суду з прав людини. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. № 64. С. 125–137. DOI: 10.33994/kndise.2019.64.09
[2] Баулін О., Ізотов О. Перевірка і оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза.* 2021. № 66. С. 95–108. DOI: 10.33994/kndise.2021.66.11
[3] Бажанюк В. В. Оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2021. № 54. Т. 2. С. 110–113. DOI: 10.32841/2307-1745.2021.54.2.24
[4] Дементьєв М. В. Гносеологічні та процесуальні засади оцінки і перевірки висновку експерта : дис. … д-ра філософії : 081 «Право». Харків, 2023. 243 с.
[5] Дуфенюк О. М. Суб'єктивізм експерта у кримінальному провадженні. *Соціально-правові студії.* 2019. Вип. 4 (6). С. 74–81. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/2789/1/12.pdf
[6] Кучинська О., Пилипчук О. Дослідження висновку експерта у кримінальному провадженні в суді першої інстанції. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. № 65. С. 19–25. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.02
[7] Кравченко О., Заверико Р. Комплексна оцінка висновку експерта у кримінальному провадженні. *Криміналістика і судова експертиза.* 2020. № 65. С. 120–129. DOI: 10.33994/kndise.2020.65.12
[8] Лук'янчук О. І. Правомірність рецензування висновку експерта в судовому процесі. *Криміналістичний вісник*. 2021. № 1 (35). С. 38–47. DOI: 10.37025/1992-4437/2021-35-1-38
[9] Пучко Д. В. Належність і допустимість висновку експерта як критерії оцінювання судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2020. Вип. 22. С. 226–239. DOI: 10.32353/khrife.2.2020.17
[10] Щербаковський М., Проценко А. Оцінка результатів експертного дослідження на підставі ймовірнісного підходу (за матеріалами закордонних публікацій). *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2023. Вип. 1 (30). С. 50–69. DOI: 10.32353/khrife.1.2023.04
[11] Щербаковський М. Г., Дементьєв М. В., Проценко А. М. Критерії та види процесуальних порушень як підстави недопустимості висновку експерта. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка*. 2022. Вип. 3 (99). С. 173–186. DOI: 10.33766/2524-0323.99.173-186
[12] Циганюк Ю. В., Шульгін С. О. Незгода з висновком експерта як результат оцінки доказів за внутрішнім переконанням. *Криміналістичний вісник*. 2023. № 2 (40). С. 16–29. DOI: 10.37025/1992-4437/2023-40-2-16
[13] Тимчишин А. М. Судова експертиза як процесуальна форма використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Південноукраїнський правовий часопис*. 2023. Т. 1. С. 228–235. DOI: 10.32850/sulj.2023.1.40
[14] Волобуєв А. Ф. Процедура оцінки висновку експерта у кримінальному провадженні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. Т. 3. № 3. С. 39–43. DOI: 10.24144/2788-6018.2025.03.3.5
[15] Воробчак А. Р. Висновок експерта як джерело доказів у кримінальному провадженні : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Одеса, 2019. 23 с.
[16] Завдов'єва І. Г., Горбенко В. О., Дяченко О. М., Черкашина Н. О. Помилка та її значення в судово-експертній діяльності. *Криміналістичний вісник*. 2018. № 2 (30). С. 31–39. DOI: 10.37025/1992-4437/2018-30-2-31

SHEVCHUK Vitalii
Postgraduate Student of the Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems of the National Academy of Law Sciences of Ukraine
61002, 49 Skovorody Hryhoriia St., 49, Kharkiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0002-4893-2061

General Rules for Evaluating an Expert's Opinion in Criminal Proceedings

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the general rules governing the evaluation of an expert's opinion in criminal proceedings. The normative provisions of Ukraine's criminal procedural legislation are analyzed, which define the expert's opinion as an independent procedural source of evidence, along with the criteria for its verification and evaluation. It is substantiated that the expert's opinion does not have a predetermined evidentiary value and is subject to evaluation on a par with other evidence from the standpoint of relevance, admissibility, reliability, and in combination with other evidence - sufficiency and interrelation. Particular attention is paid to the analysis of the specificity of the expert's opinion resulting from the use of specialized knowledge, which makes its evaluation by the parties to the evidence difficult. It is established that the verification of the expert's conclusion should include an analysis of the legality of the appointment and conduct of the examination, the competence of the expert, the sufficiency of the objects of research, the scientific validity of the applied methods, the logic of the presentation, the completeness of the answers and the correspondence of the conclusion to other evidence in criminal proceedings. The problem of subjectivity in expert activity, which may manifest itself in the selection of research objects, methods, technical means, the interpretation of results, and the formulation of final conclusions, is investigated. Particular attention is paid to the risks of using pseudoscientific or insufficiently tested methods, as well as the need to verify their scientific validity and suitability for a specific cognitive situation. Special attention is paid to the standards for evaluating expert conclusions in the practice of the European Court of Human Rights, in particular, the principles of adversarial nature, equality of the parties, independence of the expert, and the right of the defense to effectively refute the prosecution's evidence. The conclusion is that further improvement is needed in the criteria for evaluating the expert's opinion, the limits of his competence, and the procedure for responding to contradictions between different expert studies.

Keywords: criminal proceedings; evidence; expert opinion; forensic expert; evaluation of evidence; verification of evidence.

DOI: 10.33270/05267202.26
УДК 343.343.6(47)

ШЕХТЕР Сергій*
ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ
03035, пл. Солом'янська, 1, м. Київ, Україна
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1266-7232

Проблемні питання об'єктивної сторони незаконного переправлення осіб через державний кордон України

Анотація. У процесі становлення України як правової та демократичної держави, а також в умовах активізації євроінтеграційних процесів актуальності набувають питання ефективної кримінально-правової протидії транскордонній злочинності, зокрема незаконному переправленню осіб через державний кордон України. Дослідження присвячене комплексному аналізу об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 Кримінального кодексу України, з огляду на сучасні виклики й тенденції правозастосування. У статті окреслено зміст суспільно небезпечного діяння як обов'язкової ознаки об'єктивної сторони, визначено багатоформність її вияву, що охоплює безпосереднє незаконне переправлення осіб через державний кордон України, організацію такого переправлення, керівництво відповідними діями та сприяння їм шляхом надання порад, вказівок, засобів або усунення перешкод. Увагу спрямовано на характеристику факультативних ознак об'єктивної сторони, зокрема способу, місця, часу, обстановки вчинення кримінального правопорушення та встановленню причинового зв'язку між діянням і його наслідками. На підставі аналізу судової практики та доктринальних підходів обґрунтовано, що склад цього кримінального правопорушення має усічений характер, а кримінальна відповідальність організатора або керівника може наставати незалежно від фактичного перетинання державного кордону особами, щодо яких здійснювали організаційні чи забезпечувальні дії. Встановлено, що законодавча конструкція норми зумовлює підвищені вимоги до доведення змісту організаційної діяльності та меж кримінально караного сприяння. Виявлено типові проблеми правозастосування, пов'язані з тлумаченням форм сприяння, розмежуванням організації та керівництва, а також визначенням моменту закінчення кримінального правопорушення й обсягу відповідальності окремих співучасників, що зумовлює необхідність уточнення конструктивних ознак об'єктивної сторони та розроблення єдиних підходів до їх застосування з метою забезпечення юридичної визначеності та стабільності судової практики. Отримані результати можуть бути використані в подальших наукових дослідженнях і правотворчій діяльності для вдосконалення законодавчої техніки та підвищення ефективності кримінально-правової протидії незаконній міграції.

Ключові слова: об'єктивна сторона; діяння; організація; сприяння; керівництво; пособництво; переправлення осіб; державний кордон України.

Історія статті:
Отримано: 19.03.2026
Прийнято: 30.04.2026
Опубліковано: 29.05.2026

Рекомендоване посилання:
Шехтер С. Проблемні питання об'єктивної сторони незаконного переправлення осіб через державний кордон України. *Наука і правоохорона.* 2026. Вип. 2 (72). С. 248–255. DOI: 10.33270/05267202.26

*Відповідальний автор

© Шехтер С., 2026. This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Вступ

Незаконне переправлення осіб через державний кордон України є одним із найбільш суспільно небезпечних виявів транскордонної злочинності, що посягає на встановлений порядок охорони державного кордону, міграційну безпеку та публічні інтереси держави.

Таким діянням слід вважати переправлення або спробу переправлення особи будь-яким способом поза пунктами пропуску через державний кордон України, у пунктах пропуску без належних документів, за документами, що містять недостовірні відомості, або без дозволу компетентних органів влади (Харченко, 2024).

Матеріали та методи

Актуальність дослідження зазначеної проблематики зумовлена як розширенням масштабів незаконної міграції, так й ускладненням способів учинення відповідних кримінальних правопорушень в умовах воєнного стану та активізації інтеграційних процесів України з Європейським Союзом (Lapkin, 2025).

Відповідно до ст. 2 КК України[1], підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбачений кримінальним законом (Pavlichenko, & Boboshko, 2023). Об'єктивна сторона є одним із чотирьох обов'язкових елементів складу кримінального правопорушення та відображає його зовнішню сторону – суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), суспільно небезпечні наслідки, причиновий зв'язок між ними, а також факультативні ознаки: спосіб, засоби, місце, час й обстановку вчинення (Arsentiev, 2022).

Без встановлення об'єктивної сторони неможливо стверджувати про наявність кримінально-правового посягання, оскільки саме через зовнішній вияв поведінки особи відбувається посягання на охоронюваний об'єкт, формується зміст суб'єктивної сторони та визначається коло суб'єктів відповідальності. Д. А. Гончарук (2023) зазначає, що ознаки об'єктивної сторони зумовлюють ступінь суспільної небезпечності вчиненого, адже діяння оцінюють з огляду на конкретні умови місця, часу й обстановки його вчинення. У низці складів злочинів саме ці обставини мають головне значення для встановлення кримінальної протиправності діяння або впливають на кваліфікацію та міру кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим дослідження особливостей об'єктивної сторони незаконного переправлення осіб через державний кордон України має не лише теоретичне, а й значне практичне значення. Чітке визначення її конструктивних і кваліфікуючих ознак є необхідною умовою правильної кримінально-правової кваліфікації, відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень і забезпечення єдності правозастосовної практики.

Результати й обговорення

У структурно-функціональному вимірі об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення є елементом, який конкретизує зовнішній вияв суспільно небезпечного посягання та висвітлює його фактичний зміст. Саме через об'єктивну сторону визначають характер кримінально протиправного діяння, його суспільно небезпечні наслідки, спосіб, місце, час, обстановку вчинення, а також засоби чи знаряддя реалізації злочинного наміру (Riamzina, 2024).

Досліджуючи об'єктивну сторону кримінального правопорушення, як зовнішню характеристику процесу його вчинення, необхідно враховувати, що вона є «зовнішньою» лише для суб'єктивного, психологічного змісту діяння. Цей бік суспільно небезпечного діяння одночасно є внутрішньою характеристикою для механізму злочинного посягання на охоронюваний об'єкт, оскільки відображає його внутрішню структуру та взаємодію ознак, що його утворюють.

Необхідно також зауважити, що в об'єктивних ознаках виявляються як фактичні, так і соціальні властивості кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332 КК України, передусім його суспільна небезпечність. Характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, що настали, є найважливішими показниками суспільної небезпечності як соціальної властивості кримінального правопорушення (Havrik, & Demchyk, 2022).

У зв'язку з цим об'єктивні ознаки діяння враховують передусім під час вирішення питання про криміналізацію певних діянь, тобто під час визнання їх кримінально протиправними й караними законодавцем. Крім того, тяжкість наслідків, спосіб учинення кримінального правопорушення визначають суворість покарання, встановленого в санкціях статей Особливої частини КК України.

У певному сенсі об'єктивна сторона кримінального правопорушення – це «серцевина» кримінально протиправного діяння. Саме в її зовнішній стороні насамперед об'єктивується суспільна небезпечність цього діяння. Характеристика об'єктивної сторони кримінального правопорушення в кримінальному законі відображає стан (спрямованість) й «обсяг» кримінальної репресії в державі загалом (Yermak, 2025).

Усі ознаки об'єктивної сторони кримінального правопорушення, з огляду на їх опис (закріплення) в диспозиціях статей Особливої частини КК України, можна поділити на дві групи: обов'язкові (необхідні) і факультативні (Yavorskyi, 2024).

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text

До обов'язкових ознак належить діяння у формі дії або бездіяльності. Без діяння, конкретного акта суспільно небезпечної поведінки людини не може бути вчинено жодне кримінальне правопорушення. Діяння завжди або безпосередньо зазначають у диспозиції статті Особливої частини КК України або однозначно випливає з її змісту, отже, завжди є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Тому встановлення ознак такого діяння (дії чи бездіяльності) є обов'язковим у кожному кримінальному провадженні (Horyn, 2023).

До факультативних ознак належать: суспільно небезпечні наслідки, причиновий зв'язок між діяннями й суспільно небезпечними наслідками, місце, час, обстановка, спосіб і засоби вчинення кримінального правопорушення. Ці ознаки як такі, що фактично притаманні кримінальному правопорушенню як явищу реальної дійсності, не завжди вказують у законі як ознаки конкретного складу кримінального правопорушення (Arsentiev, 2022).

Правовою основою суспільної обумовленості незаконного переправлення осіб через державний кордон є положення, які встановлені ст. 2 Конституції України[1], відповідно до якого суверенітет України поширюється на всю її територію, яка в межах наявного кордону є цілісною і недоторканною (Havrik, & Demchy, 2022).

Поняття державного кордону визначено в ст. 1 Закону України «Про державний кордон України»[2], яким вважають лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Питання делімітації та демаркації державних кордонів вирішують на міждержавному рівні.

Відповідно до ч. 1 ст. 332 КК України[3], об'єктивна сторона цього кримінального правопорушення виявляється в: 1) незаконному переправленні осіб через державний кордон України; 2) організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 3) керівництві такими діями; 4) сприянні їх вчиненню порадами, вказівками, наданням засобів або усуненням перешкод (Riamzina, 2024).

Отже, законодавець сконструював диспозицію норми як багатоформну, що передбачає кримінальну відповідальність як за безпосереднє здійснення незаконного переміщення осіб через державний кордон, так і за інші види активної поведінки, спрямованої на забезпечення реалізації такого посягання (Kovalov, 2025).

Варіативність способів учинення кримінального правопорушення за ст. 332 КК України зумовлює необхідність детального аналізу кожної форми окремо. Першою та найбільш суспільно небезпечною серед них є організація незаконного переправлення, яка за змістом охоплює планування діяння, пошук і добір осіб, які переправлятимуть через кордон, об'єднання зусиль та ресурсів, розподіл ролей між учасниками кримінального правопорушення або здійснення безпосереднього керівництва діяльністю, спрямованою на незаконне переправлення цими особами через державний кордон України, або на безпосереднє їх переправлення через державний кордон України.

Організація вчинення кримінального правопорушення полягає в залученні співучасників всіх видів (виконавців, підбурювачів, пособників, інших організаторів) або лише одного з них організатором, який відрізняється від інших учасників насамперед ініціативою, виявленою під час підготовлення до кримінального правопорушення, активною участю в розробленні плану спільної діяльності та можливою активною участю у кримінально протиправному делікті, вчиненому групою (Terletskyi, 2025).

Організація означає керівництво підготовленням конкретного кримінального правопорушення, що охоплює: 1) підшукування та залучення учасників у спільну діяльність з підготовлення та вчинення кримінального правопорушення; 2) визначення об'єкта кримінально протиправного посягання; 3) розподіл між співучасниками функціональних обов'язків (ролей); 4) розроблення плану вчинення кримінального правопорушення та інструктування учасників кримінального правопорушення; 5) визначення місця, часу, засобів, способів вчинення кримінального правопорушення; 6) створення сприятливих умов для його вчинення; 7) забезпечення учасників знаряддями та засобами вчинення кримінального правопорушення; 8) спрямування спільних зусиль на його вчинення; 9) розроблення заходів з приховання знарядь і слідів кримінального правопорушення, а так само цінностей, одержаних кримінально протиправним шляхом тощо (Palko, 2025).

Керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України слід тлумачити як активні дії із забезпечення переправлення (розподіл конкретних обов'язків і конкретних дій, віддання певних команд, настанов, інструктаж учасників тощо). Керівник кримінального правопорушення – це особа, яка очолює кримінально протиправне посягання під час його здійснення (Lutsenko, 2024). На цьому етапі діяльність організатора полягає в наданні вказівок співучасникам, координуванні їхніх дій, контролі за їх виконанням, відволіканні уваги людей і представників правоохоронних органів тощо. Керування вчиненням кримінального правопорушення передбачає спрямування зусиль інших

[1] Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

[2] Про державний кордон України : Закон України від 4 листоп. 1991 р. № 1777-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text

[3] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text

співучасників на безпосереднє виконання кримінального правопорушення або забезпечення такого виконання. Від решти співучасників організатор відрізняється тим, що він об'єднує, спрямовує, контролює кримінально протиправні дії інших співучасників (Terletskyi, 2025).

Відмінність керівництва від його організації полягає в тому, що керівництво можливе виключно під час або перед початком переправлення осіб через державний кордон. Організатором і керівником переправлення осіб через державний кордон може бути одна особа. Якщо ж одна особа здійснювала організаторські дії, а інша – за погодженням із нею безпосередньо керувала переправленням, їхні дії підлягають кваліфікації за ч. 2 ст. 332 КК України як вчинені за попередньою змовою групою осіб (Lutsenko, 2023).

Відповідно до ч. 5 ст. 27 КК України[1], пособник – це особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, одержані кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети, або в інший спосіб сприяти приховуванню кримінального правопорушення. У цьому визначенні пособництва передбачені способи та засоби надання допомоги в учиненні кримінального правопорушення. Ці способи та засоби можуть бути як фізичними (матеріальними), так й інтелектуальними (психічними), тому наука розрізняє інтелектуальне та фізичне пособництво.

Як завершальний елемент багатоформної конструкції диспозиції законодавець виокремлює сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України, який за своєю суттю є видом пособництва, передбаченого ч. 5 ст. 27 КК України[2]. Водночас ідеться про його спеціальний різновид. Таке сприяння, яке полягає в наданні порад, вказівок, засобів або усуненні перешкод, може мати інтелектуальний або фізичний характер.

З огляду на змістову неоднорідність такого сприяння, його доцільно розглядати крізь призму окремих різновидів залежно від характеру відповідних дій, зокрема: інтелектуальне сприяння виявляється у вигляді порад або вказівок щодо місця, часу, способу або обстановки вчинення кримінального правопорушення. Порада – це пропозиція, як діяти за певних обставин, натомість вказівка є керівною настановою.

Натомість фізичне сприяння полягає в наданні засобів чи знарядь або усуненні перешкод для вчинення кримінального правопорушення.

Засобами вчинення кримінального правопорушення є предмети, документи і пристосування, які полегшують його вчинення (підроблений закордонний паспорт тощо). Водночас знаряддями вчинення кримінального правопорушення є різноманітні предмети, які безпосередньо застосовують для вчинення злочинних діянь (наприклад, човен для перетинання державного кордону по воді).

Зазначені засоби та знаряддя можуть використовувати в процесі безпосереднього переправлення осіб, що своєю чергою може здійснюватися пішки суходолом; за допомогою підкопу під державним кордоном; водоймою вплав; через повітряний простір тощо. Для переправлення можуть застосовувати різноманітні технічні засоби – автомобілі, човни, катери, аквалангі, повітряні кулі, мотодельтаплани, легкомоторні літаки тощо (Dzhuzha, Vasylevych, & Siuravchyk, 2025).

Поряд із наданням засобів і знарядь фізичне сприяння може виявлятися і в усуненні перешкод, яким слід вважати ліквідацію будь-яких обставин, що заважають вчиненню цього кримінального правопорушення, наприклад, відключення або невключення сигнальної мережі електронного струму, пошкодження охоронного пристрою тощо.

Водночас фізичне сприяння може полягати як в активних діях (наприклад, передача зброї виконавцю кримінального правопорушення), так і в бездіяльності, коли особа умисно не виконує покладеного на неї спеціального обов'язку з відвернення кримінального правопорушення.

Сукупність форм участі в незаконному переправленні осіб через державний кордон України обумовлює підвищену суспільну небезпечність такого діяння, що відображається у специфіці конструкції відповідного складу кримінального правопорушення (Hanba, Radchenia, & Ivashkova, 2025). По-перше, організаторська діяльність і керівництво нею визнають закінченими кримінально караними діяннями незалежно від фактичного переправлення осіб через державний кордон, що відповідає концепції усіченого складу кримінального правопорушення. По-друге, особи, які безпосередньо здійснюють незаконне переправлення або сприяють йому шляхом надання порад, вказівок, засобів чи усунення перешкод, розглядають як виконавці кримінального правопорушення (Honcharuk, 2023).

Постановою ККС ВС від 16 грудня 2025 року у справі № 714/1508/22[3] Суд виснував, що для наявності в діях організатора закінченого складу

[1] Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/2341-14#Text

[2] Там само.

[3] Постанова ККС у складі ВС від 16 груд. 2025 р. у справі № 714/1508/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/132692283

незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України) не є обов'язковим факт перетину кордону особою, яка, згідно з планом, мала його перетнути. У кримінальному провадженні № 51-2413км25 суди попередніх інстанцій визнали винуватим і засудили обвинуваченого за ч. 1 ст. 332, ч. 3 ст. 369 КК України за те, що він організував незаконне переправлення свого сина через державний кордон України та надав начальнику відділення дільничних інспекторів прикордонної служби неправомірну вигоду в розмірі 70 498 грн за сприяння йому та його синові в незаконному перетині державного кордону поза встановленими пунктами пропуску. У касаційній скарзі захисник заперечував висновки судів попередніх інстанцій про доведеність вини обвинуваченого, зокрема у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 332 КК України.

Залишаючи без змін рішення судів попередніх інстанцій, Верховний Суд зауважив, що незаконне переправлення осіб через державний кордон України – це дії особи, які полягають у забезпеченні перетинання (перевезення, переведення) державного кордону України іншими особами. Організація такого незаконного переправлення – це дії особи щодо розроблення планів, визначення місця, часу незаконного переправлення, пошуку співучасників, створення організованої групи, її фінансування, озброєння тощо.

Для наявності в діях організатора незаконного переправлення осіб через кордон закінченого складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 332 КК України, не є обов'язковим факт перетину кордону особою, яка, згідно з планом, мала його перетнути, оскільки відповідальність для організатора настає вже за факт організації, керівництва та сприяння порадами, засобами тощо.

Суд першої інстанції в цьому кримінальному провадженні встановив, що обвинувачений шукав спосіб перетину державного кордону України поза межами пунктів пропуску для себе та свого сина та просив раніше не знайому йому особу допомогти в цьому за грошову винагороду. Обвинувачений, розуміючи, що свідок є службовою особою, яка має повноваження та інформацію щодо охорони державного кордону, надав цій особі неправомірну вигоду за сприяння йому та його синові в незаконному перетині державного кордону. З цих підстав обвинувачення вважало доведеним, що обвинувачений організував незаконне переправлення свого сина, 23 листопада 1998 року народження, через державний кордон України за сприяння свідка.

У змісті вироку зазначено конкретні обставини та спосіб вчинення обвинуваченим кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 332 КК України, а та обставина, що жодну особу, яку він намагався незаконно переправити через державний кордон України, затримано не було, не впливає на кваліфікацію його дій за цією частиною статті.

З цього випливає, що об'єктивна сторона кримінального правопорушення охоплює не лише безпосереднє незаконне переправлення, а й організацію, керівництво та сприяння таким діям. Організація передбачає розроблення плану, визначення місця та часу, пошук співучасників, надання ресурсів. Тому відсутність фактичного перетину кордону не впливає на наявність закінченого складу кримінального правопорушення для організатора.

Водночас аналіз тексту диспозиції ст. 332 КК України засвідчує, що законотворець використовує формулювання, які не сприймають однаково на практиці й ускладнюють її реалізацію. Згідно з результатами сучасних наукових досліджень, що ґрунтуються на позиції В. В. Федосєєва (Mytrofanov, 2023), тлумачення назви та диспозиції ст. 332 КК України дає змогу дійти висновку, що в ч. 1 ст. 332 КК описано одне кримінальне правопорушення, об'єктивна сторона якого виявляється в таких альтернативних формах: 1) незаконне переправлення осіб через державний кордон України; 2) організація незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 3) керівництво незаконним переправленням осіб через державний кордон України; 4) керівництво організацією незаконного переправлення осіб через державний кордон України; 5) сприяння незаконному переправленню осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод; 6) сприяння організації незаконного переправлення осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод; 7) сприяння керівництву незаконним переправленням осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод.

З огляду на це, І. І. Митрофанов (2023) порушує такі семантико-правничі питання: як можна сприяти організації (процесу, а не організатору) і керівництву (процесу, а не керівнику) незаконним переправленням осіб через державний кордон України порадами, вказівками, наданням засобів чи усуненням перешкод; чи можна призначити особі покарання за ст. 332 КК України у зв'язку з наданням порад і вказівок, якими не скористалася особа, яку переправляють, й особи, які переправляють, через державний кордон України. Відповідей на ці запитання немає й досі. Однак саме вони сприяли б розробленню рекомендацій законотворцю стосовно вдосконалення текстових формулювань диспозиції ст. 332 КК України, що в новій редакції Кодексу надало б можливість налагодити «безперебійну» роботу механізму реалізації кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України, а отже, забезпечить належний правничий супровід протидії нелегальній міграції засобами кримінального права.

Висновки

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення є центральним елементом його структури, оскільки саме через неї формується реальна суспільна небезпечність діяння та відображається його кримінально-правова специфіка. Вона забезпечує зв'язок між зовнішньою поведінкою особи й охоронюваними правовими благами, конкретизує спосіб, час, місце, засоби та обставини вчинення діяння, а також встановлює причиново-наслідкові зв'язки між діями суб'єкта та суспільно небезпечними наслідками. Аналіз об'єктивної сторони дає змогу не лише класифікувати діяння як кримінально протиправні, а й оцінити їхню тяжкість, соціальну загрозу та визначити адекватний рівень кримінальної репресії, що демонструє її комплексну функцію як «мосту» між фактичним вчинком і юридичною кваліфікацією.

Адже, об'єктивна сторона, як елемент складу кримінального правопорушення є не лише технічним елементом складу злочину, а й фундаментальним інструментом кримінально-правової політики, що забезпечує збалансованість між захистом суспільних відносин і диференційованим притягненням до відповідальності. Її аналіз дає змогу встановлювати юридичні межі злочинної поведінки, оцінювати ступінь соціальної загрози та прогнозувати наслідки кримінальної репресії, що є критично важливим для розвитку кримінологічної науки та вдосконалення судової практики.

За результатами здійсненого дослідження встановлено, що кримінальна відповідальність за незаконне переправлення осіб через державний кордон України є ілюстративним прикладом того, що об'єктивна сторона цього правопорушення не обмежується фактичними діями з перетину державного кордону. Ключовою стає організаційна та координаційна діяльність, включно з плануванням, добором співучасників, розподілом ролей, забезпеченням ресурсами й усуненням перешкод. Такий підхід надає можливість закріпити кримінальну відповідальність за факт організації чи сприяння злочину, що акцентує на високій суспільній небезпечності активних форм участі в правопорушенні. Законодавець створює багатоформну диспозицію, яка враховує різноманітність способів учинення діяння, що об'єктивно зумовлює необхідність детального аналізу кожної форми та гнучкого застосування кримінально-правових норм на практиці.

Подяки

Немає.

Фінансування

Дослідження не фінансувалося.

Конфлікт інтересів

Немає.

References

[1] Arsentiev, D.S. (2022). Individual signs of the objective side of abuse of power or official position. *Law and public administration,* 3, 316-322. DOI: 10.32782/pdu.2022.3.48

[2] Dzhuzha, O., Vasylevych, V., & Siuravchyk, V. (2025). Problematic aspects of studying the impact of criminal activity among illegal migrants on organised crime. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs,* 15(1), 9-17. DOI: 10.56215/naia-chasopis/1.2025.09

[3] Hanba, O., Radchenia, N., & Ivashkova, T. (2025). Prevention of illegal crossing of the state border of Ukraine by persons of conscription age in order to evade conscription during mobilization. *Migration & Law,* 5(3), 37-56. DOI: 10.32752/2786-5185-2025-5-3-37-56

[4] Havrik, R.O., & Demchyk, N.P. (2022). Genesis of legal regulation of liability for illegal crossing of the state border of Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 71, 188-194. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.46

[5] Honcharuk, D.A. (2023). The concept of the actus reus of a crime in the light of modern judicial practice. *Law and Society,* 11(4), 65-78.

[6] Horyn, M.S. (2023). Investigation of illegal smuggling of persons across the state border of Ukraine. *Candidate's thesis.* Kyiv. Retrieved from https://maup.com.ua/assets/files/dis/gorin/disertaciya-gorin.pdf

[7] Kharchenko, I.Ye. (2024). The system of criminal offenses related to crossing the state border of Ukraine in an illegal way and/or with a criminal purpose. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 85(3), 339-345. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.53

[8] Kovalov, Yu.V. (2025). Forensic classification of crimes related to illegal smuggling. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 1, 89-98. DOI: 10.32353/khrife.1.2025.07

[9] Lapkin, A.V. (2025). Problems of criminal liability for illegal smuggling of persons across the state border of Ukraine during martial law. *Juridical Scientific Electronic Journal,* 3, 352-357. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/83

[10] Lutsenko, Yu.V. (2023). Performing a special task to prevent or disclose criminal activity of an organized group or criminal organization: specific problems of theory and practice. *Juridical Scientific Electronic Journal,* 7, 364-368. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/85

[11] Lutsenko, Yu.V. (2024). National and foreign experience in combating corruption and organized crime: Modern context. *Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series "Juridical Sciences",* 35(74), 132-139. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/22
[12] Mytrofanov, I.I. (2023). Counteracting illegal migration by means of criminal law. *Migration & Law, 3(5-6),* 37-51. DOI: 10.32752/2786-5185-2023-3-5-6-37-51
[13] Palko, V.I. (2025). Legal liability of individuals for illegal crossing of the state border of Ukraine. *Rule of law,* 59, 97-105. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.59.340302
[14] Pavlichenko, Ye.V., & Boboshko, O.M. (2023). The essence of criminal liability and its specific features. *New Ukrainian Law,* 1, 188-193. DOI: 10.51989/nul.2023.1.24
[15] Riamzina, A.Yu. (2024). Criminological characteristics of illegal smuggling of persons across the state border of Ukraine (Art. 332 of the CC of Ukraine). *Science and Law Enforcement,* 3, 112-121. DOI: 10.36486/np.2024.3(65)
[16] Terletskyi, Ye.V. (2025). Problems of prosecution for illegal smuggling of persons across the state border of Ukraine. *Subcarpathian Law Herald,* 3, 96-104. DOI: 10.32782/pyuv.v3.2025.19
[17] Yavorskyi, S.Y. (2024). The actus reus of criminal offenses consisting in forgery of documents. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 2(80), 109-115. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.16
[18] Yermak, O.V. (2025). Forensic characteristics of criminal offenses: concept, features, and related legal constructions. *Uzhhorod National University Herald. Series "Law",* 5(86), 53-58. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.7

Список використаних джерел

[1] Арсентьєв Д. С. Окремі ознаки об'єктивної сторони зловживання владою або службовим становищем. *Право та державне управління.* 2022. № 3. С. 316–322. DOI: 10.32782/pdu.2022.3.48
[2] Dzhuzha O., Vasylevych V., Siuravchyk V. Problematic aspects of studying the impact of criminal activity among illegal migrants on organised crime. *Law Journal of the National Academy of Internal Affairs*. 2025. No. 15 (1). P. 9–17. DOI: 10.56215/naia-chasopis/1.2025.09
[3] Ганьба О., Радченя Н., Івашкова Т. Запобігання незаконному перетинанню державного кордону України особами призовного віку з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації. *Migration & Law.* 2025. Т. 5. № 3. С. 37–56. DOI: 10.32752/2786-5185-2025-5-3-37-56
[4] Гаврік Р. О., Демчик Н. П. Генеза правового регулювання відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2022. Вип. 71. С. 188–194. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.70.46
[5] Гончарук Д. А. Поняття об'єктивної сторони злочину у світлі сучасної судової практики. *Право та суспільство.* 2023. Т. 11. № 4. С. 65–78.
[6] Горин М. С. Розслідування незаконного переправлення осіб через державний кордон України : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2023. URL: https://maup.com.ua/assets/files/dis/gorin/disertaciya-gorin.pdf
[7] Харченко І. Є. Система кримінальних правопорушень, що пов'язані з перетинанням державного кордону України незаконним способом та/або зі злочинною метою. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право».* 2024. Вип. 85. Т. 3. С. 339–345. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.85.3.53
[8] Ковальов Ю. В. Криміналістична класифікація злочинів, пов'язаних із незаконним переправленням. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2025. № 1. С. 89–98. DOI: 10.32353/khrife.1.2025.07
[9] Лапкін А. В. Проблеми кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України під час воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. №3. С. 352–357. DOI: 10.32782/2524-0374/2025-3/83
[10] Луценко Ю. В., Макаренко Н. К. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально протиправної діяльності організованої групи чи злочинної організації, що вчиняють шахрайські та корупційні правопорушення. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2023. № 7. С. 364–368. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-7/85
[11] Луценко Ю. В. Національний та зарубіжний досвід боротьби з корупцією та організованою злочинністю: сучасний контекст. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Юридичні науки».* 2024. Т. 35 (74). № 3. С. 132–139. DOI: 10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/22
[12] Митрофанов І. І. Протидія незаконній міграції засобами кримінального права. *Migration & Law.* 2023. Т. 3. № 5–6. С. 37–51. DOI: 10.32752/2786-5185-2023-3-5-6-37-51
[13] Палько В. І. Юридична відповідальність фізичних осіб за незаконне перетинання державного кордону України. *Правова держава.* 2025. № 59. С. 97–105. DOI: 10.18524/2411-2054.2025.59.340302
[14] Павліченко Є. В., Бобошко О. М. Сутність кримінальної відповідальності та її специфічні ознаки. *New Ukrainian Law.* 2023. № 1. С. 188–193. DOI: 10.51989/nul.2023.1.24

[15] Рямзіна А. Ю. Кримінологічна характеристика незаконного переправлення осіб через державний кордон України (ст. 332 КК України). *Наука і правоохорона.* 2024. № 3 (65). С. 112–121. DOI: 10.36486/np.2024.3(65)
[16] Терлецький Є. В. Проблеми притягнення до кримінальної відповідальності за незаконне переправлення осіб через державний кордон України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2025. № 3. С. 96–104. DOI: 10.32782/pyuv.v3.2025.19
[17] Яворський С. Й. Об'єктивна сторона складу кримінальних правопорушень, що полягають у підробленні документів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2024. Т. 2. № 80. С. 109–115. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.80.2.16
[18] Єрмак О. В. Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень: поняття, ознаки та суміжні правові конструкції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Т. 5. № 86. С. 53–58. DOI: 10.24144/2307-3322.2024.86.5.7

SHEKHTER Serhii
Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs
03035, 1 Solomianska Sq., Kyiv, Ukraine
ORCID: https://orcid.org/0009-0003-1266-7232

Problematic Issues of the Objective Element of the Offence of Illegal Transfer of Persons Across the State Border of Ukraine

Abstract. In the course of Ukraine's development as a rule-of-law and democratic state, as well as in the context of intensified European integration processes, issues of effective criminal law counteraction to cross-border crime, in particular the illegal transportation of persons across the State Border of Ukraine, have acquired particular relevance. This study is devoted to a comprehensive analysis of the objective element of the criminal offense provided for in Article 332 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account current challenges and trends in law enforcement practice. The article elucidates the content of the socially dangerous act as a mandatory feature of the objective element and identifies the multiplicity of its forms of manifestation, encompassing the direct illegal transportation of persons across the State Border of Ukraine, the organization of such transportation, the management of the relevant actions, as well as facilitation thereof by providing advice, instructions, means, or by removing obstacles. Particular attention is paid to the characterization of the optional features of the objective element, including the method, place, time, and circumstances of the commission of the criminal offense, as well as the establishment of a causal link between the act and its consequences. On the basis of an analysis of judicial practice and doctrinal approaches, it is substantiated that the corpus delicti of this criminal offense has a truncated (formal) structure, and that criminal liability of an organizer or manager may arise irrespective of the actual crossing of the State Border by the persons in respect of whom organizational or facilitating actions were carried out. It is established that the legislative construction of the provision imposes heightened requirements for proving the substance of organizational activity and the limits of criminally punishable facilitation. Typical law enforcement issues have been identified, related to the interpretation of the forms of facilitation, the distinction between organization and management, as well as the determination of the moment of completion of the criminal offense and the scope of liability of individual accomplices. This necessitates clarification of the structural features of the objective element and the development of unified approaches to their application in order to ensure legal certainty and the consistency of judicial practice. The results obtained may be used in further academic research and law-making activities aimed at improving legislative drafting techniques and enhancing the effectiveness of criminal law measures against illegal migration.

Keywords: objective element; act; organization; facilitation; management; aiding and abetting; transfer of persons; State Border of Ukraine.

Наука і правоохорона

2
(72)
2026

Науковий журнал ♦ Виходить чотири рази на рік

Оформлення і верстка
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 29.05.2026
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 16,0
Ум. друк. арк. 14,88
Наклад 50 прим.

Nauka i Pravookhorona

2
(72)
2026

Scientific Magazine ♦ Published four times per year

Figuration and making up
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs Ukraine,
03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: May 29st, 2026
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 16,0
Simulated publisher's pages 14,88
Circulation 50